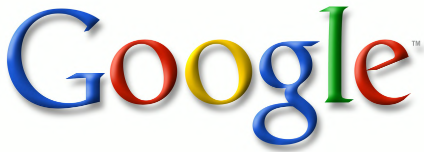

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

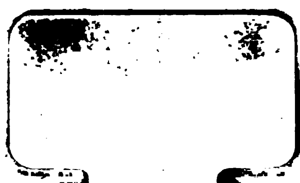
About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

1284

Per. 3977 e. 184/1791 (2)

1284

Per. 3977 e. 184/1791 (2)

MENGELWERK.

VOOR

1791.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELYKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRYMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

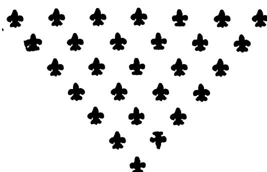
tot Fraaije Letteren, Konsten en Weetenschappen, betrekkelyk.

TWEEDE STUK.

VOOR

1791.

Met Plaaten.

Te AMSTERDAM,

By A. VAN DER KROE,

en

By J. YNTEMA.

1791.

INHOUD

VAN HET

MENGELWERK,

Tot Fraaije Letteren, Konsten en Weetenschappen, betrekkelyk.

De

INHOUD.

Anec-

Ee-

INHOUD.

Dood

MEN-

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

DE BESPIEGELENDE WYSGEER; DEN WINTER IN DE POOL-GEWESTEN BESCHOUWENDE.

(Naar het Engelsch.)

Our infant Winter sinks
Divested of his grandeur, should our eye
Astonish'ed shoot into the frigid zone;
Where, for relentless months, continual night
Holds o'er the glitt'ring waste her starry reign.

THOMSON.

Schoon hier de Winter heerscht, zyn heerschappy word ligt
Wanneer ons oog zich naar des Aardbols Noordpool richt;
Hier vest hy zynen troon op oversneeuwde rotsen
En bergen ys, gevormd van opgekruide schotsen;
Terwyl het stormenheir om zynen Rykstroon huilt,
En hy zich in een' nacht, een' langen nacht, verschuilt;
En 't zonlicht weigert aan zyn huivrige onderdaanen,
Geduurende eene reeks van wisselende maanen;
Terwyl zyn streng gebied al d'aard tot siddring wekt,
En 't graauwe zwerk zyn troon tot een gewelf verstrekt.

N. S. VAN WINTER.

Het Winterjaargetyde, waar in wy getreeden zyn, en onaangenaamheden heeft, die in onze Streeken klagten baaren, deedt ons, met onze Bespiegelingen, de Noord-pool Gewesten bezoeken, en 'er eene Winterschildery van vervaardigen, welke opgecierd met de bevallige hoogzels van het Dichtpenceel onzes Jaargety-Dichters VAN WINTER, die den *Engelschen* THOMSON hier in zo ge-

lukkig naavolgde, zo niet somwylen voorbystreefde, zeker haare bevalligheid zal hebben.

De Winter, schoon niet schaars in 't opleveren van opmerkenswaardige verschynzelen, in onze na 't Noorden grenzende Gewesten, vertoont dezelve op grooter schaal, en ook andere, in die van de Noord-pool. Onder de voorwerpen, die geene onaartige en dikwyls eene schilderagtige vertooning opleveren, is de ruige Vorst, die aan alles als hangen blyft, en dikwyls figuuren vormt van eene onvergelyklyke schoon- en fraaiheid. Elk plantje elk takje is bezet met ontelbaare glinsterende paarldroppen, of praalt als met zilveren randen geboord, of als zagt gepluimd, verre boven de kunst van het kunstigst Penceel. Hoe nader wy aan het Noorden komen, hoe treffender deeze Wintervertooning wordt. Meer dan Ryp, volslaagen Yzel, valt daar gemeenlyk; een zwaare Regen- of Yzel-vlaag omkorst alles met Ys, en vertoont, als 't ware, eene verglaasde natuur, wonderlyk om te aanschouwen; doch met gevaar vermengd, en dikwyls van verwoesting gevolgd. Wanneer een sterke Wind aangierende, de zwaar met Ys belaadene Boomen teistert, geen kleine takken, maar geheele en zwaare armen, daar van afscheurt: gelukkig indien een zagt dooiweer volgende, die glinsterende Wereld, by droppen, doet verdwynen.

Het Noorderlicht, by ons niet zeldzaam, is verder Noordwaards een bykans bestendig Winterverschynzel, met veel grootscher vertooningen. Op de *Schetland Eilanden*, waar de Inboorelingen de Noorderlichten den naam van *Merry-dancers* of *Vrolyke-dansers* geeven, ongetwyfeld ter oorzaake van de snelle en door elkander dwarrelende beweeging, ziet men ze alle heldere avonden, en geeven ze veel troosts in de lange Winter-nagten. Doorgaans vertoont zich het Noorderlicht by de schemering, digt aan den gezigteinder, bleek van kleur of ligt geel: zomtyds blyft het, eenige uuren lang, in dien staat, zonder eenige merkbaare beweeging; waar naa 't zelve in stroomen van sterker licht uitbreekt, verspreid in kolommen, en langzaam veranderende in duizend onderscheidene gedaanten, en de kleuren verwisselende van bleek geel tot het donkerst rood. Dikwyls bedekt dit Noorderlicht het geheele halfrond, en dan maakt het de schitterendste vertooning. De beweegingen zyn alsdan verbaazend snel, en de aanschouwer staat verwonderd over de onbegrypelyk schielyke gedaantverwisselingen. De helderste lichtstraalen komen te voorschyn,

op

op plaatzen, waar men voorheen niets zag, en schieten vaardig door het lugtruim. Even schielyk is derzelver verdwyning, en zy laaten een duistere streep agter zich, die kort daar naa weder op dezelfde wyze verlicht wordt, en verdwynt. Somwylen heeft het Noorderlicht de gedaante van zwaare kolommen; aan den eenen kant donker geel, aan den anderen kant zagt verdwynende, zo dat ze met het uitspanzel gelykkleurig worden. Niet zelden hebben zy eene trillende beweeging van het eene tot het andere einde, die aanhoudt, tot dat alles verdwynt. Met één woord, wy, die slegts de uiterste einden zien van de Noordlyke Winter-lugtschynzels, kunnen ons niet meer dan een flaauw denkbeeld vormen, zo van den glans als van de beweegingen, in deeze hooger gewesten.

In *Siberie* heeft men twee soorten van Noorderlicht. De eene vertoont zich geregeld tusschen het Noord-Oosten en 't Oosten, gelyk een helderstaande Regenboog met veele licht-kolommen, uit denzelven afstraalende. Beneden deezen boog is eene donkerheid, door welke de starren met eenigen glans heen schitteren. De Inboorelingen merken dit verschynzel aan als een voorboode van storm. —— Eene andere soort begint met op zich zelven staande lichtstraalen, eenige uit het Noorden, andere uit het Noord-Oosten. Dezelve vermeerderen allengskens tot zy de geheele lugt vervullen, en een glans vormen van kleuren als goud en edelgesteente: doch de daar mede gepaard gaande verschynzels treffen de aanschouwers met schrik: want zy kraaken, breeken, en maaken een geluid als dat van kunstvuurwerken. Het denkbeeld van een Electriken oorsprong is in deeze beschryving zo sterk uitgedrukt, dat 'er geen twyfel overblyft wegens den oorsprong deezer vertooningen. De Inwoonders zeggen, by die gelegenheden, dat 'er een hoop dolzinnige menschen voorbygaat. Elk Dier is met bevreesdheid bevangen. De Jagthonden zelfs zyn dermaate ontsteld, dat zy op den grond nedervallen, en onbeweeglyk blyven liggen, tot dat de oorzaak van dien schrik over is.

Het Uitspanzel is, in *Hudsons Baay*, des Winters niet zonder schoonheden. De lange Winter-nagt wordt vervrolykt door het Noorderlicht, 't welk duizend onderscheide glansen en kleuren verspreidt door het geheele lugtruim, 't welk zelfs door het licht der volle Maan niet overscheenen wordt; de Starren vertoonen zich vuurrood, veelvuldig zyn daar ook de Byzonnen, die een helderen glans heb-

hebben, ryklyk voorzien met alle de kleuren van den Regenboog. De Zon komt daar op, en gaat onder, met een langen kegel van geelagtig licht.

Treeden wy deeze barre Gewesten dieper in, wy ontmoeten verbaazende voorwerpen, die den Winter op 't ontzaglykst aan het bespiegelend oog vertoonen. In de Yszee, en boven al by *Spitsbergen*, (het grootste van de groen bevroozen Eilanden, dus, of ook *Nieuw Groenland*, geheeten,) zyn de gedaanten, welke het Ys aanneemt, allervreemdst. De oppervlakte van het Ys, 't welk uit Zeewater zamenstolt, (want het Ys moet aan twee oorzaaken worden toegeschreeven,) is plat, effen, hard, doorschynend, en kan op 't zelve gereeden worden. De grootste stukken, of velden, zyn verscheide mylen lang; de kleindere dienen tot verblyfplaatzen der Robben, die 'er zich zomtyds by honderden op onthouden. De beweeging van de kleindere velden is zo snel als die der stroomen, welke ze medevoeren; de grootere, zomtyds twee honderd *Engelsche* mylen lang en zestig of tachtig breed, beweegen langzaam. Dikwyls blyven ze voor een tyd stil leggen, onbeweegbaar door de kragt van den Oceaan, en veroorzaaken als dan aan den Gezichteinder, die schitterende witte vertooning, welke de Zeelieden een *Ys-blink* noemen. De tot elkander nadering van twee groote velden veroorzaakt een allerzonderlingst verschynzel; het grootste ligt het kleindere, ('t geen nogthans verscheide morgens in 't vierkant groot is,) uit het water, en voegt dit aan zyne uitgebreidheid toe, dit wordt menigmaal van een tweede en derde veld gevolgd: zo dat het geheel eene ontzaglyke hoogte verkrygt. Deeze opeengehoopte Ysvelden, die zo veele bergen gelyken, zyn zomwylen vyftien of achttien honderd voeten dik; doch het grootste gedeelte is door het water bedekt. Zy neemen steeds in hoogte toe, door het aanvriezen van het daar tegen slaande Zeewater, en het smelten van de daar op gevalle sneeuw. Die in dit bevroozen Gewest blyven, groeijen gestadig aan: andere worden allengskens door Noordlyke Winden op Zuidelyke Breedten gevoerd, en smelten met den tyd door de hitte der Zonne, tot ze geheel in Zee verdwynen.

De aaneenstooting van de groote Ysvelden, op hooge Breedten, gaat menigmaal met een geraas vergezeld, 't geen allen het vermogen om iets anders te hooren beneemt: het zamenkomen der kleindere gaat gepaard met een knaagend schriklyk geluid. Het water, 't welk tegen dit berg-

bergagtig Ys aanklotst, neemt, onder het bevriezen, eene oneindige verscheidenheid van gedaanten aan, en doet den Reiziger zich steden, kerken, toorens, en wat de inbeelding meer oplevert, verbeelden.

De Ysbergen en Ysvelden ten Noord-westen van *Spitsbergen* leveren de hoofdwonderen deezes Lands uit. De Ysvelden van *Zwitzerland* schynen 'er niet by te haalen. Men telt 'er zeven voornaame; doch die op een verbaazenden afstand van elkander liggen: en ieder deezer vormt valeien van eene onbekende uitgestrektheid, in een gewest in de binnenste deelen geheel ontoeganglyk. De kleinste heeft aan Zee een hoogte van drie honderd voeten, en gelykt op den Esmaraut in kleur. Watervallen van gesmolte sneeuw storten op verscheide plaatzen neder, en zwarte steil opgaande bergen, met witte plekken, bepaalen de zyden, en ryzen van agteren op, rots boven rots, zo verre het oog kan reiken.

By wylen breeken 'er groote brokken af, en storten met een allerontzettendst geweld in 't water. Een stuk van die helder groene zelfstandigheid, afgevallen, kreeg grond op vier en twintig vademen waters, en stak boven het water vyftig voeten uit. Dergelyke Ysbergen zyn gemeen in de Noord-pool Gewesten: en aan derzelver afbrokkelingen heeft men de vaste Ysbergen, welke daar de Zeeën zo onveilig maaken, toe te schryven.

De Vorst mag gezegd worden met deeze Ysbergen te speelen, en aan dezelve niet alleen een grootsche, maar ook dikwyls de vreemdste, gedaanten te geeven. Men heeft gezien dat deeze Ysklompen de gedaante aannamen van een *Gottisch* Kerkgebouw, met boogswyze glaazen en deuren, en al de ryklykheid van optooi van die Bouworde; zamengevoegd, het geen men in een *Arabisch* vertelzel naauwlyks zou durven vermelden, uit kristal van 't schoonst saffieren blaauw; dan weder ziet men onmeetbaar groote platgedakte Tempels, onderschraagd van ronde doorschynende hemelschblaauwe kolommen. —— Deeze Ysbergen zyn 't werk van eeuwen, en krygen 's jaarlyks eene vermeerdering van hoogte, door de sneeuw en regen, die onmiddelyk bevriest, en het verlies, door het smelten der zonne veroorzaakt, ruim vergoedt. —— Hoort hoe onze Dichter VAN WINTER dit bezingt:

Het afgelegen oord, door Erik 't eerst betreeden,
't Bemoschte Groenland wenkt door barre zeldzaamheden

My vrugtloos na zyn kust; geen ſtraat of baai, genoemd
Naar Britſche Zeeliên, door hun moed en ramp beroemd,
Troont my thans westwaards heen; 'k zie, oostwaards aangetoogen,
't Spitsberger voorland reeds. Hoe blinkt het my in de oogen,
Daar 't in zyn langen nacht de vreemdſte mengling maalt,
Door 't vuurig noorderlicht en 't licht der maan beſtraald!

De Walvischvangst des Zomers in dien oord beſchreeven hebbende, vaart hy voort:

Maar buldrend Jaargetyde! uw akeligst gebied
Ziet nu de noeste vlyt der ſtoute vischren niet.
Het toont, by 't blikrend licht der vreemde hemelvuuren,
Hoe aan de pool de ſneeuw den tyd zelfs kan verduuren;
Een reeks van Alpen, die, van louter Ys gebouwd,
Het donker gryze zwerk in zyne vaart weêrhoudt;
Die, door het ſtormgeweld verwoed van één gereeten,
Of, dondrend, hier en ginds ten afgrond wordt geſmeeten.
Hoe toomeloos de zee haar holle golven rolt,
Hier wordt zy door den vorst beteugeld en geſtold;
Met welk een hevigheid zy aanbruisch onder 't ſtormen,
Hy weet haar baaren ſtraks tot Ysgebergt te vormen.
Natuur ſchynt zelfs verſteend in dees verlaaten ſtreek.
Het dierlyk leven, dat dit doodlyk oord ontweek,
Wanneer 't het Zonnelicht beneên de kim zag daalen,
Vlood ver van hier naar 't Zuide om zagter aêm te haalen.
Ach! hoe rampzalig hy die hier, in 't Ys bezet,
Zich met zyn ranke kiel den hertogt vindt belet,
En by het zinkend licht in 't aakligst wee gedompeld,
Terwyl een lange nacht hem ſtormende overrompelt.
Dit was het deerlyk lot van u, die langs dees baan,
(Wat dorst uw moedig volk, ô Neerland! niet beſtaan!)
Een doortogt naar het Oost opſpoorden met uw vlooten,
Een onbekenden weg, ligt voor altoos geſlooten.
ô Heemskerk! Barends! ô doorlugtig heldenpaar!
Uw wondre moed verduurde op Zembla al 't gevaar

Dat

Dat ooit een groote ziel deed sidd'ren en bezwyken.
Op 't Maijen-Eiland strekte een zevental van lyken,
Versteend als marmer, zo veel tekens dat uw kroost,
O Zeevaardy! gereed zich nood en dood getroost.

Op deeze hooge Breedten, levert de sneeuw geen min zonderlinge verschynzels op aan het Ys. In den beginne is dezelve hard en klein als het fynste zand, vervolgens zeshoekig, naaldvormig, kruiswys, als starren met meer en minder punten. Gedaanten, welke afhangen van de gesteltenis des dampkrings; by zagt weer voegen zich de sneeuwdeeltjes zamen, en vallen by vlokken neder.

De lange Winternagt begint in deeze akelige Gewesten op den twintigsten van Wynmaand O. S. Dan gaat de Zon onder, en vertoont zich niet weder dan omtrent den derden van Sprokkelmaand. Eene schemering, 't is waar, blyft 'er eenige weeken naa het wyken der Zonne: dan volgen 'er wolken en dikke duisternis, alleen door het Maanlicht en de Noorderlichten afgebrooken. De koude klemt sterkst omtrent Nieuwjaar, en de aannadering der zonne wordt voorgegaan door de geweldigste Vorst. Met het begin van Lentemaand krygt de Zon meer hoogte, de Vossen verlaaten de holen, en de Zeevogels komen in groote menigte na de broed-plaatzen. De Zon gaat, naa den derden van Bloeimaand O. S. niet meer onder, en het onderscheid van Dag en Nagt is dan in deeze hooge Noordsche Gewesten verlooren. Wanneer de Zon, in den Zomer, op 't hoogst is, heeft dezelve kragts genoeg om de teer op 't Scheepsdek te doen smelten; dan met Oogstmaand neemt haare kragt af; zy gaat vroeg onder. In Herfstmaand wordt zy naauwlyks gezien, en als Wynmaand ter helfte gekomen is, neemt zy, voor den even gemelden langen tyd afscheid van deezen oord; de Baayen vriezen toe, en de strenge Winterheerschappy neemt eenen aanvang.

Aard en grond zyn, als 't ware, aan de bevroozene Gewesten van *Spitsbergen* ontzegd. Althans het eenige, 't welk naar aarde gelykt, is het gruis van de bergen, losgemaakt door de winden of de schuuring der watervallen van gesmolte sneeuw: waar bykomt het verrotte berg-mosch en de drek der vogelen, door dezelfde oorzaaken byeengehoopt. Deeze Eilanden bestaan uit steen, niet in laagen liggende, maar als in een vasten klomp gegooten. Een berg is maar een enkele steen, zonder spleeten, dan op plaatzen

waar dezelve gescheurd word door de strengheid van de Vorst, die menigmaal bergsplytingen en afstortingen veroorzaakt, met een geluid als dat eens harden donders vergezeld.

De Valeien deezes Lands zyn met altoosduurende Sneeuw en Ys opgevuld. Ze zyn geheel ontoeganglyk en alleen bekend door de onderscheide strekking der Bergen, of de Ysvlakten, welke zy opleveren. Geen stroomen bewateren deeze dorre streeken; Bronnen ontbreeken 'er. De Zeelieden moeten versch water krygen of uit de watervallen van gesmolte Sneeuw in den Zomer, of uit holen in 't midden van Ysvelden gemaakt.

Nogthans komt FLORA deezen oord, voor een korten tyd, bezoeken, en verspreidt, met een schaarsche hand, haare schoonheden aan den voet deezer bergen. 't Zyn eenige laage gewassen, die 'er uitspruiten, bloeijen, en tot zaadgeeving ryp worden, geduurende de korte warmte van Zomer- en Hooimaand, en dan verdwynen tot de wederkomst van een volgend jaar. Onder deeze gewassen zyn die tegen de Scorbut dienen allerovervloedigst.

Wie zou zich kunnen verbeelden, dat eenig sterveling zo onzalige oorden tot de plaats van een kortstondig verblyf zoude verkiezen. Nood deedt onzen beroemden JACOB VAN HEEMSKERK en WILLEM BARENDS, aan welken de Dichter VAN WINTER zo even gedagt, op *Nova Zembla* overwinteren, toen zy een nieuwen weg na *China* door het Noorden gingen zoeken. De laatste liet 'er 't leeven. Dit laatste was het lot van *Hollandsche* Zeelieden, die, uit verkiezing, in de Jaaren MDCXXXIII en MDCXXXIV, om waarneemingen te doen, daar den Winter wilden doorbrengen, schoon ruim voorzien van alle levensnoodwendigheden en Geneesmiddelen. Drie Jaaren vroeger, waren acht *Engelschen*, door ongeluk in dat Gewest gebleeven, gelukkiger. Bykans van alles onverzorgd, wisten zy een gebouw van stukken en brokken te vervaardigen, en het leeven te rekken, tot dat de Schepen, het volgend Jaar komende, hun gezond aantroffen. Vier *Russische* Zeelieden, by toeval, aan deeze bevrooze kust, in den Jaare MDCCXLIII, gelaaten, leefden 'er, op één na, zes jaaren, toen de aankomst van een Schip hun uit deezen deerlyken staat verloste.

Dan de *Russen* hebben, niet lang geleden, deeze onherbergzaame Eilanden, ondernomen te bevolken. 's Jaarlyks zenden zy 'er Volk heen, om daar een geheel Jaar over te blyven. Zy hebben vastigheden op *Spitsbergen* en daaromstreeks

ſtreeks gelegene plaatzen, en met wooningen, geſchikt, om ieder zes en twintig Man te huisvesten. Zy brengen, tot leevensonderhoud, met zich, gezouten Visch, Roggemeel en Wei van zuure Melk. Deeze Wei is voornaamlyk hun drank, en zy bedienen 'er zich van in het bakken van hun Brood. Elke Hut heeft een Oven, die teffens tot een Kachel dient; het Brandhout neemen zy mede van *Archangel*. De Hutten ſtaan boven den grond, en zyn zeer warm. Zy kooken hun Visch met Water en Roggemeel, en dit is hun Winterkost. In den Zomer leeven zy meest van Vogelen en Eyeren. Zy gaan gekleed in Beeren-huiden, of in die van Rendieren, met de ruige zyde na het lichaam gekeerd. Hunne Bedden zyn ook van deeze vagten toegeſteld. De Vosſenhuiden, die kostbaarder zyn, bewaaren zy als een ſtuk van Koophandel. Behalven de Jacht, vangen zy, in netten, de *Beluga* of Witten Walvisch. Weinigen hunner ſterven door de koude; doch menigmaal zyn de toonen en vingers bevroozen; want zy jaagen, trots het barſte winterweêr. Zy hebben vryheid, om die verblyfplaats, na 't verloop van één Jaar, te verlaaten, of 'er te blyven, als den twee en twintigſten van Herfstmaand een Schip, 't welk uit *Rusland* nieuwe Manſchap aanvoerde, vertrekt. De ſterke beweeging, welke zy maaken, hun ſpys, en de ververſching van den zouten voorraad, door dezelve in Water te kooken en met Roggemeel te mengen; hun drank van Wei, en volſlaagene onthouding van geestryke dranken, zyn zo veele middelen, tot weering van de Scorbut, die de meeste Winteroverblyvers in deeze Oorden wegrukte.

Waar de Noord-pool Landen van *Europa*, *Aſia* en *America*, bewoond zyn, ſchynen de Inboorelingen, met weinige verſcheidenheden en enkele uitzonderingen, een ander Geſlacht van Menſchen, naar lichaam en naar ziel. Hunne geſtalte is van vier tot vier en een halven voet hoog; hun hair kort, zwart en ruw. Hunne oogen zyn nauw geſpleeten, en zwart. Zy hebben groote hoofden, zwaare kaakbeenen, wyde monden, dikke lippen, breede borſten, dunne middels en ſpillebeenen; het vel is donker. Door gewoonte klimmen zy op 't gebergte als Geiten, en op de boomen als Inkhoorens. Zo ſterk zyn ze van arm, dat zy een boog, die een kloek *Noorweeger* naauwlyks kan buigen, met gemak ſpannen: vadzigheid is hun heerſchend character, nood moet hun tot werken dryven; zy zyn kleinmoedig en zeer aan Zenuwkwaalen, onderhevig. Deeze byzonderheden treft men aan by de Inwooners van *Fin-*

mark en *Lapland*. —— De Kusten ten Oosten van *Archangel*, tot de Rivier *Oby*, worden bewoond door de *Samojeden*; een geslacht van Menschen, zo kort als de *Laplanders*, doch veel morssiger en beestagtiger. Zy leeven deels van krengen. De meergemelde Dichter laat zich over hun dus hooren:

Naby het woeste strand, daar de Oby zyne vloeden
Ter naauwernood den vorst ontrukt door rustloos woeden,
Vertoont het menschdom zich in zynen laagsten stand,
Door 't koestrend vuur der zon, dat me aan geboomt en plant,
Aan dier en menschen kragt en wasdom ziet verleenen,
Van achter hoog gebergt' slechts hier en daar beschenen.
't Leeft hier in holen, in een droeve duisternis;
Het slyt zyn dagen by d'onaangenaamsten disch,
Bedwelmd door smeulend vuur, bedekt met ruige vachten;
't Schynt vreemd van tederheên, die 's leevens wee verzachten,
Het zoet der Maatschappy. 't Verneemt om hol en kuil,
Op 't nadren van de Lent', het brullen en gehuil
Van 't keerend Roofgedierte; en als de zonnestraalen
Hun flaauwen wederschyn verspreiden door de dalen,
Gaan zy, door hongersnood geperst, met boog en speer
Langs 't woeste veld ter jagt, op Veelvraat, Vos en Beer.

Van deezen aart zyn, en in deeze omstandigheden bevinden zich, de meeste Bewoonders der Noord-pool Landen. Met den diepsten eerbied voor de beschikkingen der Voorzienigheid, vraagt men misschien by zichzelven, waarom de goeddoende Schepper zulke jammervolle Gewesten ten verblyfplaats geschikt hebbe van een gedeelte des Menschlyken Geslachts, terwyl een ander gedeelte gemaatigde Lugtstreeken bewoont, een helderen Hemel heeft, overvloedige Oogsten geniet, en van alle wenschelyke aardsche Zegeningen tot zyn deel ontvangt? Maar goed en kwaad zyn dikwyls enkel betrekkelyke denkbeelden, en veel van 't geen wy, aan den eenen kant geluk, en aan den anderen kant elende, noemen, bestaat minder in de daad dan in begrip. Onder de *Laplanders*, by voorbeeld, is de lichaamsgesteltenisse doorgaans aan de strengheid van de lugtstreek geëevenredigd; zy vinden in hunne Bosschen, en in de

Hui-

Huiden der Dieren, beschutzels tegen de koude, en zich gezegend met het alleszins nuttig Rendier; hoe veele hunner dringendste behoeften worden door die Zegeningen opgewoogen? Hoe treffend zingt hier VAN WINTER, als hy, de oorlogzugtige *Gothen* en *Scyten* vermeld hebbende, voortvaart;

Deeze oorlogsdrift en zugt na andere landverblyven
Schynt eerder aan den aart dier Volken toe te schryven,
Dan aan hun koude lugt, of oversneeuwd gewest.
Dit blykt aan Laplands kroost, 't welk daar zyn wooning vest.
Dat vreedzaam Volk is schuw van woeste krygsrumoeren.
Men zag het nimmer de aarde ontrusten of beroeren.
Geen driftig zelfbelang, dat nyd of hebzugt voed,
Geen dwaaze gloriezugt, geen wensch na overvloed,
Verstoort de zagte rust van hun onnozel leeven.
Te vrede met het land hen door natuur gegeeven,
Hoe schaars het pronken moog' met oogbetoovrend schoon,
Zyn ze aan hun bergen, aan hun stormen zelfs, gewoon.
Het nuttig Rendier, by hun Hutten opgetoogen,
Maakt al den rykdom uit in hunne eenvoudige oogen.
Het schenkt hun spys en drank, kleedy en huissieraên,
En tevens dak en bed. Natuur is ligt voldaan.
Dit tam en huislyk dier, zo yvrig als goedaartig,
Leent aan 't gareel zyn' nek, op 's Meesters stem dienstvaardig;
Hy heeft, vol bygeloof, het naauw zyn wil vermeld,
Of 't vlugge dier voert straks de slee langs 't glinstrend veld,
En streeft, in zyne vaart, het staarend oog ontweeken,
Ter vlucht, met zynen Heer, naar vergelegen streeken.
Wy zien ook, als de sneeuw dit Volk ter baan verstrekt,
Hen, over hals en hoofd, met koestrend bont gedekt,
Door reislust aangespoord, langs heuvels, bergen, klippen,
Als waar 't een effen veld, op breede schaatzen glippen.
Ze aanschouwen, in het diepst van hunnen langen nacht,
Een wonderbaaren dag, die hun verdriet verzagt
Door hen het spoor ter Jagt en 't schuwe wild te toonen,
Of hen te lichten naar de slaaptent hunner schoonen;

't Is

't Is 't blinkend Noorderlicht, dat zweeft langs hunnen trans
Al schitterende af en aan, met ongelyken glans;
't Zwerft door al 't ruim der lugt, en mengt in 't akelig duister
Met Maan- en Sterrelicht, zyn blikkerenden luister.
Zy hebben ook een Lente, en 't nadrend zonnelicht
Blinkt uit het neevlig Zuide, allengs hen in 't gezicht;
De dageraad, eerst flaauw, krygt daaglyks meer vermogen.
Welk een verrukking houd hun zinnen opgetoogen
Wanneer de rand der Zon voor 't eerst de kim bestraalt;
Wat vreugd, wanneer haar schyf in vollen luister praalt;
Veel Maanden achter één, langs breede azuuren transsen,
Haar' schoonen loopkring siert met ongedoofde glanssen;
En schoon ze in 't scheemrend West' schynt schuil te zullen gaan,
Terstond weêr opwaards ryst langs de eigen hemelbaan.
Dan word der Vischren rei door 't bly saizoen gedreeven,
Om over 't hoog gebergt naar 't Nimiesch-Meir (*) te streeven,
Waaruit een Waasem ryst, die langs de golven rolt,
En door de koele lucht tot Nevel word gestold;
Om daar een handelwinst te woekren uit de baaren,
En uit de bruine Steur de versche Kuit te gaaren.
Zy keeren met dien buit verheugd naar Hut en Schuur,
Daar Maagschap of Gezin hen wacht by 't koestrend vuur.

Een beroemd Schryver heeft over dit stuk eenige keurige ophelderende bedenkingen medegedeeld, welke wy hier overneemen. „Van het geluk en ongeluk onzes tegen„woordigen Staats, komt een gedeelte voort uit onze aan„doe-

(*) De Heer DE MAUPERTUIS, naa in zyn Werk, over de *Gedaante der Aarde*, dit schoone Meir en den Berg *Nimie*, in *Lapland*, beschreeven hebbende, voegt 'er by: „Van deeze hoogte hadden „wy gelegenheid, om, herhaalde keeren, de Dampen uit het Meir „te zien opklimmen, door de Inboorelingen *Haltios* geheeten, „en welke zy voor de Beschermgeesten deezer Bergen houden. „Men hadt ons verschrikt, door vertellingen van Beeren, die „deeze plaatzen geheel onveilig maaken; doch wy zagen 'er geene. „In de daad, het scheen eer eene verblyfplaats voor Tovergo„dinnen en Genii, dan voor Beeren."

„ doeningen; een gedeelte uit onze begrippen; een gedeelte is ons toegeschikt door de Natuur, en een gedeelte schikken wy onszelven meestal toe. Stellig vermaak kunnen wy niet altoos verkrygen, en stellig leed niet altoos afweeren. Geen Mensch kan aan zyne Plantadien de geurigheid byzetten van de Indische Lusthoven; geene voorschriften der Wysbegeerte zyn in staat, hem de aandagt van pyn en ongemak te doen afwenden. Doch ontkennend ongeluk, 't welk niet ontstaat uit het drukkend leed der rampen, maar uit het gemis van genot, zal altoos wyken voor het geneesmiddel der redenkaveling.

„ Een der grootste kunsten, om overtollige onrust van ons te verwyderen, bestaat, in zich te ontheffen van de gewoonte, om onzen staat te vergelyken met dien van anderen, die een ruimer maate van de Zegeningen des leevens genieten, of wier ingebeelde leevensstanden van rust en vermaak, misschien, onder de Stervelingen niet gevonden worden. Weinigen, zeer weinigen, vinden zich in eenen zo naaren Leevensstand geplaatst, of zy zien dagelyks Natuurgenooten nog elendiger, uit welker beschouwing zy mogen leeren zich in hun lot te verheugen.

„ Geen ongemak is min draagelyk te maaken door konst of vlyt, dan de ongenade der Jaarsaizoenen, en geen verschaft deswegen een geschikter oefening, ten deezen aanziene, voor den Wysgeer. Een Inbooreling van *Engeland*, door Winterkoude huiverende, kan zyne genegenheid voor zyn Vaderland verminderen, door met zyne verbeelding om te doolen in de Lustvaleien van *Asia*, en te dartelen onder altoos groen geboomte, by steeds murmelende Beeken; maar, indien hy zyne gedagten wendt na de Pool-Gewesten, en de Volken opmerkt, die een groot gedeelte van het Jaar nagt hebben, en verweezen zyn om Weeken en Maanden door te brengen, omringd door Sneeuwbergen, zal hy welhaast tot bedaaren komen, en, terwyl hy zyn vuur aanstookt, of zyn mantel omslaat, erkennen, hoe veel hy verschuldigd is aan de Voorzienigheid, dat deeze zyne woning niet in *Groenland* of in *Siberie* bestemd hebbe."

De Banneling in 't laatstgemelde Gewest, schoon hy, in 't Noorden gebooren, en aan strenger lugtstreek, dan wy te draagen hebben, gewoon zyn, voelt daar, ten deezen opzigte, eene verandering, die zyn Ballingschap verzwaart:

——— ——— ——— hier zwerven Ruslands Grooten,
Verlaaten van 't geluk, in ballingschap verstooten.
Hoe uitgestrekt, hoe wyd, dees vreemde Kerker zy,
Natuur dient egter hier 't geweld der Monarchy;
Zy laat geen uitkomst toe. Zy heeft dit oord omtoogen
Met Wildernissen, met Boschaadjen, neêrgebogen,
En overhoopt door Sneeuw; met Vloeden, hier en daar
Bedekt met bergen Ys, gestapeld op elkaêr,
Die, als de wyde Zee, tot in hunn' kil bevrooren,
Geen golfgeklots, hoe 't storme, aan 't barre strand doen hooren.

Waarneemingen van deezen aart helderen niet alleen het onderwerp op, maar verschaffen ons tevens lessen, die, zullen wy 'er agt op geeven, zeer zullen strekken, om de drukkende zwaarte van ingebeelde onheilen te verligten, en ons opmerkzaam te doen worden voor 't heil, 't geen ons ten deele valt. Werden wy verweezen om te woonen in de Noord-pool Landen, en tot de leevenswyze der Inboorelingen, wy zouden ons lot ondraaglyk noemen. Hoe elendig zouden wy het verblyf vinden, als wy geene voorwerpen beschouwden dan hooge Ysbergen, en onuitoogbaare Sneeuwvlakten; indien die afweezigheid van het heuchlyk Zonnelicht, maanden lang, de nypende koude deedt toeneemen; indien wy onze gemaklyke wooningen moesten verwisselen voor een onderaardsch hol, of een met vellen overdekte hut; indien wy niets tot leevensonderhoud hadden, dan het geen eene gevaarlyke en onzekere Jagt ons bezorgde; indien wy verstooken waren van alle de vermaaken die de beschaavende Kunsten opleveren, en van de zoetigheden der verkeering, die het leeven veraangenaamen! Dat wy derhalven de onuitspreeklyke voordeelen, welke wy genieten in onze gemaatigde lugtstreek, en welke wy menigmaal zo onopmerkzaam erlangen, in 't oog houden, zulks zal het morrend ongenoegen, over de kleine ongelegenheid van onzen Wintertyd, verbannen; en met onzen Jaargety-Dichter, ten slot, op deeze vergelyking, doen zeggen:

Gezegend Vaderland! des Winters streng gebied
Misvormt zo akelig uw vlakke Velden niet:
Gelukkig hy, die, op uw vryen grond gebooren,
Een veiliger verblyf door God zich ziet beschooren!

WAARNEEMING WEGENS EENE ZEER BYZONDERE, DOCH TEFFENS ALLERGEVAARLYKSTE, INËNTING DER KINDERPOKJES. Door Dr. * * *.

Dat de Inënting der Kinderpokjes eene der heilzaamste voorbehoedmiddelen is, waardoor een groot aantal Menschen gelukkig bewaard worden, die, zonder deeze bewerking, het grootste gevaar liepen, van door eene (zogenaamde natuurlyke) besmetting, het gebruik van deeze of geene hunner zintuigen, of zelf hun leeven, te verliezen, of wel voor al hunnen verderen leeftyd een ongesteld lighaam te moeten omdraagen, zullen weinige Leezers, althans zulke niet, die gewoon zyn, onbevooroordeeld, der waarheid hulde te doen, kunnen lochenen.

Maar dat de wyze, op welke deeze bewerking geschied, gantsch niet onverschillig is, kan aan niemand, vooral aan geen Geneeskundigen, onbekend zyn.

Men weet, dat de Chineezen gewoon zyn de Kinderziekte Inteënten, door middel van eenige gedroogde pokstoffe of afgevallen rooven, welke zy ten dien einde zeer zorgvuldig, in wel digtgemaakte porceleine potjes, bewaard hebben, in eene der Neusgaten te steeken, die zy dan, voor eenige dagen, door een hechtpleister of iets anders, geslooten houden, en daardoor de besmetting veroorzaaken; doch deeze het eerste aan de edelste deelen aangebragt, brengt niet zelden de allergevaarlykste toevallen aan, waarom dan ook weinig Europeërs lust hebben, op deeze wyze de kunstbewerking te ondergaan.

Doch zie hier eene andere, welke, schoon zonder zodanig oogmerk te hebben, niettemin den Lyder in een allergevaarlyksten toestand bragt.

Voor eenigen tyd laboreerden, in één Huis, vier Kinderen, te gelyk aan de Kinderziekte, te weeten, een van 9 en een van 6 Jaaren, deeze hadden zamenvloeijende, en waren eenigen tyd in een zorgelyken toestand; de twee jongsten, een van omtrent 3 Jaaren, en een van 6 Maanden oud, hadden onderscheidene Pokjes, en de Ziekte liep vry gemakkelyk af.

De oudste Zoon, ruim 12 Jaaren oud, had reeds eenige Jaaren te vooren deeze Ziekte, die hem toen sterk aangetast, en in zyn aangezicht zeer aanmerkelyk getekend had, reeds doorgestaan.

Dee-

Deeze nu wierd met de zorg belast, om zyn jonger Broeder van 9 Jaaren op te pasſen, aan welken plicht hy ook zorgvuldig voldeed; doch die vervolgens herſtellende, wierd aan den Oppaſſer een rustbed vergund, op den grond voor de bedſtede, waarin de Zieke geplaatst was. Hy hier des nachts liggende te ſlaapen, deed zulks met een geheel open Mond, ondertusſchen dat de Zieke niet kunnende rusten, om den tyd te verkorten, zyne reeds gedroogde Pokjes afplukte, en dezelve in den Mond van zyn ſlaapenden Broeder wierp, welke die met het ſpog onbewust doorſlikte.

Eenige dagen daarna, wierd deeze, door eene allerhevigſte krampagtige Buikpyn aangetast, waarop terſtond eene geweldige Neusbloeding volgde. —— Hierby geroepen zynde, bevond ik hem doodelyk benaauwd, de buik zeer opgezwollen, handen en voeten koud, en het aangezicht met een klam koud zweet bedekt, de trekkers in eene trillende beweeging, de pols klein, ſnel en zeer gezonken. Niets van het gebeurde weetende, en daar ik hem des ochtends noch fris en welvaarende gezien had, vermoedde ik, dat hy eenig fenyn mogt ingekregen hebben; ik onderzogt dan alles wat mogelyk was, en ondervroeg den Lyder zo wel als zyne Ouders, ook zyn Broeder, doch vruchteloos; evenwel van agteren nadenkende, vond ik de laatſte door myne vraagen eenigzints belemmerd. Ondertusſchen deed eene ruime Aderlaating, en eene groote gift van het *Liq. Anod. min. Hoffm.*, met wat koud Water gegeeven, het toeval voor dien dag bedaaren. Op den volgenden morgen vond ik hem geheel weder herſteld, eene geringe vermoeidheid uitgenomen, die ik als een gevolg van den vorigen dag beſchouwde, echter ſchreef ik hem een zagt buikzuiverend middel voor, het welk hy gebruikte: maar tegen den avond kwam het voorig toeval, even hevig, en vergezeld van dezelfde verſchynzelen, wederom, hetwelk dan ook door dezelfde Geneesmiddelen weder herſteld wierd.

Doch ik ſtond niet weinig verwonderd, toen ik hem, des daags daaraan, van het hoofd tot de voeten met roode vlakjes overdekt zag, die my de uitbottende Kinderpokjes aankondigden, terwyl dat alle andere toevallen geweken waren, en 'er zich ook in het geheele beloop der Ziekte niets gevaarlyks, niets byzonders, vertoonde; ondertusſchen kreeg hy zeer groote afgezonderde Pokjes, juist het tegendeel van die, waarmede hy op zulk eene vreemde wyze ingeënt was.

Dat

Dat uit deeze Waarneeming zeer veele, en zelfs nutte Aanmerkingen op te maaken zyn, blykt van zelve, doch UEd. geacht *Maandwerk* daartoe geene genoegzaame ruimte hebbende, zal ik dezelve voor den Leezer dienen over te laaten. . . . .

VERSLAG DER ANTWOORDEN, GEGEEVEN OP DE VRAAGEN VOORGESTELD DOOR DE KONINGLYKE SOCIETEIT DES LANDSBOUWS TE LAON, OVER DE UITWERKINGEN VAN DE VORST, IN DEN WINTER DES JAARS MDCCLXXXVIII EN MDCCLXXXIX, TEN AANZIENE DER PLANTEN EN DIEREN.

Voorgeleezen in de Zitting van den vyfden September des Jaars MDCCLXXXIX, *door Vader* COTTE, *Priester van het Oratorie, aanblyvende Secretaris dier Societeit, Correspondent der Koninglyke Academie te Parys, te Montpellier, enz.*

Gedenkwaardige Gebeurtenissen zyn, uit eigen aart, zeer geschikt, om de aandagt te vestigen van allen die 'er getuigen van zyn: maar, wanneer die Gebeurtenissen gewigtige gevolgen hebben, welker uitwerkzels tot leering kunnen dienen der zodanigen, die naa ons komen, is het de pligt der Geleerde Maatschappyen, dezelve in hunne Gedenkschriften op te tekenen, om ze der Nakomelingschap over te leveren.

Van deezen aart is de strenge en schadelyke Winter van de Jaaren MDCCLXXXVIII en MDCCLXXXIX; een Winter altoos opmerkenswaardig, zo door de strengheid der Koude, welke dezelve geheel *Europa* deedt gevoelen, als door de menigte van Sneeuw, die het aardryk bedekte, en door de uitwerkzels welke de Vorst gehad heeft op Menschen, Dieren en Planten. —— De *Koninglyke Academie der Weetenschappen te Parys* heeft verzogt, alle berigten te mogen ontvangen, welke zy noodig hadt, om de Natuurlyke Historie van dien Winter op te maaken. —— De *Societeit der Geneeskunde*, begeerig om de uitwerking dier strenge Koude op de Menschen bekend te maaken, en te doen weeten, welke Ziekten 'er uit zouden kunnen ont-

ſtaan, heeft een aantal vraagen, daartoe betrekkelyk, uitgegeeven. — 't Was ook van aangelegenheid, de uitwerkzels te kennen van de Vorst op de Planten en Huisdieren: en 't was om de Historie van dien gedenkwaardigen Winter te voltooien, dat de *Societeiten van den Landbouw te Parys* en te *Laon*, aan derzelver Leden en Correspondenten een zeker aantal Vraagen voorſtelden, waarop de Antwoorden ons zouden kunnen onderrigten van de onheilen, door deeze Vorst den Landbouw toegebragt.

De Societeit heeft omtrent honderd Afdrukken deezer Vraagen, over de uitwerkzels der Koude, rondgezonden; doch met veel leedweezen gezien, hoe weinig haar yver werd onderſteund; van de honderd geraadpleegde Perſoonen, hebben 'er niet meer dan acht geantwoord: dankbaarheid verpligt ons de naamen op te geeven der Heeren Leden en Correspondenten, die wel in onze maatregelen hebben willen treeden, en ons met hunne onderrigtingen dienen, om ze op onze beurt het Gemeen mede te deeſen. Wy hebben antwoorden ontvangen van den Heer FOUANT DE LA TOMBELLE, Lid; van den Heer BUISSON, Lid te *Inchy* in *Artois*; van den Heer BAUCHART, Correspondent te *Courjumel*; van den Heer BRAZIER *de Jonge*, Correspondent te *Cheri*; van den Heer DEFAY, Lid te *Quinoy*; van de Heeren DORIGNY, Landbouwer, en TRICHET, Wyngaardenier, te *Bruyères*; en den Heer BEFFROI, te *Chevigny*. 't Is uit de Antwoorden dier Heeren, dat wy verſlag zullen geeven van de uitwerkzelen, welke de Vorst te wege gebragt heeft: 1. op den Wynſtok en den Wyn; 2. op de Vrugt-boomen; 3. op de Woud-boomen; 4. op de Vreemde boomen; 5. op de Graanen en Veldgewasſen; 6. op de Moeskruiden; 7. op de Visſchen; en 8. op de Huisdieren. Dan vooraf een kort woord over de maate der Koude en derzelver beloop.

De Vorst begon den 25ſten *November* MDCCLXXXVIII, en eindigde niet voor den 13den *January* MDCCLXXXIX, zo dat wy vyftig dagen agter den anderen Vorst hadden; één dag waarop het dooide kwam 'er tusſchen beiden, te weeten, den 25ſten van *December*; dit tydperk was het, waarin onze Gewasſen zo veel leeden. Wy hadden twee of drie hervattingen der Koude, voorgegaan door zeer zwaare Sneeuwbuien; een middel, door de Voorzienigheid geſchikt, om onze Graanen te bewaaren, *Qui dat Nivem ſicut Lanam*, „die Sneeuw geeft als Wolle." PSALM CXLVII: vs. 16.

De vergelyking, welke ik gemaakt heb, van de Graaden

Kou-

Koude, waargenomen in honderd en twintig verschillende Steden van *Europa*, hebben my geleerd, dat de Koude de orde der Breedten niet gevolgd is. De grootste Graad van Koude te *Laon* was $13\frac{1}{2}$ °; te *Parys* is dezelve $17\frac{1}{4}$ ° geweest, schoon *Laon* bykans één Graad Noordlyker ligt dan *Parys*; de Koude is in *Holland* zo sterk niet geweest als in *Frankryk*. —— Ik veronderstel dat die verscheidenheid afhangt van het verschil der onderscheide laagen des Dampkrings, die min of meer vatbaar zyn voor Koude, ingevolge waarvan ze min of meer belaaden zyn met dampen; en dewyl de dampen zo veel meer verdikt zyn, en bygevolge zwaarder weegen hoe de Lugt kouder is, volgt daar uit, dat de laage lugt te *Parys* omtrent 500 voeten laager zynde dan die te *Laon*, ook meer met dampen overlaaden, en dus veel kouder geweest hebbe dan die te *Laon*; in zekere omstandigheden, welke niet gemaklyk vallen te bepaalen: want ik weet dat de Lugt op hooge Bergen, die droog is, eene zeer groote maate van Koude heeft, zelfs in den Winter (*).

Ik kome, naa deeze korte voorbereiding, tot het Verslag zelve, in de gemelde orde.

1. *De Wynstok en de Wyn.*

Men heeft opgemerkt, dat de Wynstok van de Vorst geleeden heeft; 1. in het verschil van de kleur des Houts tusschen 't geen boven de Sneeuw en 't geen daar onder was; 2. in den verdroogden staat der knoppen; 3. in de kleur van de Pit die zwart was; 4. in de kleur van het dunne bekleedzel, 't geen het Hout bedekt, *liber* geheeten; 5. heeft men waargenomen dat de Wynstok overvloedig bloeide, en over 't algemeen geen ranken heeft uitgeschooten dan uit de stompen, die den Wynstok na de koppen van afgeknotte Willigen deedt gelyken. De oude Wynstokken, die hoogst gegroeid en sterkst in 't hout waren, enz. hebben meer geleeden dan de jonge en zwakke ingelegde Wyngaard-

(*) Vader COTTE hadt reeds een breedvoerig verslag van deezen Winter gegeeven, te vinden in het *Journal de Physique*. Tom. XXXIV. p. 337, of May 1789. Wy mogen onze Leezers ook wyzen tot het *Mengelwerk* onzer *Nieuwe Algem. Vaderl. Letteroefeningen*. IV. D. bl. 58. Dan bovenal zullen zy de keurigste waarneemingen aantreffen in de *Algemeene Konst- en Letterbode*. II Deel. bl. 11. 28. 35. 37. 43.

gaard-ranken: bykans op alle standen hebben zy evenveel moeten lyden, doch bovenal die op 't Zuiden stonden, en de diep gelegene. Men heeft in 't algemeen geoordeeld de Wyngaarden te moeten afsnyden. Zy, die ze op de gewoone wyze hebben ingelegd, hebben meerendeels reden van berouw gehad. Men zag in den voortyd dat 'er veele agterbleeven, en is verpligt geweest ze op te haalen, of 'er lugt aan te geeven, en, ondanks deeze voorzorge, zyn veele ranken niet voortgekomen. —— De Vorst heeft ook den Wyn in de vaten aangetast, en, op 't oogenblik van den dooi, heeft het Water, met den Wyngeest ligt vereenigd, een vermindering veroorzaakt in de goedheid en de kleur.

2. *De Vrugtboomen.*

't Is waargenomen, dat jonge Boomen, glad van bast, min geleden hebben van de Vorst dan oude met knobbeligen bast; waaruit men besslooten heeft, dat het bevroozen water, 't welk zich vastzette tusschen de oneffenheden van de schors, al het kwaad veroorzaakte. De bast der bevroozene Boomen was zwart, en het Hout geel van kleur, de Stam en de Takken waren op veele plaatzen gespleeten. —— Welke middelen men heeft aangewend, om de gebreken door de Vorst veroorzaakt te herstellen, geen deezer slaagde volkomen. Veele Boomen zyn niet uitgeloopen, en waren volstrekt dood; in andere werkte het overblyfzel der sappen; zy gaven eenige uitspruitzels, die door de warmte in de maand May verdorden. 'Er waren Boomen die bloeiden en vrugten droegen; doch die in den Zomer afvielen, waar op de Boomen verdorden; eindelyk hebben veele Boomen de vrugten tot rypheid gebragt; doch zy scheenen veel te lyden, en deeden vreezen dat zy de inzameling niet zouden overleeven. Eenige Boomen heeft men behouden door ze kort af te snyden, als mede door sneeden in den bast te geeven. De Boomen, die het meest geleden hebben, zyn de Nooteboomen, de Winterpeereboomen, de Appelboomen die harde Appelen voortbrengen, als mede de Persiken en Vygenboomen: minder hebben uitgestaan de Pruimenboomen, de Abrikoosen, de Kerssen, en in 't algemeen alle Steenvrugten. De stand op 't zuiden was de nadeeligste.

3. *De Woudboomen.*

Op de Boomen in de Bosschen, en die in 't wilde groeijen, toon-

toonde de Vorst haare kragt voornaamlyk in dezelve te doen splyten: waardoor 'er veele verlooren gingen. De Eiken-, Esschen-, Olmen-, en Lindenboomen, als mede de Hazelaars, stonden het meeste leed uit: het Hakhout in laage plaatzen hadt veel schade.

4. *De Vreemde Boomen.*

Weinig vreemde Boomen worden in deezen oord gekweekt. Men heeft opgemerkt, dat de altoos groene Boomen als de Thuia, en de Laurieren, de bladeren verlooren hebben; van de Judasboomen en de Toxicodendron zyn stam en takken gestorven; maar de wortels hebben nieuwe looten gegeeven; de Catalpas, de Sumacs en het St. Lucia Hout hebben niets geleeden.

5. *De Graanen en Veldgewassen.*

De Graanen hebben overal, waar ze met Sneeuw bedekt waren, niets geleden; zy sprooten onder dat dekzel uit, en de Oogst is vry overvloedig geweest. — Dit was hier te Lande het geval; in *Champagne* en tot *St. Quintin*, waar de Sneeuw twee dagen naa de Vorst gevallen is, en waar men laat gezaaid heeft, kwynden de Graangewassen; maar van *St. Quintin* tot in *Vlaanderen*, en verder op, viel de Sneeuw eerst drie weeken naa de Vorst, die eene verbaazende verdelging aanrigtte in bykans geheel *Fransch Vlaanderen*, en een gedeelte van *Artois*. De Winter-gerst en de laat gezaaide Graanen gingen geheel verlooren, als mede de Winter-erten en het Koolzaad. Men koos de party om naa den Dooi te zaaijen, en met de egge de Winter-graanen te dekken over de oude vooren, om te bewaaren 't geen de Vorst gespaard hadt: deeze zaaden zyn schielyk opgekomen: in zwaare en vette landen heeft men Winter-graan gezaaid, in de ligtere op nieuw Gerst gezaaid, en Lynzaad in stede van Koolzaad gezet.

6. *De Moeskruiden.*

De Sneeuw heeft alle Moeskruiden, in welk een stand ook, behouden: maar de ongedekte strekten ten slachtoffer van de Vorst, als de Artichokken, de Kool, de Seldery, en de geurige Planten: men behieldt niets dan de Zuring, Spinagie, Wortelen, Erten, Latuw, Spergies, en wilde Suikerei.

7. *De Visschen.*

Het middel, 't welk men doorgaans gebruikt om den Visch voor de uitwerkzelen van de Vorst te bewaaren, bestaat in het ys op verscheide plaatzen te openen, en 'er bosschen stroo in te steeken, doch dit middel heeft dit jaar, in 't algemeen, niet mogen baaten: dewyl de Koude zo streng was, dat de Visch zich tusschen het ys beklemd vondt, op 't oogenblik, wanneer dezelve zich na die plaatzen vervoegde om adem te scheppen. Geen Visch is 'er omgekomen in diepe wateren, waar dezelve wykplaats hadt. De Vischplaatzen, die ondiep en modderagtig waren, bleeken doodlyk voor den Visch te zyn: dewyl de bedorven lugt, door dien modder uitgewaasemd, geen uitgang vondt, de lugt onder 't ys gansch bedierf, en den Visch deedt omkomen. 't Is eveneens als in Schouwburgen, en over 't algemeen op alle plaatzen, waar eene groote menigte Menschen zamenkomt, die te gader de lugt vervullen, en doodlyk maaken. De Aal heeft het meest geleeden, en daar op volgde de Snoek en de Karper.

8. *De Huisdieren.*

De Hoenders en Kalkoenen vonden zich meest van al het Gevogelte aan de uitwerkzelen der Vorst blootgesteld. Veele Hoenders verlooren de pooten en de kammen: dit belette niet dat zy naa den Dooi begonnen met leggen: zy kroopen als 't ware op de stompen voort. — In het algemeen hebben de Koeijen en Paarden weinig uitgestaan; ze werden op de stallen wel bezorgd, en warm gehouden.

Aan de Heeren Schryvers der Nieuwe Algemeene Vaderlandsche Letter-Oeffeningen.

Myn Heeren!

Wy haasten ons het volgende Stukje U Wel E[s]. toe te zenden, dewyl de ontdekking, daarin opgegeeven, van te grooten aanbelang is voor de Be-oeffenaaren der Electriciteit-kunde, dan dat wy het zelve, alleen voor ons en eenige onzer ge-eerde Konstvrienden, bezitten zouden.

Derhalve indien U Wel Edelens kunnen goedvinden, het in Uw geacht Maandwerk, *N. Alg. Vad. Letter-Oeffeningen*, te plaat-

plaatzen, zult gy veel verplichten hem, die zich met Hoog-achtinge tekent,

Myn Heeren,

Uw Bestendigen Leezer!

JOSUA REITSMA.

In de bedykte Schermeer,
den 18den Decemb. 1790.

EENVOUDIG MIDDEL, OM EENE ELECTRICQUE BATTERY, BY DERZELVER HOOGSTE BELAADING, VOOR HET BREEKEN DER FLESSEN, ENZ. TE BEVRYDEN.

Onder alle de takken der Natuurkundige Weetenschappen, is thans byna geene, in welke deeze laatste Jaaren zo veele vorderingen gemaakt zyn, als in de kennis der Electriciteit-kunde. Elk be-yvert zich, als om stryd, om ze in haare Natuur en Werking 'na te spooren, als mede om de benodigde Werktuigen en Apparaten, ter uitoeffening van het Electricq vermogen, te verbeteren en te verfraaijen; blykens het aantal van zo veel geleerde en kundige Liefhebbers der nutte Weetenschappen, welke zich verledigen, om, ook in dit Vak der Natuurkunde, hunne overdenkingen en proeven aan den dag te leggen, en dezelve, zo veel mogelyk, tot nut van het Menschdom te beoeffenen.

Dan met dit alles heeft men, by de bewerking der Electrizeer-Machines, nog al veele belemmeringen, welke men wel wenschte dat uit den weg geruimd konden worden. Van die natuur is wel inzonderheid de nuttelooze uit- en wegvloeijinge der Electricque vloeistoffe, wanneer men een fles of battery tot het hoogste vermogen belaaden wil; veelal veroorzaakt door den Electrometer; dewelke ook dikwils door zulk een afblaazing verhinderd word, om de naauwkeurige maat der belaading eener batterye aan te toonen; waardoor dezelve dan, op het onverwachtst, langs een anderen weg, het zy door een fles te doen bersten, of door over den rand eener fles op derzelver buitenbekleedzel af te slaan, zich ontlast; en door dien weg de proeve doet mislukken, of de battery in wan-orde brengt. Zulks heeft my menigmaal doen wenschen, dat de een of ander Liefhebber het geluk mogt hebben, een doorgaand middel hier tegen uit te vinden: —— dan zeer toevallig kwam ik hier omtrent tot de navolgende ontdekking.

By gelegenheid, dat ik met het doen eeniger Electricque proeven bezig was, om te onderzoeken de onderscheidene lengten der vonk of straal, veroorzaakt door de uitbarsting eener met Electricque vloeistoffe belaadene fles, gebruikte ik tot deezen oversprong, in plaats van den Electrometer van *Lane*, eene andere bekleede fles, gemonteerd met een in den Winkelhaak gebogen koperdraad en knop, dewelke op gelyke hoogte kwam met den knop der fles, welke aan de Electrizeer-Machine verbonden wierd. Van den knop deezer laatste fles verwyderde ik van tyd tot tyd den knop van de andere fles, tot dat de afstand der knoppen zo groot wierd, dat de uitbarsting der belaadene fles over deszelfs rand, tot op het buitenbekleedzel, en niet op den knop der andere fles, overging. Dit bragt my eenvoudig tot de verzekering, dat de laading dier fles als dan tot het hoogste vermogen gekommen was; en dat, wanneer men de andere fles nader bybragt, de uitbarsting gemaklyker, voor een gedeelte, in deeze bygestelde fles overging, dan van den rand tot het buitenbekleedzel der belaadene fles.

Daar het nu eene bekende waarheid is, „ dat, indien „ men eene met Electricque vloeistof belaaden fles ont„ laad in een andere bekleede fles (de buitenzyde gemeen„ schap hebbende), deeze nagenoeg de helft zyner laading „ ontvangt." Zo redeneerde ik hieruit aldus. Indien bekend is, met den hoeveelden omgang der schyven de bygestelde fles volkomen gelaaden word, en men dan, na de eerste uitbarsting, nog zo veele omdraaijingen der Machine tot die fles, welke met de Electrizeer-Machine verbonden is, voegde, als het bygestelde flesje tot zyn laading nodig heeft; dat men dan, zegge ik, konde zeker zyn, dat deeze fles weder volkomen belaaden ware.

Derhalven, zal het eenvoudig middel, om de Electricque batteryen voor derzelver ontlaading, of ook wel, gelyk veeltyds, voor het breeken der flessen te bevryden, (en ter wiskunstige aanwyzing, dat de battery ter hoogte van ½ of 1 of meer duimen, om de knoppen met eene Electrique Atmospheer belaaden is,) hier op uitkomen.

Ten 1ste. —— Men neeme een flesje van 30 a 40 of meer vierkante duimen bekleede oppervlakte; —— monteere het zelve met een in den Winkelhaak omgebogen koperdraad, zo dat de knop, aan het einde van dien draad gevoegd, tot over den buitenkant van het flesje, zo ver oversteeke en zo hoog geplaatst zy, dat men deezen knop, wanneer het flesje naast de battery geplaatst word, gevoeglyk

tot

tot eene der knoppen van de battery, op den afstand van ¼ duim of minder, kan doen naderen.

Ten 2de, —— Men onderzoeke (alvorens men begint te werken) telken reize als men gebruik van dit flesje maaken zal, met den hoeveelden ommegang der schyven het flesje zich, op den afstand van ¼ duim, of zo veel meer als men het van den knop eener batterye plaatzen wil, zich zelf ontlaade; want de gesteldheid van weder en wind kan veel verandering in dien afstand maaken.

Ten 3den, —— Alles in order geschikt, en de battery met de Machine verbonden zynde, plaatst men dit flesje, (alvoorens men de schyven begint om te draaijen), zodanig by de battery, dat deszelfs knop, van eene der knoppen van de battery, op een zekeren afstand verwyderd zy; zo nochtans dat deeze afstand niet te boven gaa, de rechtlinische distantie, welke 'er is tusschen den rand eener fles der batterye, en het buitenbekleedzel. Anders zoude de battery, by de overlaading, niet op dit bygestelde flesje, maar op de buitenbekleeding van eene zyner flessen, zich ontlaaden; ook moet 'er zorgvuldig worden acht gegeeven, dat het buitenbekleedzel der batterye wel verbonden zy met de buitenzyde van dit bygevoegde flesje, om dus deeze afgebroken zamenvoeging zeker te doen zyn.

Dus verre het middel, 't welk men, ter afweering van de in den aanvang genoemde belemmering, zoude kunnen aanwenden. Nu zullen we, kortelyk, nog eenige ophelderingen en aanmerkingen, welke hier by nodig zyn, trachten op te geeven.

Om dan van dit bygevoegde flesje behoorlyk gebruik te maaken, lette men hoofdzaakelyk op het volgende. —— Men brenge de Electrizeer-Machine aan den gang, en draaije gerustelyk voort, tot dat werkelyk een explosie of uitbarsting der batterye, op den knop van het bygevoegde flesje, gezien of gehoord worde; daar na doe men de schyven nog zo veelmaal omdraaijen, als men door waarneeming weet, dat tot de belaading van het bygevoegde flesje benodigd zy; en men kan zich als dan verzekerd houden, dat de battery behoorlyk gelaaden is, zonder dat 'er eenig gevaar overblyft, van de opgehoopte Electricque vloeistoffe, door een of andere uitbarsting, te zullen verliezen.

Naarmaate men nu den afstand tusschen den knop eener fles der batterye, en die van het bygestelde flesje, bepaalt,

zal de battery ook maatig of ſterk gelaaden worden; want zekerlyk heeft eene battery, of ook wel eene enkele fles, meer Electricque vloeiſtof nodig, om, op den afſtand van een half, als om op dien van een quartier, duim, af te ſlaan; en ze zal dus in 't eerſte geval ſterker belaaden zyn geweest, dan in het tweede geval, wanneer de afſtand des knops maar ¼ duim was.

De reden nu, waarom de battery gemakkelyker en ook eerder op dit bygevoegde fleſje, (al was het zelfs dat men den afſtand des knops van dit fleſje, en dien der batterye, byna zo groot neemt, als de rechtliniſche afſtand tuſſchen den rand eener fles en haar buitenbekleedzel,) afſlaat, is deeze. De battery gelaaden zynde, tot zo verre dat derzelver Electricque-Atmospheer in werking gebragt zy, zo ſtoot de Natuurlyke Electriciteit des knops van het fleſje te rug, en brengt denzelven eindelyk in een ſtaat van Negativiteit; waar door d'Electricque vloeiſtof, welke reeds in de battery verzameld is, zich, door haare veerkracht, een geſchikten wech gebaand heeft, om het gebrek van dien knop, en vervolgens dien van de fles, te moeten vervullen; en dat met des te meer gemak, wyl de buitenzyde der batterye, en van het bygevoegde fleſje, vereenigd moeten zyn; waarom ook de binnenzyden zich des te meer trachten te vereenigen. —— Eene werking, inderdaad, welke ook plaats heeft, (doch omgekeerd,) wanneer men de Machine een Negative werkdaad laat verrichten.

Eindelyk, behalven het voordeel 't welk deeze afgebroken te ſamenvoeging (ter beveiliging der fleſſen in de battery, en ter behouding der daar in aangevoerde en opgezamelde Electricque vloeiſtoffe) oplevert, heeft men 'er nog deeze voornaame nuttigheid van, dat namentlyk de uitbarſtende ſtroom der batterye, op het fleſje, hoor- en zichtbaar, tevens het tijdſtip opgeeft, in 't welk dezelve eene volkomene belaading ontvangen heeft: „ zonder dat „ men met de eene of andere Electrometer behoeft op te „ merken, wanneer deeze ophoud een hooger getal graaden „ aan te wyzen, het welk toch evenwel eene twyffelach- „ tige zaak in deezen blyft." Voorts dient men nog op te merken, dat men, wanneer men eene enkele fles gebruikt, als dan de knoppen, tuſſchen deeze en het bygevoegde fleſje, een grooter afſtand geeven kan, dan by aldien een geheele battery gelaaden word. De geſteldheid der lucht moet immers by uitneemendheid droog zyn, om de Electricque vloeiſtof in de battery te kunnen ophoopen? — En dan

nog

nog zal men evenwel eene enkele fles hooger kunnen belaaden dan eene battery.; en hier van daan is het, dat de enkele fles een grooter afstand tusschen de knoppen toelaat, dan de battery. Ook gaat, in alle gevallen, dit vast door, dat, by eene onbekwaame of vochtige Luchtsgesteldheid, geene uitbarsting der batterye plaats zal hebben; dewyl 'er als dan geene ophooping van Electricque vloeistoffe kan bewerkt worden.

J. BRUCE'S BERIGT, WEGENS DEN OORSPRONG VAN DEN NYL, DOOR HEM ONTDEKT; VERGEZELD VAN EENIGE AANMERKINGEN.

(Ontleend uit de *Travels to discover the Source of the Nile, in the Years* 1768, 1769, 1770, 1771, 1772 en 1773. *By* JAMES BRUCE *of Kinnard.* Esq. F. R. S.)

„ 't Groot oogmerk van den Heer BRUCE, de *Ontdekking*
„ *van den Oorsprong des Nyls*, op zyne veeljaarige
„ Reize, bereikte hy, naa twee mislukte onderneemingen,
„ en geeft 'er een verslag van, 't geen, schoon ons niet
„ zo zeer voldoende als den Reiziger zelve, nogthans, alle
„ opmerking, en eene plaats in ons *Mengelwerk*, verdient;
„ de veelvuldige uitweidingen, in dit verhaal, hebben wy
„ 'er niet af kunnen laaten; en zullen deeze tot een staal
„ dienen, van zyne gehoudene Zamenspraaken en handel-
„ wyze met de Inboorelingen; waarin zyne bekwaamheid
„ en moed met vollen luister doorstraalen, terwyl ze ons
„ den aart en gesteltenisse van eenigen zyner Reisgenoo-
„ ten schetzen."

* * *

Een groot uur over den Middag kwamen wy op den top van een Berg, van welken wy een onderscheiden gezigt hadden over het Land van *Sacala*, den Berg *Geesh* en de Kerk van *St. Michaël Geesh*, omtrent anderhalf Myl gelegen van *St. Michaël Sacala*, waar wy ons toen bevonden. Wy zagen onmiddellyk beneden ons den *Nyl* zelve, verbaazend in grootte verminderd, en nu alleen een Beek, die naauwlyks Waters genoeg had om een Molen te doen omgaan. Ik kon my bezwaarlyk verzaadigen met dit gezigt, steeds in mynen geest herhaalende alle de voorzeggingen der Schryveren, die den Oorsprong des *Nyls* tot eene altoosduurende on-

onbekendheid en bedekking verweezen. De regels van LUCANUS,

Arcanum natura caput non prodidit ulli,
Nec licuit populis parvum te, Nile, videre;
Amovitque sinus, & gentes maluit ortus
Mirari, quam nôsse tuos —— ——

schooten my terstond te binnen, en ik genoot hier, voor de eerste keer, de Zegepraal, die ik, door de beschermende hand der Voorzienigheid, en myne eigene onverzaagdheid, behaald hadt, over alles, wat, van de vroegste Oudheid af, magtig en geleerd geweest was.

Uit deeze aangenaame mymering ontwaakte ik door een ontrustend geroep, dat wy WOLDO, onzen Gids, verlooren hadden. Schoon ik, zints een geruimen tyd, geen goed oog op hem gehad had, dagt ik niet, dat hy, om zyns zelfs wil, een oogmerk zou hebben, om ons te verlaaten. De Knegts stemden niet overeen in het bepaalen van den tyd, wanneer zy hem de laatste keer zagen. STRATES en AYLO's Knegt waren in het Woud gaan schieten, en wy hoorden uit het schot, dat zy niet verre van ons waren: ik hoopte daarom, dat WOLDO, schoon geheel geen liefhebber van schieten, by hun mogt weezen; doch met groot ongenoegen zag ik deezen zonder hem wederkeeren. Zy verhaalden, omtrent een uur geleden, eenige zeer groote ruige Aapen gezien te hebben, die op de achterpooten gingen, en alle zonder staarten waren; dat zy deezen door het Bosch nagezet hadden, zo diep 'er in treedende, dat zy naauwlyks 'er weder wisten uit te komen; doch zy herinnerden zich niet, WOLDO, by het heen gaan gezien te hebben. —— Verscheide gissingen werden 'er gevormd; eenigen begreepen, dat hy beslooten hadt ons te verraaden en te berooven; eenigen dagten, dat het de inboezeming van FASIL was, hem gegeeven, om ons moorddaadig om hals te brengen; anderen veronderstelden, dat hy verscheurd zou weezen door het Wild-gedierte, inzonderheid door die Aapen (*Baboons*); wier verscheurzieke aart, grootte en verschriklyk voorkomen, ten breedsten werden uitgemeeten, inzonderheid door STRATES, die in 't minst niet twyfelde, of WOLDO was zo te eenemaal verscheurd, dat wy te vergeefsch zouden zoeken, na het minste overblyfzel van dien Gids. Wat my betreft, ik dagt, dat hy waarlyk, gelyk hy klaagde, krank geworden, en door ziekte onder den weg overvallen was.

In

In dit begrip stondt ook AYTO AYLO's Knegt, die nogthans, met een guitagtigen opslag zyner oogen, zeide, dat WOLDO niet verre af kon weezen. Wy zonden hem, derhalven, met eenen Muilëzel-dryver te rugge, om WOLDO te zoeken. Zy waren slegts eenige honderd roeden voortgegaan, of zy zagen hem aankomen; maar zo waggelend en zo ongesteld, dat hy zeide, het niet verder dan de Kerk te kunnen brengen, waar hy volstrekt beslooten hadt dien nagt uit te rusten. Ik voekle zyn pols, bezag hem naauwkeurig, en oordeelde, vry zeker, dat hem niets schortte. Zonder myne bedaardheid te verliezen, zeide ik hem, op den verzekerendsten toon, „dat ik hem voor een bedrieger hieldt, „ dat hy moest in 't oog houden, dat ik een Geneesheer „ was, dat hy wist, hoe ik zyns Meesters Boezem-vriend, „ WELLETA YASOUS, geneezen hadt; dat het voelen van „ zyn hand my zo duidelyk zeide, dat hem niets schortte, „ als zyne tong het zou kunnen doen; dat dit my teffens „ onderrigtte, hoe hy in 't hart een kwaaden toeleg smeed„ de, die voor hem zeer slegt zou afloopen." Hy scheen hier over verslaagen, antwoordde weinig, en verzogt alleen eenige weinige minuuten te vertoeven, alsdan zou hy beter zyn! want, voegde hy 'er by, wy moeten allen alle onze kragten verzamelen, om nog een grooten berg over te klimmen, eer wy te *Geesh* komen.

„ Zie voor u toe," zeide ik, „ liegen kan hier niet hel„ pen. Ik weet, zo wel als gy, waar *Geesh* ligt: en dat „ wy geen meer Bergen, of ongemaklyke plaatzen, hebben „ over te trekken; verkiest gy agter te blyven, gy kunt; „ maar morgen zal ik by WELLETA YASOUS te *Buré*, over „ uw gedrag, klaagen." Ik sprak dit uit op den dreigendsten toon my mogelyk, en verliet hem, zo ras ik konde; nederwaards gaande na de ondiepte des *Nyls*. WOLDO bleef boven met de Knegts, die de Muilezels belaadden; hy scheen geheel van zyne ongesteldheid geneezen, en hieldt een druk gesprek van omtrent tien minuuten met AYTO AYLO's Knegt, 't welk ik niet verkoos te stooren, dewyl ik bemerkt had, dat deeze Man reeds een gedeelte van WOLDO's geheim wist. Dit gesprek uit zynde, kwamen zy allen by my, toen ik bezig was met het aftekenen van een tak van een geelen Roozenboom, die in menigte over deeze ondiepte hingen.

Het geheele reisgezelschap ging my voorby zonder my te stooren, en WOLDO, schynende zo goed te kunnen gaan als immer, beklom eene langzaam opgaande hoogte, by welker top *St. Michael Geesh* is. De *Nyl* is hier niet

meer

meer dan twaalf voeten wyd, en niet meer dan vier duimen diep, en, in de daad, eene weinig beduidende beek; doch die met groote snelheid heen stroomde, over een grond met kleine steenen, met tusschen uitsteekende harde zwarte rots; men kan den *Nyl* te deezer plaatze gemaklyk doorwaaden; het water is zeer helder; doch, een weinig laager, vol van aanmerkelyke watervallen; de grond ryst zuidwaards van de Rivier langzaam op, en is vol van kleine heuveltjes, die men bykans ongemerkt op en af gaat. De Reisstoet had stil gehouden aan de Noordzyde van de *St. Michaels* Kerk, en daar vervoegde ik my by denzelven, zonder eenigen haast te vertoonen.

'T Was nu omtrent vier uuren in den namiddag, doch het was zints eenige uuren zeer heet geworden, zy zaten in de schaduw van schoone Ceder-boomen, doormengd met eenige zeer hooge Cusso-boomen, alle in bloei. De Mannen lagen in 't gras, en de Muilezels weidden, met den last op den rug, in de weeligste Velden. Ik riep om myn Kruidboek, om 'er de Roozentak, die ik in myn hand hield, zagt in neder te leggen, op dat dezelve onverzeerd mogt droogen; ik had de Figuur in 't geheel, de Zaad- en Vrugtbeginzels in 't byzonder, getekend, als welke deelen, (schoon zeer noodzaaklyk tot het rangschikken der Planten,) zeer ligt breeken, of by het droogen eene andere gedaante aanneemen, en daarom altoos bewaard moeten worden, door ze na den frisfen Bloem af te tekenen.

Onder het voorbygaan zeide ik, vry onverschillig, tegen WOLDO, dat ik met blydschap zyne herstelling zag; dat hy zich wel zou houden, en niets vreezen. Hy stondt op, en verzogt my alleen te spreeken; AYLO's Knegt met zich neemende. „Thans zie ik," was myn woord zeer bedaard, „aan uw gelaad, dat gy my een leugen zult „vertellen, doch ik zweer u op het plegtigst, dat gy „nimmer, door dat middel, iets van my, zelfs geen goed „woord, zult krygen; waarheid en een goed gedrag kan „u alles bezorgen; wat in uw oog van veel waarde is, „is misschien in 't myne van veel minder aangelegenheid; „maar niets dan waarheid en een goed gedrag zal u te „stade komen; nu weet ik, met volle zekerheid, dat gy „zo gezond zyt als ik ben." —— Myn Heer! was zyn antwoord, met een veel betrouwend gelaad, gy hebt gelyk, ik veinsde zulks, my scheelt niets, en my heeft niets geschort; doch ik dagt best, u dit poogen wys te maaken, om niet verpligt te zyn, u eene andere reden te zeggen, die

zeer

zeer zwaar by my weegt, waarom ik niet na *Geesh* kon gaan; en nog veel minder my vertoonen by de Bronnen van den *Nyl*, die ik beken dat niet wyd van daar liggen, schoon ik u betuig, dat 'er nog een Berg is tusschen u, en deeze Bronnen. —— „ Wat is," voegde ik hem bedaard toe, „ die gewigtige reden? Hebt gy een Droom of een Gezigt „ gehad, toen gy agter gebleeven zyt by de Kerk van „ St. *Michaël Sacala*?" —— Neen, sprak hy, 't is geen Gezigt, geen Gezigt, geen Duivel geweest. Ik wenschte wel dat het niet iets ergers ware; doch gy weet zo wel als ik, dat myn Meester FASIL de *Agows*, in den slag van *Banja*, versloeg. Ik bevond my daar met myn Meester, en doodde 'er veelen, onder welken 'er waren van de *Agows*, uit dit Dorp *Geesh*, en gy kent de gewoonte deezes Lands, als iemand, in deeze omstandigheden, in hunne handen valt, moet zyn Bloed voor dat vergooten Bloed betaalen.

Ik borst in een hevige vlaag van lachen uit, 't geen hem zeer verlegen maakte, en sprak, „ zeide ik u niet dat gy „ my een leugen zoudt vertellen? Denk niet dat ik uw „ pochen, van *Agowers* dood geslagen te hebben, niet geloof „ of betwist. Veelen zyn 'er in dien slag gesneuveld; iemand „ moet de verslaander geweest zyn, gy kunt onder de„ zelve geweest hebben; maar denkt gy dat ik gelooven „ kan, dat FASIL, zo diep in bloedschulden steekende, „ de *Agowers* zou kunnen beheerschen, gelyk hy doet, „ als hy geen zyner Knegten in veiligheid zou kunnen „ zenden, op twintig Mylen afstands van zyn Hofplaats; „ denkt gy dat ik dit gelooven kan?" — Kom, kom, zeide AYLO's Knegt tegen WOLDO, hoorde gy niet dat waarheid en een goed gedrag u alles zal bezorgen wat gy vraagt? —— En, vervolgde hy, zich mywaards wendende, ik zie, myn Heer, dat deeze zaak u kwelt; en wat deeze dwaaze Kaerel begeert zal u noch ryker noch armer maaken; hy heeft eene sterke begeerte opgevat tot dien rooden zyden Gordel, welken gy om uw middel draagt. Ik zeide hem, met het vraagen om denzelven, te wagten, tot gy na *Gondar* weder kwaamt; maar hy zegt, dat hy niet verder zal gaan dan tot het Huis van SHALAKA WELLED AMLAC in MAITSHA, en dat hy niet na *Gondar* wederkeert. Ik raadde hem daarop, dit verzoek uit te stellen, tot dat gy de Bronnen van den *Nyl*, welke gy zo zeer begeerde te aanschouwen, zoudt gezien hebben. Hy gaf my te verstaan, verzekerd te weezen, dat gy alsdan den Gordel aan hem niet zoudt geeven;

want

want het scheen dat gy weinig dagt om den Waterval te *Goutto*, en om alle de schoone Rivieren en Kreeken, welke hy u vertoond hadt; de Oorsprong van den *Nyl* alleen zou dan meer zyn, dan alle deeze, daar dezelve juist zou weezen even als die van alle andere Rivieren, gy zoudt 'er niet over voldaan weezen, en hem den Gordel onthouden.

Het kwam my voor, dat 'er vry veel natuurlyks was in deeze vermoedens van WOLDO; daarenboven zeide hy my, verzekerd te weezen, dat, indien WELLED AMLAC ooit den Gordel in 't oog kreeg, deeze niet zou rusten, voor dat hy, op de eene of de andere wyze, denzelven magtig werd. Dit gesprek deedt my eenigzins bedaaren; de Gordel was in de daad fraay; doch schoon hy veel fraaijer mogt geweest zyn, zou ik geen oogenblik in twyfel gestaan hebben, om my van denzelven te ontdoen, en mynen hoofdwensch vervuld te krygen. Ik vatte de Pistoolen die in myn Gordel hingen, en haalde ze daar uit, om ze aan een van 't Gevolg te geeven, toen WOLDO, die dagt, dat zulks met een geheel ander oogmerk geschiedde, eenige schreden rugwaards tradt, en zich agter AYLO's Knegt verborg. Na myn Gordel afgedaan te hebben, zeide ik: „Hier WOLDO! is uw Gordel, doch wees gedagtig aan 't geen ik „gezegd heb, en u thans, met allen ernst, op nieuw, „betuig, dat gy, door de waarheid te spreeken, en u wel „te gedraagen, alles van my kunt krygen; maar indien gy „op deeze geheele reis my één trek meer speelt, al is de„zelve nog zo gering, zal dezelve zulk een wraak op uw „hoofd laaden, dat gy 't zelve daar voor nergens zult „kunnen verbergen; alsdan zal uw Gordel u niet alleen „ontnomen, maar ook uw Huid afgestroopt worden."

WOLDO nam den Gordel aan, doch scheen vol schriks over de gedaane bedreiging, en begon zich te verontschuldigen. „Kom, kom," sprak ik, „wy verstaan elkander; „geen woorden meer; 't is reeds laat, versammel geen „meer tyds; maar breng my te *Geesh*, en terstond by den „Oorsprong van den *Nyl*, en wys my den Berg aan, „welke 'er my van afscheidt." Hier op bragt hy my langs de zuidzyde van de Kerk, uit een plantadie boomen daar rondsom. „Dit," sprak hy, met een schelmagtigen opslag van het oog, „is de Berg, die, toen gy aan de an„dere zyde u bevond, tusschen u en de Bronnen van „den *Nyl* in was: daar is geen ander: zie op die kleine „hoogte van groene zooden in 't midden van die waterag„tige plek; aldaar zyn de twee Bronnen van den *Nyl* te

„vin-

„ vinden; *Geesh* ligt op de Rots waar gy gindsche groene
„ boomen ziet: indien gy langs deeze Bronnen gaat, trek
„ dan uwe schoenen uit, gelyk gy by andere dergelyke
„ gelegenheden gedaan hebt: want de lieden, die hier woo-
„ nen, zyn alle *Heidenen*, erger dan die gy aan de waad-
„ baare plaats hebt aangetroffen, zy gelooven in niets, 't
„ geen gy gelooft, maar alleen in deeze Rivier, welke zy
„ alle dagen, als of ze eene Godheid ware, aanbidden;
„ doch dit zult gy misschien desgelyks doen." —— Half ongekleed als ik was, door 't gemis van mynen Gordel, en myne Schoenen uitgedaan hebbende, liep ik, de hoogte af, na het kleine Eiland van groene Zooden, omtrent twee honderd roeden van my afgelegen; de geheele zyde des Heuvels was digt begroeid met bloemen, de groote knobbelige wortels, die boven den grond kwamen, en de schulferende brokken, welke 'er afvielen door het betreeden, deeden my tweemaal vallen, vóór dat ik den kant des Waters bereikte. Vervolgens kwam ik op het Eiland van groene Zooden, 't welk de gedaante eens Altaars hadt, waarschynlyk het werk van Kunst, en ik stond verrukt, over de Hoofdbron, die in 't midden van 't zelve ontspringt.

't Valt gemaklyker de gesteltenis myner Ziele op dat oogenblik te bedenken, dan te beschryven, —— staande op die plek gronds, welke het vernuft, de vlyt, de naaspooring van Ouden en Hedendaagschen, geduurende een reeks van bykans drie duizend jaaren, te leur gesteld heeft. Koningen hebben, aan 't hoofd van Heirlegers, deeze ontdekking poogen te doen, en elke tocht van den laatsten onderscheiden alleen door het aantal der omgekomenen, alle stemden zy overeen in de teleurstelling, die aller deel was. Beroemdheid, rykdom en eer, zyn een reeks van jaaren voorgesteld aan elk der veel duizenden, onder het bevel dier Vorsten opgetoogen, zonder dat 'er één Mensch in staat bevonden is, om der nieuwsgierigheid van zynen Vorst voldoening te geeven, of dien vlek van mislukking, op de onderneemingen des Menschdoms, uit te wisschen, of dit lang begeerde aan de Aardrykskunde toe te voegen. Schoon slegts een gemeen *Engelschman*, zegepraalde ik hier, in myn eigen hart, over Koningen en hunne Legerbenden; en elke vergelyking deedt myne grootheid in myne eigene oogen klimmen, wanneer de plaats zelve, waar ik stond, het voorwerp van ydelen roem, genoeg opleverde, om myn kortstondige Zegepraal te verminderen. Ik was slegts, zints weinige Minuuten, gekomen, by de Bronnen van den *Nyl*, door on-

ontelbaare gevaaren en moeilykheden, welker laatste my geheel zou te leur gesteld hebben, zonder de aanhoudende gunstige bescherming der Voorzienigheid. Ik had toen egter myne reis slegts ten halven volbragt, en alle de gevaaren, op myne heenreis doorgeworsteld, dreigden my weder op myn terugtocht. Ik voelde, dat eene moedeloosheid my aangreep, en my van den Lauwerkrans, dien ik al te ras voor my zelven bereid hadt, beroofde. Ik besloot dezelve af te wenden, tot den tyd, dat ik, door bondiger denken, den voortgang daarvan kon stuiten.

Ik zag STRATES my wagten aan den kant des Heuvels. „ STRATES, riep ik, getrouwe STRATES, kom, en zege„vier met uwen DON QUIXOT op dit Eiland *Barataria*, „ waar wy ons wyslyk en gelukkig gebragt hebben; kom „ aan, zegepraal met my over alle de Koningen der Aar„de, over alle hunne Legers, over alle hunne Wysgee„ren, over alle hunne Helden!" —— Myn Heer, antwoordde STRATES, ik verstaa geen woord van alles wat gy zegt, en even weinig wat gy meent; gy weet zeer wel dat ik geen Geleerde ben; doch gy hadt veel beter gedaan, met deeze Poel te verlaaten, en in Huis te komen, om op WOLDO te letten. Ik vrees dat hy iets meer zoekt dan uw Gordel; want hy heeft al den tyd, zints onze aankomst, druk gesproken met den ouden Duivel-dienaar. „ Spraken zy heimlyk met elkander?" Vroeg ik. —— Ja, myn Heer, dat deeden zy, ik verzeker het u. —— „ Ging het fluisterend toe, STRATES?" —— Wat dat betreft, zulks was niet noodig; zy verstonden elkander, veronderstel ik, en de Duivel, hun Meester, verstondt ze beiden; maar wat my betreft, ik verstond van hun gesprek zo weinig, als of het *Grieksch* was, gelyk zy zeiden. *Grieksch!* Ik mag een Ezel weezen als zy *Grieksch* spraken, ik zou het dan genoeg verstaan hebben. — „ Kom," sprak ik, „ neem een dronk van dit heerlyk Water, en „ drinkt met my de gezondheid van Koning GEORGE DEN „ III, en diens Kinderen." Ik had in myne hand een groote Kop, gemaakt van een Kokusnoot, in *Arabie* gekogt; deeze was boorde vol. Hy dronk terstond, met veel genoegen, die gezondheid; en voegde 'er by: „ de Ver„delging zyner Vyanden!" en wierp zyn Hoed in de lugt, met een luidrugtig Heezee! —— „ Nu, Vriend," zeide ik, „ is hier nog een nederiger, maar een steeds „ heiliger Naam, hier is ook MARIA!" —— Hy vroeg my of het de Maagd MARIA was? —— Ik antwoordde: „ Ik

„ ge-

„ geloof ja, STRATES. Hy ſprak niet; maar gaf ſlegts
„ een grom, ter aanduiding van zyn afkeuring."

De dag was zeer heet geweest, en het ongenoegen met WOLDO hadt my zo veel doen ſpreeken, dat myn dorst, buiten eenige nieuwsgierigheid om uit deeze langgezogte Bron te drinken, my tot herhaalde dronken noodigde. „ STRATES," zeide ik, „ dit is op onze gelukkige t'Huis-
„ reis. Kom, Vriend, gy zyt reeds twee dronken ten
„ agteren, kunt gy ooit genoeg drinken van dit heerlyk
„ Water!" —— Zie voor u, myn Heer, voegde hy my te gemoet, met veel ernsts, voor Koning GEORGE dronk ik met al myn hart, ook voor zyne Vrouw, Kinderen, Broeders en Zusters, God Zegen hun allen, Amen! —— Doch, wat de Maagd MARIA betreft, ik ben geen *Papist*, en verzoek verſchoond te weezen van eenige gezondheid te drinken, welke *myne Kerk* niet drinkt. —— Wat onze gelukkige t'Huisreis aangaat, God weet, dat ik niets hartlyker verlang, want ik ben reeds lang moede in dit jammerzalig Land. Maar gy moet het my ten goede houden, dat ik weiger meer Water te drinken. Men zegt, dat deeze *Heidenen* alle morgens over dit Hol den Duivel aanroepen, en ik vrees, dat ik zyne hoorns reeds in myn buik voel, van wegen de groote teug die ik de eerſte keer van dit helſche Water dronk. —— 't Water was in de daad zo koud als ik immer proefde. —— „ Kom," zeide ik, „ wees niet kinderagtig, ik heb nog maar ééne gezond-
„ heid te drinken." —— Kinderagtig of niet kinderagtig, gaf hy my ten antwoord, geen drup van dit Water zal meer door myn keel gaan. Ik jok 'er niet mede; toon my iets aartigs, gelyk gy voorheen wel gedaan hebt, doch 'er is geen ſpotten met Duivel-dienaaren, tovery en beleezing, die iemand een Ziekte op den hals zouden kunnen jaagen, zo ver van Huis en in dit Land. Neen, neen, zo veel gezondheden als het u belieft, met Wyn of nog liever Brandewyn, doch geen Water meer voor STRATES! Ik ben verzekerd, ik heb myzelven reeds hinder toegebragt, door alle deeze gekheden. God vergeeve het my! ——
„ Dan," ſprak ik, „ zal ik alleen drinken, en gy zyt
„ voortaan den naam van een *Griek* onwaardig, en ver-
„ dient dien van *Christen* niet." De gevulde Kop voor myn hoofd houdende, voer ik voort: „ Het is op de ge-
„ zondheid van CATHARINA, de Alleenheerſcheresſe aller
„ *Rusſen*, en op 't geluk van haare Helden te *Paros*; en
„ hoor de Voorſpelling, die ik, deezen dag, op dit Al-

„ taar doe. Jaaren zullen 'er niet verloopen, of de Grond, „ op welken ik thans ſtaa, zal een bloeiend gedeelte van „ haare Heerſchappy weezen!"

STRATES ſprong eenige voeten van den grond, en zeide: Indien de oude Heer u dit heeft ingegeeven, uit het midden van de Bron, heeft hy u niet lang opgehouden; zeg de waarheid en beſchaam den Duivel, is een ſpreekwoord; doch Waarheid is Waarheid, van wien ze ook mag komen; geef my de kroes, ik wil haare gezondheid drinken, ſchoon ik het zou beſterven. Hy hieldt de Drinkſchaal daarop in beide zyne handen vast. —— „STRATES," zeide ik, „ niet te ſchielyk: bedenk dat het Water betoverd is „ door Duivel-dienaaren; met deezen is geen ſpotten; gy „ zyt ver van Huis, eene Ziekte mogt u in deeze Velden „ aangrypen, inzonderheid als gy de Maagd MARIA met „ een dronk vereerde. God vergeeve het u. Denk om de „ hoorns, die de eerſte dronk u bezorgde, zy zullen met „ deezen, misſchien, u door en door doorbooren." —— De Kop, riep hy, de Kop, en doe dezelve boordevol. Ik tart den Duivel, en vertrouw op *St. Joris en de Draak*. Dit is voor CATHARINA, de Keizerin aller *Rusſen*. Dat haare Vyanden verdelgd worden, en een vloek over allen te *Paros!* —— „ Wel, Vriend," ſprak ik, „ gy waart traag „ in het beſluiten om weder te drinken; maar gy hebt by „ dit laatſte zeker iets niet gemeend. Ik ben verzekerd, dat „ ik den vloek niet dronk over allen te *Paros*." —— Ach! voerde hy my te gemoet, maar ik deed het, en wil het nogmaal doen. De verdoemenis van allen te *Paros*, over alle te *Cyprus*, te *Rhodes*, op *Creta* en *Mytelene*, daarby. —— Daar gaat het, met al myn hart. — Amen, 't zy zo! — „ En wie denkt gy, vroeg ik, dat te *Paros* zyn?" —— Ik bid u, was het antwoord, wie zouden daar anders weezen dan *Turken* en Duivels, het ſnoodst geſlacht van Monſters en Verdrukkers in de *Levant*, ik ben zelve te *Paros* geweest: waart gy 'er immer? — „ Of ik 'er my immer bevond „ of niet, maakt geen verſchil, de Vloot der Keizerinne, „ en een Leger van *Rusſen*, zyn 'er thans mogelyk: en „ hier hebt gy, zonder daartoe uitgelokt te weezen, de „ verdoemenis gedronken, van de *Rusſiſche* Vloot en het „ *Rusſiſche* Leger, die van zo verre gekomen zyn, en „ thans met het Zwaard in de vuist ſtaan, om u in uwe „ Vryheid, en de vrye oefening van uwen Godsdienst, te „ herſtellen, heb ik het u niet gezegd, dat gy geen *Griek* „ waart, en naauwlyks den naam van een *Christen* ver-

„ dien-

„ diende!" —— Neen, neen, myn Heer! schreeuwde STRATES, om Gods wil, zeg dat niet, ik wilde liever sterven, ik verstond u wegens *Paros* niet; 'er was geen kwaad in myn hart tegen de *Russen*. God Zegene hun, en myne dwaasheid kan hun geen schade doen. Hoezee! *Catharina*, Victory! —— En dit uitroepende, wierp hy zyn Muts in de hoogte.

Eene aantal *Agows* was op den Heuvel geklommen, juist by de Valei, en zagen, met eene stilzwygende verwondering, aan, wat ik en STRATES by het Altaar deeden. Alleen twee of drie hunner waren den waterkant afgeklommen, zy hadden de grimmassen van STRATES gezien, en diens Hoezee gehoord, waarop zy WOLDO, als hy in het Dorp kwam, vroegen, wat dit alles wilde beduiden? WOLDO betuigde hun, dat die Man zinneloos, en door een dollen Hond gebeeten, was. Dit bevredigde hun terstond met ons. Zy zeiden daarenboven, dat het *Nylwater* hem onfeilbaar zou geneezen; doch het was de gewoonte, dat iemand, die zulk een ongeluk trof, het Water 's morgens nugter dronk. Ik was wel te vrede, zo men den draai, dien WOLDO aan dit werk gaf, als met de ontdekking, van het tot deezen dag nog geloofde verband, tusschen deeze Rivier en derzelver oude Bestuurder, de *Hond-star*.

* * *

„ By de inleiding tot deeze medegedeelde *Ontdekking der* „ *Oorsprongen* van den *Nyl*, hebben wy aangemerkt, *dat* „ *ze ons niet zo zeer voldeedt*, *als den Heer* BRUCE *zelve*; „ ten slot, zullen wy eenige Bedenkingen, waarop deeze „ Aanmerking rust, mededeelen. Wy neemen ze over „ van de Schryveren der *Monthly Review* (*).

Naa al dit opgeeven van BRUCE's Zegepraal over ALEXANDER, CAMBYSES en CESAR, al de Magt en al de Geleerdheid der Oudheid, zal het der moeite wel waardig weezen, een weinig stil te staan, om te overweegen, waarop deeze nieuwe Onderrigting weezenlyk nederkomt.

Van de ontelbaare Stroomen, die het Meir van TZANA Water verschaffen, is 'er één, welke uitloopt in een Poel, tot welken de Heer BRUCE geleid werd, door WOLDO, een leugenagtigen Gids, die hem verhaalde, dat dit de *Oorsprong van den Nyl* was. De Heer BRUCE zou, in eene zaak van veel minder aangelegenheid, WOLDO niet op zyn woord

(*) For *August*. 1790. p. 434.

woord geloofd hebben; doch hy hieldt zich verzekerd, dat WOLDO, in dit geval, de waarheid ſprak; dewyl de ligtgeloovige Barbaaren van het omliggend Land, aan deezen Poel iets, 't welk na eerdienst geleek, beweezen; op veertien Mylen van deezen Oorſprong, is de Rivier geen twintig voeten breed, en nergens een voet diep; en is elders naauwlyks in ſtaat, om een Molen te doen omgaan, niet meer dan twaalf voeten wyd, en naauwlyks vier duimen diep.

Nu is het bykans overtollig, aan te merken, dat van de Inwoonders deezes Lands, volgens het verhaal van BRUCE, *Heidenen* zynde, verwagt mag worden, dat zy den zuiveren en heilzaamen Stroom, aan welken zy, onder andere eigenſchappen, het vermogen, om de Beeten van Dolle-Honden te kunnen geneezen, toeſchryven. Was hy gekomen tot de Bron van een der andere Riviertjes, welke in het Meir van TZANA uitloopen, is het niet onwaarſchynlyk, dat hy dergelyke blyken zou ontmoet hebben, van de ligtgeloovigheid onder de onkundige Inwoonderen van derzelver Oevers. Dit, nogthans, zou niet bewyzen, dat een deezer, in 't byzonder, de Oorſprong was van den *Nyl*, die, in de daad, uit zyne eigene Kaart en de voorige Kaarten deezes Lands, blykt, gelyk de Hydra, veel hoofden te hebben. Wy willen den Heer BRUCE niet betwisten, dat hy de eerſte *Europëaan* is, die plaatskundig de plek beſchryft, door hem met die byzondere eere beſchonken; dan tegen het geheele Hoofdſtuk, waarin hy hier over handelt (*), zullen wy een gezag aanvoeren, 't welk de meeste onzer Leezeren kunnen raadpleegen. Dit gezag is geen ander, dan de Kaart van *Africa*, in de vierde uitgaaf van GUTHRIE's *Grammar*. Daar vindt men den Oorſprong des *Nyls* geplaatst, op den 11 Graad, Noorder breedte, juist als in de Kaart van den Heer BRUCE, en dat de Rivier in en uit het Meir loopt, in dezelfde rigtingen, als by BRUCE; als mede, dat dezelve den koers Noordwaards wendt, juist als BRUCE dien beſchryft.

Het zou verveelend weezen, een woord meer te zeggen, over het geſchil, of de *Portugeeſche Jeſuiten*, dan de Heer BRUCE, ontdekten, 't geen zy verkeerdlyk den Oorſprong van den *Nyl* noemen. Eer zy, of hy zichzelven, toegegeeven hebben, in een ydele Zegepraal, over 't geen de Ouden uitvoerden, behoorden zy verzekerd geweest te zyn, uitgevoerd te hebben, wat de Oudheid niet kon vol-

voe-

(*) Het XIII. van het VI. Boek.

voeren. Nu de Rivier, beschreeven door den Jesuit KIRCHER, (die berigten van zyne Broederen ontving,) is de *Nyl* niet, welken de Ouden zogten. Dit stuk is voldongen door den roem der hedendaagsche Aardrykskundigen, den onvergelyklyken D'ANVILLE (*). Deeze, op dat wy die alleen aanvoeren, heeft opgemerkt, dat het waarschynlyk is, uit DIODORUS SICULUS, *Lib.* I. *Cap.* 23., *sub init.* vergeleeken met HERODOTUS, *Lib.* II. *Cap.* 28., dat de Ouden twee zaaken bedoelden, als zy van den *Oorsprong des Nyls* spraken. Vooreerst *letterlyk*, de Bron van den grooten Westlyken Stroom, nu de *Witte Rivier* geheeten, die veel meer Waters bevat, en een veel langer loop heeft, dan de Rivier beschreeven door de *Jesuiten* en den Heer BRUCE; ten anderen, *zinnebeeldig*, de oorzaak, welke die ook ware, van de overvloeijinge des *Nyls*. Deeze oorzaak hadden zy ontdekt in de Keerkring-Regens, die in de uitgestrektheid van 16 Graaden aan wederzyden van de Linie vallen; 't geen de bewaarder van *Minerva's* Tempel te *Sais*, in *Egypten*, dien onderzoekenden Reiziger HERODOTUS deedt verhaalen, dat de Wateren van den *Nyl*, in twee tegen elkander overgestelde rigtingen, uit deszelfs Bron loopen, Noordwaards in *Egypten* en Zuidwaards in *Ethiopie*; en de verhaalen van alle *Africaansche* Reizigers dienen, om deeze Waarneeming uit te leggen en te bevestigen. De Keerkring-Regens, erkennen zy, dat den *Nyl* doen ontspringen, en alle daaraan schatting-schuldige Stroomen, die Noordwaards vloeijen in het Koningryk van *Sennaar*, zo wel als aan de *Zebec*, en aan veele groote Rivieren, die Zuidwaards in *Ethiopie* vloeijen, en dan, volgens de helling van den Grond, in de *Indische* of *Atlantische* Oceaanen vallen. Onder deeze, die in den laatsten storten, telt de Heer BRUCE, verkeerdlyk, den *Niger*, welken, op goede gronden, geloofd wordt, zich niet in de Zee te ontlasten, maar zich te verliezen, in de Zanden van *Tumbucto* (†). Deeze is dan, volgens de *Egyptische* Priesters, de waare en wysgeerige Bron van den *Nyl*; een Bron, meer dan 3000 Jaaren geleden, ontdekt (§); en niet, gelyk de Heer BRUCE en

(*) *Mem. Acad. de Belles Lettres*, Vol. XXVI. p. 45.

(†) *Procedings of the African Association.*

(§) Lang vóór HERODOTUS, geeft HOMERUS aan den *Egyptus* of den *Nyl*, den bynaam, van διιπετης, *qui cælitus decidit*, een Rivier door Regen voortgebragt en gevoed. Vide APOLLON. *Lexicon Homeri*, Voce Διιπετης.

en de *Jesuiten* veronderstelid hebben, het begin van een jammerhartig Beekje, en van de ontelbaare Stroomen, die het Meir van *Tzana* vullen.

DE INWOONER VAN DE PLANEET URANUS.

Een Droom.

(*Naar het Engelsch.*)

Gisteren bevond ik my op HORATIO's bekoorelyk Landgoed, in gezelschap met LEONORA. De schoonheid van den helderen avondstond bewoog ons, om na een aartig Zomerhuisje, in den Hof, te wandelen, waar HORATIO, wiens meest geliefde Weetenschap de Starrekunde is, onder anderen, een heerlyken Telescoop houdt. Het helder blaauw des onbewolkten uitspanzels, de bedaardheid der geheele natuur, en de onbeschryflyke schoonheden van dit Landverblyf, vervulden my met eene soort van hemelsche aandoening; en ik verbeeldde my bykans, dat ik deeze Aarde, en alle derzelver onrustbaarende zorgen, verlaaten hadt, om, in een zaliger Gewest, de rust der Regtvaardigen te smaaken.

Wy hadden, onder het wandelen, geen ander licht dan 't geen de Hemel schonk, alle ander licht zou het verontheiligd hebben. De Maan, in helderen glans voortgaande, bescheen alle voorwerpen met de zagte ontleende straalen. HORATIO verzogt ons, deeze schoonheid des Hemels, door zyn Telescoop, te bezien. Hy sprak, onder het beschouwen van de Maanbergen, van derzelver hoogten, en noemde de naamen; hy beschreef veele van de voornaamste verschynzelen, welke deeze onafscheidelyke Gezellinne onzer Aarde oplevert. —— In den loop zyns gespreks kon ik niet nalaaten te lachen, over 't geen hy verhaalde van een Starrekundigen uit *Duitschland*, die, gebelgd, dat de Tekens van den Dierenriem naamen droegen door *Heidenen* uitgevonden, zich verbeeldde dat het veel stigtlyker zou weezen, dezelve door de naamen der Twaalf Apostelen te onderscheiden; zo dat, volgens deeze godvrugtige schikking, de Zon zich thans in het Teken van *St. Mattheus* bevondt (*).

Ons gesprek wendde zich op de groote Ontdekkingen door HERSCHELL gedaan, en ik kon niet naalaaten myne eerbiedige hoogagting voor dien Man, en voor andere beroemde Starrekundigen, aan wier verheevene Ontdekkingen het Menschdom zo gansch veel verschuldigd is, op het ernstigst te betuigen. „ Kunt gy," vroeg my HORATIO, „ hun volgen, en naagaan in

„ hun-

(*) Deeze Droom werd in Oogstmaand geschreeven.

„ hunne hooge berekeningen?" —— „ Neen, zeker," was myn antwoord; „ maar ik fchep genoegen in de edele en ver-
„ heffende Gedagten, hoe zeer door zommige bekrompene gees-
„ ten voor loutere befpiegelingen, zonder grondflag, uitgemaakt,
„ daar uit gebooren." —— „ En zyt gy," vroeg my HORATIO verder, „ te vrede met uwen ftand in 't Heeläl, nu gy geleerd
„ hebt hoe onafmeetelyk groot 't zelve is? Wordt gy niet ver-
„ nederd op de overweeging van kleinheid en weinigbeduiden-
„ heid van onze Planeet, in vergelyking met de andere." ——
Ik antwoordde: „ Ik weet dat de Aarde slegts één ftip is in het
„ groote Ryk der Scheppinge, 't welk millioenen Werelden be-
„ vat, die geen denkbeeld hebben van het beftaan onzes Aard-
„ kloots; maar ik weet, dat deeze de kennisneeming niet ont-
„ gaan kan van Hem die dezelve maakte; en, indien het Opper-
„ weezen, in het onmeetlyk ruim, deezen ftip, onzigtbaar voor het
„ grootfte getal der gefchapene Weezens, befchouwt, kan ik my
„ dan verbeelden dat hy de Inwoonders der Aarde niet zou ga-
„ deflaan? Van hoe weinig beduidenis ik ook moge weezen, ben
„ ik nogthans het voorwerp van Zyne aandagt, en 't is myn
„ roem het werk van Zyne hand te weezen. Heeft Hy my ge-
„ fchapen, 't was om my tot geluk op te voeren; en ik moet,
„ overzulks, het voorwerp Zyner befcherminge zyn: myn ver-
„ trouwen op Hem is myne blydfchap en vertroosting. Wan-
„ neer ik op my zelven alleen het oog flaa, vervult de bewust-
„ heid van myne zwakheid my met fchrik: doch, als ik bedenk,
„ dat ik een gedeelte uitmaak van het Groot Geheel, het voort-
„ brengzel van oneindige Magt en Goedheid, dan verdwynt elke
„ ontrustende gedagte, en myn hart verheugt zich, geftreeld
„ door de zoetfte en onuitfpreeklykfte hoope. De belangen dee-
„ zer Wereld, die de geheele aandagt veeler Stervelingen in-
„ neemt, en de Deugd van niet weinigen doen fchipbreuk ly-
„ den, hebben voor my die inneemende en verlokkende aan-
„ trekkelykheden niet: zy vlieden op het denkbeeld van den Al-
„ lerhoogften, in de overweeging van wiens Volmaaktheden,
„ myne zwakheid een onverwrikbaar fteunzel vindt. —— Ik
„ ben ook gelukkig door de Gedagten, fchoon zommigen de
„ veelheid der Werelden een fpeelpop noemen, waarmede men
„ zich vervrolykt, dat de Godheid, de Werelden vermenigvuldi-
„ gende, ten zelfden tyde zyne redelyke en verftandige Schep-
„ zelen vermeerderde, en ik fchep een wellust uit de verbeel-
„ ding, dat 'er een broederlyke band is, die ons, als 't ware,
„ vereenigt met de Bewoonderen van deeze ontelbaare Werel-
„ den, verlicht door andere Zonnen, waaraan wy den naam
„ van Starren geeven. Buiten twyfel is 'er in hunne gedaanten,
„ hunne bekwaamheden, hunne zintuigen, hunne behoeften en
„ voldoeningen, eene onberekenbaare verfcheidenheid: doch is
„ het waarfchynlyk, dat de uitmuntendfte gave des Scheppers,
„ de bekwaamheid om Hem te kennen en te beminnen, aan

„ het Menschdom alleen zou geschonken zyn? Laaten wy liever „ gelooven, dat de harten van alle zyne verstandlyke Weezens „ Hemwaards worden opgevoerd, door eene wet, niet ongelyk „ aan die, waarvolgens de Planeeten derzelver omwenteling „ rondsom één gemeen middelpunt volbrengen, en dat van ieder „ deel der Scheppinge de schattingen van hulde en aanbidding „ opklimmen, die, vereenigd, een grootschen lofzang uitmaa„ ken; een algemeen *Te Deum* der verstandlyke Schepzelen."

LEONORA merkte hier op: Gy herrinnert my 't geen een der oude Wysgeeren gezegd heeft van de Harmonie der Spheren; en, voegde zy 'er nevens, ALEXANDER wenschte om andere Werelden, op dat hy den Krygsroem van ze overwonnen te hebben mogt wegdraagen: gy schynt eene zelfde begeerte te koesteren; doch om nieuwe voorwerpen van genegenheid en goeddaadigheid te vinden.

Ik verbeeld my, zeide HORATIO, dat gy, het bestaan deezer Weezens gesteld hebbende, geene zwaarigheid zult vinden, in aan dezelve de Onsterflykheid toe te kennen. —— „ Uw be„ fluit," antwoordde ik, „ is rechtmaatig, dewyl ik veronderstel „ dat zy Eerbewyzers van den Allerhoogsten zyn."

LEONORA hervatte hier op, ik heb weleens het denkbeeld hooren voorstellen, dat een der Gelukzaligheden, voor de Deugdzaamen weggelegd, als zy deeze vergangiyke lichaamen verlaaten, bestaan zal, in van Planeet tot Planeet te reizen. De onze heeft misschien dusdanige Beschouwers, eenigen als Natuurkundigen, anderen als Zedelyke Wysgeeren. —— Deeze laatsten, betuigde HORATIO, zullen weinig gestigt worden door 't geen zy hier zien gebeuren.

Het gesprek duurde nog eenigen tyd op deezen trant; doch dewyl het laat werd, moesten wy scheiden, en ik verliet myn Vriend en Vriendin, en de Starren, die ons dit onderhoud gaven, met wederzin. De slaap sloot myne oogen; doch verdreef de denkbeelden niet met welke myne Ziel geheel doordrongen was; zy heerschten in myne droomen.

My dagt, ik ontdekte twee Hemelsche Weezens. Een deezer, in 't byzonder, zeer gelykende naar een van RAPHAEL's Engelen, boezemde my diepen eerbied in. Hy scheen de Gids van het andere Weezen, en sprak 't zelve in deezer voege aan: „ In„ wooner van *Uranus* (*), de tyd uwer Beproevinge is volein„ digd. Gy hebt de taak, u toegelegd, op de Planeet, de „ plaats uwer geboorte, volbragt. De herdenking van uwe „ Getrouwheid is het begin uwer Gelukzaligheid. Voortaan zult „ gy alle de belooningen, voor de Deugd weggelegd, ontvan„ gen.

(*) Deeze Planeet, den 13 Maart 1781 ontdekt, en van hem GEORGIUM SIDUS geheeten, draagt by veelen den naam des Ontdekkers, HERSCHELL; doch wy hebben, in onze *Letteroefeningen*, den naam van URANUS doorgaans gebruikt, en bezigen dien ook in dit Stukje.

„ gen. De Werken der Natuure waren, gedurende uw lang „ leeven, de geliefde voorwerpen uwer Beschouwinge: doch in „ dit tydperk, kort in vergelyking met het geen u te beschouwen „ valt, was het u onmogelyk alle haare Wonderen te ontdek„ ken. Nu zult gy andere vertooningen zien op het groot too„ neel der Scheppinge. Gaa van Wereld tot Wereld, doortrek „ het uitgebreide Ryk der Natuure, in elk gedeelte zult gy de „ Goedheid des almagtigen Maakers ontdekken. Tragt Hem „ beter te leeren kennen, en gy zult Hem meer beminnen." — „ Hemelsch Weezen," sprak de geweezene Bewooner van *Uranus*, „ verwaardig u myn Gids te zyn." —— „ Beschouw," hervatte de Geleigeest, „ die Planeet, welke in den derden „ Kring, rondsom de Zon, beweegt. De redelyke Weezens, „ op dezelve woonende, worden *Menschen* geheeten, en zy „ hebben hunne Planeet, de *Aarde* genoemd. Reeds heb ik u het „ vermogen geschonken van hunne Taal te kunnen verstaan; gy „ zult onzigtbaar onder hun verkeeren; leer hunne natuur, hun„ ne bestemming en hunne zeden, kennen." —— Hier ontwaakte ik schielyk, en het speet my dat myn Droom eindigde. Ik dagt nogthans op eenige vertooningen, welke een Beschouwer der Menschen Kinderen moesten treffen, dien men stelde bevryd te weezen van onze driften, dwaalingen en zwakheden: en overwoog desgelyks de onderscheidene aandoeningen van vreugde, verbaasdheid, of verontwaardiging, welke hy zou ontwaar worden, op de bespiegeling van zo verschillende tooneelen. Vervuld met deeze denkbeelden, viel ik weder in slaap, en myne verbeelding zag andermaal den Bewoonder van *Uranus*, met zyn Geleigeest. Hy riep uit: „ *Welk eene Wereld is deeze!* Welk een wonderbaar mengzel van Wysheid en Dwaasheid, van Waarheid en Dooling, van Grootheid en Laagheid, onder deeze Menschen, gezegend met zulke onschatbaare gaven, en dezelve bykans bestendig misbruikende! Hier schreit de Deugd, daar wordt de Onschuld verdrukt, elders zegenpraalt de Boosheid; en deeze *Menschen*, deeze oneenige Broeders, vergeeten onophoudelyk te gelyk hun algemeenen Vader, hun Pligt, hunne Bestemming. Ik heb gezien, dat de Magtigen de Zwakken verdrukken; ik heb gezien, dat de Armoede van honger verging aan de deur van verdwaasden Rykdom, die, door Buitenspoorigheid en Overdaad, zich ten grave hielp. Waarom deeze ongelyke uitdeeling onder Weezens, die denzelfden oorsprong, dezelfde behoeften, en dezelfde regten, hebben?" —— De Engel antwoordde: „ Hun „ Leeven is kort, en hunne Zielen zyn onsterflyk. Daarenboven, „ moet gy, in de opmerking van het lot des Menschdoms, zorg „ draagen, dat gy niet moet oordeelen volgens het enkel voor„ komen. Om u te verzekeren, of zy gelukkig of ongelukkig „ zyn, moet gy hunne harten onderzoeken. De *Deugd schreit*, „ zegt gy; maar de Hoop onderschraagt haar in den druk, en de „ Godsdienst verligt haare verdrukkingen. *Groote* GOD, sprak

„ een

„ een Wyzen onder hun, *ik bid u alleen voor de Boozen*; *ik bid* „ *niet voor de Goeden. Gy hebt genoeg voor hun gedaan met hun* „ *goed te maaken* —— *Zegepraalt de Boosheid*, 't is een kortston„ dige en bedrieglyke zegepraal der dwaasheid. Geluk ontvliegt „ altoos den Schuldigen; en knaaging, die hem onophoudelyk „ vervolgt, verwoest de genietingen, aan welke hy dwaaslyk zyne „ Deugd opofferde." —— „ Helaas!" viel hem de Bewooner van *Uranus* in de reden. „ Helaas! zyn deeze verdwaasde Stervelingen dan onkundig, dat elke dag huns leeven een stap nader is aan de *Eeuwigheid?* Waarom is dit *troostryk*, doch tevens *ontzettend*, woord, niet altoos hun leevendig voor den geest? Waarom.... Vergeef, Hemelsch Weezen, vergeef my deeze vraage... Waarom openbaarde de weldaadige Schepper des Heeläls de Verborgenheden der Toekomende Eeuwe aan hun niet klaarder? Een meer volkomen denkbeeld van een Eeuwigduurenden Hellstaat zou een diepgaander indruk op hunne harten maaken, en alle verzoeking van derzelver verleidend vermogen ontblooten."

„ Dit Leeven," antwoordde de Engel, „ is voor den Mensch „ ten proefstaat geschikt. Zyne voorbereiding tot eene betere „ Wereld vorderde eene trapswyze zuivering, ontstaande uit on„ derwerping aan tugt. De stand, derhalven, aan hem hier op „ Aarde toegeschikt, was zodanig als kon dienen tot beantwoor„ ding aan dit oogmerk, door alle zyne vermogens van werk„ zaamheid te voorschyn te roepen, alle zyne zedelyke hoedanig„ heden uit te lokken, en zyn geheel Character in 't licht te bren„ gen. Te deezer oorzaake was het eigenaartig, dat zwaarigheid „ en verzoeking hem op den weg van pligt zou ontmoeten. „ Groote, alle verbeelding te bovengaande, beloften, worden der „ Deugd toegezegd; doch deeze belooningen worden, als nog, „ in 't duister, of in een wyd verschiet, gelaaten. De indrukken „ der zinlyke voorwerpen staan zodanig over tegen de ontdekkin„ gen der Onsterflykheid, dat 'er een stryd omstaat tusschen Geloof „ en zinlyke Gewaarwording, tusschen tegenwoordig Vermaak en „ toekomend Geluk. In deezen zomtyds harden stryd, worden „ de Zielen der Braaven beproefd, verbeterd en versterkt. In „ dit veld behaalen zy den lauwer der overwinninge. Hier wor„ den de Hoofddeugden van Kloekmoedigheid, Maatigheid en „ Zelfverlochening gevormd; Bedaardheid in Voorspoed, Geduld „ in Tegenspoed, en Onderwerping aan den Wil van God, geleerd; „ Liefde en Vergeeflykheid jegens elkander, te midden van de „ veelvuldige dikwyls strydige belangen, gevorderd. Met één „ woord, van de mededinging tusschen Tyd en Eeuwigheid, „ hangt voornaamlyk de Betragting van 's Menschen Deugd af, „ en de duisternis, welke in dit Leeven de voorwerpen der Eeu„ wigheid benevelt, houdt deeze mededinging gaande."

„ Ik erken," antwoordde de Bewooner van *Uranus*, „ Ik aanbid de Opperste Wysheid in dit verwonderlyk Plan. Ik bemerk ook dat de ongelykheid tusschen de Kinderen der Menschen niets meer

meer is dan eene schynbaare wanorde, dat het dient om de gelegenheden ter Deugdsoefening te vermeerderen, en hun, by trappen, tot een staat van Volmaaktheid en Gelukzaligheid op te voeren.

„ De Godlyke Goedheid," hervatte de Engel, „ heeft een „ juist evenwigt gesteld tusschen de behoeften haarer Schepzelen, en de hulpmiddelen welke zy aan hun verschaft. 't Is „ noodzaaklyk de Menschen menigmaal hunne oorspronglyke „ Gelykheid te herinneren, en teffens hunne volheerlyke Bestemming voor oogen te houden: eene zeer wyze en uitsteekende Inrigting dient ter bereiking van dit tweevoudig einde. „ —— Volg my, laaten wy in dat ruim en staatlyk Gebouw „ treeden, waar heilige Lofzangen ten Hemel klimmen, en zo „ veele Stervelingen by een vergaderd zyn. Daar herhaalen de „ Kinderen des stofs de Lofzangen der Hemelsche Geesten, welke hun het verheeven denkbeeld inboezemen, dat zy allen „ gelyk zyn van Natuure, allen voor de Eeuwigheid geschapen! Hier worden alle onderscheidingen van Rang, anders „ menigwerf zo doorsteekend, vernietigd. De Vorst en de Onderdaan, de Magtigen en de Geringen, voeren dezelfde taal, „ haaken na 't zelfde goed, en koesteren dezelfde hoope — de „ hoop der Onsterflykheid! De Leeraar verklaart daar aan den „ Vorst, dat de Koning der Koningen zyn Regter is; en den Onderdrukten, dat hy den Almagtigen als zyn Beschermer kan aanzien. „ De Grooten worden op het treffendst herinnerd, dat zy sterflyk „ zyn, en de Ongelukkigen, dat 'er een ander Leeven is aan de „ andere zyde van het Graf. Hier ontdekt de Ryke den Armen „ nevens hem in denzelfden kring, en bezeft dat alle Menschen „ Broeders zyn. Hier zend de schreiende Weduwe haare Gebeden op tot den Vader der Weezen, en haar harteleed wordt „ verzagt. Zie daar dien blinden, zyn boezem staat open voor „ vreugd; hy hoort, dat de duisternis, waarin hy hier omdoolt, „ slegts kortstondig is, en dat het licht des Hemels zyn altoosduurend deel zal weezen. Beschouw zyn Medgezel, zyn Gids, „ Tempelwaards, hy is nog meer dan de Blinde te beklaagen, „ hy treurt om de onstandvastigheid van eenen vermeenden „ Vriend; doch hy leert, dat de GOD, dien hy aanbidt, alle zyne Schepzelen bemint. Dit denkbeeld sterkt zyn hart, verdryft zyn kommer, verzagt alle kwellende gedagten, en zyne „ traanen zyn niet meer de traanen van bitterheid en hartzeer...."

Het gelui van een nabuurige Kerk-klok brak hier myn Droom en Slaap af. De dag riep my tot myne bezigheden. Ik rees terstond op, en vernederde my voor de Godlyke Majesteit; de uitboezemingen van een godvrugtig en dankbaar gemoed daaraan toebrengende.

BY HET EINDIGENDE JAAR 1790.

(*Fragment.*)

—— —— Dus weder een Jaar geëindigd: —— een Jaar tot ons leven toegevoegd: —— een schakel aan onze levensketen gehecht: —— een schrede nader aan ons graf gevorderd: —— en — zoo rollen de Jaren van ons leven, het eene na het andere, als ongemerkt, voort: —— Aanbiddenswaardig is de goedheid van Hem, die ons, tot nu toe, in zyne Gunste spaarde, — door wien wy, tot heden, *leven*, *ons beweegen*, *en zyn*.

Was het de wyze schikking van den Schepper der Natuur, om ons op dit Waereld-rond, elk in eenen byzonderen kring, te plaatzen? Hy was het ook, die, door zyne waakzame goedheid, ons —— door zoo veele verwisselende Toneelen van dit leven geholpen heeft. —— Elk onzer, in byzondere omstandigheden geplaatst, —— ondervond ook hier in, —— elk op eene byzondere wyze, de alles bestierende Hand van Hem, buiten wiens oneindige kennis niets geschied.

Hoe veelen onzer Landgenooten zagen het verloopen Jaar in gezondheid, —— met vreugde en genoegen, eenen aanvang nemen, die nu reeds, in de groeve der vergetelheid —— begraven liggen; en, — wie weet, welke plannen zy ontworpen — welke beschikkingen zy gemaakt hadden, — om ten eenigen tyd uit te voeren, —— dan —— zy zyn niet meer —— en de rol hunnes levens is afgeloopen. — Gy, daarentegen, die nog leeft, — die weder een ander Jaar hebt zien verschynen. — dankt Hem, die u, tot op dit uur en oogenblik, heeft doen staande blyven, op de hobbelige baan van dit leven. —— Ja —— gy die het afgeloopen Jaar, voor u een Jaar van Zegen, hebt mogen noemen, die *Welvaard* hebt gezien *in uwe Huizen*, die uwe *Winkels den eenen Voorraad na den anderen hebt zien uitleveren*. Gylieden, inzonderheid, hebt dubbele reden van dankbaarheid, jegens den Algoeden Verzorger, en Vader, van ons Menschen. — Dan, was het verloopen Jaar, voor anderen, een Jaar van onspoed, heeft iemand uwer uit den bittren Ramp-kelk moeten drinken, — de tegenheden van dit leven moeten smaken: — denkt altoos, *de Heer Regeert*; en —— alle Zyne daden zyn enkel Wysheid! Wie weet — of niet soms uit de voorvallen, die gylieden, als zoo veele rampen hebt beschouwd, heilzame gevolgen, in den volgenden tyd uwes levens, geboren zullen worden. —— Edoch, —— zoo niet, onderwerpt u aan Zyne onnagaanbare schikkingen. —— Wie is 'er onder de Stervelingen, die de Hand des Wyzen Bestierders *kan afslaan? of tot Hem zeggen kan, wat doet gy?* —— En waarlyk, beschouwen wy alle de verschillende, —— de onderscheidene lotgevallen

van dit leven, hoe allerbyzonderst is dan ieders lot en deel op deeze Wereld, van zyn Wieg tot —— aan zyn Graf: en —— hoe zien wy *onze dagen, als eene voorbygaande schaduw heenen vliegen!* Zelfs van zulken onzer Nabestaanden —— Vrienden en Bekenden, die wy, —— kortziende Schepzelen, begrepen, hier op deeze Aarde van zeer groot nut te zyn.

Met welk eene warme Aandoening wenschte de brave Man, —— de naarstige verzorger van het Huisgezin, zyne lieve Ega des Heeren Zegen toe, by de intrede, in het afgeloopen Jaar! —— onbewust, —— dat hy het einde niet aanschouwen zoude, —— dat *hy* nu reeds, in den duistren Grafkelder, zoude nederliggen, ten prooi der Wormen.

Hoe zucht nog het Ouderlooze Kroost, by het herdenken aan, —— voor hun, zoo zwaar verlies! —— Hoe verheugden zy zig, by den aanvang van het verloopen Jaar, in den bloei en de welvaart hunner lieve Ouders! —— Maar nu, by het einde van het zelve, hooren wy hun zeggen —— zy zyn niet meer. Wy zyn beroofd —— verstooken —— van hunne tedere zorgen —— lieve omhelzingen —— wyze raadgeevingen!

Dan, waarde Landgenooten, —— hebt gy in vroeger dagen, in het verdweenen Jaar, —— gevoeld —— en —— de slaande —— en —— de Zegenende Hand van den wyzen Bestierder aller ondermaansche zaken, eerbiedigt zyne handelingen: —— maar, vraagt dan ook aan u zelven, of gy, als Christenen —— als Burgers —— wel beantwoord hebt, aan uwe verplichtingen? —— Kunt gylieden, op het einde van 't Jaar, zeggen, —— Godsdienstig ten aanzien van uwen God geleefd te hebben? —— Met uwen Naasten gehandeld te hebben, gelyk gy altoos wenschte van hun gehandeld te worden? —— Heeft eene allezins strikte Regtvaardigheid, in alle uwe verrigtingen, by u plaats gehad? —— Heeft eene matige ingetogenheid uws levensgedrag u eene volkomene gezondheid doen behouden? —— Hebt gy, door het betrachten der uitmuntende pligten van weldadigheid en mededeelzaamheid, de tranen van uwe bedroefde Natuurgenooten afgedroogd; —— den Ellendigen, en —— die om hulpe tot u riep —— bygestaan; den Naakten gekleed, en het arme Huisgezin, —— het Ouderlooze Kroost, dat om Brood en Hulp tot u riep —— geholpen? —— Hebt gy, door nyvre Spaarzaamheid, door Zedigheid, en Deftigheid, —— den luister uwer brave Voorvaderen doen herleven? —— die Vaderlandsche deftigheid, welke 's Lands Welvaart voorheen schraagde, en ons, —— weleer, voor den Nabuur ontzaglyk maakte.

Hoe gaat dat weleer bloeijend Gewest —— nu helaas! —— door Weelde —— Losbandigheid —— en vuil Eigenbelang, als ten gronde! Hoe jammerlyk is het de speelbal, een voorwerp der smaad, en verachting van anderen, geworden. Wat wonder! Verachting van God en Godsdienst speelt thans genoegzaam openlyk haren rol. —— Eene baldadige verkwistende manier van leven, in

in pragt van kleeding en huishoudelyke bedryven, doet veelen den nood der Armen vergeeten, — de ooren stoppen voor het jammerlyk geklag der Ellendigen. — Hoe sterk moet zulks u, wenscht gy waarlyk, dat dit begonnen Jaar voor den Lande een Jaar van zegen zy, noopen, om, door een voor anderen voorbeeldelyk gedrag, als Burgers en als Christenen, u de Zegeningen van den Hemel dubbel waardig te maken! — ô Dat dan Eensgezindheid, Vaderlandsliefde, en Burgertrouw uw sieraad zy; — verkrygende hierdoor den roem, en de achting, van alle Braven!

Welaan dan, myne Landgenooten, Gylieden die met my, boven zoo veele duizenden, den aanvang van een nieuw begonnen Jaar aanschouwt; — Gylieden, die zoo veele uwer Natuurgenooten — Vrienden en Bekenden, in het verloopen Jaar, ten duisteren Grafkelder, hebt zien wegdragen; en — dus de grootste aller Zegeningen met my geniet: dat wy — nog leeven. Zendt met my, als Christenen — als Burgers, van dit ons Nederland, uwe eenparige verzugtingen, tot den Onnagaanbaren Bestierder van alles; tot dat Wezen, wiens toevoorzigt gaat over al het Zienlyke en Onzigtbare, over den Slaaf in zyne Ketenen, zoo wel als over den Vorst op zynen Troon. —— Smeekt Hem, dat het Ons en onzen Kinderen welgaa, tot aan het einde onzer dagen! ——

Zoo wende de God van Nederland alle rampen van het zelve af!

Zoo doe Hy het den Lande welgaan!

Zoo bloeije de Koophandel, die Zenuw van onzen Staat, in alle zyne takken, als in de dagen van ouds!

Zoo komen de volgeladene Kielen, behouden en ongestoord, in de Haven hunner begeerte!

Zoo geniete elk Burger, van zynen eerlyken Handel en Bestaan, eenen ruimen Zegen, —— onder het bloeijen van alle nuttige Kunsten en Weetenschappen. —— Welvaart en milde Voorspoed zy in uwe Huizen, terwyl stille gerustheid uwe dagen vergezelle; op dat Gy dus het goede van dit Leven moogt smaken —— en uwe Jaren in vergenoegdheid slyten!

Zoo zy elk Burger, door zyn voorbeeldelyk gedrag, in zynen kring een nuttig Voorwerp der Menschelyke Maatschappye!

Zoo zien wy dit Jaar, onder des Heeren Zegen begonnen, —— in zyne vreeze doorgebracht, —— en, by het einde van het zelve, in zegeningen het afgeloopene overtreffen!

V. . , . .

Rotterdam,

1 January 1791.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

VERHANDELING OVER DEN VOORTGANG DER ONDEUGD IN 'T MENSCHLYK HART, EN DE BEHOEDMIDDELEN DAAR TEGEN.

Die met den wyzen omgaat zal wys, maar die der zotten medgezel is, zal verbrooken worden. —— Komt niet op het pad der Godloozen, noch treedt op den weg der Boozen, verwerpt dien, gaat 'er niet door, wykt 'er van, en gaat voorby.

SALOMO.

(Naar het Engelsch.)

Schoon de Menschlyke Natuur thans vervallen is van haaren oorspronglyken luister, zyn 'er, nogthans, verscheide goede Beginzels in 's Menschen Hart overgebleeven. Weinigen zyn 'er, zo eenigen, in wier Gemoederen de Eerbied voor het Opperweezen niet eenigermaate ingedrukt blyft. In ieder boezem vindt men eenige goedaartige Neigingen, en het Geweeten behoudt steeds een bezef van het onderscheid tusschen zedelyk goed en kwaad. Deeze Beginzels van Deugd blyven altoos vatbaar voor verbetering, en kunnen, in gelukkige omstandigheden, een heilzaamen invloed hebben op de Deugdsbetragting. Dan, zodanig is de zwakheid onzer Natuure, en zo veelvuldig zyn de verzoekingen ten kwaade, dat zy by aanhoudendheid gevaar loopen van geheel uitgewischt, of in zo verre verzwakt te worden, dat ze geen uitwerking op onze daaden hebben. 't Zyn goede zaaden, oorspronglyk in het Hart gezaaid; doch die aankweeking behoeven om tot rypheid op te groeijen; maar, zonder dezelve gelaaten, loopen zy gevaar van verstikt te worden, door die menigte van kwaade planten, welke de rondsom liggende grond in overvloed voortbrengt.

Onder de veelvuldige oorzaaken, die bederf in 't Hart baaren, en den voortgang daarvan ten sterksten begunstigen, is 'er geen meer vermogend, dan de besmetting, verspreid door kwaade Voorbeelden, en vermeerderd door byzondere verbintenissen met Persoonen van losse Beginzelen en ongebonde Zeden. Deeze is de algemeenste bron van die Ondeugden en Ongeregeldheden, welke zo overvloedig opwelt in groote Steden, en menigwerf, in 't byzonder, verderflyk wordt voor de Jeugd, zelfs voor de zodanigen, wier leevensaanvang veel goeds beloofde. Wy zullen den voortgang van dit beginzel des Zedenbederfs aanwyzen, en onderzoeken, door welke middelen eene slegte Verkeering goede Zeden allengskens ondermynt, en eindelyk geheel overhoop werpt. Hoe onaangenaam het ook moge weezen de Menschlyke Natuur te beschouwen, als zo zeer overhellende tot den val, zal het altoos nuttig zyn onze eigene zwakheden te kennen, en de gevaaren, welke ons omringen, te weeten; als mede de middelen aan de hand te geeven, om de onheilen, daar uit te dugten, te voorkomen.

Overeenkomstig met het geen ik reeds opmerkte, wegens zekere Deugdzaame Beginzelen, als eigen aan de Menschlyke Natuur, zyn 'er slegts weinigen, die, in 't eerst, niet met goede geaartheden in de wereld treeden. De vuurigheid, der Jeugd eigen, vertoont zich, natuurlyk, in edelmoedige aandoeningen en gevoelens van eer, in sterke verknogtheid aan vrienden en andere opwellingen van een zagt en teder hart. Meest alle Plans, met welke Lieden, die eene beschaafde Opvoeding genooten, hun leevensloop beginnen, hebben eene verbintenis met eerlyke inzigten. Op dat tydperk versmaaden zy alles wat gemeen en laag is. 't Is hun een aangenaam denkbeeld, de agting der geenen, onder welken zy leeven, te verwerven, en een goeden naam te erlangen. Maar, helaas! hoe schielyk wordt dit heuchlyk vooruitzigt verduisterd. Zugt tot vermaak strekt tot verzoeking, en begunstigt den groei van ongeregelde driften. Leermeesters in ondeugd ontbreeken zelden, om de Driften der Jeugd aan te stooken en te streelen. Hunne minderen zoeken in hun gunst in te dringen, door slaafsche inwilliging van alle hunne begeerten. Blyde dat zy eenige verdediging vinden voor de vryheden welke zy gaarne neemen, luisteren de jonge Lieden greetig na de stem der zodanigen, die hun inboezemen, dat de strikte denkbeelden van Godsdienst, Orde en Deugd,

ouderwets en laag zyn; dat de bepaalingen, welken deeze opleggen, alleen goed zyn om voorgeschreeven te worden aan Kinderen, of gepredikt voor het Gemeen, 't welk die teugels behoeft. Maar de goedheid van hun Hart, boezemt men hun in, en de verhevenheid hunner uitzigten, geregtigt hun om zich eenigermaate te ontslaan van die strenge tugt der Ouderen en Leermeesteren.

Hoe streelend dusdanige inboezemingen mogen weezen voor de jongen en onbedagten, zyn egter hunne eerste stappen in de Ondeugd omzigtig en schroomagtig, en worden, nu en dan, door naberouw gevolgd. Wanneer zy zich meer in de wereld beginnen te mengen, en toegelaaten worden in de Gezelschappen, waar lustige vrolykheid den toon geeft, vinden zy deeze losbandige denkbeelden ondersteund, door 't algemeen gedrag, en worden allengskens stouter in de vryheden, welke zy neemen. Zyn ze tot een werkzaam leeven opgebragt, zy beginnen een afkeer te krygen van vlytbetoon, en zien met verägting neder op de werkzaame menigte der Burgeren. Bekleeden zy een hooger rang, zy denken dat hun voege zich niet van huns gelyken te onderscheiden, en die vryheid van gedrag, dat air van losheid, der zodanigen met welke zy verkeeren, en weeten te leeven, aan te neemen. Indien overvloed van middelen ongelukkig deeze neigingen begunstigt, loopen zy rond in een nimmer eindigenden kring van vermaaken en uitspanningen; nagt en dag worden ondereen verward; 't spel vult de tusschentydvakken op; zy leeven meest op openbaare plaatzen; geeven zich aan veele spoorloosheden over, die hun zelfs niet smaaken, enkel uit zwakke toegeevendheid, en uit vreeze van uitgelachen te zullen worden door hunne Medemakkers. Onder deezen neemen de verst in Ondeugd gevorderden en stoutsten altoos den voorrang; de overigen volgen hun met alle onderwerping, en vorderen in de school der Zedenloosheid, juist in evenredigheid van de zwakheid huns verstands, en de sterkte hunner driften.

Hoe veelen slyten, op deeze wyze, eenige der beste jaaren huns leevens, rondgevoerd in een draaikolk van 't geen niet zo zeer vermaak als wel losbandigheid mag heeten? In de hebbelyke verkeering met nietsbedryvenden en ongebondenen, gaat, al wat opmerkzaamheid heet, ten eenemaal verlooren: terwyl zy van 't eene ledig Hoofd tot het ander bedagtloos Hart gaan, schiet de dwaasheid op in alle derzelver belachelyke gedaanten; zet hun aan tot losbandigheden binnens huis, of tot openbaare luidrugtigheden; zom-

tyds door den drank daar toe vervoerd, zomtyds door enkele ligtzinnigheid gedreeven.

Ik wil gereedlyk toeftaan, dat, te midden van al deeze jeugdige verdwaazing, veel Goedaartigheid kan overblyven: dat men 'er edelmoedigheid en trouwe verknogtheid aantreft; ja, dat 'er nog eenige Godsdienftige fchroom blyft huisvesten, met de overblyfzels van de goede indrukken, welke zy in vroegere dagen ontvingen. —— Het zou zeer mogelyk zyn zodanige Perfoonen te regt te brengen, hun tot nutte en agtenswaardige Leden der Maatfchappy te hervormen, indien eene leer- en deugdzaame verkeering, gelukkig, de plaats innam van den ydelen hoop, met welken zy zich dus lang vermengden; indien zy een beroep van aangelegenheid aanvaardden, 't welk hun in een anderen kring van werkzaamheid bragt; of, indien hun, ten hunnen beste, een zwaare flag van tegenfpoed trof, die ernftige gedagten baarde. Maar, indien Jeugd, Gezondheid en Middelen, hun byblyven, indien eene opvolging van foortgelyke Medgezellen hun vermaakt, hun tyd wegneemt en hunne driften opwindt, zal de dag des verderfs, des onvermydelyken verderfs, welhaast aanbreeken. De Middelen zyn verteerd; de Gezondheid is bedorven; de Vrienden vinden zich gebelgd, gehoond; gryze Ouders zyn misfchien, door droefenisfe overmand, ten grave gefleept.

'Er zyn zekere trappen van Ondeugd, die meest het character van belachlyk en veragtlyk met zich draagen; ook zyn 'er trappen waarop dezelve haatlyk en verfoeilyk wordt. Indien by de andere verdorvenheden, welke het Hart reeds heeft aangenomen, de inboezeming komt van de beginzelen der Twyfelaarye, loopt, al wat Zedelykheid mag heeten, gevaar van uitgerooid te worden. Want dan kan men elk misdryf voor 't Geweeten vergoelyken; alle middelen van wederhouding, die, tot hier toe werkten, zyn weggenomen. Hy, die in den beginne van zyn zondigen leevensloop zich ftreelde met het denkbeeld, dat hy niemand kwaad deed, vindt zich nu door noodzaaklykheid gedrongen, om die behoeften, waarin zyne kostbaare leevenswyze hem gedompeld heeft, aan te vullen, en hy flaat, zonder knaaging te gevoelen, over tot bedrog en onderdrukking. De liefhebber des vermaaks wordt nu hard en wreed, fchendt de goede trouw, verraadt zyn Vriend, wordt een man des bedrogs, of een man des bloeds; zich zelven voldoende of tragtende te voldoen,

door de bedenking, dat de omftandigheden hem verfchoonen; en dat hy, door het voldoen van de driften, welke de Natuur hem gegeeven heeft, niets anders doet dan de Natuur volgen.

Elendig, deerlyk bedroogen, Mensch! welk eene kunstgreep neemt gy eindelyk te baat? Wend gy voor, de Natuur te volgen, terwyl gy de Wetten van den GOD der Natuure veragt? Terwyl gy de ftem, die, binnen in u, tegen uwe misdryven fchreeuwt, den mond ftopt? Terwyl gy het beste gedeelte uwer Natuure fchendt, door de voorfchriften van Regtvaardigheid en Menschlykheid tegen te ftreeven? Volgt gy de Natuur, als gy u zelven tot een nutloos dier op den Aardbodem maakt, en, niet alleen nutloos, maar fchadelyk voor de Maatfchappy tot welke gy behoort, en waar van gy een uitvaagzel wordt; fchadelyk door 't flegte voorbeeld, 't welk gy gegeeven hebt; fchadelyk door de misdryven door u gepleegd; de onnozelheid opofferende aan uwe ftrafschuldige lusten; fchande en verderf invoerende in de wooningen van vrede; bedriegende de niets ergdenkenden, die op u vertrouwden; veele waardige Huisgezinnen in uw bederf inwikkelende; de vlytigen, de ouden, in gebrek en behoefte dompelende; door al 't welk gy, indien gy het welverdiende ftrafzwaard des Burgerlyken Regters ontkomen zyt, gy ten minften een vloek geworden zyt van alle weldenkenden en braaven! —— Beef op het gezigt van den poel welke zich gaapend voor u opent! Zie met fchrik op den rand der fteilte waar op gy u bevind: en, indien 'er nog een oogenblik van wederkeeren overblyft, wees dan bedagt, om 'er u, te uwer behoudenisfe, van te bedienen.

Het eerfte, en alles in 't oog loopende middel, om zo veel miskwaam, als uit de verkeering met Slegten volgt, te voorkomen, is, zich te onttrekken aan den ommegang met lieden van losfe beginzelen, en een ongeregeld gedrag. Ik heb getoond, tot welk een uitkomst zulke gevaarlyke verbintenisfen den Mensch in 't einde brengen. Niets is, derhalven, van meer aanbelangs voor de Jeugd, dan behoedzaamheid te gebruiken in de keuze hunner Medgezellen. Deeze keuze wordt veelal gedaan zonder veel bedenkens, of bepaald door een toevalligen zamenloop, en nogthans hangt het geheele lot huns volgenden leevens daarvan af. De omftandigheden, die fterkst werken om de vriendfchap onder jonge Lieden te vormen, zyn leevendigheid, gulheid en inneemendheid; hoedanigheden, ik beken het, beminnelyk in zich zelven, en, wel geplaatst, nuttig en pryswaardig. Maar ik

bid u te bedenken, dat deeze niet alle de hoedanigheden vereischt om een Boezemvriend te vormen. Men moet na iets meerder zien; een gezond verſtand, en beſtendigen aart, een vaste verknogtheid aan beginzels, aan deugd en eer. Gelyk vaste lichaamen alleen geſchikt zyn om wel gepolyst te worden, zo is het op den vasten grond van deeze manlyke begaafdheden alleen, dat de andere beminnelyke hoedanigheden haar eigen luister kunnen ontvangen. Ontbloot van deeze weezenlyke vereischten, ſchitteren zy alleen door een dunnen bovenop liggenden glans. Zy mogen, voor eene wyl, in den kring der beuzelagtigen en weinig denkenden glooren, die ſchinſtering misleidt het oordeel des Gemeens niet. Zeldzaam oordeelt de Wereld, in 't algemeen, na eene korte proeve, verkeerd over de characters der Menſchen. Gy moogt u verzekerd houden, dat dezelve over uw character zal vonnisſen naar het Gezelſchap waarmede gy verkeert; en hoe aangenaam zy u moge toeſchynen, zullen zy, wanneer men niets by hun aantreft dan oppervlakkige en uitwendige bekwaamheden, wel ras geteld worden onder de nietsbeduidenden, en misſchien onder de veragtlyken; en gy, gy wordt, in de denkbeelden des Gemeens, by hun gerangſchikt.

Staa my toe, u te waarſchuwen, dat de vrolykſten en meestbehaagenden, dikwyls, de verleidelykſte en gevaarlykſte Medgezellen zyn; deeze waarſchuwing betreft beide de Sexen. Dikwyls vervoegen zy zich tot u, door belang aangeſpoord; en indien 'er eenige vlek of vermoeden van kwaad op hun character ligt, zoeken zy beſchutting voor zich zelven onder uwen rang, uwe middelen, of uw goeden naam. Zie, derhalven, met bedagtzaamheid rond. Weeg de characters wel, eer gy u aan iemand, die uw gezelſchap zoekt, te naauw verbindt.

Om dit kwaad voor te komen, zal het verder noodig weezen, dat gy zekere Beginzels van Gedrag voor u zelven bepaalt, en beſluit om 'er nooit van af te wyken. De bedenking van Godsdienst en Deugd ter zyde geſteld zynde, en alleen lettende op belang en agting, zal men bevinden, dat hy, die een werkzaam leeven aanvangt, zonder een geregeld plan gevormd te hebben, naar 't welk hy zyne bedryven zal inrigten, ongelukkig zal ſlaagen in alle zyne volgende onderneemingen. Maar, wanneer wy het gedrag uit een Zedelyk en Godsdienſtig oogpunt beſchouwen, zal het uitwerkzel van geene vaste Beginzels des gedrags te hebben, als nog veel heilloozer in 't oog vallen.

len. Van hier is het dat de jongen en onbedagtzaamen het vergif van kwaade zamenſpraaken zo gretig inzwelgen, en een prooi worden van elken verleider. Zy hebben geen inwendigen leidsman, dien zy gewoon zyn te volgen en te gehoorzaamen; niets, in zich zelven, 't welk vastheid aan hun gedrag byzet. Zy worden, diensvolgens, de ſlagtoffers van oogenbliklyke neiging of grilligheid; Godsdienſtig en Goed by vlaagen, wanneer, geduurende het afweezen der verzoeking en der verleideren, de deugdzaame Beginzels opwellen, maar nooit langen tyd aan een en dezelfde; veranderende en weifelende naar gelange de drift klimt, of de aanſpooring der zodanigen, aan welken zy zich verbonden hebben, werkt. Zy zeilen op eene gevaarlyke zee vol rotzen, zonder kompas om hunnen koers naar in te rigten, zonder roer om den gang te beſtuuren. Terwyl zy, naar een zeker ſtelzel handelende, en door hun gedrag toonende, dat zy beſlooten hadden zich door zekere Beginzelen te beſtuuren, niet alleen ontelbaare gevaaren zouden ontgaan; maar den losbandigen zelfs ontzag inboezemen. Snoodaarts zouden aflaaten om ſtrikken te ſpannen voor iemand, dien zy zagen, dat, boven hun, in hooger kring, naar een vaster loopſtreek bewoog.

Als een ander behoedmiddel, raad ik u allen aan, ernſtig te bedenken wat weezenlyk genot en geluk uitmaakt. Uwe dagen kunt gy niet geheel en al in gezelſchap én vermaak ſlyten. Hoe digt gy u ook moogt omzet vinden met ſlegt gezelſchap, 'er moeten tusſchenpoozen komen, waarin gy aan u zelven wordt overgelaaten: wanneer, naa dat al de verwildering des vermaaks voorby is, uwe ziel een ernſtiger en denkender plooi aanneemt. Deeze zyn voor u dierbaare tusſchenpoozen, indien gy derzelver waarde kent. Neemt dat bedaard uur van afzondering en ſtilte waar, viert bot aan de overleggingen, welke als dan in uwen geest opkomen. Ziet te rugge op 't geen in uw leeven gebeurd is, ziet voorwaards op 't geen waarſchynlyk te volgen ſtaat. Denkt welk eene rol gy nu ſpeelt, en wat 'er nog gedaan, en misſchien geleeden, zal moeten worden, eer gy ſterft. Dit is het tydſtip om uwe plans van geluk te vormen, niet alleen voor den volgenden dag; maar voor den doorgaanden loop uws leevens. Bedenkt, dat het geen u op uw twintigſte jaar behaagt, u op uw veertigſte of vyftigſte jaar niet even behaagelyk zal voorkomen, en dat het geen langst behaagelyk blyft, altoos het dierbaarſte is. Geeft agt op uwe eige-

ne aandoeningen op de onderfcheidene tooneelen des leevens. Onderzoekt by welke gelegenheden gy de rechtfchaapenfte zelfvoldoening gefmaakt hebt, of dagen van maatigheid en redelyke bezigheid geene aangenaamer herdenking agterlaaten dan nagten van ongebondenheid en luidrugtig vermaak. Ziet rondsom u heenen in de Wereld, let op de onderfcheidene gezelfchappen die onder uwe kennisneeming vielen, en bedenkt wie onder dezelve het leeven met meer voordeels genieten, of zy, die, omringd door lustige gezellen, zich fteeds afmatten in het zoeken van vermaak, of zy, welke het vermaak ongezogt t'huis komt in den loop van een werkzaam, deugdlyk, leeven. Vergelykt deeze twee foorten van Menfchen met elkander, en vraagt uwe eigene harten, tot welke gy zoudt verkiezen te behooren. Indien, in een gelukkig oogenblik, het licht der waarheid zich aan uw oog opdoet, weigert dan het inbreeken van dien ftraal geen ingang. Indien uwe harten u een heimlyk verwyt doen over uwe gedaane flegte keuze. bedenkt dan dat het kwaad niet onherftelbaar is. Nog is 'er tyd tot bekeering, tot terugtred; en tot de wysheid weder te keeren is altoos lofwaardig.

Gaf men zich dikwyls aan dusdanige bedenkingen over, de kwaade inboezemingen der flegten zouden 'er voor wyken: de kragt van derzelver vergif zou vervliegen, en de Wereld in uwe oogen eene andere gedaante beginnen aan te neemen. Verfmaadt, in deeze eenzaame uuren, niet, te overleggen wat de wysfte Mannen gezegd en gefchreeven hebben over het Menfchelyk geluk, en de ydelheid der Wereld. Behandelt hunne gevoelens niet als de uitboezemingen van grommigheid en te leurftelling; maar merkt ze aan, gelyk ze waarlyk zyn, als de uitfpraaken van langduurige ondervinding, en doorkneede Wereld-kennis. Bedenkt, dat de vaag der Jeugd fchielyk voorby fnelt. 't Is hoog tyd voor u, om maatregels te neemen, te uwer vestiging in dit leeven; ja, het zou wysheid in u zyn, vooruit te zien, op een aangenaam genot van den ouden Dag. Dit is een leevenstydperk, 't welk gy wenscht te zien; maar hoe jammerzalig, wanneer het komt, als het u niets verfchaft, dan den droesfem des leevens, en u niets overlaat, dan de herziening op een bedagtloozen en ontëerden jeugdigen leeftyd!

Vergunt my, u, nogmaals, aan te raaden, om, zomtyds, verder dan den ouden dag, om op de toekomende Wereld, te zien. Laat, wanneer de Zondaars u aanlokken, uw

Geloof en uw Character, als *Christenen*, daar tegen opkomen. Denkt aan den Heiligen Naam, in welken gy gedoopt zyt. Denkt aan den GOD, welke uwe Vaders eerden en dienden; aan den Godsdienst, in welken zy u opbragten; aan de eerwaardige Plegtigheden, waarin zy u deeden deel neemen. —— Hunne Ouderlyke zorg heeft nu afgedaan. Zy hebben hun loop op Aarde afgelegd. De tyd nadert, op welken gy hun zult volgen. Gy weet, dat gy hier niet altoos zult leeven; en gy gelooft zeker niet, dat uw bestaan met dit leeven een einde neemt. —— In welk eene Wereld zult gy dan overtreeden? Wien zult gy daar ontmoeten? Voor wiens Regtbank zult gy dan verschynen? Welk eene rekenschap zult gy in staat zyn te geeven, van uw tegenwoordig beuzelend en ongeregeld gedrag, aan Hem, die u gemaakt heeft? —— Zodanige overleggingen mogen, als ontydige indringingen, behandeld worden. Zy zullen zich zomtyds, of ze u welkom zyn, dan niet, voor uwen geest opdoen. Best, derhalven, ze gunstig te ontvangen, wanneer zy komen, en in opregtheid te bedenken, waartoe zy ons opleiden. Gy hebt zommigen zien sterven, ten minsten gehoord van uwe Vrienden, die u door den Dood ontvielen. Kwam het nooit by u op, om te overweegen, welke hunne laatste overleggingen waarschynlyk waren in die jongste oogenblikken, of welke uwe eigene, in zulk eenen toestand, zouden weezen? wat als dan uw hoop en vrees zou zyn; welk eene rol gy dan zult wenschen gespeeld te hebben; in welk een licht uwe sluitende oogen, dit leeven, deeze Wereld, zouden beschouwen?

Dit zyn gedagten, al te gewigtig, om altoos buiten geslooten te worden. Zaaken, te ernstig en ontzaglyk, om mede te beuzelen. Zy verheffen zich boven al het gelach der Dwaazen. Zy komen t'huis in elks boezem; zy zyn geregtigd tot ieders hoogste aandagt. Dat wy 'er agt op slaan, gelyk redelyke en sterflyke Schepzelen voegt, en zy zullen kragtdaadige tegenmiddelen wezen tegen de kwaade raadgeevingen van spottende Onverlaaten. Als ondeugd of dwaasheid, onder deeze of geene bekoorende gedaante, ons aanlokken, dat dan het ernsthaftig Character, 't welk wy, als Mensch, draagen, ons daar tegen wapene: dat wy luisteren na de raadgeevingen des wyzen Konings: *Myn Zoon, als de Zondaars u aanzoeken, zo bewilligt niet. Gedenkt aan uwen Schepper in de dagen uwer Jeugd.*

 Vreest

Vreest den HEERE, *en wykt af van het kwaade. De weg des leevens voert den verstandigen na boven, en hy, die het Gebod bewaart, bewaart zyne Ziel.*

VERVOLG DER AANMERKINGEN, WAARNEEMINGEN EN GENEESWYZE, VAN EEN BYZONDER SOORT VAN KINDERZIEKTE (*). DOOR * * *, *Med. Dr.*

In de Maand Juny van het jongst verloopen Jaar, scheen het my toe, van nut te kunnen zyn, om eenige Aanmerkingen bekend te maaken, wegens dat soort van Kinderziekte, hetwelk zich van anderen, byzonder daarin, onderscheid, dat 'er weinig, of wel geheel geene, Etterstoffe, in de Puisjes of Pokjes, te voorschyn komt; by die gelegenheid, heb ik teffens het groote gevaar aangetoond, in 't welk de Lyders, die door deeze Ziekte aangetast zyn, gestort worden. En daar my de ondervinding geleerd heeft, dat het wel byzonder dit soort van Kinderziekte is, waardoor een groot aantal Menschen, van tyd tot tyd, in ons Vaderland, om het leven komen: en het my toeschynt, dat almede daardoor onder de Negerslaaven, in de Oost- en West-Indiën, zomtyds zulk een groote slagting gemaakt word; zo oordeelde ik het niet overbodig te zyn, om, uit een aantal van myne, zedert dien tyd, in opzigt deezer Ziekte, gedaane Waarneemingen, ééne bekend te maaken, waaruit het voordeel, het welk men, met reden, van de opgegeevene Geneeswyze te verwagten heeft, ten duidelykſten zal blyken.

Zekere Juffrouw, in de dertig Jaaren oud, was, zedert eenigen tyd, door scherpte in de Vogten gekweld, doch, voor het overige, zeer gezond. In de voorleede Maand Augustus, wierd zy, door de Kinderziekte, welke ter dier tyd, in deeze Stad, vry sterk te voorschyn kwam, op het onverwagtst aangetast, terwyl zy vermoedde, in haare kindsche Jaaren, deeze Ziekte reeds doorgestaan te hebben.

Zy was, by toeval, in een Huis geweest, alwaar een der Kinderen aan deeze Ziekte krank lag, en ook overleed.

Eenige dagen, vóór dat de Pokjes te voorschyn kwamen,

(*) Zie *N. Alg. Vad. Lett.* MENG. bl. 319. V. Deel.

men, bespeurde zy, behalven de gewoone verschynzelen, eene geweldige zwaarte in het Hoofd, en drukking op de Herzenen, vergezeld van eene ontlasting van scherpe zinkingägtige Stoffe, uit den Neus en Oogen, waarmede gepaard gingen eene groote zwaarmoedigheid en droefgeestigheid, welke echter, en niet zonder reden, aan de veele onaangenaame omstandigheden, waarin de Lyderesse zich bevond, toegeschreeven wierden.

Daags vóór de uitbotting, wierd haare Huid zeer droog, en zo geweldig heet, dat haare Vriendinnen, alleen door haar een kusch gegeeven te hebben, eenige uuren lang, eene zeer onaangenaame prikkeling aan de lippen gevoelden.

Zy gebruikte dien avond een Tafel-lepel vol *Spir. Mindereri* met wat Wyn, in hoope, van daardoor aan het zweeten te zullen geraaken.

Op den volgenden dag daarby geroepen zynde, vond ik haar nog in denzelfden staat, de Pols was klein en snel, uit de zeer ontstooke Oogen vloeide, even gelyk ook uit den Neus, eene scherpe dunne stoffe; de Lyderes klaagde over groote mattigheid, en was ongemeen neerslagtig; ik schreef een verkoelenden zweetbevorderenden drank voor, benevens een laauw voetbad, en een koelen leefregel. Met den avond vertoonden zich eenige roode vlakken, welke op den volgenden dag sterk vermeerderden, de overige omstandigheden bleeven dezelfde, zo als ook het gebruik der Middelen. Op den derden en vierden dag der uitbotting, was genoegzaam de geheele Huid, even als opgeheven, en met roode Puisten bedekt, hier en daar tusschen beide eenige bleek-witte vlakken open laatende; de Oogen wierden geslooten, schoon zich nog by aanhoudendheid een scherp vogt uit dezelve bleef ontlasten: ik liet het Voetbad continueeren, en Amandelmelk drinken. Op den volgenden dag vond ik de Pols zeer flaauw, en weinig of geen Koorts, op de Handen vertoonden zich paarsche vlakken, de Pokken waren plat, ingedrukt en zamengevloeid, ik oordeelde het toen hoogstnodig, om met het drinken van Kalfsnat een begin te maaken, waarvan ik de Lyderes, alle twee uuren, een Koffy-kop vol voorschreef, waarmede ik vier à vyf dagen voortvoer; zynde intusschen de Pokken geheel hoog opgezwollen van de Etter, die ik drie à vier reizen liet doorsteeken; wordende dezelve telkens weder met eene zeer wel gekookte Etter gevuld; wanneer ik, vervolgens, tot het gebruiken van een afkookzel van de *Cort. Peruv.*, over-

overging, en tot het einde der Ziekte, welke zeer langduurend was, daarmede aanhield. In het beloop derzelve, deed zich eene geweldige salivatie op, aanhoudende sprouw en doorloop; de zwelling van het Hoofd, Handen en Voeten, was sterk, en het getal der Náápokken zeer groot; eindelyk, vertoonden zich noch de verschynzelen van eene naderende zwarte Staar (*Amaurosis*); doch ook deeze wierden, door gepaste Middelen, weggenoomen, en de Lyderes herstelde ten vollen, na eene byna drie Maanden geduurd hebbende Ziekte.

Ik zoude hier (zo de plaats my zulks toeliet) nog zeer veel by te voegen hebben, wegens het nut van Vleeschnat, ter verkryging van eene goede Etter, by dit soort van Kinderziekte te gebruiken: doch zo iemand daaromtrent nog eenigen twyffel mogt voeden, dien zal ik alleen wyzen, na de uitmuntende *Verhandeling van de Etterwording*, door J. GRASHUIS, wiens beschryving van de Etter, &c. my de eerste aanleiding, tot de gemelde Geneeswyze, gegeeven heeft.

LEVENSBESCHRYVING VAN WYLEN MAXIMILIAAN STOLL, *Raad van Zyne K. K. Majesteit, gewoon Geneesheer van het Gasthuis de H. Drieëenheid, en Eerste Hoogleeraar der beoeffenende Geneeskunde, te Weenen.* Uit het Latyn van den Heer J. EYEREL vertaald, door Dr. J. RÔBOL.

MAXIMILIAAN STOLL wierd den 12den October, van het Jaar 1742, gebooren, te *Erzingen*, een Dorp onder het gebied van *Cleggoven*, behoorende aan den Prins *van Schwarzenberg*; zyn Vader was een niet onvermaard Heelmeester van die plaats. Toen hy zeven Jaaren oud was, wierd hy onder het bestier van een zyner Nabestaanden, een Priester van het gemelde Dorp, gesteld. Na verloop van twee Jaaren, nam zyn Vader hem onder zyn eigen opzigt, zynde reeds lang voorneemens geweest hem tot de Heelkunde op te brengen. De Zoon gehoorzaamde met tegenzin, dewyl hy reeds dikwerf, hoewel vrugteloos, zyn Vader vryheid verzogt had, om zig geheel aan de Studien toe te wyden. Als hy nu, omtrend anderhalf Jaar, de beginzelen der Heelkunde geleerd had, gebeurde het, dat een Boer, bezig zynde, met een Byl, eenige takken van Boomen af te houwen, zich, ongelukkig, teffens den linker-

kerhand afkapte; STOLL wierd door dit bloedig fchouwfpel zodanig getroffen, dat hy een volkomen afkeer van de Heelkunde kreeg. Eindelyk ftond de Vader de begeerte van zyn Zoon toe, en gaf hem aan den Pastoor van het Dorp over, van wien hy, geduurende vier Jaaren, gelyk toen plaats had, de eerfte beginzelen der Latynfche Taal leerde.

Uit hoofde zyner groote vorderingen in deeze Taal, en van zyne byzondere naarftigheid, wierd hy naar het Gymnafium van *Rotweil*, onder het beftier der Jefuiten, gezonden. Na voorafgegaane onderzoek, wierd hy op het vyfde School, het welk zy der *Letterkunde* noemen, toegelaaten. Hier had hy tot leermeester Pater *Merz*, een groot vyand der Ketteren, welke daarna geheel Duitschland beroerd heeft.

Gantsch tegen de verwagting zyns Vaders, die hem alleen naar het Gymnafium had gezonden, opdat hy, in de letterkundige Weetenfchappen onderweezen, eens, met den tyd, een beroemd en geleerd Heelmeester zoude worden, wierd onze STOLL, hoewel tegen den zin zyns Vaders, door de listige verfchalking der Vaders Jefuiten, in hun Genootfchap aangenomen.

De drie Jaaren van zyn Novitiaat verftreeken zynde, in het Jaar 1766, wierd hy naar *Hala*, in het Prinsdom van *Tyrol*, verzonden, om aldaar de Kinderen, van de eerfte en tweede School, in de Letteren te onderwyzen. Doch, vermits de leerwyze van STOLL, van die der Vaderen, hemelsbreedte verfchilde, en de Kinderen, op een korter en aangenaamer wyze, tot de Studien der Latynfche en Griekfche Taalen wierden opgeleid, was dit niet naar den fmaak zyner Overften, ja, hy haalde zig hierdoor hunnen onverzoenelyken haat op den hals. Aan zyne waarde Leerlingen ontrukt, wierd hy naar *Ingolftad*, en kort daarop naar *Eichftad*, gezonden. Eindelyk, deeze kwellingen moede, verliet hy het Genootfchap, in het Jaar 1767, toen *Ricci* over het Jefuitiesch Ryk den Scepter zwaaide.

In zyn Vaderland terug gekeerd, hield hy zich daar maar weinige weeken op, en ging naar *Straatsburg*, om zyne Geneeskundige Studien te beginnen; dan, na verloop van een Jaar, kwam hy te *Weenen*, om by het Ziekbed, onder het opzigt van DE HAEN, de Geneeskunde te leeren.

In het Jaar 1772, wierd hy, te *Weenen*, tot Leeraar in de Geneeskunde bevorderd (*). Na verloop van eenige Maanden,

(*) Na verdedigd te hebben *Thefes Inaugurales Medicæ*. Deeze, als ook zyne Aanteekeningen ter befchryving van de Hongarifche

den, wierd hy, in *Hongaryen*, tot Hof-Doctor, gelyk men het noemt, aangesteld.

Wanneer STOLL zig nu in *Hongaryen*, ter beoeffening der Geneeskunde, had neêrgezet, lag hy zig byzonder, met alle zyne geest-vermogens, toe, om de Volk-Ziekten waar te neemen, en te bepaalen; gelyk uit zyne Aantekeningen, wegens de *Hongaarsche* Koorts, uit zyn fraaijen Brief aan Dr. *Grant*, en uit het Dagboek zyner Waarneemingen, in het *vierde Deel zyner Geneeswyze* te vinden, duidelyk blykt.

Byna reeds wanhoopende, om een vasten grondslag in de Geneeskunde te vinden, had hy beslooten, het Heiligdom van Æsculaap te verlaaten, en zig op eene andere Weetenschap, minder op gissingen steunende, en meer door de ondervinding bevestigd, toe te leggen; dan, eene aanhoudende en oplettende beschouwing der Waarneemingen, door den onsterfelyken SYDENHAM, over de Koortzen, geschreeven, hebben STOLL, tot heil der Zieken, en tot opbouwing onzer Weetenschap, behouden.

Ruim twee Jaaren heeft hy de Geneeskunde, in *Hongaryen*, beoeffend; doch zyn Ligchaam, door veel Arbeids en zwaare Ziekten, zeer verzwakt zynde, vond hy zig, tot herstel zyner gezondheid, genoodzaakt naar *Weenen* terug te keeren.

DE HAEN lag toen op het uiterste. Eerst vervolgde hy de Voorleezingen van DE HAEN, en, na deszelfs Dood, wierd hem dien Post, door den beroemden Vryheer VAN STÖRK, opgedraagen.

Den 13den Mey 1776, begon hy zyne Lessen over de beoeffenende Geneeskunde; in deszelfs onderwys, maakte STOLL zig zo beroemd, dat een menigte jonge Geneesheeren van alöm t'zamen vloeide, om de Voorschriften der Geneeskunde, niet van den Leerstoel, maar by het Ziekbed, uit den mond der getrouwste Leermeesteresse, namentlyk *de altoos waarheid spreekende Natuur*, aan te leeren.

De Geneeskunde zelve beoeffende hy met zo veel wysheid, en zo gelukkig, dat hy zelfs by de Vorsten geliefd, en onder de fatsoenlykste Burgeren in hoogachting, was.

Onder hen, welker gezondheid aan STOLL was toevertrouwd, munten uit, de Groote KAUNITS, die Atlas, welke met zo veel beleid de Oostenrykſche Monarchy onder-

sche Koorts, zyn Brief aan Dr. W. GRANT, en zyne Verhandeling over de beste wyze om de Grieksche Taal aan te leeren, en te onderwyzen; zyn, in het vierde Deel zyner *Ratio Medendi*, na zynen Dood door J. EYEREL uitgegeven, te vinden. V.

derschraagt, de Vorst CZARTORINSKY, en de groote Helden, HADDIK en LAUDON. Hy heeft 'er verscheiden uit de kaaken des Doods gered, welk geluk, onder anderen, aan den zoetvloeijenden (Duitschen) Dichter, BLUMAYER, is te beurt gevallen. Door een hevigen Waterzugt aangetast, is hy, door STOLL, in gezondheid hersteld. De geneezene Zieke betuigde, door een aangenaam Gedigt, zyne dankbaarheid aan zyn Geneesheer.

STOLL lag zig met alle zyne vermogens toe, om de oorzaaken, de tekenen, en de geneeswyze der Ziekten naauwkeurig te doorgronden; door geen arbeid of weerzin afgeschrikt, besteedde hy zyn gantschen leeftyd tot geneezing der Zieken; wel weetende, dat de Geneeskunde, gelyk QUINCTILIANUS, wegens de welspreekendheid betoogt, door veel Arbeids, door aanhoudende Studien, door menigvuldige Beoeffening, door herhaalde Proefneemingen met groote voorzigtigheid, en door een vast besluit, haar bestaan heeft.

Voor het overige, heeft STOLL zyn eigen Beeldtenis, naar het leven, uitgedrukt, wanneer hy een waar Geneesheer schetste (*Aphor.* 854.): „ Tot de geneezing der Ziek„ ten, word een Man vereischt, van een gezond oordeel, „ zeer naarstig, ten uiterste oplettend, standvastig, niet „ roekeloos voortgaande, alleen op vaste aanwyzingen en „ eenvoudige Middelen bouwende, die, noch door hoop, „ noch door vrees, noch door eigenzinnigheid, noch door „ zelfsvertrouwen, of wat het ook zy, ook niet door zucht „ tot nieuwigheid, zig van den regten weg laat afleiden."

Hy was een groot voorstander der Inënting. Alle Jaaren, in de Zomermaanden, huurde hy een Tuin, of in een nabygelegen Dorp, of in de Voorstad, opdat de Inënting der Kinderpokjes, met meer vrucht, en met een soort van aangenaamheid, zoude kunnen geschieden. Geen zyner Ingeënten zyn gestorven.

STOLL was zeer ervaaren in de Grieksche Taal, blykens zyn Academische Redenvoering, *de præstantia linguæ Græcæ*, en uit eene andere Verhandeling, *de optima discendi docendique sermonis Græci ratione.*

Kort na zyn wederkomst uit *Hongaryen* begaf hy zig in den Echt, waaruit twee Kinderen, een Zoon en een Dochter, zyn voortgesproten.

Weinige maanden vóór zyn dood, liep 'er een oud wyfs praatje door de Stad, dat STOLL, in het Gasthuis, het lighaam van een Vrouwspersoon, aan een besmettelyke Koorts ge-

gestorven, ontleed had; dat het Vergif eerst de daarby tegenwoordig zynde jonge Geneesheeren, daarna het geheele Volk, had aangetast. Doch zie hier den aart deezer ziekte: in dien tyd heerschte 'er eene *Febris Rheumatico-Inflammatoria*, onder het masker van een Rotkoorts schuilende; want, en de gewaande zwakheid, en de wezenloosheid, en de Blutskoortsige uitslag, hadden de Geneesheeren ligtelyk misleid, om de niet rottige Koorts (*Synochus imputris*) voor een Rotkoorts aan te zien; doch de rottingweerende Geneeswyze was schadelyk, en de ontsteeking tegengaande, alleen heilzaam. Onder andere diergelyke Zieken, bevond zig in het Gasthuis een Vrouw, door een *Peripneumonia Rheumatico-Inflammatoria* aangetast; haar Borst was reeds lang aangedaan geweest; de Ziekte ging tot verettering over; men vond in het Lyk een menigte Etter in een Zak besloten. Al vóór deezen dag dat het Lyk ontleed wierd, hadden veele Studenten in de Geneeskunde, zo in de Stad als in de Voorsteden, de heerschende Koorts reeds op het lyf; en van dien dag af wierden 'er verscheiden door de heerschende Ziekte aangetast, zelfs die by de opening van het ligchaam niet tegenwoordig geweest waren.

Stoll kreeg zelve, na eenige dagen, een *Febris Rheumatica*, waarvan hy echter, kort daarna, herstelde. Keizer Joseph II bezogt den Zieken, om, uit den mond van den altoos waarheid spreekenden Man, den aart, en het beloop, deezer Ziekte, te verstaan. Zie daar de Geschiedenis van het Vergif. Doch, men verwondere zich niet, daar reeds de weleer vermaarde Rector deezer Hooge-School, *de Sorbait*, de oorzaak deezer vreesselyke besmetting uitlegt met een oud spreekwoord: *Oostenryk is, of winderig, of vergiftig.*

Kort hier na, ontstonden 'er nieuwe beroerten door de Jigt-stoffen, welke verscheiden Jaaren in groote hoeveelheid, in een Ligchaam, door veele en zwaare Ziekten, ingespannen Studien tot laat in den Nagt voortgezet, lastigen Arbeid, en byzondere Rampspoeden afgesloofd, opgehoopt waren. Den 22sten Mey, 's Nagts, fris t'huis gekomen zynde, wierd hy, onverhoeds, door een zeer hevige Koorts overvallen, en eene schielyke verplaatsing der Jigt-stoffen, naar de Hersenen, maakte, niettegenstaande alle aangewende Middelen, een einde van zyn heilzaam leven, den 23sten Mey, 's Avonds ten zeven uuren.

LYST DER SCHRIFTEN, DOOR DEN HEER STOLL UITGEGEEVEN.

1. *Ratio medendi in Nosocomio practico Vindobonensi. Pars I, II, III.* 8*vo.*

2. A. DE HAEN, *Operum Posthumorum. Vol. I.* 8*vo. Collegit Edi-ditque* MAXIMIL. STOLLIUS.

De twee overige Deelen van dit Werk, zullen binnen kort volgen.

3. MOHRENHEIM, Wienerische Beiträge zur Praktischen Arzney-kunde. I. Th. 8vo.

In dit Deel vindt men de Waarneemingen van STOLL, over het Loodkolyk.

4. GER. L. B. VAN SWIETEN, *Constitutiones Epidemicæ & morbi potissimum L. B. observati. Ex ejusdem adversariis edidit* MAXIMIL. STOLL. *Vol. II.* 8*vo.*

5. Rede über die vorzüge der Griechischen Sprache. 8vo.

6. *Aphorismi de cognoscendis & curandis Febribus. Edidit* MAXIMIL. STOLL. 8*vo.*

Na zyn Dood uitgegeeven.

1. M. STOLL, *Prælectiones in diversos Morbos Chronicos, post ejus obitum edidit & præfatus est* J. EYEREL. *II. Vol.* 8*vo.*

2. M. STOLL, Briefe an die Frau V. über die Pflicht der Mütter, ihre Kinder zu stillen; herausgegeben, und mit einigen Anmerkungen vermehrt, von J. EYEREL. 8vo.

3 M. STOLL, über die errichtung öffentlicher Krankhäuser; herausgegeben von ADALBERT VON BECKEN, K. K. Hofrath. 8vo.

4. J. EYEREL, *Commentaria in* M. STOLL *Aphorismos de cognoscendis & curandis Febribus. T. I, II, III.* 8*vo.*

Uit de Schriften van STOLL opgemaakt.

5 *Dissertationes medicæ in universitate Vindobonensi habitæ, ad morbos chronicos pertinentes, & ex* MAXIMIL. STOLLII, *Prælectionibus potissimum conscriptæ. Edidit & præfatus est* J. EYEREL. *II. Vol.* 8*vo.*

6. MAXIMIL. STOLL, *rationis medendi pars IV, V, eaque ultima. Post ejus obitum edidit* J. EYEREL. 8*vo.*

DE OORZAAKEN VAN DE OVERVLOEIJINGEN DES NYLS, NATUURKUNDIG NAGESPOORD EN ONTVOUD, MET AANMERKINGEN OVER DEN LOOP DER REGENS, IN DE HEETE GEWESTEN.

(Ontleend uit de *Travels to discover the Source of the Nile*, by JAMES BRUCE of *Kinnard*, *Esq.* F. R. S.)

„ Hebben wy, laatst (*), onze Leezers, aan den „ Oorsprong des *Nyls* gebragt, zo als de Heer „ BRUCE denzelven oordeelde ontdekt te hebben, wy „ zullen hun thans de aanleidende oorzaaken van de over- „ vloeijing dier Riviere, op zyn geleide, ontvouwen."

Welke ook de gissingen van Droomers der Oudheid mogen geweest zyn, wegens de Overstrooming van den *Nyl*, hedendaagsche Reizigers en Wysgeeren, zonder stelzelliefde of vooroordeel, beschryvende, wat hunne oogen zagen, hebben bevonden, dat de Overstrooming van *Egypte* te wege gebragt wordt door natuurlyke middelen, volkomen eenstemmig met de gewoone regelen der Voorzienigheid, en de wetten in de bestuuring van het overige des Heeläls. —— Zy hebben bevonden, dat de overvloedige val van Keerkring-regens, elk Jaar, ten zelfden tyde voortgebragt door de werking van heeten Zonneschyn, eenpaarig en zonder wonderwerk, de oorzaak is, van de jaarlyks geregelde Overstrooming van *Egypteland*.

Wanneer de Zon eenige dagen als stil staat aan den Keerkring van *Capricornus*, wordt de Lugt aldaar zo zeer verdund, dat de sterker Winden, met waterdeelen belaaden, daar heen waaijen, uit den *Atlantischen Oceaan* van 't Westen, en uit den *Indischen Oceaan* van 't Oosten. De Zuide-wind, daarenboven, belaaden met veel dampen, verdikt in die hooge bergketen, niet verre ten Zuiden van de Linie, welke een rug vormt na het Schier-Eiland van *Africa*, en met de twee andere Noorwaards loopende, een middel oplevert, om het evenwigt te herstellen.

De Zon dus zulk eene hoeveelheid van Dampen, als 't ware, in een punt verzameld hebbende, brengt ze nu in beweeging, en trekt ze schielyk met zich Noordwaards, op den zevenden van January: twee Jaaren agter een, scheen

(*) Zie boven, bl. 40.

ſcheen zy haare kragt uitgeſtrekt te hebben tot den Dampkring van *Gondar*, toen daar, voor de eerſte keer, in de Lugt, zich witte en dunne Wolken vertoonden; de Zon toen 34° van het Zenith zynde, zonder dat men eenige Maanden te vooren eenige Wolk of donkere plek gezien hadt. Met toeneemende ſnelheid de Linie naderende, en breeder kreits beſchryvende, brengt de Zon eenige weinige Regendroppen, op den eerſten van Maart, te *Gondar*, als dan 5° van het Zenith afſtaande; deeze worden door den dorſtenden grond greetig ingedronken, en dit ſchynt de wydſte uitgeſtrektheid te zyn van den invloed der Zonne om Regen te veroorzaaken, die als dan in groote druppen nedervalt, en maar eenige weinige Minuuten aanhoudt; de Regentyd begint, egter, met ernst, als de Zon in 't Zenith van elke plaats komt, en deeze Regens duuren beſtendig, en neemen toe, naa dat de Zon door 't Zenith gegaan is, Noordwaards trekkende. Vóór dien tyd ziet men takken en bladen dryven in de Rivier *Bahar el Abiad*, die uitwyzen, dat op de Breedte, waar deeze ontſpringt, de Regen reeds overvloedig viel. Deeze ligt, zo veel ik uit de my medegedeelde berigten kan opmaaken, omtrent 58° van de Linie.

In April worden alle de Rivieren in *Amhara*, *Begemder* en *Lasta*, eerst wankleurig, en dan beginnende te zwellen, vereenigen zy zich met den *Nyl*, in de verſcheide ſtreeken van diens loop, daar digtst by. In 't begin van Mey ontlasten zich honderden van Stroomen uit *Gojam*, *Damot*, *Maitsha* en *Dembea*, in het Meir *Tzana*, 't welk laag geworden is door de ſterke uitwaaſeming; doch allengskens voller wordt, en eene groote hoeveelheid Waters aan den *Nyl* verſchaft, vóór het in den Waterval van *Alata* ſtort. In 't begin van Juny, de Zon thans geheel *Abysſinie* doorgetrokken zynde, zyn daar alle de Rivieren vol, en alsdan valt 'er de meeste Regen, in *Abysſinie*, dewyl de Zon, als 't ware, eenige dagen, zich aan den Keerkring van *Cancer* ophoudt.

Deeze Regens worden verzameld door de vier groote Rivieren in *Abysſinie*, de *Mareb*, de *Bowiha*, de *Tacazzé* en den *Nyl*. Alle deeze Hoofdrivieren, en de Stroomen, die Water aan dezelve verſchaffen, zouden verzwolgen worden, en niet in ſtaat zyn om door de brandende Woestynen heen te dringen, of den weg na *Egypte* te baanen, ware het niet, dat de *Witte Rivier*, die in een Gewest, waar het bykans beſtendig regent, ontſtaat, daar een on-

 op-

ophoudelyken toevoer van waterſtroom byvoegde, aan den *Nyl* zelve gelyk.

In de eerſte dagen van Mey ſtaat de Zon, in derzelver loop na den Noorder Keerkring, toppuntig, boven het Dorp *Gerri*, de Eindpaal van de Keerkring-Regens. Al de invloed der Zonne, die reeds door het Zenith is heen gegaan, en voor eenige dagen, als 't ware, ſtilgeſtaan heeft, binnen weinig Graaden van 't zelve over *Syene*, in den Keerkring van *Cancer*, kan dezelve geen duim verder Noordwaards brengen; ook valt 'er geen Daauw, zo als men met reden zou verwagten, uit de menigte versch en uitdampend Water, 't welk dan in den *Nyl* ſtroomt, ſchoon dezelve digt by dat Dorp heen loopt, en naderhand door dat wild en woest Gewest. De zaak is zeker, doch gewis zeldzaam, de oorzaak misſchien onbekend, ſchoon men 'er na moge gisſen.

Ik begryp, dat de Bergen noodig zyn, om, of Regen of Daauw te veroorzaaken, door het tegenhouden en opſtoppen van de groote menigte Dampen, welke hier Zuidwaards aangedreeven worden. Nu is het geheele Land, tusſchen *Gerri* en *Syene*, vlak en woest, zo dat die onderſchepping 'er geene plaats heeft; en moet men aan dezelfde oorzaak toeſchryven, dat de grenzen van de Keerkring-Regens verder Zuidwaards loopen, als men Westwaards op reist, en dat zy, in ſtede van op 16° Breedte, die derzelver eindpaal te *Gerri* maaken, bepaald zyn, binnen de 14° Breedte, in dat gedeelte des Koningryks van *Sennar*, 't welk Zuid-West van die Hoofdſtad ligt, waar alles vry is van gebergte, tot men aan die van *Kuara* en *Fazuclo* komt.

Nogthans, ſchoon de invloed der Zonne, wanneer dezelve op 't grootst is, niet groot genoeg is, om de grenzen van den Zomerregen verder Noordwaards dan *Gerri* te brengen, zyn deeze Regens, al den tyd, dat de Zon in den Keerkring van *Cancer* is, op de grootſte afſtanden, hevigst door geheel *Abysſinie*; en *Egypte* zou, met alle zyne Werken, welhaast in de *Middellandſche Zee* gevoerd worden, begon de Zon nu haaren kring van werking niet te veranderen, door den loop Zuidwaards te neemen.

Van *Syene* gaat de Zon over de Woestyn heen, en komt te *Gerri*: hier vindt het tegenovergeſtelde plaats van de uitwerkzels die haar invloed baarde, toen dezelve Noordwaards trok; want, terwyl zy, in den geheelen loop van de Noorder Declinatie, van de Linie tot *Gerri*, Regen aanbragt, op alle plaatzen waar zy toppuntig ſcheen, zo doet zy nu dee-

deeze Regens ophouden, op het oogenblik haarer wederkomst in het Zenith van elk deezer Plaatzen; gaande over *Abysfinie* Zuidwaards, tot zy aan de Linie komt, in de Herfstnagtevening, en haare invloed ophoudt aan de zyde van *Abysfinie*, en zich in 't Zuiderhalfrond verspreidt. En zo naauwkeurig is deeze verbaazende werking berekend, dat, op den 25sten van September, slegts drie dagen naa de Nagtevening, de *Nyl* te *Cairo*, doorgaans op 't hoogst bevonden wordt, en vervolgens, van dag tot dag, verlaagt.

Zo verre wegens den Oorsprong en voortgang van den *Nyl* in ons Noorder halfrond: maar zo veel lichts en bevestigings kan men ontleenen uit onze overweeging van het geen de Zon verrigt, als zy haar loop verder Zuidwaards volbrengt, dat ik my verzekerd houde, dank, by mynen Wysgeerigen en onderzoeklievenden Leezer, te zullen behaalen, door dien loop derwaards te volgen.

Onmiddelyk naa dat de Zon over de Linie gegaan is, vangt de Regentyd Zuidwaards aan, wanneer dezelve aan 't Zenith van eenige plaats komt; maar de gelegenheid en de noodwendigheden van dit Land anders zynde, verandert ook de wyze, om daar de Overstrooming te bevorderen. Een hooge Keten van Bergen loopt, van omtrent 6° Zuider Breedte, langs het midden van het vaste Land, na de *Kaap de Goede Hoop*, en scheidt het Zuidlyk deel van dat Schier-Eiland, bykans op dezelfde wyze als de *Nyl* het Noordlyk deel. Een sterke Wind uit het Zuiden, den voortgang der overdekte Dampen stuitende, dryft dezelve tegen de koude toppen van de Bergen deezer Keten, en vormt veele Rivieren, die Oost- of Westwaards afvloeijen, naa dat het waterpas zich aanbiedt. Loopt deeze na 't Westen, zy stroomen van de zyden van 't Gebergte neder in de *Atlantische Zee*, loopt dezelve na 't Oosten, dan in den *Indischen Oceaan*. Nu zouden deeze alle voor het Menschdom nutloos zyn, indien de jaarlyks wederkeerende Winden, gelyk iemand ligt denkt dat het geval zal weezen, overeenkomstig werkten, met het geen in *Egypte* gebeurt; ja, indien één Wind de overhand had, zouden deeze Rivieren, opgezwollen van Regen, niet bevaarbaar weezen; doch, op eene andere wyze, is de Voorzienigheid hier tusschen beiden gekomen.

De Wolken, getrokken door de geweldige werking der Zonne, worden verdikt, vervolgens gebrooken, en vallen, in Regen, op den top deezer hooge Bergketen, 't welk alle Rivieren doet zwellen, terwyl een Wind uit den Oceaan, uit het Oosten, gelyk een Passaat-wind, op elk deezer Stroo-

men aanwaait, in eene tegenovergestelde rigting van derzelver Stroom, geduurende den geheelen tyd der Overstrooming, en dit stelt de Vaartuigen in staat om tot de Westlyke deelen van *Sofala* te komen, tot het binnenste des Lands, en de Bergen, waar het Goud is, door te dringen. —— Dezelfde uitwerking wordt, door dezelfde oorzaak te wege gebragt, aan den Westkant na de *Atlantische Zee*; de hooge Bergketen, geplaatst zynde tusschen de Landen ten Oosten en ten Westen gelegen, is teffens de bron van derzelver rykdommen, en van die Rivieren, welke loopen na de schatten, die anderzints ontoeganglyk zouden weezen, in de Oostlyke gedeelten van *Benin*, *Congo* en *Angola*.

Drie zeer opmerklyke Vertooningen vergezellen de Overstrooming van den *Nyl*. Elke Morgenstond in *Abyssinie* is helder, en de Zon schynt. Omtrent negen uuren vertoont zich in 't Oosten een kleine Wolk, op 't oog niet breeder dan vier voeten, deeze draait, als op een spil, geweldig rond, maar, in 't Zenith gekomen, neemt de beweeging eerst af, en de Wolk breidt zich zeer uit, en schynt de Dampen van alle kanten aan te trekken. Deeze Wolken, bykans dezelfde hoogte beklommen hebbende, storten met groot geweld tegen elkander, en herinnerden my altoos den Propheet ELIA, op den Berg *Carmel* Regen voorspellende (*). De Lugt, voortgestuuwd door de zwaarste laage, of snelste lugtstroom, pakt samen, en is met Wolken geheel bedekt; de geweldigste Donder, dien men zich kan verbeelden, barst terstond los, met Regen vergezeld; naa 't verloop van eenige uuren, klaart de lugt weder op, met een Noorden Wind, altoos met eene onaangenaame koude gepaard, wanneer de Thermometer beneden de 63° staat.

De tweede opmerkenswaardige byzonderheid is de verandering van den Thermometer; wanneer de Zon in den Zuider Keerkring zich bevindt, 36° afstaande van het Zenith van *Gondar*, staat dezelve, zeldzaam, laager dan 72°; doch dezelve daalt tot 60° en 59°, wanneer de Zon uit het toppunt schynt; zo gelukkig maatigt de nadering des Regens de hette van het anderzins verschroeiende Zonnevuur.

De derde byzonderheid is die zeldzaame stuiting van den Regen Noordwaards, wanneer de Zon, die de Dampen van de Linie heeft aangevoerd, en nu, meer dan ooit, dezelve onder haare heerschappy zou schynen te hebben, schielyk daarvan ontzet wordt, tot dat zy, weder tot het Ze-

(*) 1 *Kon.* XVIII. 43.

Zenith van *Gerri* keerende, het bevel over den Regen weder aanneemt, en denzelven weder na de Linie voert om Zuidwaards watervloeijingen te veroorzaaken.

Ik kan niet nalaaten hier de byzondere schikking van dit Schiereiland in *Africa* in opmerking te neemen. Veronderstel, een Middaglyn getrokken over de *Kaap de Goede Hoop* tot aan de *Middellandsche Zee*, waar dezelve aan *Egypte* grenst, en dat die Middaglyn eene breedte heeft, dat dezelve geheel *Abyssinie*, *Nubie* en *Egypte* daar beneden bevat, dan zal dit gedeelte des Vastenlands, van het Noorden tot het Zuiden, 64° bevatten, door den Equator in twee gelyke deelen verdeeld; zodanig, dat, van de Linie tot den Zuidlykften Uithoek van *Africa*, 32° is, en Noordwaards tot aan den kant van de *Middellandsche Zee*, desgelyks 32°: indien men nu van ieder zyde 2° afneeme, zyn deeze de grenspaalen der veranderlyke Winden, en wy hebben dan 30° ten Zuiden en 30° ten Noorden, binnen welke ruimte, aan wederzyden, de Pasfaatwinden bepaald zyn; neemt weder 16° van de 32, dat is, brengt op de helft den afftand tusfchen de *Kaap de Goede Hoop* en de Linie, en 16° tusfchen de Linie en de *Middellandsche Zee*, en gy krygt de grenspaalen van de Keerkring-regens 16° aan elke zyde van den Equator: neemt wederom de helft van 16° dat is 8°, en voegt dezelve by de grenspaalen van de Keerkring-regens, dat is by 16°, en gy krygt 24°, 't welk de ligging is der Keerkringen. —— In deeze schikking is zeker iets zeer opmerkenswaardigs.

BERIGT EENER REIZE NA MONT-ROSE. Door den Hoogleeraar DE SAUSSURE.

(*Vervolg van bl. 609 des voorigen Jaars.*)

Reis na Pie Blanc: gedaante en ligging van Mont-Rose.

De regen, die, bykans zonder ophouden, viel, geduurende ons verblyf te *Macugnaga*, hinderde ons zeer in het volvoeren van ons plan: wy bedienden ons, ondertusschen, van eene tusschenpoos schoon weêr, tot het doen van een tocht, waarvan ik nu verslag zal geeven. De hooge toppen van *Mont-Rose* zyn, van den kant van *Macugnaga*, scherp en ontoeganglyk; maar men kan een der middelhoogten beklimmen, ten zuiden van dat Dorp

gelegen. Men ziet, zo niet van *Macugnaga* zelve, ten minsten van *Peretto*, de laatste hut van de Parochie ten westen den besneeuwden top diens Bergs *Pizzi Bianco*, of *Pie Blanc*, geheeten. Een Jaager, J. B. JACHELI genaamd, boodt zich aan, om onze Gids te weezen, en wy hadden alle reden wegens hem zeer voldaan te zyn.

Wy vertrokken van *Macugnaga* den 30sten van July, en sloegen ons neder in de Velden boven de *Alpe di Pedriolo* (*). Deeze zyn drie uuren van *Macugnaga*: twee van dezelve kan men op muilëzels afleggen; doch te voet moet men gaan over eenige ruwe afhellingen en een ysveld, ruim een vierde myl breed. Wy kwamen hier vroegtydig, en besteedden het overige van den dag tot het afmeeten van een basis, om de hoogte te meeten der twee toppen van *Mont-Rose*, die ons de hoogste voorkwamen, en welke onze Gids ons verzekerde de hoogste te weezen. 't Was ons onmogelyk een grooter basis dan van 781 voeten te vinden; doch deeze was welgelegen, en naby genoeg aan *Mont-Rose* om deszelfs top te zien, onder een hoek van 2°. 45′ 30″; een hoek, die met onze Instrumenten geen misslag grooter dan eenige weinige Roeden kon baaren. Van de twee Bergtoppen, door ons gemeeten, was de hoogste 1343 Roeden boven het midden van de basis, en de andere 1312. Nu is, volgens de waarneeming des Barometers, berekend, gelyk ik boven gezegd heb, de gemiddelde hoogte van onze basis 1087 Roeden boven de Zee, 't welk 2430 Roeden voor den hoogsten, en 2398 Roeden voor die van den tweeden, geeft (†).

Hier

(*) Het woord *Alpe* behoudt in dit Land, even als in het *Duitsch Zwitzerland*, de *Celtische* en oorspronglyke betekenis: het duidt aan een *Berg-weide*.

(†) Vader BECCARIA geeft in zyn *Gradus Taurinensis*, §. 340, aan *Mont-Rose* eene hoogte van 2212 Roeden boven het Observatorium te *Turin*, 't geen op omtrent 2340 Roeden, boven het waterpas der Zee, zou uitkomen. Onze meeting geeft 'er 90 Roeden meer aan; doch men hebbe op te merken, dat Vader BECCARIA alleen zelve den hoek gemeeten hadt, onder welken hy dien Bergtop van zyn Observatorium zag, en dat hy, wat den afstand betrof, zich geheel verliet op de Kaarten. Nu weet men, dat de Aardryksbeschryvers de toppen van ontoeganglyke Bergen doorgaans zeer by geval stellen; het is, derhalven, zeer waarschynlyk dat het verschil onzer meetingen hier uit ontstaat; eene kleine dwaaling in den afstand van *Turin* en *Mont-Rose* is genoegzaam om dit te verklaaren.

Hier uit volgt dat de hoogste top van *Mont-Rose* twintig mylen laager is dan die van *Mont-Blanc*, en dus de tweede in hoogte van de Bergen tot deezen dag in de Oude Wereld gemeeten.

Wy sleeten den nagt, in onze Tenten, op eene waarlyk aangenaame plaats. Wy waren gelegerd op een groen Veldtapyt, ingeslooten door de hooge *Alpen*, prykende met de schoonste Bloemen. Deeze Weiden eindigden in Ysvelden, en liepen uit op de Rotzen van *Mont-Rose*, welks hooge kruinen heerlyk voor 't oog gebrooken wierden, tegen het azuuren uitspanzel des Hemels. Digt by onze Tenten stroomde een Beek met het frischste en helderste water. Aan den anderen kant was een holle Rots; onder dit beschutzel stookten wy den Rhodondendron, het eenig Houtgewas, 't welk op deeze hoogte groeit: dit vuur diende om ons eeten te warmen, en ons van de strenge avondkoude te bevryden. De nagt was heerlyk; en ik willigde te veel in aan 't genoegen van dien te beschouwen: want de koude veroorzaakte my eene ongesteldheid, die myn loopen, in den moeilyken tocht van den volgenden dag, een weinig vertraagde.

Deeze dag was, indedaad, zeer vermoeiende: wy beklommen eerst steilten van gebrooke zeer ruwe rotzen; vervolgens gingen wy over eene sneeuwstorting die hard geworden was, en zeer sterk afhelde; met eenig gevaar ging deeze overtocht vergezeld; naderhand kwamen wy op sneeuw, wel eerst gevallen, dan egter hard bevroozen aan de opperkorst, en schriklyk door 't afhellen; eindelyk werden wy opgehouden door losse rotsbrokken, die van onder de voeten wegrolden, en in de handen bleeven als men 'er zich aan wilde vasthouden.

Naa vyf uuren zo moeilyk klimmen, kwamen wy op eene hoogte, die wel tot *Pie Blanc* behoorde; maar egter de hoogste niet was. De grootste hoogte scheen ons toe nog tusschen de 30 en 40 Roeden 'er boven uit te steeken; doch wy vonden 'er ons van afgescheiden door een diepte, waar in wy zouden hebben moeten nederdaalen, langs een allergevaarlykste schuinte harde sneeuw, en vervolgens weder opklimmen by eene nog ruwer steilte. Ik was vermoeid, niet lustig; ik oordeelde dat dit klein getal Roeden die moeite en gevaaren niet waardig was, en ik wederstond myn Zoon, die wilde dat wy het zouden onderneemen. Wy zouden niets meer gezien hebben, en, indedaad, wy hadden reden om zeer voldaan te weezen over het gezigt, 't welk de plaats, waar wy ons bevonden, ons aanboodt. Onze Bedienden

haastten zich om de Tent uit te ſpannen, een dekzel, noodig voor myn Zoon, om zyn grooten bol te weegen: wy namen daar eenige oogenblikken rust en wat voedzel, 't geen my volkomen herſtelde, en de nodige kragt gaf om eene vertooning, zo nieuw als zeldzaam, te beſchouwen.

Indedaad, de hooge Bergtoppen, welke ik tot deezen dag gezien heb, ſtaan, op zich zelven, als de *Etna*, of zyn geſchikt op rechte lynen als *Mont-Blanc*, en diens ter zyde ſtaande hoogten. Doch daar zag ik *Mont-Roſe*, zamengeſteld uit een onafgebrooke reeks van trotſche ſpitzen, bykans gelyk aan elkander, die een grooten kring vormen, en in derzelver omtrek beſluiten het Dorp *Macugnaga*, de Hutten, de Weiden, de Ysvelden die ze omringen, en de ſcherpe ſteilten, die zich verheffen tot de toppen deezer grootſche Colosſen (*).

Dan, het is niet alleen de zonderlingheid van gedaante, die deezen Berg opmerkenswaardig maakt, dezelve is het nog meer uit hoofde van deszelfs maakzel. Ik heb beweezen, dat *Mont-Blanc* en alle de hoogten van die Keten, zamengeſteld zyn uit verticaale beddingen. Op *Mont-Roſe*, tot op de hoogſte toppen, is alles horizontaal, of ten meesten 30 graaden hellende.

Eindelyk onderſcheidt deeze Berg zich door de ſtoffe uit welke dezelve is zamengeſteld. 't Is geen Granit in klompen, gelyk *Mont-Blanc*, en de hoogten die denzelven omringen; het zyn geäderde Graniten, en ſchulſteragtige Rotzen van verſcheide ſoort, die den geheelen klomp deezer verzameling van Bergen uitmaakt, van het voetſtuk af tot de hoogſte toppen. Niet dat men daar geen Granit in klompen geheel vindt; doch dit is louter toevallig, en onder de gedaante van nieren, van aderen, of ook aan beddingen, tusſchen de bladagtige Rotzen inkomende.

Men zal, derhalven, niet meer zeggen, dat de geäderde Granit, *Geneis* geheeten, en andere Rotzen van die ſoort, niets anders zyn dan brokken van Granit, verzameld

(*) Vader BECCARIA, van *Turin*, deezen zonderlingen Berg waarneemende, verwonderde zich over de verbaazende breedte van den top, dien hy op 3307 Roeden ſchatte. Hy gistte dat deeze groote breedte beſtondt uit de vereeniging van verſcheide hoogten, en dat het misſchien deeze menigte van toppen was, die 'er den naam van *Roſe* aan deed geeven. *Gradus Taurinenſis*, §. 398. noot *a*. 't Geeft my groot genoegen, deeze vernuftige gisſing door waarneeming bevestigd te hebben.

meld en zamengesteld aan den voet van hooge Bergen; dewyl men hier Rotzen van die soort ziet, welker hoogte, op zeer weinig na, de toppen der hoogstbekende Bergen bereikt, en waar men zich zeer verlegen zou vinden om plaats te stellen, voor Bergen van Granit, welker brokken 'er stoffe toe zouden hebben kunnen verschaffen: bovenal, wanneer men in aanmerking neemt, de verbaazende verzameling der muuren van een kring zodanig als die van *Mont-Rose*. Indedaad, het zou eene ontoestaanbaare veronderstelling weezen, te stellen, dat 'er oudtyds, in de daadlyke ruimte van dien omtrek, een Berg van Granit bestaan hebbe, en dat deeze kring het voortbrengzel is van de brokken deezes Bergs. Want hoe zou 'er geen voetspoor van deezen Berg overgebleeven zyn? Men begrypt wel, dat de top zich zou hebben kunnen verbryzelen; maar het lichaam, het grondstuk ten minsten, beschut door de brokken van den top rondsom dezelve opgehoogd, wat zou die hebben kunnen vernietigen? Daarenboven, de binnenste wanden van den kring, schoon zeer scherp, zyn niet verticaal, zy steeken van alle kanten binnenwaards, en de grond, het midden zelfs van den kring, is niet van Granit, maar van dezelfde natuur als de boorden. Eindelyk, wy hebben ontdekt, dat de Bergen, die den top uitmaaken van *Mont-Rose*, zich buitenwaards tot groote afstanden uitstrekken, zodanig, dat derzelver verzameling een klomp vormt, onvergelyklyk veel grooter dan die het binnenruim des krings zou gevuld hebben.

Men moet, derhalven, erkennen, dewyl alle verschynzels het uitwyzen, dat 'er Bergen van bladagtige Rotzen bestaan, zamengesteld uit dezelfde beginzelen als de Granit, en die, even als dezelve, uit de hand der Natuure gekomen, zonder begonnen te weezen door zelve Graniten te zyn.

Maar ik keer weder tot *Pie-Blanc*. Wanneer men, van de hoogte van *Pie-Blanc*, de Bergen die den omkring van *Mont-Rose* vormen, met elkander vergelykt, ziet men dat ze alle niet even hoog zyn, en dat ze eene zekere orde in de afneemingen volgen. De hoogste zyn die wy gemeeten hebben, 't zyn ook die eigenste, welke, daar te Lande, den naam van *Mont-Rose* draagen, de andere hebben geen naam, of worden zeer verschillende genoemd, ze zyn ten westen van *Pie Blanc*; men ziet ook zeer hooge ten Noorden van dezelfde *Pie*, van de zyde van *Vallais*; doch van daar na 't Oosten trekkende, van de zyde van *Val-Anzasca*, verlaagen zy bestendig. Desgelyks verlaagen zich, aan

aan de zuidzyde van den Kring, waarvan *Pie-Blanc* een gedeelte uitmaakt, de Bergtoppen zich eveneens als aan den kant van *Val-Anzasca*, zodat de beide Bergketens, die deeze Valei omringen, eene voortduuring schynen van die van *Mont-Rose*. Men zou, derhalven, *Mont-Rose* kunnen vergelyken by een Raket, waarvan de Bergen, die *Val-Anzasca* omringen, de handgreep uitmaaken; de hoofdplaats van de Parochie van *Macugnaga* zal dan gelegen zyn in de Raket, maar digt aan de handgreep, en de Weiden van *Pedriolo* aan het tegenovergestelde einde.

Nieuwsgierig om den binnen-diameter te kennen van den Kring, of van de ruimte deezes grooten Rakets, heb ik van *Macugnaga* den hoek gemeeten, onder welken ik den hoogsten top van *Mont-Rose* zag, en volgens dien hoek en de bekende hoogte van dien top, heb ik bevonden, dat de horizontaale afstand van den top tot het Dorp 4515 Roeden bedroeg. Daar nu dit Dorp in den Kring ligt, mag men wel veronderstellen, dat, indien de Kring zich daar agter uitstrekte, het midden van de dikte der muuren zich omtrent 500 Roeden agter het Dorp uitstrekt. Hier uit volgt dat de Diameter des omtreks, genomen op 't midden van de dikte der muuren, omtrent 5000 Roeden of twee Mylen is.

Het gezigt van *Mont-Rose* is het eenige niet, 't welk men op *Pie-Blanc* heeft: deeze *Pie-Blanc* heeft geene hoogte boven zich, die het gezigt belet op de vlakten van *Italie*, en deeze vlakten zyn naby genoeg, om ze onderscheiden te kunnen opneemen. Maar, geduurende den tyd dien wy daarop doorbragten, bedekte een blaauwe damp die vlakten, en een zwaare wolk vormde een gordyn, 't geen ons dit gezigt bykans geheel benam: ondertusschen opende zich dit gordyn voor eenige oogenblikken, en wy mogten door de spleeten iets aanschouwen, nu eens het *Lac Majeur*, dan eens de *Tesin*, naderhand de *Navigliogrande*; maar wy konden, noch *Milaan*, noch *Padua*, noch eenige andere Stad van *Lombardye* in 't oog krygen, die egter, by helder weêr, zeer onderscheiden zich moeten opdoen.

Het maakzel der Bergen, die ons van deeze vlakten scheidden, heeft niets merkwaardigs; de hoogste is de Berg *Tagliaferro*. De gedaante is die van een spitze pyramide, en de top is iets minder hoog dan *Pie-Blanc*, dan, egter, geheel zonder sneeuw, de groote steilte der zyden laat niet toe dat ze 'er op blyft liggen.

Het

Het gemiddelde, tusſchen twee waarneemingen met den Barometer door my op *Pie-Blanc* genomen, gaven daar aan de hoogte van 1594 Roeden.

Wy bragten drie en een half uur op deezen top door, en dewyl wy de party koozen om dien dag niet na *Macugnaga* weder te keeren, maar nog eens onder onze Tenten te ſlaapen, hadden wy tyd om langzaam af te klimmen, en met oplettenheid gade te ſlaan den aart en 't maakzel der Rotzen, uit welken deeze Berg is zamengeſteld. De top beſtaat, voor een groot gedeelte, uit geäderde Granit in opgekromde bladen, en vol van groote cristallen Veldſpath, deels uit bladagtige Rots, dun, in vlakke bladen. Deeze Rotzen zyn geſchikt in bykans horizontaale laagen, doch die ondertusſchen eenigzins zuidwaards overhellen. De kruin van *Pie-Blanc* ſtaat bykans op zich zelve, maar het lichaam en voetſtuk zyn ten Oosten en ten Westen gehegt aan de Keten van *Mont-Roſe*, en ten Noorden aan een Berg, die diep in den Kring van *Mont-Roſe* ſpringt: deeze Berg wordt *la Cichuſa* geheeten, en 't is langs deezen, dat men komt in de Weiden van *Padriolo* tot op den top van *Pie-Blanc*. Dezelve beſtaat geheel en al uit bladagtige Rotzen, van welken eenige ſchoon geäderde Graniten zyn, hard, en na 't witte trekkende; andere quarts Rotzen, talk en yzeragtig, dikwyls vermengd met Schorl; men treft 'er ook Potlood aan. Wy zagen 'er eindelyk eene bedding Kalkſteen, gelyk aan die wy te *Simplon* hadden waargenomen, tusſchen de laagen van Steen die men voor eerſte ſoort houdt. Alle deeze beddingen hebben omtrent dezelfde ligging als die van *Pie-Blanc*.

De geäderde Graniten van deezen Berg, alsmede die van veele andere gedeelten van *Mont-Roſe*, beſluiten in zich laagen van ſchoon, vast en ongeäderd, Granit: wy ontmoetten zelfs groote brokken, van den Berg afgeſcheiden, waarvan een gedeelte geäderde Granit was, terwyl het overige uit Granit in klompen beſtondt. Maar wy aanſchouwden een nog veel opmerkenswaardiger verſchynzel; te weeten een groote Rots, welks midden zeer oogſchynlyk geäderde Granit was, daar de twee buitenſte zyden uit geklompte Granit beſtonden, 't geen ten bewyze ſtrekt, dat, gelyk ik voorheen reeds heb opgemerkt, geäderd of niet geäderd te zyn, voor toevalligheden moeten gehouden worden, van een en dezelfde ſoort van Rots (*).

Vol.

(*) De Mynwerkkundige Heer A. G. WARNER betuigt, dat hy

Volgens de waarneeming van myn Zoon, is de breedte van *Macugnaga* 46° 2′ 30″. Dewyl nu de hoogste top van *Mont-Rose* gelegen is op 62° 48′ ten Zuidwesten van *Macugnaga*, en de afstand van dat Dorp tot dien top 4515 Roeden is, volgt daar uit, dat deeze top 2071 Roeden of 2° 10″ ten Zuiden van *Macugnaga* ligt: waaruit, voor den top van *Mont-Rose*, de breedte komt van 46° 0′ 10″.

Wat de lengte betreft, het slegte weêr belette ons dezelve te bepaalen. Daarenboven zyn de Valeien tusschen hooge Bergen beslooten, gelyk die van *Macugnaga*, niet gunstig voor waarneemingen van deezen aart: naardemaal deeze Bergen dikwyls de hemelsche lichaamen, welker waarneeming dient om de Lengten te bepaalen, voor 't oog verbergen.

Men ziet op de Landkaarten, ten Oosten van *Mont-Rose*, een grooten Berg, getekend met den naam van *Monte-Moro*, dan 'er bestaat geen hooge Bergtop van dien naam; maar wel een doortocht, die, in acht uuren wegs van *Macugnaga*, loopt na een Dorp van *Vallais*, in 't *Italiaansch* geheeten, *Val-Sosa*, en in 't *Hoogduitsch*, *Soss*; van dit Dorp komt men, in zes uuren, te *Viege*.

Men verzekerde ons, dat deeze Doortocht voorheen zeer veel gebruikt werd, dat het de weg was voor de Koopwaaren en de Postbooden tusschen *Zwitzerland* en *Italie*, dat men 'er nog de overblyfzels zag van een weg, met veel moeite vlak gemaakt; maar dat overstortingen denzelven onbruikbaar gemaakt hebben voor Paarden, en moeilyk voor Menschen: nochthans bedienen zich de Soldaaten, zelfs met zwaare vragten belaaden, van dien weg. De ligging is omtrent 7 graaden ten Noord-Oosten van *Macugnaga*. De Berg, waarover dezelve loopt, maakt een gedeelte uit van den omtrek van *Mont-Rose*.

Daar is nog een andere weg van *Mont-Rose*, die in elf uuren iemand brengt te *Zer-Matt*, een ander Vlek in *Vallais*, waarvan wy vervolgens zullen moeten spreeken. De naam van deezen Doortocht is *Weisse-Grat*, welke zo veel zegt als *Porte-blanche*, of *Witte Poort*. Deeze ligt op 55 Graa-

hy een groot stuk waare Granit in een klomp bezit, waarin rolronde Keisteenen zeer onderscheiden zitten, en zelfs een vry groot gedeelte van *Geneiss* of geäderde Granit; en hy besluit daar uit, dat 'er *Geneiss* is, welke vóór eenige Granit bestaan heeft. *Bohemische Geschlacht*, 1785. p. 278.

Graaden ten Noord-Oosten van *Macugnaga* (*); maar wordt zeer zeldzaam gebruikt van wegen de gevaarlykheid. Om hier door te trekken, moet men klimmen tot eene hoogte ver boven *Pie-Blanc*, en vier uuren lang gaan over een schuinshangend Ysveld, vol diepe spleeten.

(*) Alle deeze liggingen zyn opgemaakt naar het Kompas; doch volgens de miswyzing verbeterd; deeze heeft myn Zoon waargenomen te *Macugnaga*, en gevonden 19° 32′.

('t Vervolg by eene nadere gelegenheid)

BYZONDERHEDEN, BETREFFENDE EENEN AANHANG, SEEKS GEHEETEN, TE PATNA, EN HET HOUDEN HUNNER VERGADERINGE.

(Ontleend uit de *Asiatic Researches*.)

De Heer CHARLES WILKINS ontdekte te *Patna* een Godsdienstigen Aanhang, die zich onderscheidde van de *Muselmannen* en de Dienaars van *Brachma*. Hem bekroop de begeerte om denzelven van naderby te leeren kennen, en verzogt, in hunne Godsdienst-vergaderplaats toegelaaten te mogen worden. Zy betuigden, dat dezelve voor allen openstondt; doch dat hy de Schoenen moest uittrekken. Hy schikte zich naar deeze gewoonte, en werd, met veel beleefdheids, in de Zaal, ter Vergadering geschikt, ingeleid. Deeze was in het midden van een vierkant Gebouw, van vier andere Vertrekken afgescheiden door houten Boogen, rustende op houten Pylaaren. Aan de Wanden, boven de Boogen, hingen Europische Spiegels met vergulde lysten, als mede Schilderyen. Aan de slinkerhand, by het intreeden, is eene afgezonderde plaats, waar een Altaar staat met een goud Laken bedekt, een weinig boven den grond verheeven, eenigzins in een hellenden stand. Rondsom het Altaar stonden verscheide Potten met Bloemen, en Vlessen met Roozenwater, ook drie Vaazen om de Aalmoessen der Liefdaadigen te ontvangen. Op een laag Pultrum, naast het Altaar, lag een groot Boek, van gedaante als onze gewoone Folianten.

Naa dat hy een lang gesprek gehouden hadt met twee *Seeks*, die nevens hem op 't Carpet nedergezeten waren, en toonden kundige lieden te zyn, kwam 'er eene kennis-

gee-

geeving, dat het middag, en het uur der Godsdienstoefening daar was. De Vergadering vlyde zich neder op het Carpet, ter wederzyde van de Vergaderplaats, eene ruimte laatende van het Altaar tot het andere einde. Het groote Boek met het Pultrum werd, met eenige plegtigheid, van het Altaar, na het andere einde der Vergaderplaatze gebragt. Een Oud Man, met een zilver gryzen Baard, knielde 'er voor neder, met het Aangezigt na het Altaar gekeerd; aan zyne eene zyde zat een Man met een kleinen Trommel, en twee of drie met Cymbaalen. —— Het Boek werd geopend, en de Oude Man begon, op den maatslag van den Trommel, te zingen; by het einde van elk Vers, hieven de meesten der Vergadering een Choorzang aan, by wyze van antwoord; op aller gelaad was vergenoegen en vrolykheid te leezen. De Zangtoonen waren verre van onaangenaam, de maat was kort. Hy verstondt, dat de stoffe des Gezangs bestondt uit een Lofzang, ter eere van GODS *Eenheid*, *Alömtegenwoordigheid* en *Almagt.* Hy schiep een byzonder genoegen in de gebaaren van den Grysaard, en zag nimmer een gelaad, 't welk zo sterk inwendig genoegen uitdrukte; terwyl hy zich omkeerde, en van den een tot den ander wendde, als 't ware, om hunne toestemming te verwerven, van die waarheden, met welke zyne Ziel, onder het Zingen, doordrongen scheen. —— De Lofzang, uit omtrent twintig Verzen bestaande, geëindigd zynde, rees de geheele Vergadering op, met het Aangezigt na het Altaar gekeerd, in een biddende gestalte, met gevouwen handen. Toen stondt een Jong Man overeinde, en sprak met eene sterke zeer onderscheide stemme, en diepen ernst, een lang Gebed uit; by zekere uitdrukkingen, hief de Vergadering gezamenlyk de stem op, by wyze van antwoord, zeggende: *Wa Gooroo!* Zy smeekten om kragt, tot het bieden van wederstand aan de Verzoekingen, om Genade, die hun in staat mogt stellen om goed te doen; om het Heil des Menschdoms in 't algemeen, en Zegen voor de *Seeks* in 't byzonder; en om de behoudenis van allen, die zich ten dien tyde op reis bevonden. —— Op dit Gebed volgde een korte Zegenwensch van den Eerwaardigen Grysaard, en de uitnoodiging, dat de Vergadering deel wilden neemen aan een vriendlyk Feest.

Hierop werd het Boek geslooten, en weder by 't Altaar gebragt. Toen het Volk, als in den beginne, nedergezeten was, traden twee Mannen binnen, draagende een

groo-

grooten yzeren ketel, dien zy *Curray* noemden, even van het vuur genomen, en plaatsten denzelven, in 't midden der Vergaderinge, op een laag voetstuk. Zy werden gevolgd van anderen, die vyf of zes schotels droegen, waarop koekjes gestapeld lagen. Een van deeze koekjes werd gegeeven aan elk der nedergezetenen, zonder onderscheid; en de schotels, uit den ketel gevuld zynde, werd dit uitgedeeld tot elk zyn aandeel hadt. De Heer WILKINS werd niet vergeeten, en besloten hebbende geen aanstoot te geeven, at hy zyn aandeel op. 't Was een soort van zuikergebak, bestaande uit meel en zuiker, gemengd met gesmolten boter, *Ghee* geheeten. Was de *Ghee* niet rans geweest, het onthaal zou hem beter gesmaakt hebben. Voorts boodt men allen vergaderden gezuikerde Pruimen aan; en hiermede eindigde de Feestlyke plechtigheid van dien dag. Het godsdienstig gedeelte, werd my berigt, herhaalden zy vyfmaalen op elken dag.

In eenige gesprekken werd de Heer WILKINS gewaar, dat de Grondlegger van den Aanhang der *Seeks*, zekere NANEEK SAH was, die, omtrent vierhonderd jaaren geleeden, bloeide. Hy liet een Boek naa, door hem in verzen geschreeven, 't welk de Leerstellingen bevatte door hem gepredikt; deeze kwamen hier op neder; dat 'er maar één God is, die alle ruimte vervult, en alle stoffe doordringt; dat 'er een Dag van vergelding weezen zal, op welken de Deugd beloond, de Ondeugd gestraft zal worden. (De Heer WILKINS hadt vergeeten te vraagen op welk eene wyze). In 't zelve wordt Moord, Dievery, en alle andere bedryven, door de algemeene stem des menschdoms voor misdaaden gehouden, verboden, en maant het, daarentegen, de betragting van alle Deugden ten sterksten aan; doch, bovenal, algemeene Menschliefde en Gastvryheid omtrent Vreemdelingen en Reizigers. De Leer des *Seeks* beveelt niet alleen eene algemeene verdraagzaamheid; maar verbiedt het twistredenen met lieden van andere Godsdienstige begrippen.

Indien iemand eene zuivere genegenheid laat blyken, om in hunne Godsdienstgemeenschap toegelaaten te worden, geschiedt zulks gereedlyk. Als 'er vyf of meer *Seeks* op eene plaats byeen zyn, schoon onder den weg, zenden zy na de digtstbygelegene Banketwinkel, en koopen een kleinen voorraad van een byzondere soort, Bătasā geheeten; dit Zuikergebak, in zuiver water ontbonden zynde, sprengen zy iets van 't zelve op 't lyf en de oogen van den Aankomeling; terwyl de meest kundige de voornaamste stukken der Ge-

Geloofsbelydenisse opzegt, en van den Aankomeling afvordert eene allerplegtigste belofte, dat hy zyn leeven lang zich vast zal houden aan de afgelegde belydenis. Zy booden den Heer WILKINS de intrede in hunne Godsdienstige Maatschappye aan; doch hy bedankte voor die eere, zich vergenoegende met hun *Alphabet*, 't geen zy hem verzogten te bewaaren als zyn oogappel, dewyl het heilige Letters waren. De Heer WILKINS ontdekte dat het weinig verschilde van de *Dewangari*. De Taal zelve is een mengzel van *Persisch*, *Arabisch* en de *Sancritsche* Taal, met een tongval van *Punjah*, 't welk eene soort van *Hindomee* is, of *Moors*, gelyk wy dezelve doorgaans noemen.

VERSLAG VAN DE MOSQUES, EN DEN OPENBAAREN EERDIENST, BY DE TURKEN.

(Overgenomen uit D'OHOSSON's *Hist. de l'Emp. Othom.*)

Vrydag is, by de *Mahomethaanen*, de groote openbaare Gebedsdag, door hun tot hulde en dankbaarheid aan den Alerhoogsten bestemd, dewyl hy op dien Dag den Mensch geschaapen heeft; doch kan dezelve alleen in de Steden, of in tegenwoordigheid van den Sultan, gevierd worden. Men houdt den geheelen Dag niet voor heilig, 't is alleen zo lang de Dienst in de Mosques duurt, dat het Volk den gewoonen arbeid staakt. Nogthans houden zy zich niet, gelyk de Christenen, in 't algemeen, te vrede met de Mosques, alleen op deezen hunnen Sabbath, te bezoeken; maar vervoegen 'er zich dagelyks, om het gebed, by hun *Namaz* geheeten, op te zeggen.

'Er heerscht de grootste eenvoudigheid in hunnen Openbaaren Eerdienst, zo ten opzigte van den inwendigen Toestel hunner Mosques, als ten aanzien van de kleeding hunner *Imams* en de andere Bedienaaren des Godsdiensts, die nimmer eenig Priesterlyk Gewaad draagen; nogthans kan niets staatlyker en eerbied inboezemender weezen dan deeze Godsdienstverrigting, volvoerd met de stilste en gevestigdste aandagt.

Niettegenstaande de eenvoudigheid van alle hunne Tempelen, laaten de Mosques, inzonderheid de Keizerlyke, niet naa, door derzelver groote uitgestrektheid en hoogopgehaalde verwelven, verwondering te verwekken. De meeste zyn vercierd met schitterende kolommen van Porphyr- of Marmer-steen. De cieraaden bestaan enkel uit zilveren Lampen en kleine Lusters, fraai gewerkt, omringd door nog kleinder Lampen en Struisvogel-eijeren, waarop plaatzen uit den *Coran* met gouden letteren geschreeven zyn. —— Eenige van deeze Mosques, inzonderheid die van Sultan AHMED, hebben gouden Lampen, ryk met Juweelen om-

omzet. De wanden pronken doorgaans alleen met Opschriften in groote gouden letteren; men leest 'er den naam van God ALLAH, die der Propheeten, van de vier eerste Khaliphs, en van de Imams HASSAN en HUSSEIN, Zoonen van ALY. Zy vertoonen geene Beeltenis of Schildery; de Wet, die Beeldhouw- en Schilderwerk uitsluit, wordt allerstriktst gehouden.

Drie voornaame voorwerpen doen zich in alle de Mosques der *Mahomethaanen* op. —— *Vooreerst* het Altaar *Mihhrab*, 't welk een holte of nis is van zes of acht voeten hoog, in den muur gehouwen, aan 't einde des Gebouws, en tot geen ander einde dient dan om de ligging van *Mecca* aan te wyzen. —— *Ten tweeden*, de Gaandery van 'de *Muezzinns*, *Mahhfill Muezzinn*, altoos ter flinkerzyde van den Altaar. —— *Ten derden*, de Predikstoel, *Kursy*, voor de *Scheykhs* die prediken, staat twee of drie schreden aan de regterzyde van den Altaar. In de voornaamste Mosques, waar het prediken, *Khouhbe*, by den plegtigen Dienst op Vrydag vergund wordt, en op de twee Feesten van *Beyram*, is een tweede Predikstoel, *Minnber* geheeten, alleen geschikt voor den Dienaar *Khatib*, die dit gewigtig werk verrigt. Deeze Predikstoel, die vyftien, twintig of drie-en-twintig trappen hoog is, naar gelange der hoogte van de Mosque, staat op eenigen afstand van den Altaar, en altoos aan de flinkerhand. —— De Keizerlyke Mosques, en die de Sultan zomtyds met zyne tegenwoordigheid vereert, hebben nog eene Gaandery, *Mahhfill Padischahy*, geschikt om hem te ontvangen, en de *Khasodayls*, de Heeren van zyn staat, te plaatzen. Dezelve heeft vergulde tralien, en is ter regterzyde van den Altaar, tegen over den Predikstoel van de *Khatibs*.

By dag wordt de Tempeldienst verrigt zonder Kaarsfen of Flambouwen. By de eerste, vierde en vyfde *Namar*, krygt men alleen licht van de Lampen, die uit het dak nederhangen, en de Kaarsfen by het Altaar geplaatst; deeze zyn doorgaans maar twee, een ter regter- en een ter flinkerzyde van de *Mihhrab*, geschonken door de Stigters van de Mosques. Het staat egter den godvrugtigen *Musulmannen* vry dit getal te vermeerderen door altoosduurende giften ten dien einde te schenken. Van hier hebben zommige Mosques vier, zes, acht, tien en meer Kaarsfen, altoos ter zyde van de twee eerste geplaatst, in een rechte lyn, langs den muur; het getal loopt, egter, nooit hooger dan achttien, negen aan elke zyde van 't Altaar. Ingevalle van bykomende giften, doet de *Caiqm Baschy* van de Mosque, in stede van het getal te vermenigvuldigen, nieuwe en grootere maaken, uit de oude en nieuwe, in de gedaante van Flambouwen zamengesteld. De Kandelaars zyn meestal van koper, weinige Mosques hebben zilveren; die van *St. Sophia* heeft 'er twee van louter goud: een droevig gedenkteken van den buit in *Hongarye* behaald, toen *Buda*, de Hoofdstad, in de handen viel van SOLYMAN DEN I. Dit is althans het Volksbegrip, en het denkbeeld der Dienaaren die in deeze Mosque den dienst verrigten.

 In

In alle de *Mahomethaansche* Tempels zyn geen zitbanken of stoelen; derzelver gebruik zou strydig weezen, zo met de gewoonte deezes Volks als met den aart van hunne Godsdienstverrigtingen, die in buigingen en nederliggingen bestaat. Grooten en geringen zitten, zonder onderscheid, op matten of carpetten, die een geheel jaar door in de Mosques leggen; dus treedt 'er niemand in zonder zyne overmuilen 's winters en zomers aan den ingang te laaten.

Op hunne twee Feesten van *Beyram* en de Vaste, *Ramazann*, hebben zy geen openbaare Schouwspelen of Vermaaklykheden; hunne Feestdagen, die slegts zeven dagen in een geheel Jaar zyn, brengen zy in deftigheid en rust door. Hun eenig vermaak op die dagen bestaat in langzaam wandelen, tabak rooken, koffy drinken, en zamen te spreeken over voorkomende onderwerpen. Veelen onder de *Christenen* zouden zodanige Carnivals gansch niet regtzinnig vinden; en indien deeze Feestdagen der *Musulmannen* verre zyn van hunne goedkeurende bewondering te verdienen, veel min zouden zy smaak vinden in de Vaste van *Ramazann*; staande de dertig dagen dat dezelve duurt, onthouden zy zich volstrekt, van zonnen op, tot zonnen ondergang, van allen voedzel; zelfs geen drup waters gebruikende.

WAARNEEMINGEN OP DE VERZAMELING VAN LICHAAMEN, GEPLAATST IN DE GEWELFZELS, TOEBEHOORENDE AAN DE MINNEBROEDERS EN JACOBYNEN IN TOULOUSE. Door den Heer DE PUYMAURIN.

(Uit de *Histoire & Memoires de l'Academie Royale a Toulouse.*)

In de Kerken, aan de Kloosters der *Minnebroeders* en *Jacobynen* te *Toulouse* toebehoorende, zyn eenige Graven, waarin de daar nedergelegde Lichaamen geene verrotting ondergaan. Men veronderstelt, dat de kalk, tot het bouwen der Kerken gemaakt, ter plaatze, waar deeze Graven zyn, gebluscht en langen tyd bewaard is. Wanneer men deeze Graven ledigt, vindt men de Lyken onverteerd, zy worden in gewelven gezet, en staan overeinde tegen den muur. Aan het eene einde deezer vertrekken is een hoop Beenen, Armen en Hoofden, zo wel bewaard, dat ze eene plaats in het Kabinet eens Ontleedkundigen verdienen.

De Ingewanden, met de zenuw-, pees- en kraakbeenagtige deelen, zyn veranderd in eene zelfstandigheid die naar vermolzemd hout gelykt, en, gelyk 't zelve, vuur vat; doch deeze vervalt tot stof op het drukken met de vingeren: deeze byzonderheid nogthans is toe te schryven aan de doorvreetende myter. De Oogleden, Lippen, Ooren en Tong zyn wel bewaard; doch vertoonen zich, zo wel als de huid, gelyk droog en geschrompeld leder; de Neus, Tanden en Nagels zyn nauwlyks eenigzins veranderd; het Brein is een geel poeder, naar zaagzel zweemende,

zon-

zonder reuk of smaak; in eenige zyn de groote Zenuwen en Bloedvaten nog geheel: de Beenderen behouden derzelver vastheid; doch zyn zeer ligt, en de grootste deezer *Mummies*, (want zo mag men ze noemen,) schoon vyf voeten en vier duimen hoog, woogen niet meer dan twaalf ponden Troys gewigt.

't Gelaad en de Weezenstrekken zyn zo wel bewaard gebleeven, dat men voorbeelden gezien heeft van Persoonen, die hunne Vrienden en Bloedverwanten herkenden: men wil, dat de uitdrukking op het gelaad getekend, in het ontzaglyk oogenblik der ontbindinge, steeds overblyft. —— Niets, zegt de Heer DE PUYMAURIN, kan treffender zyn voor den Wysgeer en Zedekundige, dan deeze verzameling van Dooden in derzelver onderscheidene gedaanten. Schrik, Pyn, Wanhoop, Hoop, Gerustheid en Vertrouwen, merktekenen veeler Gelaad. De meeste weezenstrekken zyn mismaakt en leelyk; doch daar worden 'er gevonden die eene Bedaardheid en Gerustheid aanduiden, welke het troostryk denkbeeld inboezemen, dat voor allen het uur des Doods geen tydstip is van Benauwdheid of Schrik.

Men verhaalt, dat de beroemde MAUPERTUIS, die een jaar vóór zyn dood zich te *Toulouse* onthieldt, menigmaal een bezoek aflei in deeze Verzamelplaatzen, 't geen hem doorgaans het overige van dien dag zeer ernstig en peinzend maakte. Dewyl de zamentrekking van het vel des aangezigts aan eenigen deezer Dooden een glimlachend gelaad geeft, vroeg iemand, die geestig wilde zyn, aan MAUPERTUIS, „ waarom deeze Dooden lachten?" —— *Om de Leevenden*, gaf MAUPERTUIS hem ten antwoord.

JONAS.

(*Dichtmaatig Tafereel.*)

—— —— —— De Donder bromt, de Blixem schittert, en alle de Winden verheffen zich om stryd tegens elkanderen; —— de schuimende Baaren worden omhoog gedreeven, ze ontblooten den bodem der Zee, en —— ryzen tot aan de wolken, —— de dood nadert. —— Nu zien de Zeelieden met afgryzen op hunne voorheen bedreeven daaden terug —— hun moed verflaauwt, en verkeert in een wanhoopigen schrik —— hunne harten smelten weg van angst en vrees. —— Maar —— geene traanen, geene gebeden, kunnen den storm doen bedaaren. Zy werpen hunne schatten in de diepte —— zy ontlasten hun, schoon ryk gelaaden, reeds zeer beschadigd, Vaartuig; en —— rekenen de hoop van behoudenis met de opoffering eener kostelyke laadinge niet te duur gekogt. —— Dan, ach! de storm blyft dermaate woeden, dat de hoop op redding door geen schatten te koopen zy.

Nu vatten zy den beevenden Propheet, en storten hem, om zig zelven te behouden, neder, in het ziltige nat. —— Hy zinkt —— de golven stroomen met geweld over zyn hoofd, en

en —— fluiten zig te famen. —— Hy wordt onder de dooden gerekend. ——. Maar — de groote Beftierder der Wereld ziet van boven, uit den hoogen Hemel, met een goedgunftig oog op hem neder, bedekt zynen knegt met zyne genadige hand, —— en —— beveelt de woedende Natuur zig te ftillen. Hy belast de baaren vreedzaam plaats te maaken voor zynen knegt, of hem fchadeloos in eene zagte omhelzing te wentelen. —— Hy breidelt de Monfters in de diepte: de Monfters blyven eerbiedig op eenen afftand van Jonas; hun trek tot voedzel zwigt, —— terwyl zy hunnen prooi zien. —— Zy aanfchouwen den vreemdeling —— en fpeelen rondsom hem, zonder hem nadeel toe te brengen. —— 'Er gebeurt eindelyk een hem geheel bewaarend wonder. —— De Heer der Natuur zendt zyn alvermogend bevel in de diepte, en roept —— eenen zeer grooten Visch. —— Het ontzaglyke Gedierte komt op het oogenblik, met eene vreeslyke vertooning, te voorfchyn. —— Het fpringt op van blydfchap, en doet, met zyne magtige tuimelingen, de Zee fchudden, zo dat het geklots der baaren Hemel en Aarde doet daveren. —— Het kleurt het opgeworpen zand en het rondsom hem ftuivend water, met zyn bloedkoleurig uitgefpooten vogt — en dryft over zwaare golven naar de verafgelegene ftranden.

Gelyk eene Aardbeeving, wanneer de opgeflooten lugt worftelt, om een uitgang te vinden, de Aarde doet gaapen, en haar middenpunt bloot legt, even zoo fpalkt de Visch het ontzaggelyk gevaarte zyner kaaken op. —— De Propheet befchouwt de fpelonk met verwondering; —— hy meet, op het oog, des Diers monfteragtige tanden, die reeds van verre zigtbaar zyn, af, — en — flaat, in eene fchrikkende vervoering, zyne verbaasde oogen van de eene naar de andere zyde. Intusfchen flokt hem het vervaarend Dier eensklaps in zynen Balg, en de Propheet vindt zig oogenbliklyk gehuisvest in eene groote ruimte, die hem ter donkere fchuilplaatze verftrekt, en hem veilig de rollende golven doet klieven.

Van zynen eerften treffenden fchrik eenigermaate herfteld, zendt hy vuurige fmeekingen ten Hemel, —— meer bedaard, vertrouwt hy op Gods hoede, —— nu hoort hy, onbefchroomd, den Noordenwind loejen, en de Zeebaaren klotzen: vry van vrees zweeft hy in den Visch over de vloeibaare Waterbergen heenen, of —— ftort met denzelven in de fteilfte diepte, daar de ftille wateren zich nimmer beweegen; —— daar de Bergen der Aarde hunne grondvesten hebben, en de hellende Heuvelen, in eene vreesfelyke fchaduw, of ftikdonkere duisternis, liggen. Hy ademt daar nooit diepgloot reikte, en —— zweeft, met den zwemmenden Visch, gerust langs de paden des doods.

Twee wonderbaarlyke nachten en dagen doolt hy dus door Bosfchen van koraal en zanden; —— maar, ten derden dage, zo als de dageraad de Bergtoppen met zyne fchuinfche ftraalen vergult, en op de baaren fpeelt, klimt het Zeemonfter uit

de

de diepte, verheft zich op de oppervlakte der wateren, nadert het strand, en ontlast zich van zynen dus lang geherbergden Gast, dien hy op het drooge uitwerpt.

R........ V......

1790.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Zal men met gedurig klagen, met een onophoudelyk gemor, zyn lot kunnen verbeteren? Zal ons fortuin een gunstig gelaat aan ons vertoonen, als wy, door tegenheden aangevallen, de handen slap laten hangen, en niets doen dan gestadig klagen? Wy worden 'er even zo min door gered, als een Kranke gered word door zyn onophoudelyk steenen. —— Hy, die een last gewillig torst, draagt slegts de helft van deszelfs gewigt. Eene Zieke, die geduldig lyd zonder veel gesteen of ongeduurzaamheid, voelt maar de helft van zyn lyden. Dan een Kranke is verpligt zich van gepaste middelen te bedienen. —— Even op diezelfde wyze moet iemand zyn ongunstig lot tragten te verbeteren, met zyne uiterste poogingen aan te wenden, om alles by de hand te vatten, wat zyn pligt vordert, en tot dat oogmerk dienen kan.

De eene mensch mag zich zo veel boven den anderen laten voorstaan als hy wil, wy worden allen in eene natuurlyke evengelykheid geboren. —— Geen rang, geen staat, geene heerschappy is by den mensch, als hy zyne intrede in de Waereld doet. —— De eene is niet minder vry dan de ander: —— By de geboorte zyn wy allen elkanderen volmaakt gelyk —— het heerschen over zyne medeschepzelen —— het beneemen van zyns Naastens vryheid —— het onderdrukken van zynen Evenmensch — het invoeren van Slaverny, is eene verkragting van de Natuurwet. —— Deze evengelykheid word nog veel klaarder gezien by zyn dood. —— Het graf neemt in eens alle onderscheidingen weg: —— Hier is de Heer gelyk aan zyn Knegt; —— de Onderdaan gelyk aan zynen Koning —— en de Tiran gelyk aan zynen Slaaf.

Het gaat niet altoos door, dat het natuurlyk kwaad hier in deze Gewesten het zedelyk volge. Deugdzamen hebben wel eens te worstelen met de bitterste tegenheden; met smertelyke rampen; met drukkende ziekten en kwellende elenden; terwyl het den Godloozen wel, terwyl het hem voorspoedig, gaat. Dan het is nochtans veelal, ja een natuurlyk gevolg van het pleegen van wanbedryven, dat ze tydelyke rampen en tegenheden met zich sleepen. De Godloozen brengen hunne dagen veelal niet ter helft, terwyl ze in die' nog te worstelen hebben met de treffendste elenden. Een losbandig leven put gewoonlyk de kragten uit, verteert vleesch en gebeente, en doet den mensch' veelal, arm en berooid, vroeg ten grave dalen.

Het

Het Geheelâl is een allerontzaggelykst gevaarte, en ik geloof niet dat 'er iemand zyn kan, die, het zelve met eenige oplettendheid betragt hebbende, zich niet moet verbazen, en in verwondering als wegzinken over de grootheid van deszelfs Maker? —— Men verlustigt zichzelven in deze overdenkingen! —— Het Heelâl is een toneel van wonderen, in alle welke men een aantal van bewyzen ontdekt, voor de alles te bovengaande oneindige Magt; voor de ondoorgrondelyke diepte der Wysheid; voor de onnaspeurlyke wegen der kennisse van den oneindigen Schepper; die te wonderbaar is, om door een eindig vernuft volkomen gekend te worden. —— Het Geheelâl is eene onuitputtelyke bron, die de scherpzienste Natuuronderzoekers nimmer zullen uitputten. —— Oneindige Schepper! wat zyt gy groot, die een werk gewrogt hebt, dat 's menschen vernuft zulk een' ryken voorraad van bespiegeling verleent!

Uit voorgaande misslagen leert de mensch, wanneer hy oplettend genoeg is, best zyne gebreken verbeteren; dan geene beter dan die van anderen zyn in staat om ons te leeren, en tot voorzigtigheid op te spooren. Want, uit eigenliefde, gebeurt het dikwyls, of dat wy onze eigen misslagen niet bemerken, of dat wy, al worden ze ons door anderen onder 't oog gebragt, te weinig edelmoedigheid bezitten, om ze dadelyk voor misslagen te erkennen. Wy bedekken niet zelden onze gebreken, en trekken voor onze misslagen het harnas aan.

Hoe menig wel opgepronkt hoofd is van een jammerlyk slegten inboel voorzien! Welgepoederde lokken zyn geene bewyzen van een fraai vernuft. —— Eer zou men de dikverwarde hairbossen houden kunnen, als tekens van verwarde herzengestellen. —— Het piepend en huppelend Saletpopje, het hooiligt Jonkertje, met zynen verwarden bol en met zyn vlasbaardje, loopt in een lugtig zomerkleedje, al zingende, trippelend, over straat; is zo vief of levendig, dat men ieder oogenblik verwagt dat hy zal gaan vliegen. —— Zyn verstand is even vlug en ligt; het heele manneke weegt geen aasje zwaarder dan een ligte pluim; en, even gelyk een danzende mug om de kaars vliegt, kan men hem heen en weer zien springen en dansen om de mooi opgeschikte Salet-Juffertjes. Dit doet hy veelal om zyne viefheid te toonen, met zyn schitterend gewaad te pronken, en met zyne witgepoederde vlerkjes rondom het Jufferschap, en langs de trotsche, pronkende en lagchende Coquetten, te vliegen, en te fladderwieken.

C. v. D. G.

* *
*

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

VERTOOG TOT AFMAANING VAN LUIHEID, EN AANPRYZING TOT EEN WERKZAAM LEEVEN.

De ziel des Luiaards is begeerig; doch daar is niet: maar de ziel der Vlytigen zal vet gemaakt worden.

SALOMO.

(Naar het Engelsch.)

Om de Luiheid af te raaden, en een werkzaam Leeven aan te pryzen, zal ik aantoonen, dat een ledig Mensch, in alle opzigten, dwaas en misdaadig teffens handelt. Uit drie voornaame gezigtpunten straalt ons deeze waarheid in de oogen. — Hy leeft niet voor GOD, — hy leeft niet voor de Wereld, — hy leeft niet voor zich zelven.

Hy leeft niet voor GOD. — De groote en wyze Schepper doet niets te vergeefsch. De minste opmerkzaamheid moet een ieder overtuigen, dat hy tot eenig nut einde op deeze Waereld geplaatst is. 's Menschen natuur draagt geen merktekens van nietsbeduidenheid of verwaarloozing. Hy is, aan het hoofd der Scheppinge, hier beneden geplaatst, bedeeld met een grooten voorraad van bekwaamheden en vermogens. De Rede schenkt hem de gewigtigste ontdekkingen wegens zyne bestemming, de Openbaaring breidt dezelve uit en bevestigt ze, daar dezelve hem onderrigt, dat hy geschikt is, om, by trappen, tot eene hoogere Volmaaktheid op te klimmen, en een aanzienlyker rang onder de redenagtige Weezens eenmaal te bekleeden. Kan de Mensch, in zulk een stand, zo onderscheiden, zo bevoorregt, zo begunstigd door de hand zyns Scheppers, denken dat hy verschoonelyk handelt, als hy na geen vordering staat, geen nuttig einde zich voorstelt, en tot niets anders leeft dan om in vadzigheid zyne dagen te laaten afrollen, onder het gebruik van 't

geen de aarde hem, nevens de Dieren des Velds, oplevert? —— 't Bestaan is een heilig pand; wie 't zelve dus misbruikt en verspilt is ongetrouw aan den Schenker.—— Ziet rondsom u, 't Heelal is vol leevens en beweegens. Werkzaamheid is, om zo te spreeken, de gesteltenis der Natuure. Niets staat stil. De Hemelsche Lichaamen, en wat op Aarde en in de Wateren is, beweegen. Zou dan de Mensch, te midden van dit woelig tooneel, alleen ledig blyven? Voegt het hem alleen bedrysloos te weezen, daar hem zo veel te doen staat, daar hy, in veelerlei opzigten, zyn eigen natuur kan verbeteren, de Eer van GOD, zynen Schepper, bevorderen, en zyn aandeel tot het algemeen goed toebrengen?

Naauwlyks is 'er eenige aandoening in het Menschlyk Hart natuurlyker of algemeener, dan de bewustheid dat men rekenschap aan GODE verschuldigd is. Die bewustheid kan de snoodste niet geheel uitroeijen: bykans alle Volken stemmen zamen in het geloof, dat 'er een tyd te komen staat, waarin de Almagtige over zyne Schepzelen, als Regter, zal zitten. 't Voorgevoel hier van werkt in elks boezem. 't Geweeten heeft reeds een geregtshof opgerigt, waarin, by voorraad, het aanstaande vonnis wordt uitgesprooken. Dat wy ons dan zomtyds in ernstige overweeging voor die Regtbank plaatzen, en overweegen, welk eene Verantwoording wy zullen kunnen geeven van ons gedrag, aan Hem, die ons in eenen Proefstaat gesteld heeft. „ Ik stelde u," mogen wy ons verbeelden, dat de groote Hartsregter ons toevoegt, „ Ik stelde u in eenen stand, „ waar gy veel gelegenheids vond tot bedryf, en het maaken van vorderingen. Gy hebt uw pligt geleerd en gekend. Gy leefde, omringd van anderen, die gy nuttig hebt kunnen weezen: Ik schonk u gezondheid, tyd, en veele andere voordeelen. Waar zyn de vrugten van de Talenten u verleend? Wat goed hebt gy 'er mede gedaan voor u zelven? Wat goed aan uwe Natuurgenooten? Hoe hebt gy beantwoord aan uwen leevensstand en bestemming op de Wereld? Toon eenig blyk dat gy niet geheel vergeefsch bestaan hebt!" —— Laaten zy, die thans geen werkzaam leeven leiden, die een last voor de Aarde zyn, bedenken, welk een antwoord zy op zulke ontzettende vraagen zullen geeven.

Ten anderen. De Ledigen leeven even min voor de Wereld en hunne Medeschepzelen als voor GOD. Hadt eenig Mensch het regt om alleen te staan, om onafhangelyk

lyk te zyn van zyne Natuurgenooten, dan mogt hy denken vryheid te hebben om zich in eenzaame ledigheid als te begraaven, zonder verantwoordelyk te weezen aan anderen wegens deeze Leevenskeuze. Maar op den geheelen Aardbodem bestaat geen zulk Mensch, van den Koning op zynen Throon tot den Bedelaar in zyn schaamele Kluis. Wy zyn allen, door verscheide betrekkingen, aan elkander verbonden; betrekkingen, die een keten van onderlinge afhangelykheid van elkander vormen, en reikt, van den hoogsten tot den laagsten stand, in de Maatschappy. De orde en 't geluk der Wereld kan niet bewaard of bevorderd worden, zonder een gestaagen omloop van werkzaame Pligten en Dienstbetooningen, die elk op zyn beurt moet verrigten. De Grooten zyn niet min afhangelyk van de Minderen, dan de Minderen van de Grooten. Elk hebben wy wederzydsche eisschen; en hy, die, in eenigen leevensstand, weigert het zyne te doen, en zyn aandeel aan 't algemeen geluk toe te brengen, verdient, als een onwaardig lid, uit de Maatschappy verbannen te worden. *Indien iemand niet wil werken dat hy ook niet eete*, leeraart Apostel PAULUS (*). Indien hy niets wil doen om de oogmerken der Zamenleevinge te bevorderen, heeft hy geen regt om in de voordeelen van dezelve te deelen.

Men heeft wel eens verondersteld, dat Vlytbetoon en Naarstigheid, Pligten waren van de Armen alleen gevorderd, en dat de Ryken het voorregt hadden om Ledigangers te weezen. Doch deeze veronderstelling is zo verre van door de Rede gebillykt te worden, hoe dikwyls dezelve ook met de daad plaats grypt, dat, hoe hooger iemand in de Wereld verheeven is, hoe meer zyne verpligting om nuttig te weezen wordt uitgebreid. Van verscheide kanten vermenigvuldigen de vorderingen van Werkzaamheid: de kring zyner Pligtsbetragtinge verbreid zich allerwegen. Zelfs, veronderfteld zynde, dat hy ontslaagen is van de verpligting om iets te doen ten voordeele van zyne Minderen; veronderfteld zynde, dat de betrekking van Meerderen tot Minderen vernietigd ware, dan zal de betrekking tusschen Gelyken steeds overblyven. Indien 'er geen Mensch zy, hoe hoog in rang verheeven, of hy heeft menigwerf de goede diensten zyner Vrienden noodig, kan hy dan denken dat hy hun ter vergelding niets verschuldigd is? Kan hy zyne armen in logge bedryfloosheid za-

(*) 2 *Thess.* III. 10.

zamenvouwen, en verwagten door anderen gediend te zullen worden, als hy niets wil doen ten dienste van anderen.— Schoon 'er geen andere stem ware, die ons tot Vlytbetoon roept, dan de betrekking waarin een ieder staat tot zyn eigen Gezin, moet deeze alleen den Ledigganger doen bloozen. Geeft hy voor, deezen te beminnen aan welken hy met de tederste banden verbonden is, en zal hy nogthans geene moeite aanwenden tot hun onderhoud, tot hun verbetering? Hoe zedeloos, hoe wreed eene rol speelt hy, die in gemaklykheid sluimert, terwyl de noodwendigheden en behoeften van een schreiend Huisgezin te vergeefsch om zynen arbeid schreeuwen? Is deeze een Echtgenoot, is deeze een Vader, waardig om die heilige naamen te voeren? Hoe veeler stemmen zullen ten laatsten dage tegen hem getuigen? Dat de zodanigen de ontzettende taal der Christlyke Openbaaring hooren, en beeven: *Indien iemand zyn eigen zaaken en die van zyn huis niet bezorgt, die heeft het geloof verlochent, en is erger dan een ongeloovigen* (*).

Eindelyk. De Ledigaart leeft voor zich zelven even min als voor de Wereld. 't Is, indedaad, op een lynrecht hier tegenovergestelde wyze, dat Persoonen van dit Character te werk gaan. Zy verbeelden zich, dat zy, hoe gebrekkig zy in 't stuk van Pligtsbetragting ook mogen weezen, ten minsten met hun eigen genoegen en zelfvoldoening te raade gaan. Zy laaten de woelingen des leevens aan anderen over, en vleijen zich zelven, zo als zy waanen, neder in den schoot van genot en gemak. Doch laaten wy den Luiaart van nader by bezien, en toonen welk een elendig schepzel hy is, — daar hy de deur voor alle verbetering sluit — daar hy die voor alle verdervende dwaasheid openzet, en zich van allen waar genot des vermaaks verwydert.

De Luiaart sluit de deur voor alle verbeteringen, zo die de Ziel, het Lichaam, als de Middelen betreffen. De Wet onzer Natuure, de voorwaarde onder welke wy, van onze geboorte af, liggen, is, dat niets goeds of groots, zonder arbeid of moeite, kan verkreegen worden. De Voorzienigheid heeft op alle dingen prys gesteld, en de prys op vordering is arbeid. Vlytbetoon moge, 't is waar, zomtyds te leurstelling ontmoeten. *De loop moge niet altoos der Snellen, noch de stryd der Helden weezen.* Doch het gaat egter vast, dat, in den gewoonen loop der dingen, zonder sterkte geen overwinning behaald, geen prys in

(*) 1 *Timoth.* V. 8.

in het renperk gewonnen kan worden. *In allen arbeid*, zegt SALOMO, *is overschot* (*). Indien wy, of op de verbetering der Ziele, of op de gezondheid des Lichaams letten, het blykt dat oefening het groot werktuig is om die beide te bevorderen. Luiheid verzwakt en Ziels- en Lichaamsvermogens. Gelyk dezelve kwaalen teelt in het dierlyk gestel, zo brengt zy de vermogens der Ziele in een doodlyken slaap, die, in korten tyd, het schranderst vernuft op ééne hoogte brengt met het gemeenste verstand. De groote verscheidenheden, welke onder de Menschen plaats grypen, zyn niet zo zeer toe te schryven aan eene onderscheiding welke de Natuur gemaakt heeft in derzelver oorspronglyke vermogens, dan wel aan de meerdere Naarstigheid, waarmede zommigen die vermogens sterker aangekweekt hebben dan anderen. Tot geen nut bezitten wy de zaaden van veele groote bekwaamheden als wy ze onaangekweekt laaten. 't Is niet het verhoolen bezit, maar het werkzaam betoon, 't welk daaraan waarde byzet. Duizenden, door traagheid in veragtlyke duisternis weggezonken, zouden met luister geschitterd hebben, indien Luiheid de uitwerking van alle hunne vermogens niet verydeld hadt.

In stede van voorwaards te spoeden, gaat alles by den Luiaart agterwaards. Hy krygt een veragtenswaardig Character. Zyne middelen korten op. Wanorde en ongeregeldheid kenmerken zyn geheelen staat. Aanschouw met welke leevendige kleuren de wyste der Koningen den toestand diens Mans afschildert. *Ik ging voorby den akker eens Luiaards, en voorby den wyngaard van een verstandeloos Mensch, en ziet hy was geheel opgeschooten van distelen, zyne gedaante was met netelen bedekt, en zyn steenen scheidsmuur was afgebrooken: als ik dit aanschouwde nam ik het ter harte, ik zag het en nam onderwyzingen aan* (†). Te midden ook van die ongelegenheden, welke de Ledigheid haaren Dienaaren doet overkomen, moeten zy zich aan ontelbaare kwellingen onderwerpen, welke nooit missen hun schandelyk gedrag te vergezellen. Zy mogen staat maaken dat zy zich versmaad zullen zien by alle deugdzaamen en verstandigen, en veragt by het welvaarend deel des Menschdoms. Zy moeten verwagten dat zy agteraan zulken komen by elk mededinger in Rang en Middelen. Zy

zul-

(*) *Spreuk.* XIV. 23.
(†) —— XXIV. 30, 31, 32.

zullen tot vernedering genoodzaakt worden voor de zodanigen, nu verre hunne Meerderen in de Wereld, die zy voorheen versmaad zouden hebben als huns Gelyken te groeten. —— Is het in deezer voege dat een Mensch voor zich zelven leeft? Zyn dit de voordeelen, welke wy kunnen verwagten in den schoot der Ledigheid te zullen aantreffen? Dit dons moge, in den beginne, zagt zyn: 't zal welhaast met ontelbaare doornen overspreid worden. Hoe lang zult gy slaapen, ô Luiaard! wanneer zult gy opstaan? *Nog een weinig slaapens, nog een weinig sluimerens, nog een weinig handvouwens, al nederliggende, zo zal uwe armoede u overkomen als een wandelaar, en veelerlei gebrek als een gewapend man* (*)! Doch dit is slegts een gering gedeelte van de elenden, die de Luiaard zich op den halze laadt.

Terwyl hy de deur voor alle vordering en verbetering toesluit, zet hy dezelve wyd open voor de verdervendste dwaasheden. De Mensch kan niet altoos ledig weezen. Zyne driften moeten op iets werken. Geeven wy aan dezelve geen gepasten arbeid, zy zullen ongetwyfeld tot ongeregeldheden uitspatten. Wanneer wy onledig zyn in 't goede is het kwaade steeds by de hand. Wie op zyn gedrag let zal toestemmen, dat uuren van ledigheid altoos de gevaarlykste uuren voor de Deugd waren. Dan ontstonden 'er misdaadige begeerten, snoode ontwerpen, die, volvoerd, het volgend leeven verbitterden. En zyn oogenblikken van Ledigheid gevaarlyk, hoe zeer is dan hebbelyke Ledigheid niet te dugten. Hebbelyke Ledigheid ondermynt in stilte alle deugdzaame gesteldheid der Ziele. Meer geweldige Driften volbrengen haaren loop, en neemen daarmede een einde: zy zyn gelyk aan de snelle waterbeeken, die schuimen, zwellen, en alles wat 'er in voorkomt medesleepen; doch, oevers overstroomd hebbende, ophouden verdere vernieling aan te regten, en allengskens weder binnen de oevers treeden, wanneer het toebragte nadeel kan hersteld worden. Ledigheid is gelyk aan een traag vloeiende, stinkende, stroom, die in een poel verandert, vergiftigende planten en dieren voedt, en geheel het omgelegen land met pestdampen vervuld. Eens de ziel besmet hebbende, laat zy geen gedeelte gezond; en veroorzaakt tessens aan het Geweeten die ongerustheid niet, welke daarin stouter misdryven dikwyls veroorzaaken. De kwaal, daardoor aangebragt, is inkruipend en verraadlyk, en, te dier oorzaake, te gewisser doodlyk.

Een

(*) *Spreuk.* XXIV. 33, 34.

Een beſtendig uitwerkzel van de Ledigheid is, dat dezelve de Driften voedt, en bygevolge onze eiſchen tot voldoening van dezelve doet aangroeijen; terwyl zy teffens ons ongelukkig berooft van de geſchikte middelen om aan die eiſchen voldoening te ſchenken. Vestigt zich de begeerte van een Vlytigen op Rykdom, Aanzien, ruimen overvloed van de Genoeglykheden deezes leevens, hy kan, langs eerlyke en beſtaanbaare wegen, aan dezelve genoegen ſchenken. De Ledigganger heeft, met den Vlytigen, dezelfde begeerten; doch derft dezelfde middelen om zyne oogmerken op eene onſchuldige wyze te bereiken. Hy moet, derhalven, door bedrog of geweld, zoeken te verkrygen, wat hy door vlyt niet kan verwerven. Van hier de oorſprong van de menigvuldige misdryven, die de Luiheid dagelyks doet gebooren worden; en zo zeer veel toebrengen om de goede orde en de rust der Maatſchappye te ſtooren. —— In 't algemeen kan men de Kinderen der Luiheid tot twee onderſcheide rangen brengen; doch beide mogen ze, met het hoogſte regt, Kinderen des Duivels heeten. 't Zyn naamlyk de zodanigen, die, buiten ſtaat om eenige pooging te doen, wegzinken tot eene volſtrekte laagheid van Character, en den tyd geheel met drinken, ſlegt gezelſchap en het voldoen der laagſte lusten doorbrengen, tot dat armoede of ziekte hun wegrukt: 't zyn dezulken, die, eenige overblyfzels van kragt behouden hebbende, door hunne driften aangezet worden om de hachlykſte ſtappen te doen, tot herſtel van hunne verwaarloosde en verteerde middelen. Wanneer zy het ſpel te baat neemen, om, valsch ſpeelende, de onkundigen op te ligten, of de wegen onveilig maaken, door roof en dieſſtal te pleegen. Lieden van deeze ſoort vullen onze Gevangenhuizen op, en prediken dikwyls van onze *Engelſche* Schavotten, voor de vergaderde menigte, de heilloose gevolgen der Ledigheid, welke hun in 't einde eenen ſchandvollen dood berokkent.

Eindelyk, hoe gevaarlyk de Ledigheid ook moge weezen voor de Deugd, heeft dezelve egter geene Geneugten, welke haar vergezellen? Mag men niet zeggen, dat zy haare Aanhangers ontheft van de angſtige zorgen der Wereld, en aan het gemoed eene voldoening ſchenkt, vergeefsch gezogt te midden van de woelingen eens bezigen en werkzaamen leevens? —— Dit is een voordeel 't geen wy althans der Ledigheid niet toekennen. Geen verſtandig Mensch pleit voor onophoudelyken arbeid. Ontſpanning van den dagelykſchen arbeid, rustneeming vordert de Natuur, en ſtemt de Deugd gereedlyk toe. Maar wy be-

beweeren, dat niets een grooter Vyandinne is van een vrolyk en aangenaam genot des leevens, dan hebbelyke Bedryfen Werkloosheid. Hy, die niet weet wat arbeid betekent, heeft ook geen denkbeeld van verkwikkende uitspanning. 't Geluk des menschlyken leevens hangt af van het geregeld voortzetten eens loflyken oogmerks, 't welk onze kragten in werkzaamheid houdt. Ons geluk bestaat meer in de najaaging, dan in 't bezit, van eenig tydlyk goed. Rust is aangenaam; doch 't is alleen uit hoofde van den vooraf gegaanen arbeid, dat deeze de rechte aangenaamheid ontleent. Wanneer men de Ziel toelaat in staage werkloosheid te blyven, vervallen alle de vermogens: welhaast kwynt ze, en het vermaak, 't welk zy zich uit de rust voorstelde, eindigt in verveeling en lustloosheid. Hier van kunnen zy een onwraakbaar getuigenis opleveren, die, naa een groot gedeelte huns leevens in werkzaam vlytbetoon doorgebragt te hebben, zich begaven tot een stil leeven. Daarin waanden zy een Paradys te zullen vinden; doch troffen 'er niets aan dan een dorre Woestyn. De traaglyk voortkruipende dagen liepen op eene verveelende eentoonigheid ten einde. Menigmaal herdagten zy aan de uuren, de snel omloopende uuren, genoeglyk besteed toen zy op het woelig toneel der Wereld hunne rol speelden.

Wy beroepen ons op een ieder, die de minste Menschkunde bezit, of de ledigen dan of de bezigen 't meeste genot van zich zelven hebben? Vergelykt dezelve in hun huislyk bedryf; vergelykt hun in de gezelschappen, en merkt op, by wien gy het meeste genoegen, de gulste vrolykheid, bespeurt, wie de lustigsten zyn en de opgeruimdsten. Terwyl de naarstigen en arbeidzaamen het gezelschap verleevendigen, zyn de vadzigen en bedryfloozen niet alleen zich zelven, maar ook allen die tot hun betrekking hebben, ten last; een walg voor de zodanigen, die zy met hun kwynend byzyn verveelen. Voor wie valt de tyd langer en moeilyker door te brengen dan voor den Nietsdoener? Wie voelen zich sterker met zwaarmoedigheid gekweld, en zich meer genoodzaakt om alle hulpmiddelen tegen zelfverveeling te zoeken? Ledigheid, wel verre van rust te baaren, gaat zwanger van onrust, veroorzaakt onvoldoenbaare kwellingen, en teelt een ongemaklykheid van aart die de bronnen van allen genoegen opdroogt.

Het bygebragte moet ieder denkend Mensch overtuigen, van de dwaasheid, de misdaadigheid en elende der Luiheid. Het behoort elk aan te zetten, om ons, in onze onderschei-

de bezigheden, te kwyten met loflyke wakkerheid welke ons als Menschen en als Christenen voegt; om niet op het rustbedde der Luiheid ons uit te strekken; maar onzen tyd met oplettenheid te verdeelen, en de gelegenheden, welke de Voorzienigheid ons aanbied, ten onzen nutte aan te wenden. De weezenlyke bezigheden, tot welke onze Leevensstanden ons roepen, mogen voor allen niet genoegzaam weezen, om al onzen tyd en onze geheele aandagt in te neemen. In het leeven des bezigsten Mans, komen dikwyls openstaande tydvakken voor. Hy draage zorge, dat op dezelve geen ondeugden, der Ledigheid eigen, insluipen. Dat men altoos iets by de hand hebbe van een loflyken aart om deeze ruimten aan te vullen, welke zo veelen aan zedebedervende vermaaken afstaan, of volstrekt noodeloos verkwisten. Men vergeete nimmer, dat Ledigheid altoos of aan elende, of aan misdryf, grenst.

Dat wy, ten zelfden tyde, den loop onzer bezigheden zodanig inrigten, dat wy, dezelve voortzettende, teffens onze eeuwige belangen behartigen: Godsdienstoefeningen by het waarneemen van ons Beroep paaren, en ons tot eene betere Wereld voorbereiden: in 't midden van het bezorgen onzer tydlyke zaaken, nooit vergeeten, de verpligting om *eerst het Koningryk van* GOD *en diens geregtigheid te zoeken*, om ons te benaarstigen *tot het vastmaaken onzer Roeping en Verkiezing*. Anderzins zal, hoe vlytig wy ook mogen weezen, onze vlytigheid op eene arbeidzaame ledigheid uitkomen: en het, in 't einde, blyken, dat wy tot niets, of erger dan tot niets, gearbeid hebben. —— Dan, dan alleen voldoen wy aan het Character van Christenen, wanneer wy dien heiligen yver, welke ons als Dienaars van GOD past, voegen by dat Vlytbetoon, 't geen van ons, als Leden der Maatschappye, gevorderd wordt: wanneer wy, volgens het vermaan van Apostel PAULUS, *niet traag zyn in het benaarstigen*; en, op denzelfden tyd, *yverig van geest om den Heere te dienen* (*).

(*) *Rom.* XII. 11.

WELDAADIGE STICHTING, TER BEZORGING VAN ARME ZIEKEN, TE PETERSBURG.

Is 'er iets het welk der Menschheid tot eere ſtrekt, en waarvan een Berigt voor ieder Menſchen-vriend van zeer veel waardy is, zo is het ontwyfelbaar van eene zodanige Stichting, welke ſtrekt, om ongelukkigen alle vereischte hulp en onderſtand te bezorgen; van deezen aart nu is deeze, en die daarom ook, tot roem dier braave Mannen, welke den eerſten grond daartoe gelegd, of door mildaadige giften dezelve onderſteund hebben, verdient alöm bekend gemaakt te worden.

Misſchien worden daardoor, teffens, op zulke plaatzen, alwaar geene genoegzaame zorg voor dergelyke ongelukkigen gedraagen word, zommige gevoelige harten opgewekt en aangeſpoord, om naar middelen om te zien, en ſchikkingen te beraamen, waardoor hunne noodlydende Natuurgenooten, in derzelver troost-, raad- en hulp-behoeftigen toeſtand, onderſteund, en daardoor aan het Vaderland de wezenlykſte dienſten kunnen beweezen worden.

Een Berigt van deeze Stichting is, in 't Jaar 1789 te *Petersburg* gedrukt, uitgegeeven, en een uitvoerig uittrekzel daarvan te vinden in het 23ſte Stuk van het *Medic. & Phyſiſch. Journal* van den Hoogleeraar BALDINGER. Wy zullen ons, by gebrek van ruimte, ſlechts met een korte ſchets 'er van te geeven, moeten vergenoegen.

In het begin van 't Jaar 1788, verzogt de Wel Eerw. Heer LAMPE, *Luthersch Predikant by de St. Pieters-Kerk, te Petersburg*, den Heer Doctor GUCKENBERGER om zyne hulp, by eenige arme Kranken; waartoe deeze niet alleen terſtond bereidvaardig was, maar daarby teffens beloofde, om zyn Eerw. behulpzaam te zullen zyn, in het bevorderen van die heilzaame Stichting, tot welker inſtandbrenging gemelde Heer LAMPE toen reeds met allen iever werkzaam was. Welhaast wierden 'er meer andere edelaartigdenkende Geneesheeren gevonden, die zich vrywillig aanboden, om de arme Kranken voor niet te willen bezoeken. Nu wierd 'er echter noch een genoegzaam Fonds vereischt, waaruit de geldſommen, ter betaaling der Medicynen, ter oppasſing der Zieken, en dergelyke benodigdheden, konden gevonden worden.

De Wel Eerw. LAMPE gaf, ten dien einde, een Uit-

nodigings-berigt in het licht, waarby zyn Eerw. alle weldenkende gegoede Inwoonders verzogt, om 's Jaarlyks eene milde gift uit te keeren, ter oprichting en tot onderhoud van gemelde Stichting: in welk Berigt zyn Eerw., niet alleen op eene treffende wyze, de redenen, die hem daartoe bewogen hadden, maar ook te gelyk het oogmerk, en de manier, hoedanig men met het byeen gebragte geld zoude handelen, te kennen gaf. „ Ieder arme Zieke, zonder on„ derſcheid van Natie of Godsdienst, zoude hierby aange„ nomen worden. Ieder, die tot onderſteuning iets toege„ bragt had, zoude het regt hebben, om Kranken, van „ welker onvermogen hy overtuigd was, tot het verzorgen „ en ter geneezing aan te beveelen. De aangenomen Zie„ ken zouden bezogt worden van dien Arts, daar zy het „ naast by woonden, en konden de Geneesmiddelen, zon„ der betaaling, in eene naby geleegene Apotheek afhaalen; „ zynde men reeds met verſcheide Apothekers overeenge„ komen, dat deeze de voorgeſchreven Geneesmiddelen, „ voor 15 à 20 percent beter koop, als gewoonlyk geſchied, „ leveren zouden. De oppasſing der Kranken zoude men „ aan hunne vrienden en bloedverwanten overlaaten, doch, „ in buitengewoone voorvallen, zulks, door daartoe ge„ ſtelde oppasſers, bezorgd worden. Wanneer 'er geld tot „ verzorging of onderhoud vereischt werd, zoude zulks „ op een handſchrift van den Geneesheer uitgekeerd wor„ den. Ook zouden die Kranken, welken kwamen te over„ lyden, indien 'er geene middelen by overbleeven, van een „ kist verzorgd, en behoorlyk ter aarde beſteld worden." Men zal eene naauwkeurige lyst van alle aangenomene Kranken houden, van derzelver ouderdom, geſlagt, ziekte, geneezing, afſtyvigheid, en dergelyke; als mede, van de geheele ontfangst en uitgaave, alle halve Jaaren behoorlyke rekening en verantwoording aan alle deelneemenden voorleggen.

By dit Berigt was noch een ander gevoegd, ondertekend door negentien voornaame Geneesheeren, Heel- en Vroedmeesters, waarby dezelve een aantal voldoende redenen opgeeven, waarom deeze Stichting, verre boven de verzorging der Kranken in Gasthuizen en Hospitaalen, te verkiezen was, en dezelve maakte vervolgens eene onderlinge ſchikking en verdeeling, ten einde alles behoorlyk en geregeld behandeld zoude worden.

Deeze uitnodiging bleef niet zonder vrugt, een aantal weldenkende Menſchen-vrienden bragten ieder het hunne by, om

om deeze welberaamde Stichting tot ſtand te brengen, en de gewenschte duurzaamheid te bezorgen; onder deezen munte in de eerſte plaats uit, de Heer Geheime Raad VIETINGHOFF, waarby zich vervolgens de Groot-Vorſtelyke Kinderen, en meer anderen, voegden.

De Wel Eerw. Heer LAMPE belastte zig met het algemeene beſtuur, terwyl de reeds genoemde Geneesheeren, Heel- en Vroedmeesters, met allen yver, voor de herſtelling der behoeftige Zieken zorgden, zonder daar voor eenige andere belooning te genieten, dan die uit de bewustheid, van braave, edele, daaden verrigt te hebben, voortvloeit.

Van het begin der Stichting, zynde April 1788, tot in het midden van de Maand December 1789, heeft men 707 Perſoonen aangenomen, van welken 'er 542 zyn geneezen, 55 geſtorven, 42 uit hoofde van ſlegt gedrag, of ongehoorzaamheid, verlaaten, en 58 nog onder handen waren. De kosten, hiertoe beſteed, bedroegen te zamen 2958 Roebels, 71 Kopiken, waarvan voor Medicynen betaald zyn, 1773 Roeb. 33 Kop., voor de verzorging der Zieken, de Oppasſers, Boode-loon, Begravenis-kosten, en diergelyke, 1185 Roeb. 38 Kop. Onder deeze verzorgde Kranken waren 71 van de Griekſche Kerk, 523 van onderſcheide Lutherſche Gemeenten, 5 van de Engelſche, 18 van de Gereformeerde, 29 van de Roomsch Catholyke, en 63 Vreemden, wier Godsdienſtige denkwyze niet opgegeeven is. De meesten deezer verzorgden waren leden uit den burgerſtaat die verarmd waren, behoeftige ambagtslieden, of derzelver knegten, Weduwen, en nieuwlings aangekomene vreemdelingen.

Een lyst van de verſchillende Ziekten op te geeven, waaraan dezelve gelaboreerd hebben, zoude te wydloopig zyn; het reeds gezegde zal genoegzaam wezen, om ons dien braaven Leeraar, de Wel. Eerw. LAMPE, welke door zyn gedrag betoont een der regtſchapen Jongeren van zynen grooten Meester te zyn, wiens Leer en Lesſen hy verkondigt, naar waarde te leeren kennen, en daarby het verdienſtelyke van die Menschlievende Genees-, Heel- en Vroedkundigen, benevens die van alle Weldoenders dier weldaadige Stichting, met hoogachting en toebidding van des Hoogſten Zegeningen, op hun waaren prys te doen ſchatten.

NA-

NATUURLYKE HISTORIE DER SMIENTEN.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De *Smient*, in 't Grieksch Πενέλοψ, in 't Latyn *Penelops* en *Anas Festularis*, in 't Hoogduitsch *Pfeifente*, in 't Zweedsch *Wri-and*, in 't Engelsch *Whewer*, in 't Fransch *Canard Siffleur*, en *Vingeon* of *Gingeon*, geheeten, onderscheidt zich van alle andere *Eendvogelen*, wier stem rauw en krassend is, door eene heldere en fluitende stem. Dewyl zy dit geluid vliegende en zeer veelvuldig slaat, kan men haar zeer dikwyls, ook op een verren afstand, ontdekken. Meest vliegt de *Smient* in den avond, en zelf by nagt. Zy is vrolyker dan de andere *Eenden*, en zeer vlug, altoos in beweeging. Zy is kleinder dan de gewoone *Eend*, en heeft een zeer korten Bek, blaauw, met een zwarten punt. De Pluimadie, boven op den hals en den kop, is helder bruin, de kruin witagtig, de rug heeft, op een witten grond, kleine zwartagtige zigezaagswyze loopende streepjes; de eerste dekveeren vormen op de vleugels een groote witte plek, en de volgende een goudgroene vlek; het onderlyf is wit; maar de twee zyden van de borst, alsmede de schoft, zyn schoon purperagtig rood. Volgens den Heer BAILLON, zyn de Wyfjes wat kleinder dan de Mannetjes, blyven altoos graauw van kleur (*), en neemen, oud wordende, de kleuren der Mannetjes niet aan, gelyk de *Slobbe*.

Deeze Waarneemer, zo naauwkeurig als oplettend en teffens zeer oordeelkundig, heeft ons meer geleerd van de Water-vogelen, dan alle Natuurkundigen die over dezelve geschreeven hebben; en door zyne herhaalde Waarneemingen bevonden, dat de *Smient*, de Eend met een lange staart, door hem *Renard* geheeten, de *Roeper* en de *Slobbe*, alle graauw ter wereld komen, en die kleur behouden, tot in de Maand *February*; zo dat men, in dien eersten tyd, Mannetjes en Wyfjes niet kunne onderscheiden; doch, met het begin van *Maart*, krygen de vederen de kleuren, en de Natuur geeft hun kragten en bekoorlykheden, voegende aan den tyd der liefde; zy ontneemt deezen opschik we-

(*) *Fœmina cinereo nebulosa, excepto pectore ventreque albo; maculâ alarum nullâ.* Fauna Suec.

weder omtrent het einde van July; de Mannetjes behouden niets, of bykans niets, van de schoone Pluimadie; graauwe en donkere veeren neemen de plaats der glanzige in; de stem, gelyk ook die der Wyfjes, gaat weg, en zy schynen, zes Maanden van het Jaar, tot stilzwygen, en een vry onverschillig leeven, verweezen.

't Is in deezen treurigen staat, dat deeze Vogels, in de Maand *November*, hun langen reistocht beginnen, en men vangt 'er veele in dit eerste voorby trekken; doch, het is alsdan niet mogelyk, de Ouden van de Jongen te onderkennen, bovenal niet by de *Renards*, onder deeze is het graauwe bekleedzel volstrekter dan by de andere.

Wanneer alle deeze Vogels, op 't einde van *February*, of in het begin van *Maart*, in het Noorden wederkeeren, zyn ze vercierd met alle die schitterende kleuren, en laaten zonder ophouden de stem hooren. De ouden zyn reeds gepaard, en 'er blyven in onze Moerassen alleen eenige *Slobben* over, wier leggen en broeden men kan nagaan.

De *Smienten* vliegen en zwemmen altoos by benden (*); en alle winters trekken 'er eenige door de meeste onzer *Fransche* Landschappen. Zelfs die het verste van Zee leggen, als *Lorraine* en *Brie*; doch in grooter getale langs de Kusten, en bovenal die van *Picardie*.

Laaten wy den Heer BAILLON hier over hooren. „ De Noorde en Noord-Ooste Winden, schryft hy, voeren de *Smienten* by ons in groote benden aan; ze staan onder de Inwoonderen van *Picardie* bekend, by den naam van *Oignes*; zy verspreiden zich in onze Moerassen; een gedeelte brengt 'er den Winter over, een ander trekt veel verder Zuidwaards.

„ Deeze Vogels zien zeer goed by nagt, althans, wanneer het niet volstrekt donker is; zy zoeken 't zelfde voedzel als de *Wilde-Eenden*, en eeten, gelyk deezen, Zaaden, Insecten, Kikvorschen en Wormen. Hoe sterker de Wind opsteekt, hoe meer men de *Smienten* ziet omzwerven; zy onthouden zich aan Zee en by de monden der Rivieren, hoe slegt het weêr moge weezen, en kunnen de koude zeer wel verduuren.

„ Geregeld vertrekken zy op het einde van Maart met Zuidlyke Winden; geene blyven 'er over. Ik geloof dat zy na 't Noorden wyken; nooit heb ik 'er nesten of eyeren van gezien. Nogthans kan ik verzekeren, dat deeze Vogels

graauw

(*) *Gregatim volant*, SCHWENCKFELD. *Turmatin consident*, KLEIN.

graauw ter wereld komen, en dat 'er, vóór den ruityd, wat de Pluimadie betreft, geen onderfcheid is, tusfchen de Mannetjes en Wyfjes; want, in de eerfte dagen van de aankomst deezer Vogelen, heb ik jongen gevonden, die bykans nog geheel graauw waren, en flegts half voorzien van de veeren, die het onderfcheid der Sexen toonen.

„ De *Smient* gewent gemaklyk aan den opgeflooten ftaat, eet gaarne Gerst, Brood, &c. en wordt, dus gevoed, zeer vet. Zy heeft liefst ruim Water, en maakt 'er duizenderlei aartige beweegingen in, zo by nagt als by dag. Ik heb 'er veelen onder myne Water-vogelen gehad; en derzelver vrolykheid behaagde my altoos."

Zo wel in *America* als in *Europa*, treft men de *Smienten* aan. Wy hebben 'er verfcheidene van *Louifiane* ontvangen, onder de benaamingen van *Canard*, *Jenfen* en *Canard Gris* (*); 't fchynt ook, dat men de *Smient* wil aanduiden door den naam van *Wigeon*, dien 'er de *Engelfchen* aan geeven, en dat ook de *Vingeon*, of *Gingeon*, onzer Inwoonderen van *St. Domingo* en *Cayenne*, niet anders dan de *Smient* is. En 't geen ten bewyze fchynt te ftrekken, dat deeze Vogels van warme Lugtftreeken dezelfde zyn, als de *Smienten* in het Noorden, is, dat men ze op tusfchenbeiden liggende breedten gevonden heeft (†). Daarenboven hebben zy dezelfde natuurlyke geaartheden (§), alleen doen 'er zich die verfchillendheden in op, welke uit de Lugtsgefteltenisfe ontftaan. Nogthans durven wy nog geen volftrekte uitfpraak doen, over de volkomene gelykheid van de *Smient* en de *Vingeon* van de *Antilles*. Onze twyfelingen, ten deezen opzigte, en over veele andere byzonderheden, zouden weggenomen geweest zyn, indien de

(*) Deeze Vogels hebben, in meest alle opzigten, zo veel overeenkomst met de *Smient*, dat de verfchillendheden blykbaar alleen gevolgen zyn der onderfcheide Lugtftreeken.

(†) „ De *Smienten* zyn zo groot niet als onze gewoone *Eenden*; „ doch zy verfchillen 'er weinig van, 't zy in kleur, 't zy in gedaante; als zy vliegen maaken zy met de vleugelen [dit is een „ misflag] een gefluit, 't welk niet onaangenaam is, zy zetten „ zich om te roesten op de boomen." DAMPIER *Voyage a la Baye de Campêche*. T. III. p. 282.

(§) Hier van zou men moeten uitmonfteren, 't geen Vader DUTERTRE aan de *Vingeons* van de *Antilles* toefchryft, dat zy de Rivieren en Poelen verlaaten, en 's Nagts in de Tuinen komen, om de planten om te wroeten. Tom. II. p. 277.

de Oorlog, onder andere verliezen, welke dezelve aan de Natuurlyke Historie toegebragt heeft, ons niet beroofd hadt van een ſtel gekleurde tekeningen der Vogelen van *St. Domingo*, op dat Eiland zeer keurig vervaardigd door den Ridder LE FEBVRE DESHAYES, Correspondent van 's Konings Kabinet. Gelukkig zyn de Memorien van dien arbeidzaamen en ſchranderen Waarneemer, waarvan hy een *dubbeld* gemaakt hadt, ons ter hand gekomen; en kunnen wy niets beter doen, dan 'er een uittrekzel van geeven, terwyl wy nadere ontdekkingen wagten, om met zekerheid te bepaalen, of deeze Vogel dezelfde zy als onze *Smient*.

„ De *Gingeon*, op *Martinique* bekend onder den naam van *Vingeon*, ſchryft de Heer DESHAYES, is een byzonder ſoort van *Eend*, die geen ſmaak vindt in lange reistochten, gelyk de *Wilde-Eend*, en doorgaans zyne reize bepaalt, tot het gaan van de eene poel na de andere, of om een rystland te gaan berooven, als hy 'er een niet verre van zyn verblyfplaats ontdekt heeft. Deeze Eend heeft dit byzondere, dat ze by wylen op de boomen roest; doch, zo veel ik heb kunnen waarneemen, gebeurt dit alleen geduurende den zwaaren regentyd, en wanneer de plaats, op welke hy gewoon was zich over dag te onthouden, zodanig met water bedekt is, dat 'er zich geen Waterplant voordoet, geſchikt om 'er een bedekzel en ſchuil onder te vinden; of wel, wanneer de brandende hette den Vogel aanzet, om de frisheid in den digten lommer te zoeken.

„ Men zou veelligt in verzoeking komen, om de *Gingeon* onder de Nagtvogelen te tellen; want zeldzaam ziet men deezen Vogel by dag; maar, zo ras de Zon onder is, komt hy uit zyne ſchuilplaatzen te voorſchyn en op den kant der poelen, waar hy ſlobbert en eet gelyk de andere Eendvogels; men zou naauwlyks kunnen zeggen, waar mede hy zich over dag bezig houdt; 't valt zeer bezwaarlyk de *Gingeon* onder 't oog te krygen, zonder van dezelve gezien te worden; doch het is zeer te vermoeden, dat zy, ſchoon onder 't riet verborgen, den tyd niet ſlaapende doorbrengen; althans, indien men mag oordeelen uit het gedrag der opgeſlootene *Gingeons*, als welke over dag zich niet meer ſlaaperig vertoonden dan de andere Vogels.

„ De *Gingeons* vliegen by benden, even als de andere Eendvogels, zelfs in den paartyd; dit inſtinct, waardoor zy met elkander vliegen, ſchynt door vrees ingeboezemd. Men verhaalt, dat zy altoos, even als de *Ganzen*, een op

ſchikk-

schildwagt hebben, terwyl de overige bezig zyn met eeten te zoeken; als deeze schildwagt iets ontdekt, geeft hy aan de benden terstond een teken, door een byzonder geschreeuw; hierop staaken alle de *Gingeons* hun gekakel, zy komen digt by elkander, steeken den kop overeinde, en schynen geheel oor en oog; houdt het geroep des schildwagts op, dan gaan zy alle weder aan 't eeten; maar verdubbelt het zelve, en kundigt het een daadlyk gevaar aan, dan wordt de aankundiging van onraad een scherp en doordringend geluid, en alle *Gingeons* vliegen weg; volgende den schildwagt, die eerst van allen opvliegt.

„ Zeer snapagtig is de *Gingeon*; wanneer een hoop deezer Vogelen loopt te eeten of zwemt, hoort men by aanhoudenheid een zagt gemommel, vry veel gelykende naa een aanhoudenden lach van iemand die zich bedwingt. Dit gesnap verraadt hun, en dient den Jaager ten teken. Zelfs wanneer de *Gingeons* vliegen, is 'er altoos een onder de bende, die een fluitend geluid slaat, en, zo ras zy zich in 't water begeeven hebben, begint het gesnater op nieuw.

„ De Maand January is voor de *Gingeons* de legtyd; in Maart vindt men de Jongen; de Nesten hebben niets opmerkenswaardigs; of 't moest weezen het groot getal van Eyeren. De Negers zyn zeer afgerigt in het opspeuren deezer Nesten, en de Eyeren, aan broedsche Hoenderen gegeeven, komen zeer wel uit: door dit middel verkrygt men *Tamme Gingeons*; maar men zou alle moeite der wereld vinden, wilde men jonge *Gingeons*, eenige dagen naa derzelver geboorte uit het nest genomen, tam maaken; zy hebben dan reeds den wilden en woesten aart van Vader en Moeder aangenomen, terwyl het schynt als of de Hoenders, die de Eyeren der *Gingeons* uitbroeden, aan de Jongen een deel geeven van hunne gezellige en gemeenzaame geaartheid. De jonge *Gingeons* zyn veel vlugger en leevendiger dan de Jongen der gewoone Eenden. Zy komen ter wereld met een bruin dons, en groeijen zeer schielyk; zes weeken zyn genoeg om ze den vollen wasdom te geeven, en alsdan beginnen de slagpennen te groeijen (*)

„ In

(*) Men kan naauwlyks gelooven, hoe verre de liefde der oude *Gingeons* tot de Jongen gaat; de Heer LE GARDEUR heeft my verzekerd, dat hy gezien heeft hoe een Ouden met den bek geweldige slagen gaf aan een Neger, die zyn Jongen wilde wegneemen; en hem ophieldt tot dat de Jongen wegliepen, en zich, zo goed zy konden, verborgen. *Suite du Memoire de M. le Chevalier* LE FEBVRE DESHAIES.

„ In deezer voege kan men zich met weinig moeite tamme *Gingeons* verſchaffen; doch moet ze meest alle op die wyze verkrygen, en weinig ſtaat maaken op aanwinst van *Gingeons* die opgeſlooten voortteelen; men vindt 'er voorbeelden van, doch ſchaars.

„ Het zou een wenschlyke zaak weezen een tam ras van deeze Vogelen aan te kweeken, dewyl het vleesch uitſteekend goed is, en bovenal dat der opgeſlootenen; het heeft den grondigen ſmaak niet der Wilden; en een reden te meer, om deeze Vogelſoort te temmen, levert het belang op om de *Wilde Gingeons* uit te rooijen, althans te verminderen: want zeer dikwyls komen zy onze akkers vernielen; ſtukken met ryst bezaaid, in de nabyheid van poelen, ontkomen zeldzaam hunne verdervende ſnoeperyen; daar is het ook dat de Jaagers, by maaneſchyn, op hun jagt maaken, en op onderſcheide wyzen vangen.

„ Niet alleen eeten de *Gingeons* Ryst; maar ook alle Graanen die hun worden voorgeworpen; in den wilden ſtaat eeten zy Kruiden, kleine Vischjes, Kreeftjes en Krabbetjes.

„ Hun geluid is waarlyk fluitend; men kan het met den mond nadoen, zo dat men de voorby vliegende benden lokt. De Jaagers blyven niet in gebreke, om zich af te rigten tot het nabootzen van dit geluid.

„ Voor het overige ſtaat nog op te merken, dat de *Gingeon*, loopende, den Staart laat hangen, naar den grond gekeerd; maar denzelven in 't water overeinde ſteekt; de Rug is ook veel verheevener en ronder dan die van den Eendvogel; de Pooten zyn, naar evenredigheid, veel langer. Zy hebben een veel leevendiger oog en een veel vaster tred, zy loopen veel meer overeinde, en met den Kop in de lugt gelyk de Ganzen: hoedanigheden, die, gevoegd by de hebbelykheid om op de boomen te gaan zitten (*), ze altoos van alle andere Eendvogelen onderſcheiden; daarenboven heeft deeze Vogel, by ons, die digt gevulde Pluimadie niet, als de Eenden van koude Gewesten.

„ Wel

(*) 't Is waarſchynlyk, dat men aan deeze ſoort den naam moet geeven van *Canard Branchu*, *Boom-* of *Tak-Eend*, van welken men in veele Reisverhaalen leest. „ Men onderſcheidt op *Ca-* „ *nada* twee-en-twintig ſoorten van Eenden; waarvan de „ ſchoonſte en beste *Canards Branchus* genaamd worden, om dat „ zy op de takken der boomen gaan zitten; derzelver Pluima- „ die is van eene ſchitterende verſcheidenheid." *Hiſt. Gen. des Voyages*, *Tom. XV. p.* 227.

„ Wel verre dat de *Gingeons* van onze Vogelpleinen zich met den *Indiaanschen Eend* of den *Gewoonen Eend* vermengen, gelyk deeze onderling doen, betoonen zy zich geslaagene Vyanden van alle Vogelen by hun opgesloten, en verzamelen byeen, als het te doen is, om de andere Eenden of Ganzen aan te vallen; en het gelukt hun altoos om ze weg te dryven, en zich meester te maaken van het voorgeworpen graan, of het nedergezette water om te baaden: en men moet bekennen dat het heerschend character van den *Gingeon* dat van een moeite-maaker is; maar dewyl zyn kragt zyn kwaadaartigheid niet evenaart, moge hy de rust der Vogelen stooren: dan hy doet geen nadeel, groot genoeg om niet te wenschen, dat deeze Vogelsoort onder de tamme vermenigvuldige, dewyl dezelve in zo veele opzigten de andere overtreft."

De *Gekuifde Smient*, in 't Italiaansch *Capo rosso maggiore*, in 't Hoogduitsch *Brandt Endte* of *Rott-kopf*, heeft de grootte van onzen *Wilden Eendvogel*; de geheele Kop is vercierd met schoone roode loshangende en Zydagtige Veeren, voor aan en boven op den Kop zamenkrullende, zo dat ze ten model zou kunnen strekken aan de Coiffure door onze Dames voor een korten tyd aangenomen, onder den naam van *herisson*; de Wangen, de Keel, de omdraaijing van den Hals, zyn rood als de Kop; het overige van den Hals, de Borst, het Benedenlyf, zyn zwart of zwartagtig; op den Buik is dit zwarte zagt met grys gemengeld; wit vertoont zich op de zyden en de schouderen; de Rug is donker graauw; de Bek, en de Iris van het oog, zyn vermilloen rood. —— Deeze soort, schoon min gemeen dan de *Smient zonder Kuif*, hebben verscheide Waarneemers in ons Land gezien.

Edwards gewaagt van *Smienten* met een *Rooden Bek* en *Geele Neusgaaten*, die zich, volgens brisson, in *Noord-America* onthouden; schoon wy ze ook van *Cayenne* ontvangen hebben (*). —— Desgelyks spreekt edwards van *Smienten met een Zwarten Bek*. Deeze komen ook voor in *Noord-America* en op de *Antilles*; veel worden ze, volgens hans sloane, op *Jamaica* gezien. Zy zitten op de boomen, en slaan een fluitend geluid (†). Dit fluitend geluid is waarschynlyk oorzaak dat men ze tot de *Smienten* thuis brengt.

(*) Edwards Tom. IV. p. 194. Brisson, Tom. VI. p. 400.
(†) ——— Tom. IV. p. 199. ———, Tom. VI. p. 403.

BRIEF VAN DEN HEER L. REYNIER, AAN DEN HEER DE LA METHERIE, OVER EEN VERSCHYNZEL IN DE GEZIGTKUNDE.

(*Journal de Physique.*)

MYN HEER!

Op den drie-en-twintigsten van July [1790.] 's avonds omtrent zeven uuren, zag ik, de oogen na 't Westen gewend hebbende, op dezelfde horizontaale lyn als de Zon, en op een afstand, dien ik op 30 graaden giste, een zeer zonderling Luchtverschynzel. De Lugt was met hier en daar afgebrooken Wolken bedekt, door welke de Zon, van tyd tot tyd, heen scheen: en in een dier tusschenvakken, eenige Graaden lang, heb ik een gedeelte van een Regenboog gezien, waarin geene kleuren onderscheiden waren dan Purper, Oranje, Rood en Blaauw; de overige waren verward, en vertoonden een vuil rood. —— Ik weet niet of men voorbeelden heeft van Regenboogen, gezien op dezelfde horizontaale lyn met de Zon, noch ook hoe men dit kan verklaaren. —— Maak van deeze Waarneeming zulk een gebruik als 't u behaagt.

Parys 29 July 1790. Ik ben, enz.

BERIGT VAN EEN LEEVENDEN HOND, GEHEEL ONVOORZIEN VAN VOORPOOTEN, GEBOOREN. Door den Heer BERET *den Zoon*.

(*Journal de Physique.*)

In de maand July MDCCLXXXVIII, bragt een *Spaansch* Hondje, zwart, met vuurkleurige vlekken, acht Jongen voort; dewyl zy niet zeer kiesch geweest was in zich te laaten speelen, en alle vryheid, ten dien opzigte, genooten hadt, waren de Jongen zeer gemengeld, en geleeken weinig op de Moer; men ging in de keuze van vier Jongen vry onomzigtig te werk, terwyl men vier andere wegwierp; de bestkleurige, en die den schoonsten kop hadden, koos men uit. 't Was eerst naa het doen dier keuze, dat men ontdekte hoe één deezer Jongen geheel geen Voor-

Voorpooten hadt; men verbeeldde zich dat het niet zou blyven leeven; maar dit gebrek in 't maakzel belette geenszins dat dit Hondje even goed groeide als de drie andere, ten zelfden tyde geworpen; thans is het twee jaaren oud, en heeft voorlang den vollen wasdom.

Onze *Twee-poot* (*Deux pattes*) heeft veel van een Wolfshond; doch is veel langer; zyn hair is lang, wat ruw en bruin; dikwyls steekt hy de ooren op; de Staart heeft veel van een Vosſenſtaart, niet alleen in de gedaante; maar ook in de wyze op welke hy denzelven draagt: eenigen hebben daarom gewild dat de Moer zich van een Vos heeft laaten dekken; doch alle Natuurkundigen weeten, welk een ſterke afkeer 'er plaats grypt tusſchen den Hond en den Vos, en kennen de vrugtlooze poogingen, van den Heer DE BUFFON in 't werk geſteld om ze met elkander te doen paaren. Gelykt *Twee-poot* veel op een Wolfs-hond, 't is zeer mogelyk dat een Hond van die ſoort met de Moer te doen gehad hebbe; daarenboven was de Moer zelve een bastaardſoort uit een Wolfs-hond en een Spaanſche Teef; niets vreemds derhalven, dat *Twee-poot* veel op een Wolfs-hond gelykt.

Dit Hondje is zeer ſpeels, het komt na u toe op de twee achterpooten, welke het verwyderd houdt, de vingeren ſtaan van een: als het ſnel wil loopen, gebruikt het 't onderſte van den hals als een derden poot om het Voorlyf te onderſchraagen: dit loopen is een ſoort van ſpringen, hy bereikt 'er zyn doel mede, en dit gaat geenzins langzaam toe; ondertusſchen vermoeit deeze gedwongene wyze van gaan het Dier zeer: want de ademhaaling vindt zich telkenmaale belet als de Hals aan den grond komt; en, om den Kop en Snoet voor ſtooten te bewaaren, moeten de Halsſpieren ſteeds geſpannen ſtaan, zodanig dat de Kop altoos overeinde blyft.

Wanneer *Twee-poot* eenig geraas hoort, ryst hy overeinde, en ſtaat, voor een geruimen tyd, in die geſtalte. Op het veld zou men meenen een Haas te zien, die op de achterpooten ſtaat. Een trap op te klimmen gaat vry gemaklyk, by elke trede rust hy op den hals; doch het afklimmen is onmogelyk.

Op het gevoel valt het zeer moeilyk zich een denkbeeld te vormen van het maakzel der beenderen in deezen Hond; men meent het Schouderbladsbeen alleen te voelen, en niets meer. Wanneer, ondertusſchen, het Beest zelve op de achterpooten gaat ſtaan, even gelyk de Honden die men

heeft leeren opzitten, befpeurt men eene zeer merkbaare beweeging onder de huid, ter plaatze waar de Voorpooten moesten geftaan hebben; dit is waarfchynlyk niets meer dan eene fpeeling der Spieren. Als deeze zeldzaame Hond fterft zal men hem ontleeden, en niet naalaaten eene ontleedkundige befchryving van dit gedeelte te geeven. —— *Twee poot* heeft in December MDCCLXXXIX gejongd, en zes Jongen voortgebragt, die geen gebrek altoos hadden.

BEDENKINGEN OVER HET ZWAK IN DE NATUUR- EN STERREKUNDIGE WETENSCHAPPEN. DOOR PIETER VAN AKEN, A. L. M. & *Phil. Doctor*.

Niet ten eenemaal vreemd en ongegrond fchynen de gisfingen, dat 'er eenig zwak, byaldien ik het dus mag noemen, of duisterheid, in de Natuur- en Sterrekundige Weetenfchappen zy te vinden. Immers, dit fchynt de erkentenis der beroemdfte Mannen, die daarin het verfte gevorderd zyn, zeer klaar aan te duiden; wanneer ze niet fchromen te zeggen, ,, dat we de natuur der lichamen waar- ,, lyk niet kennen, dewyl we, dit zo zynde, de uitwerk- ,, zelen van te voren zouden moeten weten, daar men nu ,, ten dien einde alles moet onderzoeken door proeven." 'Er moeten derhalven altoos eenige onzekerheden overblyven, die, voor 's Menfchen vernuft onvatbaar, ftof tot twyfeling in ontelbare gevallen overlaten. —— Dit zwak nu, aan 's Menfchen zyde zynde, zal, wel verre van de waarde dier Wetenfchappen te verminderen, haar veeleer des te eerbiediger en luisterryker doen voorkomen, en 's Menfchen gemoed eene uitnemende drift, een uitftekend verlangen, geftadig inboezemen, om ze, zo veel in zich is, te doorgronden; ten einde, door het vervullen dezer gebreklykheden, ware het mogelyk, zyne Weetenfchappen, tot lof van zynen Alwyzen en goedgunftigen Schepper, te volmaken, in het opfporen der blyken van zyn alwys Alvermogen, zo merkelyk te ontdekken in zyne wondervolle Schepzelen. —— Het zal my genoeg zyn, dit myn gezegde, door eenige weinige algemeene Aanmerkingen, te ftaven, met, de natuur der lichamen daar latende, myne aandacht alleenlyk oppervlakkig op de verfchynzelen te vestigen, door wezentlyke proeven genomen; of door Waarnemingen, zichtbaar onder onze zintuigen vallende. —— De eer-

ſtoffen komen natuurlyk eerst in bedenking. —— Een verbazend getal, een onafgebroken reeks van voorwerpen, is den oplettenden aanſchouwer op den aardbodem onafſcheidbaar voorhanden; zy verſchaffen hem, als een weetgierige Wysgeer, verrukkelyke gedaanten-vormen, wondervolle verſchynzelen. De wetten, waardoor dezelven werken, geven, door eene vlytige navorſing en kundige toepasſing, een onontbeerlyk nut, en byzonder vermaak, in de zamenleving. Het eerſte, in de kennis der kragten van zamenhegting der onderlinge deelen, in de burgerlyke en krygskundige Bouwkunde te vinden; het laatſte in de vloei-ſtoffen, het zy ze door innerlyke kragten werkzaam zyn, het zy ze door eene kundige menging, onder den ander, vertooningen hervoort brengen, die den aanſchouwer in verwondering wegrukken. —— De proeven over de Electriciteit zyn niet min nuttig dan verbazend; —— wonderbaar die van den Zeilſteen; —— niet min nuttig die der afwykingen van het Compas, en de inclinatie der Naalde. —— Met een aanzienelyken voorraad van alle deze Wetenſchappen voorzien, kan het niet misſen, of een Natuurkenner moet zig, in de grote vorderingen dezer verheven Wetenſchappen, verblyden. Doch vergenoegt hy zich niet met de verſchynzelen en wetten te kennen, welke zich in hare vertoningen opdoen, en langs welke zy werken; wil hy met zyn onderzoek tot de allereerſte oorzaken en beginzelen doordringen, waardoor alle die wondervolle verſchynzelen zo regelmatig en verrukkelyk voortkomen, hy zal ligt ontdekken, dat die verrukkelyke en beminnenswaardige Wetenſchappen, voor het meerder gedeelte, door onkunde beneveld worden; eene onkunde, des te groter, hoe meer men gewaar worde, dat men het ondervindelyke van het diep verborgen niet wel weet te ſchiften. —— Immers, de ondervinding zal de gedagten der verſtandigſte Wysgeeren veelvuldig billyken, dat ze, namelyk, uitwerkzelen van beginzels of vermogens zyn, die, als 't ware, in zo veele kasjes liggen opgeſloten; voor 's Menſchen vernuft, zo niet ontoegankelyk, ten minſte in zo verre maar doorgrondelyk, dat ze, ofſchoon met de vernuftigſte werktuigen bezigtigd, doorgaans niets ſtelligs opleveren, en altoos eenigen twyfel overlaten, om eene vlytige navorſing levendig te houden. —— Dit is zo algemeen, dat men niet te ſterk ſpreekt, wanneer men zegt, dat *het meeste gedeelte, van het geen men diesaangaande weet, het minſte gedeelte is van het geen men niet weet:* waarom de verſtandigſte Wysgeeren niet geſchroomd hebben,

ben, het in acht nemen van dezen ſtokregel, tot een noodzakelyk vereischte in deze Weetenſchap, af te vorderen, *neſcire quædam, magna pars ſapientiæ eſt*, eenige zaken niet te weeten, maakt een groot deel der Wysheid uit. —— Heeft dit nu plaats, gelyk het buiten allen twyfel heeft, in voorwerpen, die men op den aardbodem, van wegens hunne nabyheid, met onze zintuigen zeer gemakkelyk kan behandelen, hoe veel te meer is het op de Verhevelings-kunde, en voorwerpen, die in een verren afſtand van ons af zyn, toepasſelyk; omtrent welken men, van wegens hunne verre afgelegenheid, de analogiſche redeneering te hulp moet roepen? —— Eene ontelbare menigte van lugtverſchynzelen zal den beſchouwer te voren komen; een aanzienlyk getal van Waarnemingen zal deze en gene verwonderlyke hemelſche vertooningen aan de hand geven; doch, zoekt men na de bronnen en eerſte oorzaken, waaruit zy hunnen eerſten oorſprong nemen, dan zal 's Menſchen Wetenſchap ze wel gegrond en waarſchynelyk, doch niet beſlisſend, kunnen aanwyzen; dewyl de ons omringende Dampkring een voorraadkamer is, verrykt met een verbazend getal van *ingrediënten*, deels voor 's Menſchen vernuft onbekend en verborgen, deels door hunnen afſtand zo verre van ons bereik verwyderd, dat, de beginzelen en eerſte oorzaken verborgen zynde, de uitwerkzelen als raadzels overblyven, die nimmermeer in het zekere kunnen bepaald worden. —— Wel is waar, de wetten van aantrekking, byaldien ik het dus mag noemen, of de onderlinge zwaartekragten der Planeten rondsom den aardbodem, volgens de leer van NEWTON, zullen, in opzigt der veranderingen, die men in het gevaarte des Dampkrings gewaar word, en men doorgaans den naam van *Weder* pleeg te geven, wel eenige zekerheid verleenen. Men zal hier eene verſcheidenheid ontdekken, naar mate dat de Planeten, zich in hunne *Conjunctien* met de Aarde, *Oppoſitien*, *Nodi*, *Apogeen* of *Perigeen*, bevinden. Op zodanige gronden rusten de Waarnemingen van den bekenden Schaapherder, met opzigt tot de Maan; en ze komen, volgens de opgave, geduurende den tyd van vyftig jaren, vrywel met de uitrekening overëen. —— Mogelyk zou men op dien grond, byaldien men voortging met de *conjunctien*, *oppoſitien*, *nodi* en *ſyzygien*, der andere Planeten uit te rekenen, die mede eene aanmerkelyke en verſchillende perzing op den Dampkring hebben, een weerkundigen Almanak kunnen opmaken, die van dag tot dag de geſteltenis des Weêrs aanwees, en in de zamenleving in der daad van

groot,

groot, ja zeer groot, nut zou kunnen zyn. Echter, meenen we, dat dit alles, offchoon al eens gefteld zynde als zeker gaande, de hoedanigheid der veranderingen, of van het Weêr, nochtans niet met zekerheid zou kunnen bepalen, dewyl de gemelde oorzaken wel gezette veranderingen in den Dampkring veroorzaken, maar 'er doorgaans andere hoofdoorzaken by komen, die de hoedanigheid des Weêrs bepalen; en die voor 't meerder gedeelte, ten aanzien van derzelver bronnen, tot nog toe onbekend zyn. De Winden althans, die de ingredienten des Dampkrings, als hulpmiddelen der veranderingen, in beweging brengen, komen hier mede als voorname hoofdoorzaken in aanmerking. —— Om de zekerheid dan veld te doen winnen, zou het nodig zyn, dat men hunne verfchillende, zelfs zomtyds tegenftrydige, ftreken, in de verfcheide lugt-beddingen, hunne verfchillende bronnen, de ver afgelegenfte zo wel, als de naby zynde, kende; en zeker wist, dat ze, even gelyk de ftreken der afwykingen van het Compas, door HALLEY, en de inclinatielynen door POUNDIUS, waargenomen, volgens bepaalde mechanifche wetten, in hunne wending of ommedraai, bewogen wierden. —— Om dit na te vorfchen, zouden 'er Jaarlykfche tabellen van hunne verfchillende ftreken, over den ganfchen aardbodem, ten minfte over Europa, vereischt worden. En zo deze oogenfchynelyk onoverkomelyke arbeid al eens voltooid ware, zou mogelyk het geluk van zekerheid noch niet beflisfender opdagen; dewyl de menigvuldige veranderingen, die daarënboven uit ontelbare andere onbekende oorzaken in den Dampkring ontftaan, die het bereik van ons begrip te boven ftreven, en onder eene analogifche redeneering niet vallen kunnen, den onderzoeker zeer dikwerf zouden noodzaken, zynen toevlucht te nemen tot dien veel afdoenden ftokregel, *'er is geen regel zonder uitzondering*. Hiervan houd ik my te meer verzekerd, dewyl het by my vast ftaat, dat de werking dier onbekende bronnen, mitsgaders de groote veranderingen, welken men nu en dan in den Dampkring gewaar word, ten eenemaal afhangen van den wyzen wil des Opperbeftuurders van alle ondermaanfche zaken; die wel door middelen werkt, doch de middelen, volgens zyne aanbiddelyke Wysheid, naar welgevallen werkzaam doet worden, op eene wyze, voor het menfchelyk vernuft ten eenemaal ondoorgrondelyk. —— De werkende oorzaken dan, door aanftuwing der Winden, in den Dampkring boven onzen gezigt-einder, daar zynde, gevoegd by de onderlinge ftanden der Planeten rondsom onzen

zen aardbodem; en werkende wetten, naar welke zy werken, door nauwkeurige waarnemingen kennende, kan men zeer wel, op voldoende gronden, eene bepaalde voorwetenschap, van eene aanstaande Weêrsgesteltenis verkrygen, en eenige waarschynelyke voorzienings-regelen opmaken; maar zyne Weerskunde zo ver uit te willen breiden, dat men die in haare wyd uitgestrekte hoedanigheid meesterlyk wil bepalen, kan niet anders, dan na eene lage waanwysheid smaken. — Is dit onvolmaakte, — dit zwak, — zyn deze gebrekkelykheden aan de natuurkundige Wetenschappen eigen; niet minder is 'er ook zodanig iets te vinden in de beschouwende Sterrekunde; de bepalingen der onderlinge afstanden, en grootheden der Planeten, zullen, door de onzekerheid van den grondregel, hare vereischte nauwkeurigheid moeten missen; en men zal, door een algemeen aangenomen maatregel, niet verder, dan het naaste, aan de wezentlyke waarheid kunnen komen. De maat moet zeker en bekend zyn, wil men van de nette grootte, en afstand, van eenig lichaam in het zekere bewust zyn; dit nu heeft wel op den aardbodem plaats, (een voet, by voorb., weet men, kan de grootte of afstand van een voet beslaan, en afmeeten) maar geenzins in de beschouwende Sterrekunde. De eenheid, welke hier tot een grondslag van de uitrekening aangenomen word, zynde de *radius* of straal van den Aardbol, toch is, naar de verscheide bepalingen, aan verandering onderhevig: als blykbaar is, uit de verschillende bepalingen der Sterrekundigen, omtrent den grootsten cirkel; wordende dezelve begroot, door SNELLIUS, op 123,120,000 voeten, door PICARD, op 123,249,600, door CASSINI, op 122,725,644, en door NERHAUD, op 123,786,000. Derhalven moet de *radius* of straal, welke, als eene eenheid, voor een algemeenen maatregel word aangenomen, naar deze verschillende uitrekeningen, in grootte verschillend zyn. En gevolglyk zyn ook de bepalingen der grootte en onderlinge afstanden der Planeten onzeker, of ze kunnen, op zyn best genomen, maar gezegd worden, het naaste aan de wezentlyke waarheid te komen. Het kan niet missen, of dit moet een groot zwak in de beschouwende Sterrekunde geven; het welk, gevoegd by de aanmerkelyke vergroting der tusschenkomende middelstoffen, die als toevallen, aan de meest vergrótende kykers, door welke men de voorgestelde voorwerpen bezigtigt, eigen zyn, niet dan groote gebrekkelykheden zal overlaten, en altoos stof verschaffen, om dit zwak — dit duistere — in de waarnemingen plaats hebben-

bende, zoo veel doenlyk is wech te nemen, om dit onderwerp tot meerdere volmaaktheid, en onder eene ftellige bepaling, te brengen; het welk mogelyk voor altoos boven het bereik van den Sterveling gaan zal. —— Hierby komen noch de verfchillende gedachten van verfcheide Wysgeeren, nopende den grootften *diameter* van den Aardbol, of die, namelyk, door beide de *polen* loopt, dan langs den *Æquator*; in de *linea Apfidum*, en de wetten der zwaarte-kragten te bepalen; het welk verfchillende ftelzels oplevert, die, offchoon ze in het hoofdzakelyke overëen komen, echter in de uitleggingen noch fteeds aanmerkelyke zwarigheden overlaten, naar mate men de gedachten van den eenen of anderen is toegedaan. —— Myn beftek laat niet toe, hier verder in te treden, ik zal my des vergenoegen, met alleenlyk, tot flot, aan de eene zyde, aan te merken, dat het volmaakte, gelyk in alle ondermaanfche zaken, dus ook in deze verheven Wetenfchappen, niet zal te vinden zyn; en aan de andere, dat 'er, dit niet tegenftaande, genoegzame middelen zyn aan de hand gegeven, om den Schepper in zyne Schepzelen te verheerlyken; als waardoor men, wanneer ze wel gebezigd worden, dat het kenmerk van een waar vriend en beoefenaar dezer Wetenfchappen duidelyk kenfchetzen, allezins opgeleid word tot lof van den Alwyzen en Grootmachtigen Formeerder, die alle deze dierbare kleinodiën, ter befpiegeling en nut van den Mensch, oogenblikkelyk —— met een woord fprekens —— zo verrukkelyk —— uit een enkel niet —— heeft voortgebracht!

BERIGT, WEGENS DEN BERG LIBANON, EN DE BEWOONDERS VAN DENZELVEN. Door den Heer DE LA BILLARDIERE, M. D.

(Getrokken uit de *Registres de Academie Royale des Sçiences*, *du* 16 *Dec.* 1789.)

„Dezelfde Heer DE LA BILLARDIERE, van wien wy, „onlangs, een Berigt plaatften, wegens de *Gom* „*Dragant*, door hem op den *Libanon* gevonden (*), „heeft ons, wegens deezen Berg en de tegenwoordige „Bewoonders van denzelven, 't volgend verflag gegee„ven, 't welk wy oordeelden de aandagt der Leezeren „van ons *Mengelwerk* te verdienen."

Om

(*) Zie *N. Alg. Vad. Lett.* MENG. bl. 284.

* * *

Om de hoogte van den Berg *Libanon* te meeten, bragt de Heer DE LA BILLARDIERE, op den twaalfden van April des Jaars MDCCLXXXVII, een Barometer in het Klooster der *Karmeliten*, geheeten *Dair Maſerkis*. De Kwik daalde tot 23 Duimen en 11 Linien; de Thermometer van REAUMUR, in de ſchaduw waargenomen, tekende 10 Graaden. Een andere Barometer, ten zelfden tyde aan den Zeekant waargenomen, ſtondt op 28 Duimen, en de Thermometer wees, ter zelfde plaatze, 21 Graaden aan. Hier uit volgt, de verbeteringen van den Heer DE LUC in agt genomen zynde, dat het Klooster *Dair Maſerkis*, gelegen is op de hoogte van 712⅓ Roeden. De ſneeuw bedekte toen nog het bovenſte gedeelte van den Berg *Libanon*, ter hoogte van meer dan 400 Roeden; en moest hy het eenige maanden uitſtellen het overige der hoogte te meeten.

De Heer DE LA BILLARDIERE deedt eene reis aan de kanten van de Woestyn van *Syrie*. By zyne wederkomst vondt hy de éénig hem overgebleevene Barometer gebrooken. Gelukkig bezat hy een Graphometer, welke hy gebruikte om zyn meeting te volbrengen. Van het gemelde Klooster den top des *Libanons* niet kunnende zien, mat hy eerst de hoogte van een Berg, *Carnabiad* geheeten, die hooger dan het Klooster ligt; een baſis van 114 Roeden genomen hebbende, vondt hy de perpendiculaire hoogte 231 Roeden, en 548 Roeden van den top des Bergs *Carnabiad* tot dien van den *Libanon*; zich bediend hebbende van een baſis van 272 Roeden. Indien wy nu de uitkomſten deezer drie meetingen by elkander voegen, zal de perpendiculaire hoogte van den *Libanon*, boven de oppervlakte der Zee, 1491⅓ Roeden zyn.

De top van den Berg *Libanon* is niet altoos, geduurende het geheele Jaar, met Sneeuw bedekt; doch ſteeds blyft 'er wat over aan de Noord- en Noord-Oost zyde in de diepten, waar dezelve een gedeelte van den dag buiten het ſchynzel der Zonne blyft.

Het Gebergte *Libanon* ſtrekt zich van het Noord-Oosten tot het Zuid-Westen uit: 't zelve wordt doorſneeden van diepe waterkolken, door het water uitgehoold. Veele der Bergen, van eene middelbaare hoogte, vertoonen zich van verre als zo veele boogen, die rusten op de zyden van den hoogſten Berg: zy hebben het geweld der watervloeden, die zich van de hoogſte toppen nederſtorten, wederſtaan.

De

De *Libanon* is bykans geheel en al zamengefteld uit gelykwydig loopende kalkagtige laagen, een weinig na het Westen hellende. Zeer digt by *Caſéya* vindt men, in een zeer wyd uitgeſtrekte vlakte, beneden, gebrooken Kalkſteenen Beddingen van gladde ſteenen, die waarſchynlyk, door de Zee, die rondheid gekreegen hebben.

De Wateren, die, door de altoos liggende Sneeuw, op *Tummel Mezereb* onderhouden worden, ondermynen den Berg op verſcheide plaatzen, en vormen 'er verwelfzels, die met den tyd inſtorten. —— Ten Westen van den hoogſten Bergtop des *Libanons*, ter plaatze waar de *Cadicha* den oorſprong ontleent, heeft het water een onderaardsch Kanaal uitgegraaven, 't welk zich meer dan 500 Roeden van de Ysvlakte uitſtrekt. De Heer DE LA BILLARDIERE heeft dit lange Kanaal, met een licht in de hand, toen het water laag was, doorgeloopen. 't Zelve verwydt zich op verſcheide plaatzen, en men ziet, hier en daar, aan het verweltzel, *Stalactiten* hangen. De dag zal komen, wanneer dit verwelfzel, door het water ondermynd, zal inſtorten, en alsdan zal de *Cadicha* waarſchynlyk eenen anderen loop neemen. . . . .

Op de hoogte van meer dan 1000 Roeden boven 't oppervlak der Zee, ontdekt men een Hol, welks opening één en een half voet lang en één voet wyd is: deeze opening doet zich voor, op den grond van eene eenigzins afhellende plaats. De Reiziger zou, was hy niet gewaarſchuwd geweest, 'er zich in begeeven hebben. Dikwils ziet men eene groote menigte Kraaijen rondsom die opening vliegen; eenige verheffen zich zeer hoog daarboven, vallen loodregt neder, en verdwynen. Deeze Holte is zeker gevormd door het water, 't geen 'er ſteeds vyf of zes maanden van het Jaar nederſypelt.

Aan den voet van den Berg *Dyebel Marlias*, aan den Zuidkant, treft men Joodenlym aan, alsmede op eene andere plaats, *Del Ratel* genaamd. Ter laatstgemelde plaatze ontdekt men eene roodkleurige Lym-aarde, waarin zich ook Amber voordoet, als dezelve door den regen gewasſchen is. Men ontmoet op den hoogſten Berg, ter rechterhand van den weg na *Balbec*, dezelfde ſoort van Aarde op meer dan 1000 Roeden hoogte, waar dezelve een laag vormt van verſcheide honderd voeten dikte.

De *Libanon*, eigenlyk zo geheeten, wordt bewoond door *Maroniten*: zy onthouden zich daar in Dorpen onder de heerſchappy van Prins JOSEPH. Naa dat de Sneeuw geſmol-

smolten is, zetten zich eenige Stammen van *Arabische Bedouinen* (*) neder by den Berg *Lhadet*. Zy leeven daar van de voortbrengzelen van hun Vee, en verzamelen 'er *Gom-Dragant*, welke zy verkoopen aan de *Grieken*, omstreeks *Danias* woonende, die 'er zich van bedienen in het bewerken hunner Stoffen.

De *Maroniten* teelen 'er Maïs, Tarwe, Garst, Boonen, Wyn en Katoen. Zy voeden eene menigte Zyd-wormen. Indien deeze uitkomen eer de Witte Moerbezieboom bladeren heeft, voeden zy de Jongen met *Kleine Malva*, (*Malva rotundifolia*, LIN.).

Ook hebben de *Maroniten* Honigbyen. Eenigen houden ze in Korven digt by hunne Wooningen; anderen brengen Honig en Wasch te zamen in het digtste en ontoeganglykste der nabuurige Bosschen. De Honigbyen vervaardigen, in 't midden van harstagtige Boomen, allergeurigste Honig.

De inzameling der Tarwe geschiedt, op 't Gebergte, niet voor het einde van Augustus, en dus omtrent twee maanden laater dan in de Vlakten. Men zaait ze in September, en ze blyft den Winter over, onder de Sneeuw. Het is hier niet gebruiklyk de Landen te mesten. Het gezaaide brengt omtrent tienvoudige vrugt voort. Op het Gebergte is men van één Oogst 's Jaars verzekerd, in de Vlakten heeft men zomtyds Misgewassen. 't Is nog niet lang geleden, dat die van *Balbec*, door gebrek aan regen, drie op een volgende Jaaren onvrugtbaar was. Men zaait alle Jaaren. Het Koorn kwam niet voort dan in het derde Jaar, en de Oogst was allerovervloedigst.

De Maïs slaagt wel op 't Gebergte; de landen, daarmede bezaaid, worden bevogt door riolen die het water derwaards brengen. Eene maat Maïs, op 't Gebergte verzameld, weegt omtrent een negende meer dan dezelfde maat in de Vlakte geteeld. Men zaait de Garst (*Panicum Miliaceum*) in 't begin van Juny. Deeze dient tot Vogelvoeder. Men mengt ook het Meel met Tarwemeel, om 'er Brood van te bakken.

Men kweekt 'er den Wynstok, ter hoogte van meer dan zeven honderd Roeden boven het oppervlak der Zee. Dezelve wordt niet ondersteund door Wyngaardstaaken;

(*) Een breed verslag van de *Arabische Bedouinen*, hebben wy onzen Leezeren medegedeeld, in onze *N. Alg. Vad. Letteroef.* III Deel, bl. 134, 185.

ken; en verhaast de warmte des gronds het rypen der vrugt. In de tuinen, waar men de Wynſtokken onderſtut, zamelt men de Druiven eene maand laater in dan in den omtrek. De Bewoonders van den *Libanon* doen het vogt, uit de Druiven geperst, in de Zon uitwaasſemen, tot dat het eene ſoort van lyvigheid bekomen heeft. Dit levert eene zeer aangenaame Syroop op, door hun *Dips* geheeten.

De Cederen groeijen ten Westen van de Ysvlakte, men telt 'er nog omtrent tachtig, waarvan 'er zeven veel grooter zyn en ouder dan de overige. Zy hebben de hoogte van tachtig of negentig voeten. De ſtam van den dikſten is, over 't kruis, negen voeten, de andere haalen omtrent acht voeten. — Op den twaalfden April MDCCLXXXVII, moest de Heer DE LA BILLARDIERE een weg van vyfhonderd roeden, met Sneeuw bedekt, afleggen, om by de Cederboomen te komen. Hy heeft by de driehonderd Cedervrugten medegenomen, en in *Frankryk* gebragt. De gezaaide zaaden ſlaagen gelukkig. De Heer DE MONNIER, eerſte Lyfarts des Konings, heeft eene menigte in zyn tuin geplant die overvloedig uitſpruiten. De Heer DE LA BILLARDIERE verzekert, dat hy Cederboomen gezien heeft te *Elhadet*, en op veele andere plaatzen. — Hy heeft ook waargenomen dat 'er geene Lieden met Halsgezwellen (*Goitereux*) op 't Gebergte Libanon gevonden worden, ſchoon zy de trek, om koud water te drinken, zo verre laaten gaan, dat ze veel Sneeuw eeten, en 'er zich, als een zeker hulpmiddel van bedienen, tot geneezing van veele Ziekten. — Geduurende den Zomer ſlaapen de meeste Landlieden in de open lugt, waardoor zy menigmaal zeere oogen krygen, gevolgd van eene meerdere of mindere verduistering van het doorſchynend hoornvlies. — De Bewoonders van den *Libanon* zyn zagtaartig. Belang is de groote dryfveêr hunner daaden. Als een verſlaafd Volk, veinzend en vreesagtig, bedienen zy zich zelden van geweld, om zich, 't geen zy begeeren, te verſchaffen.

LEEVENSBERICHT VAN DEN BEROEMDEN SCHILDER GODFRIED KNELLER, *Bart.* Volgens HORACE WALPOLE.

De Heer GODFRIED KNELLER werd gebooren te *Lubek*, eene Stad van *Holstein* in *Deenemarken*, omtrent den Jaare MDCXLVIII. Zyn Grootvader hadt een Landgoed by *Halle* in *Saxen*, en was algemeen Opziender der Mynwerken en Rentmeester des Graaven van *Mansfeld*. By zyne Vrouwe, uit het Geslacht van CROWSEN hadt hy één Zoon, ZACHARIAS, te *Leipzig* opgevoed, en eenigen tyd in dienst by de Weduw van GUSTAVUS ADOLPHUS. Naa haar Dood begaf hy zich na *Lubek*, trouwde, en wierd, zich op de Bouwkunde byzonder toegelegd hebbende, Opzigter der Stadsgebouwen. Hy liet twee Zoonen na, JOHN ZACHARIAS en GODFRIED.

De laatstgemelde, van wien wy eene Leevensschets geeven, was eerst geschikt tot den Krygsdienst, en werd na *Leyden* gezonden, waar hy zich in de Wis- en Vestingbouwkunde oefende: maar eene overheerschende neiging bepaalde hem tot de Schilderkunst. Zyn Vader, hierin berustende, zondt hem na Amsterdam, waar hy het Penseel hanteerde onder BOLL, en eenige Lessen kreeg van REMBRANDT. Noch VERTUE, noch iemand zyner Leevensbeschryveren, tekenen dit op, en ik beweer het niet; maar ik heb gehoord, dat een zyner Leermeesteren F. HALS was (*).

Het gaat vast, dat KNELLER de slaafschheid eens Leerlings niet hadt, noch iemand hunner naavolgde. Zelf in *Italie*, waar hy in den Jaare MDCLXXII heen toog, bondt hy zich aan geen byzonderen styl; even min deedt hy zulks te *Venetie*, waar hy langst vertoefde; hooggeagt was hy by eeni-

ge

(*) Een beroemd Portrait-Schilder te *Haarlem*. Zie, wegens de byzonderheden zyner Kunststukken nog voorhanden, de bylaagen tot den *Lierzang*, getyteld FRANS HALS, door A. LOOSJES, Pz. De Heer ROULAND VAN EYNDEN getuigt van deezen Meester, „ dat hy zo stout en meesteragtig schilderde, en aan zyne Por- „ traiten een zo vast en natuurlyk character gaf; dat hem alleen „ de teerheid en de uitvoering van VAN DYK ontbraken, om de „ grootste Portrait-Schilder van zyn tyd te zyn; waarvan ver- „ scheide zyner voornaamste Werken, die te *Haarlem* bewaard wor- „ den, getuigen kunnen." *Verh.* VAN TEYLER's *Tweede Genootschap.* V. St. bl. 134.

ge der aanzienlykste Familien, die hy schilderde, en ook het Afbeeldzel vervaardigde van den Cardinaal BASSADONNA.

Indien ik de minste gelykheid bespeur in zyne Werken, op die van eenig ander Meester, 't is in eenige van zyne vroegste Schilderstukken, en de beste, in *Engeland*, daar hy TINTORET volgt. Een Portrait te *Houghton* van JOSEPH CARRERAS, een Dichter, en Kapellaan van CATHARINA van *Lisbon*, heeft de kragt en de eenvoudigheid van dien Meester, zonder een gedeelte der verdiensten verschuldigd te zyn aan TINTORET's algemeene zwarte drapery, boven zyn eigene naderhand flosse drapery, of zyns Meesters REMBRANT's onnatuurlyk Chiaro Scuro. In laater tyden meende men, dat KNELLER zich aan de manier van RUBENS overgaf. Ik vind het nergens dan in de schets van Koning WILLIAM's Ridderlyke Beeltenis, blykbaar gevolgd naar eene tekening van RUBENS, welke hy bezat. Hy hadt niet meer van RUBENS ryke kleuren, dan van VAN DYK's keurigheid in de kleeding; doch hy schilderde schooner dan de laatstgemelde, en stouter dan PETER LELY.

De Heer LELY ondervondt KNELLER's bekwaamheid in een optekenenswaardig geval. GODFRIED KNELLER kwam, met zyn Broeder, in den Jaare MDCLXXIV in *Engeland*, zonder oogmerk om zich daar neder te zetten; maar over *Frankryk* na *Venetie* weder te keeren. Zy hadden Brieven van aanbeveeling aan den Heer BANKS, een *Hamburger* Koopman. GODFRIED schilderde deezen en zyne Familie. De Portraiten behaagden. De Heer VERNON, Secretaris des Hertogs van MONMOUTH, zag ze, zat voor den nieuwen Schilder, en haalde zyn Meester over, om zich door dezelfde hand te laaten schilderen. De Hertog was 'er dermaate over voldaan, dat hy zyn Vader, den Koning, bewoog, om voor KNELLER te gaan zitten; ten zelfden tyde was den Hertog van YORK beloofd, een afbeeldzel des Konings, door LELY. CAREL, niet genegen om tweemaal te zitten, stelde voor, dat beide de Schilders hem te gelyk zouden afmaalen. LELY, als een reeds gevestigd Kunstschilder, verkoos het licht 't welk hem best dagt, de Vreemdeling moest zich behelpen met het beste licht 't geen hy kon vinden; hy volvoerde het stuk met zo veel gemaks en vaardigheids, dat zyne Afbeelding in zeker voege voltooid was, toen die van LELY slegts in de doodverf stondt. De nieuwigheid behaagde —— nogthans verdiende LELY de meeste eer: want hy deedt regt aan zyn

nieuwen Mededinger, erkende diens bekwaamheden en het welgelyken des Portraits (*).

Dit wel slaagen vestigde KNELLER in *Engeland*. De reeks zyner Portraiten bewyst de volduuring zyner verworvene hoogagting. CAREL DE II zondt hem na *Parys*, om LODEWYK DEN XIV te schilderen; maar stierf in zyn afweezen. De Opvolger was hem even gunstig, en zat voor zyn Schilderstuk voor Secretaris PEPYS, als hy de tyding ontving, dat de Prins van ORANJE geland was. Koning WILLIAM gedroeg zich, omtrent KNELLER, op eene nog onderscheidender wyze; voor dien Vorst vervaardigde hy de Schilderstukken te *Hampton-court*, en hy werd door hem, in den Jaare MDCXCII, tot Ridder verheeven, met het bygevoegd geschenk van een Gouden Medaille, en een Keten 300 Ponden Sterl. waardig; voor hem maakte hy het Portrait van Czaar PETER, en voor de Koningin ANNA, dat des Konings van *Spanje*, naderhand Keizer CAREL DEN VI; dit laatste was een zo slegt stuk, dat iemand zou denken, dat de Schilder het onderscheid wilde aanduiden, tusschen Czaar PETER en CAREL.

Zyne Schilderstukken in de Gaandery der Admiraalen (†), vervaardigde hy onder dezelfde Regeering, en verscheide deezer zyn eene zo edele gedagtenis waardig. De *Kit-cat club*, zo genaamd, bestaande uit eerste vernuften, de Patriotten, die *Engeland* behielden, was KNELLER's laatste werk onder die Regeering, en het laatste zyner openbaare Schilderstukken.

Hy schilderde GEORGE DEN I, en werd door hem tot Baronet verheeven. Met zyn Schilder-arbeid voer hy voort; doch werd, in den Jaare MDCCXXII, aangetast door een geweldige Koorts; Dr. MEAD redde hem uit het hachlykst doodsgevaar; de ziektestof viel op zyn slinker arm; deeze werd gesneeden. Hy bleef in een kwynenden staat, en stierf den 27sten October MDCCXXIII. Men begroef hem te *Whitton*, by *Hounslow*, waar hy een Landgoed hadt. In de

(*) Nademaal het zeker is, dat KNELLER, onder de Regeering van CAREL DEN II, de eerstemaal in *Engeland* kwam, is het eene onverschoonelyke onnauwkeurigheid van den Heer BJÖRNSTAHL, als hy, in het Vde Deel zyner Reize, bl. 245, schryft, dat KNELLER Koning CAREL DEN I, in deszelfs Gevangenis, verscheidemaalen portraiteerde.

(†) Zeven van deeze Koppen zyn van KNELLER's hand, de overige schilderde DAHL.

de Abdy van *Westminster* werd een Gedenkteken voor hem opgerigt (*).

KNELLER trouwde SUSANNAH COWLEY, Dogter van den Predikant te *Henley* aan den *Theems*. Zy overleefde hem, en werd te *Henley* begraaven, waar men nog de Gedenkgraven van haar en haaren Vader vindt. Vóór zyn Huwelyk hadt de Heer GODFRIED een liefdegevalletje met de Vrouw eens Kwaakers, die hy van haar Echgenoot kogt, en hadt eene Dogter, wier Portrait hy maalde als een St. AGNES met een Lam; 'er gaat een Prent van uit door SMITH. KNELLER hadt groote schatten verzameld: schoon hy ruim en ryklyk leefde, en 20,000 Pond by de *Zuidzee* verloor, liet hy nogthans zo veel naa, dat het Jaarlyks inkomen bykans 2,000 beliep. Een gedeelte daarvan maakte hy aan zyne Huisvrouw, en het overige aan GODFRIED HUCKLE, den Zoon zyner Dogter, onder beding, dat deeze den naam van KNELLER zou aanneemen. Aan drie Nigten, te *Hamburg*, Kinderen van zyn Broeder, maakte hy Legaaten, en een Jaargeld van 100 Ponden aan BING, een oud Knegt, die met zyn Broeder hem geholpen hadt. Veele helpers had hy, gelyk af te neemen is uit de veelvuldigheid zyner Stukken, en de slegtheid van zo veele: de voornaamste waren PIETER VAN DER ROER en BAHIR; zomtyds bediende hy zich van BAPTIST en VERGAZON. Vyftien Guinjes liet hy zich voor een Kop, twintig voor een Kop met één Hand, dertig voor eene Afbeelding ten halven lyve, en zestig voor eene ten voeten uit, betaalen.

KNELLER maalde menigwerf zyne eigene Afbeelding. Myn Vader bezat 'er een van zyn jeugd; en een kleintje van denzelfden tyd, zeer meesterlyk gedaan, is thans in myn bezit. 't Werd door BECKET in 't Koper gebragt. SMITH vervaardigde een ander met een Pruik. Een, ter halver lengte, werd aan de *Toscaansche* Gaandery gezonden; nog een ter halver lengte is 'er voorhanden, met de Gouden Keten. En met een Kap ter halver lengte, aan de Gaandery te *Oxfort* aangeboden. En nog een dubbel stuk, hem en zyne Vrouw verbeeldende.

Veele zyner stukken zyn in 't koper gebragt, bovenal door SMITH, die hem meer dan regt gedaan heeft; de Draperyen zyn boven de oorspronglyke te stellen (†). De eerste Prent, van

(*) Zyn Gedenkteken, door RYSBRACK gemaakt, hadt hy zelve ontworpen, en 300 Pond tot hetzelve bestemd.

(†) Hy hadt, naar 't oordeel van R. VAN EYNDEN, een zekeren smaak of liever mode, in de Draperyen zyner Portraiten ingevoerd, die,

van zyne Werken ontleend, was CAREL DE II, door WHITE. Eer hy na *Italie* ging, hadt hy een Historiestuk geschilderd, verbeeldende TOBIAS en den Engel. Op zyn plaats te *Whitton*, waren veele stukken, van zyne hand, eenige jaaren naa zyn Dood verkogt. Hy hadt voor, den trap aldaar, door JAMES THORNHILL, te laaten schilderen; doch hoorende, dat de Heer IZAAC NEWTON voor THORNHILL zou zitten, werd KNELLER verstoord, en zeide, geen Portrait-Schilder tot zyn Huis-Schilder te willen gebruiken, en hy liet het Werk aan LAGUERRE.

De Heer KNELLER verminderde zyn Schilderroem, door de verkiezing, om zyn Kunst aan zyn inkomen dienstbaar te maaken (*). Had hy geleefd in een Land waar zyne verdienste beloond werd, naar de waarde zyner Stukken, in stede van naar derzelver getal, hy zou op de lyst der grootste Meesteren hebben mogen praalen; maar hy paarde de verregaandste trotsheid met de grootste verwaarloozing van character; —— ten minsten tegen één Stuk, 't welk hy schilderde om roem te verwerven, offerde hy 'er twintig aan winst op; en hy trof Menschen van zo weinig oordeel aan, dat zy 'er op gesteld waren om geschilderd te worden, door een Man, die gaarne zyn eigen Werk voor het zyne niet zou erkend hebben, op het oogenblik, dat men 'er het geld voor hadt nedergelegd. Tien Vorsten zaten voor zyn Penseel (†), geen hunner ont-

die, offchoon niet zo eenvoudig schoon als die van NETSCHER en LELY, egter door verscheide Kunstenaars, die, onder zyn bestuur, aan zyne Afbeeldzelstukken werkten, in andere Landen werd overgebragt, en eenigen tyd stand greep. *Verh. van* Teyler's *Tweede Genootschap*. V. Deel, bl. 74.

(*) Zeker Schryver zegt, dat KNELLER aan het Portrait-schilderen den voorrang gaf, met dit zeggen: „Schilders van Historie-„ Stukken maaken de Dooden leevend, en beginnen niet te lee-„ ven, voor dat zy zelven dood zyn. Ik schilder de leevenden, „ en zy doen my leeven!" Een *Bon-mot* zeker; doch, hoe ook gepreezen by zyn leeven, door DRYDEN, ADDISON, STEELE, en bovenal door POPE, heeft de Dichter HAYLEY hem die handelwyze kwalyk geduid, als hy zingt:

Unhappy KNELLER! *Covetous though vain,*
Thee Glory yielded to seducing Gain.

(†) CAREL DE II, JACOBUS DE II, en diens Koninginne, WILLIAM en MARIA, ANNA, GEORGE DE I, LODEWYK DE XIV, PETER DE GROOTE en Keizer CAREL DE VI. Voor het laatstgemelde Portrait,

ontdekte, dat hy bekwaam was om meer te doen dan hunne gelykenis te bewaaren. Wy nogthans, die Koning WILLIAM, Czaar PETER, MARLBOROUGH, NEWTON, DRYDEN, GODOLPHIN, SOMERS, de Hertogin van GRAFTON, Lady RANELACH, en zo veele andere cieraaden van eene beroemde Eeuwe, door KNELLER's Penseel aan ons overgebragt vinden, moeten ons niet beklaagen, dat hy zyne kunstbekwaamheid aan Portraiten te koste lag. Misschien is deeze schat grooter, dan byaldien hy de Kamers van *Hampton-court* vercierd hadt met de Oorlogen van *Eneas*, of het Toverpaleis van *Armida*; en als men in aanmerking neemt, hoe zelden groote Kunstenaars op eene waardige wyze gebruikt worden, is het beter weezenlyke Portraiten te hebben, dan ontelbaare Madonas.

Myn gevoelen, over 't geen de Heer KNELLER zou hebben kunnen doen, moet niet beoordeeld worden uit het Historiestuk van Koning WILLIAM, in 't bovengemelde Paleis; 't is een jammerhartig stuk; maar de oorspronglyke schets van 't zelve, te *Houghton*, is ontworpen, met een vuur en geest, RUBENS evenaarende. De Held en het Paard zyn daar in het heetste van 't gevegt; in het groote stuk rydt de Koning in Zegepraal, met zyne gewoone koelheid.

De Heer KNELLER hadt van alle zyne Werken 't meest op, met den bekeerden *Chinees* te *Windsor*; maar zyn Portrait van GIBBONS overtreft het verre; dit heeft de losheid en natuurlykheid van VAN DYK, met de harmonie van kleuren byzonder eigen aan ANDREA SACCHI; geen gedeelte is slof behandeld. In 't algemeen zelfs, als hy het uiterste van zyn kunstvermogen aanwendde, drukte hy alle andere partyen, om te meer kragts in 't Hoofd te brengen, —— een trek, eenen zo grooten Meester onwaardig. Zyne draperyen zyn zo lugtig opgemaakt, dat ze na geen zyde of eenige stoffe, die men ooit in de Wereld zag, geleeken. De houding zyner Hoofden heeft eene uitsteekende bevalligheid; het hair is wonder aartig geschikt, en indien de lokken onnatuurlyk hoog schynen, moet dit aangezien worden voor een blyk van 's Schilders kunst. Hy schilderde in eene Eeuw, toen de Dames gevaarten van drie verdiepingen op het hoofd droegen. Hadt hy zulk een geheel onnatuurlyk opschik vertoond, in 't verloop van eene halve Eeuw,

trait, maakte LEOPOLD, KNELLER tot Ridder des *Roomschen* Ryks; ANNA verhief hem tot Kamerdienaar; de Universiteit van *Oxford* gaf hem den tytel van Doctor.

Eeuw, zouden zyne Stukken belachlyk geweest zyn. Dit hoofddekzel tot de natuurlyke hoogte te brengen, toen het oog gewoon was pyramiden te beschouwen, hadt het vooroordeel te zeer geschokt, en de gelykenis doen verminderen. Hy koos een middenweg, en gaf 'er een cieraad aan van natuurlyker stoffe. —— Met dit alles moet men bekennen, dat 'er eene groote eenzelvigheid heerschte in de houdingen, en geene verbeelding altoos in dezelve werkt. Zie maar een Kop, deeze neemt u in —— ontbloot het overige van 't doek, en gy zult verwonderd staan, hoe aangezigten, die zo veel uitdrukken, zo werkloos kunnen weezen. In de daad, de Eeuw, waarin KNELLER leefde, vorderde niets naauwkeurigs, niets volkomens. Bekwaam om de kragt van DRYDEN's Verzen te voelen, en de grootsheid van KNELLER's Koppen op te merken, kon dezelve Rymelaary hooren en Kladdery zien.

KNELLER's trots was ondraaglyk. POPE ging eene Weddingschap aan, dat geene vleiery te grof was, of zyn Vriend KNELLER zou ze verzwelgen kunnen. Om 'er de proef van te neemen, zeide POPE tegen hem, terwyl hy zat te schilderen: „ Waarlyk KNELLER, ik geloof, dat, indien de „ Schepper u tot helper gehad had, de Wereld veel vol„ maakter zou weezen." —— „ By God," gaf KNELLER „ hem ten antwoord, „ ik geloof het!" Eene zo oneerbiedige taal was niet vreemd in den mond van KNELLER, die over het stuk van den Godsdienst zich dikmaals op een losſen trant uitliet.

DE. UITWERKZELS VAN NYD EN JALOUSY, VOORBEELDLYK GESCHETST.

Eene Geschiedenis.

(Uit het Engelsch van den Heer CUMBERLAND.)

Wy hebben zo veel gehoord van de treurige Uitwerkzelen der Jalousy, dat ik my onlangs niet weinig vermaakt vond, door een Verhaal, my medegedeeld van een Heer, die gelukkig geneezen werd van zyne Jalousy, zonder eenige van die treurige omstandigheden, welke, maar al te dikwyls, uit die Gemoedsdrift ontstaan, zelfs dan, wanneer dezelve ongegrond is. Naardemaal de Jalouzy van dien Heer van deezen stempel was, heb ik te meer zin om zyne Geschiedenis te verhaalen, (met genoegzaame voorbehoeding, wat de Naamen en Persoonen betreft) dewyl 'er eene Zedeleerende regtmaatigheid is in de ontknooping, die behaagelyk zou weezen zelfs in eene vercierde Geschiedenis; en dub-

dubbel behaagelyk wordt, wanneer wy dezelve in het daadlyk leeven aantreffen.

De Heer PAUL TESTY, acht en veertig Jaaren bereikt hebbende, trouwde de schoone LOUISA in haar achttiende Jaar. Men vindt Ouders, die schynen te denken, dat een zogenaamd wel uithuwelyken, wat de bezittingen betreft, vergoeding kan opleveren, voor een zeer wyd verschil van Jaaren; LOUISA's Ouders dagten in diervoege over het stuk.

Eene ongehuwde Zuster van den Heer PAUL, verscheide jaaren jonger dan hy, hadt eenigen tyd vóór zyn Huwelyk met LOUISA zyne Huishouding bestuurd; en dewyl deeze jonge Juffrouw eene wonderbedreevene Huishoudster was, en daarënboven een vry goed onafhangelyk kapitaal bezat, nam de voorzigtige Baronet zyne maatregelen zodanig, dat zy by hem zou blyven woonen; onder voorwendzel, van de onbedreevenheid der jong getrouwde te gemoet te komen, voerde zy het huislyk bestuur zo volstrekt als immer.

Naardemaal Juffrouw RACHEL beter te vrede zou geweest zyn op haar Broeder, hadt hy eene Vrouw gekoozen van minder schoonheid en meer middelen dan LOUISA aanbragt, valt 'er zeer aan te twyfelen, of zy naa zyn Huwelyk wel by hem zou gebleeven zyn, was zy niet vry verre heen geweest in een liefdehandel met een jong Heer, wiens aanzoeken, schoon in de daad op haar middelen gemunt, zy geloofde dat in opregtheid haar Persoon betroffen. —— Deeze jonge Heer, dien ik den naam v..n LIONEL zal geeven, was ongetwyfeld een voorwerp de opmerking wel verdienende van eene Juffrouw in de omstandigheden van Mejuffrouw RACHEL; by eene schoone gestalte en een inneemend voorkomen, was hy van eene aanzienlyke geboorte; zynde een jonger Zoon van den Lord MORTIMER, een oud eerwaardig Pair des Ryks, die op zyn Familie's Landgoed zich met zyn Gezin onthieldt; 't zelve lag slegts weinige mylen van dat des Heeren PAUL, zy waren vrienden en bezogten elkander dikwyls. LIONEL hadt zyn Vader veel kwelling veroorzaakt door jeugdige verkwisting en een spoorloos gedrag, groote sommen hadt deeze opgeschooten, om hem uit zyne schulden te redden; maar de middelen van den ouden Lord middelmaatig en vast gemaakt zynde op diens oudsten Zoon, was LIONEL genoodzaakt geweest zyn Krygspost te verkoopen, en nu t'huis te leeven, geheel van zyn Vader afhangende, met een zeer schraal zakgeld.

Geen wonder, dat LIONEL, die zyne eigene bekrompene omstandigheden maar al te zeer gevoelde, om eenig voeglyk redmiddel niet ter hand te neemen, gaarne zyn vervallen fortuin, door een voordeelig Huwelyk, wilde herstellen; en schoon Juffrouw RACHEL wel juist de Dame zyner verkiezinge niet was, bedagt hy zeer wyslyk, dat zyne omstandigheden hem het vermogen, om geheel naar zyne verkiezing te handelen, benamen. Tot dit middel van herstel, werd hy ook sterk aangespoord door zyn Vader,

aan wiens wenschen hy gaarne wilde voldoen, niet alleen uit hoofde van pligt, maar ook, om eenige vergoeding te doen voor de vroegere moeilykheden. Ten deezen tyde stonden de zaaken op een goeden voet, en 'er valt niet aan te twyfelen, of de party zou gesloten geworden zyn, was het Huwelyk van den Heer PAUL niet tusschen beide gekomen; doch, dewyl Mejuffrouw RACHEL, om boven opgegeeven reden, besloot, by haar Broeder te blyven, werd de verkeering tusschen de Gelieven hervat, zo ras de Heer PAUL zyne LOUISA in huis gebragt hadt, en alles genoeg in orde was, om de bezoeken van Vrienden en Nabuuren ter gelukwensching te ontvangen.

Ten deezen stonde werd de ongelukkige RACHEL een slagtoffer van de plaagendste aller menschlyke driften; haare Behuwd-Zuster bezat duizend bevalligheden, en zy ontdekte schielyk, of waande te ontdekken, dat LIONEL's aandagt getrokken wierd door een schooner voorwerp dan zy zelve. Dit gaf haar de sterkste beweegredenen om een waakzaam oog geslaagen te houden op LOUISA's gedrag; het is eene bestendige eigenschap der Jalousy, alle voorwerpen, welke zy in 't oog krygt, te vergrooten en te miskleuren. Eenigen tyd, nogthans, bedwong zy zich binnen de paalen van voeglykheid; nu en dan eene zydlingsche aanmerking voorzigtig aangevoerd by wyze van raadgeeving, was alles wat zy waagde; maar deeze aanduidingen werden door LOUISA, wier onschuldige vrolykheid na dusdanige vermaaningen niet luisterde, zo weinig in agt genomen, dat ze nu en dan op een ernstiger toon begonnen te klinken: wanneer die aanmerkingen in scherpheid toenamen, begon LOUISA een weinig kwaadaartig vermaak te scheppen in haar Zuster te kwellen, en gedroeg zich zodanig omtrent LIONEL, als zy misschien nooit zou gedaan hebben, hadt RACHEL's Jalouzy haar daar toe niet uitgelokt: zy was nog onschuldig; doch in zo verre onvoorzigtig, dat zy RACHEL's boosaartigheid in de hand werkte, die nu de zaaden van misnoegen, in 't ligt ontsteekbaar hart haars Broeders, begon te zaaijen.

In een dier hortende gesprekken, welke nu veelvuldigmaalen plaats greepen tusschen de Zusters, besloot RACHEL, naa over het oude onderwerp zich met eenige bitsheid uitgelaaten te hebben, haare lessen met eene menigte betuigingen van belangneeming in, en yver voor, LOUISA's geluk, en bragt, als eene verdeediging voor de vrymoedigheid haarer raadgeevingen in 't midden, dat zy aanspraak hadt op wat meerder Wereld- en Menschkunde, door ondervinding opgedaan, dan de andere was ten deele gevallen. Waarop LOUISE met eenige scherpheid antwoordde: „ 't Is waar, gy „ hebt meer jaaren in de Wereld geleefd dan ik." *Eenige weinige misschien*, antwoordde RACHEL. —— „ Zo veel of zo weinig „ als het u behaagt te bekennen," voerde LOUISA haar te gemoet; met byvoeging: „dit is één, onder verscheide voordeelen, die gy „ op my hebt, en waarop gy al te edelmoedig zyt om op te roe„ men, en ik te nederig om des smert te gevoelen." —— *Wat*

hier

hier van ook zyn moge, sprak RACHEL, *gy zult my toestaan aan te merken, dat gy dubbel gehouden zyt, u voegelyk te gedraagen; gy zyt eene getrouwde Vrouw.*

„ Misschien zal die eigenste omstandigheid een bewys van „ myne onvoegelykheid zyn."

Hoe dat, Mevrouw! ik durf zeggen, dat myn Broeder, de Heer PAUL, *geen kwaade party voor u was; althans ik kan getuigen, dat gy van uwen kant wel eenige moeite aangewend hebt om hem te krygen.*

„ Wel, myn waarde Zuster," zeide LOUISA, met eene gemaakte onverschilligheid, „ naa zoo veel moeite is het niet vreemd, „ dat ik een weinig wensch uit te rusten."

Onvoeglykheid laat geen rust toe; gezondheid, eer, geluk, worden 'er aan opgeofferd; zy krenkt de agting eener Huisvrouw, en knakt de genegenheid van een Egtgenoot!

„ Hou u gerust!" riep LOUISA, „indien gy geen oorzaak geeft „ om de genegenheid van een Egtgenoot te verwyderen; ik zal „ zorg draagen dat 'er geene gelegenheid gegeeven worde om „ de agting eener Huisvrouwe te kwetzen."

Op dit oogenblik tradt de Heer PAUL binnen, en, uit het gelaad der Dames, wel kunnende opmaaken, dat zy het niet volkomen eens met elkander waren, vroeg hy LOUISA, ernstig, waarom zy zo donker zag.

„ Ik zou," sprak LOUISA, „ donker zien ten gevalle van myn „ gezelschap; maar ik heb een zo zuiver geweeten, en zo vro„ lyk een hart, dat ik geen donkerheid in 't gelaad kan zien, „ zonder daar over te lachen!"

Zy zeide dit met een oogslag derwyze op RACHEL gevestigd, dat de Heer PAUL in de toepassing niet kon mistasten. LOUISA hadt de kamer niet verlaaten, of 'er volgde eene uitlegging tusschen den Broeder en de Zuster; in welke RACHEL zulk een grooze gifte deedt van haare eigene vergiftigende Jalousy, en in 't hart van den Heer PAUL storte, dat hy, op de aankomst van Lord MORTIMER, welke hem juist in dat tydstip werd aangediend, het schielyk besluit nam deezen Heer te verstaan te geeven, hoe het voor zyn huislyk geluk noodig geworden was, den Heer LIONEL te verzoeken, om zyne bezoeken, ten zynen huize, te staaken.

Met deeze indrukken en met eenen ontrusten geest, tradt de Heer PAUL in zyn Boekvertrek, waar Lord MORTIMER hem zat op te wagten, in een niet min belemmerden staat; gedagt hebbende om eene Egtverbintenis tusschen de beide Familien voor te slaan, en te polsen hoe de Heer PAUL zou denken over een Huwelyk, tusschen zyn Zoon LIONEL en Mejuffrouw RACHEL.

Wanneer de eerste pligtpleegingen volbragt waren, 't welk vry lang aanhieldt, dewyl beide de Partyen strikte onderhouders waren der oude regelen van Welleevendheid, begon zyn Lordschap, op zyne gewoone wyze, om van verre te verneemen op welk een grond hy zich bevondt; dan zyn gelaad in een plooi van

ernsthaftigheid en beraad gezet hebbende, begon hy in deezer voege: „ Indedaad, Mynheer PAUL, ik moet u verklaaren dat weinige dingen „ in dit leeven my meer vermaaks schenken, dan te bemerken, dat „ myn Zoon LIONEL uwe Familie zo dikwyls bezoekt." — De Baronet, wiens ziel, ten deezen stonde, niet in staat was om agt te slaan op eenig ander denkbeeld, dan 't geen betrekking hadt op zyne eigene Jalousy, stondt geheel versteld op deezen onverwagten voorslag, en was verlegen wat daar op te antwoorden; eindelyk, na lang marrens, en op een toon van kwalyk gepaste boertery, gaf hy te verstaan: „ wel te gelooven dat 'er ééne Persoon in zyne „ Familie was, aan wien de bezoeken van den Heer LIONEL won„ der bevielen: en dewyl dit een onderwerp was 't geen hy zeer „ ter harte nam, ja het eenige waarvan de Eer en het Geluk „ van hem en zyne Familie afhingen, kon hy zyne Lordschap „ verzekeren, dat hy met gretigheid de gelegenheid aangreep „ om tot eene verklaaring te komen, welke hy hoopte dat zo „ vertrouwelyk zyn zou van de zyde zyner Lordschap, als van „ zyn kant." —— Daar was iets in de wyze van voordragt van den Heer PAUL, zo wel als in de woorden zelve, 't welk de erslyke hoogmoed van den ouden Lord ontrustte, die, zich met veel ernsthaftigheid oprigtende, den Heer PAUL betuigde, „ dat „ hy voor zyn Zoon LIONEL dit te zeggen hadt, dat mangel aan „ Eer nooit onder diens gebreken behoorde: ja dit kon nooit „ strafloos ten laste gelegd worden aan eenig Lid van zyne Fa„ milje; en dat hy, om eenig verwyt van die soort te voor„ komen, gegrond zynde op zyns Zoons geduurig oppassen „ van zekere Dame, deeze zamenkomst verzogt hadt om 'er „ met zyn goeden Vriend en Nabuur over te spreeken."

Dit zeggen strookte zo zeer met de opvatting waar van den Heer PAUL vol was, dat hy onmiddelyk uitriep, „ Ik zie uwe „ Lordschap is niet onkundig van iets, dat maar al te zeer in 't „ oog loopt van een ieder, die in dit huis verkeert: maar, de„ wyl ik weet dat uwe Lordschap een Man is van de kieschte „ Eer in uw eigen Persoon, zal ik my hoogst aan u verpligt re„ kenen, als gy uw Zoon beduidt om dergelyke beginzels aan te „ neemen, ten opzigte van zekere Dame onder dit dak, en hem „ te vermaanen af te laaten van die oppassingen, die gy zelve be„ merkt hebt, en waarvan ik, om u de waarheid rondborstig te „ belyden, geen ooggetuigen kan zyn, zonder den grootsten hin„ der en het uiterst misnoegen."

Op deeze woorden rees de oude Lord, zo vlug als zyne jaaren wilden gehengen, van zyn stoel op, en sprak op den verzekerendsten toon. —— „ Mynheer PAUL TESTY, indien dit uw wensch „ en begeerte is, dan betuig ik u is het de myne ook: myn Zoon „ zal zyne Bezoeken hier ten Huize nooit herhaalen; stel uw hart „ gerust; LIONEL MORTIMER zal u, noch de uwen, geene verdere „ stoorenis geeven!"

De Baronet antwoordde. „ Mylord, ik voel my doordrongen „ van

„ van een diep gevoel van uw loflyk oogmerk, en de warmte met „ welke gy u hebt uitgedrukt over een Onderwerp, zo aller- „ naauwst verknogt aan de rust myns gemoeds: gy hebt myn hart „ ontlast van een zwaar pak, en ik zal 'er u altoos voor danken!"

„ Mynheer," hernam de Lord, „ 'er is meer dan genoeg ge- „ zegd over dit onderwerp. Ik durf zeggen, myn Zoon zal dee- „ ze zyne te leurstelling wel te boven komen." —— „ Dat durf „ ik u verzekeren!" zeide de Heer PAUL, en voegde 'er by: „ Ik „ heb ook geen twyfel aan 't wel slaagen der onderneemingen „ van den Heer LIONEL: ik hoop alleen dat hy ze omtrent een „ ander Voorwerp zal te werk stellen."

Lord MORTIMER murmelde eenige dingen by zich zelven, welke de Heer PAUL niet hoorde, en waarop hy misschien niet lette, en nam spoedig zyn afscheid. —— Wanneer wy den Leezer dee- zes voorvals zeggen, dat Mejuffrouw RACHEL nooit, zelfs niet in 't allerminste, van haare geneigdheid voor den Heer LIONEL ontdekt hadt aan haaren Broeder, integendeel hadt zy alles ten zorgvuldigste voor hem verborgen gehouden, zal dit *misver- stand* niet onnatuurlyk, of ontbloot van waarschynlykheid, voor- komen.

LIONEL, wiens kleine galanterien met LOUISA zo verre niet ge- gaan waren, dat ze eenigen indruk op zyn hart gemaakt hadden, was ligt af te brengen van zyne Liefde tot Mejuffrouw RACHEL, die meer haar beurs dan haar Persoon goldt: weshalven hy zich gereedlyk kon schikken naar het afscheid, zo gemaklyk door zyn Vader verworven, en hy gehoorzaamde, zonder moeite, aan het Vaderlyk bevel, om geene bezoeken meer ten huize van den Heer PAUL TESTY af te leggen.

Aan de Dames, ten diens huize, hadt dit wegblyven een al- zins vreemd en onoplosselyk voorkomen. De Heer PAUL hieldt het geheim geheel voor zich zelven, en floeg LOUISA met Argus- oogen gade: wanneer hy ontdekte dat zy het niet komen van den Heer LIONEL zich niet meer aantrok, dan dat ze zich eene vlugtige aanmerking liet ontglippen, dat hy elders meer vermaaks zou vin- den, begon hy zyne Jalousy te laaten vaaren, en kreeg meer lusts.

Geheel anders was het gesteld met de ongelukkige Juffrouw RACHEL; haar hart stondt de grootste folteringen uit: want, schoon zy natuurlyk moest veronderstellen, dat haars Broeders Jalouzy de oorzaak was van LIONEL's wegblyven; kon zy nogthans zyn geheel stilzwygen, ten haaren opzigte, niet anders oplossen, dan door de veronderstelling, dat LOUISA's aantreklykheden zyn hart geheel van haar vervreemd hadden: eene ondraaglyke veronderstelling! Dag aan dag verliep 'er in angstvolle verwagting na een Brief. die haar deeze wreede veragteloozing ontvouwde. Geen Brief kwam 'er. Alle gemeenschap tusschen de Familie, en die van Lord MORTIMER, was afgebrooken. Geene kundschap kon van daar opgedaan worden: en op alle naavraagen, als zy van verre waagde aan haar Broeder voor te stellen, antwoordde hy zo kort, *koel* en droog, dat zy 'er niets uit kon opmaaken.

Wan-

Wanneer hy intusschen, van tyd tot tyd, meer en meer met LOUISA bevredigd werd, nam zyne koelheid omtrent zyne Zuster toe, die nu te laat ontdekte, welke de heillooze gevolgen waren van zich in zaaken tusschen Man en Vrouw te steeken; zy verweet zich zelve ten sterksten haare gereedheid om diens Jalousy aan te vuuren.

Terwyl zy zich met dusdanige overleggingen afpynigde, en toen LOUISA reeds scheen vergeeten te hebben dat 'er ooit zulk een Persoon als de Heer LIONEL bestondt, verspreidde 'er zich een gerugt, dat hy gereed stondt om met een Dame van rang en middelen in den echt te treeden, en dat hy met Lord MORTIMER, ter voltrekking van dit Huwelyk, naar de Stad vertrokken was.—— Deeze slag ontbrak 'er alleen aan om Juffrouw RACHEL geheel wanhoopig te maaken; in eene vlaag van vervoering, aan krankzinnigheid grenzende, ging zy na haar kamer, sloot zich op, en gaf lugt aan haare drift, door een Brief te schryven, vol klagten en verwyten, welken zy aan een vertrouwden Brenger overgaf, met volstrekten last om dien den Heer LIONEL in eigen handen te geeven, en met antwoord te rug te keeren. De Boodschap werd naar de letter volbragt, en zy ontving het volgend antwoord.

MEJUFFROUW!

„ Ik ben niet min verwonderd dan aangedaan over uwen Brief. „ Indien uw Broeder U zints lang niet onderrigt heeft van zyn „ gesprek met myn Vader, heeft hy zo onregtmaatig omtrent U „ gehandeld als omtrent Lord MORTIMER en my. Toen myn Va„ der den Heer PAUL ging opwagten, met het bepaald oogmerk „ om hem te onderhouden over de hoop die ik had om met U „ eene Egtverbintenis aan te gaan, en deswegen een voorslag te „ doen, ontving hy éénslags zulk een kort en volstrekt afwyzend „ bescheid, ten mynen opzigte, dat ik, hoe zeer het my griefs„ de, niet anders doen kon dan 'er my stil aan te onderwerpen, en „ my onthouden van eenig bezoek by eene Familie, waar men my „ als een onaangenaame Indringer beschouwde.

„ Wanneer ik u de waarheid verzeker, van het gerugt door u „ gehoord, en u berigt, dat ik deezen morgen getrouwd ben, „ zult gy het my wel kunnen vergeeven, dat ik thans 'er niet „ meer byvoeg, dan dat ik de eer heb van uw onderdaanigste Die„ naar te zyn,

„ LIONEL MORTIMER."

Het ontvangen van deezen Brief bluschte op eens alle hoop uit. De troostlooze Juffrouw RACHEL werd een der elendigste onder de Menschen. Naa, in een vlaag van woede, tegen haaren Broeder uitgevaaren te hebben, verliet zy zyn huis, met oogmerk om 'er nooit weder in te komen; zonder een bepaald plan waar zich neder te zetten. En terwyl zy, by vlaagen, naauwlyks gezegd kon worden by haar verstand te weezen, zwerft zy van plaats tot plaats, om die rust te zoeken, welke zy met geene mogelykheid kon vinden. Waar zy komt verstrekt zy ten droeven toonbeeld van te leurgestelden Nyd en zelfplaagende Kwaadaartigheid.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

DE NUTTIGHEDEN EN 'T OOGMERK DER DICHTKUNST.

(*Ontleend uit het overkeerlyk Werk*, de Sacrâ Poësi Hebræorum *van den Hoogëerw.* ROBERT LOWTH, *D.D.F.R.S.S.* Lond. & Gotting. — *Lord-Bisschop van Londen.*

Men begrypt, in 't algemeen, dat de Dichtkunst een tweevoudig oogmerk hebbe, naamlyk Nut en Vermaak te verschaffen, of liever deeze beide te vereenigen. Ik wenschte liever, dat zy, die ons deeze bepaaling van het doel der Dichtkunste gaven, het Nut hadden voorgesteld als het eindoogmerk, en 't Vermaak als het middel, waardoor dit einde daadlyk kon bereikt worden. De Wysgeer en de Dichter schynen voornaamlyk van elkander te verschillen in de middelen, door welken zy 't zelfde einde poogen te bereiken. Beiden neemen zy het character van Leermeesters aan: dit character oordeelt de een best te vertoonen en te bewaaren, als hy met naauwkeurigheid, scherpzinnigheid en duidelykheid, onderwyst; de ander, wanneer hy schitterend, welluidend en fraai dit werk verrigt. Deeze vervoegt zich tot het Verstand alleen, en laat de Driften onaangeroerd; geene spreekt het Verstand in diervoege aan, dat hy ook de Driften op zyne zyde trekt. De een gaat na de Waarheid en de Deugd, langs de naaste en kortste wegen; de ander komt te zelfder plaatze, door zekere omwegen en bypaden, en betreedt een bogtiger doch aangenaamer pad. 't Is het werk van den eersten om deeze voorwerpen zo te beschryven en te verklaaren, dat wy 'er juiste begrippen van vormen; 't is het werk van den laatsten ze derwyze te kleeden en op te cieren, dat wy ons opgewekt vinden om ze te beminnen en te omhelzen.

Ik stel her, derhalven, als een grondregel neder, dat de Dichtkunst nuttig is, bovenal om dat ze vermaaklyk is: en, indien ik, gelyk men daartoe ligt vervalt, al te veel

aan myne geliefdste bezigheid toeschryve, vertrouw ik dat de Wysgeer my dit ten goede zal houden, wanneer ik 'er byvoeg, dat de Schriften van den Dichter nutter zyn, dan die des Wysgeers, in zo verre zy aangenaamer zyn. Om deeze stelling door welbekende voorbeelden op te helderen, kan men veronderstellen dat de Geleerden onder de *Romeinen*, toen zy de Leer van EPICURUS omhelsden, geen hooger agting toedroegen aan, en geen meer bestendig gebruik maakten, van het schoone Dichtwerk van LUCRETIUS, dan van CATIUS of AMAFANIUS, ja van de Schriften van EPICURUS zelfs? Wie kan gelooven, dat zelfs de meest smaakloozen de Schriften over den Landbouw, of van den geleerden VARRO, of (om van den ouden CATO niet te spreeken) van COLUMELLA, een Schryver, in geenen deele van fraaiheid ontbloot, met het zelfde genoegen zullen leezen als de vermaaklyke en geheel volkomene Landdichten van VIRGILIUS? Een Werk, waarin hy de agtbaarste Schryvers geëvenaard heeft, in de bondigheid van stoffe, en de fraaiste overtroffen in de onnavolgbaare schoonheid der Verzen. Integendeel, indien MANILIUS, die geteld wordt (en met regt, indien wy op zyn eigen getuigenis af mogen) onder de Schryvers der Eeuwe van AUGUSTUS, de verheevene Weetenschap, de Sterrekunde, in zulke laage en onfraaije verzen opzingt, dat ze naauwlyks JULIUS FIRMICIUS, een Schryver in ondicht over 't zelfde onderwerp, in eene min beschaafde Eeuwe bloeijende, overtroffen, wil ik hem de verdiensten van een Wysgeer en Starrekundigen toekennen; doch die van Dichter nooit aan hem toeschryven. Want wat is een Dichter als hy bevalligheid van toonen derft, en alles mist wat de betoverende kragt heeft om te vermaaken? Hoe zullen wy nut of leering haalen uit een Schryver, die geen Mensch van smaak met draaglykheid leezen kan? De rede dan, waarom de Dichtkunst 'er zich zo zeer op toelegt om haare lessen met eene aanlokkende zoetheid te paaren, en als 't ware met het honigzoete der Zanggodinnen te suikeren, is duidelyk, om, dus doende, haare leeringen te gereeder ingang te doen vinden, gelyk de Artzen de onaangenaamste Geneesmiddelen gewoon zyn door veraangenaamende inmengzels bruikbaar te maaken.

Maar, indien het vast gaat, dat zelfs by Schryvers, die rechtstreeks voorgeeven Leering en Nut te zullen verschaffen, de zodanigen kragtdaadigst onderwyzen, die het meeste Vermaak opleveren, zal dit nog sterker doorstraa-

len by dezulken, die, het oogmerk van Onderwys vermommende, alleen de aanloklykheden van Vermaak ten toon spreiden, en, terwyl zy de gewigtigste zaaken verhandelen, over de beginzelen van zedelyke bedryven spreeken, en de pligten des leevens voorhouden, nogthans al de stugheid van den Leermeester afleggen, en alle de cieraaden van Fraaiheid, en alle de aantreklykheden van Vermaak, aandoen; die, als in een Schildery, de bedryven, de zeden, de werkzaamheden der menschlyke driften, ten toon hangen; en, door de kragt van naavolging en verbeelding, door de rolling der welluidende Verzen, door smaak en verscheidenheid in de afbeeldingen, de genegenheid der leezeren gevangen neemen, en ongemerkt, of misschien tegen wil en dank, dringen om de Deugd na te jaagen. Dit is het weezenlyk oogmerk van een Heldendicht; dit het uitwerkzel van het leezen van HOMERUS. En wie is zo verstandloos of zo ongevoelig, dat hy geen ongelooflyk vermaak gevoelt als hy zich hier mede onledig houdt? Wie wordt niet bewoogen, vervoerd en verrukt, door den invloed van dat verheven Vernuft? Wie is zo zielloos, dat hy niet ziet, of, als 't ware, in zyn hart ingedrukt voelt, diens heerlyke grondlessen van 's Menschen gedrag? Van de hand der Wysbegeerte mogen wy eenige koelzinnige onderrigtingen ontvangen, in de Geschiedenis eenige van geest ontbloote voorbeelden aantreffen; hier hooren wy de kragtige stem der Deugd zelve; hier beschouwen wy haar in haare liefde-wekkende gestalte. De Dichtkunst geeft haare voorschriften niet aan het Verstand alleen, zy roept de Hartstochten te hulp, zy verschaft niet alleen voorbeelden, maar dringt ze diep der ziele in. Zy verzagt het wasch door haare warmte, en maakt het vormbaarder voor de hand des Kunstenaars.

Volkomener en beter is der Dichteren onderwys dan dat der Wysgeeren. —— *Volkomener*, dewyl zy hunne Leerlingen niet verveelen of verwarren met een droog en dor ophaalen van bepaalingen en onderdeelen; maar zo volkomen en naauwkeurig de voorbeelden van elke soort afmaalen, de gedaanten die menschlyke driften en hebbelykheden aanneemen, de beginzels van 't gezellig en burgerlyk leeven schilderen, dat hy, die, uit de School der Wysgeeren komende, het oog slaat op de tafereelen van HOMERUS, zich als uit een eng en doornig pad overgevoerd vindt in een ruim en met bloemen begroeid veld. —— *Beter*, naardemaal de Dichter niet onderwyst door grondregelen en voorschriften op een schraalen en gemaakten

 trant,

trant, maar door de welluidendheid der verzen, door het schoon der verbeelding, door het vernuftige van de Fabel, door de juistheid der Navolging, neemt hy de ziel des Leezers in, en vormt dezelve tot Deugd en Braafheid.

Maar, indien wy van het Heldendicht tot het Treurspel overgaan, waaraan ARISTOTELES den voorrang toekent, ter oorzaake van de waare en volkomene naavolging, zullen wy nog duidelyker overtuigd worden van de meerderheid der Dichtkunst boven de Wysbegeerte, op het beginzel van derzelver meerdere aangenaamheid. —— Het Treurspel is, met de daad, niets anders dan de Wysbegeerte ten tooneele gevoerd, behoudens alle haare natuurlyke eigenschappen, en niets verliezende van haare aangeboorene ernsthaftigheid, maar alleen bygestaan en verfraaid door andere gunstige omstandigheden. Welk stuk, by voorbeeld, van Zedeleer, hebben de *Griekfche* Treurspel-Dichters onaangeroerd of onopgeeierd gelaaten? Welk een Leevenspligt, wat beginzel van huishoudelyke Staatkunde, wat beweegmiddel tot het bestuur der Driften, welk eene aanpryzing der Deugd is 'er, die zy niet volkomen, met verscheidenheid, en geleerd, behandeld hebben? De Zedeleer van ÆSCHYLUS (niet alleen een Dichter maar een Pythagorisch Wysgeer) zal altoos bewonderd worden. SOPHOCLES en EURIPIDES stonden niet min voor wyze Mannen vermaard: de laatstgemelde was de Leerling van SOCRATES en ANAXAGORAS, en stondt onder zyne Vrienden bekend als de Tooneel-Wysgeer. By deeze Schryvers voegden de aanloklykheden der Dichtkunst zeker iets toe aan de heerschappy der Wysbegeerte; en, in de daad, bereikte nooit iemand het toppunt van Dichterlyke Vermaardheid, of hy lag eerst den grondslag zyner Kunste in de waare Wysbegeerte.

Men brenge hier tegen niet in 't midden, dat eenigen in het vak der Dichtkunst hebben uitgestooken, die nooit de Schoolen der Wysgeeren betraden, noch de voordeelen eener opvoeding, boven die van den gemeenen Man verheven, genooten. Ik blyf niet hangen aan 't gemeene denkbeeld, ik twist niet over de meening van een woord: de Man, die, door kragt van vernuft, door waarneeming, eene volkomene kennis van het menschlyk hart verkreegen heeft, die weet welke de vermogens van 's Menschen geest zyn, en hoe de driften opgewekt en uitgedrukt worden, die niet alleen met woorden kan beschryven, maar voor de zinnen alle beweegingen der ziele afmaalen, die de driften kan opwekken, maatigen en regelen —— zulk een Man, schoon

hy

hy geene geleerdheid langs de gewoon gebruiklyke wegen opgedaan hebbe, agt ik een rechtschaapen Wysgeer. De drift der Jalousy, derzelver oorzaaken, omstandigheden, voortgangen en uitwerkzels, zyn, myns oordeels, naauwkeuriger, juister en voldoender beschreven, in één der Spelen van SHAKESPEARE, dan in alle de Schriften der Schoolsche Wysbegeerte.

Indien nu het Treurspel van eenen zo waarlyk Wysgeerigen aart is; indien het, by al de ernsthaftigheid der Wysheid, de bevalligheden en aanloklykheden, aan 't zelve eigen, toevoegt, zullen wy dan niet moeten erkennen, dat Wysbegeerte, wat de nuttigheid betreft, voor de Dichtkunst moet zwigten; of zullen wy niet liever zeggen, dat de eerstgemelde veel aan de laatstgenoemde verschuldigd is, van wier bystand en aanbeveeling zy een zo voordeelig gebruik maakt, om het byzonder einde, verbetering, te wege te brengen?

Maar is de kragt van Naavolging en Fabel zo groot, dan moet de kragt der Waarheid zelve nog veel grooter voorkomen, en wy hebben ons liever, om onderwys in 't Zedelyke te verkrygen, by de Geschiedenis dan by de Dichtkunst te vervoegen. —— Dit is een misverstand. De Geschiedenis vindt zich binnen al te naauwe perken omschreeven; de Geschiedenis is aan haare byzondere Wetten verbonden, die te streng zyn om zulk eene toepassing te gedoogen. De Geschiedenis verhaalt de dingen gelyk ze daadlyk voorvielen, en geeft de Gebeurtenissen onder 't geleide van het gezag 't welk zy voor de zaaken bybrengt: zy moet vermelden wat 'er voorviel, niet wat 'er mogt of behoorde voorgevallen te zyn. Zy mag niet afwyken om lessen te geeven, of waarschynlyke gissingen voor te stellen; maar moet zich bepaald houden op dat pad, 't welk de gebeurde zaak voorschryft. De Geschiedenis handelt over zaaken en persoonen die een daadlyk bestaan gehad hebben; de onderwerpen der Dichtkunst zyn oneindig en algemeen. Deeze speurt de oorzaaken op door het onzeker middel van gissing, de ander toont ze met klaarheid en zekerheid. De een verbergt de toevallig voorkomende schitteringen van waarheid als zy aanbreeken, de ander beschouwt derzelver onbenevelde verschyning. De Geschiedenis legt haar voorgeschreeven weg af langs een recht toeloopend pad, de Dichtkunst zweeft onbedwongen over de geheele uitgestrektheid der Natuur. De eerste moet haare voorschriften naar het onderwerp schikken, de laatste vormt een onderwerp, ondergeschikt aan haar oogmerk. Om deeze reden houdt ARISTOTELES de Dicht-

kunst voor eene zaak van ernstiger en wysgeeriger aart dan de Geschiedenis, en onze BACON (een naam die in de Geletterde Wereld voor dien van ARISTOTELES niet behoeft te zwigten,) is van 't zelfde begrip.

De Lierzang, schoon in zommige opzigten minder te rekenen dan 't geen men de hoogere soorten van Dichtstukken noemt, wykt geene in kragt, vuur, en evenaart ze zelfs zomwylen in ernst en deftigheid. Ieder soort van Dichtstukken heeft, in de daad, eene byzondere wyze, waar op zy 't menschlyk gevoel aandoen; de algemeene uitwerking is misschien dezelfde. Het Heldendicht volvoert dit oogmerk met meer bedaardheids, overlegs en moeite, en daarom waarschynlyk zekerder. Het krygt meer trapswyze ingang, het doordringt, het beweegt, het vermaakt: nu ryst het tot een hoog toppunt van 't verheevene, dan gaat het voort met de gewoone zoetvoerigheid, en den Leezer geleidende door een tooneel vol verscheidenheid en vermaak, neemt het de ziel zagtlyk gevangen, en maakt een diepen indruk door den dringenden aart der toepassinge, doch inzonderheid door de volduuring des werkstuks. —— De Lierzang, integendeel, treft door eene oogenbliklyke werking; dezelve verbaast en bestormt, als 't ware, de aandoeningen. —— Het Heldendicht mag men vergelyken by eene vlam, die, door den wind aangeblaazen, zich allengskens aan alle kanten verspreidt, en eindelyk alles in brand zet. De Lierzang by een blixemstraal, die onverwagt uitschiet, en alles te gelyk doet opblaaken.

De wonderbaare kragt van den Lierzang, om de Driften te bestuuren, de Zeden te vormen, Burgerdeugd in de harten te kweeken, en byzonder om die edelaartige verhevenheid van gevoelens in te boezemen, van welke openbaare Deugd haar bestaan schynt te ontvangen, zal ons genoegzaam blyken, als wy die gedenktekens van Dichterlyk Vernuft beschouwen, welke *Griekenland* heeft naagelaaten. Indien wy de Gedichten van PINDARUS, (die, schoon geenzins voor de uitmuntendste in hun soort gehouden, ongelukkig bykans alleen overgebleeven zyn,) inzien, hoe keurig moet het vermaak, hoe leevendig de aandoening geweest zyn van den *Griek*, wiens doorgaande uitspanning bestond in ze te zingen of te hooren zingen! Want dit slag van onthaal bepaalde zich niet tot lieden van Smaak en Geleerdheid, maar werd van allen genooten. Moest, wanneer hy zyne Goden, de Helden en zyne Voorouders, in 't getal der Goden

geplaatst, op eene zo verheevene, zo Godlyke wyze, hoorde roemen, zyn boezem niet gloeijen door zugt tot roem, niet ontflooten worden door heete nayver in Deugd, in Vaderlandsliefde, misfchien de maat wel eens te buiten gaande, doch dikwyls eerlyk en hoogstnuttig? Is het te verwonderen, dat hy zoodanig verheeven werd door die grootheid van ziel, (mag ik het zo noemen?) of liever dien trots, waardoor hy elk ander Volk laag, barbaarsch, en veragtlyk oordeelde, in vergelyking met zichzelven en zyne eigene Landgenooten? 't Is bykans noodloos hier te fpreeken, dat, in de heilige Spelen, (die zo veel fteuns gaven aan de Krygsdapperheid der *Grieken*) geen geringe maate van de waardigheid en hoogagting voortfproot uit de verzen der Dichteren. De krans, in de *Olympifche* Spelen behaald, was geen grooter belooning voor den dinger na Roem, dan zyn lof door een PINDARUS of STESICHORUS opgezongen.

Ik wenschte, in de daad, dat de tyd, op eene nydige wyze, ons niet beroofd hadt van de Werken des laatstgenoemden, wiens grootschheid en deftigheid eene algemeene toejuiching verwierven, dien DIONYSIUS boven alle andere Lierdichters ftelde, dewyl hy de verhevenfte en fchitterendfte onderwerpen uitkoos, en in derzelver uitbreiding allervolkomenst het eigenaartige en treffende der Characters bewaarde. Aan ALCÆTUS erkent, egter, die zelfde Schryver, de hoogfte uitneemendheid toe, in 't behandelen van Staatkundige onderwerpen. Als een Man, in de daad, hoe groot! Als een Burger, hoe geftreng! Hoe moedig een Verdeediger van de Wetten en Staatsgefteltenisfe zyns Lands! Hoe wakker een Beftryder der Dwingelanden! Die zyn Zwaard en zyn Lier beide aan het Altaar der Vryheid heiligde! Wiens voorfpellende Zangeresfe, door elk Gewest zwervende, het werk eens Befcherm-Engels volvoerde, niet voor het tegenwoordig oogenblik alleen, maar voor volgende Eeuwen: niet enkel voor zyn eigen Staat, maar voor 't geheele Gemeenebest van *Griekenland*. Dichtkunst, zo als de zyne, zo verheeven, zo bezield, moet zeker hoogst kragtig geoordeeld worden, zo om het menschlyk hart tot deugd aan te zetten, als om hetzelve te zuiveren van alle laage en fnoode neigingen; dan nog byzonderder ftrekte dezelve, om die kragt van ziel, die edelmoedigheid van aart aan te kweeken, welke, en de afftammeling, en de Behoedfter, is der Volksvryheid. Kon 'er eene gedagten ontftaan, dat een andere PISISTRATUS het in den zin zou krygen, om die Stad in flaaf-

flaaffche boeijen te kluisteren, waarop ieder gastmaal, ja, op de ftraaten, en in de geringfte zamenkomften des gemeenen Volks, dagelyks de Lierzang gezongen werd, die den naam van CALLISTRATUS draagt?

'Er zyn eenige andere foorten van Dichtftukken, die ons doorgaans voorkomen als in een gemaklyken en gemeenzaamen ftyl gefchreeven; doch voortyds, by wylen, deftiger en ftaatlyker te voorfchyn traden. Van dien aart zyn de Liederen, ik fpreek niet van de ligtvaardige Minneliederen der hedendaagfchen, maar van de oude, deftige, heilige en leerzaame, Liederen, die Zeden voorfchreeven, Wetten aan de Volken gaven, en Godfpraaken der Deugd. Om niet te fpreeken van Dichters, wier Werken wy niet bezitten, en van wier verdienften wy ons, gevolglyk, geen gepast denkbeeld kunnen vormen, zal het genoeg weezen, SOLON ten voorbeelde by te brengen; SOLON, een van de eerwaardigfte Characters der Oudheid, de wysfte der Wetgeeveren, en daar benevens een Dichter van geen geringen rang. Wanneer 'er iets bezwaarlyks of verlegenheid baarends, in het beftuur der openbaare zaaken voorkwam, nam hy, gelyk verhaald word, de toevlugt tot de Dichtkunst. Moesten de Wetten gehandhaafd, of by eene voorkomende gelegenheid aangedrongen; moest de traagheid of ongebondenheid der Burgeren beftraft, of hun geest door den prikkel der Vryheid aangefpoord worden; hy had terftond een Dichterlyk voortbrengzel in gereedheid, dat ftout, ftreng, en op den toon van zedemeesterlyke ftrafheid geftemd was, en egter, in geenerlei opzigt, fraaiheid derfde. —— 't Is eene bekende zaak, dat de *Atheners*, de herwinning van *Salamis*, aan de Verzen van SOLON, zelfs ftrydig met hunne eigene neiging en oogmerk, te danken hadden. Naa dat zy, door herhaalde nederlaagen, in den diepften wanhoop gedompeld waren, en zo verre vernederd, dat men het fpreeken van het vernieuwen des Oorlogs, en het herkrygen des Eilands, voor een hoofdmisdaad rekende, was de invloed van een enkel Dichtftuk, 't welk aanvangt, *Laat ons na Salamis trekken*, uitgefprooken als door een Propheet, door Godlyke Geestdrift aangeblaazen, genoeg, om het Volk, daar door verrukt, ten Wapen te doen vliegen, om den Oorlog te doen fchreeuwen, en op het flagveld met zulk eene ongelooflyke dapperheid te doen vegten, dat het, naa eene groote flachting onder de Vyanden gemaakt te hebben, een beflisfende Zegepraal bevogt.

Wy

Wy hebben ook eenige overblyfzels van den beroemden TYRTÆUS, die, door Verzen, manlyke Zielen tot heldendaaden aanspoorde. Het geheele oogmerk en het onderwerp zyner Opstellen is, het verheffen van Dapperheid en het zingen van den eeuwigduurenden Roem der geenen, die onder het betoon van moed op 't slagveld sneuvelden. — Dichtstukken, geschikt om zekere magt van dapperheid, zelfs in de vreesagtigen en beschroomden, te ontvonken, door welke hy de gemoederen der *Lacedemoniërs*, die lang vernederd en verzwakt waren, met eene zekere hoope op de Overwinning bezielde. De zaak is wel bekend, en was dezelve niet onderschraagd door het getuigenis van zo veele Schryveren, zouden veelen ze voor ongelooflyk gehouden hebben, schoon het my toeschynt, dat ze niet min ondersteund word door de rede der zaake, dan door het gezag der Geschiedenissen.

Om niet geheel en al de mindere soort van Dichtstukken, met stilzwygen, voorby te stappen, zullen veelen denken, dat wy 'er genoeg aan toekennen, wanneer wy stellen, dat derzelver Nuttigheid bestaat in het Vermaak, 't welk zy aanbrengen. Dit Vermaak zelve is niet geheel en al te versmaaden, als men aanmerkt, dat dit genoegen, die lugtige losheid, ontspanning aan den Geest verleent, wanneer dezelve afgemat is door de vermoeiendste naspeuring der waarheid, dat ze het verstand verlustigt na ingespanne werkzaamheid, en verfrist door de verandering van denkbeelden, welke de ligter Werkstukken der Dichtkunst voortbrengen. —— Hier vinden wy ons gesterkt door het voorbeeld en het getuigenis der grootste Mannen van *Griekenland*, SOLON, PLATO en ARISTOTELES; van *Rome*, SCIPIO en LÆLIUS, JULIUS en AUGUSTUS, CÆSAR, VARRO en BRUTUS, die de tusschenruimten van hunne gewigtige bedryven, en ernstiger Letteroefeningen, aanvulden, met de aangenaamheden en vervrolykingen der Dichtkunste. In de daad, de Natuur schynt, in dit stuk, wyslyk voor ons bedagt geweest te zyn, en gezorgd te hebben, dat, terwyl zy ons tot de kennis der Waarheid, welke dikwyls diep ligt, en alleen door onvermoeide naarstigheid kan opgedolven worden, ons opbeurende verlustigingen schonk, als een uitspanning voor den Geest, om denzelven voor kwyning te beveiligen en van lustloosheid te ontheffen.

Doch daar is een meerder Voordeel te trekken uit de Beoefening der Dichterlyke Werken, 't welk in geenen dee-

deele behoort over 't hoofd gezien, of veragtloosd te worden; want, behalven dat zy een verzagtend middel in de Letteroefeningen verschaffen, kan men uit die Schatkamer veele der schoonste cieraaden van de Letterkunde ontleenen. Het eerste voorwerp onzer Beoefeninge is, de redenen, de beginzels, en de betrekkingen der dingen, klaar te bevatten; het tweede bestaat in bekwaam te zyn, om onze bevattingen niet alleen duidelyk, maar tevens met eene zekere maate van bevalligheid, voor te draagen. In dit stuk vallen wy meest allen kieskeurig, en zyn zelden voldaan door een magere en naakte voordragt, zelfs van de ernstigste onderwerpen; eenige byvoegzels van kunst, eenige cieraaden van styl, eenige fraayheid van uitdrukking, eenige zwier van welzeggen, moet 'er bykomen; zelfs moet men eenigermaate agtslaan op welluidendheid en de voldoening van 't gehoor. In alle deeze opzigten, schoon ik gereedlyk toestemme, dat de taal der Dichteren wyd en verre verschilt van alle andere soort van Opstellen, zal hy nogthans, die eenigen tyd en aandagt besteed heeft aan het leezen en naavolgen der Dichteren, (des hou ik my verzekerd,) zyn verstand geoefend, en in die loopbaan, als 't ware, aangekweekt vinden; de kragt en werkzaamheid zyner verbeelding vermeerderd voelen, en zelfs, in zyne wyze van uitdrukking, ongevoelig iets van den ommegang met de Dichteren overgenomen hebben. Zo zien wy in Menschen, die dansen leerden, eene zekere onbeschryfbaare bevalligheid in hun voorkomen; schoon zy hunne gewoone beweegingen en gebaaren niet naar gezette regelen afmeeten, ontstaat 'er nogthans, uit die oefening, eene zekere bevalligheid, welke de daarin geoefende byblyft, zelfs dan, wanneer zy de Danskunst langen tyd hebben laaten vaaren.

'T Is geenzins onwaarschynlyk, dat, en CÆSAR en CICERO, (de een de fraaiste Schryver, de ander de welspreekendste Redenaar onder de *Romeinen*,) aanmerkelyken bystand gevonden hebben, in de aankweeking van dien tak der Fraaije Letteren; naardemaal men volkomen zeker weet, dat zy beiden zeer gaarne Dichtwerken lazen, en zelfs Verzen maakten. Dit straalt ook zodanig door in de Schriften van PLATO, dat men niet alleen oordeelt, dat hy gedwaald, maar zelfs zich ondankbaar aangesteld hebbe, wanneer hy, uit zyn ingebeeld Gemeenebest, die Kunst, waaraan hy zo zeer veel van de schittering zyns Vernufts had dank

te

te weeten, uit welker bron hy dien zagten, ryken en zoetvloeijenden Styl, welken men dermaate bewondert, geput hadt, wilde verbannen hebben.

Maar om tot de edeler en gewigtiger voortbrengzelen der Zanggodinnen weder te keeren. Dus verre moet der Dichtkunste een hoogen rang onder de andere Vrye Kunsten toegekend worden; daar zy den vermoeiden geest verkwikt, den ontroerden tot bedaarde kalmte brengt, en den verdrukten opbeurt; daar zy de gedagten opheft tot bewondering van het schoone, van het voeglyke, van het groote, en van het edele: 't is niet genoeg gezegd, dat zy de Voorschriften der Deugd op de aangenaamste wyze overlevert, zy stort de beginzels van Zedelykheid zelve der Ziele in. Daarënboven, vermids de zugt tot Roem, den Mensch ingeschaapen, ten vollen blykt de scherpste spoor te weezen tot groote en heldhaftige bedryven, is 't eene byzondere taak der Dichtkunste, deeze neiging onzer Natuure te verbeteren, en de zaadbeginzels der Deugd te koesteren en te kweeken: en dewyl eene der hoofdverrigtingen van de Dichtkunst bestaat in het verheffen van groote en deugdzaame bedryven, in de voorbeelden der braafste en voortreffelykste Mannen der Naakomelingschap voor oogen te schilderen, en hunne Naamen der Onsterflykheid te wyden, komt haar ongetwyfeld den lof toe, dat, terwyl zy de ziel tot hebbelykheden van deugd vormt door haare voorschriften, dezelven door haare voorbeelden bestuurt, en door de kragt, haar byzonder eigen, aandringt, zy ook de eer heeft, van aan de Deugd de rykste en begeerdste belooning van haaren arbeid te schenken.

En met dit alles zouden wy laager van de Dichtkunst denken, dan dezelve verdient, als wy onze aandagt niet vestigden op die zyde, waar het aanbelang dier edele Kunste zich het uitsteekendst voordoet; als wy dezelve niet beschouwden, bezig aan heilige Onderwerpen en den Godsdienst dienstbaar. Dit, in de daad, blykt de oorsprongelyke bezigheid en bestemming der Dichtkunst geweest te zyn; en verrigt zy die nog zo gelukkig, dat zy in alle andere gevallen buiten haar character schynt te treeden, als tot dit oogmerk alleen ingerigt. By andere gelegenheden schynt de Dichtgeest het behulp der kunste noodig te hebben, dan hier treedt dezelve te voorschyn, met al den aangebooren luister, of liever bezield door die Inblaazing, van welke men anders spreekt, zonder ze te gevoelen.

Allerspreekendst worden deeze waarneemingen bevestigd in de *Hebreeuwsche Dichtkunst*, boven welke 's Menschen geest

geest niets verheeveners, schooners of fraaiers kan vinden, als waarin de onuitspreeklyke verheevenheid des Onderwerps ten vollen geëvenaard wordt, door de kragt der Taale, en de deftigheid van den Styl. 't Is der opmerkinge waardig, dat, daar eenige van die Schriften in oudheid de Fabel-Eeuw der *Grieken* te boven gaan, zy in verheevenheid de schoonste voortbrengzelen van dat beschaafde Volk overtreffen.

Dus zal men, den weezenlyken oorsprong der Dichtkunst opspeurende, dien noodwendig moeten in den Godsdienst vinden; en dewyl zy blykt eene Kunst te zyn van de Natuur alleen ontleend, niet byzonder eigen aan eenige Eeuw of aan eenig Volk, en alleen in een ver gevorderd Tydperk der Maatschappye tot Regels gebragt, moet zy geheel en al toegeschreeven worden aan de sterke aandoeningen des harten, die eigenaartig zich op een leevendigen en zwellenden toon uiten, en eene kragt van uitdrukking bezigen, verre verheven boven het dagelyks gebruik der spraake. —— 't Is niet min opmerkelyk, dat deeze aandoeningen de uitboezemingen, door derzelver aandrang, afbreeken; zy barsten los in nadruklyke, sterke, schielyke en ontroerende gezegden: en in zekeren voege is de styl, zo wel als de rolling, geschikt naar de beweegingen en gesteltenissen des gemoeds. Dit is meer byzonder het geval in Verwondering en Vreugde: en welke Gemoedsaandoeningen worden zo eigenaartig door Godsdienstige bespiegelingen gaande gemaakt, als deeze? Welke denkbeelden konden eene Ziel, door verkeerde gevoelens en hebbelykheden niet bedorven, kragtiger roeren, dan de Goedheid, Wysheid en Grootheid des Almagtigen? Is het niet zeer waarschynlyk, dat de eerste pooging van ruwe en onbeschaafde Verzen bestondt in lofzegging aan den Schepper, en bykans van zelve voortvloeide uit het verrukt gemoed? Dit, ten minsten, gaat zeker, dat de Dichtkunst aangekweekt is in die heilige plaatzen, daar zy eerst bestaan kreeg; en haare oorspronglyke bezigheid vondt in den Tempel en by 't Altaar. Hoe zeer de Eeuwen en Volken van elkander mogen verschillen in hunne Godsdienstige gevoelens en begrippen, in dit punt stemmen zy alle zamen, dat zy de Verborgenheden van hunne Godsdienstverrigting in Verzen opzongen. Van deezen herkomst draagt de Dichtkunst nog heden ten dage geen duistere kentekens, daar zy nog altoos een Godsdienstig en heilig onderwerp, met eene soort van kinderlyke tederheid en genegenheid, omhelst. In de verblyfplaatzen der Godsdienstigheid onthoudt zy zich gaarne, als op haar geboortegrond, en vertoont zich daar in alle jeugdige schoonheid en kragt.

OPGAVE VAN DE VOORNAAMSTE STARRELYSTEN IN VROEGEREN TYDE OPGEMAAKT; EN VERSLAG VAN DIE NU EERST ONLANGS IN 'T LICHT GEGEEVEN ZYN. Door FRANCIS WOLLASTON. F. R. S. (*).

De Naamlysten der Vaste Starren, welke wy tot nog toe bezitten, zyn van tweeërlei gedaante; in de eerste en oudste worden de Starren geplaatst in derzelver Starrebeelden; in de laatste volgen zy elkander in een onafgebrooken reeks, volgens de orde in welke zy door de Middaglyn gaan. Alle de Naamlysten, tot die van FLAMSTEED ingeslooten, waren van de eerstgemelde soort; doch de meeste, naa den tyd diens Starrekundigen opgesteld, van de laatstgemelde, als zynde tot alle oogmerken geschikter.

In Starrebeelden de Starren te schikken was zeker, in veele opzigten, zeer nuttig; en misschien was het volstrekt noodzaaklyk voor de oude Starrekundigen, wier denkbeelden geheel vermeesterd en in verwarring zouden gebragt weezen, indien zy het bestaan hadden zulk een groot aantal van gelykaartige voorwerpen, zonder eenige schynbaare orde, in een zo wyd ruim verspreid, in één zamengevoegd lichaam te beschouwen; terwyl zy niet alleen zich in staat bevonden om ze te bespiegelen, maar ook van dezelve te spreeken, met eene zekere maate van klaarheid, als zy dezelve in kleinere gedeelten afdeelden, waarvan ieder, gelyk zy het begreepen, de vertooning aannam van eenig Dier of ander voorwerp, met welks gedaante zy gemeenzaam bekend waren. —— 't Was voor de oude Starrekundigen alleen niet nuttig, dat men de Starren in Starrebeelden onderscheidde; de

(*) Wy hebben dit overgenomen uit *the Monthly Review*, daar zy een onlangs uitgegeeven Werk beöordeelen onder den Tytel. *A Specimen of a General Astron. Catalogue, arranged in Zones of Northpolar Distance, and adapted to January* 1. 1790: *Containing a Comparative View of the Mean Positions of Stars, Nebulæ and Clusters of Stars; as they come out upon Calculation from the Tables of several principal Observers; together with a Proposal for setting on foot some regular Method of observing the Heavens, through the concurrent Assistance of Astronomers in all Nations, in order to form a more perfect Register of their present State, and discover any Alterations to which they may regularly be subject or which they may hereafter undergo.* By FRANCIS WOLLASTON. F. R. S.

de laatere trokken 'er baat van, als zy de Starren, in derzelver eigen ſtanden met betrekking tot elkander, begonnen te ſchikken op Kaarten, of op de oppervlakte der Globen; want, zonder dit behulp, zou het oog in onzekerheid en verwarring gedwaald hebben onder die menigte, gelyk een ieder zal ondervinden, die zich de moeite geeft om twee halfronden, aan het einde van BAYER's *Uranometria*, waar de Starren zonder Beelden geplaatst zyn, te vergelyken met die in FLAMSTEED's *Atlas Cœleſtis*, waar men de Starrebeelden bygevoegd heeft.

In zo verre is de oude wyze om de Starren in Beelden te onderſcheiden zeker van nut; doch de Heer WOLLASTON merkt, eenigzins met grond, aan, dat, wanneer 'er Naamlysten van Starren gegeeven wierden, onderſcheiden door derzelver Langte en Breedte, of door derzelver rechte Ascenſiën en Declinatiën, in getallen uitgedrukt, de ſchikking anders moest weezen; dit behoorde althans zo, ten minſten, zo ras als de middaglyn-werktuigen by de Starrekundigen in gebruik waren; en het is daarom eenigzins te verwonderen, dat FLAMSTEED, die de plaats der Starren meest bepaalde naar derzelver overgang over de Middaglyn, geen anderen weg opſloeg; maar de kragt der gewoonte is ſterk, en wordt niet gemaklyk verbrooken; zelfs door Mannen van kennis en vernuft; 't welk alleen ſchynt te kunnen pleiten voor zyne andere wyze in deezen gehouden. Vóór zyn tyd, nogthans, kunnen wy het afdeelen der Starren in Starrebeelden, zelfs op de Naamlysten, niet anders dan de beste keuren, byzonder voor de Ouden, die altoos de Starren onder de gegeevene gedaanten van Starrebeelden beſchouwden, en wier hooggeroemde Starrekunde, misſchien, voornaamlyk beſtondt in de bekwaamheid om de Starren aan te wyzen, die tot elk Starrebeeld behoorden. Zelfs naderhand, zo lang zy hunne Waarneemingen alleen deeden met Armillæ, of met werktuigen, die alleen den hoek-afſtand, of de Azimuths en Hoogten der Starren opgaven, zien wy niet, dat eene andere wyze van aanduiding eenig aanmerkelyk voordeel zou gegeeven hebben. 't Was derhalven, natuurlyk genoeg voor HIPPARCHUS, (die, zo verre wy weeten, de eerſte Naamlyst der Vaste Starren gaf, *honderd en acht en twintig Jaaren* vóór CHRISTUS) de Starren in Starrebeelden te plaatzen, en voor de oude Starrekundigen, die hem volgden, daarin te volharden.

De Naamlyst van HIPPARCHUS, (ten minſten zodanig als dezelve uit zyne handen kwam,) is ons niet overgereikt; die

die wy hebben, wordt gevonden in de Werken van PTOLEMEUS; en hy vermeldt ons 2° 40.′ by de Lengten van HIPPARCHUS gevoegd te hebben, om dezelve te brengen van het begin des *honderd en acht en twintigsten Jaars* vóór CHRISTUS, (het tydperk waarin HIPPARCHUS dezelve hadt opgegeeven) in den aanvang des Jaars *honderd en zeven en dertig* naa CHRISTUS, of het eerste van ANTONINUS PIUS. Deeze verandering is ingerigt naar de berekening van één Graad in honderd Jaaren, de hoeveelheid des voortgangs door HIPPARCHUS bevonden, door de vergelyking zyner eigene Waarneemingen van de *Spica Virginis*, met die op dezelfde Star gedaan door TIMOCHARIS, omtrent honderd en veertig Jaaren vroeger. En hier uit is het openbaar, dat PTOLEMEUS in dit stuk niet op eigene Waarneemingen afging; maar geheel berustte op die gedaan waren door deeze twee uitsteekende Starrekundigen, drie Eeuwen vóór zyn leeftyd. Hadt hy zelve eenige Waarneemingen gedaan, hy moest bevonden hebben, dat de door hem gestelde hoeveelheid te weinig was, een geheele Graad ten minsten; zynde de juiste hoeveelheid voor 265 Jaaren 3° 42′ 22″ 6.— Deeze Naamlyst, gelyk wy dezelve by PTOLEMEUS aantroffen, behelst 1026 Starren in 48 Starrebeelden; maar volgens PLINIUS (*) begreep dezelve 1600 Starren in 72 Starrebeelden. Deeze Schryver, nogthans, is zo vol misstellingen, (schoon het niet gemaklyk valle te begrypen, hoe hy hier konne gedwaald hebben,) dat men weinig geteld heeft op 't geen hy ten deezen aanzien zegt; en men hadt in 't algemeen vastgesteld, dat die Naamlyst geen meer Starren bevatte dan PTOLEMEUS opgeeft; bovenal daar geen der Afschriften, ons door de *Arabieren* nagelaaten, 'er meer optekenen.

De naastvolgende Naamlyst, welke wy hebben, is die van ULUGH BEIGH, of gelyk Mr. WOLLASTON diens naam schryft, OLEG BEG, een *Tartaarsch* Prins en Kleinzoon van den grooten TAMERLAN. Dezelve behelst de plaatzen van 1016 Starren, in 't begin van het 841 Jaar der *Hegira*, of het Jaar 1437 naa CHRISTUS. Dezelve werd uitgegeeven te *Oxford* met Aantekeningen van Dr. HYDE, in 't Jaar 1665.

WILLIAM DE IV, Prins van *Hessen*, maakte eene andere Naamlyst der Starren op, geschikt voor 't Jaar 1593; doch of voor het begin of het einde, weeten wy met geene zekerheid. WILLEBRORD SNELLIUS gaf dezelve eerst in 't licht in

(*) PLIN. *Nat. Hist.* Cap. XLI.

in 't Jaar 1618, dezelve behelsde de plaatzen van 400 Starren; doch het affchrift, 't welk wy daarvan hebben, in het Derde Deel van FLAMSTEED's *Historia Cœlestis*, geeft 'er niet meer dan 368 op.

TYCHO BRAHÉ was een tydgenoot des Prinfen van *Hessen*, en nam de plaatzen van 1000 Starren waar. Zyne *Progymnasmata*, in den Jaare 1610 uitgegeeven, bevatte alleen 777 Starren; en zyne *Opera Omnia*, gedrukt in 't Jaar 1648, geen grooter getal, fchoon de plaatzen van 223 meer Starren uit diens Waarneemingen zyn opgemaakt door KEPLER, en met die der voorige 777 door hem werden opgegeeven aan 't einde der *Rudolphinfche* Tafelen, in 't Jaar 1627. De plaatzen der Starren, in deeze Naamlyst, zyn bepaald voor het einde des Jaars 1600.

In den Jaare 1603 gaf JOHN BAYER een Naamlyst der Vaste Starren in 't licht, te *Augsburg* in *Duitschland*, hier worden de ftanden der Starren, met betrekking tot hun Starrebeeld in 't welke zy geplaatst zyn, met woorden uitgedrukt; maar derzelver Langten en Breedten vertoond door middel van Kaarten, op welke de Starrebeelden getrokken, en de Starren op derzelver plaats gefteld zyn, met aanwyzing van de grootte. Het uitneemendfte egter van deeze uitgave beftaat daarin, dat de Schryver elke Star met een Letter gemerkt heeft; zynde de helderfte Star in elk Starrebeeld altoos aangeweezen, door de eerfte Letter in het *Griekfche* Alphabeth; de naastvolgende in helderheid, door de tweede Letter van 't zelfde Alphabeth; de overige worden uitgemerkt door *Romeinfche* Letteren; terwyl de orde der Letteren de betrekkelyke helderheid der Starren uitdrukt. Hier door vinden wy ons niet alleen in ftaat gefteld om elke Star aan den Hemel zeer gereed en juist aan te toonen; maar, om tevens derzelver helderheid met betrekking tot andere Starren, in 't zelfde Starrebeeld en in zekere maate ook de grootte, aan te wyzen. — Men hebbe niet te denken, dat BAYER deeze Naamlyst uit eigene Waarneemingen zamenftelde. De plaatzen van zodanige Starren als in *Europa* zigtbaar zyn, ontleende hy uit de Naamlysten van PTOLEMEUS en TYCHO BRAHÉ; en de Starren, aan de Zuidpool, vermeldt hy getrokken te hebben, deels uit de Waarneemingen van AMERICUS VESPUTIUS, deels uit die van ANDR. CORSALIS, deels uit die van PETER DE MEDINA, en dat PETER THEODORE, een zeer bedreeven Zeeman, de eerfte was, die 'er Starrebeelden van vormde, en dezelve in 't licht gaf. THEODORE's Uitgave zou thans, in de daad, een zeldzaamheid weezen!

JOHN

JOHN HEVELIUS van *Dantzig* gaf, in den Jaare 1673, zyne *Machina Cœlestis* in 't licht. Een Werk, 't geen, onder veele andere keurige byzonderheden, een Naamlyst der Vaste Starren opgeeft. Dit Werk is zeer zeldzaam; dewyl het grootste gedeelte van den Druk, met zyn Observatorium en Werktuigen, verbrandde, op den 26 Sept. 1679, en wy 't zelve thans niet kunnen raadpleegen. CHAMBERS zegt, in zyne *Dictionary* (Art. *Catalogue*) dat die Naamlyst de plaatzen van 1888 Starren aanwees; en onder deeze 1553 volgens de eigene Waarneemingen van HEVELIUS; maar zo als wy die Naamlyst, in de *Historia Cœlestis* van FLAMSTEED, vinden, worden 'er niet meer dan 1520 Starreplaatzen op aangetekend. Derzelver stand is bepaald tot het einde des Jaars 1660.

De volkomenste Naamlyst ooit gegeeven door den arbeid van één enkel Man, is de *Britannic Catalogue*, ontleend uit de Waarneemingen van den Eerw. JOHN FLAMSTEED, de eerste Koninglyke Starrekundige te *Greenwich*. Wy bezitten 'er twee uitgaven van; de eerste van 't Jaar 1712, doorgaans HALLEY's uitgave geheeten; dewyl hy als Uitgeever gebruikt werd door Prins GEORGE van *Deenemarken*, op wiens kosten dezelve gedrukt werd. In deeze Uitgave telt men niet meer dan 2680 Starren; 't geen men misschien daar aan heeft toe te schryven, dat de uitgave geschiedde zonder toestemming, en, zo wy gelooven, tegen den zin van den Heer FLAMSTEED, en die, te deezer oorzaake, 'er alles niet aan toedroeg, 't geen hy wel zou hebben kunnen doen. Dezelve is, met dit alles, in zommige opzigten, naauwkeuriger, dan de Uitgave van 't Jaar 1725, door de Uitvoerders van FLAMSTEED's laatsten wil bezorgd; dan in dezelve vindt men de plaatzen van 2934 Starren, en tot deeze wyzen de Starrekundigen doorgaans. In beide zyn de Starren gesteld tot het begin van 't Jaar 1690.

De Heer BODE, Lid van de Koninglyke Academie der Weetenschappen te *Berlyn*, gaf een zeer breedvoerige Naamlyst der Vaste Starren in 't licht, opgemaakt uit de Waarneemingen van FLAMSTEED, BRADLEY, HEVELIUS, TOBIAS MAYER, DE LA CAILLE, MESSIER, LE MONNIER, D'ARQUIER, en andere Starrekundigen; de plaatzen der Starren worden 'er in aangeweezen tot 't begin van 't Jaar 1780, en deeze bedraagen het getal van 5058; doch 'er is veel reden om te gelooven, dat eenige Starren 'er tweemaalen in gesteld zyn, onder de naamen van verschillende Waarneemers; en gaan wy niet zeker, of 'er geen voorbeelden zyn, dat een en de-

dezelfde Star 'er drie keeren in voorkomt. 't Is, egter; een zeer dierbaar werk, en gaat vergezeld van een Hemel-Atlas of een ftel Kaarten der Starrebeelden, op eene keurige en fchoone wyze gegraveerd.

In alle de Starrelysten, dus verre opgeteld, zyn de Starren in Starrebeelden gerangfchikt. In die wy nu zullen vermelden, volgen zy elkander in die orde, als zy door de Middaglyn gaan, zonder eenigzins agt te geeven op het Starrebeeld waartoe zy behooren; de naam van het Starrebeeld wordt gegeeven, met de befchryving van den ftand der Star in 't zelve.

De eerfte Starrelyst, onder die gedaante, is, zo veel wy weeten, die van den Heer DE LA CAILLE, in den aanvang van zyne *Ephemerides*, voor de tien Jaaren tusfchen 1755 en 1765, en in 't eerfte der gemelde Jaaren gedrukt. Dezelve bevat de rechte Ascenfien en Declinatien van 307 Starren, met bepaaling tot het Jaar 1750.

De Heer DE LA CAILLE gaf in den Jaare 1757 zyne *Astronomiæ Fundamenta* in 't licht, waar in eene Lyst gevonden wordt van de rechte Ascenfien en Declinatien van 398 Starren, desgelyks tot 't Jaar 1750.

In den Jaare 1763, (het Jaar op dat van zyn Dood volgende,) zag men te voorfchyn komen DE LA CAILLE's, *Cœlum Auftrale Stelliferum*, behelzende een Lyst der plaatzen van 1942 Starren, alle bezuiden den Keerkring van *Capricornus*, en waargenomen door dien geleerden en onvermoeiden Starrekundigen, toen hy zich, in de Jaaren 1751 en 1752, aan de *Kaap de Goede Hoop* bevondt. De plaatzen worden daarin ook opgegeeven, voor het begin des Jaars 1750. — In 't zelfde Jaar gaf men zyne *Ephemerides* uit, voor de tien Jaaren tusfchen 1765 en 1775; in de Inleiding worden de plaatzen opgegeeven van 515 Zodiaks Starren, alle opgemaakt uit de Waarneemingen van dien grooten Man. In deeze Lyst worden de Starren gebragt tot het begin van 't Jaar 1765.

De *Nautical Almanac* voor 't Jaar 1773, werd in den Jaare 1771 uitgegeeven; aan het einde vindt men een Lyst van 387 Starren; in derzelver rechte Ascenfie, Declinatie, Langte en Breedte, ontleend uit de Waarneemingen van wylen den Eerw. Dr. BRADLEY, en berekend tot 't begin des Jaars 1760. 't Is grootlyks te bejammeren, dat deeze kleine Lyst, en de uitkomften van omtrent 1200 Waarneemingen van de Maan, alles is, wat men in 't openbaar ziet, van den veelvuldigen arbeid deezes zeer naauwkeurigen en onvermoeiden Waarneemers, niettegen-

ſtaande hy, thans, omtrent dertig Jaaren is dood geweest. De Heer WOLLASTON drukt zich daar over in deezer voege uit. „ De Starren die BRADLEY's naam draagen, zyn alleen „ de 380, gegeeven in zynen *Nautical Almanac*, voor „ 1773, bepaald tot den aanvang des Jaars 1760. Zy „ maaken ſlegts een klein gedeelte uit van 't geen men zou „ hebben kunnen verzamelen uit den arbeid van dien groo- „ ten Man, indien zyne *Repreſentanten* het overige niet aan „ 't oog des Gemeens onttrokken hadden. Naa veele Jaaren „ wagtens en vrugtloozen aanzoek, werden zyne Papieren „ geregtlyk opgeëischt, in den naam van zyne Majeſteit, „ voor het Geregtshof van den *Exchequer*, en, hangende „ het geſchil, overgegeeven in handen van den toenmaali- „ gen Kanſelier van den *Exchequer*, die ze aan de Univerſi- „ teit van *Oxford* gaf, van welke hy desgelyks Kanſelier „ was, en van daar zyn ze nooit weder te voorſchyn geko- „ men. De Starrekunde heeft reden om zich te beklaagen, „ over iets, waar over zy zo lang te vergeefsch geklaagd „ heeft. Uit papieren, die ik gezien heb, is het zeker, „ dat Dr. BRADLEY de geheele *Britſche* Starrelyst berekend „ hadt, voor 't Jaar 1744, en 'er zyn blyken in, dat hy „ meest elke Star daarin heeft waargenomen. In de daad, „ ik ben in 't zekere onderrigt, dat Dr. BRADLEY de *Brit- „ ſche* Starrelyst tweemaalen doorliep; eerst met de oude „ Werktuigen van het Koninglyk Obſervatorie, vóór het „ Jaar 1750, en naderhand met de nieuwe; maar de vrugt „ deezer naſpeuringen heeft men nog aan het Gemeen niet „ medegedeeld, ſchoon ze gedaan zyn met Werktuigen het „ Gemeen toekomende. Verſcheide dwaalingen zal men on- „ der deeze Starren vinden, welke, naar billykheid, niet „ kunnen toegeſchreeven worden aan Dr. BRADLEY, of aan „ de zodanigen die hunne opgaven ontleend hebben uit de „ verſtrooide papieren, die zy konden magtig worden; „ maar aan des Doctors eigen Familie, die, onbezorgd voor „ 's Mans eer, de oorſpronglyke ſtukken te rugge hielden, „ tot dat het tydsverloop het een moeilyke taak gemaakt „ hebbe, zyne eigene Waarneemingen ter zyde te leg- „ gen, om zulk een lange reeks van Waarneemingen, door „ een ander gedaan, te ontknoopen.

In den Jaare 1775 kwam 'er een dun Boekdeel uit, behelzende verſcheide Papieren van wylen den beroemden TOBIAS MAYER van *Gottingen*, onder den Tytel van *Opera Inedita*. In dezelve vindt men een Lyst van de rechte Ascenſie en de Declinatie van 998 Starren, welke door de

Maan en andere Planeeten kunnen bedekt worden. Dezelve is berekend tot 't begin des Jaars 1756; deeze wordt, uit hoofde van bekende kunde en naauwkeurigheid diens Waarneemers, zeer hoog geschat.

Aan het einde van het Eerste Deel der *Astronomical Observations made at the Royal Observatory at Greenwich*, uitgegeeven in 1776, schenkt ons Dr. MASKELYNE, de tegenwoordige Koninglyke Starrekundige, een Lyst der plaatzen van vier en dertig voornaame Starren, en de rechte Ascensie en afstand van de Noord-Pool, geschikt tot 't Jaar 1770, en die, de uitslag zynde van verscheide Jaaren herhaalde Waarneemingen, zeer zorgvuldig en met de beste Werktuigen gedaan, voor allernaauwkeurigst mogen gehouden worden.

By deeze mogen wy voegen Dr. HERSCHEL's Lyst van dubbele Starren, gedrukt in de *Philosophical Transactions*, voor 1782 en 1783; des Heeren MESSIER's *Nebulæ* of Starrenhoopen, uitgegeeven in de *Connoissance des Temps*, voor 1784; en Dr. HERSCHEL's Lyst van denzelfden aart, gegeeven in de *Philosophical Transactions* voor 1786.

Uit deeze Bouwstoffen heeft de Heer WOLLASTON zyn Werk vervaardigd; doch geen gebruik gemaakt van die vóór FLAMSTEED schreeven, uitgezonderd HEVELIUS, en dit nog schaars; en, in de daad, dit was niet noodig, naardemaal de Starrekundigen zeldzaam op dezelven wyzen; maar alle de Starren in *the British Catalogue* van 1725 zyn 'er ingevoegd, zo wel als die men vindt op de drie laatere Lysten van den Heer DE LA CAILLE, die van Dr. BRADLEY in *the Nautical Almanac* voor 1773, van den Heer MAYER, van Dr. MASKELYNE, de dubbele Starren van HERSCHEL en MESSIER's *Nebulæ*, en alle die van Dr. HERSCHEL, uitgenomen die van zyne tweede en derde Classis, dat is, alle die waargenomen kunnen worden met Telescoopen, minder van ontdekking dan zyne eigene.

Het Werk van den Heer WOLLASTON behelst vyf onderscheide Starrelysten; naamlyk, Dr. MASKELYNE's nieuwe Lyst, van zes en dertig voornaame Vaste Starren; eene algemeene Lyst van alle de Starren, in Riemen (*Zones*) van den Noordpool-afstand; een Register tot de algemeene Lyst; een Lyst van alle de Starren, in die orde in welke zy door de Middaglyn gaan; en een Lyst van Zodiacale Starren, in Lengte en Breedte.

De eerste Lyst behelst de Rechte Ascensien in tyd, de jaarlyksche voortgang der Rechte Ascensie in tyd, en de jaarlyksche

ſche eigene beweeging in tyd en in graaden, voor ieder Star, als mede de Riem tot welke dezelve behoort in de tweede Lyst. Deeze omſtandigheden zyn opgemaakt uit eene menigte van Waarneemingen, nieuwlings gedaan met de uiterſte naauwkeurigheid, door den Koninglyken Starrekundigen, met oogmerk om te bepaalen, of deeze Starren, vergeleeken met derzelver ſtand vóór hem bepaald, in 't Jaar 1770, eenige eigene beweeging hebben, en welke dezelve is. —— Dat de *Vaste Starren*, gelyk ze doorgaans genoemd worden, eene eigene beweeging hebben, heeft men zints lang vermoed; en men veronderſtelde zulks zelfs ontdekt te hebben in *Arcturus*; maar deeze beweeging is zeker zo gering, dat geene Waarneemingen, vóór Dr. BRADLEY's lyst gedaan, genoegzaam waren om dezelve onder 't oog te brengen; en het verloop van twintig jaaren; 't welk onze tegenwoordige onvermoeide Koninglyke Starrekundige heeft mogen beſteeden, ſchynt nog veel te kort, om zulks met eenige maate van naauwkeurigheid te bepaalen, zelfs in den thans veel verbeterden ſtaat der Starrekundige Werktuigen. De Waarneemingen duiden, nogthans, genoegzaam zulk eene beweeging aan in alle de Starren, en eene die zeer aanmerkelyk is in *Arcturus*.

De tweede Lyst, of die in Riemen is afgedeeld, verdient, daar de ſchikking geheel nieuw is, eene breedere ontvouwing. Alle de Starren binnen den afſtand van 10° van de Noordpool, zyn zamen vergaderd, en in een Lyst op zichzelven geplaatst, in die orde, als zy door de Middaglyn gaan; dit wordt de eerſte Riem geheeten. De tweede Riem bevat alle de Starren op een grooter afſtand van de Noordpool dan 10°, en op een minder afſtand dan 15°, op dezelfde wyze geſchikt. De derde Riem behelst alle de Starren tusſchen de 15° en 20° van de Noordpool; doch van hier, tot de Schryver komt op 20° van de Zuidpool, zyn de Riemen maar één Graad in breedte, dat is, de vierde Riem bevat alle de Starren die op meer dan 20° en minder dan 21° afſtands zyn van de Noordpool, geſchikt in die orde als zy door de Middaglyn gaan, en zo vervolgens. De Starren op een minderen afſtand dan 20° van de Zuidpool verwyderd, zyn gelyk op denzelfden afſtand van de Noordpool geſchikt in twee Riemen elk van 5° breed, en één van 10° breed; zo dat het geheele getal der Starren verdeeld is in 146 onderſcheide Lysten, of Riemen; in ieder derzelven volgen de Starren elkander, in die orde als zy door de Middaglyn gaan.

Elk van deeze Lysten bestaat uit negen kolommen. De eerste behelst de rechte Ascensie der Starren in Graaden, voor den 1 van January 1790; de tweede, den voortgang der Rechte Ascensien, in dezelfde maate; de derde derzelver Rechte Ascensie in tyd, en de vierde den voortgang in tyd; de vyfde stelt voor, den afstand der Starre van de Noordpool; de zesde haaren voortgang in de Noordpools afstand; in de zevende wordt de grootte aangeduid; de achtste behelst het getal, den naam, of het character van de Star, te gelyk met den naam van den Waarneemer, die de plaats dier Starre bepaalde; de negende levert eenige korte aantekeningen op, om de aandagt der Waarneemeren te bepaalen tot zekere omstandigheden daar vermeld; ten einde zy door volgende Waarneemingen mogen bewaarheid of valsch bevonden worden. Wanneer de stand van eene Star door verschillende Waarneemers is opgegeeven, gelyk het getal der meesten is, vindt men alle die standen overgebragt tot den zelfden tyd, (1 Jan. 1790) en in die orde geschikt, als de Waarneemingen gedaan zyn. Door dit middel blykt met een opslag van het oog, hoe verre de Waarneemers overeenstemmen, en hoe verre zy verschillen. Die schikking is keurig, nuttig, en die vergelyking, onder 't gezigt vallende, verschaft meer vermaaks en voldoenings, dan men mogelyk zou hebben kunnen verwagten van een enkele Starrelyst.

De Heer WOLLASTON heeft elders (*) de redenen opgegeeven, waarom hy denkt, dat een Lyst der Vaste Starren, in deeze gedaante, nutter zou weezen, dan in eenige andere; en toen een voorstel gedaan tot veelvuldige onderzoekingen des Hemels, om eenige veranderingen te ontdekken, die in de Vaste Starren mogten voorvallen. Hy noodigde alle Starrekundigen uit, om deel te neemen in dien arbeid, en een zeker getal van Riemen (elk van één Graad in breedte) waar te neemen.

De derde Lyst noemt hy een Register voor de Starren in *the British Catalogue*, brengende tot de Riem van den Noordpools afstand, waarin ieder Star kan gevonden worden. Deeze Lyst behelst alleen de Starren in *the British Catalogue* van 1725, geschikt in Starrebeelden; en de Starren, in ieder Starrebeeld, volgen elkander in dezelfde orde, als

(*) *Philosophical Transactions*, Vol. LXXIV. p. 181, en Vol. LXXV. p. 346.

als in die *Catalogue*; maar de Starrebeelden zyn Alphabetisch geschikt. De Lyst bestaat uit drie kolommen; de eerste behelst het Getal van de Star, zo' als dezelve staat in *the British Catalogue*; de tweede, BAYER's Letter van aanwyzing wanneer de Star 'er eene heeft; en de derde, het getal van de Riem, tot welke de Star behoort, in de tweede Lyst, van den Noordpool af te rekenen.

De vierde Lyst behelst de Starren van *the British Catalogue*, van DE LA CAILLE's Lyst der Zuider Starren, en omtrent tachtig Starren uit de Lyst van HEVELIUS, die door FLAMSTEED waren overgeslaagen, allen geschikt in een agtervolgende reeks, naar de orde in welke zy door de Middaglyn gaan. —— Deeze Lyst bestaat uit vier kolommen; de eerste stelt voor, de rechte Ascensie der Star in tyd, voor den 1 Jan. 1790; de tweede, den afstand der Star van de Noordpool, voor denzelfden tyd; de derde, de grootte van de Star; en de vierde het getal, den naam of het character van de Star, en het Starrebeeld waarin dezelve geplaatst is.

De vyfde Lyst geeft de Lengten en Breedten op van zodanige Starren, als binnen de negen Graaden van de Ecliptica gelegen zyn, geschikt in de orde van derzelver Langten. Dezelve behelst alle de Starren, welke gevonden worden binnen deeze perken in de Starrelysten van FLAMSTEED, BRADLEY, MAYER, en de kleine Lyst van DE LA CAILLE, in zyn *Astronomiæ Fundamenta*, pag. 238. Deeze Lyst heeft vyf kolommen; de Langte van de Star, gebragt tot het begin des Jaars 1790, staat in de eerste; de tweede bevat de Breedten van zodanige Starren, als zich ten Noorden van de Ecliptica bevinden; en de derde de Breedten van de Starren aan de Zuidzyde. De vierde kolom vermeldt de grootte van de Star; de vyfde het getal, den naam of het character en den naam des Plaatsbepaalers. Wanneer eene Star waargenomen is door twee of meer Persoonen, wordt de uitkomst hunner Waarneemingen (tot het zelfde tydsbestek gebragt) 'er by gevoegd, in die orde als de Waarneemingen gedaan zyn.

WAARNEEMINGEN EN VORDERINGEN IN DE STARREKUNDE, GEDAAN IN DEN JAARE MDCCXCI, VOLGENS DE OPGAVE VAN DEN HEER J. C. DE LA MÉTHERIÉ.

(*Journal de Physique*, Jan. 1791.)

Het getal der Comeeten is nog onbekend. Eene optelling maakende van die men, op verschillende tyden, heeft waargenomen, vindt men een zeer groot getal; en de Wysgeeren hebben, in gevolge van verschillende veronderstellingen, dit getal nog zeer veel vermeerderd. LAMBERT veronderstelde een Millioen Comeeten.

Maar, in de Starrekunde, gelyk in alle andere deelen der Natuurkundige Wysbegeerte, heeft men alle veronderstellingen verbannen, en na wel beweezene daadlyk bestaande Voorwerpen gezogt. In 't Jaar MDCCXC heeft men drie Comeeten gezien, welke, gevoegd by de zes en zeventig wel bekende, ons verzekeren, van het bestaan van negen en zeventig Comeeten.

Mejuffrouw HERSCHELL ontdekte den 7 January een Comeet in het Gestarnte *Pegasus*.

Den 9 January nam de Heer MECHAIN eene tweede waar, in het *Snoer der Visschen*. Deeze is de achtste Comeet door dien bekwaamen Starrekundigen ontdekt.

Eindelyk heeft Mejuffrouw HERSCHELL een derde Comeet ontdekt in 't Gestarnte *Andromeda*, op den 17 April. De Heeren MECHAIN en MESSIER hebben dezelve waargenomen tot den 28 Juny.

Men heeft derzelver Loopkring berekend in het benedenste gedeelte; maar men weet den Omlooptyd deezer Comeeten niet, en kan denzelven niet weeten, voor dat zy ten tweedemaale wederkomen.

De Starrekunde is elk Jaar nieuwe ontdekkingen verschuldigd aan den Heer HERSCHELL. De gewigtigste, welke hy, in 't jongst verloopen Jaar, gedaan heeft, betreft den *Ring van Saturnus*. Deeze was toen zeer weinig zigtbaar; dewyl dezelve alleen van ons op den kant in de dikte gezien wordt. De Heer HERSCHELL heeft dien Ring waargenomen, met zyn groote Telescoop van veertig voeten. Hy ontdekte op dien Ring een genoegzaam lichtend punt om hem te doen zien, dat dezelve eene beweeging heeft op zichzelven, rondsom de Planeet. Die omdraaijing ge-

geschiedt in tien uuren twee en dertig Minuuten. Deeze Waarneeming verklaart ten vollen, hoe deeze Ring van zeventig duizend mylen Diameter zich zelven kan ophouden, schoon zo dun; want de Heer DE LA PLACE hadt reeds by uitrekening ontdekt, dat, indien deeze Ring zich in tien uuren omdraaide, de middelpunt schuwende kragt groot genoeg was, om alle de deelen daarvan zamen te houden.

De Heeren DE LA LANDE en LE FRANÇOIS, diens Neef, hebben hun moeilyk werk in het Observatorium van de *Ecole Militaire* voortgezet, om den stand der Starren in het Noorder halfrond te bepaalen, en reeds dien van acht duizend Starren bepaald.

De Heer DE LA LANDE hadt reeds voorlang aan de Zeelieden Tafels beloofd om op Zee het Uur te vinden door de hoogte der Zonne, op alle Breedten en op alle Declinatien. Mejuffrouw LE FRANÇOIS, zyne Nigt, heeft dit lang en moeilyk werk volbragt.

Ook heeft de Heer LE MONNIER een Vertoog uitgegeeven over de Zeevaard, waarvan hy het bestaan der Stroomen in de *Zuidzee* verzekert, als mede de nuttigheid aantoont, van de hoogte der Maan, om de Langten te vinden; desgelyks verklaart hy in 't zelve de Waarneeming door den Heer DE GUIGNES in *China* gedaan, op eene Verduistering, die geheel hadt moeten weezen; doch eene ringswyze verduistering was, uit hoofde van den Dampkring der Maane.

De Abbe BAUCHAMP is wedergekeerd van *Bagdad*, waar hy een Observatorium heeft opgerigt. Hy vermeldt de Waarneemingen van veele duizenden van Starren, en meer dan honderd en vyftig Waarneemingen door hem gedaan op *Mercurius*, een Planeet by ons zo zeldzaam te zien. Hy heeft eene Kaart van *Asie* vervaardigd van de *Persische Golf* tot aan de *Caspische Zee*, waar omtrent hy eene groote menigte misstellingen verbeterd heeft.

PROEVE OVER DE VOORZIENINGS-REGULEN. Door PIETER VAN AKEN, *A. L. M. & Phil. Doctor.*

In onze (*) voorgaande Bedenkingen hebben we kortelyk aangemerkt, dat 's Menschen kennis in Natuurkundige, en

(*) Zie boven, bl. 110.

en wel inzonderheid in Meteorologische, Wetenschappen, zoo verre noch niet gevorderd is, dat zy by mogelykheid vooraf kan weten, en meesterlyk bepalen, welke, en hoedanig de gesteltenis der Lucht, een geruimen en agtervolgenden tyd aan den anderen, zal zyn, dag en uur zelfs niet uitgezonderd. —— Dan, wy hebben tevens aangemerkt, dat 'er, dit niettegenstaande, wel eenige Voorzienings-Regulen kunnen plaats hebben; die op Waarnemingen, welken reeds voorhanden zyn, gegrond, ons, om die reden, eenige bepaalde zekerheid diesaangaande geven kunnen. —— Dewyl dit nu van veel nuts zy in den Landbouw, en alle zulke hanteringen, die by droog of nat Weêr eenig belang hebben, zo zal het niet ondienstig zyn, eene proeve over de Voorzienings-Regulen daarop te laten volgen; welke ik, zoo kort, als mogelyk is, zal voorstellen.

Door *Voorzienings-Regulen* versta ik Regulen, door welken wy eene aanstaande luchts-gesteltenis voorzien, en voorweten kunnen; byaldien de Natuur hare werking in die orde houde, waarin men ze voor het tegenwoordige bevind. Ik voeg 'er dit laatste by, om dat het onwaarschynelyk is, dat de grote veranderingen, die in den Dampkring voorvallen, volstrekt werktuigelyk geschieden: en het, byaldien 'er al dusdanige wetten mogten plaats hebben, zeer waarschynelyk is, dat de ontzagchelyke doorbrekingen van vrezelyke Dampen, uit onderaardsche Kolken, in dezen eene grote verandering moeten veroorzaken. Immers, dat 'er dusdanige vrezelyke onderaardsche Holen op den bodem der Zeeën, zoo wel, als in de verscheide Beddingen des Aardbodems, te vinden zyn, daaraan kan men geenszins twyfelen, byaldien men het vierde Deel van de *Verzameling der Mengelschriften* van den Heer UNSER inziet; alwaar hy in zyn tweden Brief, met onlochenbare bewyzen, door oog-getuigen, op velerhande manieren genomen, aantoont, dat, om zyne eigene woorden te gebruiken, *byna de gansche omtrek des Aardbodems inwendig hol, en vol van onderaardsche gangen is.* De vrezelyke uitwerkzelen, van deze inwendige onderaardsche gedaante, door het veroorzaken van stormwinden zoo wel, als schromelyke aardbevingen, worden aldaar mede opgenoemd: waaruit men, zonder veel moeite, kan afleiden, hoe vele ontelbare schichtige veranderingen in den Dampkring, door hare ongeregelde werking en doorbreking, kunnen veroorzaakt worden; die de gegrondste voorzeggingen van het

Weêr

Weêr te leur ſtellen. Men leze, ten dien einde, zynen Brief over de *Weêrs-Voorzeggingen*, geplaatst in het eerſte Deel der gemelde *Verzamelinge*, pag. 78. ——

Alle deze mogelyke toevallen daar latende, is myn oogmerk, uit algemene Waarnemingen, die bereids voorhanden zyn, en den gewonen loop van het Weêr, eenige Jaren herwaards door den ander, aanduiden, de Voorzienings-Regulen in hunne zwakheid in zoo verre te verſterken, dat ze, zoo niet den naam van *Voorzeggingen*, ten minſte dien van *gegronde gisſingen*, in de zamenleving, kunnen wegdragen.

Wy hebben in onze vorige Bedenkingen aangemerkt, dat de Waarnemingen van den bekenden *Schaapstarder*, op de verſchillende ſtanden der Maan, ten opzichte van onzen Aardbodem, waren berustende; dat zulks, dit doorgaande, en die der andere Planeten daarby gevoegd zynde, geſchiktlyk een Weêrkundig dag-register zou kunnen opleveren. Het zou echter kunnen gebeuren, dat deze algemene regel, door andere bykomende oorzaken, ſomtyds eenige uitzondering hadde. De perſing van de Maan op onzen Dampkring, indien ik het dus mag noemen, veroorzaakt niet altoos eene gezette daling in de Kwik: by zulke gelegenheden is ook wel ſomtyds eene aanmerkelyke ryzing waargenomen; naar alle waarſchynelykheid door tegenſtrydige of opſtuwende Winden veroorzaakt.

Dit algemene beginzel dan in zyne waarde latende, menen we, dat de aanwyzingen van den *Barometer*, gevoegd by de Waarnemingen der Winden, die 's Jaarlyks gewoon zyn te waien; en het in acht nemen van den reeds gevallen regen; eene aanmerkelyke en groter zekerheid aan de Voorzienings-Regulen kunnen byzetten; en het geen, in het eerſte geval, eenige uitzondering kon lyden, hier in het algemeen als zeker doen voorkomen.

Hoe, of uit welke bron, de veranderingen in den Dampkring ook mogen voortkomen, het zy door de onderaardſche Holen, het zy door de warmte der Zon, of op eenige andere wyze; de oorzaken daar latende, en op de waargenomen uitwerkzelen ziende, zal een wel geſtelde *Barometer* altoos de *eerſte gidſe* zyn, die ons in dat ruime verſchiet, de meerdere of mindere zwaarte der Luchtkolom, onder welke wy ons bevinden, zal aanwyzen. De zakking van de Kwik, daar zynde, is het zeker, dat ze in hare zwaarte is verminderd; en door hare aangenomen dunheid eene ontlasting zal veroorzaken van Dampen, en andere Verhevelin-

lingen, die zich alsdan in den Dampkring bevinden; en dat wel in eene meerdere, of mindere hoeveelheid, naar evenredigheid van de grootte der zakking.

De ontlasting des Dampkrings, gevoegd by de tegenwoordige lichtheid der Lucht, geeft ons een *tweden wegwyzer*, om de zekerheid van aanstaande Winden te leeren kennen; want deze, luchtvloeijingen zynde, zyn altoos naar den aart der zake gewoon, van eene dikker in eene dunner luchtsgesteltenis in te dringen, met groter of minder snelheid, naar evenredigheid van derzelver dunheid; even gelyk een stroom waters met groter of kleiner kragt van snelheid voortvloeit, naar evenredigheid van deszelfs wederstand.

Deze eerste Waarnemingen stellen dan de Voorzienings-Regulen in eene tamelyke zekerheid, om over het tegenwoordige, en op handen zynde, Weêr, met grond te kunnen oordelen.

Om nu een zeker vooruitzicht van de streken, die de Winden zullen nemen, te hebben, heeft men met de *Windtabellen* te raadplegen, en wel inzonderheid met die van den Heer CRUQUIUS, te *Sparendam*, te vinden in de *Beginzelen der Natuurkunde* van MUSSCH., pag. 883 en 884 ed. 1739. Deze, door Waarnemingen, hier te lande opgesteld, zullen ons eene geregelde voorwetenschap geven van de streken, in welke ze naar alle waarschynelykheid waien zullen; vooral, wanneer men eene nauwkeurige aantekening houd der dagen, in welken zy deze of gene streek in ieder Maand gehad hebben.

Onze Voorzienings-Regulen op die wyze uitgebreid hebbende, kan men tot het vooruitzigt van aanstaande droogte, of vochtigheid, overgaan. Hiertoe komt bovenal in aanmerking, de ligging der landstreek, waarin men zich bevind. En ten dezen aanzien maken de Wester streken door de Zee omringd, de Oosterlyke door Landen, hier en daar met hoge Bergen, en weinig Zee voorzien, de ligging der Landen uit, welken wy bewonen. Daar uit nu, vergeleken met de bovengemelde kennis hunner verschillende streken, kan men, door de Voorzienings-Regulen, voorweten, of 'er droog, dan nat Weêr, voorhanden zy. De Westerlyke Winden, die eene verbazende menigte van waterachtige Dampen, uit de Zeeën, waar over zy waien, opgewaasemd, tot ons overbrengen, zullen altoos, zoo lang zy stand houden, regenächtig zyn. De Oosterlyke daarentegen, over Landen gaande, die weinig vochtige Dampen uitwaasemen, doch

doch dit gemis door *exhalatien*, of uitdampingen van eenen anderen aart, rykelyk vergoeden, zullen altoos, vooral indien ze eenige dagen ſtreek houden, droog en ſchraal zyn. Wanneer men, derhalven, hun waargenomen getal van dagen, die ze in ieder Maand gewaid hebben, nauwkeurig in acht neemt, zal men een redelyk gegrond vooruitzicht hebben van het droog of nat Weêr, dat aanſtaande is.

Verder zou men dit vooruitzicht ook tot het beloop der Saiſoenen kunnen uitbreiden, door de Waarnemingen van het reeds gevallen Water, vergeleken met dat, het welk men heeft waargenomen, het eene Jaar door het andere gerekend, 's Jaarlyks te vallen; want, dit in acht genomen zynde, kan men voorweten, hoe veel Waters, alles gelyk geſteld zynde, in het volgende van het Saiſoen, byaldien het regelmatig is, nog te verwachten zy.

Men kan dus, zonder eene angstvallige doorgronding der oorzaken, maar enkel, door op de waargenomen uitwerkzelen te letten, eene zeer aanmerkelyke nuttigheid uit de Voorzienings-Regulen trekken. Dan, dit is 't niet alleen; ze verſchaffen ons daarenboven nog eene nuttigheid van een anderen aart; afgeleid uit de ſtreken der Winden, in welken zy waien, en de verſchillende op- en uitwaasſemingen, welken zy mede brengen. De Westerlyke Winden, gelyk wy reeds hebben aangemerkt, gaan, gemeenlyk, hier te Lande, met een overvloed van waterachtige Dampen vergezeld: een veelvuldig ſoort van andere *exhalatien* is den Oosterlyken Winden eigen. Onder dezen bevinden zich velerhande ſoorten van Zout- en Salpeterachtige deelen, van eene uitnemende nuttigheid, tot zuivering van de Luchtsgeſteltenis, zoo wel, als tot vruchtbaarmaking van den Aardbodem. Deze niet uitgewaasſemde geesten, die zich in overvloed in den Dampkring bevinden, vermengd, veroorzaken eene koude opbruisſing; en verſchaffen dus eene andere vertoning of luchtsgeſteltenis voor de Voorzienings-Regulen, inzonderheid by den Winter. —— Vermits derzelver uitwerkzelen, by den Zomer, door de warmte der Zonneſtralen als verydeld worden, zoo kan men ze dan doorgaans alleenlyk in het aangezicht gewaar worden; en ze zullen, in het algemeen geſproken, het Weêr ſchraal maken: doch by den Winter ſtrekt derzelver kracht zich verder uit; en men beſpeurt ze zichtbaar in het Water, en alle vochtige Lichamen; het welk men alsdan gewoon is *Vorst* te noemen. —— De eigenſchappen nu van deze Zout- en Salpeterachtige deeltjes zyn van dusdanig een aart, dat ze, of

door

door de perfing der Planeten, rondsom den Aardbodem, in hunne verfchillende ftanden, zeer fchielyk, als 't ware, kunnen fmelten; of door aandrang van zylingfche of tegenftrydige oorzaken, des te fterker werken: het welk alsdan in de Voorzienings-Regulen een fchoon vooruitzicht geeft van eene *Winter-weêrkunde*, in alle deze gevallen.

De kracht der Oosterlyke Winden, waarmede zy waien, kan ons, over de hoeveelheid der Zout- en Salpeterachtige deeltjes, die zich alsdan in den Dampkring bevinden, doen oordelen. De zylingfche of tegenftrydige Winden, die hun opvolgen, over het beloop der Vorst, alsmede over de gezette tyden, in welken men fneeuw te verwachten heeft, en de verfchillende ftanden der Maan, in opzicht tot onzen Aardbodem, over derzelver ontlasting. Voorts kan men, uit eene nauwkeurige Waarneming van den loop der Winden, en kragten, waar mede zy waien, daarenboven iets zekers voorweten van deszelfs voortduring. Buiten tegenfpraak, kan dit alles, in ontelbare gevallen, van groot nut zyn, in den Landbouw zoo wel, als in de zamenleving.

En kunnen dus de Voorzienings-Regulen, uit Waarnemingen opgemaakt, het huishoudelyke leven in alle Jaargetyden veel nuttigheids toebrengen; even zoo, kunnen ook de bovengemelde Wind-tabellen eene waarfchynelyke zekerheid opleveren, om de hoedanigheid der Saifoenen te voorweten.

Byaldien de Winden, van welken, door behulp der Verhevelingen, die zy medevoeren, de goede of kwade tiering der Gewasfen veelal afhangt, omtrent die orde van waien houden, zoo als dezelve aldaar in ieder Maand is waargenomen, dan mag men zich met eenige voorwetenfchap van het aanftaande Saifoen vleien. Het verleent een gunftig vooruitzicht, wanneer, in de Lente, en het uiteinde van den Zomer, de Dampkring, by tusfchenpozing, eenige dagen, door tegenftrydige Winden, tot eene aanhoudende kalmte gebragt, en dus gehouden word; welke, door de Zonneftralen gekoesterd, magtig is, deels, om in de Lente den groei der Gewasfen te bevoordelen; deels, om de Vrugten, bereids tot zyne vereischte grootte gewasfen, in het uiteinde van den Zomer, door eene nodige koking en bereiding hunner fappen, fmakelyk te maken; wanneer de Zomer daarenboven, in den tusfchentyd, tusfchen de Lente en den Herfst, met Onweers-Buien en eene tusfchenkomende koude vergezeld gaat; deels, om de Bomen van hunne onreinigheid te zuiveren; deels, om de jonge fcheuten

ten tot nodig hout te maken; en als de daarop volgende Herfst en Winter de vereischte Storm, Winden en Vorst opleveren, om den Dampkring, door de Zomerhitte buiten orde gebragt, te matigen, en het Aardryk voor het volgende Jaar vruchtbaar te maken. —— Maar, wanneer hier eene aanmerkelyke ongeregeldheid plaats heeft, en de Winden zich een geruimen en aanhoudenden tyd, in denzelfden en in een gezetten ſtreekhoek, by maniere van verwisſeling, ſlingerswyze, ophouden, alsdan heeft men te verwachten, dat de Saiſoenen, in het een of ander opzicht, nadelig zullen afloopen.

Met deze nuttigheden in de ſamenleving pralen dan de Voorzienings-Regulen; en dezen, (gepaard met eene opmerkzaamheid op de gevoelige werking des Dampkrings, die ſommige Inſecten en Dieren aan de hand geeven; mitsgaders op de luchtverſchynzelen, die zich, by groote veranderingen, doorgaans in den Dampkring vertoonen, welken geenzins verwaarloosd moeten worden,) zullen ons genoegzaam in ſtaat ſtellen, om onze wezenlyke belangen te bevorderen. Dan men wachte zich, voor 't overige, van zaken te willen bepalen, die, van wegens hare ondoorgrondelyke bronnen, onder gene menschlyke bepaling vallen kunnen, en waartoe de gevestigde Waarnemingen gene de minſte aanleiding verſchaffen.

ZONDERLING, DOCH GELUKKIG UITGEVALLEN, HULPMIDDEL VOOR EEN DOORGEZWOLGEN VISCHGRAAT.

Medegedeeld door Dr. ***.

Een ſterk welgeſpierd Man, tusſchen de 30 en 40 Jaaren Oud, had het ongeluk van, onder het eeten van Snoek, een aanmerkelyk groote graat door te ſlikken. Hy voelde terſtond daarop een geweldige ſteekende pyn beneden in den ſlokdarm, welke na het doorzwelgen van een aardappel, droog brood, en meer zoortgelyke middelen, waar door men de graat poogde te doen zakken, van tyd tot tyd toenam, zo dat men een Heelmeester te hulp riep. Deeze ſloeg voor, om te beproeven van met een ſpons aan een balyn vastgemaakt, de graat tot in de maag, voort te duwen; doch men weigerde zulks met het grootſte recht, daar men uit de beproefde middelen reeds ondervonden had, dat men door droоge vaste ligchaamen in te brengen, de graat hoe langer hoe

hoe dieper, in den slokdarm vastdrukte. Men nam dan andere dingen by der hand, de Lyder slokte een taamelyke hoeveelheid boomoly in, het geen voor eenige oogenblikken verzagting aanbragt, maar niets meer: Hy gebruikte laauw water, waar in een goed gedeelte keukenzout gesmolten was, dit verwekte walging, en vermeerderde daar door de pyn aldergeweldigst. Twee nagten en den volgenden dag wierden zeer onrustig en pynelyk doorgebragt, waarop de Lyder door een Vriend geraaden wierd, een langwerpig stukje versch raauw spek, waardoor een stevige draad gestoken en aan het eind behoorlyk vastgemaakt was, door te zwelgen, het welk men vervolgens weder op konde trekken, en op die wyze de vastzittende graat uit den slokdarm haalen. Na eenige zwarigheden, die de Lyder daar tegen inbragt, wierd deeze, gewis zeer moeielyke, geneeswyze ondernomen, en het gevolg daar van voldeed naar wensch.

Men had uit groote voorzigtigheid een vry stevige draad maletkoord gebruikt, dezelve door een stuk versch spek, van omtrent een en een half duim lengte en een half duim dikte, gestooken, en aan het einde met een strik en knoop bevestigd; het doorzwelgen daarvan ging nog al vry gemakkelyk toe, doch het weder uittrekken geschiedde niet zonder de verschrikkelykste benaauwdheid en allerhevigste pyn; maar men bevond, tot groote blydschap van den Lyder en alle de Omstanders, dat een stevige, meer dan een duim lange graat, waaraan een kleine weerhaak zig bevond, in het stukje spek vast zat, en de Lyder, binnen weinige uuren, van alle verdere ongemak bevryd wierd.

DE LENTE.

Dank zy den goeden —— weldadigen en —— aanbiddenswaardigen, wyzen Schikker der Saisoenen! — De Winter is verdweenen, die zagte en gematigde Winter —— geene nypende koude heeft ons getroffen, nog —— de hand van den arbeider toegesloten: geene opeenstapelingen van Ys hebben onze Dyken in gevaar gebracht. —— Het is waar, bulderende en woedende Winden hebben zich doen hooren: dog —— zy zyn niet meer, zy hebben ons vaarwel gezegd; een veel zagter, en zoele Wind is hen opgevolgd, en streelt thans het gelaat des Aardryks. — De witte en doorkunstige sneeuw-

vlok-

vlokken, die maar weinige waren, zyn gesmolten, en —— verliezen zich in kronkelende beeken. —— De dampkring verspreidt en breidt zich uit: —— de aangename Winden komen ten voorschyn, vervrolyken de Aarde, en —— geeven haar het leeven en de beweeging weder. — De blyde Landman aanschouwt de herboren natuur; hy voert zyne sterk gespierde Osſen uit den warmen stal; en geleidt hen in het jong uitbottend groen der velden: en ook soms, ter plaatse daar het nuttige ploeg-yzer gebezigd wordt; daar hy, door middel van het blinkende staal, de Aarde doorsnydt, en —— dus de netgeschikte vooren vormt: terwyl zyn gehoor zich verlustigt in den overheerlyken zang der schoone *Leeuwrik*, die —— al klapwiekende ten hoogen Hemel opstygt, en —— op de dunne lucht zweeft.

Nu begint de Landman het Aardryk met afgemeeten passen te doorloopen; werpende het zaad, in den vruchtkweekenden schoot der Aarde; en —— zie daar, —— het eerste Tooneel van het aanminnig Jaargetyde. —— De nyvre Bouwman heeft zyn taak volbracht: nu verwacht hy den vruchtbaarmakenden dauw, de zachte Regenvlagen, en —— de alles koesterende stralen der Zon, van Hem die ieder jaargetyde kroont met zyne goedheid. —— Nu schieten de leevenwekkende stralen der Zon in de ingewanden van het Aardryk, en dringen tot de donkerste schuilhoeken der groejende waereld door. —— De aangename warmte verspreidt zich, in —— een aantal uitbottende planten; en doet het Aardryk, door duizenden van verschillende coleuren, eene prachtige, eene heerlyke, vertooning opleveren, door eene mengeling van licht, en schaduw met elkanderen. —— Alles lacht het oog des aanschouwers van alle kanten toe; en —— hy verwondert zich met eerbiedigheid tevens: daar hy ziet, hoe alles zich langzaam ontwikkelt. Hoe schiet reeds voor 't Vee de tedere grasscheut uit, —— en —— hoe spruit het brood, nog in den halm besloten, uit de Aarde voort: terwyl de jeugdige knoppen van het geboomte zich, van tyd tot tyd, als ontploojen; daar intusschen het aangenaam gezang der boschbewoonderen alle harten begint te streelen, door hunne onderscheidene wyzen; laatende, uit het loof, hunne schelle stemmen hooren. Ja! —— hoe wordt hier de mensch getroffen over de diepe kalmte, welke 'er heerscht! —— De toonen van den Nachtegaal, die van verre rollen; —— het verliefd snavelen der Vo-

gelen; —— het geklapper hunner wieken; maar —— vooral de frisſche en balſemachtige lucht, die hy inademt: Ja! alles wat hem omringt boezemt hem een onbeſchryflyk gevoel van wellust in.

Aanſchouwt dan, dit Jaarſaizoen, o! Stervelingen, en —— aanbidt den Beſtierder der waereld. Hem, de onuitputbare bron van alle weldaden; den algemeenen Beſtierder van alles wat leeven heeft; den goedgunſtigen onderhouder van al wat 'er is, of zich beweegt, —— zienlyke, en onzichtbare dingen. —— Hem alleen zy de eer, de lof, en de dankzegging! Het is door Hem, —— door Hem alleen, dat de veelvuldige verſcheidenheid der groejende waereld zich uitbreidt, en —— door den frisſchen dauw bevochtigd —— door de aangename Regendroppen verleevendigd wordt. Hy toch, de weldadige, de altoos wyze, Verzorger *maakt de opgeploegde Aarde dronken.* Hy doet den regen dalen in de vooren. *Hy maakt het week, en zegent zyn uitſpruitſel.* —— Door Hem komt elke plant uit de Aarde te voorſchyn: door hem worden de eerſte beginzels en uitwerkzels van haren groei, door eene menigte van buizen, bevorderd: — Op zyn bevel verlevendigt de lieffelyke *Lente-Zon* dat geen, het welk de koude Winden van den barren Winter verſtyfd en opgeſlooten hadden; en —— zy ſtort eene vloejende beweeging in het zelve; eene leevendige gisting in ieder kruid; — verleevendigende aldus het overheerlyke, en —— met oneindige coleuren verſierde Tooneel des verſengden Aardryks:

J. D. V.

HET GELD.

Het Geld verantwoord alles. Zoo dagt en ſchreef weleer Hy, die alles onderzogt, doorzogt, beproefd en ondervonden had, de wysſte van Israëls Koningen, Salomon. En waarlyk, beſchouwen wy dat blinkende metaal, dan moet men zich verwonderen over deszelfs groote kragt en uitgeſtrekt vermogen. — Wat al goeds wordt 'er door verrigt! —— Wat al kwaads bedreven! Met welk eene eer, agting en aanzien wordt hy bejegend, die overvloediglyk voorzien is van *Geld*: daar zwier en kleeding hem aanzien geeven, vliegt alles op zijn wenk; men houdt hem voor groot van geest; overal vergunt men hem den toegang, en —— hy krygt, door middel van zyn *Geld*, in alles zynen wensch,

wensch, en zyne begeerte. —— Dan ach! hy die beroofd is van tydelyke middelen, die van dit blinkend metaal niet voorzien is, die, schoon hy al niet behoeftig is, echter met waarheid zeggen kan, *Zilver nog Goud hebbe ik niet*: op welk eene wyze wordt hy behandeld? Men keert hem den nek toe; men beschouwt hem met verachting; want, daar in zyn uiterlyk aanzien, by gebrek van genoegzaame middelen, niets pragtigs zweeft, denkt men, door vooroordeel en waan bedrogen, dat hy noch oordeel noch verstand bezit; dus wordt hy niet geacht.

Dan —— verwonderlyk is de schikking der dingen, van Hem, die, door zyne onnagaanbaare wysheid, de lotgevallen der ondermaansche schepselen schikt en regelt; die deeze in armoede, —— geene in rykdom, zyne dagen doet doorbrengen; den eenen in pragt en vrolykheid laat dartelen, —— den anderen in armoede en ellende doet zuchten. Egter, met dit alles, is deeze ordening ten hoogsten wys —— aanbiddenswaardig; daar geene Maatschappy, geen Gemeenebest, zou kunnen bestaan, zoo wy alle, of ryk, of arm, waren, zoo 'er geene onderscheidene standen plaats hadden. Wat al moeite, —— welke gevaaren, en —— hoe oneindig verschillende bedryven worden 'er in het werk gesteld, ter verkryginge van dit blinkend Metaal. ——

Hoe slaaft, zwoegt en zweet de schamele daglooner, van den vroegen Morgen, tot den laaten Avond, om eene geringe hoeveelheid *Gelds*, ten einde het nodige onderhoud, voor zich, en de zynen, te bezorgen.

Hoe tart de Zeeman de stoutste gevaaren; hoe zwerft en dobbert hy, dagen en nagten, op de onstuimige baaren der Zee; enkel op hoop van winst, ter verkryginge van eenen ryken buidel.

Hoe zit de Kunstenaar zich stomp te denken aan het voortbrengen van nieuwe uitvindingen; —— de Geleerde aan nuttige Weetenschappen, en overheerlyke werken, ook om, en ter verkryginge, van dit blinkend metaal. Ja, was het niet hierom, en, hierom alleen, hoe veele zouden, in eene niets beduidende ledigheid, hunne dagen ten einde brengen: —— hoe veele zouden rasch een einde maaken, aan het waarneemen hunner posten en bedieningen, zoo wel in het Godsdienstige, als —— in het Burgerlyke. Maar wordt 'er dus, door en om het *Geld*, zoo veel goeds verrigt, zoo veele onderscheidene fondsen en plannen in het werk gesteld, —— hoe veel kwaads wordt 'er tevens door bedreven!

Hoe baldaadig verkwist de doorbrenger zyne schatten, in allerleye ongebondenheid en weelde; by zulke schepselen, die enkel hun werk maaken, zyne beurs te ledigen; *levende overdadig*.

Hoe verbergt een Gierigaart zyn *Geld*; hoe onrustig is zyn slaap, daar hy zich geduurig verbeeldt, dat de dieven hem het zelve zullen ontrooven: —— hoe dikwils telt hy zyn lang bespaard opeen gestapeld metaal; —— hoe woont zyn hart by zynen schat; —— hoe angstig wordt hy op 't hooren van het kleenste gerugt; ja, — hoe onttrekt hy zich zelven het nodige, en

nog veel meer het verkwiklyke; terwyl de arme, de nooddruftige, tot hem vergeefs om hulpe schreit. En hoe verlangt reeds zyn nazaat naar zyn einde: hoe staroogen zyne bloedverwanten op zynen dood, om de, door hem, zoo zorgvuldig byeengeschraapte schatten onder zich te verdeelen: hoe juichen zy dan, naa zynen dood, om zyne Gierigheid: hoe verheugen zy zich in zyn *Geld*; zich weinig bekommerende, of het door slinksche wegen, of eerlyke middelen, verkregen is; 't is hun genoeg dat zy de bezitters zyn.

Hoe wordt hy, wiens eenige oormerken enkel *Geld* zyn, in het kiezen eener wederhelft jammerlyk bedrogen; schoonheid; — deugd, —— of braafheid, of andere goede hoedanigheden, komen by hem in geene aanmerking; hy acht dezelve als het allerminste: hy kiest —— zoekt —— en verkrygt, eene vrouw, voorzien van schatten, ryklyk bedeeld met het blinkende metaal, —— overvloejende van *Geld*. Dan helaas! hoe moet hy zyne dwaaze keus, op 't allerduurst, betaalen; daar hy, in zyne eigene wooning, op 't allerwreedst ontvoogd wordt, en als balling in zyn Huis moet omzwerven. Het heimlyk verdriet doet hem verteeren: —— hy zoekt vertroosting in het onmaatig gebruik van den wyn; —— een spoorloos gedrag rukt hem binnen weinig tyds in het graf, en —— al stervende —— vervloekt hy zynen Huwlyksdag. Ja, hoe dikwils heeft de kragt van het *Geld* geheele Republieken, Gemeenebesten en Koningryken, het onderst boven gekeerd, tot de allergrootste ellende en wanorde gebragt: —— braave mannen, voorstanders van Godsdienst en Vryheid, de haat —— verguizing, en —— den speelbal der woedende menigte doen worden. Het was zelfs een Apostel Judas, die, enkel voor een weinig *Gelds*, een gering getal Zilverlingen, zynen waardigen en Godlyken Meester, zoo allerschandelykst, ging verraaden. Ach, had hy geene navolgers, —— waren 'er, in onze dagen, geen voorbeelden van dien aart meer!

Dan —— het Gordyn valle, voor dit Tooneel:

Ongelukkige Stervelingen, die zoo veel waardy, zulk groot belang, stelt, in de verkryginge van schatten, —— die het *Geld* tot uwen God maakt, u voor het zelve nederbuigt: denkt niet, dat veelheid van schatten alleen u geluk zal aanbrengen; hoe allerrampzaligst zouden dan die geenen zyn, die, door gebrek aan het zelve, in armoede en ellende zugten. Dog dat dezulken altoos berusten in de wyze schikkingen van den bestuurder huns leevenslot, op deeze waereld. —— God, die hen geschapen heeft, zorgt ook voor hen lieden. —— geeft hy den jongen raven voedsel, als zy tot Hem roepen, hoe veel te meer zal Hy voor zyne redelyke schepselen zorgen.

Heeft gebrek aan *Geld* by u lieden plaats, gy geniet mooglyk, in andere opzigten, dubbelen zegen: gy geniet eene frissche gezondheid, —— eene vergenoegde gemoedsgesteltenisse, gy hebt braaf, deugdzaam, veelbeloovend kroost, en —— eet uwe

bee-

beete broods, hoewel zeer gering, egter tot verzadiging, en met smaak. —— Daar hy, die in overvloed leeft, veeltyds een ongesteld ligchaam omdraagt; —— een allesins onvergenoegd leeven leit; —— kwelling, verdriet, en droefheid ziet, aan zyne in weelde opgevoede kinderen, en zyne maaltyd, hoe juist aangeregt en bereid door de uitgezogste keur van spyzen, hem tot walging verstrekt.

Berust dan, gy minbedeelde, in Gods schikkinge: Hy heeft arme en ryke, *beide gemaakt.*

Edoch —— gy lieden die tot u zelven zeggen kunt, ik heb overvloed, —— *ik heb opgelegt voor veele Jaaren, eet, drinkt, zyt vrolyk:* hoe oneindig groot zyn de verpligtingen, die op u liggen. Hebt gy schatten! zyt gedagtig, dat gy ze enkel ter leen ontvangen hebt: niet om ze baldaadig te verkwisten; niet om ze onnuttiglyk in de aarde te begraaven; maar —— om dezelve tot alle edele einden, ten nutte van Land en Kerk, te besteeden.

Daar zien wy een Huisgezin, door de slagen des fortuins, door eene menigte van ziekten, rampen en ellende, tot de uiterste armoede gebragt, —— in de bitterste laagheid gedompeld; het ouderlyk vermogen schiet te kort, ter behoorlyke verzorginge van hun, om brood schreiend, kroost; aan alles gebrek hebbende, moet dit Huisgezin noodwendig van honger en kommer vergaan. —— Ontsluit dan uwe harten, gy, die van den Hemel zoo ryklyk bedeeld zyt: —— verligt hunne nooden, —— geeft ryklyk, en droogt hunne traanen af, door weldaadige ondersteuninge; *hy die den armen geeft leent den Heere!*

Kunt gy zien de traanen der bedroefde Weduwe; —— kunt gy aanhooren het geklag van het ouderlooze kroost, daar zy hunnen verzorger verloren hebben; daar zy, overstelpt van rouw, uitroepen, ik mis het waardste pand myner liefde; een tydlyk bestaan is my hier door ontroofd; myn Vader, —— myne Moeder, is niet meer: —— kunt gy dit zien en hooren, zonder u te ontfermen? Maakt nu gebruik van uwe schatten; deelt mede aan de geenen die nood hebben; zyt, door middel van uw *Geld*, der Weduwe een Man, den ouderloozen Wees een Vader, en toont in alle uwe bedryven, dat gy de zegeningen des Hemels niet te vergeefsch ontvangen hebt. —— Dan, bevordert, door uw *Geld*, niet alleen het welzyn van byzondere persoonen, en huisgezinnen, maar, laat het ook allezins strekken, tot opbouw —— in standhouding, en voortduuring van alle zulke Maatschappyen, die tot Nut van 't Algemeen kunnen strekken. Dus doende bevordert gy het groote welzyn van het Land uwer inwooninge! zoo wordt gy een nuttig lid der Maatschappye, —— een waardig burger van den staat. —— Zoo zyt gy uwe schatten overwaardig.

Eindigt gy dus uwe dagen, in wel te doen, met welk eene gerustheid zult gy uwe hoofden dan nederliggen: —— hoe vrolyk zult gy van hier verscheiden: —— welk een genoegen, zal het u in de uure des doods geeven, aan uwen naasten weldaadig-

 dig-

digheid te hebben beweezen; hoe zullen die geene, die de voorwerpen uwer mildaadigheid waren, uwen dood met heete traanen betreuren; zy zullen, met hartelyke erkentenis, van u spreeken, *als zy in hunne huizen zyn, als zy op den weg gaan, als zy nederliggen, en als zy opstaan*; ja, zy zullen, by uwen Grafzerk staande, met hartvolle dankbaarheid zeggen:

Hier rust de beste onzer vrienden;
een der weldadigsten aller menschen!

En hoe groot zal het loon uwer weldaaden zyn, aan de andere zyde van het Graf: uwe barmhartigheid zal roemen tegen het oordeel; daar gy die aangenaame taal zult hooren van den Regter aller menschen: —— „den Naakten hebt gy gekleed; den Kran-
„ ken, en die in de Gevangenis waart, hebt gy bezogt; — den
„ Armen hebt gy van uw brood medegedeeld; en — voor zoo
„ veel gy zulks aan een der minste gedaan hebt, — hebt gy 't
„ aan my gedaan; —— gaat in —— in de eeuwige vreugde!"

V..

ZEDELEERENDE SCHETS VAN DE POOGING OM IN GEZELSCHAPPEN TE SCHITTEREN.

„ De dwaasheid van het bestaan om de Bewondering en Toe-
„ juiching van anderen te verwekken, door Verhaalen van
„ Gevallen nimmer gebeurd, en het ten toon spreiden van Hoe-
„ danigheden, nooit door den snorker bezeten, moet elk, die
„ eenigen ommegang in de Wereld heeft, in 't oog loopen. Hoe
„ zeer aanstootelyk zulks is, in welk een veragting het de zoda-
„ nigen brengt die 'er zich aan schuldig maaken, wordt door een
„ *Engelsch* Zedeschryver ten toon gesteld in den volgenden Brief,
„ waarin de veronderstelde Briefschryver een schets opgeeft van
„ zyn eigen Gedrag, en de belachlyke ongelegenheden waarin hy
„ zichzelven inwikkelde."

MYN HEER!

Ik heb eene hebbelykheid van in het Wonderbaare te vallen, welke ik niet kan overwinnen. Eenige Lieden, die vermaak schynen te scheppen in de geringe misslagen, welke zy in alle Characters vinden, noemen dit met een naam, die geen Heer van fatsoen behoorde te gebruiken, of met eenig genoegen te hooren. Ik bezit met de daad eene zo tedere belangneeming voor de Waarheid in haaren naakten staat, dat ik niet durf denken, om haar anders dan wel gekleed, in gezelschap te brengen, en, indien haar voorkomen zomwylen zo veel veranderd wordt door de kleeding, dat haare beste Vrienden haar niet kunnen kennen, ben ik daarom te berispen?

Daar is een Man van myne kennis, zeer gesteld op 't daadlyk ge-

gebeurde, die my op alle plaatzen volgt, en de plaag is van myn leeven; hy werkt op my even als de harponier op den Walvisch, en hy is een Nagt-merrie voor myne verbeelding. Deeze Knaap laat nooit een van myne Verhaalen ongemerkt doorgaan. Hy kortte veertig mylen af van een weg van honderd mylen, dien ik, was hy 'er niet tusschen beide gekomen, in éénen dag zou hebben afgelegd op het zelfde Paard: en zou ik het plaisier gehad hebben van een dikken Knaap in 't gezelschap voorby te ryden, indien de kwaadaartige Waarheidliefde van myn Tegenspreeker my geen tien mylen agter hem hadt doen komen.

Dit tergend Schepzel vernietigde myn gelukkig slaagen in zo veele gevallen en ontmoetingen, dat ik besloot, my te verplaatzen op een grond geheel buiten zyn bereik, ik bragt hem daarom op het Eiland *Corsica*, waar ik wist dat hy my niet kon betrappen. Ik was 'er met de daad geweest, en kende 'er genoeg van om er voeglyk over te spreeken, en breed uit te weiden. Ik bespeurde eene soort van heimlyk genoegen by eenigen van het gezelschap; zy gaven dit te kennen, door het vriendlyk aanzien van een Heer daar tegenwoordig, die my vreemd was, en zo verre van zich met de anderen te bemoeien, dat hy zeer beleefd luisterde na 't geen ik verhaalde. Ik was toen hestig yverende voor de zaak der Vryheid, en had zulke wonderen van dapperheid in het voorstaan van haare zaak verrigt, dat ik, vóór het eindigen van myn verhaal, vermeldde, op zo goeden voet te staan met den Generaal PAOLI, dat myne Toehoorders, waren zy maar half zo geloovig geweest als zy behoorden te zyn, ons voor gezworene en onafscheidelyke Boezemvrienden zouden geagt hebben. — Dan hier weder, als of het ongeluk my vervolgde, tikte myn booze Geest my op myn schouder, en bemerkende, dat ik myn verhaal voornaamlyk rigtte tot dien Heer, wiens beleefdheid en aandagt my zo zeer innam, zeide hy met een glimlach, die duivelsch kwaadaartig was: *Vergun my, u te mogen aanbieden aan den Generaal* PAOLI, *hier thans tegenwoordig.* Hoe onbeschryflyk groot was myne verlegenheid! Het treffen van een Blixemstraal zou een gunst, in vergelyking met deeze ontdekking, geweest zyn. — Myn Vervolger hadt nog niet met my afgedaan. *Ik vrees*, voer hy voort, *dat gy uwen ouden gemeenzaamen Vriend zult vergeeten hebben, die zich, buiten twyfel, ten hoogsten zal verheugen, als hy zyn Medeheld herkent, die, nevens hem, zo edele diensten gedaan heeft, in den roemryken stryd voor de Vryheden zyns Vaderlands.* —— Kan ik de schaamte, welke my dit oogenblik overdekte, beschryven? 't Is onmogelyk: ik kan alleen zeggen, dat 'er eene edelmoedigheid is in waare Dapperheid, die weigert te zegenvieren over den gevallenen. *Daar waren*, sprak die beleefde Man, op een toon, welks indruk ik nooit zal vergeeten, *zoo veele dappere Lieden, van wier diensten ik altoos eene dankbaare naagedagtenis zal omdraagen, doch wier Persoonen my uit het geheugen geraakt zyn, dat ik alleen uwe vergiffenis moet verzoeken, wegens myne vergetelheid, die ik u bidde, in*

 my

my voor geen misdryf, maar voor eene zwakheid, aan te zien. —— Al had men my met een vles voor de kop geslaagen, kon ik geen Chirurgyn meer noodig gehad hebben, dan op dit oogenblik; nooit kon ik my verbeelden, dat de Waarheid my zulk een slimmen trek zou speelen. Ik merkte haar altoos aan als een goedaartig eenvoudig Schepzel, zonder gal of bitterheid, en behandelde haar overeenkomstig met die hoedanigheden; doch dit was een zo doorslaand blyk van haare boosaartigheid, dat ik, zo schielyk ik konde, haar gezelschap ontvlood.

Den volgenden morgen ging ik op reis, in de gemeene Postkoets, na myn Geboorte-stad, in 't Noorden van *Engeland*, geheel uit myn humeur, wegens myn mislukte rol op *Corsica*; maar zelfs hier kon ik myne oude hebbelykheid zo verre niet afleggen, dat ik de verzoeking wederstond, om voor den laatsten Postweg eene Post-chais af te huuren; door dat te doen, kreeg ik het aanzien van iemand, die als een Heer gereisd had, en verwierf my het regt, om uit te vaaren tegen de Belastingen op de Posteryen en kosten onder weg.

Ik verwierf de toelaating in een gezelschap van de voornaamste Inwoonderen der Stad; en dewyl ik geene reden had om te gelooven, dat de historie van myne laatstbekomene nederlaage derwaards was overgewaaid, herkreeg ik welhaast den ouden moed, en, met deezen, het vergrootend vermogen myns vindingryken vernufts. Myne vertellingen werden een tyd lang zo greetig ingezwolgen, en lagen zo gemaklyk in de maagen van dit natuurlyk en niet vittend volk, dat ik genoopt wierd de dosis dermaate te vermeerderen, dat dezelve eene walging scheen te verwekken by de zodanigen, aan welke die werd toegediend; dit was in 't byzonder het geval van een zeer naauwgezet Man, tot den Aanhang der Kwaakeren behoorende, zekeren SIMON STYF, een ryk Koopman, zeer gezién van wegen zyne braafheid en eerlyken handel. SIMON had voor een gewoonte, als ik eene Vertelling eindigde, te vraagen: — *Maar is 't wel waar?* dit maakte my zomtyds verlegen, en verminderde grootlyks de toejuichingen, met welke het overige des gezelschaps gewoon geweest was my te verëeren.

Toen ik, op zekeren avond, de beschryving gegeeven had van een verbaazend grooten Haay, door welken ik was aangevallen geweest op een myner *West-Indische* Reizen, hief SIMON STYF beide de handen, vol verwondering, op, en zeide: *Waarlyk, Vriend, gy spant uw boog vry wyd.* —— Met een ontevrede gezigt vroeg ik hem de meening van dit zeggen. —— *Ik meen*, hervatte SIMON, *gy spreekt van iets dat niet bestaat.* —— *Dat is*, voerde ik hem te gemoet, *zo veel als dat ik een Leugen vertel.* —— *Zo is het. Vriend*, hernam SIMON, *gy hebt het juist geraaden;* hy sprak dit zonder eenige stemverandering, of zonder te letten op den spytigen toon, door my gebruikt. De ernsthaftige zedigheid van zyn gelaad sloeg my geheel uit het veld, en ik moest lyden, dat hy, zonder gestuit te worden, op deeze wy-

wyze voort voer. „ Gy hebt veele dingen verteld, Vriend, die „ geheel ongelooflyk zyn; indien ik myne klanten in myn handel „ poogde te bedriegen, gelyk gy uw gezelſchap doet, in uwe „ wyze van ſpreeken, de Wereld zou my met regt voor een on„ eerlyk Man houden. Geloof my, gy kunt een zeer goed Gezel„ ſchapsman weezen, zonder van de waarheid af te wyken, en „ gy kunt geen goed Gezelſchapsman zyn, zo gy u daaraan niet „ vasthoudt; want, indien gy voortvaart met onwaarheden te „ vertellen, wy zullen het voor een regel moeten houden u niet „ te gelooven, zelfs dan wanneer gy de waarheid ſpreekt, en zo „ zal 'er een einde weezen aan alle vertrouwen in de zamen„ leeving, en uw zeggen zal niets beduiden. —— Ik heb „ waargenomen, dat het trotsheid is, die u vervoert tot leugen„ taal. Ik had gehoopt, gy zoudt niet vergeeten hebben, hoe „ uw Leugentaal u met ſchaamte en ſchande overdekte, en hoe „ wy u in ons gezelſchap opnamen, toen uwe Vrienden, in de „ Hoofdſtad, u uit hun gezelſchap geweerd hadden. —— Denk „ niet, dat gy agting by ons zult inliggen, door de vercieringen „ uwer verbeelding; eenvoudige Waarheid behaagt aan lieden „ van gezond verſtand. Al ware uw Haay nog eens zo groot ge„ weest, als gy ons wilde doen gelooven dat dezelve was, wat „ zoudt gy 'er by gewonnen hebben? Niets dan de verdienſten „ dat gy een Monſter gezien had; en wat is dit in vergely„ king by het gevaar, om voor een Monſter-verd chter ge„ houden te worden? Indien gy uit de kaaken van dat Monſter „ gered zyt, door de hand van God, geef God de eere; indien „ uw eigen moed en behendigheid u daarin geholpen heeft, geef „ hem evenwel de eer, die u deeze middelen ter reddinge ver„ ſchafte; waar is de grond om op dit alles eenigzins te roe„ men? —— Zomtyds zoekt gy ons diets te maaken, dat gy „ een Man van betekenis zyt, dat gy in de gunst van Vorſten „ ſtaat, en in de Geheimen der Staatsdienaaren deelt. Indien wy „ dit alles geloofden, ſchandvlekt gy deeze Staatsdienaars, door „ te vermelden, dat zy zulk een Babbelaar by hunne raadſlagen „ toelaaten; en indien gy u verbeeldt daardoor by ons gezien te „ zullen worden, misneemt gy het grootlyks, want wy weeten „ zeer wel wat u niet voegde te verhaalen, en wy veragten den „ Dienaar, die zyns Meesters zaak verraadt. —— En, wat de „ Wonderen betreft, wat betekent derzelver vertelling? De tyd, „ dien wy beleeven, is vol wonderen, de Omwenteling van Ry„ ken, de val der Eigendunkelyke Regeering, en de Vrywording „ des Menschdoms, zyn Voorwerpen, welker grootte uw Haay „ tot een onzigtbaar ſtipje maaken. Had het Zeemonſter u op„ geſnapt als een ontbyt, hoe veele duizenden, en tien duizen„ den, zyn 'er, in eene opeenvolging van Veldtochten, verſlonden „ door de kaaken des doods. —— Ontkwaamt gy het Monſter? „ Wat dan? hoe kunnen wy met geduld luisteren op uwe Verlos„ ſing, daar wy voor onzen geest hebben zulk een aantal van „ wanhoopige Gevangenen, die verlost zyn uit de Kerkers der

Dwing-

„ Dwinglandye? Met één woord, myn Vriend! indien zugt tot
„ het Wonderbaare u zo vry met den heiligen naam der Waarheid
„ doet omspringen, misbruikt gy alleen ons geduld, en verkwist
„ uwen tyd in het jaagen na Haayen en Monsters uit de diepte
„ der Zee; en, indien gy eenige andere beweegreden hebt, met
„ uwe vercieringen, dan de bovengemelde, moet het eene be-
„ weegreden zyn van eenen veel min schuldeloozen aart, dan ik
„ veronderstelde, en, in dat geval, houden wy u voor gevaarlyk
„ in de zamenleeving, en een schande voor de Menschlyke Na-
„ tuure!" Met deezen sterken zet besloot hy, en, schoon de langwyligheid en teemende toon, waarop hy deeze aanspraak voordroeg, my tyds genoeg gave, had ik nogthans myne gedagten niet kunnen byeen haalen, om hem te wederleggen, en myzelven te verdeedigen. Hoe te handelen met dien Knaap wist ik niet. Hem braaf af te rossen, zag ik voor te gevaarlyk in, want hy was veel sterker dan ik; hem uit te daagen, om, als een Heer, my voldoening te geeven, zou, daar hy een Kwaaker was, my blootgesteld hebben aan algemeene uitjouwing. Ik stond derhalven op, nam myn hoed, en verliet oogenbliklyk het gezelschap.—— Den volgenden morgen zond ik om myn Naam op de lyst des Gezelschaps te laaten doorschrappen; maar ziet! zy hadden my 's Avonds die moeite reeds bespaard, en ik moest weder ander gezelschap zoeken.

In deezen eenzaamen tusschentyd, zogt ik, den last des verveelenden tyds, te verdryven, door een briefwisseling aan te vangen, met een onzer Drukkeren van Nieuwstydingen, en zo lang ik zyn Dagpapier verhaalen van het Land verzorgde, kan ik, zonder roem zeggen, dat 'er nooit een Watervloed, Moord, of Roovery, geschiedde, of alle die gevallen kreegen de vereischte bycieraaden. Ik liet 'er dikwyls by een Wedloop twee of drie den hals breeken, zonder dat de Maatschappy 'er iets by leed; tot vermaak van myne Leezers deed ik blinde Bedelaars overryden, dronken Boeren verzuipen, zwangere Vrouwen door dolle Stieren in de lugt smyten, zonder dat de doodenlyst 'er iets in 't minste door vergrootte; ik sloot Huwelyken zonder tal, die op de Registers nooit vermeld werden. Ik was ten zelfden tyde een Correspondent te *Brussel*, een Resident in *Spanje*, en een Reiziger in *Constantinopole*, die heimlyke berigten mededeelde uit alle die onderscheidene plaatzen, en door den geheimzinnigen styl, in welke ik myne Nieuwstydingen doorgaans kleedde, kon niemand my van de valschheid myner berigtgeevingen overtuigen; tot dat ik, ongelukkig in een onbedagt oogenblik, gewaagde, van een Slag aan de Oevers van den *Donau*, naa dat de Legers de Winterkwartieren reeds betrokken hadden; een Slag, die, hoe zeer ten nadeele der *Turken* beschreeven, hun geen het minste leed deedt; maar my overhoop wierp met den Uitgeever des Nieuwspapiers, en deezen van zyne geloofwaardigheid te eenemaal beroofde.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

De Voorzigtigheid is nut tot alle dingen; ze word daarom de moeder van de Wysheid genoemd, en niet te onregt, om dat de Wysheid uit haar geboren word. Nimmer zal een Mensch wys handelen, ten zy zyne daden geregeld zyn naar de regelen der Voorzigtigheid; hare vermaningen en raadgevingen zyn altoos heilzaam, en dezelve te veronagtzamen, is de uiterste, de uitzinnigste, dwaasheid. —— Toen Jezus Jongeren, uit eenen onbezonnen yver, vuur van den Hemel wilden afbidden, om de onherbergzame Samaritanen te verslinden, die den Heiland weigerden in te nemen of te herbergen, om dat zyn aangezigte was als eens reizende naar Jeruzalem; wierden zy over hunnen onbezonnen drift, door den zagtmoedigen Meester, met ernst bestraft. Het was, „gy weet niet door hoedanig eenen Geest gy gedreven word; want de Zone des Menschen is niet gekomen, om der Menschen Ziele te bederven, maar te behouden." Met welk eene Voorzigtigheid behandelde Jezus dit onvriendelyk bedryf der onherbergzame, en verkeerd handelende, Samaritanen, die, uit een ouden wrok tegen de Joden van Jeruzalem, aan Jezus den intrek in hunne Stad ontzeiden. —— Hy begeerde niet, dat 'er het minste voedzel aan dien ingewortelden haat gegeven wierd; en trachtte zyne Jongeren te doen begrypen, dat de weerwraak het middel niet is, om de gemoederen der Menschen te winnen. Is 'er iets waarachtig, het is het zeggen van onzen gezegenden Zaligmaker: „Zo wie tegen ons niet is, die is voor ons." —— Indien dit altoos in agt genomen wierd, hoe veel haat, hoe veel wrevel, zou 'er niet uit der Menschen Hart geroeid worden; daar nu vele terstond dezulken voor Vyanden, en als van eene kwade gezindheid omtrend hun, houden, die zich niet opentlyk in alles met hun vereenigen. —— Laat ons zo verkeerd niet handelen, maar met Liefde en Zagtmoedigheid onzen Evenmensch zoeken te winnen; denkende altoos, „die niet tegen ons zyn, dat die waarlyk voor ons zyn."

Het mangelt dikwyls aan de goedheid of deugdelykheid eener zaak niet, dat ze kwalyk uitvalle; alle goede zaken gelukken op ver na niet; dikwils heeft regt het tegendeel plaats; een kwade zaak gelukt, en men wordt in eene goede zaak ten eenemale te leur gesteld. Vanwaar zulk eene verkeerdheid in de Wereld? —— Deze vraag kan met eene zoortgelyke beantwoord worden, en hiermede zou ik volstaan kunnen: —— namentlyk: Vanwaar komt het, dat men de Deugd zo vaak ziet onderdrukt worden, en dat de ondeugd zich vestigt op de puinhoopen eener verdrukte Deugd: —— Dan dit zou weinig afdoen. Wy zien het dagelyks gebeuren; men beklaagt zich, en mist inmiddels de ware vergelding. —— Ik zou nogthans de eerste vraag, verbeeld

beeld ik my, voldoender kunnen beantwoorden, en genoeg natuurlyke reden kunnen geven, waar het by toekomt, dat veelal goede zaken zo weinig gelukken. —— Wanneer men oplettend agt geeft op de handelwys der meeste Menfchen, dan zal men de oorzaak daarvan niet ver behoeven te zoeken: maar de fchuld by hen vinden: Zy zyn het zelve die volftrekt te wege brengen, dat vele zaken onmogelyk goed kunnen uitvallen. —— Velen, ja de meesten, mogen bezield zyn met de beste inzigten, zy zyn nogthans vol driften, en vergunnen zich den tyd niet, dat de zaak hare behoorlyke rypheid kryge. —— Anderen in tegendeel zyn al te traag en te flaphartig, om de ware belangens eener zaak te behartigen en voort te zetten — hier van daan dat zo vele goede zaken kwalyk worden aangelegd, en wegens eenen kwaden aanleg onmogelyk gelukken kunnen. Dit is het natuurlyk gevolg, wanneer men te driftig werkt, of te vroegtydig eene zaak wil uitvoeren; men legt ze dan verkeerd aan, en op deze wyze worden duizend fchone oogmerken te leur gefteld. — Zo ook, als men wegens traagheid, flaphartigheid of uit vrees, de aangeboden gelegenheden laat voorbygaan; dan moeten de beste zaken, de heilzaamfte oogmerken, in eeuwigheid wel mislukken. —— Hoe vele en welke voortreffelyke zaken heb ik niet zien bederven, welke fchone voornemens niet zien verydelen, louter door eenen onverantwoordelyken aanleg. —— Hier van zou ik in ftaat zyn een gantsch register op te tellen. —— Dan een yder ga zyn eigen, en het gedrag van zynen evenmensch, nauwkeurig na; —— ik houde my verzekerd, hy zal ras deze waarheid door eene menigte voorbeelden bevestigd vinden.

Wat baat het, wat voordeel zal het aanbrengen, dat iemand een uitmuntend man zy, dat hy in grootheid uitblinke boven zyne natuurgenoten, dat hy aanzien en gezag hebbe; wat helpt het iemand, dat hy een geleerd, een welfprekend redenaar, een bekwaam Wysgeer, een welgeoefend Letterkundige, een diepdenkend, een welbedreven, Theologant zy, indien hy, met alle die fchone bekwaamheden, met alle die uitmuntende begaafdheden, met alle die fraye tytels, nogthans een bedorven hart bezit, een hart, overgegeven aan de driften, ten prooy gegeven aan bedorven neigingen? —— Zo de uitgangen van zyn hart ondeugend zyn, en zyn gemoed ledig is van gevoelens van eer, is dat alles van geene wezenlyke waarde voor zodanig een mensch. —— Dat men derhalven boven alle dingen zyn pligt leere; dat men zyne verkeerde neigingen beftryde, en leere over zich zelven beftier te voeren. —— Het vermaak, aan pligt, aan beginzels van deugd, aan zuivere gemoedsneigingen, verknogt, is het grootfte vermaak, dat men genieten kan; terwyl wroeging aan misdryven onaffcheidbaar verbonden is.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

REGELEN, TER BESTUURING VAN DEN YVER OP DEN PREDIK-STOEL.

1. Denk, by het maaken van uw opstel, niet aan een byzonder persoon, en zoek het kwaad niet op, om het op den Stoel ten toon te stellen; beschouw het niet als iets, 't welk dadelyk bestaat, maar alleen mogelyk is, en behandel het zoo, als of gy het niet anders, dan uit de schoole der Zedekunde, had leeren kennen.

2. Word by het bestraffen van de Zonden niet personeel.

3. Denk niet, dat de yver van den Heere Jezus door u in alles moet worden nagevolgd. Hy, de kenner der harten, had veel, 't welk aan zyn karakter alleen eigen is.

4. Leg u toe, om de schuldigen door uwe bestraffingen te roeren, opdat zy zich schaamen mogen; maar maak hen niet, door uwe handtastelyke verwytingen, onbeschaamd.

5. Wanneer gy yvert, ontdek dan uwe zwakke zyde niet. Laat de yver voor den Godsdienst niet in een Temperaments-yver veranderen; en maak niet, door bestendige en scherpe verwytingen, de schuldigen afkeerig van uw voorstel.

6. Maak een bedagtzaam onderscheid tusschen waaren ernst, en het onheilig vuur van kwalyk bestuurde drift. Gebruik zulke woorden, welke genade en stichting aan uwe hoorders geeven kunnen, en bewyzen zyn van uwe heerschende bedoeling, om u door de openbaaring der Waarheid te veraangenaamen aan de gemoederen der Menschen, als in de tegenwoordigheid van God, en hunne harten voor den Heer te winnen.

7. Zie wel toe, om nimmer over de staatkundige geschillen van uwen tyd op den Stoel der waarheid te spreeken. Gy staat in den dienst van eenen Heer, die zoo plegtig verklaarde: „ *Myn Koningryk is niet van deze Waereld*," die in de dagen van zyn vleesch, wanneer men zyne beslissing vroeg over het een of ander stuk, of zyn oor-

oordeel innam over de gebeurtenisſen van zynen tyd, altoos zich onttrok, of de vraagenden bepaalde, by de gewigtige leeringen welke daar uit konden worden afgeleid. De plaatzen, Matth. XXII: 16—21., Luc. XII. 13—15., XIII. 1—5., Joh. VIII. 3—7., mogen wel door elken Dienaar van het Euangelie met ernst worden nagedacht. Het voorbeeld van hunnen Meester geeft hun geen vryheid, om van dingen, welke de Regeering van het Land, of de plaats hunner wooning, raaken, in het openbaar te ſpreeken. Het moet hun genoeg zyn, Jezus te prediken en dien gekruist. —— Een der minſten van Jezus Dienaaren geeft dit aan de overweeging van zyne medebroeders ootmoedig over. Hy denkt, langs dien weg zal de rust in den Burgerſtaat, de vrede in de Gemeente, meest bevorderd worden. —— Hy wil niemand iets onaangenaams zeggen; maar gelooft, het kon wel gebeuren, dat de een of ander deeze bedenking las met een traanend oog, en uitriep: „ Och! had ik in vorige dagen ook alzo gedagt."

OVERDENKING OVER DEN DOOD.

Alle Stervelingen zyn ſchuldig te ſterven, (*) is de wyze Spreuk van den ſcherpzinnigen MENANDER. En wie, met een gezond verſtand verwaardigd, zal de waarheid deezer Spreuk niet aanſtonds gevoelen en erkennen. —— Zy toch, word elk een dag, ja wat zegge ik, elk een oogenblik, met beſtendige bewyzen geſtaafd; en eens, wanneer de draad van ons vluchtig Leeven zal zyn afgeweeven, — wanneer wy naast zo veelen onzer bekenden, —— vrienden en bloedverwanten, gevallen aan onze regter- en ſlinkerhand, in 't ſtille doodſtof zullen nederzinken, zal ook ons voorbeeld, ter bevestiging van deeze onlochenbaare waarheid, 't zy vroeg, 't zy laat, verſtrekken.

* * *

Na dat in Edens bekoorlyke dreeven, daar alles den Mensch, zo hy den wil zyn's weldaadigen Scheppers niet uit het oog verloor, een Eeuwig Leeven en ſtoorelooze genoegens voorſpelden, ons eerſte Ouderenpaar zig aan het zinlyke vergaapten, —— toen het Vleesch over den

Geest

(*) Βροτοῖς ἅπασι κατθανεῖν ὀφείλεται.

Geest de rampzaligste overwinning behaalde, —— toen was het, dat de Heilige Handhaaver zyner onkreukbaare Wetten, dit geduchte, dit ontzettende —— dit zo vernederende flotvonnis, afkondigde: Stof zyt gy —— en tot Stof zult gy wederkeeren. Dit algemeene Vonnis is, van 's Waerelds aanvang tot op dit oogenblik, 'er zy een Enoch, —— een Elias, van uitgezonderd, aan alle haare Kinderen ter uitvoer gebracht, en niemand, hy zy ryk of arm —— hy voere den Scepter, of worde door ketenen der flaverny gekneld, —— niemand onder de Zoonen des stofs leeft 'er, die den Dood niet zien zal, die zyne Ziele bevryden zal van 't overheerschend geweld des onverzaadbren Grafs.

De maat onzer dagen intusschen is niet gelyk: —— Zommige aanschouwen slegts den morgen, —— andere den middag, —— en weinige den avond van hun Leevenstyd. —— Allen echter liggen wy, in elken leevensstand, voor de gewisse pylen des Doods bloot. —— En legt deeze nimmer faalende Schutter eens zyn gescherpte schicht op den Mensch, wiens wankele grondslag in 't stof is, aan, —— 't zy dan het jeugdige Wichtje, nauwlyks het daglicht aanschouwende, dat men op 's Moeders koesterenden schoot, veilig rekent; —— 't zy den onbezorgden Jongeling, die op kragten, op schoonheid, op gezondheid, bouwt; —— 't zy den bezadigden Man, die van geen pynlyke ongemakken, —— van geen eind voorspellende krankten, weet; —— of den afgeleefden Ouden, die den dag des Doods nog jaaren verschuift, —— hy treft —— hy treft doodelyk, —— en ylings brengt hy het Kind, den Jongeling, —— den Man —— en den Grysaard, in de zombere verblyven van zwarte duisternis en onafgebrooken stilte över. —— Zegt my, gy Ryken, die schatten by schatten legt, —— zegt my, gy verachtelyke vrekken, die u dagelyksch in het beschouwen en tellen uwer hooge geldstapelen verlustigt, —— zegt my, zo gy 't weet, een middel, om den Dood af te koopen. —— Dan de schatten van een Cresus waren hiertoe niet toereikend. —— Zegt my, gy Eerwaardige Wyzen, die uw nuttig Leeven, der edele der onvergelykelyke Weetenschappen toewydet, —— die uw schrander brein met het naspeuren der verhoolenste geheimen der schoone Natuur dagelyksch afslooft: —— zegt my, dacht uwe Wysheid nimmer een middel uit, om de schichten des Doods te verstompen; en stelde zy nimmer een krachtig tegengif tegen zyn doo-

delyk vergif daar? —— Maar neen, hoe vruchtbaar ook anderszints in uitvindingen, —— dit dacht zy nimmer uit. —— Nimmer was anders een Salomo, die van Libanons ſtaatige Ceders tot op den laagen Hyſop ſchreef, even als een onvernuftige een onbeſchofte Nabal geſtorven. —— Nimmer waren Sterren van de eerſte grootte, in myn Vaderland en elders, zo ſchielyk uit het oog hunner bewonderaars verdweenen. —— Nimmer zou de Wysheid, over het verlies haarer edelſte Zoonen, zo dikwerf in diepen rouw gedompeld zyn. —— Helaas! de Dood heeft niet het geringſte ontzag voor verhevene kunde, voor doordringende ſchranderheid! —— en door deeze laat hy zich zo min als door aanzien —— door gezag —— door ſterkte, beteugelen. ——, Hy belacht de Koningen op hunne trotſche Zetels. —— Geen gloeiend purper —— geen ſchitterende Kroon, — geen geëerbiedigde Scepter — geen dichte drom van geharnaschte Lyfbenden, of ſchaaren van vleiende Hovelingen —— doen hem een enkelen ſtap te rugge treeden. —— En ſchoon de Ryksvorst Koningryk op Koningryk verwon, —— ſchoon Zegenpraal op Zegenpraal des Overwinnaars naam onder alle de Volkeren der Waereld ontzachlyk maakte, —— dees laatſte Vyand zet het onoverſchreedbaar perk aan zyne bloedige triumphen; — en in deez' jongſten ſlag moet hy, terwyl zyne Legers van verre aanrukken, de eer der overwinning aan den Koning der verſchrikkinge afſtaan. —— Hier ſneeft de Monarch, zo weinig verſchoond als de armſte zyner Onderdaanen, ſchoon de Vorst wel licht op eene vorſtelyke Legerkoets —— en de ſchamele daglooner, in zyne bouwvallige Hut, —— op een handvol ſtuivend ſtrooi, den laatſten ademtocht liet.

Voorzeker, de Mensch van een Vrouwe gebooren, is kort van dagen en zat van onrust! —— By onze eerſte intrede in een Waereld, die met al haare begeerlykheden ydelheid der ydelheden is, brengen wy met ons den Dood in dezelve. —— De eerſte trede die wy daarin zetten, is de eerſte tred naar 't op ons wagtend graf. —— Wy alle bewoonen leemen Hutten, die door den geringſten ſchok op hunne nietige grondvesten wankelen, —— en op 't onverwagtst, wanneer de redelyke bewooner 'er het minst op bedacht was, kunnen inſtorten. —— En wie is 'er, die de duizende ongemerkte en onvoorziene toevallen kan opzommen, die den broozen Sterveling doodelyk kunnen zyn? —— Men behoeft deezen algemeenen Vyand, niet

niet op te ſpooren in de bloedige Oorlogsvelden, daar hy, van zyne vriendin, de Oorlog, geholpen, door gevloekte moordtuigen, duizende noodlottige ſlagtoffers aanricht, en zyne rampzalige paden, met lillend brein —— met geronnen bloedplasſen, tekent. —— Men begeeve zig niet, om hem aan te treffen, op vademlooze Zeën, —— daar, wel is waar, wanneer loeiende Oceaanen de ſchuimende golven over 't verbryzelde Vaartuig jaagen, —— daar zinken wel duizenden in peillooze afgronden (*), —— maar duizenden geeft de Dood een ontydig bezoek, daar zy kommerloos op hun donsſige Legerſteden ſluimerden, dan —— ô ontzettend denkbeeld! —— van dezelven in eene Eeuwigheid nederſtorten, in welke door te denken, wy ons zelven oogenbliklyk verliezen. —— Wat boogt dan de Rykaart nog langer op Schatten — op Vorſtelyke Huizen, —— op Lusthoven, daar Konst en Natuur elkander als den voorrang betwisten? Schoon hy zyne Ziele van al het gewenschte, voor veele Jaaren, verzorgd heeft, —— ſchoon zyne ruime ſchuuren de inkomſten zyner weelige Landen niet langer omvatten kunnen; in deezen zelfden nacht kan God de Ziel diens dwaazen van hem neemen, —— en zyn doorvoede vleeschklomp ten prooie der vraatige Wormen verwyzen. —— Wat verlaat zig de Jeugd op beſtendige gezondheid, op verrukkende ſchoonheid, —— op uitſteekende krachten? —— Schoon roozen op haare kaaken gloeien, een enkele guure vlaag doet dezelve verwelken, —— een enkele kille Koorts met doodſche bleekheid verwisſelen. —— En de fiere houding des ſchoonen Jongelings, —— de fraaie leest der bekoorlyke Maagd, word binnen weinige weeken een gastmaal voor verachtelyke maaden, —— binnen weinige Maanden een afzichtelyke, een ſtinkende, ſtofhoop. —— Wy alle verkeeren oogenbliklyk in 't dreigendſte Doodsgevaar. —— Wy zyn de dwaasheid zelve, zo wy ons op iets verlaaten, 't geen zig Arendsvleugelen maakt en eensklaps wechvliegt. —— Niets is 'er, 't geen ons, in de akelige, de angst-

(*) Fruſtra cruento Marte carebimus,
Fractisque rauci fluctibus Adriae:
Fruſtra per autumnos nocentem
Corporibus metuemus Auſtrum.
Horatius *Carminum*, Lib. II. Od. XIV.

angstvallige oogenblikken van ons verscheiden, uit dit vergangglyke, daar 't zelve vergangglyk is, bergen kan, voor de gevreesde aankomst des Doods. —— Vrienden —— Schatten, —— zwellende Eertytels, zeggen ons dan het laatste Vaarwel —— ontzinken —— begeeven ons! —— En een Waereld, met alle haare volheid, is dan niet genoegzaam ons ten einde geloopen Leeven slegts een enkel tydstip te verlengen.

Hoe rampzalig intusschen waren de Stervelingen, moesten zy, in dien geduchten stond, alle vertroosting —— alle uitzicht, missen! —— Moesten alle, het eenzaame dal der zwarte doodsschaduwe, zonder zekeren Gids, en onbewust waar zy zullen aanlanden, doortrekken!! —— Maar neen, hier juichen onze Zielen! —— Hier word alles by ons Lof en Dankzegging! Hy, die zich, in de onbegonnen Eeuwigheid, reeds over doodschuldigen ontfermde —— die toen reeds een middel van Leeven, —— van Eeuwige Zaligheid, beraamd heeft —— Hy heeft ons, de beweldaadigden onder zo veel andere Volken, met eene dierbaare —— met eene hemelsche, Openbaaring verwaardigd. —— Hem daarin aan ons geschonken, die dien geduchten —— dien, door geen Menschen of Engelen vermogen, verwinbren Vyand, in zyne geheimste schuilhoeken vervolgd —— over hem de blyde —— de Zalige overwinning behaald —— hem aan zyne staatige Zegenkoets gekluisterd —— en het Leeven en de Onsterflykheid aan het licht gebragt heeft! —— Het is Jezus, Gods eigen, Gods Eeuwige, Zoon. —— Jezus die stierv, en hier zyn de Engelen begeerig in te zien voor onder 't geweld des Doods liggende Zondaaren. —— De Christen, die deezen Verlosser, op Gods vrye noodiging, als den zynen omhelst —— de Christen, de ryke Erfwachter van goederen, die geen motte of roest verteeren, vind in Jezus, in de gewenschte oogenblikken van zyn sterven, eene volle, eene peillooze, bron van Heil, —— van stooreloozе Zaligheid. —— Thans is de Dood niet langer een Koning der verschrikking —— maar een boodschapper van goede tyding, —— geen geweldenaar —— maar een, die de grendels van den engen kerker des loggen lighaams afrukt. En, terwyl de rampzalige slaaf van 't heilloos ongeloof, wanhoopend, handen wringt, en aakelig tanden knerst, —— heft hy, schoon 't klamme doodszweet van zyn aanzigt gudst, —— schoon zyne lippen verbleeken, en de Godloovende tong byna den laatsten dienst aan de

geeds verhemelde Ziel weigert, de blyde Overwinningsliederen aan. —— Onzichtbaare Geesten —— Vrienden —— Bloedverwanten, die zyn leger omringen, zyn verrukte getuigen van zyn vrolyk verfcheiden naar 't Land van eeuwige rust —— van onbewolkte klaarheid. —— „ Dood, zingt hy, waar is uw prikkel? —— Hel, waar „ is uwe overwinning? —— de prikkel nu des Doods is „ de Zonde, en de kracht der Zonde is de Wet —— „ maar, Gode zy dank, die ons de overwinning geeft door „ onzen Heere Jezus Christus!"

P.

Leer my Sterven in myn Leeven,
Wees myn Heiland in den nood,
Gy kunt hulp en uitkomst geeven,
Vreugde fchenken in den Dood:
Goël! God van Zaligheden!
Help my door de proefwoestyn!
Zal ik uit de Waereld treeden;
Laat myn uitgang Vrede zyn!

Nieuw Euang. Magazyn. IV. Deel, p. 144.

EENIGE AANMERKINGEN NOPENS HET *Sal Seignetti*, EN HET *Acidum Esfentiale Tartari*. Door THEOD. UILKENS. *Apotheeker te Groningen.*

Dat het *Sal Seignetti* meer dan één *Alcali* ten grondflage heeft, is zeker. De Heer KASTELEYN heeft, in het 2de Deel pag. 111 van zyne *Chemifche Oeffeningen*, zich hier omtrend mede nader verklaard, en de bewyzen daar voor bygebragt toonen zulks ten overvloede; gelyk ook myne volgende Proeven het zelve kunnen bevestigen.

Volgens deeze myne Waarneemingen dan heb ik bevonden, dat men ter daar ftelling van dat fchoone zout drie beftaandeelen nodig heeft, naamlyk: het *Sal acidum esfentiale Tartari*, *Alcali vegetabile*, en *Alcali minerale*; want even gelyk eene verzadiging van *Acidum Tartari* met *Alcali vegetabile* geen *Sal Seignetti* kan daar ftellen; maar *Tartarus Tartarifatus*; zoo min kan ook eene verééniging van het zelfde zuur, met *Alcali minerale*, *Sal Seignetti* voortbrengen; —— maar een middenzout, dat men *Alcali* mi-

minerale Tartarisatum zou kunnen noemen, het welk in gedaante van kristallen, als anderzins, overeenkomst heeft met den *Tartarus Tartarisatus*; uitgenomen dat het laatste, aan de lucht blootgesteld, spoedig water intrekt, en vochtig wordt; terwyl het eerste hard en droog blyft, gelyk de *Crystalli Tartari*, of *Tartarus Vitriolatus*.

Daar het nu evenveel is, op welke wyze men de drie boven bepaalde bestaandeelen samen verbindt ter bereiding van het *Sal Seignetti*; zoo heb ik het, met gelyke uitkomst, op onderscheidene manieren vervaardigd. Ziet hier op welke. Behalven op de gewoone wyze door eene verzadiging van *Sal Sodæ* met *Crystalli Tartari*, nam ik gelyke deelen *Tartarus Tartarisatus*, en *Alcali minerale Tartarisatum*; — ontbond die beide zouten gelyktydig in zoo veel kookend water, als nodig was, om ze te kunnen *filtreeren*. Dit *lixivium* liet ik uitwaassemen tot de dikte van een dunne Syroop, om het vervolgens neer te zetten op eene maatige warme plaats, om het in stilte te laaten kristallizeeren. Na behoorlyke tydgunning verkreeg ik geen mindere fraaye kristallen van *Sal Seignetti* als op de gewoone wyze. —— Zoo ook, wanneer ik twee deelen zuiver *Acidum Tartari* vereenigde met één deel *Alcali vegetabile*, en één deel *Alcali minerale*, en het voorts als boven bewerkte; in deeze beide gevallen kristallizeerde het zout niet minder gemaklyk en schoon, dan langs den gewoonen weg, en was dus ook van het gewoone niet te onderscheiden.

Hier uit blykt dan, dat beide *Alcalia* in verbinding met het *Acidum Tartari* zich onderling veréénigen, en tot één éénig middenzout aanschieten; 't welk in meest alle andere zouten geen plaats heeft; daar ieder *Alcali* met onderscheidene zuuren zyn eigenaartige byzondere kristallen *formeert*; —— en hoewel meer dan eene soort van zout in een en het zelfde vocht mogte ontbonden zyn; zoo zal toch altyd het één voor het ander aanschieten; en wel dat zout doorgaans het eerst, 't welk het meeste water ter oplossing benodigd heeft.

Tot deeze Proeven heb ik telkens gebruik gemaakt van het *Acidum Tartari* door het kryt afgescheiden.

Dit is een aangenaame bewerking, en heeft my nooit te leur gesteld. Ook kan men, volgens deeze bereiding, veel gereeder en zuiverer, myns oordeels, het *Acidum Tartari* daar stellen, dan wanneer men door *Acidum Vitrioli* de *Crystalli Tartari* geheel wilde *decomponeeren*.

In den eersten opslag zou men wel vooronderstellen, dat dee-

deeze bereiding gemaklyker en voordeeliger ware; dewyl men *a priori* ligt zou besluiten, dat het *Acidum Vitrioli*, als een sterker *Acidum*, vermogend genoeg was om het *Alcali vegetabile* geheel af te scheiden, en dus al het *Acidum Tartari* in vryheid te stellen. —— Doch, schoon deeze geheele *decompositie* twee Scheikundigen, de Heeren SCHILLER en KASTELEYN, zoo wel schynt gelukt te zyn, (*) heb ik echter, na herhaalde proeven, dat genoegen niet kunnen hebben van hier in te slaagen; —— vooral niet, wanneer ik het *Acidum Vitrioli* met zoo veel water verdunde, als benodigd was, om de *Crystalli Tartari* geheel te ontbinden. In dit geval schynt my 't Vitrioolzuur het vermogen ontnomen te zyn van krachtig genoeg op den *Tartarus* te kunnen werken; —— even gelyk een verzwakt *Acidum Vitrioli* geene ontleding van den *Alcohol Vini* kan bewerkstelligen, en dus geen *Liquor Anodynus*, noch *Oleum Vini*, afscheiden.

Maar, wanneer ik het Vitrioolzuur met niet meer dan twee of drie deelen water verlengde, en het vervolgens eenigen tyd in een vry sterke warmte liet werken, gelukte zulks ten deele; —— doch altyd nog onvolkomen; dewyl de meeste Wynsteen-kristallen *ongedecomponeerd* bleeven, en het weinige *Acidum Tartari*, dat in kristallen konde verkreegen worden, te veel met *Acidum Vitrioli* verontreinigd ware; blykende dit mede hieraan, dat ze, aan de lucht eenigzins blootgesteld zynde, spoedig tot vocht liepen, daar de andere, door het kryt bereid, droog bleeven. Wanneer wy nu in acht neemen, dat, volgens de regels der *affiniteiten*, de *Tartarus Vitriolatus* ten deele, zoo niet geheel, door het *Acidum Tartari gedecomponeerd* worden, zullen we gemaklyk besluiten, dat deeze bewerking nimmer met eenen goeden uitslag kan geschieden. —— Maar wanneer men deeze volkomene *decompositie* wilde beproeven, zoude ik de wyze, van welke de Heer Prof. DRIESSEN zich telkens met een goed gevolg op zyne Lessen bedient, aanraaden, van naamlyk de *Crystalli Tartari* door de *Calx viva* te *decomponeeren*.

Laat ons nu nog eens tot het *Sal Seignetti* te rug keeren. 't Is opmerklyk, dat dit zout door alle zuuren, op welke wyze men het ook bereide, zoo wel plant-, als mineraale zuu-

(*) *Kasteleyn* Chemische Oeffeningen, 3 Deel, 1 Afd. bl. 127 en verv.

zuuren, zelfs de zwakste, in zyne bestaandeelen ontleed wordt; wanneer het *Alcali minerale* door dezelve wordt opgenomen; —— daar het *Alcali vegetabile* zoo vast met een dubbeld gedeelte *Acidum Tartari* blyft verbonden; dat zelfs het Vitrioolzuur, gelyk wy boven gezien hebben, het bezwaarlyk kan losmaaken.

Wanneer nu eenig zuur het *Alcali minerale* uit eene ontbinding van *Sal Seignetti* opneemt; dan zullen de overige bestaandeelen, (naamlyk twee deelen *Acidum Tartari* en een deel *Alcali vegetabile*) zo het ontbindend vocht niet al te veel zy, als gewoone *Crystalli Tartari* wegens hunne bezwaarlyke ontbindbaarheid in een fyn poeder nederwaards vallen.

Dewyl dus alle zuuren dit vermogen bezitten, dienden de Geneesheeren, wilden zy hunne lyders *Sal Seignetti* laaten gebruiken, het zelve nooit in vermenging te brengen met eenige zuuren; want in een *Mixtura* of *Decoctum*, waarin *Acetum Vini*, *Oxymel*, *Syrupus e Succo Citri*, *Tamarind: Rob. Samb.* en *Ribesiorum*, enz. aanweezig zyn, dit zout mengende; zal altyd het zelve of geheel, of gedeeltlyk, naar maate van de hoeveelheid zuurs, dat het aantreft, in zyne bestaandeelen *gedecomponeerd* worden. — By voorbeeld, wanneer by een aftrekfel van één once *Fructus Tamarindi*, tot acht *oncen* doorzygfel, een half once *Sal Seignetti* gedaan wordt; dan zal het zuur van de Tamarinden na genoeg het zout ontleeden; in welken gevalle, wanneer het aftrekfel koud geworden is, en men het vocht door een fyn doekje laat lekken; op het zelve waare *Crystalli Tartari* zullen blyven leggen, die, zachtjes afgewasfchen, en gedroogd zynde, min of meer vier *Scrupels* zullen weegen; terwyl het doorgelekte vocht een middenzout bevat uit *Acidum Tamarindorum* en *Alcali minerale*, en voorts, doordien het zuur is ingenomen, wegens zyn inhebbend Suiker-zoet *Extract* meer zoet dan zuur smaakt.

By deeze gelegenheid herinnere ik my, dat, toen ik nog een Jongeling was, een zeker oud *Medicus*, die zulk een boven opgegeeven aftrekfel had voorgefchreeven, my veel onaangenaamheden veroorzaakte; —— dewyl hy my niet heel vriendlyk wilde opdringen, dat ik niet, naar zyn voorfchrift, *Sal Seignetti* —— maar *Cremor Tartari* —— gebruikt hadde. Alhoewel ik nu volkomen van de oprechtheid myner zaak overtuigd was, zoo konde ik hem

ech-

achter, daar hy styf by zyne begrippen bleef, diestyds; wegens geene genoegzaame inzichten in die gebeurde decompositie, noch overtuigen noch wederleggen.

Groningen,
den 26sten April 1791.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN ROEPER-EEND.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De Eendvogel, by ons onder den naam van *Roeper* bekend, heet in 't Latyn *Anas Strepera*, in 't Hoogduitsch, *Schnarr-* of *Schnatter Endte*, of ook *Leiner*, in 't Fransch *Chipeau* of *Ridenne*, in 't Engelsch *Gadwal* of *Gray*. Dezelve is zo groot niet als onze *Wilde Eend*, hy heeft den Kop keurlyk gevlakt en als met donker bruin en wit gestippeld; de zwarte kleur heerscht boven op den Kop, en boven op den Hals: de Borst is ryk geschubd, met dezelfde kleuren, terwyl deeze ook den Rug, en de Zyden, vercieren. Over de Vleugels loopen drie banden, de een wit, de ander zwart, en de derde schoon ros kastanje kleur.

't Is eene opmerking van den Heer BAILLON, dat, van alle *Eendvogelen*, de *Roeper* den langsten tyd de schoone kleuren van zyne Pluimadie behoudt; maar dat hy, even als de andere, wanneer de Paartyd over is, als 't ware, een graauwen rok aantrekt.

De stem van den *Roeper* gelykt zeer veel naar die van den *Wilden Eend*; dezelve is noch raauwer noch schreeuwender, schoon GESSNER dezelve schynt te willen onderscheiden, en by uitstek kenmerken als een zwaar *Roeper* (*) door den naam van *Anas Strepera*; eene benaaming door de Vogelbeschryvers veelal gevolgd.

De *Roeper* is zo bekwaam om te duiken als om te zwemmen; hy ontwykt den op hem geschooten kogel, door diep onder 't water te duiken; hy schynt vreesagtig, en vliegt by dag weinig: hy houdt zich dan meest verborgen in het riet, en gaat om spyze uit, of 's morgens vroeg

(*) *Strepera, a vocis strepitu graviore.* GESSNER apud ALDROVAND. Tom. III. p. 234.

vroeg of des avonds, en zelfs diep in den nagt. Men hoort ze dan in 't gezelſchap der *Smienten* vliegen, en zy laaten zich, even als deeze, door tamme *Eenden* verlokken om op derzelver geroep af te komen.

„ De *Roepers*, ſchryft BAILLON, komen op onze kusten van *Picardie*, in de Maand November, met den Noord-Oosten Wind, en wanneer deeze Wind eenige dagen aanhoudt, trekken zy allen voorby, en houden zich niet by ons op. Op 't einde van February, met de eerſte Zuide-Winden, keeren zy naar het Noorden te rug.

„ Het Mannetje is altoos veel grooter en ſchooner dan het Wyfje. Het heeft even als de Mannetjes der *Smienten* het onderſte van den Staart zwart; en by de Wyfjes is dat gedeelte van den Staart altoos graauw. Deeze ſoorten gelyken naar elkander in veele opzigten; niet te min leert de gewoonte ze ras onderſcheiden. De Wyfjes onder de *Roepers* worden in den ouderdom zeer ros.

„ De Bek deezer Vogelen is zwart, de Pooten zyn vuil geel met zwarte vliezen, van die kleur zyn ook bovenop de geledingen der vingeren: het Mannetje is twintig duimen lang van den Bek tot den Staart gemeeten, en negentien duimen van den Bek tot het einde der Nagelen; het heeft dertig duimen vlugts. Het Wyfje verſchilt van het Mannetje omtrent vyftien linien in alle deeze afmeetingen.

„ Zints verſcheide weeken, heb ik, onder myn Gevogelte, vervolgt de Heer BAILLON, twee *Roepers*, een Mannetje en een Wyfje: zy willen geen graan eeten; en leeven alleen van zemelen en geweekt brood. Ik heb ook *Wilde Eenden* gehad die Graan weigerden te eeten, en andere, die, van den eerſten dag hunner gevangeniſſe af, Gerst gebruikten. —— Dit onderſcheid ontſtaat, myns oordeels, uit de plaats hunner geboorte. *Eenden*, die uit het onbewoonde Noorden komen, hebben geen Graanen leeren kennen, en 't is, derhalven, niet te verwonderen dat zy den bek niet zetten aan eene hun geheel onbekende ſpyze, bovenal in de eerſte dagen dat zy opgeſloten zyn. *Eenden*, daarentegen, gebooren in bebouwde landen, worden 's nagts door den Vader of Moeder in de bouwlanden gebragt; nog jong leeren zy daar Graan eeten, en kennen 't zelve zeer wel als 't hun wordt voorgeworpen: daar andere liever van honger ſterven, ſchoon zy het voorbeeld van andere Vogelen hebben, die het Graan greetig eeten, en hun het gebruik van dat voedzel aanwyzen. ”.

DE

DE WISKONSTIGE ZEKERHEID DER STERREKUNDE AANGETOOND. Door Dr. M. HOUTTUYN.

Moet men zig niet ten uiterste verwonderen, dat, in eene zo verlichte Eeuw, daar het bygeloof onder de beschaafde Natiën van Europa, en inzonderheid in ons Nederland, byna geheel is verbannen; nog zo veel ongeloof plaats heeft, omtrent de eigentlyke gesteldheid van ons Zonnestelzel, of van onze Wereld.

Ik bedoel hier niet het *blinde Gemeen*, 't welk de beweeging der Hemellichten zonder eenige opmerking beschouwt; naauwlyks lettende, dan op zyne Kostwinning Godsdienst en Vermaaken; dus maar een kleinen trap boven de Beesten verheven. De zodanigen overweegen niet, hoe het zyn kan, dat de Eklipsen van Zon en Maan, derzelver Op- en Ondergang, de Eb en Vloed der Zeewateren, zo naauwkeurig gebeuren naar de berekening, die men in de goede jaarlyksche Almanachen vindt: het gaat hun begrip te boven, zo wel als het maakzel van een Uurwerk; en sommigen hunner zouden misschien, wanneer zy de Sterrekonstenaars hunne Werktuigen tot Waarneemingen aan den Hemel zagen stellen en gebruiken, gelyk voor eenige jaaren op afgelegen plaatsen in den Kerkelyken Staat gebeurde, wel nedervallen en dezelven aanbidden als Tovenaars of halve Goden.

Ik heb de zodanigen op 't oog, in onze geleerde Wereld, die, of door onderwyzingen in hunne jongheid, of door bywooning van Genootschappen en het zien van Proefneemingen in de Natuurkunde, zig eenige denkbeelden hebben gevormd, aangaande de gesteldheid der Wereld, van Zon, Maan, Planeeten, Komeeten en Vaste Sterren, ja, die meer of min kennis bekomen hebben van de Rekenkunde en Wiskonst. Veelen, ja wel de meesten van deeze, niet in de Sterrekunde ervaren, nog weetende op welk een grond derzelver Stellingen gevestigd zyn, gelooven wel, door ondervinding, dat sommige dagelyksche Verschynzelen, gelyk de Op- en Ondergang van Zon en Maan, de stand der Planeeten, de tyd van de Eb en den Vloed der Zee, kunnen berekend worden; maar zy beschouwen dit even zo, als men gemeenlyk den gang van een Uurwerk of Orlogie beschouwt, zonder iets te be-

gry-

grypen van het Stelzel, waardoor die veroorzaakt wordt. Ja het zigtbaare maakt alleenlyk indruk op hunne Zintuigen, terwyl de eigentlyke beweeging van hun zelfs niet erkend wordt. Dat de Maan een *waaren*, en de Zon slegts een *schynbaaren* Omloop hebbe, gelooven zy niet!

Ondertusschen is het zeer blykbaar, dat iemand, die nimmer op 't Water was geweest, zig bevindende in een Vaartuig, dat op eene voor hem onzigtbaare wyze werdt voortgetrokken, of door den Stroom gedreeven, den schynbaaren voortgang van Huizen, Boomen, Toorens en andere Voorwerpen, die zig aan hem vertoonden, voor een waaren voortgang houden zou, terwyl de waare beweeging van de Schuit hem ongelooflyk zou voorkomen.

Dit was de grondslag van het alleroudste Ontwerp, dat al voor veele Eeuwen van ons Zonnestelzel gemaakt werdt door PTOLOMEUS. De *Aardkloot*, die onbewoogen schynt, werdt door hem in 't midden geplaatst, naast denzelven liep de *Maan*, vervolgens *Mercurius*, *Venus*, dan de ZON, voorts *Mars*, *Jupiter* en *Saturnus*, elk in zynen kring. Maar laater Sterrekundigen hebben gezien, dat dit niet vallen kon, alzo de twee onderste Planeeten zig dan ook somwylen tegen over de Zon moesten vertoonen, 't welk nooit gebeurt, en derhalven is dit Stelzel, in 't algemeen, *valsch* verklaard, en wordt thans van niemand meer in Aanmerking genomen.

Terwyl, nogthans, in de Heilige Schriftuur, van eenen *loop der Zonne* en van een *stilstand des Aardkloots* gesproken wordt, zo meende een niet onbekwaam Sterrekundige, TYCHO BRAHÉ, zulks te verhelpen, en maakte een Ontwerp, waarin de Aardkloot het midden bekleedde met de Maan; en de Zon, om welke zig de vyf Planeeten bewoogen, om den Aardkloot werdt omgevoerd: doch de ongerymdheid van dit Stelzel en deszelfs onbekwaamheid, om reden te geeven van de Hemelsche Verschynzelen, bleek zo duidelyk, dat het ook van iedereen verworpen werdt.

Toen kwam de beroemde COPERNICUS ter baan, met een Stelzel, dat in 't eerst wel veel aanstoots van de Geestelyken leedt, doch tot heden stand houdt, en door den onsterfelyken NEWTON onwrikbaar is bevestigd. Door hetzelve worden alle Verschyningen der Planeeten aan den Hemel volkomen verklaard, en met de alleruiterste naauwkeurigheid berekend; de afstanden der Lighaamen in ons Zonnestelzel en derzelver Omloopstyden onwrikbaar betoogd, en alles zoda-

danig opgehelderd, dat, onder de zo groote menigte van Sterrekundigen, niemand tegenwoordig aan de zekerheid van hetzelve twyfelt.

Dit, nu, is een aanmerkelyk ja volstrekt bewys. Immers, in alle Weetenschappen, Konsten en Handwerken, vertrouwt men altoos, des onkundig zynde, op de kundigheid der ervarenen. Dit ook vereischt de reden! En hoe zou het mooglyk zyn, dat zo veele kundige Luiden, die alles ten naauwkeurigste onderzogt hebben, hier in misleid waren? Bovendien is het zeker, dat de bepaaling van de grootheden en afstanden, van de Zon, Maan en Planeeten, zo wel op de Wiskonst gegrondvest is, als het meeten van afstanden, hoogten van Toorens, enz. op den Aardkloot.

De waarschynlykheid zelve pleit voor de zekerheid van het gedagte *Copernicaansche Stelzel*. Men heeft al van ouds geweeten, dat de Zon byster veel grooter was dan onze Aardkloot: doch in de laatste Jaaren is men daarin zo ver gekomen, van ten naauwkeurigste te berekenen, dat hy ongevaar een *millioenmaal* grooter is. Wie kan zig nu verbeelden, dat een zo ontzaglyk groot Lighaam, dagelyks, rondom zulk een klein Stipje, als onze Aardkloot, in vergelyking daarmede, is, zou worden omgevoerd? Wat zeg ik, dat zulk een oneindige menigte van Sterren, die mooglyk ieder wel zo groot zyn als de Zon, ieder Etmaal een toer doen zouden rondom dit kleine Bolletje? Dit strydt tegen alle ondervinding in de Natuurkunde: tegen alle wetten der beweeging.

Maar, zal mooglyk iemand vraagen, hoe bewyst men, dat de Zon, die ik by dag niet grooter zie dan de Maan by nagt, zo verbaazend veel grooter dan de Aardkloot, en de Maan, ondertusschen, veel kleiner dan dezelve zy? Ten dien opzigte moet men slegts opmerken, dat een Tooren, by voorbeeld, van drie honderd voeten hoogte, op een verren afstand gezien, zig niet hooger, ja zelfs laager, dan een gemeen Huis van naby vertoont. Maar, zegt hy, hoe weet men dat de Zon zo byster veel verder van ons af is dan de Maan, die men op 't oog zou zeggen even ver afstandig te zyn? Hieromtrent moet hy slegts in acht neemen, dat alle Voorwerpen, van eenige hoogte gezien, hoe nader by, zig zo veel meer onder 't waterpas vertoonen, en die ver af zyn zo veel minder. Dit noemt men in de Hemelsche Lighaamen *Verschilzigt*, en al van ouds is hetzelve door de Sterrekundigen afgemeeten, doch door de verbetering van de naauwkeurigheid der Werktuigen langs hoe

na-

nader bepaald, en uit hetzelve wordt, met alle zekerheid, door middel van 's Aardkloots halfmiddellyn, de afstand van Zon en Maan berekend. In de vaste Sterren is dit Verschilzigt zo klein, dat men van derzelver afstand, met zekerheid, niets besluiten kan, dan dat dezelve nog ongelyk grooter zy dan die der Zonne en Planeeten (*).

Men zou verder hier tegen kunnen inbrengen, hoe het onverbeeldelyk is, dat wy alle Etmaalen met den Aardkloot omgevoerd worden, met eene snelheid, zo groot als de vlugt eens Kanonkogels, van het Westen naar 't Oosten; doch, dewyl de Lugt met ons omgevoerd wordt, zo baart dit geen zwaarigheid; even zo min als iemand, in een snel rydende Wagen zittende, aan zyn voortgang zoude twyffelen, om dat hy in 't Rytuig niet van plaats verandert. En wat den Jaarlykschen loop des Aardkloots om de Zon aangaat, die kan in dit opzigt even weinig duisterheid baaren. Alle Waarneemingen der Hemelsche Verschynzelen bevestigen dit allernatuurlykste Stelzel. De *Zon*, zo ver het zwaarste en grootste Lighaam, bekleedt nagenoeg het midden; hier omheen loopen de twee onderste Planeeten, *Mercurius* en *Venus*; daar aan volgt de *Aardkloot*, met zyne Maan, vervolgens *Mars*, allen zeer kleine Lighaamen ten opzigte van de Zon: eindelyk *Jupiter* en *Saturnus*, die grooter zyn dan de andere Planeeten, en ieder hunne Omloopers of Maanen hebben. Derzelver *Omloopstyden* komen allen met de bekende *Afstanden* in zulk een naauwkeurige evenredigheid, dat niemand, die eenige kennis van de Sterrekunde en Wiskonst heeft, aan de zekerheid van dit Stelzel kan twyfelen.

Een voornaame oorzaak van de verwarring, in welke veel Menschen ten deezen opzigte zyn, komt daaruit voort, dat zy de *Astrologie* niet van de *Astronomie* onderscheiden. De eerste, steunende op Voorzeggingen, die men haalt uit de onderstelde, maar nooit beweezene, en geheel onwaarschynlyke, werking der Planeeten op ons Lighaam; of ook op den Dampkring; en daartoe afgeleid van derzelver verschillende standen ten opzigt van onzen Aardkloot en van elkanderen, mist alle zekerheid, en is te beuzelachtig, om van Menschen van Verstand in aanmerking te worden genomen.

De

(*) Vergelyk myne *Bedenkingen over de Uitgestrektheid van 't Heelal, enz.* in 't voorg. Deel, bladz. 506.

De *Astronomie* of STERREKUNDE, integendeel, steunt op Wiskonstige grondbeginzelen, en is derhalve volkomen zeker. Even zo vast als men de afstanden en hoogten van Toorens, enz. op den Aardkloot afmeet: even zo zeker zyn de afstanden en Lighaamelyke grootte der Zon, Maan en Planeeten, door de Sterrekonstenaars afgemeten, en ten naauwkeurigste bepaald.

Dat Menschen, die in de Wiskonst onervaren zyn, hier aan twyfelen, is eenigzins toe te geeven: hoewel zy zig, in deezen, aan de verlichte kundigheid van zo veele bekwaame Mannen, behoorden te onderwerpen. Zy twyfelen immers niet of allerley Konstenaars, in hun werk bedreeven, zyn in staat, om Konstwerken tot volmaaktheid te brengen, waarvan zy de samenstelling geheel niet begrypen, maar de uitwerking zien. Neem een Horologie, een Uurwerk, ten voorbeelde. Hoe kunnen zy dan twyfelen aan de Grondbeginzelen der Sterrekunde, daar zy ondervinden, dat door dezelve de loop der Hemelsche Lighaamen zo naauwkeurig wordt bepaald.

Maar dat iemand, een verheven trap van kundigheid moetende bezitten in deeze Weetenschappen, een Doctor in de Wysbegeerte en Meester der Vrye Konsten, de Sterrekunde gaat gelyk stellen, in *onzekerheid*, met de zo beuzelachtige Voorzeggingen van de gesteldheid van het Weêr, die, in 't algemeen gesproken, geen den minsten grond hebben, dan eene geduurige verandering, van zo veele oorzaaken afhangende, dat 'er in 't allerminste geen peil op te trekken is, komt verwonderlyk voor. Ondertusschen zien wy dit zodanig voorgesteld in de Bedenkingen van den Heer P. VAN AKEN, *over het Zwak in de Natuur- en Sterrekundige Weetenschappen*, onlangs in dit Werk geboekstaafd (*).

Zyn Eerwaarde heeft, wat de *Natuurkundige Weetenschappen* aangaat, in zyne redeneering zo veel ongelyk niet: maar, wanneer hy een *groot zwak* in de Sterrekunde betoogen wil, uit de ongelyke bepaalingen van *des Aardkloots Omtrek*, als of dit een aanmerkelyken invloed had op de berekeningen van de afstanden der Planeeten en derzelver grootte, dan slaat hy den bal geweldig mis, en maakt zig by kundigen belachelyk.

Eerst brengt hy de bepaaling van SNELLIUS ter baan, welke, zo door denzelven, als door den beroemden MUS-SCHEN-

(*) In 't Mengelwerk, III Stukje, of bladz. 110, hiervoor; eigentlyk, bladz. 114.

SCHENBROEK, grootelyks is verbeterd, en in allen gevalle was die in *Rhynlandsche Maat* berekend, daar de vermaarde PICARD dezelve in Paryfche Maat hadt opgegeven, zo wel als CASSINI, door wien, en vervolgens door andere Fransche Sterrekundigen, deeze afmeeting tot zulk een naauwkeurigheid is gebragt geweest, dat de Omtrek van de Aarde maar *anderhalve Hollandsche Myl* grooter werdt bevonden, dan de oude Egyptenaars dien bepaald hadden, 't welk niet veel meer dan een *vyf-duizendste* deel van den geheelen Omtrek verschilt, zo de zeer kundige STRUYCK heeft opgemerkt (*).

Wat onzekerheid nu kan dit kleine verschil in deeze bepaaling geeven, daar men de waarheid steeds nader komt? Zo eenige Meetkonstenaars, op verscheide manieren en plaatsen, de hoogte van den *Westerkerks-Tooren*, hier te Amsterdam, hadden afgemeten, en dus een half Voet of een Voet verschil hadden, zou men dit een *groot zwak* in de Meetkonst kunnen heeten? Of zou dit eenigen invloed hebben op de vergelyking van Bergen, die twintig, veertig, ja tagtigmaal, zo hoog zyn, met dezelve? Immers, de een kon den hoogsten top op de rug van den Haan, de ander op deszelfs kop, genomen; de een kon het onderste gerekend hebben van den Drempel, de ander van den Grond daar hy op staat. Dus was het ook veel beter, de hoogte van deezen Tooren, die de hoogste in deeze Provincie is, te bepaalen op 300, een vol getal, dan op 299 Amsterdamsche Voeten. Dit driehonderdste deel zou, in gezegde vergelyking, even zo weinig verschil maaken, als het nog veel kleinere verschil in de bepaaling van den Omtrek, en de daaruit afleidelyke middellyn, des Aardkloots, ten opzigt van *de afstanden en grootheden der Planeeten*, tot welke men doorgaans maar *Aardkloots-middellynen*, of, op het kleinste, *Mylen*, gebruikt, zonder in deezen op *Roeden*, *Voeten* of *Duimen*, te denken.

Maar *een Voet is een Voet*, of kan de Maat van een Voet beslaan, volgens den Heer VAN AKEN. Weet zyn Eerwaarde dan niet, hoe groot een verschil 'er in de Voetmaaten, zelfs hier te Lande; plaats heeft? Zeker Heer, hier in de Stad, te Parys een Ledikant naar den eersten smaak willende laaten maaken, zondt derwaards de maat van de Kamer, daar het staan moest, in *Amsterdamsche* Voeten, en toen het kwam was het veel te

groot.

(*) In zyne *Verhandeling over de grootte der Aarde*, bl. 67.

groot. Want 100 *Paryſche* Voeten maaken ongevaar 112 van deeze Stad. Dus hadt hy ook gedagt *een Voet is een Voet*, maar was daar door ſchrikkelyk bedroogen. Even zo ſchynt gezegde Heer de Wereld te willen misleiden, door *Rhynlandſche* Voeten, waar van de 25 omtrent met 24 *Paryſche* overeenkomen, ten opzigt van den omtrek des Aardkloots in vergelyking te ſtellen, om den *zo edelen grondregel* van de afſtanden en grootte der Planeeten, ware het mooglyk, wankelbaar te maaken, of van onnaauwkeurigheid te betigten. Ik zwyg, dat hy de oude opgave van SNELLIUS, die reeds lang verworpen is, gebruikt, en die van PICARD is ook merkelyk verbeterd. Bovendien is 't zonderling, dat zyn Eerw. naderhand in de getalen, die nog wel het meeste tot vergelyking zouden kunnen dienen, zulk een grooten misſlag heeft begaan, waar door de bepaalingen *meer dan een millioen Voeten* ſchynen te verſchillen. Die groote Wiskonſtenaar CASSINI heeft nooit zulk een bepaaling opgegeeven, en de Graaden in Vrankryk zelfs grooter bevonden dan PICARD. Ik zou denken, of het ook een drukfeil konde zyn; maar, ſchoon men de drie eerſte Cyferletters op 123 neemt, gelyk zy zekerlyk moeten zyn, dan komt het evenwel niet goed. Dit zou de Graad van een grooten Cirkel uitbrengen, op ruim 57280 *Toiſes* of halve Roeden, daar tegenwoordig, volgens de laatſte verbetering der Franſchen, dezelve gerekend wordt op 57072 *Toiſes*, 't welk uitmaakt 123, 275, 520 Paryſche Voeten, voor den geheelen omtrek des Aardkloots. Op welke Voeten NERHAUD gerekend hebbe, en of dat opgegeven getal echt zy, is my niet bekend. Ondertusſchen doet die geheele bepaaling van 's Aardkloots omtrek *in Voeten*, gelyk ik gezegd heb, niets ter zaake, om daar uit *eenig zwak* in de Sterrekunde te betoogen.

Dit weinige heb ik met het gezegde oogmerk, tot aantooning van de *Wiskonſtige zekerheid der Sterrekunde*, voorgeſteld. Wie twyfelt hedendaags, of de Aardkloot niet *Knolrond*, dat is een weinig platter aan de Poolen zy, daar zulks door redeneering en ondervinding zo blykbaar is bevestigd. Voor 't overige zou ik dit alles Wiskonſtig kunnen betoogen, maar het beſtek deezer *Verhandelingen* lydt zulks niet; het is den Sterrekundigen genoeg bekend en anderen zou ik veel moeite hebben daarin te onderrigten.

BERIGT EENER REIZE NA MONT-ROSE. *Door den Hoogleeraar* DE SAUSSURE.

(Vervolg van bl. 79.)

Reis rondsom Mont-Rose.

Naa dat wy, in deezer voege, op de beste wyze ons mogelyk, de ligging van *Mont-Rose* bepaald, en de inwendige gesteltenis waargenomen hadden, was het van aanbelang de uitwendige gesteltenis te kennen. Ten dien einde hadden wy noodig denzelven om te reizen; maar dewyl die Berg omringd is door zeer hooge en steile Bergen, welke men niet over kan trekken dan op plaatzen, die weinig bekend en weinig betreeden zyn, zou het my onmogelyk geweest zyn, dit ontwerp te volvoeren, indien twee Kooplieden, de Heeren ALEXANDER COURSI en J. B. PAZURZA my den weg, dien wy volgen moesten, niet hadden aangeweezen. Hun reisroete diende ons ten gids in deezen doolhof van Bergen. Ik zal zeer kort opgeeven welk een weg wy namen, die zeer weinig verschilde van den weg, door die Heeren voorgeschreeven.

Op den vierden van Augustus vertrokken wy van *Macugnaga*, en daalden neder in *Val-Anzasca*, tot aan *Ponte Grande*, een kleine myl beneden *Vanzon*. Daar trokken wy de *Lanza* over, en namen onze nagtrust te *Banio*, een groot Dorp, op de hoogte van 338 Roeden, bekoorelyk gelegen. 't Was de Avond vóór het Feest van *Maria ter Sneeuw*, de Patroones deezer plaatze. Een bogtige *Allée* in een bosch van groote en oude kastanjeboomen, geheel verlicht, en vervuld met gebedehuisjes eenvoudig maar fraay vercierd, liep na de Kapelle van die Heilige, en stortte de ziel dat gevoel van eerbied en ontzag in, 't welk de toegangen tot Godsdienstig eerbewys altoos moeten tragten te verwekken.

Den vyfden klommen wy eerst op na *Bazanca*, op de hoogte van 899 Roeden. De weg is niet effen, maar steil en zeer naauw; de lasten der muilezelen schuurden dikwyls langs de rotzen en de kleine hoogten, aan den kant des wegs; drie keeren vonden wy ons genoodzaakt ze te ontlaaden, 't geen veroorzaakte dat wy vyf uuren, in

stede

ſtede van ten hoogſten vier, aan dien tocht beſteedden. Van daar klommen wy nog ruim een uur tot op de hoogte van *Col de l'Egua*, 1104 Roeden hoog: en vervolgens daalden wy in ruim twee uuren af tot *Carcofazo*, een Dorp 485 Roeden beneden *Col de l'Egua* gelegen. De ſteilſte plaatzen in het opklimmen moet men te voet afleggen, en het nederdaalen geheel; die weg is gansch oneffen: onze gidſen waren meermaalen verpligt de muilezels by den kop op te houden, terwyl wy ze by den ſtaart vasthielden.

Carcofazo verlieten wy op den zesden: dit is de hoogst gelegene Parochie, in dit gedeelte van *Val-Seſia*, by onderſcheiding *Val-Seſia Piccola* geheeten. In groote vier uuren daalden wy af, en bereikten, deeze Valei volgende, *Guaiforra*, een Dorp niet hooger dan 291 Roeden; daar aten wy. Vervolgens toogen wy de Rivier *Sermenta* over, die deeze Valei bewatert, en traden in *Val-Seſia Grande*, anderhalf uur klommen wy om te *Scopello*, ter hoogte van 351 Roeden, te gaan ſlaapen. Wy hielden in dit Dorp ſtil om dien dag de ſmelteryen te zien van de Kopermyn van *Allagna*, welke wy 's anderen daags bezigtigden.

Den zevenden namen wy, na vier uuren reizens, ons middagmaal te *la Riva*, een groot Dorp, mede gelegen in *Val-Seſia Grande* op 558 Roeden. 's Namiddags gingen wy de Koper-myn van *Allagna* zien, drie vierde myl boven *la Riva* gelegen. Ik zal hier geene breedvoerige beſchryving van die Koper-myn geeven, en 'er alleen van zeggen, dat dezelve eene geele *Pyriet* is, in eene bedding tusſchen de zes en zeven voeten dik, die tusſchen de 25 en 30 graaden zuidoostwaards afhelt. Deeze bedding is beſlooten tusſchen daaraan evenwydig loopende beddingen, van niet zeer harde rots, gemengd met Mica, yzeragtige Aarde, en witte Veldſpath. De Mineraal-bedding vertoont zich duidelyk in 't geheele hangen van 't gebergte, en is zigtbaar in het hangen van 't gebergte 'er tegenover, aan de andere zyde van de Valei: tot nog heeft men de diepte daar van niet ontdekt, en hierom zeggen de Mynwerkers dat 'er werk gevonden zal worden tot het einde der wereld.

Naa het binnenſte van deeze Koper-myn bezigtigd te hebben, bezogten wy het Dorp *Allagna* zelve, een kleine halve myl verder gelegen, om een Magazyn van *Lavezzi* of Steenpotten te bezien. Deeze ſteengroeve ligt een myl hooger op. Wy keerden weder na *la Riva* om aldaar te vernagten.

Den achtsten trokken wy door *Val Debbia* op de hoogte van 1236 Roeden; en daalden van daar neder tot *Gressoney*, niet hooger dan 698 Roeden: de weg is, niet tegenstaande de groote hoogte, zeer gemaklyk, en wy besteedden niet meer dan vier en een half uur in het open twee in 't nederklimmen

De negende was Zondag, en dewyl onze Gidsen de Mis wilden bywoonen, was het laat eer wy *Gressoney* verlieten (*). Wy kwamen in anderhalf uur by het hoogste Dorp in deeze Valei, *Trinité de Gressoney* geheeten, en klommen van daar in één uur tot *Betta*, waar wy vernagtten. Het ligt op de hoogte van 1091 Roeden.

Reis na Roth-Horn *of* Corne Rouge; *uitwendig vertoon van* Mont-Rose

De tiende van Augustus was bestemd tot een Tocht. De drie Valeien, welke wy waren doorgetrokkken, *Val-Sesia Piccola*, *Val-Sesia Grande* en *Val-Lesa* of *Val du Lis*, loopen alle uit op den uitwendigen omtrek van *Mont-Rose*: maar de twee eerstgemelde zyn dermaate toegeslooten, aan het einde, dat het ons toescheen dat wy geen hoop hadden om daar eene plaats aan te treffen, vanwaar wy een uitgestrekt gezigt op *Mont-Rose* zouden hebben, en, met eenen opslag van het oog, een groot gedeelte van den omtrek kunnen zien. In *Val-Lesa*, integendeel, breekt de westlykste Bergketen schielyk af op een zekeren afstand van *Mont-Rose*, en laat een ruim gezigt open.

Bemoedigd door deeze hoop, klommen wy op den hoogsten top aan het einde van deeze Bergketen. Deeze top draagt den naam van *Roth-Horn* of *Corne Rouge*; de hoogte is 1506 Roeden boven het waterpas der Zee. Onze verwagting wierd geheel voldaan, en ik vond deezen stand de gunstigste om wel te oordeelen over het maakzel van *Mont-Rose*.

De ommekring der kroon van *Mont-Rose*, welke wy daar, van buiten, zagen, scheen ons veel grooter toe dan wy die van binnen in den omtrek geoordeeld hadden: de verzameling van Bergtoppen, die deeze kroon vormen, besloeg in onzen Gezigteinder meer dan 60 Graaden: waaruit

(*) Myn zoon bediende zich van dat verwyl, om de middaghoogte der Zonne te neemen, en besloot daaruit, dat *Gressoney* op 45° 49′ 15″ Breedte gelegen is.

uit volgt, dat, op den afstand, waar wy ons bevonden, de Diameter meer dan 9000 Roeden was, en by gevolge bykans het dubbele van den binnensten Diameter. Dit bewyst dat die omtrek niet gevormd is door een enkele reeks Bergen; maar dat 'er buiten zyn, welke men binnen niet ziet. Zulks ontdekten wy duidelyk op onze standplaats. Men ziet vandaar dat *Mont-Rose* geen op zich zelven staande Berg is: maar een middelpunt waarop zeven of acht groote Bergketens uitloopen, die zich verheffen naar maate zy dat middelpunt nader komen, en eindigen door 'er zich mede te vereenigen, en deelen te worden van die Bergkroon. Eenige deezer schynen afgebrooken: dus breekt dé Bergketen, van welke *Roth-Horn* het uiterste gedeelte uitmaakt, op 't onverwagtst af, eer dezelve *Mont-Rose* bereikt, en laat in de tusschenruimte *Betta* en de hoogte van *Val-Lesa*. Maar de keten evenwydig met die van *Roth-Horn*, aan den Oostkant, bereikt onafgebrooken het lichaam van *Mont-Rose*. Twee andere Bergketens, die wy ten Westen zagen, liepen 'er even eens op uit.

Alle deeze Bergen zyn Blad-rotsen van verscheidenerlei soort: het onmeetelyk toneel van hooge Bergtoppen, 't welk ik voor oogen had, vertoonde, zo verre een zeer goed gezigt kon reiken, geen rechtstandige Beddingen, noch Granieten in klompen. Bykans alle de Bergketens, op *Mont-Rose* uitloopende, hebben haare Beddingen zagt afhellende; de sterkst afloopende scheenen my toe, een hoek van tusschen de dertig en vyf- en- dertig Graaden met den Gezigteinder te maaken. 't Is om deeze rede, dat *Mont-Rose*, ontoeganglyk van het binnenste zyns omtreks, van buiten, zo 't my voorkomt, zeer wel te beklimmen zou weezen. Wy zagen alle die afhellingen bedekt met onmeetlyke Sneeuwvlakten, welker benedenste gedeelte afliep op Rotzen, veilig en gemaklyk te beklimmen en die zich vandaar verhieven met middelmaatige steile opgangen tot de hoogste toppen. De zwaarigheid zou alleen kunnen geboren worden uit de gesteltenisse der Sneeuw zelve, uit de spleeten, welke men zou kunnen ontmoeten, en den langen weg, welken men zou moeten afleggen over de bedrieglyke oppervlakte dier besneeuwde plaatzen.

Van deeze Sneeuwschuinten, en bovenal van de tusschenruimten van derzelver hoogten, komen schoone en veelvuldige Ysvelden voort. Het opmerkenswaardigst is dat, waaruit de Rivier *Lis*, welke aan de Valei den

naam geeft, voortkomt. Men ziet drie van deeze Ysvelden zich tot één zamenvoegen, 't welk kronkelend nederdaalt tot de weidlanden van *Trinité de Gressoney*, daar ontspringt 'er de *Lis* uit, en loopt door deeze weidlanden; bevogtigende het diepst der Valeie.

Tusschen twee der Sneeuwtoppen, die deeze Ysvelden als kroonen, ziet men een zeer hooge engte en met sneeuw gevuld, van welker hoogte men eene Valei ontdekt, besloten in den ommekring van *Mont-Rose*. 'Er is hier te lande eene oude overlevering, wegens eene Valei, vol met schoone weidlanden, welker toegang, men zegt, dat geslooten is door nieuwe Ysvelden. Men voegt 'er by dat deeze Valei *Hohen-Laub* heette, en behoorde aan *Vallais*. Zeven jonge lieden van *Gressoney*, aangemoedigd door een ouden Priester, ondernamen het, nu zes jaaren geleden, deeze Valei op te zoeken, zetten hun koers na deeze engte, welker hoogte zich ten Noorden van dat Dorp laat zien. Den eersten dag bragten zy door op de hoogste rotzen, tot dat zy aan de Sneeuw kwamen; na zes uuren wandelens op de Sneeuw, kwamen zy, 's anderen daags, aan den kant dier engte. Daar zagen zy beneden zich ten Noorden eene Valei, omringd met Ysvelden, en schriklyke steilten, deels bedekt met brokken rots, en doorsneeden van een Rivier, die door schoone Graslanden liep, aan de regte hand; doch zy ontdekten geen spoor van Wooningen noch van Huisdieren. Zich verzekerd houdende, dat deeze Valei zeker die was, welke men voor verlooren hield, keerden zy, zich zeer op hunne ontdekking beroemende, terug; men maakte 'er veel ophef van, en schreef 'er over aan het Hof van *Turin*. Om de wezenlykheid hunner gedaane ontdekking te bevestigen, en 'er eenig daadlyk voordeel van te raapen, moest men in de Valei zelve afdaalen: dit ondernamen zy, twee jaaren naa den eersten tocht, en kwamen weder aan den kant der steilte, voorzien van spooren, touwen en ladders; doch zy slaagden niet in hun oogmerk, en keerden weder met berigt, dat zy de steilten van zulk eenen aart bevonden hadden, dat het onmogelyk was, door eenig middel, nederwaards te komen.

Deeze vreemde geschiedenis, van welke men my te *Turin* gesprooken hadt, als van eene bekende zaak, maakte myne nieuwsgierigheid gaande. Te *Gressoney* gekomen, deed ik myn best om 'er bescheid van te krygen, en stond zeer verwonderd, als ik hoorde dat al de Boeren,

ren, die ik des onderhield, my verzekerden, dat het een vertelzeltje was, of ten minsten dat 'er in hunne gebergten geene ontoegangkyke Valei bestond. Ik vond niemand dan de persoon die het meeste gerugt gemaakt had van deeze ontdekking, en een zyner naaste Bloedverwanten, die het bestaan dier Valei beweerden: doch zy hielden het staande op eene zo stellige wyze, dat ik moest twyfelen. Ten laatsten my met deeze twee persoonen op een plaats van het Dorp bevindende, die, by 't uitgaan der Misse, zeer vol volks was, ontdekte ik onder den hoop een Jaager, die styf en sterk by my beweerd had, het *niet* bestaan van die onbewoonde Valei. Ik riep hem, bragt hem by die het bestaan staande hielden, en vroeg hem of hy zyn gezegde in hunne tegenwoordigheid kon doen gelden. Hy zeide, Ja: waarop de Voorstander der ontdekking hem te gemoet voerde: „ Hoe kunt gy beweeren, dat deeze Valei niet bestaat: dewyl gy zelve een „ van de zes zyt met welken ik die Valei gezien heb! —— „ 't Is juist," antwoordde de Jaager, „ om dat ik daar „ geweest ben, en staande gehouden heb, dat die Valei niet „ onbewoond was: dewyl ik daar Koeijen en Veehoeders „ zag." De anderen wilden het ontkennen; doch 'er ontstondt een algemeen geschater, 't welk hun den mond stopte, en het geschil dagt my volkomen beslist.

Vervolgens, wanneer ik van den top van *Roth-Horn* de gelegenheid van de engte, waar die Jaagers meenden deeze ontdekking gedaan te hebben, wel gade sloeg; hield ik my overtuigd, dat de Valei, door hun gezien, juist die was van de *Alpe de Pedriolo*, waar wy op onze reis na *Pie-Blanc* twee nagten hadden doorgebragt. In de daad, deeze Valei is ten Noorden van die engte gelegen, en moet zich vandaar juist zoo voordoen als de Jaagers ze beschryven. En als men in aanmerking neemt dat de hutten van *Pedriolo* in het laagste gedeelte der Valei staan, het verst van de engte af, en agter rotzen, die dezelve geheel voor 't gezigt van de Zuidlyke Bergtoppen bedekken, begrypt men ligt, dat, indien de kudden weidden in de velden ten Noorden beneden de wooningen, ten tyde dat de Jaagers van *Gressoney*, voor de eerste keer, aan den rand deezer engte kwamen, zy in deeze Valei geene wooningen of beesten gezien hebben. En mag men veronderstellen, dat zy, andermaal daar weder komende, en beesten ziende, van de eer hunner eerste ontdekking niet hebben willen afzien, en verklaarden 'er geen ontdekt te hebben. Maar allengskens,

gelyk het altoos gaat, is het geheim uitgelekt, en de waarheid heeft gezegepraald.

Ons bekroop, en inzonderheid myn Zoon, eene groote nieuwsgierigheid om met eigen oogen over de gegrondheid van onze gissing te oordeelen; doch het Jaargetyde was te ongunstig voor zulk eene onderneeming, en wy hadden geen twee dagen agterëen goed weer op het overige van onze Reis.

('t Vervolg en Slot by de eerste gelegenheid.)

BERIGT WEGENS OOST-TARTARYE, OF DE CRIM.

(Opgemaakt, uit de Natuurlyke Historie van dat Gewest te *Petersburg*, door de Academie der Weetenschappen uitgegeeven.)

Het Schier-Eiland van *Taurides* was, ten tyde des Tochts der *Argonauten*, wel bekend, en toen deels bewoond door de *Cimmeriaanen*, van welk Volk de zodanigen, die het Gebergte bewoonden, zich *Tauri* noemden, en eindelyk hun naam aan 't gansche Schier-Eiland gaven. De zuidlyke en westlyke Oevers werden bezeten door eenige *Griekſche* Volkplantingen, die *Cherſon* bouwden. De oostlyke Kusten tot aan den *Don*, ſtonden onder de magt des *Griekſchen* Gebieders van *Vospor*, thans *Kertsch*. Het binnenſte gedeelte werd bewoond door *Scythen*, wier veelvuldige invallen de *Griekſche* volkplantingen noodzaakten de hulp van MITHRIDATES in te roepen: die, de invallen verdryvende, het Koningryk van *Vospor* beheerschte, 't geen toen ten tyde het zuidelyk gedeelte van het Schier-Eiland bevatte, en het daar tegenover liggende Vasteland tot aan *Caucaſus*; terwyl het westlyke gedeelte bezeten werd door de *Cherſonenaaren*. Onder de Regeering van DIOCLETIANUS, veroverden de *Sarmaaten* 't geheele Land. Op deezen volgden de *Alaren* en de *Gothen*, en eindelyk de *Griekſche* Keizers, die zich nogthans buiten ſtaat bevonden om het Schier-Eiland te beschermen, tegen de indringingen der *Hungaarſche Cozakken* en *Tartaaren*.

Omtrent het einde der twaalfde Eeuwe, vestigden zich de *Genueezen* op de Oevers van *Cherſoneſus Taurica*. — In de dertiende Eeuwe gaven de *Tartaaren* den naam van *Crimea* (eene Sterkte), aan de Stad *Solgate*; maar de *Genueezen* hielden alle de Zeehavens en Zeeſterkten in bezit.

In

In den Jaare MDCCLXXIV verklaarden zich de *Tartaaren* van de *Crim*, bygestaan door de *Russen*, voor onafhangelyk; en in het Jaar MDCCLXXXIII werd het geheele Schier-Eiland, onder den naam van *Cherfonesus Taurica*, vereenigd met het *Russische* Ryk.

Het Landschap, 't welk zo veel lotwisfels onderging, ligt tusschen de 45 en 47° Noorder Breedte, en tusschen de 50 en 55° Ooster Lengte. Noordwaards strekt het zich uit tot het Landbestuur van *Chaterineslau*; ten Oosten wordt het omringd door de Zee van *Azow* en de Rivier van *Kuban*; ten Zuidwesten en Noordwesten door de *Zwarte Zee*. Het kan gevolgelyk verdeeld worden, in vlak land, in Gebergte, het Schier-Eiland *Kertsch* en het Eiland *Taman*.

Het Vlakke Land behelst de groote Vlakten tusschen de *Zwarte Zee* en de Zeeën van *Azow* en *Sivache*, die, Noordwaards heen strekkende, zich van den *Dnieper* tot *Perecop* uitbreiden, en verder dan de nabygelegene Rivieren *Salghir* en *Boulghanak*. De grond bestaat uit eene geelachtige aarde, die zich aan de oppervlakte graauw vertoont, door het mengzel der verrotte planten; op eenige plaatzen treft men veel Zouts aan. —— De vrugtbaarheid hangt af van de vogtigheid en de hoeveelheid van zwarte vette aarde. Op de meeste plaatzen ontmoet men eene genoegzaame hoeveelheid van Weidlanden, ook geschikt om beteeld te worden. 'Er zyn geen Bosschen; doch de Vrugtboomen groeijen 'er van zelve. —— Het Rivierwater is modderig en slegt van smaak, onstaande uit de slymerigheid van den bodem en de traagheid des loops door een vlak land. Het Welwater is laf of brak. —— De Zoutmeiren zyn ongelyk van grootte, en doorgaans in de nabyheid van de Zee, tot welke zy waarschynlyk eertyds behoorden, en 'er valt weinig twyfel aan, of de geheele Vlakte was, in vroegeren tyd, door de Zee bedekt. Uit eenige deezer Meiren kan naauwlyks eenig Zout gehaald worden; die van *Perecop* leveren 't meeste uit, en 's jaarlyks verkrygt men vandaar eene groote menigte. Het Zout vormt zich, van het einde van Juny tot Augustus, in vaste brokken, twee vingeren dik, bestaande uit kleine Kristallen, meest van eene onbepaalde gedaante. Zomtyds vindt men, op den bodem van het Meir, enkele Zoutkristallen van eene aanmerkelyke grootte, doorschynend en geregeld vierkant. Die Zoutbrokken worden, door houten schoppen, uit de diepte des Meirs gehaald, aan stukken geslagen, in 't Water gezuiverd, en op Wagens, door Ossen getrokken, op 't Land gebragt.

Het

Het Bergagtig gedeelte wordt ten Noorden bepaald door de Rivieren *Salghir* en *Boulghanak*, ftrekkende aan den eenen kant, na het Oosten, zo verre als *Caffa*, en aan den anderen kant na het Westen tot aan den mond van de *Alma*. Deeze Bergen vormen drie groote ketens, alle van het Oosten na het Westen loopende; de zyde na het Zuiden is fteiler dan na het Noorden. Zy beftaan voornaamlyk uit Kalkfteen van onderfcheide vastheid, de beddingen hebben, met weinig verandering, eene Zuidwaardfche ftrekking. Eenigen nogthans zyn op onderfcheide tyden gevormd uit bezinkzel van de Zee, andere door het Vuur voortgebragt; terwyl nog andere de duidelykfte kenmerken draagen, van geweldige werkingen des onderaardfchen Vuurs tegen de kragt des Waters aandruifchende.

In dit Bergagtig gedeelte zyn verfcheide bekoorlyke plaatzen, en zeer vrugtbaare Valeien. De middelfte Bergreeks is met Houtgewas bedekt. Eenige van de Rivieren loopen Noord-Oost of Noord-West, andere Zuidwaarts. Deeze vormen veele fchoone Watervallen, gelyk men doorgaans in Bergagtige Landen aantreft. Een derzelven ftroomt, geheel vry van Rots, meer dan 1000 voeten lang. Doch de meeste Rivieren zyn in den Zomer droog.

De Bergen van de eerfte reeks zyn ongeregeld en vermengd, beftaande uit zagten Kalkfteen, vol van Verfteeningen, en op veele plaatzen met Hakhout bezet. Aan de zyden deezer Bergen vindt men veele Spelonken, de verblyfplaatzen der oude Inwoonderen; eenige blyken begraafplaatzen geweest te zyn; de wanden deezer Spelonken zyn met falpeteragtige uitgroeijingen bezet. —— Eene foort van *Smectis*, of Vulaarde, wordt hier in groote hoeveelheid uitgegraaven. De *Tartaarfche* en *Turkfche* Vrouwen gebruiken dezelve in haare baden, en men bedient 'er zich van tot het vullen van lakens. De *Tartaaren* noemen deeze aarde *Kil*. —— In zommige ftreeken van dit Gebergte zyn zigtbaare blyken van Vulcanifche uitbarftingen, Lavas van verfcheide foorten, Puimfteen, en Yzer aarde. Op den top van een deezer Bergen is een diep hol, waar in het Ys een geheel Jaar over blyft.

De Zeebergen neemen eenen aanvang by *Boulaclava*, en loopen, een zeldzaam afgebrooken Keten vormende, evenwydig met de Oevers van de *Zwarte Zee* na *Caffa*. In deeze geheele uitgeftrektheid zyn veelvuldige voetfpooren van uitbarftingen des onderaardfchen Vuurs. Verfteeningen worden in geen gedeelte van dezelve gevonden. Aan de

Noord-

Noordzyde zyn ze met Houtgewas begroeid. De Steen is vast, van een donkergraauwe kleur, en behoort tot den Stinksteen; want, gewreeven zynde, geeven zy een stank als van bedorven Eijeren. In de diepten en aan de kanten der beekjes, vindt men uitgestrekte beddingen van Leisteen. —— Op de toppen van alle deeze Bergen zyn groote vlakten, die heerlyke Weiden uitleveren, waar men des Zomers het Vee houdt, bevryd van het kwellen der Insecten. —— De beroemde Wyngaarden van *Scudak*, voor de besten van *Tartarye* gehouden, liggen tusschen deeze Bergen, en beslaan een Valei die tien Wersten in de lengte haalt.

Het Schier-Eiland *Kertsch* is omtrent twintig Wersten lang, van twintig tot vyftien Wersten breed: by den ingang zyn vlakten, verderop kleine Heuvels, en naby *Kertsch* kleine Bergen. De Oevers van de *Zwarte Zee* en van de Zee van *Azow*, die 't zelve omringen, zyn vry steil en hoog, grootendeels uit Heuvelen van Potäarde bestaande. In de diepten tusschen dezelve ontmoet men Zout-meiren. In alle deeze streeken worden slegts eenige weinige Beeken gevonden, geheel zonder Water in den Zomer; het Water der Wellen is, meestentyds, brak; doch de Bergen in de nabuurschap van *Kertsch Jénicalé* hebben uitsteekende Bronnen.

De Grond is, behalven de zoute Moerassen, vrugtbaar; en de streek rondsom *Kertsch* brengt meer Koorns voort dan eenig ander gedeelte deezes Lands. Gras groeit 'er in overvloed; Wynstokken en fyne Vrugtboomen zouden 'er kunnen geplant worden. Op het Schier-Eiland groeit geen Hout. —— De Bergen, op zes mylen afstands van *Kertsch*, maaken verscheide Ketens uit, tusschen deezen liggen wydstrekkende Valeien. —— Noordwaards, op ééne Werst afstands van *Jénicalé*, zyn Zoute Springwellen op den top der Bergen, die *Petroleum* van den grond opleveren.

Het Eiland *Taman* ligt langs de straat van *Jénicalé*, door welke het deels omringd wordt, en deels door de armen van de Rivier *Caban*. In de lengte is het omtrent zestig, en in de grootste breedte veertig, Wersten. De ligging is hoog, de Oevers zyn bykans overal steil. Het heeft groote Zoutputten en één breed Zout-meir; schoon 'er zich blyken van Zoutdeelen op andere plaatzen opdoen, gaat de verzameling gemaklykst toe, in de afloopende Valeien tusschen de Heuvelen. 'Er is geen gebrek aan Weidlanden. Noch Boomen noch Kreupelhout groeit 'er van zelve;

nog-

nogthans vindt men in de nabyheid van *Taman* groote Boomgaarden. —— Dit Eiland heeft geen loopend Water; maar veele Bronnen. 'Er zyn putten die een Zoutlym, en Zoutbronnen, die *Petroleum*, opgeeven. Bronnen van zuivere *Naptha*, zegt men, dat gevonden worden by het begin van den Zuidlyken Arm des Riviers *Cuban*. Op het geheele Eiland is geen ſpoor van Kalkſteen.

De uitſteekendheid der Lugtſtreeke in dit Gewest blykt uit de weelderigheid van den groei der Gewasſen. Behalven de Boomen en Planten, die bykans byzonder eigen ſchynen aan de Zuidlyke Landen, groeijen 'er de keurlykſte Vrugten, ook de zodanige, die zelfs in gemaatigde Lugtſtreeken de zorgvuldigſte voorbehoeding vorderen, om ze tegen de koude te dekken.

Drie vierde gedeelten van het Jaar is het Weêr warm; de Natuur rust 'er ſlegts vier Maanden. De Lente begint met Maart. De Hette is, van het midden van Juny tot het midden of het einde van Augustus, ſterk; doch wordt gemaatigd door Winden, die, geduurende al dien tyd, van den Morgen af tot 's Avonds ten zes uuren waaijen. In September en October is de Hette gemaatigd, en het Weêr aangenaam; dit ſchoone Saiſoen houdt aan tot het midden van November. In December komt de vaste Sneeuw; doch het Weêr is veranderlyk, en de Vorst duurt zelden langer dan twee of drie dagen. Zelfs in January zyn de aangenaame en warme dagen geen ongewoon verſchynzel.

Noorde en Noord-Ooste Winden waaijen 'er meest; Koude en Sneeuw volgen deezen in den Winter, in den Herfst en in de Lente betrokken Weêr; doch in den Zomer verfrisſen en zuiveren zy de Lugt. In den Herfst blaast de Zuid-Weste Wind zomtyds hevig op; de Lugt is dan zeer warm en bewolkt, doch het Weêr droog.

In de Vlakten, die van den *Dnieper* tot het Gebergte reiken, zyn de Hette en Koude geweldigst, en de Regen, in den Zomer, min geweldig dan op andere plaatzen. In het Gebergte verſchilt de Lugtſtreek aan de Noordzyde aanmerkelyk van die aan de Zuidzyde, zynde de laatſte beſchut door een hooge Bergketen.

De Lugt in *Oost-Tartarye* wordt voor zeer gezond gehouden. Het geheele Land is tot eene genoegzaame hoogte boven de Oppervlakte der Zee verheeven, en de Dampen worden door geſtaage Winden weggevaagd. Het Bergagtig gedeelte houdt men, uit hoofde van de hoogere ligging en de uitſteekenheid van het Water, voor het gezond-

zondste: de streeken van *Koslow* en *Kertsch* komen 'er naast by in aanmerking.

De Ziekten deezes Lands zyn kwaadaartige Koortzen, die zich op het einde van den Zomer openbaaren; Buikloopen heerschen ook in dat Saisoen. De Pest wordt 'er menigmaal uit *Turkye* aangebragt; maar de Melaatsheid of de *Elephantiasis*, in het Zuidelyk gedeelte van *Astracan*, onder den naam van de *Crimsche Ziekte* bekend, kent men hier alleen in naam.

De Planten van *Oost-Tartarye* zyn, over 't algemeen, de zodanigen, als meest in het Zuiden van *Europa* voorkomen; maar in het Zuidelykst gedeelte van 't Gebergte worden die van *Asia* gevonden; en doorgaans dezelfde als op den tegenover gelegen Oever in *Natolie*, door TOURNEFORT beschreeven; op de toppen der hoogste Bergen treft men de Planten der *Alpen* aan. —— De Tuinen leggen altoos aan de Oevers van Rivieren of den kant van Beeken. Zy zyn van eene groote uitgestrektheid; vol Grasvelden, waarin de Boomen onderëen geplant zyn: men mag ze veeleer Boomgaarden dan Tuinen heeten. Zeer weinig zorg wordt aan derzelver oppassing besteed; nooit worden zy gewied, noch de Boomen geënt. De Wynstokken groeien op den grond onder het onkruid, of slingeren zich in 't wilde om het geboomte, en nogthans krygen de Druiven eene aanmerklyke grootte. Het meeste waarover een *Tartaarsch* Hovenier zich bekommert, is, om zyn Tuin van Water te voorzien. —— Kersfen, Abricoosen, Pruimen, Appelen, Peeren, Moerbeien, Nooten en Druiven, van verscheidenerlei soort, groeijen 'er in grooten overvloed. De Wyn is smaaklyk, gezond, en mag onder de beste Tafelwyn geteld worden. Men zou denzelven zeer veel kunnen verbeteren, en Wynstokken in hooge Landen aanleggen.

Van den *Italiaanschen Populus* groeit 'er een soort, die vaster en harder hout geeft dan de gemeene, de *Terpentynboom* levert uitneemenden Balsem uit. De verscheidenheid van Tuin-bloemen is niet groot. Moeskruiden teelt men in grooten overvloed. Tarwe en Rogge leveren groote korrels uit, en goed meel. De Boschboomen en het Kreupelhout tieren 'er weelig: zo ook de wilde Veldgewasfen, die tot voedzel, cieraad en huislyk gebruik, dienen.

't Dierenryk is wel voorzien van de bekendste viervoetige Dieren, doch men vindt 'er geen *Beeren*. —— De gevederde Bende huisvest 'er in menigte, en heeft het Land

zy-

zyne Trekvogels. —— Riviér-, Zee-, en Schelpvisch heeft men geen gebrek aan. —— Dieren van beiderlei leeven en kruipende Dieren komen 'er voor. —— Insecten zyn 'er menigvuldig. Byen worden 'er in groote menigte gehouden; de Korven zyn van gevlogten boomtwygen gemaakt, aan den buitenkant met klei bestreeken, ze hebben de gedaante van een cylinder, en staan op den grond, of hangen aan de boomen. De kunst om het Wasch te bleeken verstaan de *Tartaaren* nog niet. Slegts twee schadelyke Insecten zyn hier bekend, de *Tarantula* en de *Scolopendra morsitans*. Muggen zyn 'er zeldzaam. Weegluizen en Motten ziet men niet in de huizen.

Wanneer wy het oog slaan op dit verkort Berigt deezes Lands, blykt het zelve eene aanwinst van belang voor *Rusland* te weezen. Het brengt in de drie Ryken der Natuur niet alleen het noodige, maar ook het verkwiklyke, deezes leevens voort, vlytbetoon en aanmoediging kon dit alles tot grooter volmaaktheid opvoeren; de Landman, de Landbouwer en de Koopman, kunnen, daar de grond zo mild is, in eigene voortbrengzelen, door zich te beyveren, groote voordeelen behaalen, en geneugten genieten.

OPGAVE VAN DE SCHELD- EN VLOEKNAAMEN DER TURKEN AAN ANDERE VOLKEN GEGEEVEN.

(Ontleend uit de *Lettres de Monf. l'Abbé* DOM SESTINI.)
Door den Heer PINGERON in 't Fransch vertaald.

'T Is eene bekende zaak, dat de *Turken* alle andere Volken des Aardbodems, met een oog van de verregaandste veragting, aanzien, en, even als by ons, de Lieden aan ligtvaardig Vloeken en Zweeren overgegeeven, het voor zich gemaklyk vinden een voorraad van Vloeken in gereedheid te hebben, om in het uitboezemen niet verhinderd of vertraagd te worden, door de moeite van ze uit te denken, op 't oogenblik dat zy dezelven meenen te behoeven; zo hebben ook de Zoonen van MAHOMETH 't zich hebbelyk eigen gemaakt om een menigte van schandelyke Bynaamen vaardig te hebben, zo dikwyls de gelegenheid zich aanbiedt om met smaadtaal Vreemdelingen te overlaaden.

By den algemeenen Scheldnaam van *Ongeloovigen*, voegen zy een aantal van onderscheidende benaamingen, huns agtens,

tens, geschikt om de Persoonen ten doel hunner verguizinge te stellen. Zy vergenoegen zich met een *Hebreër Cifud* te noemen, 't welk zo veel zegt als *Jood*. De *Persiaanen* smaaden zy met den naam van *Kiril-Basce, Roodkoppen*. De *Armeniers* noemen zy *Bogh-hi, Goudvinders*: dewyl, na de verstrooijing van dit Volk, de zodanigen die na *Constantinopole* vlooden, blyde waren, als zy in dit slaafsche werk mogten gebruikt worden om leevensonderhoud te bekomen. De *Georgiers* noemen zy *Britgi, Vliegen-eeters*, de *Tartaaren* en *Scythen Krengen-eeters*, de *Arabieren Rotten-eeters*, deezen hebben ook den naam van *Akylsis* of *Dwaazen*. De *Grieken* heeten zy *Raja* of *Slaaven*, ook *Boinuzsiz-coyum*, *Geiten met gebrooken hoornen*: dewyl ze geheel te onder gebragt zyn. De *Duitschers* worden *Gurur-Kiaf'r*, of *Zwaare Vloekers*, genaamd; doch men wil dat deeze benaaming alleen ontstaat uit de verregaande hardheid hunner taale in 't oor der *Turken*. De *Italiaanen* en de *Franken* heeten zy in 't algemeen *Firengh-hezar rengh*, zo veel als, *Volk van duizend kleuren*; het betekent ook *Bedriegers*. De Turken hebben een Bynaam voor de *Franschen* omtrent van dezelfde beduidenis, te weeten, *Ainagi, Opligters*. De *Hollanders* draagen den Bynaam van *Kaaskoopers*, gelyk de *Engelschen* dien van *Lakenbereiders*. De *Spanjaarden* heeten *Tembel*, dat is *Traagen*. De Bewoonders van den *Archipel* schelden zy voor *Tausciani*, dat is, *Haazen*, om dat zy aan het *Turksche* Leger geen wederstand booden; maar in het gebergte vlugtende de wyk namen.

OORSPRONGLYKE BRIEVEN UIT SPANJE DOOR EEN REIZIGER GESCHREEVEN; BEHELZENDE DE GESCHIEDENIS VAN DON ALONZO, OF DEN EDELEN KLUIZENAAR.

„ De volgende Brieven werden, eenige Jaaren geleden, door „ een *Engelsch* Heer, op eene Reis door *Spanje*, aan een „ Vriend te *Londen* geschreeven. Enkel vermaakshalven, en zon„ der het minste oogmerk der uitgave. Om redenen, niet noo„ dig te vermelden, zyn de Naamen des Schryvers, en die van „ alle de Persoonen, daarin betrokken, bedekt onder verzierde „ Naamen. Zy kwamen den Uitgeeveren van een *Engelsch* Maand„ werk gewigtig genoeg voor, om ze te plaatzen, en wy keur„ den ze belangryk genoeg, om eene Vertaaling van dezelve in „ ons *Mengelwerk* te plaatzen."

EERSTE BRIEF.

CHARLES DUCANNON, *Esq.* aan Colonel GRAFTON.

Barcelona, Juny 4, 178 —

Toen ik, myn waarde GRAFTON, te *Dover* van u affcheid nam, beloofde ik u een berigt te zullen mededeelen, van alle de ontmoetingen, die my bejegenden, geduurende myn afweezen; alsmede van alles wat tot myne kennis kwam, 't geen kon strekken om u te vermaaken, en, gelyk gy u zeer verpligtend uitdrukt, by het doen van dit verzoek, kon dienen, om vergoeding te doen voor het gemis van myn gezelschap.

Om u te toonen, dat ik u, myn Vriend, en myne belofte, niet vergeeten heb, neem ik het eerste vrye uur, 't welk ik heb, te baat, om myne toegezegde Briefwisseling aan te vangen. Naardemaal ik my niet ophield in eenige der Steden, welke ik doortrok, reeds voorheen, gelyk gy weet, de voornaamste plaatzen in *Frankryk* bezogt hebbende, kon ik dit niet doen eer ik *Barcelona* bereikt had: maar, naardemaal ik ten oogmerk heb hier eenigen tyd te vertoeven, zal ik thans tragten het uitstel goed te maaken.

Ik berigt u dan kortlyk, dat ik *Parys*, op een grooten afstand ter rechterhand laatende, den weg nam na *Lyons* door *Artois*, *Champagne*, *Bourgogne*, *enz.* en van daar over het *Pyreneesche* Gebergte te *Bellegarde*; naby derzelver oostlyk uiteinde trekkende, toog ik rechtstreeks na de Stad, uit welke ik deezen schryf.

Weinige dagen naa myne aankomst te *Barcelona*, voelde ik myne nieuwsgierigheid opgewekt door de wonderbaare verhaalen, welke ik hoorde van *Montserrat*, een Berg van eene verbaazende hoogte en grootte, omtrent tien mylen van hier gelegen, en enkel bewoond door Geestlyken, die zich daar van de Wereld afzonderen.

Dewyl het plan, 't geen ik my voorstelde, toen ik *Engeland* verliet, bestondt, in alle byzonderheden te bezigtigen van de Landen die ik doorreisde, en kundigheden op te zoeken, waar ik dezelve dagt te zullen aantreffen, besloot ik het verblyf deezer Geestlyken op te zoeken.

Gy kent my te wel om het aan grootsheid toe te schryven, als ik u zeg, dat de dwaasheden en vermaaken der Mode, die doorgaans de aandagt van jonge Reizigers trekken, voor my geene bekoorelykheden hebben. 't Is waar, dat ik zomtyds, om den naam van zonderling te vermyden, deel neem, in de uitspanningen der zodanigen met welken ik verkeer; doch zy worden de bezigheden myns leevens nimmer Ik maak ze altoos dienstbaar aan belangryker oogmerken, na het opdoen van kundigheden en het verfraaijen van Zeden. Dan, hier van genoeg. —— Laat ik wederkeeren tot het Stuk waarvan ik afstapte.

In

In stede van u de schoone Haven, het trots Kasteel, en de andere byzonderheden, in deeze groote en bloeijende Stad, te beschryven, of u een verhaal te geeven van onderscheidene ontmoetingen in de Herbergen, op myne Reis, deeze tot eene volgende gelegenheid bespaarende, zal ik my haasten, om u iets belangrykers te verhaalen.

Juny 18, 178 —

Ik heb myn oogmerk, om den Berg *Montserrat* te bezoeken, volvoerd, en zal u verslag doen van myne ontmoetingen aldaar; want ik heb u niet alleen dat allerverbaazendst werk der natuure te beschryven, maar ook de Geschiedenis te vermelden, eens waarlyk eerwaardigen Bewoonders van denzelven; en dit zal ik doen terwyl de aangelegene Geschiedenis my nog versch in 't geheugen ligt.

Doch het zal noodig weezen met de beschryving van de Plaats zelve aan te vangen. De Berg is *Montserrat* geheeten, of liever *Montscie*, ('t welk in de *Catalonische* taal zo veel zegt, als een gesneeden of doorgezaagden Berg,) van wegen de zeldzaame en buitengewoone gedaante: want dezelve is zo gebrooken en verdeeld, en dermaate bezet met een ontelbaar aantal torenswyze oploopende kegels, dat het, op een afstand gezien, het werk van een Mensch schynt; doch, nader beschouwd, is het baarblyklyk het werkstuk van de hand der Almagt.

Ieder Kegel is op zichzelve een Berg; doch zamengevoegd, maaken zy een klomp van steen uit, ten minsten veertien mylen in den omtrek haalende. Zo verbaazend is derzelver hoogte, de een op den ander gestapeld, gelyk zy zyn, dat ik slegts eenige weinige Mylen van *Barcelona* af was, of ik zag die spitze toppen over de tusschenkomende Bergen heen; zelfs daar vertoonden zy zich zo naby, dat lieden, niet gewoon aan de misleidingen des gezigts, niet zouden gelooven, meer dan één uur tyds werks te zullen hebben om 'er by te komen, terwyl zy zich nog op den afstand van meer dan een dag reizens bevinden.

Deeze wonderbaare hoogten zyn, van voor Eeuwen, alleen bewoond geweest door Monniken en Kluizenaars; en eene plaats, geschikter tot afzondering en bespiegeling, kan 'er op de wyde Wereld niet gevonden worden.

Omtrent half weg op den Berg hebben de Monniken een Klooster, aan 't welke eene schoone Kerk of Kapél gevoegd is, aan de Heilige Maagd gewyd. De Rykdommen, aan die Kerk behoorende, bestaande uit Juweelen, Gouden en Zilveren Vaten, en geborduurde Kleederen, op onderscheide tyden, door Koningen, Koninginnen en Keizers, geschonken, gaan allen geloof te boven, en kunnen alleen geëvenaard of overtroffen worden door de kostbaarheden van die der Lieve Vrouwe van *Loretto*.

De kleine verblyfplaatzen der Kluizenaaren, (die eenen Proeftyd van zeven Jaaren in het Klooster moeten doorstaan, eer zy 'er bezit van mogen neemen,) zyn op de hoogere gedeelten van

den Berg gelegen, in bykans ontoeganglyke fpleeten. Maar laaten wy dezelve met eenige geregeldheid naderen.

My te *Montrosol*, een Dorp aan den Zuidkant des Bergs en aan den voet gelegen, van Muilezels voorzien hebbende, ging ik op reis, vergezeld van twee Gidfen en myn Knegts. Naa meer dan een uur klimmens, langs een fteilen en ongemakfyken weg, en over fchrikbaarende hoogten, vond ik een plek, ruim genoeg om eenige minuuten uit te rusten, en rondsom my heen te zien.

Maar hoe zal ik u dit verbaazende tooneel befchryven! Hoe het wydftrekkend vergezigt afmaalen! Toen ik myn oog kon aftrekken van het gezigt beneden, en opwaards heffen, ftond ik nog meer verrukt. Het eerwaardig Klooster trof myn oog, en bepaalde 't zelve, als 't ware, op de zyde des Bergs; terwyl hier en daar eenigen Cellen van Kluizenaars, nog hooger op, uit de ruwe Rotzen uitftaken; en, niettegenftaande het Klooster zo naby ons fcheen, hadden wy twee volle uuren werk, voor dat wy den grond, op welken het gebouwd is, bereikten.

Eindelyk egter kwamen wy 'er. En nu gekomen zynde op eene plaats van veiligheid, waar ik, naa de uitgeftaane vermoeienis kon uitrusten, zal ik my van deeze tusfchenpoos bedienen, om een einde te maaken aan deezen langen Brief. Maar, dewyl ik uwe nieuwsgierigheid gaande gemaakt heb, zal ik die niet langer opgetoogen houden dan tot den naastvolgenden Postdag, en dan myn verhaal vervolgen.

Geloof, myn waarde GRAFTON, dat ik ondertusfchen, met alle opregtheid, ben uw Vriend

CHARLES DUCANNON.

TWEEDE BRIEF.

Barcelona, Juny 30, 178—

Naa veel vermoeienis het Klooster bereikt hebbende, werd ik ontvangen door de Monniken, wier post het toen was den aankomenden Vreemdeling op te wagten; zy deeden het met veel beleefdheids, en bragten my terftond in een goed vertrek. Welhaast verfcheen de Kok uit een der openbaare Keukens, (daar zyn 'er drie: dewyl alle Armen die derwaards komen om hun Godsdienstpleeging af te leggen, drie dagen voor niet onderhouden worden,) om myne bevelen te ontvangen, en ze verzorgden my welhaast een foberen maaltyd; —— *fober* zeg ik; dewyl in *Spanje* Lieden van allerlei rang zeer onthoudend zyn in hun eeten: de tafel van een *Spaanfchen* Grooten is, in 't algemeen, niet fyklyker, dan die van een *Fransch* of *Engelsch* Burger-man.

Uit myn vertrek, gelegen in een diepe kloove van de Rots, had ik het wyduitgeftrektst gezigt, 't welk men zich kan verbeelden, het ftrekte zich over bykans half *Spanje* uit, en zo verre in de *Middellandfche Zee* als het oog kon reiken.

Ge-

Genoegzaam uitgerust zynde, en de Rykdommen der Kerk bezigtigd, en myn pligtpleeging by de Kloosterbewooners afgelegd hebbende, maakte ik my gereed om hoogerop te klimmen, en de stille Hermitagien, op de verhevenste plaatzen des Bergs gelegen, te bezoeken.

Ten dien einde was ik genoodzaakt langs een steenen trap, verschriklyk steil, door een groote rotsspleet op te klimmen. Omtrent duizend trappen opgegaan zynde, en geheel vermoeid, was ik blyde myn wyk te kunnen neemen in eene kleine opening, door den tyd uitgehold, hier rustte ik eenige minuuten; na eene tweede pooging, die veel langer aanhield, doch langs een min schroomlyken toegang, met bogten opgaande, en loopende na de eerste Hermitagie.

Ik bereikte toen een plek, die de beschryving der weelderigste verbeelding overtrof. De beschryving, door MILTON van den Hof *Eden* gegeeven, komt naast aan dit nog bestaande *Paradys*. De Myrth, de Kamperfolie, de Jasmyn, en eene groote verscheidenheid van welriekende Heesters, en Bloemen, groeijen 'er allerwegen, zonder eenige aankweeking. De lieflyke geur, welke zy uitwaasemden, de helderheid van de lugt, en de schoone gezigten, die zich aanboden, voerden myne denkbeelden tot een hoogen trap van verrukking op.

Ik vervoegde my na de eerste dier stille Hermitagie. Deeze bezigtigd hebbende, bezogt ik dien dag alle de overigen, ten getale van dertien. Zy lagen, op ongelyke afstanden, verstrooid op verschillende uitstekken van de ruwe Rots. De ligging van eenige derzelven is zeer zonderling; deeze hangen tusschen twee hooge toppen; andere over schriklyke diepten, derwyze, dat het den Vreemdelingen een akelig verblyf schynt. Een derzelven trok meer dan alle andere myne opmerking. Zy hangt zo loodrecht boven het Klooster, dat, schoon meer dan twee duizend drie honderd schreden 'er van af gelegen, de klank des Orgels, en de stem der Monniken, daar gehoord wordt; niet alleen als zy een choorzang aanheffen; maar als zy een gewoon gezang zingen.

Eenige der Bewoonderen van deeze Romaneske verblyven hadden zich zo zeer van alles, wat de Wereld betreft, ontslaagen, dat ik geen den minsten groet van hun kon verwerven. Anderen waren wat gespraakzaamer, en was het my vergund met hun in een kort gesprek te treeden. Maar met één enkelen kon ik een eenigzins gemeenzaam onderhoud voeren.

Naardemaal ik niet ten oogmerk heb, u eene tot kleinigheden afdaalende beschryving te geeven, of van de Hermitagien, of van derzelver Bewoonderen; verder dan noodig is tot eene inleiding van de Geschiedenis van een deezer Broederschappe, (welke ik u, in myn laatsten Brieve, beloofde) zal ik ze alle voorbygaan, en my haasten om u een verslag te doen van die myne aandagt het meest trof, en waar ik my het langst onthield, uitgelokt door het beleefd gedrag en het treffend voorkomen van den waardigen Bewooner.

Deeze was de Hermitagie, van welke men, schoon gelegen in eene diepe en eenzaame Valei, aan den voet van een der hoogste bergtoppen, een zeer uitgestrekt en aangenaam gezigt heeft. Toen ik 'er naby kwam, kon ik niet nalaaten, de netheid en nederige eenvoudigheid, te bewonderen, die, in elk gedeelte van deezen kleinen Tuin, den Eerwaardigen Bezitter kenschetste.

Behalven de ligging, die ik reeds opgemerkt heb, dat by uitstek aangenaam was, maakte een kleine Kapél, een Fontein, een boogswyze door elkander gevlogten Wyngaard, een staatige Cyprés, en de zyden van zyn Cel met Bloemen en altoos groene Gewassen bezet, deeze plaats verrukkend.

Terwyl ik bezig was met deeze schoone plek gronds te bewonderen, opende de Persoon, aan welken dezelve toebehoorde, de deur van zyne Cel, en verzogt, met het vriendlykst gelaad, 't geen ik immer aanschouwde, dat ik zyn kleine Wooning zou intreeden, en wat uitrusten.

Op 't oogenblik dat hy verscheen, kon ik niet nalaaten my getroffen te voelen door de deftigheid van zyn voorkomen. De zuiwe en slegtstaande kleeding kon de bevalligheid van zyn Persoon niet vermommen; noch kon ook het hartzeer, zigtbaar op zyn gelaad, de geregeldheid en het innemende van zyne weezenstrekken verbergen. My dagt dat hy omtrent de veertig jaaren telde; dan zyne Kleeding en treurig Gelaat kan my hier wel bedroogen hebben.

Aan myn Gewaad bespeurende dat ik geen *Spanjaard* was, sprak hy my in 't *Fransch* aan, en verzogt my andermaal, op de beleefdste wyze, dat ik hem met myn gezelschap wilde vereeren, en eenige ververschingen neemen, die zyn kleine voorraad opleverde. Zyne uitnoodiging nam my in, en iets meer dan bloote nieuwsgierigheid bewoog my dezelve te aanvaarden.

Op dit oogenblik ondervond ik de uitsteekende kragt der waare beleefdheid; die als met een toverroede terstond alle onderscheidingen wegneemt, alle kleine inagtneemingen verbant, en aangenaame gemoedsbeweegingen hervoortbrengt, in de harten van Persoonen onder verschillende Lugtstreeken gebooren, en tot dus lang volstrekt vreemd van elkander.

Gy kunt u ligt verbeelden, dat ik, dus voorbereid, niet veel aanzoeks behoefde, om het verblyf deezes gastvryen Kluizenaars in te treeden. Op de bevalligste wyze zette hy my eenige gedroogde Vrugten, in zyn kleinen Tuin gegroeid, voor, en Water, zeer koel en fris uit een heldere bron, springende uit een spleet van de Rots, aan welker zyde zyne Hermitagie gelegen was.

Eer ik de Cel inging, beval ik myne Knegts en Gidsen onder de schaduw van een zich wyduitbreidende Cyprés op eenigen afstand te gaan zitten; deeze dekte hun geheel tegen het steeken der Zonne. Hierdoor kreeg ik vryheid om met mynen Gastheer te spreeken, en onverhinderd myne vraagen voor te stellen.

De volheid van myn papier herinnert my dat ik hier moet afbreeken; wees egter verzekerd, dat het niet lang zal lyden, of ik

ik hervat den afgebrooken draad myns verhaals, om uwe nieuwsgierigheid op nieuw te vergasten. Maar denk, waarde GRAFTON, dat deeze belofte niet zal voldaan worden, of gy moet, van tyd tot tyd, my uwe gevoelens melden over 't geen ik u mededeel, en desgelyks myne nieuwsgierigheid voldoen, door een berigt, van 't geen 'er daaglyks voorvalt, onder onze Kennisfen aan de overzyde der Zee. Ik blyf, &c.

DERDE BRIEF.

Ik gaa zitten, GRAFTON, om myn verhaal te vervolgen. —— Het gefprek tusfchen my en den Heremiet liep, in 't eerst, over algemeene onderwerpen; welhaast egter ontdekte ik dat een eenzaam en afgezonderd verblyf altoos zyn lot niet geweest was; maar dat hy, ten eenigen tyde, deel genomen hadt in de aangenaamer tooneelen des leevens, en zelfs in een hoogen kring. Zyn Geboorteland, befpeurde ik, was alleen de plaats niet geweest waar hy zich onthouden hadt. Hy fcheen een doorkneede kennis te hebben van de Staatkunde veeler *Europifche* Hoven, en fprak met veel vaardigheids over de Zeden en Gebruiken der Inwoonderen van verfcheide Koningryken.

Dat deeze wyduitgeftrekte kunde, zo zeldzaam in een *Spanjaard*, myne nieuwsgierigheid meer en meer gaande maakte, behoef ik u niet te zeggen. Naa dat ik de aangeboodene ververfchingen genomen had, verzogt ik hem dat hy my de reden wilde zeggen, waarom hy de woelige tooneelen der Wereld verlaaten hadt, dewyl 'er eenige buitengewoone lotgevallen hem moesten bejegend zyn, om, zo vroegtydig, tot de eenzaamheid te befluiten. —— Ik liet voor myn verzoek eene verontfchuldiging gaan, wegens de vryheid, welke ik nam; hem verzekerende, dat myne vraag niet ontftondt uit eene onbefchofte nieuwsgierigheid, maar uit een hartgrondigen wensch, om te deelen in de belangen van een Perfoon, wiens lot ik, uit deeze oogenbliklyke kennis, niet kon nalaaten my aan te trekken.

Ik had myn verzoek niet aangedrongen, of dat ftaatlyk genoegen, 't welk tot hier toe op zyn gelaad fpeelde, verdween, en eene betrokkenheid, die het diepstgaand hartzeer aanduidde, nam de plaats in. Dit egter verminderde niets van zyne beleefdheid, noch kon ik eenige blyken befpeuren van mishaagen gemengd in zyne droefgeestigheid. Naa een diep gehaalde zugt, fprak hy my dus aan. (Doch wat zou ik niet wel willen geeven GRAFTON! kon ik u, met woorden, de onuitfpreeklyke bevalligheid welke zyn gelaad aannam, en de uitdrukking zyner oogen, terwyl hy, met wederzin, de volgende weigering deedt, mededeelen.)

„ Vergeef my, vriendlyke Vreemdeling! indien ik wensch te verbergen en in vergetelnis te begraaven, zodanige gebeurtenisfen, wier herdenken myn hart vaneen fcheurt. Schoon ik naauwlyks den hoogften trap des leevens beklommen heb, hebben 'er

nogthans, in dat leevensperk, veele omstandigheden plaats gegreepen, die my altoos moeten spyten, en veele waar over ik alle uuren berouw zal betoonen. Ik wensch geene denkbeelden te verleevendigen, die, schoon zy nimmer uit myn hart kunnen worden uitgewischt, ik zo zeldzaam als mogelyk voor myne gebeugenis roep. —— ô LEONORA! ô LEONORA! dierbaare, engelagtige, ongelukkige Schoone! Uw geliefde naam wekt al myn boezemleed op, en, met myn boezemleed, ontwaakt myn misdryf!"

Naa eenige oogenblikken in gedagten verzonken gezeten te hebben, voer hy dus voort. —— „ Verschoon, myn Heer! deeze vervoeringen, en dring my niet verder om de oorzaaken daarvan te melden. Beleefdheid en verlangen om te verpligten, erken ik, dringen my, om ze voor u te ontvouwen; de aandoening, op uw gelaat te leezen, schynt ze van my af te vorderen, en belooft my uw tederhartigst medelyden; maar de Geschiedenis myner elenden is lang, en vordert, om verhaald te worden, meer tyds, dan een reizend Bezoeker deezer eenzaame wykplaats, waarschynlyk, zal over hebben."

Uit myne oogen ziende, dat vrees van stoorenis te geeven alleen myne tong wederhieldt, vervolgde hy, zonder na eene herhaling van myn verzoek te wagten. „ Indien gy in uwe begeerte volhardt, laaten dan uwe Bedienden na het Klooster beneden gaan; dewyl ik, door de bekrompenheid van myn verblyf, hun geen plaats kan inruimen; en eer zy op morgen wederkeeren, zal ik tragten uwe vriendlyke nieuwsgierigheid, door een verhaal myner lotgevallen, te voldoen."

Ik bedankte den Kluizenaar voor deeze beleefdheid, en ging om de noodige bevelen aan myne Bedienden te geeven. Vóór dat ik opklom, reeds vervuld zynde met eerbied voor de Godvrugtige Bewoonderen deezes Bergs, en ten vollen overtuigd, uit het openhartig voorkomen en het gul onthaal myns nieuw verkreegen Vriends, dat ik niets van een zo heusch Persoon te vreezen had, maakte ik geene zwaarigheid zyne uitnooding aan te neemen, en den nagt, in zyne Hermitagie door te brengen, schoon geheel alleen, hoewel hy my geheel onbekend, en de plaats zo afgescheiden was.

Wederkeerende, vond ik hem zitten in diep gepeins, als of hy in zyne gedagten gevallen omhaalde, welker melding hem hard viel; doch by myn intreeden hernam hy zyne gewoone beleefdheid, en begon, zo ras wy gezeten waren, in deezer voege.

„ Myn Naam, schoon, volgens de Kloosterregelen thans veranderd in dien van Vader ANTONIO, was eertyds DON ALONZO CORDONA, een naam, die geenszins den laagsten rang bekleed onder dien des *Spaanschen* Adels."

Maar, dewyl de Geschiedenis veel beter zal vloeijen, als ik dezelve in den derden Persoon mededeel, en zonder dien zweem van Egoismus, welke het oor moet kwetzen, als men iets verhaalt zo als het uit den mond des Spreekers komt; en in steede

van

van den edelen Verhaaler te laaten zeggen: *Ik deed dit, ik deed dat*, zal ik schryven DON ALONZO deedt zulks. Door deeze schryfwyze zal ik tevens de vryheid bekomen om zodanige besluiten te trekken, en in het verhaal eenige beschryvende versraaijingen te voegen, die met geene voeglykheid in den mond van DON ALONZO konden gelegd worden. — Ik weet niet, of ik, door deezen verhaaltrant, het verhaal niet min belangryk zal maaken; maar, dewyl ik ten vollen overtuigd ben, dat uwe gevoeligheid van hart de myne evenaart, twyfel ik geheel niet, of gy zult deel neemen in het lot van den edelen en ongelukkigen Held der Geschiedenisse, schoon u niet mede gedeeld met zyne eigene woorden, en, schoon het boven 't bereik van myn vermogen is, u een evenmaatig denkbeeld in te boezemen, van de bevallige en hartroerende wyze, op welke hy dezelve aan my mondeling mededeelde.

Naa deeze Voorbereiding, zal ik in mynen volgenden Brief, DON ALONZO's Geschiedenis aanvangen; intusschen blyf ik waarde GRAFTON, &c.

('t Vervolg by de eerste gelegenheid.)

DE TWISTENDE WYSGEEREN VOOR EEN ONBEVOEGDEN REGTER.

(Eene waare Geschiedenis.)

MOLIERE muntte niet alleen als Blyspeldichter en Acteur uit, maar hadt, van zeer vroeg, zich ook op Wysgeerige Weetenschappen toegelegd. Hy betoonde zich, altoos, een volyverig Voorstander van CARTESIUS, en geraakte deswegen menigmaal in redenstryd met eenen CHAPELLE, die GASSENDI aankleefde.

Met elkander op reis in een vaartuig zittende, geraakten zy toevallig in 't gezelschap eens lids van de Minnebroeders-Orde, en, naar gewoonte, aan 't oude geschil. „ Ik kies," sprak MOLIERE, „ deezen eerlyken Pater tot Scheidsman; dat hy beslisse, „ of het Stelzel van CARTESIUS niet onvergelykelyk vernuftiger „ is, dan alles wat GASSENDI voortgebragt heeft, met ons de „ de Droomen van EPICURUS voor te praaten. Zyne Zedekunde „ kan even door den beugel; doch het overige betekent niets: „ is 't niet waar, Pater?" —— Deeze beantwoordde het met een mompelend *hm! hm!* De beide Wysgeeren besłooten uit zyne deftige houding, welke hy aannam in dit onzeker gemommel, dat hy wel der zaake kundig was; doch uit voorzigtigheid zich buiten het geschil wilde houden.

CHAPELLE, die het *hm*, *hm*, voor eene goedkeuring van MOLIERE's zeggen opnam, sprak: „ wat droes, lieve Pater! MOLIE„ RE moet toch toestaan, dat CARTESIUS zyn Stelzel alleen heeft „ uitgevonden als een Werktuigkundigen, die een schoon werk-

„ tuig

„ tuig vervaardigt; zonder zich te bekommeren, of men 'er „ vervolgens gebruik van zal kunnen maaken, dan niet. Het „ Stelzel van dien Wysgeer loopt aan tegen veele verschynze„ len in de Natuur, welke die goede Man niet vooruit gezien „ hadt." —— De Kloosterbroeder herhaalde zyn oude *hm! hm!* en scheen de zyde van den laatst spreekenden te kiezen.

MOLIERE, moeilyk over deeze schynbaare zegepraal zyner Partye, verdubbelde zyn yver in het bestryden van GASSENDI, en geraakte in zulk een vuur, dat de ontstelde Kloosterbroeder zich gedwongen zag, voor de derde keer het deftig *hm! hm!* uit te boezemen, 't geen de stryd, ten voordeele van MOLIERE, scheen te beslissen.

CHAPELLE begon ook driftig te worden, en, om den Regter tot andere gedachten te brengen, zo sterk te schreeuwen, dat diens gemaatigdheid aan 't wankelen geraakte. „ Ik staa, voor „ een oogenblik toe:" zeide CHAPELLE, „ dat CARTESIUS onder „ alle Menschen het beste gedroomd heeft; maar, wat duivel! „ hy hadt zyne Droomen van overal gestoolen, en dat is niet „ eerlyk; niet waar, lieve Pater?" —— De Kloosterling, die gaarne alles toestemde, geeft, op nieuws, zyne goedkeuring door *hm! hm!* zonder een enkel verstaanbaar woord te spreeken. —— MOLIERE wierd hoe langer hoe heeter, en kaatste dit zelfde bewys zynen Mededinger toe.

De beide Wysgeeren verlooren alle bedaardheid, en hun redentwist veranderde in schelden, gepaard met de hevigste gebaaren. Onder dit woelen, bereikten zy het Minnebroeders Klooster. De Kloosterbroeder verzogt verlof, om uit het Vaartuig te mogen stappen, bedankte zeer beleefd voor de eer hun's gezelschaps, onder betuiging van zyne hoogachting voor hunne grondige Geleerdheid. Hierop haalde hy den Reiszak van den Schipper, en ging aan land. Zy zagen nu, dat het een Leekebroeder was, die de giften voor het Klooster hadt opgezameld; op het kenteken dat hem als zodanig onderscheidde, hadden zy, in de hitte des Wysgeerigen geschils, geen agt geslaagen. Beiden zaten zy beschaamd over zulk een onnutten stryd, gevoerd in tegenwoordigheid van een Mensch, die 'er niets ter wereld van begreep: een geruime wyl keeken zy elkander spraakloos aan. Eindelyk vatte MOLIERE het woord, en brak het stilzwygen af, met den Tooneelspeeler BARON, die mede in 't Gezelschap geweest was; doch, uit bescheidenheid, nog jong zynde, zich niet in den stryd gemengd hadt, te gemoet te voeren: „ Leer hieruit wat het stilzwygen, of een „ niets beduidend *hm! hm!* doet, als het op zyn tyd wordt in „ agt genomen." —— „ En gy MOLIERE," sprak de misnoegde CHAPELLE: „ wees altyd zo slim om my aan te bitzen, „ dat ik my uitlaate in het gezelschap van zulk een Ezel, die „ niet weet te oordeelen, of ik gelyk dan ongelyk heb. Een „ gansch uur heb ik myn long vermoeid, zonder iets te vor„ deren." . . . .

EEN HOOGMOEDIGE DAME NAAR VERDIENSTEN BEHANDELD.

(*Uit het Engelsch.*)

Trotsheid is zo onbestaanbaar met waare Grootheid, als Schoolvossery met waare Geleerdheid. Het staat niet altoos in de magt van verkreegen Rykdom, 't gebrek aan Geboorte, of eene goede Opvoeding, te verhelpen. Laagheid van denkwyze, en aangemaatigde grootheid, zullen zich, by veele gelegenheden, verraaden, en toonen, dat de herkomst van die zich veel laat voorstaan, in de daad, verre te kort schiet by 't geen zy voorwendt. Niet zelden ook ontmoet zy vernederende slagen, en niet onverdiend, gelyk het volgende voorval uitwyst.

Een Dame, op welke de gegeevene beschryving ten vollen past, merkte onlangs, in een vol gezelschap, op, „ dat, haars „ oordeels, 'er drie soorten van Menschen waren, de Adel, de „ Middelstand, en de Dienstboden of het Gemeen; zy mogten, „ haars inziens, verdeeld worden in *Porcelein*, *Engelsch Aarde-* „ *werk* en *Keukengoed!*" —— Eene wyl naa het maaken van deeze schoone verdeeling en de met veel zelfsbehaagen uitgeboezemde vergelyking, beval zy den Knegt, die in de kamer diende, de Min beneden te roepen, en te belasten, dat zy het Kind mede afbragt. —— Deeze Knegt, gestoord over de even gemaakte onderscheiding, vervoegde zich beneden aan den trap, en riep, met eene stem sterk genoeg om van het geheele gezelschap gehoord te kunnen worden, *Keukengoed! breng het kleine Porcelein beneden!* —— In de kamer te rug keerende, bedreigde hem zyne Meesteresse, dat zy hem wegens zyne onbeschoftheid veelligt den zak zou geeven. „ In de daad, Mevrouw," sprak hy, „ gy kunt die moeite wel bespaaren: want ik gaa onmidde- „ lyk heen!"

EEN SPROOKJE.

'T Geloof aan Spook en Geest
Word heden, op zyn meest,
Voor slegts wat beuzel-praat van 't Domste Volk gehouwen.
Doch dit was steeds zo niet;
Gelyk men blykbaar ziet
In 't Sprookje, dat ik thans de vryheid neem te ontvouwen.

Allard, zo vlug als jong
En wel bespraakt van tong,
Verliefde eens op een Weeuwtje, een ryk, dus lekker, brokje:
Ryk was Zy — zulks bleek klaar:
En, schoon ruim festig jaar,
Ook nog al vlug — althans — zy liep nog zonder stokje.

Hy vreê Haar —— en na tyd,
En denklyk ook wat stryd ——

(Want

(Want niemand zegt fluks *ja*, op 't stuk van weêrmin vraagen)
Verkreeg de Knaap het ja
Van zyn Dulcinia;
Zo dat zyn liefde-zon, met luister, konde dagen.
De zaak dus verre klaar,
Deedt nu het deftig Paar
Gedagten maaken om zich Krist'lyk t' saam te snoeren.
Dan —— eer zulks plaats vond —— zag
Allard, op zeek'ren dag,
Zich van een Vriend bezogt, die deeze taal dorst voeren.
„ Hoe nu! zult gy Uw jeugd
„ Uw leevens beste vreugd,
„ Om flegts het geld alleen, aan zulk een voorwerp geeven?
„ Verbinden door den trouw
„ Aan zulk een oude Vrouw?
„ Vergeeten voor een liefde, Uw liefde waard, te leeven!
„ Hoe! zal de dorst naar Geld,
(„ Die zwakke zielen kwelt —)
„ Het eerryk minnen, daar de jeugd voor is gebooren,
„ Die huwlyks-lust —— die troost,
„ Die Ouderzucht om kroost,
„ Die ons zo eigen is, in U geheel versmooren?
„ Dat al verzaaken doen
„ Uw gierigheid ten zoen?
„ Zult ge U tot schande zyn, ja mooglyk ter vervloeking?
„ Laat af! kies uw gelyk!
„ Zo geeft gy eed'ler blyk,
„ Dat ge uwe pligten mint —— thans brengt ge u in verzoeking."
Allardus antwoord was:
„ Myn hartvriend gispt te onpas,
„ Dewyl hy 't doel niet ziet waar op ik staa te mikken.
„ Hoor —— 't Weeuwtje is ryk, doch oud ——
„ Twee jaaren flechts getrouwt
„ Dan sterft ze, en ... 'k zeg niet meer — Hy moet my niet verklikken."
Hier tegen gold geen woord;
Doch 't Sprookje gaat dus voort.
Zo ras Allard ontviel flegts voor dien tyd te paaren,
Schreef de kwaadaarte Geest,
Die Kop'laar was geweest,
Nog agter 't tweetje een o — *Een Echt voor twintig jaaren.*
Ten slot word nog gezegd,
Dat ook zo lang deez' Echt
Geduurd heeft, en niet einde als met Allardus leeven.
't Is kwaad, dat Spook en Geest
Niet meerder word gevreest —
Dit Sprookje was aêrs goed, om thans ook les te geeven.

PANDERS.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

GEDAGTEN OVER WYSBEGEERTE, GODSDIENST EN GODGELEERDHEID, van den Heer Abbé LAMOURETTE.

On rend un mauvais service à la Religion, quand on la tourne contre la Philosophie; elles sont faites pour s'unier; c'est contre la Theologie que la Religion doit combattre, & allors chaque combat que livrera la Religion, sera une victoire.

BONNET.

Men gelooft, in 't algemeen, dat de ſtelzels van Ongodsdienſtigheid, die, zints een halve Eeuw, allerwegen, zo veel ingangs gevonden hebben, inzonderheid in *Frankryk*, alleen de vrugt zyn van de poogingen, welke de Vrygeestery ten allen tyde heeft aangewend om de knaagingen van het beſchuldigend Geweeten te ſtillen, en de vrees voor het Toekomende te verbannen; maar dit vermeend belang der Ondeugd is alleen eene ondergeſchikte oorzaak der Ongodsdienſtigheid.

De als een Leerſtelzel voortgeplante Ongeloovigheid heeft den eerſten oorſprong in den haat, dien eenige denkende ſchrandere Verſtanden hebben opgevat tegen eene Godgeleerdheid, die de Dwinglandy wettigt, die den trots der met Magt bekleeden ſtreelt, die aan alle de Volken der Aarde de harde wet voorſchryft, om het juk der Slaavernye te draagen, en den mond der helle opent onder de voeten van wie tot zynen Medemensch durft zeggen, *wy zyn vry*.

De Schryvers, met den naam van *Ongodsdienſtigen* beſtempeld, waren in de daad Staatkundige Wysgeeren, die geen ander oogmerk hadden, dan om het Staatsbeſtuur van *Frankryk* op onwraak- en onwrikbaare gronden der Maatſchappye te vestigen. Hoe meer zy zich vervuld voelden met verontwaardiging tegen de boos- en ſchandelykheden van eene dwingelandſche Regeering, over een Volk, zo waardig vry en gelukkig te weezen, hoe meer zy zich moesten

wapenen met alle kragt van Rede, om alle Leeringen, die de Magt der Dwingelanden vestigden, en het Volk blind hieldt, te beftryden.

Indien, by de eerfte eifchen der Wysbegeerte, en toen het licht van kennis over *Frankryk* opging, de Bedienaars van den Godsdienst zich gehaast en bevlytigd hadden om hunne Leerwyze te fchikken, overeenkomftig met den geest der Vryheid en die van het Euangelie, zou de Wysbegeerte, in ftede van zich tegen het Geloof aan te kanten, aan 't zelve een onomverftootelyk fteunpunt gegeeven, en de treffendfte, zo wel als ontzaglykfte, overeenftemming zou plaats gegreepen hebben, tusfchen die in den *Areopagus* het woord voerden, en de Bedienaars des Tempels. Dan hadt het fchild der Rede het heilig Teken des *Christendoms* bedekt; dan het Licht der Menfchelyke kennis zich gewend na, en geboogen voor, dat der Openbaaringe, als de eeuwige Regel van Regt, en de onbedorvene oorfprong van alle wysheid.

Maar, ongelukkig, hebben de Bedienaars van het Euangelie, als uit de hoogte, een onverzoenbaaren Oorlog verklaard aan alle Leeringen, ftrydig met hunne belangen en met hunne vooroordeelen. Zy hebben een haatlyk denkbeeld gehegt, aan alles wat het Vernuft deezer groote Mannen, die onze Eeuw tot eere ftrekken, bybragten om zich te verzetten tegen den vloed van menschlyke dwaalingen, tegen het misbruik van den Godsdienst, en den overheerfchenden invloed van Godgeleerde Overleveringen. Zy hebben het Volk geleeraard, dat de Dwingelanden der Aarde hunne Magt van den Hemel hadden, en dat het enkel denkbeeld, om zich tegen Onderdrukking te verzetten, 't zelfde was als zich tegen God aan te kanten. De Priesterfchap, geroepen om den Menfchen voorbeelden op te leveren van Nederigheid, Goedertierenheid en Zagtmoedigheid, werd trots, onverdraagzaam, vervolgziek. Dit zette dezelve aan, om tegen de Verdedigers der Volksregten de ftrengheden des Gezags te gebruiken, dit deedt hun ontelbaare keeren de kerkerdeuren ontfluiten, en Menfchen, die niets anders gedaan hadden, dan de Regtvaardigheid in te roepen, en de Rede in haar wettig gebied te herftellen, in de gevangenis werpen.

Wat is het gevolg geweest van eene zo onregtvaardige handelwyze? Dat, 't welk altoos plaats grypt, wanneer drift zich by tegenfpraak mengt. Zo ras die Wysgeeren zagen, dat de Priesterfchap bepaald voorgenomen hadt om

de Aristokratische denkbeelden van de Godgeleerdheid in het weezen van den Godsdienst te mengen, hebben zy opgehouden het *Euangelie* van het *Bygeloof* te onderscheiden. Meer gedreeven door de begeerte, om de wereld van de yzeren boeijen, welke dezelve kwelden, te ontslaan, dan getroffen door de noodzaaklykheid, om de Heilige Waarheden te eerbiedigen, hebben zy de geheele Leer aangetast, welker misbruik de sterkte der Dwingelanden uitmaakte. Zo ziet een Hovenier een nadeelige plant, die zich om den stam van een goeden boom slingert; en, naa vrugtlooze poogingen, om dezelve af te zonderen van den boom, waar mede zy zich als vereenigd heeft, neemt hy het besluit, om, vergeetende hoe veel die boom hem waardig is, denzelven te vellen, en verdelgt, om het kwaade te vernietigen, het goede teffens.

Nooit heeft men den Godsdienst gehaat, om 't geen dezelve is; men heeft gestreeden tegen 't geen 'er niet toe behoort. Men beschuldigt de Wysbegeerte van den val des Godsdiensts, de afschaffing der Priesterschap, in alle Godsdienstoefening gezworen te hebben. Men heeft voorspeld, dat, indien de Wysbegeerte immer zegepraalde, het gedaan zou weezen met het *Christendom*. Dan de Wysbegeerte, wel verre van haar vermogen tegen den Godsdienst te werk te stellen, gebruikt het zelve t'eenemaal tot Hervorming van het *Christendom*, en van de Priesterschap.

GEDACHTEN VAN EENEN LEERAAR, BY HET BEKLIMMEN VAN DEN PREDIKSTOEL.

Als ik den Predikstoel beklim, om eene Redevoering te houden, dan neem ik den persoon aan van eenen Vader, en Vriend, van myne Hoorders. Ik herinner my, hoe dierbaar hunne zielen zyn in de oogen van God, en hoe veel 'er den waaren menschenvriend aan gelegen zy, dat het hun wel ga. Ik gedenk aan den arbeid en het lyden van onzen Grooten Verlosser, 't welk Hy heeft uitgestaan, om hen van de zonden vry te maaken, en in het bezit van de zaligheid te stellen. Ik gevoel den troost en het genoegen, 't welk de bezitting van het hoogste goed, de verzekering namelyk van het Godlyk welbehagen, en van zyne Voorzienigheid, aan de menschen geeft, en ik brande van begeerte, om dit heil aan anderen mee te dee-

 len,

len, en langs dien weg hun weldoener te worden. Ik reken my, door het bevel van God, die myn Heer is, en uit erkentenis van al het heil aan my geschonken, verpligt, om alles wat in my is, ter bereiking van zyne verheven oogmerken, toe te brengen. Ik beschouw myne Hoorders als menschen, die een goed vertrouwen in my stellen, en aan my de bezorging van hun dierbaarst kleinood, hunne onsterflyke ziel, hebben overgegeeven. Zy beminnen my, zy hebben my veele wezentlyke diensten beweezen, en wy leeven in eene vertrouwende vriendschap met elkander; als ik dan tot de Vergadering spreeken zal, zoek ik myne Vader- en Broederliefde jegens myne Hoorders, zo wel, als mynen yver voor de zaak van God in beweeging te brengen. Ik stel my den zondaar voor als eenen verlooren Zoon, wiens ongeluk ik betreur, en welken ik gaarne op den weg der deugd, en van zyn waar geluk, te rug zou brengen. Ik beschouw een Kind van God als mynen broeder, ik gevoel een zekere eerbied en tederheid jegens hem, en ik leg my toe om hem goeden raad te geeven, hoe hy zyn geluk bevorderen en vereeuwigen kan. Alles wat my deze aandoeningen ingeeven, zeg ik hun, en deze is byna myne geheele redenkunst: weg dan met alle ydele woorden, welke ter stichting niets toebrengen, en van welke wy, ten geenen dage, eene geduchte rekenschap zullen moeten geeven. Weg met den ydelen toeleg, om zyn vernuft, geleerdheid en welspreekendheid, te doen schitteren, en langs dien weg bewonderd en gepreezen te worden. Weg met de begeerte, om door vleiende woorden voordeel te behaalen, of zich te wreeken, zynen Geest uit te laaten, zyn aanzien te doen gelden, en heerschappy te voeren over de consciëntien der menschen. Deze oogmerken en hartstochten vervalschen de geestelyke welspreekendheid, en ademen vergift en dood uit den mond van eenen Redenaar, die niet dan leven en zegen ademen moest.

Maar, dit gevoel der liefde Gods en des naasten, dit van harte te prediken, is de aangenaamste zaak der wereld, en eene waardige bezigheid van eenen menschenvriend. Hy ziet rondom zich eene menigte van menschen, welke van zynen mond afhangen: hy bestuurt hunne gemoederen, en is genoegzaam de ziel van alle zielen in de Vergadering. Zy geeven alle acht op hem, en hy heeft niet nodig hun de opmerkzaamheid aan te beveelen, en hen tegen het slaapen te waarschouwen; zyn voorstel zelfs,

daar het fterk en nadruklyk is, is de kragtigfte opwekking; het houdt ooren en oogen open; hy bemerkt eene beweeging onder hen; hunne oogen vloeien van traanen over; alle zyn ze met het onderwerp ingenomen; hy eindigt, en zyne Hoorders zyn vervuld met eene levendige kennis en overtuiging van de waarheid, welke hy heeft voorgedraagen, en met een vast befluit, om voordeel met zynen raad te doen. Hy wint de liefde, de hoogachting en het vertrouwen, van zyne Hoorders, men befchouwt hem als eenen Vader en Vriend, zy hebben gelykelyk eerbied en liefde voor hem, en wanneer 'er één tegen hem is, zyn 'er wel tien, die hem verdedigen. Het geeft hem een onuitfpreekelyk genoegen, dat hy nuttig mag zyn in zynen kring, en zich vereenigen met de taal van Paulus: „ hierin „ oefen ik my, om eene onergerlyke confcientie te heb- „ ben voor God en voor de menfchen." Een enkele blyk van de Godlyke goedkeuring over zynen arbeid, zou hy voor alles, wat de wereld heeft, niet misfen willen. Dan gaat het hem naar den wensch van zyn hart, als hy tot zyne Hoorders zeggen mag, „ gy zyt myne blyd- „ fchap en kroone, in den dag van Jefus Christus."

MYN HEER!

Reeds zedert lang overtuigd van het nuttig gebruik der *Electriciteit* in verfchillende gevallen der *Practifche* GENEESKONST; wierd ik aangemoedigd, de verzamelingen dier fchoone Waarneemingen, met dezelve in Holland gemaakt, door deeze kleine Vertaaling te vermeerderen; te meer, daar ik hier gelegenheid had, door een gepaste aanwending van dit inderdaad voortreffelyk middel, de waarheid van de meeste derzelve bekragtigd te vinden: zo UEd., ten einde aan dit oogmerk te voldoen, deeze in UEd. geacht Weekblad een plaats geliefde te vergunnen, zoudt UEd. verpligten, die de eer heeft zig met achting te noemen

Myn Heer!

UEd. Dienstwillige
Dienaar,
OSKAMP.

Marbourg,
den 20 *Maart*,
1791.

WAARNEEMINGEN DER GENEESKUNDIGE ELECTRICITEIT, IN VERSCHILLENDE OMSTANDIGHEDEN; NAAR HET ENGELSCH VAN JAMES FERGUSON, DOOR D. L. OSKAMP, *Phil. Doct. & Med. Stud.*

Geneeskundige Proeven op Lyders, die en volkomen, en gedeeltelyk, geneezen zyn.

Een Meisje van omtrend zeven jaar, behoorende tot het Vondling-Hospitaal te Londen, had zodanig een verstyfdheid in alle de Spieren van haar lichaam, dat, als men haar aanraakte, zy meer naar een dood, dan levendig, mensch geleek; haar kakebeenen waren geheel geslooten, en zy was zeer sterk vermagerd. Na dat zy een maand in deezen elendigen toestand geweest was, en geen hulp van eenige Geneesmiddelen bekwam, ordonneerde haar Dr. WATSON, geëlectriseerd te worden; waar mede men begon omtrent het midden van November, en daar mede by tusschenpoozing voortging, tot de volgende January, wanneer ieder deel van haar lichaam volkomen buigzaam was, en gereed stond haar wil te volvoeren; zo dat zy kon staan, gaan en loopen, gelyk andere Kinderen van haar ouderdom. Ik was by het geval tegenwoordig, toen dit verhaal in de Koninglyke Maatschappye wierd voorgeleezen, het welk ook naderhand is bekend gemaakt in het 53ste *Deel der Philosophische Verhandelingen.*

De Heer JAEL ABERTS, *Professor in de Mathesis te Geneve*, maakt gewag van de Geneezing eener Beroerte, aan den arm van een Slootemaaker, welke 15 jaar geduurd had, en veroorzaakt was door den slag van een hamer. Hy trok gestadig vonken uit den beroerden arm, en zond nu en dan een electrique schok door denzelven.

De Heer WILSON genas, door de electriciteit, een Vrouw van eene doofheid, welke 17 jaar geduurd had; doch verhaalt tevens het zelfde aan zes andere insgelyks doove Persoonen beproefd te hebben, zonder eenig goed gevolg.

De Heer LORET, een bediende van de Cathedraale Kerk te Worcester (*), verzekert, dat de Electriciteit byna een specificq middel is in alle gevallen van een sterke pyn, hoe lang dezelve ook reeds mogte geduurd hebben in een eenig

(*) LORET's *Essay on Electricity.*

eenig deel van het lichaam; als in zwaare Hoofdpyn, hardnekkige Tandpyn, het Voeteuvel, en alle ziekten die naar Jicht gelyken: om echter niet onredelyk te schynen, door te veel van zyn Vertoog uit te schryven, zal ik den Leezer naar het Werk zelf verwyzen, het geen zeer onzydig geschreeven is.

De Eerwaarde Heer WESLEY heeft de manier van den Heer LORET gevolgd: hy verhaalt nooit een voorbeeld gezien te hebben, waarin de electrique schokken mankeerden de alledaagsche en anderendaagsche Koorts volkomen te cureeren; ja zelfs verzekert hy, dat hier door de Blindheid geneezen, en het Gehoor is weder gegeeven aan een Man, die doof gebooren was. Hy betuigt hierdoor kneuzingen, loopende zweeren, en een beroerte in de tong, geholpen, ook het graveel uit de Nieren getrokken, te hebben. In zwaare stuiptrekkende gevallen meent hy, dat de Lyder eerst eenvoudig moet geëlectriseerd worden, op zyn minst een half uur des morgens en des avonds, dan kleine vonken van hem te trekken, en daar na hem schokken te geeven, zwakke of sterkere, naar de omstandigheden zulks vereischen, altoos echter met kleine beginnende. Deze manier schynt zeer geschikt, en de Eerwaarde Dr. PRIESTLEY merkt te recht aan, dat, dewyl de Electriciteit een zo goed gevolg gehad heeft, in de handen van hun die in de Practyk onkundig waren, en van welke gevolglyk kan veronderfteld worden niet altyd een goed onderscheid tusschen gevallen, waar dezelve met of zonder vrucht kan aangewend worden, gemaakt te zyn, het te bejammeren is, dat dezelve niet meer door kundige Doctoren is geappliceerd geworden (*).

Dr. ANTONIUS DE HAEN verhaalt, in zyne *Ratio Medendi*, (aangehaald door Dr. PRIESTLEY,) (†) een der meest beroemde Artzen van onze tegenwoordige Eeuw, dat het hem nooit gemist heeft een Beroerte, of verstyving der Leden, van welke oorzaak dezelve ook ontstaan mochte weezen, door de Electriciteit te geneezen, met een voorbeeld van een byzonder geval van deezen aart, omtrend de geneezing van een Persoon, door tien Schokken. Hy verzekert ons echter, dat het hem geheel en al mislukte in een verdonkerdheid des Gezichts, en in een styven Nek; alsmede het nooit te moeten appliceeren aan een Zwange-

(*) PRIESTLEY's *History of Electricity*, p. 419. *and* 422.
(†) Ibid.

gere Vrouw; zoo als ook VERATTI raadt, het volstrekt te vermyden in alle Venerische kwaalen.

Wat my belangt, als nog zeer jong zynde, kan ik derhalven nog weinig bybrengen ten aanzien van dat gedeelte der Electriciteit, wat de Medicynen betreft; zo verre echter als ik ondervinding gehad hebbe, zal ik zulks hier myne (*Engelsche*) Landgenooten aanbieden.

Een Vrouw, welke zeer sterk klaagde over pyn in haar Maag, kwam by my om geëlectriseerd te worden. —— Ik gaf haar alleen een schok dwars over de Maag, wanneer de pyn terstond verdween: doch den volgenden dag kwam zy weder, en klaagde my, dat ik de pyn had gedreeven van haar Maag in een van haar Tanden, waardoor zy een smertelyke Tandpyn gevoelde. —— Ik gaf haar toen een sterke schok door haar Tanden en Tandvleesch, waarna de pyn verdween. —— Zy betuigde my een week daar na zeer wel te zyn, en niets meer van haar voorige kwaal bespeurd te hebben. —— Ik heb daarna dezelfde proef gedaan aan verscheide andere persoonen, die insgelyks met Tandpyn gekweld waren, welke zich alle zeer spoedig hersteld zagen, uitgenoomen drie, in een van welke ik bevond, dat de Tand geheel bedorven en byna verrot was.

Een arme Vrouw bracht haar Dochtertje (welk omtrend acht Jaar oud was) om geëlectriseerd te worden voor een Rheumatismus, welke, (zo als de Vrouw zeide,) zig gezet had op de linker Knie van het Kind, en zo ver het gebruik van haar linker Been had weggenomen, dat zy, zedert een Maand, geheel was lam geworden. —— Ik trok eenige vonken uit haar Knie, welke het Kind my verklaarde, in het eerste niet, doch van langzamerheid sterker, te gevoelen. —— Ik verzocht de Moeder haar de volgende Dag weder te brengen, zo als zy vervolgens deed. —— Toen trok ik eenige vonken twee of drie duimen boven en beneden de Knie, omtrend een kwartier uurs, tot dat het vel rood en met puisjes bezet wierd, wanneer het Kind zeide, zy voelde haar Knie zeer warm, en kon de pyn niet langer wederstaan, die de vonken veroorzaakten. —— Ik gaf haar een zachte schok door de Knie, daarna een wat harder, en eindelyk een redelyk sterke, waarop zy begon te kryten, toen gaf ik haar twee Stuivers, en zy betuigde een Juffrouw door my gemaakt te zyn, en nooit weer te zullen kryten, wanneer zy gebracht wierd om geëlectriseerd te worden. —— Den volgenden dag kwam de Moeder alleen, en verklaarde my, zeer aangenaam verrast te

zyn,

zyn, als haar Dochter zonder eenige hulp beneden kwam om te ontbyten (*), doch klaagde teffens, dat zy een ſterke Maagpyn had. —— Ik verzocht haar het Kind terſtond te haalen, het welk zy deed, en wanneer, na een redelyk ſterke ſchok door het Kinds Maag gezonden te hebben, de pyn terſtond verdween, zo dat ik nooit van deszelfs wederkomst iets heb vernomen.

Een Man, wiens linker Schouder uit het lid, en wiens Arm, door een val van zyn Paard, zeer ſterk van de Schouder tot den Elleboog gekneusd was, kwam een Jaar daarna om geëlectriſeerd te worden. Hy verhaalde, dat het Been zeer wel gezet was door een Chirurgyn, (gelyk zulks ook inderdaad bleek,) maar dat de Spieren zodanig gekneusd geweest waren, dat hy nimmer daarna was in ſtaat geweest, zyn linker Hand een voet breed van zyn zyde af te brengen, zonder behulp van de rechter. — Er ſcheen my weinig reden van te hoopen op eenige hulp door de Electriciteit, doch wilde ik, hoe het ook was, zulks beproeven, en gaf hem drie Schokken van de Schouder tot den Elleboog, op de laatſte van welke hy reeds zyn Arm genoegzaam halfwegen rechtuit hield in een Horizontaale houding. —— Ik verzocht hem den volgenden dag weder te komen, 't geen hy deed, wanneer hy, naa een paar ſterke Schokken, zyn Arm geheel rechtuit hield, en, zonder behulp van de Rechterhand, den Hals van zyn Hemd met de linker ontknoopte. Of hy op den duur het gebruik van zyn Arm behouden heeft, kan ik niet zeggen, wyl hy vertrok, en ik naderhand niets meer van hem heb vernomen.

Een Vrouw, welke een hard Gezwel op haar Linkerwang had, dat zy my zeide in weinige dagen gekregen te hebben, kwam om geëlectriſeerd te worden. —— Ik hoopte op een goed gevolg; wyl de kwaal van zoo kort een duur was, trok ik eerst eenige Vonken uit haar Wang, en zond toen een paar middelmaatige Schokken door dezelve; haar verzoekende het nu warm te houden, door het zelve te dekken met een dubbelde baajen doek; —— zy kwam den volgenden Dag weerom, en ik vond het Gezwel veel kleinder en zachter, trok weder verſcheidene Vonken uit het zelve, en gaf haar drie Schokken, waarvan de laatſte redelyk ſterk was: —— zy kwam des anderendaags weder, wan-

(*) *Deeze Vrouw woonde op een Zolder, doch bereidde haar Eten in een Keuken, waar haare Dochter nu alleen van de Zolder by haar kwam.*

wanneer ik het Gezwel zodanig verminderd vond, dat ik het noodeloos oordeelde de Operatie te herhaalen.

Ik was eens te Bristol sterk geplaagd door een zeere Keel, zo dat ik niets kon door krygen. —— De Heer ADLAM, welke in die Stad woonde, en een groot liefhebber der Electriciteit was, trok verscheide Vonken van myn Keel; hy herhaalde dit noch eens omtrend een half uur daarna, wanneer hy langer dan een uur voortging, met dat goed gevolg, dat ik vóór zyn vertrek kon eeten en drinken zonder de minste pyn, welke ook daarna nooit wedergekeerd is. —— Ik heb hier mede naderhand een menigte Menschen in zodanige gevallen geholpen, doch nimmer in zoo kort een tyd, als de Heer ADLAM my genas.

Een Jongman, die byna zyn gehoor verloren had, zodat die geene, welke met hem spraken, genoodzaakt waren zeer hard te spreeken, kwam tweemaal om geëlectriseerd te worden. —— Ik trok alleen Vonken van zyn Ooren, en op de tweede reis hoorde hy zeer wel, zonder ooit weder iets van doofheid te bespeuren. —— Ik heb zedert dien tyd dit zelfde beproefd met drie andere Persoonen, echter zonder 't minste voordeel, alhoewel ik altoos, na niets goeds van de Vonken vernomen te hebben, eenige Schokken na den anderen door zyn Oor gedreeven heb, naar de tegenovergestelde zyden van den Hals.

In Rheumatique gevallen heb ik, in 't algemeen, de Electriciteit van een zeer goed gevolg gevonden; alleen door aanhoudend Vonken te trekken van die plaats waar zich de pyn gezet heeft, tot dat het vel rood en met puisjes bezet is, en den Lyder een gloeijende warmte gevoelt, waaruit de Vonken zyn getrokken: welke manier ik ook zeer goed bevonden heb in verouderde verdraaiingen.

Eens was ik bedroogen door een Man die de Venerische Ziekte had, (zo als ik naderhand vernam) en welke verscheide maalen kwam om geëlectriseerd te worden, zo hy zeide, voor een Rheumatismus; —— maar vindende, dat hy van dag tot dag verergerde, vermoedde ik de waare oorzaak ontdekt te hebben: —— wanneer ik hem echter hier over ondervroeg, ontkende hy zulks ten sterkste, zelfs als ik hem zeide, dat, wanneer hy die kwaal had, 't electriseeren hem niet alleen zeer zoude verergeren, maar het hem zelfs konde vermoorden; waarop ik hem weg zond, en verbood weder te komen. —— Hy nu dacht

het

het ook thans beter zig by een Chirurgyn te vervoegen, die hem genas, en my de waare oorzaak van zyn kwaal verhaalde.

Nooit heb ik de Electriciteit geappliceerd, in Paralitique gevallen, of in het Podagra. In het laatste van welke ik ook nooit van gedachte ben geweest zulks te beproeven, voor dat ervarenen dit met goed gevolg hadden ondernomen.

De kundige Heer WILLIAM SWIFT, een Instrumentmaaker te *Greenwich*, (die ook zeer goede Electriseermachines maakt) heeft onlangs geneezen Mejuffrouw ALLMEY, een Bakkers Vrouw van die zelfde plaats, van een Hemiplegie, of zwaare Lammigheid aan eene zyde, welke zo erg was, dat men gerust kookend water kon gooijen van haar Hand tot de Schouder, en van de Schouder tot den Voet, zonder dat zy zulks voelde. —— Dr. GREEN ordonneerde de Heer SWIFT haar te electriseeren, zo als hy gevolglyk deed, somtyds een uur, ook wel twee uuren aan den anderen, al op die plaats, waar de verlamdheid was; ook gaf hy haar nu en dan Schokken. —— Haar gevoel is thans ten eenemaal hersteld; zy wandelt zeer wel, en ik zag onlangs haar naam, die zeer wel geschreeven was, door die hand, welke zy te vooren niet kon gebruiken. —— Daar dit nu een aanmerkenswaardig geval is, zal ik hier de verschillende tyden opgeeven, waarop zy geëlectriseerd wierd, benevens het getal der Schokken, haar op verschillende tyden gegeeven, en waar van my het relaas gezonden is door den Heer SWIFT, waarmede ik zeer wel bekend ben. Hy gaf haar in 't begin sterke Schokken, tot dat zy begon te gevoelen, en naderhand middelmaatige.

Lyst der Tyden en Schokken, waarin en met welke de Lyderes geëlectriseerd wierd.

Sept.	3	in	1	uur	4	Schokken.
——	5	—	1	——	6	——
——	7	—	2	uuren	12	——
——	8	—	2	——	12	——
——	9	—	1½	uur	12	——
——	11	—	2	uuren	9	——
——	12	—	2	——	12	——
——	13	—	2	——	12	——
——	16	—	2	——	9	——
——	19	—	1½	uur	6	——
——	23	—	1½	——	8	——
——	24	—	2	uuren	7	——
Oct.	3	—	1½	uur	6	——
——	4	—	1½	——	6	——
——	6	—	2	uuren	5	——
——	9	—	2	——	7	——
——	16	—	2	——	4	——
——	18	—	2	——	4	——
Te zamen	18 maal.		31½	uur.	141	Schokken.

Ik beproefde laatst (op verzoek) de Electriciteit aan een Jonge Dame, wiens voornaamste Spier van den Nek met een Gezwel bezet, en zodanig verstyfd was, dat zy haar Hoofd, hier door naar den eenen kant gedraaid, niet dan met zwaare pyn naar de andere zyde kon brengen. —— Ik trok vóór een Week eenige Vonken uit haar Nek, geduurende een quartieruurs ieder Dag; doch zy vond geen de minste hulp door het zelve, weshalven ik op haar verzoek zulks staakte. Ik heb dikwils Vonken getrokken voor de Winter Voeten (*), en altoos gevonden dat zy hierdoor spoedig genazen.

Het gebeurde myn Vrouw onlangs het gewricht van haar Hand te branden in kookend Water; terstond zette ik haar op den *geïzoleerden* Stoel, en trok eenige Vonken uit het zelve. In een korten tyd vond ik, dat de roodheid van het Vel, (door het branden veroorzaakt) verdween, en myn Vrouw, dat de pyn verminderde; wanneer zy een lin-

(*) *Een Ziekte in Engeland, zo gemeen, als by ons de Winterhanden zyn.*

linnen zwachtel om haar hand deed, tot dat ik weinig uuren daarna, op nieuw, eenige Vonken wilde trekken, 't welk haar geheel genas, zonder een blaasje op het Vel na te laaten, noch eenig onderscheid in de couleur te vertoonen, van die, welke het te vooren gehad had. —— Had ik dit niet, vóór dat noch een blaar was opgetrokken, ondernomen, was moogelyk de Electriciteit van weinig of geen dienst, in dit geval, geweest. In gevallen, waar Schokken vereischt wierden, ben ik altoos met zachte begonnen, en, zo hierna de kwaal niet luisterde, trapsgewys voortgegaan, waarby ik my zeer goed bevonden heb.

BYZONDERHEDEN BETREFFENDE DE CANTHARIDES, OF SPAANSCHE-VLIEGEN, IN SICILIE.

(Overgenomen uit de *Lettres de Monsieur l'Abbe* DOM SESTINI, in 't *Fransch* overgezet door den Heer PINGERON.)

Men wil dat de *Cantharides*, of *Spaansche-Vliegen*, in *Sicilie* niet voortkomen; doch, uit de afgelegenste deelen van *Asia* of *Egypte*, zich derwaards vervoegen. Zy trekken geregeld in zeer groote zwermen op de wyze der Trekvogelen, en verdonkeren dikwyls, door derzelver menigte, de lugt. Zy verschynen aldaar op 't laatst van May of in 't begin van Juny. Derzelver aannadering wordt vooruit gerooken door een vreemden hinderlyken stank, niet ongelyk aan vlugtig Alkali, welke de lugt in eene groote uitgestrektheid besmet. Zy zetten zich neder op veele Boomen, doch geeven de voorkeuze aan de Olyfboomen, waaraan zy groote schade kunnen toebrengen.

De Boeren, van de aannadering der *Cantharides*, door deeze onaangenaame uitwaassemingen, onderrigt, maaken zich gereed om deeze onwelkome gasten te onvangen; en wanneer ze zich in grooten getale op een Olyfboom gezet hebben, wordt 'er een kleed onder den Boom gespreid. Men doet dit vroeg in den Morgenstond vóór het opgaan der Zonne. Het Diertje, verzwakt en verstyfd door de koude des Nagts, is alsdan buiten staat om weg te kunnen vliegen, en, door de Boomtakken te schudden, vallen zy op het daar onder gespreid kleed neder. Men verzamelt ze vervolgens in aarden Potten of lederen Zakken, legt ze in den Zonneschyn te droogen, en worden zy onder het droo-

droogen met Azyn besproeid. Eenigen willen, dat de Azyn alleen gebruikt wordt om ze te doen zwellen, en het gewigt te vermeerderen; anderen zeggen, dat het geschiedt om ze te rasser te verstikken. Deeze Insecten, *versch* zynde, worden verkogt voor omtrent vier Stuivers *Fransch* Geld, het Once; doch *gedroogd*, is derzelver gewigt een derde verminderd. In deezen gedroogden staat worden ze aan de Vreemdelingen verkogt. Zo menigvuldig zyn deeze *Spaansche-Vliegen* in *Sicilie*, dat 'er, in gemeene Jaaren van Inzameling, voor 30,000 *Fransche Livres* uitgevoerd worden.

WAARNEEMINGEN OVER DE ZUIKER-MIEREN, in eenen Brieve van JOHN CASTLES, *Esq.* aan den Luitenant-Generaal MELVILL, F. R. S. TEVENS STREKKENDE, OM EEN MIDDEL TOT DERZELVER UITROOIJNG AAN DE HAND TE GEEVEN, EN HET ZUIKERRIET, OP EEN VOORDEELIGER WYZE, DAN GEWOONLYK GESCHIEDT, TE PLANTEN. Voorgeleezen in de *Koninglyke-Societeit*, den 20sten May 1790.

De *Zuiker-Mieren*, zo genaamd, van wegen de verderflyke uitwerkzels, welke zy te wege brengen in het Zuiker-riet, vertoonden zich, omtrent twintig Jaaren geleden, voor de eerste keer, op Grenada, in eene Zuikerplantadie te *Petit Havre*, een Baay, tusschen de vyf en zes Mylen van de Stad *St. George*, de Hoofdstad, zeer gelegen om Sluikhandel op Martinique te dryven. Men besloot hieruit, dat zy van daar gebragt waren, met een Schip in dien Handel gebruikt; dit is vry waarschynlyk, naardemaal Volkplantingen van deeze Insecten naderhand desgelyks voortgezet zyn op verscheide plaatzen des Eilands, door Vaartuigen, die voorraad van het eene gedeelte des Eilands na het andere bragten.

Van daar voeren zy voort, zich, eenige Jaaren agter een, allerwegen te verspreiden; alle Zuiker-Plantadien tusschen *St. George* en *St. John*, in eene ruimte van omtrent twaalf Mylen, de een naa de ander, vernielende. Ten zelfden tyde begon men Volkplantingen deezer Dieren waar te neemen, op andere deelen des Eilands, byzonder te *Duquesne*, aan de Noord-, en te *Calavini* aan de Zuidzyde van 't zelve.

Alle de poogingen der Planteren, om de woede deezer bedervende Insecten te stuiten, vrugtloos bevonden zynde, voegde het de Regeeringe zeer wel, groote openbaare beloonigen uit te looven, aan hem, die een uitvoerlyke wyze wist op te geeven om dezelve te vernielen, zo dat men de teelt van het Zuiker-riet, als voorheen, kon voortzetten. Aan den uitvinder van dusdanig een Middel, werden twintig duizend Ponden St. beloofd, uit de Schatkist des Eilands te betaalen.

Veelen dongen na dien prys; doch zeer verre waren zy alle 'er af van een rechtmaatigen eisch daar op te kunnen doen; niet te min werden 'er groote Geldsommen uitgegeeven, tot goedmaaking der kosten, en belooning der genomene moeite, in het doen van proeven.

Op *Grenada* hadt men altoos verscheide soorten van Mieren gehad, verschillende in grootte, kleur, enz. die egter geheel onschadelyk waren voor het Zuiker-riet. De Mieren, over welken ik thans schryf, integendeel, waren niet alleen hoogst schadelyk voor dat Gewas, maar ook voor veele soorten van Boomen, als Orange-, Citroen-Boomen, enz.

De *Zuiker-Mieren* zyn van eene middelmaatige grootte, rank van maakzel, donkerrood van kleur, en opmerkelyk van wegen de snelheid in haare beweegingen; dan derzelver uitsteekendste byzonderheid bestaat in den smaak, dien zy op de tong geeven, de ontelbaarheid van derzelver getal, en de keuze van de plaats haarer Nesten.

Alle de andere Mieren op *Grenada* hebben een bitteren Muskussmaak. Deeze, daar en tegen, zyn zuur in de hoogste maate, en zy geeven, als men eene menigte tusschen de handpalmen plat wryft, een sterken vitriool-zwavelreuk van zich: en wel zo zeer, dat een Heer, als deeze proeve genomen was, begreep, dat de schadelykheid dier Insecten voor den groei aan deeze hoedanigheid moest toegeschreeven worden. Dit kenmerk, om ze te onderscheiden, was onfeilbaar en elk een bekend.

Het aantal deezer *Zuiker-Mieren* is ongelooflyk groot. Ik heb de wegen, mylen agter elkander, door dezelven gekleurd gezien, en zo digt op een gehoopt waren ze op eenige plaatzen, dat de stap van een Paardenhoef zich alleen voor een oogenblik vertoonde, of men zag dien weder opgevuld door de omringende menigte. Dit is letterlyk waar, en zonder eenige vergrooting. —— Alle de andere soorten van Mieren, schoon talryk, worden om-

schree-

schreeven binnen, en bepaald tot, een kleinen plek; doch deeze is, vergeleeken met de plaats die de *Zuiker-Mieren* beslaan, als een Molshoop by een berg.

De gemeene zwarte Mieren, deezes lands, hebben haare nesten omstreeks de grondslagen van huizen en oude muuren, of in holle boomen, en een groot soort van Mieren huisvest in de velden, door een eng gat in den grond opkomende en nederdaalende. De *Zuiker-Mieren* vervaardigen, zo ik geloof, haare nesten by de wortelen van Planten en Boomen, als Orange-, Citroenboomen, enz.

Voornaamlyk sloeg men twee wegen in, om dit Geslacht te verdelgen; men zogt ze te vergeeven of te verbranden.

In het eerste geval, bediende men zich van Rottekruid en bytend Sublimaat, gemengd met eene dierlyke zelfstandigheid als Zoute Visch, Haring, Kreeften of andere Schaal-Visschen, enz. Zy aten het gretig. Veele duizenden werden 'er door om 't leven gebragt: en te meer, dewyl men, door een vergrootglas, en ook, schoon niet zo onderscheiden, door het bloote oog, waarnam, dat het bytend sublimaat de uitwerking deedt van de *Zuiker-Mieren* zo woedend te maaken, dat zy elkander verslonden; dit uitwerkzel greep zelf plaats als zy naby dit vergift kwamen. Doch het is duidelyk en de ondervinding bevestigt het, dat deeze vergiften in geene genoegzaame veelheid konden gelegd worden, over eene zo groote uitgestrektheid lands, om het honderd duizendste gedeelte den smaak daarvan te geeven, en gevolglyk waren deeze middelen ongenoegzaam.

't Gebruik van 't vuur beloofde een waarschynlyker goeden uitslag: want, (wat ook de oorzaak moge geweest zyn) men nam waar, dat zy, indien hout, tot houtskool gebrand, zonder vlam, en onmiddelyk uit het vuur genomen, hun in den weg gelegd, daarop met zulk eene menigte klommen, dat het geheel wierd uitgedoofd; schoon met het gevolg, dat duizenden, die dit bestonden, 'er by omkwamen. Deeze byzonderheid schynt naauwlyks geloofbaar; doch de proef zelf neemende, heb ik dezelve waarheid bevonden. Ik lag vuur, op de wyze boven beschreeven, op eene plaats, waar zich eenige weinige *Zuiker-Mieren* vertoonden; binnen het verloop van eenige minuuten, zag ik duizenden daar na toe- en 'er opkruipen, tot dat het geheel bedekt was met de doode Insecten. Men delfde derhalven holen, op voeglyke afstanden, in een Zuikerveld, en stak in elk derzelver vuur. Verbaazend veele kwa-

kwamen 'er op die wyze om 't leven: want, deeze vuurkoolen, uitgebluscht zynde, vertoonden zich als Molshoopen, door het aantal opeen gehoopte dooden. Niet te min vertoonden zy zich, binnen kort, zo talryk als ooit. Hiervan kan men reden geeven, niet alleen door in aanmerking te neemen, de verbaazende vrugtbaarheid deezer Dieren; maar dat ook waarschynlyk geene der broedende *Zuiker-Mieren*, of het jonge broedzel, by deeze proeve tot verdelging iets leden.

Om dezelfde reden, vind men weinig baat by het verbranden van het stroo des Zuikerriets, zo als het op den grond lag: want, hoewel eene menigte dier Mieren daar door omkwamen, ontkwam het de groote hoop, door zich in haare Nesten te verbergen, en de broedende Mieren, met het jonge kroost, bleeven onbeschadigd.

De Heer SMEATHMAN, die ons een breed verslag gegeeven heeft van de *Termites* of *Witte Mieren* in *Africa* (*), en zich ten dien tyde op *Grenada* bevondt, verbeeldde zich, dat deeze Mieren de oorzaak niet waren van de schade aan het Zuikerriet toegebragt. Hy veronderstelde, dat dezelve moest toegeschreeven worden aan een *Brand*, gelyk men 't noemt; een ongemak, waaraan het Zuikerriet onderhevig is, en veroorzaakt wordt, naar men denkt, door eene soort van kleine Vliegen, voortteelende aan de stengen en bladeren; en dat de Mieren in zulk eene menigte gelokt wierden, om zich met die Vliegjes te voeden.

'Er valt niet aan te twyfelen, of deeze Vliegjes maakten, waar dusdanig een Brand plaats hadt, een gedeelte van het voedzel der *Zuiker-Mieren* uit; doch dit stelzel wordt omver geworpen, door waar te neemen, dat verre het grootste gedeelte van het beschadigd Zuiker-riet niet bezet was met deeze Vliegjes; doch ziek en slap wierd, blykbaar door gebrek aan voedzel. Daarenboven, was dit het geval geweest, dan moest het Zuikerriet, door deeze Insecten, eer bevoordeeld dan benadeeld zyn.

Tot geneezing van den Brand, stelde die Heer voor, het gebruik van Traan; doch 't had geen de minste uitwerking tot

(*) Wy hebben deeze keurige Natuurlyke Historie' van de *Termites*, door den Heer SMEATHMAN, met eene juiste Afbeelding medegedeeld in onze *Algemeene Vaderl. Letteroeff.* IV D. 2de Stuk, bl. 159 en 275.

tot voorkoming van het kwaad, en schoon het deeze gehad mogt hebben, kon het nooit algemeen genoeg gebruikt worden, om aan het oogmerk te beantwoorden.

Deeze ramp, die zo langen tyd de poogingen der Planteren te leur stelde, werd eindelyk weggenomen door een anderen, die, hoe verdelgend ook voor de andere Eilanden in de *West-Indiën*, in andere opzigten, voor *Grenada* een groote zegen was; naamlyk, de Orkaan van den Jaare MDCCLXXX, zonder welke het waarschynlyk is, dat de teelt van Zuikerriet, in de beste gedeelten van dit Eiland, grootendeels zou hebben moeten gestaakt worden, althans voor een aantal Jaaren. Hoe deeze Orkaan dit uitwerkzel te wege bragt, heeft men veeleer als een stuk van verwondering en verbaazing aangemerkt, dan gepoogd te verklaaren. Doch door de volgende bedenkingen, meen ik, zal de zwaarigheid worden weggenomen.

Deeze *Zuiker-Mieren* maaken haare Nesten of Cellen, tot het plaatzen haarer Eijeren, alleen onder of by de Wortelen van zulke Boomen of Planten, als dezelve niet alleen kunnen beschutten tegen zwaaren regen, maar teffens zo vast in den grond staan, dat ze haar beveiligen tegen allen leed, veroorzaakt door de werking van gewoone Winden. Deeze twee vereischten bezit het Zuikerriet in eene vry groote maate: want de Stoel van het Zuikerriet ('t welk de verzameling is van de veelvuldige Wortelen, waaruit het Riet opgroeit) is bykans onindringbaar voor den regen, en teffens, door de verbaazende veelvuldigheid en uitgestrektheid der Wortelen, vast in den grond. Gevolglyk zal, wanneer elk ander gedeelte van het Veld met Regen doortrokken is, de grond onder deeze Stoelen geheel droog gevonden worden, gelyk ieder Planter ondervonden heeft, als hy de Stoelen op een Zuikerveld uitgraafde om dezelve tot verplanting gereed te maaken. En wanneer, door gewoone Winden, of door eigen weelderigen groei, het Zuikerriet op 't Veld zich nederkromt, blyven de Stoelen doorgaans in den grond; te deezer oorzaake zyn, by gewoon Weêr, die Nesten in een staat van volmaakte veiligheid.

De Orange-, en Citroen- Boomen, en eenige andere, verschaffen aan deeze Insecten dezelfde voordeelen, door het groot aantal en de hoedanigheid van derzelver Wortelen, die vast in den grond geklemd en zeer uitgestrekt zyn; en wier digtgebladerde toppen zelfs een vry sterken Regen beletten in den grond daaronder door te dringen.

In-

Integendeel, worden de Nesten der *Zuiker-Mieren* nimmer gevonden by de Wortelen van Planten of Boomen, niet in staat, om deeze tweevoudige bescherming te verleenen; van dien aart is, by voorbeeld, de Koffyboom. Deeze staat, 't is waar, vast genoeg in den grond; maar dezelve heeft slegts één langen spilagtigen Wortel, die recht nederwaards gaat, en de zydlingsche Wortels zyn zo smal, dat ze geen beschutzel tegen den Regen verschaffen. Zo loopen ook de Wortels van de Katoenplant te digt aan de oppervlakte van den grond, om de toevallen van den Regen te beletten, en zyn niet duurzaam of vast genoeg om der werking van gewoone Winden tegenstand te bieden. Deeze zelfde Waarneeming gaat door ten opzigte van de Cacao, de Tabak, de Maiz, de Indigo en andere soorten van Boomen en Planten.

Boomen of Planten van de eerstgemelde soort lyden altoos min of meer in Landen, waar *Zuiker-Mieren* gevonden worden; terwyl die van de laatstgemelde soort onbeschadigd blyven. Hieruit mogen wy veilig besluiten, dat het nadeel, door deeze Insecten gedaan, alleen veroorzaakt wordt door het huisvesten en nestelen omstreeks de Wortelen van byzondere Boomen of Planten. In deezer voege worden de Wortels van het Zuikerriet zo zeer daardoor beschadigd, dat ze buiten staat zyn om het behoorelyk voedzel aan de Planten te verschaffen, die, uit hoofde van dit gebrek, ziek en zwak worden, en geene vogten opleveren, geschikt, om eene draaglyke hoeveelheid, of hoedanigheid, Zuiker op te leveren.

Dat de *Zuiker-Mieren* zich niet voeden met eenig gedeelte van het Zuikerriet, of de Boomen daardoor aangetast, is zeer duidelyk; want men heeft nimmer eenige vermindering of verlies aan dezelve waargenomen; noch dat ze eenige groeiende zelfstandigheid, welke ook, wegnamen. De waarheid hiervan wordt handtastlyk beweezen door het volgende geval.

Een zeer schoone Lindenboom op de weide van de Plantadie *Mount William*, op een vry grooten afstand van eenig Zuikerriet, maar digt by een Woonhuis, werd ziek, en stierf, korten tyd naa dat de *Zuiker-Mieren* zich aldaar vertoond hadden. Wanneer dezelve in dien toestand eenige Maanden gestaan hadt, zonder eenig blad of groente, vondt men eenige weinige *Zuiker-Mieren* omtrent dien Boom; doch, toen dezelve, met verlof des Eigenaars, werd uitgerooid, ontdekte men eene verbaazende menigte van *Zui-*

ker-Mieren en *Zuiker-Mieren*-Nesten, vol van Eyeren; rondsom de Wortelen, die alle dood en voor een groot gedeelte verrot waren. — Dat deeze Boom geen gedeelte van der Mieren voedzel uitmaakte, is ten vollen zeker; maar dewyl dezelve haar eene geschikte en veilige plaats voor de Nesten uitleverde, bleeven zy 'er verblyf houden.

Integendeel is 'er zeer groote waarschynlykheid, dat deeze *Zuiker-Mieren* vleeschvreetend zyn, en geheel van dierlyke zelfstandigheden leeven; want als men een Insect, of dierlyk voedzel, van welk een aart ook, haar in den weg legt, wordt het terstond weg gehaald. 't Was bykans onmogelyk, koud vleesch voor dezelve te beschutten. De grootste Krengen, zo ras dezelve beginnen te rotten, zo dat zy de deelen konden van een krygen, verdweenen schielyk. Negers, met zweeren geplaagd, hadden veel moeite om de *Zuiker-Mieren* van de kanten af te houden. Zy verstrooiden ander ongedierte, inzonderheid Ratten, van deezen zuiverden zy alle Plantadien, waarop zy kwamen, waarschynlyk, door op de Jongen aan te vallen en te aazen. Men vond het zeer bezwaarlyk jong Gevogelte voort te teelen; de oogen, de neus en andere vogtige gedeelten, van stervende of gestorvene Dieren, waren onmiddelyk met deeze soort van Mieren bedekt.

In den Jaare MDCCLXXX hadt men veele Zuikerplantadien, eerst met deeze Insecten bezet, of geheel verlaaten, of 'er andere voortbrengzels, bovenal Katoen, geteeld; 't welk, gelyk ik boven opmerkte, geen voegelyke plaats tot nestelen verschaft. Ingevolge hiervan waren de *Zuiker-Mieren* aldaar zodanig in aantal afgenomen, dat men het Zuikerrietplanten weder begonnen hadt. Maar geheel anders was het gesteld met die Plantadien, 't laatst door dit ongedierte aangevallen, en nog tot Zuikerlanden gebruikt. Te *Duquesne* waren zy, op dien tyd, in 't byzonder, hoogst verderflyk; verspreidende zich met eene groote snelheid allerwegen heen, wanneer een schielyke stuiting ontstondt door den Orkaan, die in 't midden van Wynmaand diens Jaars voorviel. Hoe dit bykwam, zal, myns bedunkens, klaar ontvouwd kunnen worden, door agt te geeven, op de Waarneemingen hier boven medegedeeld.

Uit dezelve blykt, dat een drooge plaats, die den gewoonen Regen buiten haare Nesten of Cellen, geschikt voor de Eijeren en het Broedzel, sluit, volstrekt noodig is;

is; maar dat deeze plaatzen, hoe wél geſchikt voor gewoon Weêr, die beſchutting tegen den Regen, geduurende den Orkaan, niet konden verſchaffen, begrypt men gereedlyk.

Toen, door 't geweld des Orkaans, zwaare ſtukken Geſchut van derzelver plaats geweerd, Huizen en Zuikermolens met den grond gelyk gemaakt werden, kan men niet twyfelen, of Boomen, en alles wat boven den grond groeide, moest veel lyden. Veele Boomen en Planten, tegen een gewoonen Wind genoegzaam beſtand, werden met Wortel en al uit den grond geſcheurd. Het Zuikerriet was, of losgerukt of als door een dwarrelwind door elkander geſlaagen, of geheel uit den grond gehaald. In 't laatſte geval moesten de broedende Mieren, met derzelver kroost, zich aan een onvermydelyk verderf blootgeſteld vinden, door den vervaarlyken Plasregen, die ten zelfden tyde viel. Het getal van de Zuikerplanten, nogthans, dus uit den grond gerukt, was niet genoegzaam tot de ſchielyke vermindering der *Zuiker-Mieren;* maar het valt gereedlyk te begrypen, dat de Wortels van de Zuikerplanten, die in den grond bleeven, zodanig bewoogen en geſchud, en teffens de *Zuiker-Mieren*-Nesten dermaate opengebrooken of beſchadigd wierden, door het geweld des Winds, dat ze de daar mede gepaard gaande Plasregen inlieten. Ik begryp, derhalven, dat de voornaamſte vernieling deezer Inſecten op die wyze is toegegaan.

Twee omſtandigheden werkten mede om dit gezegend uitwerkzel daar te ſtellen. Veele van de Wortelen der Zuikerplanten waren, zo als ik reeds heb aangeduid, of dood of verrot, zo dat zy denzelfden wederſtand aan den Wind niet konden bieden, als Planten in een volmaakt gezonden ſtaat.—— Daarenboven viel deeze Orkaan voor, zeer laat in Wynmaand, wanneer het Zuikerriet zo verre boven den grond was opgeſchooten, dat de Wind 'er genoegzaamen vat aan hadt, 't geen vroeger het geval niet zou geweest zyn.

Dat veele *Zuiker-Mieren*, door het ſtroomend Regenwater weggevoerd in de Rivieren, en ander Water, omgekomen zyn, wil ik niet in twyfel trekken; doch indien wy overweegen, dat de hinderpaalen daar tegen vry algemeen geweest zyn, kon zulks maar luttel toebrengen om het getal veel te doen afneemen. Op 't vlakke Land kon zulks niet gebeuren. In bergagtige ſtreeken zou het ſtroo van 't Zuikerriet veel beſchuttings aangebooden, en de *Zuiker-Mieren*

natuurlyk zich in haare Nesten begeeven hebben, by het dreigen des gevaars.

Eenigen hebben verondersteld, dat de *Zuiker-Mieren*, na het verloop van zekeren tyd, verbasteren en onschadelyk worden; ter bewyze hier van voert men aan, dat men op *Martinique* en de *Barbados* bevryd geworden is van derzelver nadeelige uitwerkzelen, zonder Orkaan of eenige andere blykbaare oorzaak.

Het denkbeeld van zulk eene buitengewoone en ongehoorde afwyking van de Natuur is te ongerymd, om eenig antwoord te verdienen: dan de oorzaak van dit verschynzel, op *Martinique* en de *Barbados*, laat zich gereed ontvouwen. De Planters aldaar verlieten, of hunne Zuikervelden, of beplantten dezelve met Koffy, Cacao, Katoen, Indigo, enz. geen van welke Gewassen, blykens het hier boven gezegde, aan de *Zuiker-Mieren* eene geschikte plaats verschaffen tot het voortzetten van haar Geslacht. Gevolglyk moet derzelver getal zodanig, natuurlykerwyze, verminderen, dat men, naar ouder gewoonte, weder met het planten van Zuikerriet kon beginnen. —— Tessens is het zeer waarschynlyk, dat deeze vermindering deels moet toegeschreeven worden aan eene oorzaak van denzelfden aart als de Orkaan, die ons daarvan verloste: 't is immers elk genoeg bekend, dat zwaare Wind, gepaard met sterke Regenvlaagen, zeer veelvuldig in de *West-Indien* voorvallen, schoon dezelve zo lang niet duuren, of zo geweldig niet zyn, dat ze den naam van een Orkaan verdienen.

Men kan egter niet loochenen, dat, schoon de Natuur, voor een tyd, toelaate, dat een byzonder soort van Dieren zo onevenredig talryk worde, dat ze eenige andere deelen van haare werken in gevaar brengt, dikwyls zelve, ten behoorelyken tyde, een bedwang ligt op de al te sterke vermenigvuldiging; en dat dit zomtyds geschiedt door de talrykwording van eenig ander Dier, vyandig tegen de voorgaande verwoesters. —— In het tegenwoordig geval, nogthans, bleek niets van deezen aart; wanneer, derhalven, een eenvoudige natuurlyke oorzaak voor onze zinnen blykbaar zich opdoet, waar uit wy reden kunnen geeven van de verbaazende en schielyke vermindering dier verdervende Insecten, is het onnoodig de toevlugt te neemen tot andere mogelyke oorzaaken, te klein voor onze naavorsching.

Alles, wat ik omtrent dit onderwerp gezegd heb, zal zeker weinig te beduiden hebben, als het ons geene handleiding gaf tot de rechte wyze, waarop wy moeten

te werk gaan om Zuikerriet te teelen, op landen met die vernielende Insecten bezet; uit dit oogpunt bezien, wordt het gezegde van veel gewigts.

Indien dan het boven opgegevene juist is, zo volgt onmiddelyk, dat wy onze aandagt geheel hebben te vestigen, op de verdelging van de Nesten deezer Mieren, en gevolglyk op de broedende Mieren, met de Eijeren en Jongen.

Om dit te wege brengen, moeten alle Boomen (*) en Haagen, onder welker wortelen deeze *Zuiker-Mieren*, doorgaans, haar verblyf kiezen, eerst uitgerooid worden; inzonderheid de Linden-Haagen, die zeer algemeen zyn op *Grenada*, en doorgaans waargenomen worden, van die Insecten geleeden te hebben, vóór dat het Zuikerriet in 't minst beschadigd was. Vervolgens moet het Zuikerriet zorgvuldig uitgetrokken, en de steelen zo ras mogelyk te gelyk met het stroo, (of de gedroogde bladen en steelen van het Riet) verbrand worden, om te beletten, dat de Mieren zich niet elders nederzetten. De beste wyze, om dit te doen, bestaat, myns oordeels, hierin, dat men het stroo tot groote hoopen byeen haalt, en de steelen, zo ras ze uit den grond gerooid zyn, daarop werpt en terstond in brand steekt. Hierdoor zal een groote menigte omkomen; want het stroo, droog zynde, brand snel en hevig. Dan moet het land geploegd, of twee maalen (ééns ten minsten) geëgd worden, in het natste jaarsaisoen, om den regen in te laaten, vóór dat men het land tot het planten van Zuikerriet gereed maakt; door deeze middelen zullen die Insecten, zo 't my voorkomt, dermaate verminderd worden, dat men zich ten minsten van eene voordeelige Zuikerplanting kan verzekeren.

Maar het is de gewoonte, op de meeste Eilanden in de *West-Indien*, het Zuikerriet te laaten overstaan, dat is, na dat het Riet afgesneden is om 'er Zuiker van te maaken, laat men de stoelen weder uitgroeijen, zonder dezelve te verplanten; dit geschiedt doorgaans drie of vier jaaren agtereen, maar zomtyds tien, vyftien of twintig. In deeze wyze van Zuikerteelt, worden de stoelen van jaar tot jaar, uit-

(*) Vrugtboomen kunnen, misschien, zonder eenig nadeel bewaard worden, door de aarde voorzigtig van de wortelen weg te neemen, de Mieren-nesten te verdelgen, en 'er vervolgens nieuwe aarde by te doen.

uitgebreidet en groeijen boven den grond tot eene aanmerkelyke hoogte, en verschaffen dus meer en meer beschutzel aan de Mieren-nesten; derhalven moet, voor twee of drie agtereen volgende Zuiker-Oogsten, het Zuikerriet jaarlyks verplant worden; zo dat het niet alleen zo min beschutzel, als mogelyk, voor de Mieren-nesten verleent; maar steeds zodanige Mieren gestoord worden, als ontsnapt zyn, daar zy met de voortzetting van haar Geslacht bezig waren.

Ongetwyfeld is 'er veel arbeids, en groote kosten, vast aan het te werk stellen van dit middel: dan een kostbaar en bewerklyk middel is beter dan geheel geen. Maar, volgens de algemeene beginzelen des Landbouws, ben ik van oordeel, dat de Planter overvloedig beloond zal worden voor zyne genomene moeite, door de goedheid zyner inzamelingen, ingevolge van de betere bewerking, welke de grond in deeze handelwyze ondergaat. —— Wy hebben hier van een voorbeeld op het Eiland *St. Kitts*, waar men bestendig het Zuikerriet jaarlyks verplant, en het is bekend genoeg, dat een Acre Zuikerland daar meer oplevert, dan een Acre op eenig ander Eiland. Op *St. Kitts* is de gewoone teelt, op goed land, vyf Vaten van ieder Acre. Op *Grenada* van twee tot drie Vaten van geplant Zuikerriet, en half die hoeveelheid van overgebleevene Planten. Schoon dus op *St. Kitts* de Planter alleen de helft zyner Zuikervelden 's jaarlyks snydt, heeft hy, in een gegeeven getal jaaren, een grooter inkomen dan de Planter op *Grenada*, volgens de tegenwoordige handelwyze, om de Zuikerplanten over te laaten staan, wanneer vier vyfde van het Zuikerland jaarlyks gesneeden wordt.

Eenigen mogen van gevoelen zyn, dat het voordeeliger zou weezen van voortbrengzelen te veranderen, dan de voorgestelde wyze te volgen. Hier omtrent moet ik alleen aanmerken, hoe het my toeschynt, dat de helft van eene gewoone inzameling van Zuiker, dus geteeld, meer voordeel zal geeven aan den Planter, (wanneer hy ten zelfden tyde vordert in het verdelgen der *Zuiker-Mieren*,) dan een volle oogst van eenig ander voortbrengzel. In eenige weinige gevallen de Katoen mogelyk uitgezonderd. —— Wat de Koffy betreft, daaromtrent staat aan te merken, dat deeze geen vrugt geeft, dan in het derde jaar naa de planting, en geen vollen pluk dan in het vyfde jaar. —— De Cacao begint in vyf jaaren te draagen; maar geeft weinig in het zevende. — De *Indigo* verarmt het land niet alleen ge-

geweldig; maar is ongezond voor de Negers. Voegt hierby, dat verre het grootste gedeelte der Zuikerlanden ongeschikt zyn tot de teelt der gemelde Vrugten.

Ik zou deeze reeds langen Brief tot eene nog veel grooter dikte doen uitdyen, wilde ik alles bybrengen, wat omtrent dit Onderwerp kan gezegd worden. Ik zal, overzulks, besluiten met aan te merken, dat de beste Proeve van de waarheid myner voorgestelde Leere bestaan zal in den goeden uitslag der aangeweezene wyze van Zuikerteelt, of eene die tot hetzelfdé einde strekt, om, naamlyk, zyn best te doen tot het vernielen van de Nesten deezer Insecten, en by gevolge van de broedende Mieren, met derzelver gebroed: want deezer vrugtbaarheid schynt zo verbaazend groot, dat het volstrekt onmogelyk is, dit schadelyk Insect te vernielen door Vergift, 't geen nimmer algemeen genoeg kan aangewend worden, om dat oogmerk te bereiken.

BERIGT EENER REIZE NA MONT-ROSE. *Door den Hoogleeraar* DE SAUSSURE.

Vervolg van de Reis rondsom Mont-Rose. Overtocht des Ysvelds van Mont-Cervin.

(*Vervolg en Slot van bl.* 202.)

Van *Roth-Horn* afkomende, namen wy onze nagtrust in de hutten van *Betta*; het regende dien avond en den volgenden morgen. Wy vertrokken laat, uit hoofde van den regen: wy klommen een uur lang tot op de hoogte van een engte, *Fourche de Betta* geheeten, op 1351 Roeden gelegen. Vandaar daalden wy neder, in drie en een half uur, tot *Saint Jacques de Val d'Ayas*, een Dorp op de hoogte van 837 Roeden. *Val d'Ayas* draagt laager den naam van *Vallée de Calland*. —— De *Evanson*, die deeze Valei bewatert, stort zich by de *Verrex* in de *Doire*.

Men hadt ons doen hoopen, dat wy van *Saint Jaques*, in éénen dag, de Ysvlakte van *Mont-Cervin* zouden kunnen overreizen, en te *Zermat* in *Valais* slaapen. In deeze hoop vertrokken wy vóór het aanbreeken van den dag, wy klommen vier en een half uur, tot op de hoogte van het benedenste der Ysvlakte, in een woestyn *le Plantendre* genaamd, op de hoogte van 1550 Roeden. Maar het Ysveld

veld was bedekt met een dikken nevel, wy hielden daar stil, deeden 'er onze Waarneemingen, hoopende dat intusschen de nevel zou opklaaren. Middelerwyl zogt onze Gids, of hy op de sneeuw, die het Ysveld overdekte, een betreeden pad kon vinden, of de voetstappen van eenige Reizigeren, naar welken wy onzen weg konden inrichten in de duisterheid des nevels, die niet schielyk scheen te zullen ophelderen; doch niets, tot geleide strekkende, omdekt hebbende, raadde hy ons af te klimmen na *Breuil*, van waar wy met meer gemaks den overtocht zouden kunnen onderneemen. *Breuil* is een Zomerverblyf, of eene verzameling van Hutten, behoorende aan het Dorp van *Val-Tornache*, twee Mylen laager liggende in eene Valei van dien naam. Die Valei draagt ook den naam van *Mont-Cervin*, dezelve is acht mylen lang, en eindigt by de kleine Stad *Chatillon*. Wy bragten ruim drie uuren door, met na *Breuil*, op de hoogte van 1030 Roeden, af te daalen. De regen hield ons het overige van dien dag, en den volgenden, op, in deeze jammerhartige verblyfplaats.

Maar den veertienden scheen het weêr te bedaaren, en wy stonden 's morgens zeer vroeg op, om het Ysveld over te trekken, 't welk veel zekerder gaat van *Breuil*, dan van *Saint Jaques d'Ayas*. Deeze overtocht wordt, onverschillig, die van *Val-Tornache*, of dien van *Mont-Cervin* geheeten. Dezelve is zo gevreesd als bekend, 't zy uit hoofde van de verbaazende hoogte, 't zy van wegen het groote Ysveld, 't welk men over moet. Wy volbragten het egter zeer gelukkig.

Van *Breuil* afgaande, loopt de weg eerst Noord, vervolgens Noord-Oost op. In drie uuren klommen wy van *Breuil*, tot den ingang des Ysvelds, over vry steile schuinten; doch zonder eenig gevaar, zelfs voor de Muilezelen. Wy vonden de Ysvlakte geheel met sneeuw bedekt, nergens zag men Ys, en ook geen openbaare spleeten; daar waren 'er egter, en men kon ze ontdekken, door de langwerpig loopende inzakkingen van de sneeuw.

De afhelling der Ysvlakte loopt zeer langzaam: onze Muilëzels stapten 'er zo vast op voort, dat onze Gidsen ons aanmaanden om 'er op te gaan zitten. Maar zo ras de afhelling onëffener werd, begonnen onze belaadene Muilëzels 'er dieper in te treeden, nu met den eenen, dan met den anderen poot, en eindelyk met alle de vier pooten te gelyk, zelfs tot den buikriem toe: men wilde beproeven om ze op te houden; doch moest 'er van afzien. Onze Gidsen namen

de

de vragten op hunne fchouders, en droegen ze tot het hoogfte der Ysvlakte, die gelukkig op geen verren afftand was. De Muilëzels, van derzelver vragt ontflaagen, zonken niet meer in; doch gingen met groote moeite voort, zy waren ten einde adem, en genoodzaakt, eenige ftappen gedaan hebbende, ftil te ftaan om dien te haalen. De afhelling was egter niet fteil, en de drie of vier uuren reizens hadt dezelve niet zodanig kunnen afmatten: zy hadden te vooren ook wel uitgerust; maar 't was de dunheid van de lugt, die hun aandeedt; zy ondervonden alles wat wy ondervonden hadden, toen wy *Mont-Blanc*, *Coutet* en *Cachat* beklommen: zy die my toen vergezelden, waren getroffen door deeze gelykvormigheid, en merkten dezelve de eerften op. De ademhaaling deezer arme Dieren ging zeer moeilyk toe; op 't oogenblik zelfs dat zy adem fchepten, haalden zy dien met zo veel benaauwdheid, dat het met een klaagend geluid gepaard ging, 't welk ik hun nooit, zelfs in de grootfte vermoeienisfen, hoorde flaan. 't Is waar, ik bevond my nimmer met Muilëzels op zulk eene hoogte, en 'er is zeker, behalven misfchien in de *Cordillieres*, op den gantfchen aardkloot geen weg zo hoog voor Muilëzels begangbaar. De Barometer, waargenomen op eene kleine vlakte, een weinig boven het opperfte des wegs, ftondt op 18 duimen $10\frac{1}{2}$ linie, 't welk eene hoogte aanwyst van 1736 Roeden boven 't oppervlak der Zee.

De hoogte van dezen overtocht biedt nog eene zeldzaamheid aan, te weeten een Fort, met een Muur van wel vastliggende fteenen met fchietgaten voor zwaare Musketten. Dit Fort draagt den naam van *St. Theodule*, wy hadden reeds, by de intrede op de Ysvlakte, een dergelyk Fort gezien. Deeze twee Forten zyn, omtrent drie eeuwen geleden, aangelegd, door de Inwoonderen van *Val d'Aoste*, die van deezen kant een inval vreesden van de Inwoonderen van *Valais*. Dezelve zyn waarfchynlyk de hoogstgelegene Vestingwerken op onzen Aardbodem. Maar deeze plaats, waar de Menfchen, op zulk eene hoogte, zodanig een gedenkteken van hunnen haat en geneigdheid tot vernieling hebben naagelaaten, is anderzins zeer fchoon in haare foort. De geheele hoogte, door de winden beftreeken, is in 't zomerfaifoen geheel vry van fneeuw; de plaats, aan den oostkant, waar wy een tent nederfloegen, was omringd met een grond, vercierd met de *Diapenfa Helvetica*, en *Ys-Ranonkels*. Had ik deeze plaats, zo gemaklyk te beklimmen, in vergelyking met *Col du Geant*, en veel digter by bewoonde

de plaatzen, en flegts 27 Roeden minder hoog, gekend, ik zou 'er zeker de voorkeus aan gegeeven hebben, om 'er onze Weêrkundige Waarneemingen te doen, en wy hadden 'er zeker minder geleden.

Men heeft van daar een overheerlyk gezigt op de Bergen. Ten Oosten ziet men een gedeelte van den buitenomkring van *Mont-Rose*, die den Gezigteinder beslaat van het Noord-Oosten tot het Oost-Zuid-Oost. Ten Zuiden doet zich een schoone Bergketen op van hooge Bergtoppen, doorsneeden met sneeuwvlakten en rotzen. Deeze keten hegt zich aan *Mont-Rose*, by den doortocht van *Weiss-Grat*, waarvan ik boven gesprooken heb, en van *Macugnaga* na *Zer-Matt* loopt. Beneden ons, ten Westen, waren de Weiden van *Breuil* ingeslooten, in een bykans cirkelronden ommekring van hooge Bergtoppen. Maar het schoonste gezigt, 't welk deeze stand oplevert, is de hooge en trotsche kruin van *Mont-Cervin*, die zich tot eene verbaazende hoogte verheft, in de gedaante van een driehoekigen Obelisk van levendige rots, als met den beitel gehouwen. 't Is niet door de Barometer daar op te brengen, dat men de hoogte van denzelven kan meeten; want de scherpe en steile kanten maaken het beklimmen onmogelyk, zelfs kan 'er geen sneeuw op blyven liggen.

De Ys-valei, met sneeuw overdekt, langs welken wy moesten afklimmen om van *St. Theodule* na *Zer-Matt* te gaan, van deeze hoogte bezien, vertoonde zich als eene onmeetelyke uitgestrektheid, en scheen de gedaante van een T te hebben, welks boven dwarsstreep de rondsomloopende keten van *Mont-Rose* scheidt, en van *Mont-Cervin*, die derzelver uitpuilende kanten vertoonen.

Hier zyn geen Graniten in klompen, geen verticaale beddingen. De hoogte van *St. Theodule* en de rotzen, die ik ten Noorden, daarboven, bezigtigde, zyn zamengesteld uit beurtlingsche en een weinig afhellende, laagen van Speksteen, Kalksteen en Quartz. Wat *Mont-Cervin* betreft, ik heb denzelven niet van naby waargenomen. Nogthans van *Breuil* na *St. Theodule* opklimmende, heb ik een omreis van een myl gedaan, Noordwaards, ter slinkerhand af, om de brokken van dien Berg te zien, op een Ys-veld, 't welk daar van afkomt: ik vond daar niets dan geäderderde Granit en bladrotzen van Quartz en Talk; doch geen Granit in klompen. De verscheidenheid van kleuren, welke men in den Obelisk van *Mont-Cervin* bespeurt, wyst egter uit, dat men 'er andere soorten van steen vindt.

De

De laagen vertoonen zich niet onderscheiden in het lichaam van den Obelisk zelve; maar alle de Bergen van de keten van welke deeze een gedeelte uitmaakt, en bykans recht van 't Noorden na het Zuiden loopt, zyn zamengesteld uit zeer onderscheidene beddingen, die uitspringen beneden den stompen kruin van dit reusagtig Gebergte.

Wy besteedden een uur in het beklimmen van den zuidkant der Ysvlakte, en bykans twee in het afdaalen van de noordzyde. De Muilëzels gingen tot de kniën toe in de sneeuw, doch redden zich zeer wel: zy deeden, om voort te komen, alle poogingen, die aanduidden, dat zy verlangden om uit deeze Ysgewesten te geraaken, en wy hadden werks genoeg om deeze Dieren met een snellen tred te volgen. 't Is waar, dat de oppervlakte van de sneeuw harder was dan daar beneden, nu eens kon dezelve ons draagen, dan eens zakten wy 'er tot de kniën toe in; deeze struikelingen, welke men altoos poogt te ontgaan, gaven ons een houding, zo lastig als belachelyk. Eerst togen wy Noord-Oost aan, vervolgens Noord-Noord-Oost, de gemiddelde streek na de Valei van *Viege*, aan welker hooger einde *Zer-Matt* ligt, waar wy voorhadden de nagtrust te neemen. Het gezigt van dit Dorp, omringd van boschadie en schoone weidlanden, verschaft een gevoelig vermaak, op 't oogenblik wanneer men 't zelve ter helft van de Ysvlakte ontdekt, 't schenkt een zagte rust aan de oogen en den geest, vermoeid van niets anders dan sneeuw en dorre rotzen te zien.

Omtrent vier uuren bragten wy door van den voet der Ysvlakte tot *Zer-Matt*. 't Is waar, dat wy eenige oogenblikken verlooren in het zoeken en opzamelen van gecristalliseerde Schorls, van verschillende kleuren, welke wy op den weg aantroffen. De meest voorkomende Steen, in deeze Bergen, is een harde, yzeragtige Speksteen, groen van binnen; doch die in de lugt rood wordt; dezelve ligt in bykans horizontaale laagen.

Veel moeite hadden wy om een huis te vinden, waar men ons wilde ontvangen; de Herbergiers waren uit, of ongewillig. De Priester, die zomtyds Reizigers inneemt, liet ons antwoorden, *dat hy ons niets wilde verkoopen*. Eindelyk noodzaakte onze braave Gids, JEAN BAPTISTE ERIN, by wien wy te *Breuil* gehuisvest hadden, en die alle aanpryzing verdient, een Herbergier om ons in te neemen.

De Top van Mont-Cervin, schoon omtrent twee of drie my-

mylen van dit Dorp afleggende, schynt zich, vol majesteit, daar boven te verheffen; van hier geeft, in *Valais*, dit Dorp den naam aan deezen Berg, men noemt 'er denzelven *Matter-Horn*, of *Corne de Matt.* Dezelve ligt ten Zuidwesten van het Dorp; of naauwkeuriger, 53 graaden Zuid ten westen.

's Anderen daags, den 15den van Augustus, kwamen wy, naa omtrent vyf uuren gaans, te *St. Nicolas*, een groot Dorp van de Valei van *Viège*, op de hoogte van 566 Roeden, en bereikten wy, naa vier en een half uur gereisd te hebben, *Viège* of *Viesh Bach*, de hoofdplaats der Valei van dien naam, leggende op 334 Roeden hoogte. De Valei van *Sasf*, in 't Hoogduitsch *Sasfer-Thal* en *Val-Sosa* in 't Italiaansch; welker bovenste uiteinde, gelyk ik elders opgemerkt heb, tot *Mont-Rose* reikt, vereenigt zich met de Valei van *Viège*, omtrent het Dorp *Stalder*, 't welk wy doortrokken. De streek in welke de Valei van *Sasf* na *Mont-Rose* oprystt, kwam my voor, twintig graaden Zuid ten Oosten te zyn.

Van *Viège* kwamen wy te *Geneve*, op den 20sten van Augustus, dus hadt onze Reis in 't geheel zeven-en-dertig dagen geduurd.

Opgave der merkwaardigste byzonderheden van Mont-Rose.

Ik zal dit Reisverslag besluiten, met de opgave van de byzonderheden, welker zamenvoeging *Mont-Rose* onderscheidt van de Bergen aan my bekend.

1. Zyne Hoogte, die, behalven voor de *Cordillieres*, alleen voor *Mont-Blanc* moet onderdoen.

2. De veelvuldigheid en de nabyheid der hooge Bergtoppen.

3. De schikking dier Bergtoppen in een kring, van binnen ledig.

4. Het aantal der Valeien en der Ketens van hooge Bergen, die op den buitenomtrek deezes krings uitloopen. Deeze Valeien zyn zeven in getal, en wyzen een gelyk getal hooge Bergketens aan, op 't zelfde middelpunt uitkomende: in deeze orde heb ik doorreisd *Val-Anzasca*, *Val-Sesia Piccosa*, *Val-Sesia Grande*, *Val du Lis*, *Val d'Ayas*, de Valei der Ysvlakte van *Mont-Cervin*, en eindelyk die van *Sasf*.

5. De Ligging der Beddingen, die in *Mont-Rose*, en naby-

bygelegene Bergen, bykans overal, ten naastenby horizontaal is.

6. De langzaame Afhellingen en de groote hoogte tot welke men te paard komen kan; eene eigenschap die aangemerkt kan worden, als een gevolg van de voorgaande.

7. De natuur der Rotzen, waar de Granit in klompen niet dan toevallig voorkomt.

8. De veelvuldigheid der Goud-mynen, welke byna aan alle kanten van den ommekring, in de naastgelegene Bergen, gevonden wordt.

9. Eene soort van *Hoogduitsche* Wagt op den buitenkant des omtreks, ik wil zeggen van *Hoogduitsche* Dorpen, gelegen rondsom den voet van *Mont-Rose*, zelfs in de Valeien, waar men voor het overige *Italiaansch* of *Fransch* spreekt. Deeze Dorpen zyn *Goule*, *Macugnaga*, *Allagna* en *Gressoney*, de drie eerstgemelde ingesloten in *Italiaansche* Valeien, en het vierde in *Val d'Aoste*, waar men *Fransch* spreekt. —— De oorsprong deezer *Duitscheren* is volstrekt onbekend; doch de waarschynlykste meening is, dat het Inwoonders zyn van *Opper-Valais*, die, de *Alpen* overtrekkende, zagen dat de hoogste einden dier Valeien onbewoond waren, en zich daar nederloegen op een tyd, in welken de Bewoonders van *Italie*, gewoon aan eene zagtere Lugtstreeke, hun Vee niet durfden brengen, of hunne Wooningen vestigen, in streeken met sneeuw en ys omringd.

10. Ik zal 'er nu nog een woord byvoegen, betreffende de Zeden van de Bewoonders dier Dorpen, die geenszins de minst opmerkenswaardige byzonderheden zyn van *Mont-Rose*, voor eenen Reiziger.

Naardemaal de voortbrengzels van den onvrugtbaaren en bepaalden grond deezer hoogliggende Dorpen niet genoegzaam zyn, om onderhoud aan de Inwoonderen te verschaffen, trekken 'er de Mannen bykans allen uit om de kost te winnen: zy beginnen met Marschkraamers te weezen, en worden dikwyls Kooplieden van eenig aanzien. De ligging deezer Dorpen noodzaakt ze allen, om, van hunne vroegste kindschheid af, behalven het *Hoogduitsch*, hunne Moedertaal, het *Italiaansch* of het *Fransch*, te leeren, 't welk in de nabygelegene Dorpen gesprooken wordt, en de kennis van die twee en zomtyds drie Taalen schenkt hun een groot gemak in 't reizen.

De Vrouwen blyven derhalven bykans geheel belast met al den arbeid des Velds; en dewyl zy in veel grooter getal

tal zyn dan aan dit werk te pas kunnen komen, houden zy zich onledig met Koopwaaren op den rug te draagen, en gevaarlyke plaatzen door te trekken, ontoeganglyk voor Lastdieren, waar door zy dikwyls omwegen van verscheide dagen bekorten. Zy draagen die vragten met een kragt, een vaardigheid en trouwe, die zeer zeldzaam is. Ik zal u een denkbeeld geeven van de sterkte deezer Vrouwen. Ik had te *Macugnaga* een kasje Mineraalen verzameld, dat vry zwaar was. Ik vroeg aan myn Waard, of hy een Man zou kunnen vinden die het zelve na *Vanzon* bragt, vanwaar men het naa *Geneve* zou kunnen zenden. Hy antwoordde my zeer ernstig, dat 'er geen Man in 't Land was, in staat om zulk een vragt zo verre te draagen; maar dat, indien het onverschillig ware, eene Vrouw het zou doen; hy vond 'er een die het zeer gaarne aannam: en, in de daad, twee haarer zouden in staat weezen den lastván één Muilëzel te torssen. Deeze moeilyke arbeid vermindert de vrolykheid niet van haar character. Toen wy de steil afloopende hoogte van den doortocht *Egua* beklommen, zagen wy zes deezer Vrouwen aan den anderen kant des Bergs, zy waren vóór den dag 'er overgetrokken om te *Baino* te komen, en keerden weder om in *Val-Sesia* den nagt te verblyven. Gewoon dit Gebergte te beklimmen, met een zwaaren last belaaden, was het voor haar een spel dien weg tweemaalen ledig af te leggen: zy liepen, zy zetten elkander na, zy klommen, uit vrolykheid, op de hoogten aan den kant des wegs; zy snelden ons twee of drie honderd schreden voor uit; zy vermaakten zich met bloemen te verzamelen, of, in de schaduw van een rots gezeten, te zingen, om vervolgens weder weg te snellen als Vogels, op het oogenblik dat onze eenpaarige en langzaame tred ons by haar bragt.

De Maatigheid vergezelt doorgaans den lust tot werken, en is nog eene opmerkenswaardige hoedanigheid by de Bewoonders deezer Valeien. Dat Roggenbrood, van 't welk ik gesprooken heb, 't welk men eet zes maanden naa dat het gebakken is, weekt men in getapte of andere melk, en die soup maakt hun voornaamste voedzel uit: de Kaas, en een weinig Koe- of Geitenvleesch gezouten bewaard, bewaaren zy voor Feestdagen of als zy sterk moeten werken: versch vleesch eeten zy nimmer, die spys komt hun te duur. —— De ryke Lieden, in dit Land, leeven op dezelfde wyze met dezelfde zuinigheid. Onze Gastheer te *Macugnaga*, die niets minder dan arm was, zag ik alle avonden, uit een be-

groote plaats, Aftrekzel van Knoflook krygen, waarvan hy met veel deftigheids iets aan zyne Vrouw en Kinderen gaf, en dit was het eenige tot veraangenaaming van hard brood, tusſchen twee ſteenen ſtukken gewreeven, waar mede zy hun avond-maaltyd deeden. De zodanigen, die buitenslands handel dryven, komen ten minſten ééns, in de twee jaaren, eenige maanden in hunne voorvaderlyke Dorpen doorbrengen, en ſchoon zy in andere Landen aan een beter ſlag van voedzel gewend zyn, zetten zy zich, zonder moeite, aan den ſchraalen disch hunner Landsgenooten, en verlaaten dien met leedweezen. Ik ben ooggetuige geweest van een of twee die op hun vertrek ſtonden, zy maakten my, tot ſchreiens toe, bewoogen.

Het grootſte gebrek deezer Bergbewoonderen is mangel aan Herbergzaamheid: niet alleen bekreunen zy zich niet over het huisvesting verleenen aan Vreemdelingen; maar als zy Vreemdelingen op den weg ontmoeten, zoeken zy dezelven te ontkomen, en zien ze aan met een houding vol afkeer en ſchrik. Die van *Macugnaga* nogthans, waar wy tien of twaalf dagen doorbragten, gewenden aan ons, zy groetten ons met een vriendlyk voorkomen; en men verhaalde ons zelfs, dat zy genoegen ſchiepen in de belangneeming waar mede wy hunne Bergen beſchouwden. De loontrekkende Herbergzaamheid, in Landen door Vreemdelingen veelvuldiger bezogt, is, buiten tegenſpraak, veel gemaklyker voor de Reizigers; maar duidt dezelve beter Zeden aan, dan de ongastvrye lompheid der Bewoonderen van *Mont-Roſe*?

Naaſchrift.

Naa het vervaardigen van dit Reisverhaal, heb ik kennis gekreegen aan een klein Werkje van den Ridder DE ROBILANT, Lid van de Academie der Weetenſchappen te *Turin*, *ſur l'utilité & l'importance des Voyages des courſes dans ſon propre pays*, in 4to. Turin 1790.

Om by 't voorſchrift het voorbeeld te voegen, heeft de Ridder DE ROBILANT, met veertien Gezigten van verſcheide Metaalbergen in *Piemont*, dit Werk verrykt. —— Zes deezer Gezigten behooren tot *Mont-Roſe*. De twee eerſte geeven een zeer goed denkbeeld van de Beddingen, die de toppen deezes hoogen Bergs uitmaaken. Twee andere verbeelden den Berg, die de Koper-mynen van *Allagna* en de Smelteryen van *Scopel* bevat. De twee laatſte behooren tot een Goud- en Zilver-myn, in een Berg, boven *Allagna*, ge-

legen; doch die, naar men my berigt heeft, niet meer bearbeid wordt. Deeze Gezigten kunnen niet dan belangryk weezen voor de Liefhebbers der Mynwerken; doch zy zullen, op het zien, spyt gevoelen, dat de Heer DE ROBILANT 'er geene Beschryvingen heeft bygevoegd, aan welke zyne kundigheden, in dat vak, groote waarde zouden hebben bygezet.

LEEVENSBYZONDERHEDEN VAN' DEN EERW. JOHN WESLEY, A. L. M. BEROEMD PREDIKER ONDER DE METHODISTEN. MET AANMERKINGEN OVER DEN OORSPRONG EN DE BEDRYVEN DEEZES AANHANGS.

(Uit het Engelsch.)

JOHN WESLEY, een der zonderlingste Characters die immer bestonden, 't zy wy hem beschouwen als een Schryver van veelerleie en uitvoerige Werken, als een yverig en onvermoeid Prediker, of als een Grondvester van een zeer talryken Aanhang in de Christen Wereld, was de Zoon van den Eerw. SAMUEL WESLEY, Rector te *Epworth*, op het Eiland *Axholme* in *Lincolnshire*, hy werd, in den Jaare MDCCIII, in dat Dorp gebooren (*). In zy-

(*) Hy was de Kleinzoon van den Eerw. BARTHOLOMEW WESLEY, die door de *Acte van Uniformiteit*, in den Jaare 1662, beroofd werd van zyne Standplaats te *Charmouth* in *Dorsetshire*. Naa zyne afzetting beoefende hy de Geneeskunde; maar de dood van zyn Zoon JOHN WESLEY trof hem zo zeer, dat hy deezen niet lang overleefde. Deeze JOHN WESLEY, (van wien men een zeer naauwkeurig verslag aantreft in CALAMY's *Supplement to the Abridgment of* BAXTER's *Life*) werd, ingevolge van dezelfde gestrenge Acte, ontzet van zyne Standplaats te *Whitewich* by *Blandfort*. Zyn Zoon, SAMUEL WESLEY, werd na de Universiteit gezonden, waar hy al de Regtzinnigheid der Hooge Kerk inzoog, en al de Nonconformistery zyner Voorvaderen vergat. Hy schreef verscheide groote Werken, welker verdiensten men by lange na niet geëvenredigd rekende aan derzelver dikte. Hy trouwde eene Vrouw van meer dan gemeene bekwaamheden, men stelt dat zy afstamde van Dr. SAMUEL ANNESLEY, een beroemd Nonconformist Leeraar. Haare Brieven, aan haare Kinderen, draagen de merktekens van verhevene Godsvrugt en gezond Verstand. By deeze Vrouw hadt de Heer WESLEY vyf Kinderen.

I. SA-

zyne vroege kindschheid kwam hem een zonderling geval over. Zyns Vaders Huis, te *Epworth*, brandde, tot den grond toe, af; de vlammen verspreidden zich met zulk eene snelheid, dat weinige dingen van waarde konden geborgen wor-

1. SAMUEL WESLEY, eerst Ondermeester op de *Westminster School*, en naderhand Oppermeester van *Blundell's School* te *Tiverton*. Hy maakte verscheide Dichtstukken, van welke, naa zyn dood, in 't Jaar 1739, eene Verzameling het licht zag. „ Hy „ was," schryft de Eerw. SAMUEL BADCOCK, „ een Man „ van Vernuft en Geleerdheid; een Man van de Hooge Kerk, „ en een sterk *Jacobiet*. Sir ROBERT WALPOLE strekte ten hoofd- „ doel zyner Staatkundige Hekelschriften."

2. JOHN WESLEY, wiens Leevensbeschryving wy hier opgeeven.

3. CHARLES WESLEY, Lid van het *Brazen-nose College*, te *Oxford*, en, gelyk zyn Broeder JOHN, een beroemd Prediker onder de *Methodisten*. Daarenboven was hy, gelyk zyn Vader en Broeders, een Dichter. Onder zyne Dichtstukken vinden wy *an Epistle to the Rev.* Mr. JOHN WESLEY by CHARLES WESLEY, Presbyter *of the Church of England*, 1755. *Short Hymns on Select Passages of the Holy Scriptures*, 1762. *An Elegy on the Death of the Rev.* Mr. GEORGE WHITEFIELD. Hy stierf, eenige jaaren geleden.

4. MEHATABEL WESLEY, die aan een Heer WRIGHT trouwde. Zy schreef verscheide goede Stukjes in Dicht en Ondicht, de eerste komen voor in het IVde Deel van *The Poëtical Calendar*. Zy was ongelukkig, zo vóór als naa haar Huwelyk.

5. Dit was ook het lot van haare Zuster, „ die," zegt de Eerw. BADCOCK, „ zich in 't Huwelyk begaf met den beruchten WESLEY HALL van *Salisbury*, die de eer hadt van Mr. „ MADAN's *Voorlooper* te weezen, in de groote zending om de „ Leer der *Thelypthora* te prediken."

Deeze zelfde BADCOCK, van de uitmuntende Moeder deezer Kinderen spreekende, tekent aan: „ Mevrouw WESLEY leefde „ lang genoeg, om de buitenspoorigheden van haare twee Zoo- „ nen, JOHN en CHARLES, te beweenen. Zy merkte hun aan „ als *onder eene kragt der dwaalinge om eene leugen te gelooven*, „ en bragt haare tegenwerpingen by tegen hunne Geestdryvende „ beginzelen, (byzonder in het stuk der Verzekerdheid,) met „ een groote sterkte van bewyzen, in eene Briefwisseling met „ haar Broeder SAMUEL. Deeze stelde ook zyne beste poogin- „ gen te werk, om hun van hunne afzweeringen te rug te roe- „ pen; maar te vergeefsch! De buitenspoorige en dwaalende „ Geest kon niet bepeikt of bedwongen worden; deeze brak „ door alles heen, en voer met geweld voort."

worden. Zyne Moeder dankt, in eenen Brieve aan haar Zoon SAMUEL WESLEY, toen te *Westminster* ter Schoole leggende, GOD, dat niemand 'er het leeven by inschoot, schoon zy, gelyk zy zich uitdrukt, eenigen tyd lang dat van haar *arme Jantje* opgaf: want zyn Vader hadt tweemaalen gepoogd het Kind te redden; doch werd telkens door de vlammen te rug gedreeven. Alle poogingen vrugtloos vindende, gaf hy het Kind der Godlyke Voorzienigheid over. Maar Ouderlyke tederheid de vrees te boven komende, waagde de Heer WESLEY het nog ééns zyn Zoon te redden. Door eenig middel, zo onverwacht als vreemd, kwam het Kind tot aan een venster in den voorgevel van het huis, en het werdt 'er uitgehaald, door dat een man, op de schouders van een ander zich plaatzende, het Kind kon bereiken. Onmiddelyk naa deszelfs verlossing uit dien hoogsthachlyken toestand, stortte het dak in. —— Deeze zonderlinge ontkoming verklaart een Spreuk, op eene Afbeelding van den Heer JOHN WESLEY, gegraveerd door VERTUE, in den Jaare MDCCXLV, volgens eene schildery van WILLIAMS: Men ziet 'er een Huis in brand staande, met dit Byschrift van den Propheet. *Is hy niet als een hout uit het vuur gerukt?* Veelen hebben verondersteld, dat die Spreuk enkel zinnebeeldig was ter aanduiding van WESLEY's *Geestelyke Redding*. Maar uit de gemelde leevensbyzonderheid blykt, dat dezelve zo wel eene *eerste* als een *tweede* beduidenis hebbe, en zo wel *weezenlyk* als *zinnebeeldig* is. Deeze brand viel voor toen WESLEY omtrent zes jaaren oud was.

In het Jaar MDCCXIII, werd hy ter Schoole besteld in het *Charterhouse*, in *Londen*, waar hy zeven jaaren bleef, onder het opzigt van Dr. WALKER en den Eerw. ANDREW TOOKE, Schryver van *The Pantheon*. Tot Lid verkooren van *Lincoln College*, te *Oxford*, tradt hy 'er in omtrent het Jaar MDCCXXV; hy beklom, in 't volgend Jaar, de trap van *Meester der Kunsten*, en werd aan den Rector Dr. HUTCHINS, tot Opziender, toegevoegd. Hy toonde vry vroeg smaak in de Dichtkunde te bezitten; eenige zyner vrolyke Dichtstukjes draagen blyk van eene leevendige verbeeldingskragt en kieschen smaak; zommige zyner Vertaalingen uit de *Latynsche* Dichters, gemaakt terwyl hy nog in 't Collegie was, erkent men voor fraai.

Vroegtydig hadt hy, gelyk de Graaf van ZINZENDORF, een sterken indruk, dat hy tot iets groots bestemd was. Deeze indruk ontving meer kragts uit eenige huislyke

voorvallen. Zyne wonderbaare Redding, reeds vermeld, strekte eigenaartig om het denkbeeld te koesteren, dat hy door de Voorzienigheid bestemd was om het een of ander groot werk te verrigten, 't welk buiten den gewoonen kring der Menschlyke lotgevallen liep. De Eerw. SAMUEL BADCOCK, schryft in een Brief (*). „ Men ontdekte eenige „ zonderlinge Verschynzels te *Epworth*, en hoorde daar, „ van tyd tot tyd, eenige ongemeene geluiden: WESLEY „ was zeer vlytig om 'er onderzoek op te doen, en zeer gesteld om 'er van te vertellen. Ik twyfel weinig of hy „ merkte zich zelven aan als het hoofdvoorwerp van dit „ *wonderbaar* bezoek. Indedaad, zyn Vader geloofde 'er „ aan: dewyl deeze alles, wat kon strekken om die vertellingen te bekragtigen, zeer naauwkeurig optekende, in „ een Geschrift, uit verscheide bladzyden bestaande, en „ nog in weezen. Ik weet niet wat 'er van den *Geest van* „ *Epworth* wierd; uitgenomen, dat dezelve, aangemerkt „ als een voorteken van 't *Gerugt*, 't welk JOHN WESLEY „ ten eenigen tyde op een wydluftiger tooneel zou maaken, „ opgehouden heeft met spreeken, toen hy begon te werken."

„ De dageraad van WESLEY's leeven," vervolgt de Heer BADCOCK, „ was beneveld met Mystykery, en wel met die „ soort die na stilte en eenzaamheid haakt, eene zekere onverklaarbaare inwendige bespiegeling der Ziele, die de „ Driften van alle zinnelyke voorwerpen aftrekt, en, gelyk „ de *Fransche Quietisten* het uitdrukken, *zich zelven volmaakt door eene Opslurping van den Wil en het Verstand* „ *en van alle de vermogens in de Godheid.* In dit *tastbaar* „ *donkere* begaf zich de uitsteekende FENELON, als hy den „ aangenaamen *Pindus* verliet, om met Madame GUYON „ *Zuivere Liefde* te zoeken. De Heer WESLEY volgde eenigen tyd het zelfde *Ignis fatuus*, met den Heer WILLIAM „ LAW, en den *Geest* van DE RENTY. Een staat nogthans „ zo kwynend, sluimerend en onedel, voegde luttel aan „ den werkzaamen aart deezes zonderlingen Mans. Zyn „ veerkragtige Geestgesteltenisse kreeg meer kragts door „ wederhouding: éénsslags met glans te voorschyn treedende, ging hy, gelyk hy zelve het uitdrukt, *de groote spleet*, „ *gedraagen op arends vleugelen, over.*"

Het leezen der Schriften van deezen WILLIAM LAW (†), bragt

(*) In de *Bibliotheca Topographica Britannica*, No. XX.

(†) De Schryver van *the Christian Perfection*, en een *Serious Address to the Christian World.*

bragt veel toe om JOHN WESLEY en diens Broeder CHARLES, nevens eenige weinige jonge Studenten, te bepaalen tot eene meer dan gewoone ſtiptheid in hunne Godsdienſtige leevenswyze. Zy hielden alle weeken het Avondmaal des Heeren; namen alle Vasten der Kerke waar; bezogten de Gevangenhuizen; ſtonden 's morgens ten vier uuren op; en onthielden zich van alle uitſpanningen. Uit de ſtipte wyze op welke zy van elk uur beſchikking maakten, verkregen zy den naam van *Methodisten*, onder welken hunne Naavolgers zints bekend geweest zyn.

Een meer onderſcheiden berigt van den oorſprong deezes Aanhangs zal hier gevoeglyk plaats vinden; wy ontleenen het uit een beroemd Werk. De *Methodisten* maaken een groot aantal uit in *Groot-Brittanje*, voornaamlyk onder de laagere rangen des Volks. Zy kwamen, omtrent vyftig jaaren geleden, te *Oxford* op, en werden welhaast verdeeld in twee Partyen, de eene onder de leiding van den Heer GEORGE WHITEFIELD, en de andere onder die van de twee Broeders JOHN en CHARLES WESLEY. Deeze Leidslieden, en, als wy den Heer WILLIAM LAW uitzonderen, Grondvesters der *Methodisten*, werden te *Oxford* opgevoed: zy ontvingen de Bisſchoplyke Ordening, en betoonden zich altoos Voorſtanders van de Geloofs-Artykelen en Liturgy van de vastgeſtelde Kerk, ſchoon zy doorgaans de wyze van Eerdienst der *Disſenters* volgden. Maar een ontwerp beraamende om afgezonderde Gemeenten op te rigten, in heiligheid en volmaaktheid alle andere Christen Kerken overtreffende, en tot een zeer groote maate aangevuurd door een yver van een buitenſpoorigen en geestdryvenden aart, werden zy zwervende Predikers, en, uit de meesten onzer Kerken geweerd, volbragten zy hun Dienstwerk in de huizen van byzondere Perſoonen, in open Velden, enz. niet alleen in *Groot-Brittanje* en *Ierland*, maar ook in *America*; in deezer voege kreegen zy een groot aantal Toehoorders en Aanhangelingen, zo onder de Leden der Hoofdkerke, als onder de *Disſenters*. Het Godgeleerd Stelzel van den Heer WHITEFIELD en diens Naavolgeren, is *Calvinistisch*; dat van den Heer WESLEY en diens Leerlingen *Arminiaansch*, en de laatſte beweert de mogelykheid, om in den tegenwoordigen ſtaat eene zondelooze Volmaaktheid te bereiken. De mindere Leeraars, by beide deeze ſoorten van *Methodisten*, zyn doorgaans Lieden van geen geleerden opleg altoos, en zy geeven voor, hunne bekwaamheden tot

den

den Predikdienst te ontvangen van byzondere Inlichtingen van den Geest. De *Methodisten*, van beide de Partyen, doen, gelyk andere Geestdryvers, den waaren Godsdienst voornaamlyk bestaan in zekere aandoeningen en inwendige gevoelens, welke men onmogelyk kan verklaaren; doch die, van naderby bezien, werktuiglyk schynen in derzelver oorsprong en werking; zy beweeren, over 't algemeen, dat de *Christenen* den meesten kans staan om te slaagen in het verkrygen der waarheid, niet door de voorschriften der Rede te volgen, of de hulp der Geleerdheid te baat te neemen; maar door hunne Gemoederen open te zetten voor den invloed en het bestuur van Godlyke Verlichting, en hun gedrag altoos naar de aandrift dier Verlichting te regelen (*).

Wy laaten het onzen Leezeren over voor zich zelven te oordeelen volgens hunne wyze van denken, en het verschillend licht waarin zy de Leerstellingen des *Christendoms* beschouwen, of deeze voordragt van den Oorsprong der *Methodisten* en hunner onderscheidene Leerstellingen, naauwkeurig en juist zy. —— Ons niet aanmaatigende, oordeel te vellen over de Godsdienstbegrippen van iemand, merken wy alleen aan, dat eene Benaaming, oorspronglyk als een Smaadnaam gegeeven, zints als een Eernaam is aangemerkt, door allen die zich voor Naavolgers van WHITEFIELD of WESLEY uitgaven. *Naar de wyze* METHODISTERY *geheeten, eerden zy den God hunner Vaderen.* (†). De belaching en versmaading, welke de zonderlingheid van hun gedrag veroorzaakte, konden JOHN en CHARLES zeer wel verdraagen. Zy lieten zich niet afschrikken door gevaar, door geen belang bekooren, noch door ongunst bevreesd maaken.

WESLEY oordeelde welhaast de grenzen van dit Eiland te bepaald, voor eenen yver die de Godsvrugt van een Apostel vertoonde, en voor eene onverschrokkenheid, waar in weinige Zendelingen hem overtroffen. In 't Jaar MDCCXXXV ging hy scheep na *Georgia*, een der *Engelsche* Volkplantingen, ten dien tyde nog in eene Staatkundige kindschheid: het groot oogmerk zyner reize was, om het Euangelie te prediken, by de *Indiaansche* Volken in de Nabuurschap dier Volkplantinge. Hy keerde, in den Jaare MDCCXXXVII, weder na *Engeland*. Van zynen geestlyken arbeid, zo in dit Land als in *America*, heeft hy zelve een zeer

(*) CHAMBER's *Cyclopedia*. (†) HAND. XXIV: 14.

zeer breedvoerig verslag gegeven, in een reeks van *Journals*, op onderscheide tyden gedrukt.

Deeze *Journals* haalden onzen arbeidzaamen Prediker, en diens Medehelpers, eenige strenge Aanmerkingen op den halze van twee Kerkvoogden, Dr. GEORGE LAVINGTON, Bisschop van *Exeter*, en Dr. WILLIAM WARBURTON, Bisschop van *Gloucester*. De eerstgemelde gaf in drie Deelen uit, *the Enthusiasm of the Methodists and Papists compared*. Tegen het derde Deel van dit Werk, niet weinig behelzende ten laste van WESLEY's Zedelyk gedrag, gaf WESLEY eene Verdeediging uit in een Brief aan zyn Lordschap, die denzelven weder beantwoordde. Op Bisschop WARBURTON's aanval op de *Methodisten*, zullen wy breeder stilstaan. Dezelve is begreepen in zyne veel gerugtsmaakende Verhandeling, getyteld: *the Doctrine of Grace; or the Office and Operations of the Holy Spirit, vindicated from the Insults of Infidelity, and the Abuses of Fanaticism: concluding with some Thougthts, humbly offered to the Consideration of the Established Clergy, with regard to the right Method of Defending Religion againist the Attacks of either Party*, 2 Vol. 1762.

Bisschop WARBURTON's Aanmerkingen, op den Heer WESLEY, worden voorgegaan van een Onderzoek van 't geen de Heilige Bladeren ons leeren, wegens den *Duur* der Buitengewoone Gaven des Geests. Uit den langen Duur, welken de Heilige PAULUS toeschryft aan de *Liefde* boven *Prophetien*, *Taalen* en *Kennisse* (*), leidt hy af, dat, daar de Deugd der *Liefde* geschikt is, om de Christen Kerk, door alle tydperken heen, hier op aarde te vergezellen, de wonderdaadige Gaven van *Prophetie*, vreemde *Taalen* en Bovennatuurlyke *Kennisse*, in tegendeel, alleen voorbygaande Genadegaven waren, aan de Kerk geschonken, geduurende derzelver zwakken en kindschen Staat, om den Godlyken Oorsprong aan te wyzen, dezelve te verdeedigen tegen de bedriegeryen en de magten der Duisternisse. Over het geheel tragt hy, uit eene nauwkeurige ontleding dier plaatze te betoogen, dat de Wonderdaadige Gaven der Kerke, (niet alleen die strekten om Lichaamlyke kwaalen; maar ook, om Geestlyke ongesteldheden weg te neemen,) stonden op te houden by de volkomene Vestiging des Christendoms, en gevolglyk, dat alle de Voorgeefzels der Leidslieden onder de *Methodisten*, van Wonder-

(*) 1 *Corinth.* XIII: 8.

'derdaadige Gaven en Bövennatuurlyke Verlichtingen, of de begogelingen van Geestdryvery, of de Bedriegeryen van Geveinsdheid, waren.

Op welk eene wyze die geleerde Kerkvoogd, deeze waarneemingen heeft toegepast op het Gedrag van den Heer WESLEY; in 't byzonder zo als deeze 't zelve voorgesteld heeft in zyne *Journals*, zal zeker weetenswaardig weezen voor de meesten onzer Leezeren. Wy zullen daarom eene en andere byzonderheid daar uit ontleenen.

Ten einde men, schryft de Bisschop, niet vermoede dat ik een Harssenschim bestryde, is het noodig vooraf te toonen, dat deeze zeldzaame Man, de Heer WESLEY, in de daad, zich bykans alle Apostolische Genadegaven heeft toegeëigend, in zulk eene volkomene maate als dezelve oudtyds werden bezeten. Maar, gelyk ieder goed Acteur eerst zyn Tooneel zal gereed maaken, zo heeft hy ook gehandeld, en ons, door de toverkunst zyner Tooneel-vermogens, te rug gebragt tot alle de Wonderen der vroegste tyden: daar wy den Duivel los, ontketend en losgelaaten vinden, om zyn laatste pogingen aan te wenden tegen den *Nieuwen* Godsdienst; terwyl wy, aan den anderen kant, met dezelfde blykbaarheid zien, hoe een overvloedige Uitstorting van den Heiligen Geest geschiedde, over zyne *Opkomende* Kerk. En alle deeze dingen dus voorbereid zynde, staan beide deeze Magten gereed, om elk haare rol te speelen, ten tyde, dat onze Apostel oordeelt, dat zy ten tooneele moeten treeden.

(Het vervolg hier na.)

WEL EDELE HEEREN!

„ Doordrongen zynde van droefheid over het nadeel, 't welk „ men aan eenige braave Ouderlooze Kinderen, van een „ myner overledene Boezemvrienden, door de gevolgen van 't „ bedryven van Overspel, heeft toegebragt, en verzekerd zyn- „ de, dat deeze of diergelyke gevallen menigvuldige maalen „ plaats hebben; zo vatte ik de pen op, om deeze gruwelyke „ zonde, langs deezen weg, te bestryden. En vermits UEdele „ geagt Werk voornamelyk geschikt is om nuttig te zyn, zo „ twyfele ik niet, of UEdele zullen wel de goedheid gelieven „ te hebben, om deeze korte Aanmerkingen daarin een plaats „ te vergunnen, zo als anderen van my voorheen dit geluk „ hebben mogen erlangen; of het God mogt behaagen, slegts „ een van deeze Zondaars of Zondaaresfen de oogen te openen, „ en hen vermogens te verleenen, om deeze Zonden te kunnen

„ vaarwel zeggen; of wel anderen afschrikken, om deeze
„ snoode misdaad te begaan."

Ik heb de Eer te zyn,

WEL EDELE HEEREN!

D. den 20 *April,* 1791.

UEdele vlytige Leezer

W.

DE ZONDE VAN OVERSPEL, UIT EEN BEPAALD OOGPUNT BESCHOUWD, EN HET ONREGT, EN DE SCHADE, DIE MEN ZYN EVENNAASTEN DAAR DOOR KAN AANDOEN EN VEROORZAAKEN, AANGETOOND.

Er is byna geen Zonde, welke onder groot en klein menigvuldiger en openlyker wordt bedreeven, dan de Zonde van Overspel. Een ieder, die de waereld gezien heeft, en door de verkeering met menschen weet, wat 'er in dezelve omgaat, zal my dit gereedelyk toestemmen. Het begaan van deeze Zonde wordt door veelen slegts aangezien als een Galanterie, eene ten kwaade niets betekenende zaak. 'Er zyn my voornaame getrouwde Lieden, van beide de Sexen, bekend, die 'er schier openlyk voor uitkomen; die op de Concerten, in de Comedie, in de Gezelschappen, ja zelfs in de Kerken, met woorden en door gebaarden toonen, dat de vermoedens, welke men van hunne onbetaamelyke en zondige gemeenzaamheid heeft opgevat, niet dan maar al te waar zyn. Zou men deeze verregaande onbeschaamdheid, en het toeneemen van deeze Zonde, niet veelal daar aan kunnen toeschryven? Vooreerst, dat dezelve thans genoegzaam straffeloos kan worden bedreven; en ten anderen, dat de meeste Menschen dezelfde uiterlyke hoogachting betoonen voor die geen, die voor een Overspeeler of Overspeeleresse bekend staat, als voor Lieden van een onbesproken wandel? En echter kan, ja moet, men de Zonde van Overspel, om deszelfs gevolgen, onder de grootste en onder de zwaarste van alle de Zonden tellen. —— Ik zal maar één bewys, onder de menigvuldige die voor handen zyn, ter bevestiging van myn gezegde aanvoeren; —— een bewys, waarvan men, ter bestraffing en beteugeling van deeze gruwelyke Zonde, zeer weinig gebruik maakt, en het welk evenwel, myns oordeels, geen van de minste is; —— eindelyk een bewys, genomen uit een zeker geval, waarin ik, min of meer, ben betrokken geweest; en 't welk my, ter oorzaake der ongelukkige Kinderen, die, door de gevolgen van het begaan deezer Zonde, eene zeer aanmerkelyke Erfenis hebben verlooren, en daar door tot nypende Armoede zyn gebragt, veel droefheid heeft veroorzaakt.

Door het begaan van de Zonde van Overspel, met de Vrouw van zyn Evennaasten, dringt men immers zeer dikwils één of meer vreemde Erfgenaamen in deszelfs Familie in. Deeze in de daad Onechtelingen deelen met de wettige Kinderen van den

en godloos bedrogen Man, die ter goeder trouwe meent, dat deeze ook zyne wettige Kinderen zyn, na zyn overlyden, deszelfs Nalatenschap; of, zo deeze Man geen Kinderen, die uit hem zyn voortgesprooten, nalaat, zo sleepen deeze onwettige Kinderen, eene geheele Erfenis na zich, die anders aan de Broeders, Zusters, of de Neeven en Nichten, van deezen Man, zou te beurt zyn gevallen.

Dit is het nog niet al! Maar hoe dikwils gebeurt het, dat wettige Erfgenaamen, die boven den vierden graad aan iemand bestaan, door tusschenkomst van deeze Onechtelingen en ingedrongenen in eene Familie, die dan quasi een graad nader aan een overleden Bloedverwant, *ab intestato*, bestaan, worden buiten gesloten. En dit was het geval, 't welk ik bedoelde, en waardoor ik, aan braave, naarstige en Godvrugtige jonge Lieden, eene aanzienelyke Nalaatenschap heb zien ontvreemden, waarop zy eene wettige aanspraak hadden; en welke het, die zeer bekrompen moeten leeven, en zich zeer naauw, vooral de Meisjes, behelpen, ongemeen wel zou zyn gekomen.

Zie daar, onder anderen, de gevolgen van uwe ontugtigheid, gy Overspeelers en Overspeeleressen; bedenkt dit, en beeft: uwe overgewonne Bastaarden, die ongelukkigen, onweetende dat zy in zonde en ongeregtigheid zyn geteeld, hebben geen schuld aan dusdanig eene dieftal, —— aan het berooven van hunne Medeschepzelen, ——. Neen! deeze misdaad blyft voor ulieder rekening! —— voor ulieder rekening alleen! Gylieden moogt het pleegen van deeze gruwelyke Zonde eene Galanterie noemen, die de Waereldsche Rechter, op zyn hoogst, met eene Geldboete straft; maar de Hemelsche Rechter zal deeze misdaad uit een ander, —— uit een waar, oogpunt beschouwen; en, zo gy in het begaan van deeze Zonde voortgaat, en onbekeerd sterft, u daar voor gestrengelyk, en naar verdiensten, straffen.

OORSPRONGLYKE BRIEVEN UIT SPANJE DOOR EEN REIZIGER GESCHREEVEN; BEHELZENDE DE GESCHIEDENIS VAN DON ALONZO, OF DEN EDELEN KLUIZENAAR.

(*Vervolg van bl.* 217.)

VIERDE BRIEF.

Barcelona, July 10, 178—

DON ALONZO CARDONA stamde af uit een der doorlugtigste Huizen van *Oud Castilie*. De Natuur was zeer ryklyk geweest in het uitdeelen haarer gunstbewyzen, in het vormen van zyn Persoon; zyn gelaad en gestalte was zeer schoon, en dit ging gepaard met eene bevallige en edele houding. Dit alles, (ge-

(gelyk ik reeds heb opgemerkt) was nog duidelyk zigtbaar, zelfs in zyn Kloostergewaad. Niet min hadt zy haare goedgunstigheid betoond in het vercieren van zynen Geest: want door den geheelen loop zyns verhaals, en in alle deelen zyns ommegangs, kon ik ontdekken, dat hy alle natuurlyke en verkreegene bekwaamheden bezat, die den Man van Verstand en Opvoeding uitmaaken.

Zyne Ouders gestorven zynde, toen hy nog jong was, nam de Graaf van CALVATARA, Broeder van zyne Moeder, die in de Stad *Burgos* woonde, hem in zyn Huis, en werd hem ten Vader. Deeze Edelman hadt maar één Zoon, bykans van denzelfden ouderdom als Don ALONZO; zy werden op éénen trant en in dezelfde oefeningen opgevoed. Voegelyke jaaren bereikt hebbende om door reizen zig te volmaaken, liet de Graaf Neef en Zoon trekken om een reis door *Italie* te doen, en eenigen tyd aan het Hof van *Napels* zich op te houden.

Geduurende hun verblyf in die Stad, kreegen zy begeerte om het vrugtbaar Eiland *Sicilie* te gaan bezigtigen, en gingen scheep aan boord van een *Napelsche* Galei, na de Haven van *Messina* bestemd. De Wind diende hun voor eenigen tyd; maar een schielyk opsteekende Storm, hoedanige men veel heeft op de Kusten van de *Middellandsche Zee*, dreef het Schip verscheide mylen ten Zuidwesten af, en zy bevonden zich 's anderendaags, met het aanbreeken van den morgen, op de kust van *Africa*, naby de Haven van *Tunis*.

De Storm bedaarde nu, en de *Napolitaanen* begonnen te roeijen, om de breedte, van welke zy afgedreeven waren, weder te bekomen; doch zy konden het oog niet ontwyken eens Roovers van *Tunis*, buiten de Haven liggende te wagten, om, zo ras de Storm ophieldt, ter Kaap uit te vaaren. De *Mooren* hadden het *Italiaansche* Schip niet gezien, of zy heeschen de Zeilen by, en zetten het met allen mogelyken spoed naa: dewyl zy veel sterker bemand waren dan de vervolgden, twyfelden zy niet aan eene gereede bemagtiging: doch 'er bevonden zich aan boord verscheide *Napelsche* Edellieden, behalven de twee jonge *Spanjaarden*, zy spanden alles wat mogelyk was in, om den bezwykenden moed der Schepelingen op te beuren, en hun aan te maanen tot eene zo manmoedige verdediging als hunne omstandigheden gedoogden.

Don ALONZO en zyn Neef Don MIGUEL waren niet min gereed dan eenige hunner Tochts-lotgenooten, om, met uitgetoogen Zwaard, proeven van hunne dapperheid te geeven. De Roover, thans in 't bereik van een Kanonschoot gekomen, begon het gevegt. Volgens de gewoone wyze van vegten, poogden de Ongeloovigen het vyandlyk Schip aan boord te klampen, en te enteren. Zy volvoerden dit. Het gevegt werd hevig, en veelen werden aan wederzyden gewond en gedood.

De jonge Graaf kreeg een slag met een Sabel van een *Moor*, die hem op het Dek deedt nederstorten. Don ALONZO, zyn Neef

ziende vallen, ontsloeg zich van den Man tegen wien hy kampte, sprong na de plaats waar deeze lag, en weerde behendig den slag af, die doodlyk voor hem zou geworden zyn. Moedig op dit welgelukken, stak hy zyn Zwaard, eer de *Moor* zich kon herstellen, in den boezem diens Barbaars, en wreekte den val zyns Vriends.

De Capitein van het Roofschip, een veel heeter ontvangst gewaar wordende dan hy vermeend had, riep zyn Volk terug, en voer heen om een gemaklyker buit te bekomen. De *Napelsche* Galei wendde alles aan om de Haven te bereiken van welke zy onverwagt waren afgedreeven, en kwam welhaast, zonder eenige verdere stoorenis, binnen. —— Dit geval maakte Don ALONZO dubbel dierbaar aan zyn Neef; 't zelve bevestigde de Vriendschap, die zy van hunne vroege jeugd voor elkander gehad hadden, en die met de jaaren was opgegroeid, meer en meer. De jonge Graaf werd, op zyne aankomst te *Messina*, gebragt, ten Huize van den *Siciliaanschen* Edelman, aan wien zy Voorschryvingsbrieven hadden; zyne wonden werden aldaar terstond verbonden, en men droeg voor hem alle mogelyke zorge. Geduurende zyne beterschap, die traaglyk voortging, verliet Don ALONZO zelden de Kamer zyns Neefs, en gaf, zo lang diens leeven gevaar liep, ontelbaare blyken van de tederste bezorgdheid.

Don JUAN SFORZI, Marquis *del Spinoli*, de Edelman aan wien de twee *Spanjaarden* waren aanbevolen, bekleedde eene aanzienlyke post op het Eiland, stondt in groot vertrouwen by zynen Meester, den Koning der beide *Sicilien*, en was zeer gezien by de Inwoonderen van allerlei rang. *Palermo* was meest zyne verblyfplaats; doch hy onthieldt zich, ter verrigting van eenige Staatsbezigheden, thans te *Messina*.

Eene Dogter was het laatste en eenige overschot van het doorlugtig Huis diens Edelmans, aan welke de Marquisinne, haare Moeder, het leeven niet geschonken hadt of zy blies het haare uit; haar erfgenaam laatende van eene groote maate schoonheid en duizend aanvalligheden. Al de liefde van het gevoelig hart van den Marquis vereenigde zich in deeze Dogter, en de zorg voor haare opvoeding was een zyner geliefdste bezigheden. Zy beantwoordde ten vollen aan zyne wenschen: want de jonge LEONORA, opgroeiende, strekte ter bewondering van 't geheele Eiland.

Zy hadt haar veertiende jaar bereikt, toen de twee *Spaansche* Ridders aan haars Vaders Paleis kwamen. Schoon de Familie van den Marquis oorspronglyk uit *Spanjè* afstamde, en hy verscheide jaaren zich aan het Hof van *Napels* hadt onthouden, behieldt hy niets van de ernsthaftigheid en hoogmoedigheid dier beide Volken; maar was ongedwongen, openhartig, gespraakzaam; paarende, by eene voeglyke deftigheid, het inneemende en bevallige van meer beschaafde Ryken.

Deeze vryheid van gevoelen strekte zich uit tot de opvoeding zyner Dogter; haare Zeden, door zyne hand gevormd, hielden het midden, tusschen de styfheid en naauwgezetheid der Span-

jaar-

jaarden en wulpsche losheid der *Franschen*. Wel verre, derhalven, van zyne Dogter, toen deeze twee Gasten kwamen, op te sluiten, en van hun gezelschap te verwyderen, stondt de Marquis haar toe aan zyne tafel te komen, en deel te neemen in de plaisierpartyen. De Duenna nogthans, aan wier opzigt hy haar hadt aanbevoolen, was teffens vermaand behoorlyk agt te slaan op haar gedrag, als zulks noodig mogt weezen, om voor te komen, dat 'er geen byzondere gesprekken plaats greepen, of iets meer dan een vriendlyk onderhoud. Dan, hoe ydel zyn zodanige voorzorgen! De indringende Liefde zoekt altoos voordeel te doen met jeugd en onervaarenheid, en somwylen op den geringsten grondslag een duurzaam ryk te bouwen.

Dit geschiedde te *Messina*. De jonge Graaf was niet geneezen van de wonde hem door den Moor toegebragt, of hy ontving eene andere, van de onwederstaanbaare bekoorelykheden van de beminnelyke LEONORA. Op 't eigen oogenblik dat hy gelegenheid hadt om de schoone Dogter van den Marquis te zien, voelde hy de kragt der Liefde. Dan het vermaak, 't geen hy gevoelde uit deeze nieuwe aandoening, was niet onvermengd. Wanneer zyne Liefdedrift hem toeliet te denken, begreep hy, dat, schoon hy de gunst van *Leonora* mogt verwerven, noch haar, noch zyn Vader, hem zou toelaaten de Egtverbintenis aan te gaan, eer de twee jaaren, tot zyne reis bestemd, verstreeken waren. Dit tydvak scheen hem eene Eeuw: die bedenking verbitterde allen genoegen; somtyds besloot hy zyne gevoelens te ontdekken aan de jonge Juffrouw, en haar tot medelyden te beweegen; op andere tyden stelde hy vast, zyne Liefdedrift te beteugelen, en zyns Vaders voorschrift bereidvaardig te volgen. Zo zegepraalden, by beurten, Liefde en Rede.

Donna LEONORA kon niet naalaaten op te merken, dat Don MIGUEL zeer gunstig ten haaren opzigte dagt, niettegenstaande hy het geheim in zyn eigen hart verborg; doch zy zag het met leedweezen. Schoon zyn Persoon bevallig was en zyne begaafdheden inneemend waren, hadt zy nogthans Don ALONZO dikwyls gezien, vóór dat diens Neefs ongesteltenisse hem toeliet zich by haar te vertoonen, en was zy daardoor, eer zy 't wist, met een gunstig vooroordeel jegens hem ingenomen. Menigmaal wenschte zy in 't verborgen, dat de Man, die haar Vader haar tot Egtgenoot zou kiezen, zodanig mogt weezen. Doch, welke ook haare inwendige gevoelens waren, zy gedroeg zich zo omzigtig, dat noch de Marquis, noch die hem kwamen bezoeken, noch de Duenna eenige tekens konden bespeuren van haare verhoolene wenschen.

Don ALONZO gevoelde in hem ongewoone aandoeningen als hy zich in 't gezelschap van Donna LEONORA bevondt. Zich geheel ontdoende van zyne volks-ernsthaftigheid, was hy altoos vrolyk en vlug in haar byweezen, en poogde, door duizend kleinigheden in het oppassen, haare agting te verwerven. Maar jong en onbedreeven in de aandoeningen des harten, hadt gy geen denkbeeld,

heid, dat deeze oplettendheden uit iets meerders dan de pligtmaatige vriendlyke beleefdheden aan de Sexe van LEONORA verschuldigd, ontstonden; hy dagt niet dat 'er Liefde onder gemengd was.

In deezen staat bleeven LEONORA, Don MIGUEL en Don ALONZO, een geruimen tyd. Zy waren dikwyls by elkander op plaisierpartyen, doch bleeven onkundig van elkanders gevoelen.

Eindelyk kon de jonge Graaf, als hy, op zekeren dag, Donna LEONORA toevallig ontmoette, op een afgelegen wandelpad, in den Hof tot het Paleis haars Vaders behoorende, de aandrift niet wederstaan, welke hem aanzette om zyne Liefde aan haar te ontdekken, en, vreezende dat hy zulk eene gunstige gelegenheid niet weder zou aantreffen, knielde hy voor haar neder. —— LEONORA hadt zints lang eene verklaaring van dien aart verwagt. Zy stondt, derhalven, niet verwonderd, te hooren, dat hy, in de tederste en vuurigste bewoordingen, zyne Liefdeverklaaring uitboezemde. In 't eerst poogde zy zynen aanval boertende af te zetten; maar bevindende dat hy aanhieldt, en geen genoegen schiep in de lugtigheid haarer antwoorden, betuigde zy hem, dat haare wil geheel ondergeschikt was aan dien haars Vaders; zyne bevelen alleen konden haare wenschen in een zo aangelegen stuk bepaalen.

Op dit oogenblik verscheen de Duenna. LEONORA drong 'er op dat hy zou opstaan, en verboodt hem by haar eenigen verderen aanzoek te doen. Don MIGUEL antwoordde, dat het hem onmogelyk was ooit op te houden haar te beminnen; en dewyl zy hem niet volstrekt verbooden hadt te hoopen, kon hy zulks neemen voor eene stilzwygende goedkeuring van zyne oogmerken, en den weg, welken zy aangeweezen hadt ter vervulling zyner wenschen, inslaan. Dewyl de Duenna intusschen zo digt by kwam, dat het haar niet mogelyk was hem iets meer afwyzens te zeggen, vondt zy zich genoodzaakt stilzwygend te berusten in deeze bedoelde Liefdeverklaaring.

Ik moet hier een einde aan myn Brief maaken, die vry lang geworden is; naardemaal 'er waarschynlyk eenige postdagen zullen verloopen, eer ik weder gelegenheid heb om aan u te schryven. Vaar intusschen wel.

C. D.

VYFDE BRIEF.

Barcelona, July 20, 178 —

Don MIGUEL het door hem genomen besluit willende volbrengen, zogt gelegenheid om LEONORA's Vader deswegen den voorslag te doen. Den Marquis op zekeren dag alleen vindende, verklaarde hy deezen, welk een indruk de schoonheid en de bevallig-

ligheden van diens beminnelyke Dogter op zyn hart gemaakt hadden; en hy verzogt de toestemming des Vaders om haar wederliefde, ware het mogelyk, op te wekken.

De Marquis liet den jongen Graaf ongestoord voortvaaren in alles wat hy te zeggen hadt; doch, als hy ophieldt. vroeg hy hem, hoe hy zo onvoorzigtig kon weezen, om te denken aan het treeden in eene Egtverbintenisse zonder zyn Vader vooraf geraadpleegd te hebben op een stuk van zo veel aanbelangs; een pligt, van welken hy zich niet kon ontslagen agten; dewyl dezelve in *Spanje* met zo veel stiptheids werd afgevorderd.

Don MIGUEL bragt ten zynen voordeele in 't midden, de onwaarschynlykheid, dat zyn Vader eenige tegenwerping zou hebben op zyn voorstel, om eene Egtverbintenis aan te gaan, in eene Familie, in alle opzigten zo edel en luisterryk. —— De Marquis antwoordde, dat hy, hoe waarschynlyk dit mogt weezen, op geenerleie wyze eenige aanmoediging geeven kon aan zyne hoope, voor dat hy in persoon zyn Vader des geraadpleegd hadt; en dewyl dit niet kon geschieden eer hy t' huis kwam, hoopte hy, dat de Graaf zyne genegenheid zo lang zou bedwingen, inzonderheid, dewyl hy door de voorgeslagene Egtverbintenis zou beroofd worden van de gelegenheid, om, door het bezoeken van andere Volken, die Mensch- en Waereldkennis op te doen, welke van eene zo onvermydelyke noodzaaklykheid was voor een jong Heer van zyne hooge Geboorte. —— Met al de eenvoudigheid van een verliefden Jongeling, wilde de Graaf de heftigheid van zyne Liefdedrift in 't midden brengen, die geen langer uitstel gedoogde, maar de Marquis deedt hem welhaast, door overwigt van reden, zwygen.

Die Edelman was niet onvoldaan over den voorslag van den jongen Reiziger; hy wenschte geen hooger verbindtenis voor zyne zo tederbeminde Dogter; maar het uitstel, waarop hy aandrong, scheen volstrekt noodzaaklyk tot haar toekomend geluk.

Naardemaal Don MIGUEL in zyn gedaanen aanzoek niet beter kon slaagen, en de tyd, welken zy zich voorgesteld hadden op *Sicilie* te slyten, bykans verstreeken was, begonnen zy zich tot het vertrek gereed te maaken. Al het merkwaardige des Eilands hadden zy reeds bezigtigd.

By dit gedeelte des verhaals, herinnert het luiden der Klokjes, behoorende tot het Klooster en de andere Hermitagien, Don ALONZO, dat het uur van de Middernagt-gebeden daar was. Hy ging derhalven in zyn klein Bidkamertje, na, beleefd, verschooning gevraagd te hebben, wegens de onvermydelyke noodzaakelykheid, welke hem drong het verhaal af te breeken. Gy zyt ongetwyfeld onverduldig nieuwsgierig na het vervolg, ik zal het den naasten Postdag zenden.

('t Vervolg by de eerste gelegenheid.)

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

Aan de Heeren Uitgeeveren der Algemeene Vaderlandsche Letteroeffeningen.

MYNE HEEREN!

Vinden U Wel Ed. het volgende Stukje, welk ik vertaald heb, van eenig aanbelang, om in U Wel Eds. veel geacht Maandwerk geplaatst te worden, zulks zal my byzonder aangenaam zyn, terwyle ik de eere heb, met veel achting, te zyn,

MYNE HEEREN!

U Wel Ed. Dw. Dienaar.

Heusden,
den 26 *May*, 1791.

C. MULLER.

VERGELYKING VAN LUKAS II. 2, MET EEN BERIGT VAN JOSEPHUS. Door CHRISTOPH DANIEL LORENZ.

(*Naar het Hoogduitsch.*)

LUKAS zegt, Hoofdst. II. 2., dat CHRISTUS is geboren geworden ηγεμονευοντος της Συριας Κυρηνιου, toen QUIRINUS of CYRENIUS een, niet door of uit den Roomschen Raad afgezonden *Proconsul* of *Prætor*, maar door AUGUSTUS zelfs, onmiddelyk aangestelde Stadhouder van (een gedeelte van) *Syrien* geweest is.

JOSEPHUS en andere ongewyde Schryvers berigten, dat toen ter tyd, tot na den dood van HERODES, welke, naar de uitrekening van SCALIGER en CALVISIUS, in 't Jaar der Wæreld 3948, vóór Paasschen, voorviel, SATURNIUS Stadhouder van *Syrien* geweest zy, welke door QUINTILIUS VARUS, die naderhand de Duitschers zoo goed heeft leeren kennen, en na dezen eerst door CYRENIUS of QUIRI-

NUS opgevolgd is geworden, en deze laatste eerst negen Jaaren na de geboorte van CHRISTUS, na het verbannen van ARCHELAUS naa *Vienne*, eene zeer scherpe Schatting, eigenlyk *Census*, waarvan het (Hoog-) duitsche woord *Zins* ontleend is, geligt heeft.

Deze tegenstrydige berigten willen eenigen door eene *enallage* vereenigen, en zeggen: πρωτη is voor προτερα gezet geworden, en vertaalen dan de woorden van LUKAS: welke eerder was dan de groote Schatting onder QUIRINUS. Maar wil men het Grieks geen geweld aandoen, zoo blyft het evenwel, nadat men deze *enallage* aangenomen heeft, altyd nog: welke de eerste was, toen QUIRINUS Stadhouder over *Syrien* was.

Anderen maaken een onderscheid tusschen *Præses* of Stadhouder over *Syrien* in 't gemeen, en tusschen een *Præses* slegts tot eene Schatting over *Syrien*; maar zonder grond en bewys.

In *Rome* waren wel *Censors* en *Quæstors*, welker ambten en verrigtingen geheel anders waren, dan die der *Consuls* en *Prætors*, en waarvan de eersten de zeden der inwooners beoordeelden, maar de tweeden derzelver getal opschreven en hun vermogen onderzochten, *aut nomina tantum hominum in tabulas referebant publicas, aut censum habebant & exigebant*. En zoo kunnen de *Præsides*, *Proconsuls*, *Prætors*, *&c.* voornaamlyk in nieuw veröverde landschappen, ook door hunne *Quæstors*, welke zy *aut publica auctoritate*, *sive Imperatoris*, *sive Senatus*, *sive amborum*, *aut propria deliberatione & favore electos*, by zich hadden, die verrigtingen der *Quæstors* nog des te meer hebben laaten uitvoeren; daar in *Rome* zelfs, welk niet meer in zyne jeugd, maar machtig, welingerigt en groot was, de *Quæstors* de *tabulæ censuales & census cujuslibet* reeds voor zich vonden, en ze slegts behoefden aan te tekenen, in te vorderen en te verrekenen. Een dergelyk *Quæstor* buiten *Rome* was geen *Præses*, *Proconsul* en *Prætor* zelve, maar alleen een ondergeschikte des Stadhouders, en kreeg zyne bevelen niet onmiddelyk van den Keizer, of den Raad, maar van den Stadhouder, en zyne verrigting heet ook niet ηγεμονευειν.

Men kan, naar onze wyze van spreeken, de *Quæstors* te *Rome* met de Raadskamerheeren, maar, die in de Wingewesten, met de Opperontvangers der belastingen en de Betaalmeesters der Troepes, vergelyken.

QUIRINUS ηγεμονευων της Συριας is dus niet slegts en

al-

alleen één, ten behoeve eener Romeinsche *Census* in 't beloofde Land of *Palæstina* gebruikten man, geen bloote *Quæstor*, maar, gelyk LUTHER het recht vertaalt, een werklyke Stadhouder, of, naar den hedendaagschen styl, een *Gouverneur* geweest.

Hierby moet men zich nu door het berigt van JOSEPHUS, welke SATURNIUS ten tyde van CHRISTUS geboorte als eenen Stadhouder van *Syrien* opgeeft, niet laaten in de war brengen, en zich tusschen LUKAS en JOSEPHUS zulk eene tegenstrydigheid verbeelden, als of één van beide volstrekt gedwaald hadde.

Het is slegts eene schynstrydigheid, welke daaruit ontstaan is, dat men 'er niet om gedacht heeft, dat, gelyk een *Germania prima & secunda*, *Lugdunensis*, zelfs *tertia & quarta*, in *Asien* of *Natolien*, *Asia ipsa* of *Troäs*, verder nog elf Landschappen, en onder deze weder *Phrygia prima & secunda* gehad heeft, men dus ook meer dan één *Syrien* geteld hebbe. 'Er was 1. *Syria Ciliciæ* (*vicina*) of *Damascena*, 2. *Cœlosyria* of *Antiochena*, 3. *Phoenice*, 4. na het verbannen van ARCHELAUS naa *Vienne*, *Judæa*, en 5. na de verwoesting van *Jerusalem*, *Palæstina*.

Alle deze gedeelten van *Syrien* hadden hunne Romeinsche Bevelhebbers, welke deels *Præsides*, deels *Procurators*, genaamd wierden, en ten minsten menigmaal of in zekere zaaken, onder den voornaamsten *Præses* van *Syrien*, te *Antiochien* zyn verblyf houdende, stonden; ook wel, wanneer deze stierf, in zyne plaats traden. Zoo was dus ongetwyffeld, na het verbannen van ARCHELAUS, QUIRINUS *Præses Syriæ Antiochenæ*, maar COMPONIUS *Procurator Judææ*; en QUIRINUS bestuurde evenwel ook de scherpe *Census*, waarvan JOSEPHUS melding maakt.

Ten tyde van CHRISTUS geboorte was SATURNIUS de opperste *Præses Syriæ* te *Antiochien*, maar de overige gedeelten van *Syrien* waren deswegen niet zonder opzieners. Inzonderheid moest AUGUSTUS in *Phoenice* eenige Zeeplaatzen uitzoeken, door welke hy, zoowel HERODES zelve, die hy met het beloofde Land beschonken had, als de Stad *Tyrus*, wegens haare Zeemagt en groote voorrechten, kon in toom houden, en iemand over hun stellen.

Een *Census* was by de Romeinen iets zeer gewoons, en wierd met, of zonder, belastinge, over de *homines Censi* gehouden. *Augustus* wilde dus voor deze reis weeten, hoe veele Menschen 'er niet alleen in het Romeinsch gebied, maar ook in de landen der *Tributariorum*, of ook

flegts onder de befcherming der Romeinen ftaande, (naar onze wyze van fpreeken, zyne Vafallen,) voorhanden waren, en hoe hoog hun vermogen reikte.

De eigenlyke Opdragt tot deze *Cenfus* gefchiedde aan HERODES zelve. Maar deze was niet genoeg, als een *homo verfutus & verfipellis*, te betrouwen. Hy kon te veel opgeeven om zich des te aanzienlyker te maaken, of te weinig om een aanzienlyk *don gratuit* te vermyden. Men moest HERODES dus nog iemand toevoegen. Dan dit kon zoo wel wegens het Koninglyk aanzien en de Hoogheid van HERODES, als ook wegens zyne te groote verafgelegenheid van *Rome* nog immer te duchtene macht, geen bloote *Quæftor* zyn, maar het moest een man wezen, die zelfs het bevel over Romeinfche Legioenen voerde, en niet eerst by eenen anderen om dezelve behoefde aan te dringen; het moest een werklyke ηγεμονευων Συριας, *Præfes*, *Præfectus*, *Procurator Syriæ cujuscunque demum fit*, zyn, en nu, volgens LUKAS, deze QUIRINUS, ten wiens aanzien deze fchatting de eerfte kan genaamd worden.

Het is LUKAS, die zich om de verdeeling der Romeinfche Wingewesten, den rang, de ondergefchiktheid, bezoldiging en de eigenlyke titels der Roomfche Bevelhebberen, vooral daar hy in 't Grieksch en niet in 't Latyn fchreef, niet bekommerde, genoeg, dat QUIRINUS by de Schatting tegenwoordig geweest zy, dat hy één der Romeinfche ηγεμονευοντων Συριας van een gedeelte van *Syrien* (denkelyk van *Phoenice*, want dit lag het digtst by, zoodat hy zich van zyne Landvoogdyfchap niet te ver behoefde te verwyderen,) geweest zy, en dat deze Schatting de eerfte ware, waarby QUIRINUS in 't beloofde Land als een Romeinsch *Gouverneur* van *Syrien* heeft te doen gehad.

SATURNIUS, welke, naar het getuigenis van JOSEPHUS, lang na de Schatting van LUKAS tot na den Dood van HERODES, *Præfes Syriæ*, of veel liever *Syriæ cujusdam*, of *præcipuus omnium Syriarum Præfes* geweest is, kon hy niet noemen, want hy had met de toenmaalige Schatting niets te doen. Hy zegt niet, en kon ook volftrekt en onbepaald niet zeggen: dat zy gefchiedde onder QUIRINUS; want dan had men de geboorte van CHRISTUS negen Jaaren laater kunnen ftellen, waaruit dan een tydrekenkundige misflag ware ontftaan, om dat Herodes toen reeds dood was, daar hy toch by CHRISTUS geboorte leefde. Hy zegt derhalven, en moest zoo ook zeggen: πρωτη εγενετο ηγεμονευοντος της Συριας Κυρηνιου, de eerfte, by welke QUIRINUS

nus als een Stadhouder van *Syrien* (de eerste reis slegts van een gedeelte van *Syrien*, maar een andermaal de Opperste van alle gedeelten van *Syrien*,) geweest is.

Nu is 'er geene tegenstrydigheid meer voorhanden, de scherpe *Census*, na het verbannen van ARCHELAUS, waarvan JOSEPHUS melding maakt, kan onder QUIRINUS en zyn bestuur gehouden zyn geworden; SATURNIUS kan by de geboorte van CHRISTUS *Præses* over *Syrien* en wel Opperste *Præses* over alle de gedeelten van *Syrien* geweest zyn; doch met de toenmaalige *Census* niets te doen gehad hebben. Maar QUIRINUS kan toen ook een Landvoogd van een gedeelte van *Syrien* tot de toenmaalige *Census* door AUGUSTUS aangesteld, en deze *Census* de eerste der twee *Census*, by welke hy zich bevond, of welke hy *nomine Cæsaris* bestuurd, of ingevorderd heeft, geweest zyn.

LAVATER'S HERINNERINGEN AAN DE LEZERS VAN ZYNE PREDIKATIEN.

(*Journal für Prediger.*)

— Eene Predikatie te maken, die den grooten hoop wel bevalt, die bewonderd, uitgeschreven, en te koop geboden wordt, kost, in het algemeen, weinig moeite; maar eene Predikatie, die wezentlyk belangryk voor het hart is, en zich met verwarmende kragt in het zelve indringt, terwyl zy het verstand verlicht; eene Predikatie die levendige en nazoekende prikkelen achterlaat, den hoorder navolgt, en in het uur der verzoeking, wanneer ze lang door de lucht vervlogen is, zich door het hart weder henen dringt; —— eene Predikatie, die niet bevalt, die alle Menschen tegen zich heeft, — en evenwel bevalt — doch niet uit de gedachten gebragt, niet wederleid, misschien wel opentlyk berispt, maar evenwel van harte niet anders dan gebillykt kan worden, —— dat myne lieve Broeders is het werk der wysheid van den Geest en der kragt van Christus; naar dergelyke voorstellen willen wy onzen arbeid beoordelen, wy willen ons zelven de volgende vragen doen.

„ Is myne Predikatie, over het algemeen beschouwd, „ eene Euangelische Predikatie, waardoor het heil der „ Menschen volgens het oogmerk van Jesus Christus bevorderd wordt? —— is zy eene eenvouwige, voldoende, be„ paalde, en van Christus geest ontleende beantwoording

 „ der

„ der gewigtige vraag: Wat moet ik doen, op dat ik zalig
„ worde?

„ Strydt myne leerwys niet tegen, maar stemt ze over-
„ een met, en is ze gelykvormig aan, de leerwys van de
„ Propheten, van Christus en zyne Apostelen?

„ Is de eenvouwige, overredende, sterke, innemende
„ voordragt der Bergpredikatie my natuurlyk, gemeen-
„ zaam? heb ik dezelve vlytig genoeg bestudeerd? heb ik
„ dezelve diep en zeker genoeg in mynen geest gedrukt?

„ Zou zich in myne plaats, voor myne Hoorders, in
„ mynen tyd, een Propheet, een Apostel, Christus zelfs,
„ wel zo hebben uitgedrukt?

„ Versta ik alles, wat ik zeg, zo volkomen, dat ik het
„ ligt met andere woorden zeggen, in duidelyke denkbeel-
„ den ontwikkelen, en rekenschap van myne uitdrukkingen
„ geeven kan?

„ Ben ik van alles, wat ik zeg, volkomen overtuigd en
„ doordrongen?

„ Moet men het aan myne Predikatie aanzien en onder-
„ vinden, dat ik ware en duidelyke, zelfsgedachte
„ denkbeelden, eige ondervinding en eige overreding wil
„ schynen te hebben van de zaken, welke ik anderen leren
„ wil?

„ Wordt myn Toehoorder, door middel van myne Predi-
„ katie, met de leer van den Bybel, en de daarin geopen-
„ baarde schikkingen van God, tot herstelling van het
„ menschelyk geslagt naar zyn evenbeeld meer bekend?
„ Kan zyne kennis in den Bybel daar door wasdom beko-
„ men?

„ Is myne Predikatie overeenkomstig met de omstandighe-
„ den van den tyd, met de vatbaarheid en het gemoedsbe-
„ staan van myne Hoorders, met myn eigen karakter, ou-
„ derdom en bediening?

„ Is myn voorstel vry van alle ruwe, gemeene, onë-
„ dele, lage, bittere en gebiedende uitdrukkingen?

„ Is myn' yver voor de waarheid zuiver, verbergen zich
„ daar onder geene het eigen zoekende hartstochten?

„ Vindt de geleerde en scherpzinnige, zoo wel als de
„ eenvouwige, voedsel voor zyn verstand en hart in myn
„ voorstel, worden zy beide verlicht en verwarmd?

„ Verstaat hy, die my verstaan wil, my volkomen? Kan
„ hy my gemakkelyk nagaan?

„ Is het niet de schuld van myne bearbeiding en van myn
„ voorstel, wanneer myne Hoorders niet meer verlicht en

„ op-

„ opgewekt henen gaan, dan zy in de Kerk gekomen
„ zyn?
„ Is de gehele inrichting van myne Predikatie eenvou-
„ wig, vatbaar, natuurlyk, kan ze gemaklyk in het geheu-
„ gen bewaard worden? laten de verklaringen, de gron-
„ den, de bewyzen, met gemak zich van eenen eenvouwi-
„ gen, ook van eene opmerkende dienstmaagd herhalen?
„ heb ik het wezentlyke wel zamengevoegd? zyn de hoofd-
„ gedachten, de grondstellingen, zo klaar, dat ze niet licht
„ kunnen vergeten worden?
„ Laten zy zich op byzondere, in dit leven voorkomende,
„ gevallen licht toepassen?
„ Zyn ze niet tegenstrydig tegen andere grondstellingen,
„ welke ik voorheen heb voorgedragen?
„ Laten zy zich met andere ware en heerschende grond-
„ stellingen van myne Hoorders licht vereenigen, en daar
„ onder schikken?
„ Durv' ik myne Predikatie in een kamer, eenen diep-
„ denkenden en eenen dagelykschen Godgeleerden, eenen
„ geöefenden Wysgeer, eenen schranderen en vernuftigen
„ Staatsman, eene verstandige vroome Vrouw, en eenen
„ ongeleerden Knegt, of Dienstmaagd, voorlezen; durv' ik
„ by elke bladzyde, by het lezen derzelve, ieder van
„ deze personen rustig in het aangezicht zien, en kan ik
„ zeker zyn, dat ik van allen recht verstaan en van nie-
„ mand wederlegd zal worden, zonder dat ik my in de
„ verzoeking bevinde, by de eene of andere plaats van
„ schaamte te bloozen, eene geheime weêrzin in my te
„ bemerken, of deze en gene plaats vlugtig te overlo-
„ pen?"

Deze zyn nagenoeg de vragen, naar welke, zoo het ons toeschynt, alle Predikatien moeten beoordeeld worden; — en och dat God alleen hier en daar enkele Predikanten of kleiner en grooter Gezelschappen van Predikanten verwekken mogt, welke zich in de beoordeling van hunnen arbeid redelyk en broederlyk oefenden. Dit is een woord 't welk gy, ô myn God, zeker niet geheel onvrugtbaar laten wilt.

AAN DE UITGEEVERS VAN DE ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTEROEFENINGEN.

MYNE HEEREN!

De dood van een der beroemdste Botanisten, die by den uitgang deezer Eeuw in Europa leefde, van te veel gewigt zynde, om dezelve, by gelegenheid, dat ik U Wel Eds. andermaal verzoeke de volgende kleine Vertaaling (*) in U Wel Eds. geacht Tydschrift te plaatzen, geheel onaangeroerd te laaten, hoope ik den Nederlandsche Leezeren geen ondienst te zullen doen, door dezelve hier mede een korte Schets van het Leeven deezes vlytigen en verdienstvollen Natuurkenners mede te deelen.

Ik heb de eer met hoogachting te zyn,

MYNE HEEREN!

Gottingen, den 23 May 1791. U Wel Ed. Dw. Dienaar, D. L. OSKAMP.

* * *

JOHANNES ANDREAS MURRAY wierd te Stokholm, waar zyn Vader D. ANDREAS MURRAY den Predikdienst by de Duitsche Gemeente vervulde, den 27 January des Jaars 1740 gebooren, en maakte in 1756 te Upsal een aanvang zyner Studien, welke de Geneeskunde in het algemeen, en in het byzonder de Kruidkunde, onder het geleide des vereeuwigden LINNÆUS, tot hun onderwerp hadden; van daar maakte hy een Reize in 1759 door de Zuidelyke Gewesten van Zweden naar Koppenhagen, en keerde met een verzamelden schat van Natuurkundige en Oeconomische Ontdekkingen, langs een anderen weg, naar zyn Vaderstad terug, van waar hy zig weder in het volgende Jaar naar Gottingen begaf; naar dat hy de Lessen der Professoren deezer Universiteit, met vrugt gehoord hadde, vong hy zelf, in het Jaar 1763, met Paaschen, naar bekomen verlof, aan, anderen in de Kruidkunde onderrigt te geeven, en wierd in Augustus deszelfden Jaars tot *Doctor*, en in April des volgenden Jaars tot *Professor Medicinæ Extraordinarius* verheeven; in 1768 wierd hy Doctor in de Wysbegeerte, en Medelid van de Academie der Weetenschappen te Stokholm; in 1769 wierd hy *Professor Medicinæ* Or-

(*) *Over het wezenlyk Galnooten Zout.* Dit zal geplaatst worden in een volgend Stukje.

Ordinarius en *Praefectus* der Koninglyke Botanische Kruidtuin, en in 1770 Medelid der Gottingsche Maatschappy der Weetenschappen; in 1771 noemde LINNÆUS een Oost-Indischen Boom, hem ter Eere, *Murraya exotica*, zoo als hy ook reeds een door hem ontdekt Insect *Cassida Murrayi* genaamd had; in 1772 wierd hy Lid van het Bernsche Gezelschap tot voordeel des Landbouws; in 1776 van het Geneeskundig Genootschap te Koppenhagen; in 1779 van het Genootschap der Weetenschappen van Gotheborg en Upsal; in 1780 van dat te Lund; in 1782 van het Heelkundig Genootschap te Parys en Nancy; in 1784 van het Genootschap der Weetenschappen te Florenz, Lyon, Vlissingen, en van het Gezelschap der *Georgofili* te Florenz; in 1785 van het Genootschap der Weetenschappen te Orleans, en in 1786 van dat te Dyon, zoo als in 1787 van het Oeconomische Gezelschap te Parys.

In het Jaar 1780 wierd hy Ridder der Koninglyke Schwedische Wasa-Orden; in 1782 bekwam hy van den Koning van Groot-Britannien den tytel van Hofraad, en in 1791 overleed hy, den 22sten May, naar een ziekbed van byna agt dagen, aan een Longe-Zweer, [*Vomica Pulmonis*] des nademiddags om 3 uuren, in den ouderdom van 51 Jaaren en 4 Maanden; nalaatende eene Weduwe en vier ongehuwde Dochters.

De verdiensten van deezen grooten Natuuronderzoeker zyn te algemeen bekend, dan dat het nodig zoude wezen dezelve hier te herhaalen; het grootste deel van zynen tyd besteedde hy aan de Kruidkunde, en de daar mede verbondene Weetenschappen; ook zyne Voorleezingen waren meest der *Botanie* en *Materies Medica* toegewyd, waarmede hy echter, zoo veel mogelyk, de nodige kennis der Insecten, en met de enkelde Geneesmiddelen, derzelver Oeconomisch gebruik immer tragtte te vereenigen; zyne volstandige kennis der Griekshe, Latynsche en der bekendste leevendige, Spraaken is een voldoenend bewys zyner genie en gepaste eergierigheid; en de aanzienlyke menigte der Werken, waar van hy, of de zeer nuttige en leerryke Vertaaler, of de geleerde en zinryke Autheur zelf was, gepaard met zoo veele aaneengeschakelde bezigheden, getuigen genoeg van zyne pryzenswaardige vlyt en onvermoeiden arbeid; van deezen heeft hy in het Eerste Deel zyner *Opuscula, Commentationes varias tam medicas, quam ad rem naturalem spectantes continentia*; een Lyst dier geenen, welke tot 1785 in het licht gekomen waren, vervaardigd, en, om on-

onder dit aanmerkelyk getal geene anderen te gedenken; wie kent niet zyne *Apparatus Medicaminum*? Wie kent niet zyne beide uitgaven van 't *Systema Vegetabilium*? Dat het eerste een der volkomenste Werken van deezen aart, en misschien wel in veele opzichten het eenige is, zal niet ligt iemand, denke ik, ontkennen; en het is te bejammeren, dat zyne vroegtydige dood ons zoo wel van eene tweede uitgave, daar de eerste gedeeltelyk reeds lang is uitverkogt geweest, als van de verdere voortzetting deezer nuttige, en inderdaad zeer zwaare, onderneeming beroofd heeft; de waardy des anderen, niet oppervlakkig, doch naar den tyd en gelegenheid, waar in wy dit Werk bevoorens uit de handen des Ridders ontfingen, beschouwd (*), zal ik aan ieder weldenkend, en, zonder buitenspoorige eigenliefde of wraakzucht, waarheid minnenden liefhebber en kenner der Planten zelfs te beoordeelen overlaaten; terwyl die geenen, welke deeze de menschheid zoo zeer onteerende hoedanigheden, te dikwyls met een hoogen graad van onkunde en ondankbaarheid vereenigd, schynen te bezitten, de volgende woorden der Voorreden zyner *Opuscula* met aandacht kunnen overdenken: „ *Etenim observatum aliquoties, eos, quibus, gradum Doctoris ambientibus, vix specimen junceum, exsuccum, mutilatum extorqueri poterat, ut species saltem obsequii statutorum prostaret, ab auditoribus suis, ætate, ingenio & profectibus, sibi æqualibus, pereximios, scientesque oratores declaratos fuisse; & animadversum, eos, qui male, & exiliter scriberent, tanto magis docentes aquoso & languido dicendi genere, vel insulsis spurcisque jocis condito, vel ad intelligendum difficili, inconcinno, inordinato, rimarum errorumque pleno, usos fuisse, vel Hypothesium clangore, item proprii meriti ostentatione, intonuisse, quum deesset, qui aurem vellicaret.*"

(*) [Na dat het *Systema Vegetabilium*, zynde het Tweede Deel van de XIIde Uitgave van het *Systema Naturæ*, van den beroemden LINNÆUS, door denzelven in 't jaar 1767 was aan 't licht gegeven, heeft de Heer MURRAY daar van een nieuwe XIIIde Uitgaave in 't jaar 1774, volgens de eigen verbeteringen, van den Ridder hem medegedeeld, met eenige invullingen, bezorgd, en, na deszelfs overlyden, in 't jaar 1784, eene XIVde Uitgaave van dat *Systema Vegetabilium*, of Samenstel der Plantgewasfen, die door hem met een groot getal nieuwe Geslagten en Soorten, volgens de Waarneemingen van alle bekende Kruidkundigen deezer laatste Jaaren, en met veele Aanmerkingen is verrykt, den Liefhebberen deezer Studie medegedeeld.]

BE-

BERIGT WEGENS DE VOORTBRENGING VAN DEN BORAX, DOOR VADER JOSEPH DA ROVATO.

(Uit de *Philosophical Transactions*, Vol. LXXVII.)

„ Eenigen tyd geleden hebben wy een Brief van den „ Heer WILLIAM BLASE, *Esq.* geplaatst (*), wegens „ den *Borax*: schoon 'er geen twyffel meer valle of dezelve „ is een natuurlyk Voortbrengzel, is de Geschiedenis daar „ van nog zeer onvolkomen, en verdient overzulks het „ beste, 't welk men 'er van te weeten komt uit de plaat„ zen waar het valt, onze aandagt; wy voegen daarom het volgend Berigt van Vader JOSEPH DA ROVATO in ons *Mengelwerk*.

* * *

Vader JOSEPH DA ROVATO, Overste der Capucyner Zendelingen in *Tibet*, vermeldt, in eenen Brieve, gedagtekend *Patna* 10 Sept. 1786, dat het eenigst middel, 't welk hy hadt om onderrigting te bekomen wegens den oorsprong van den *Borax*, was te schryven aan BAHADAR-SHAH, Broeder des Konings van *Nepal*, of *Nepaul* (†), wiens Staaten aan *Tibet* grenzen. Deeze Prins zondt aan hem te *Patna* een zyns Volks, een Inboorling des Lands, vanwaar men den *Borax* bekomt. Uit het gesprek met dien Man zamelde hy de volgende kundigheden op.

In het Landschap van *Marmé*, agt-en-twintig dagreizens ten noorden van *Nepal*, en vyf-en-twintig ten westen van *Lassa*, de Hoofdstad van *Tibet*, zyn twee Dorpen, gelegen in eene onvrugtbaare Valei, welker Inwoonders alleen leeven van de inzameling van den *Borax*. 'Er is in deeze Valei een Poel, en vindt men 'er meer kuilen, waarin het Regenwater zich verzamelt: als het eenigen tyd daarin gestaan heeft, treeden de Inwoonders in die Waterverzamelplaatzen, en indien zy onder den modder een vasten en harden grond voelen, haalen zy 'er eene bedding van *Borax* uit, welke meer of min dik is, naar gelange het water hoe-

(*) Zie *N. Alg. Vad. Lett.* IV. D. 2de St. bl. 198.

(†) In de Kaarten van den Major RENELL, de naauwkeurigste, welke men heeft van deeze Landstreeke, nog zo onvolkomen bekend, wordt dit Koningryk *Nepaul* geheeten. Vader DA ROVATO, zyn verhaal in 't *Italiaansch* opgesteld hebbende, heeft aan dien naam een *Italiaansche* Spelling gegeeven.

hooger of laager gestaan heeft. De hoedanigheid van dit water is zo slegt, dat het, zelfs in eene zeer geringe hoeveelheid gedronken, eene zwelling in de ingewanden veroorzaakt, altoos kort daar op van den dood gevolgd. De aarde die den *Borax* voortbrengt is witagtig, en 'er is in die zelfde Valei, omtrent vier mylen van die Poelen, een Zout-myn, die genoeg Zouts uitlevert voor de Inwoonders van dat geheele Gebergte.

Tien dagreizens noordlyker is eene andere Valei, *Tepsé* geheeten, en nog hooger op de Valei *Cioga*, die desgelyks *Borax* uitleveren. Dit Zout draagt den naam van *Soaga* in de *Nepalsche* taal, en in die der *Indous*. Wanneer men de *Borax* niet bereidde, zou dezelve wegkruimelen, en, om dit te voorkomen, vermengen de Inwoonders des Lands ze dikwyls met aarde of vet.

OPHELDERING VAN DEN HOOGLEERAAR DE SAUSSURE, OVER EEN VERSCHYNZEL IN DE GEZIGTKUNDE, DOOR DEN HEER REYNIER WAARGENOMEN (*).

(*Journal de Physique.*)

Ik geloof dat de Waarneeming van den Heer REYNIER, wegens een gedeelte van een Regenboog, in een Wolk naby de Zon, zeer zeldzaam is: dewyl die Heer niet weet of men 'er voorbeelden van heeft. Ik heb een soortgelyk Verschynzel waargenomen, doch slegts éénmaal, en 'er in het Vyfde Deel van myne *Lettres Geologiques*, pag. 354, deeze beschryving van gegeeven. „ De Zon was, „ eenige uuren geleden, opgegaan, en de Lugt was hel„ der; men ontdekte slegts eenige dunne Wolkjes in 't „ Oosten; een deezer Wolkjes, omtrent op dezelfde hoog„ te als de Zon, en ten naastenby 10 graaden zuidlyker, „ vertoonde, tusschen de zeven en acht minuuten lang, „ de kleuren van den Regenboog zeer helder en volko„ men onderscheiden; het rood was na de zyde van de „ Zon gekeerd. 'Er was geen wind en het Wolkje scheen „ onbeweegelyk; doch het verdween allengskens; de kleu„ ren behoudende tot dat het geheel weg was." —— Ik hel over om te denken, dat die Wolkjes iets zonderlings zyn, en dat het alleen derzelver stand, ten opzigte van de

(*) Zie hier boven bl. 108.

de Zon en van den Aanschouwer niet is, welke dit Verschynzel te wege brengt: naardemaal Wolkjes, niet verre van de Zon, zeer gemeen zyn, en dat dan onder het getal der Waarneemeren, op verschillende plaatzen, (aangemerkt den kleinen afstand dier Wolkjes,) altoos wel een in dien betreklyken stand moet weezen, als waarin de Heer REYNIER en ik my bevonden.

GEDACHTEN OVER DE WYZE, OM HET ONTWERP VAN EENE ALGEMEENE MAAT, WAARTOE BY DE NATIONAALE VERGADERING BESLOOTEN IS, UIT TE VOEREN. Door *Vader* COTTE, *Priester van het Oratorie*, *Correspondent van de Koninglyke Maatschappy der Weetenschappen*, &c.

De algemeene wensch strekte zich, langen tyd geleden, uit tot de uitvoering van dit Ontwerp. Veele Staatsdienaars hebben 'er zich mede bezig gehouden; duizend hinderpaalen, verwekt door kwaade Trouwe en door Eigenbaat, kantten zich aan tegen hunne heilzaame inzigten. De Nationaale Vergadering, die alles aan het algemeen belang opoffert, en welker invloed de overmagt heeft op strydige gevoelens, heeft de Wet gegeeven; zy zal volvoerd, zy zal goed volvoerd worden: dewyl de zorg daar over is opgedraagen, aan twee der kundigste Geleerde Genootschappen van *Europa*, de *Academie der Weetenschappen te Parys*, en de *Koninglyke Societeit te Londen.*

Naardemaal elk Burger verschuldigd is, aan het Vaderland, zyn Licht, zyne Kundigheden en zyne Gedachten, mede te deelen, waag ik de myne op te geeven over een Onderwerp, 't welk ik altoos zeer ter harte nam; en zal ik my gelukkig achten, indien dezelve mogen zamenstemmen met die de Academie zich voorstelt te omhelzen.

Twee verschillende wyzen kunnen dienen om ons te leiden tot het bepaalen van eene Algemeene Maat. De eerste bestaat in het meeten van een Graad aan den Meridiaan, de tweede in het bepaalen van de Lengte des Slingers, op eene gegeevene Breedte.

De eerste wyze veronderstelt goed gemaakte Werktuigen, en eene menigte van Waarneemingen, door verscheide Waarneemers, met de uiterste naauwkeurigheid, gedaan.

daan. —— De tweede vordert niets dan een zeer eenvoudig Werktuig, toevertrouwd aan Waarneemers, gewoon aan eene groote ftiptheid in het waarneemen. Zie daar, 't geen my de voorkeuze doet geeven aan de tweede wyze boven de eerfte, waarin de misflagen zich zo veel te meer kunnen vermenigvuldigen, als de Werktuigen en de Waarneemingen meer zamengefteld zyn.

Ik veronderftel, derhalven, dat men de Maat van de Lengte des Slingers aanneemt, en zie hier dan het Vraagftuk, 't welk opgelost moet worden.

De Lengte te bepaalen van een Slinger, die fecenden flaat, op eene gegeevene Breedte, en in eene bekende Luchts-gefteltenisfe.

Ik denk, dat de oplosfing van dit Vraagftuk afhangt van de Voorzorgen en de Verrigtingen, die ik nu gaa voorftellen.

1. Men doe te *Parys* en te *Londen*, door de bekwaamfte Kunftenaaren, drie Slingers (*) vervaardigen in elk dier Steden.

2. Men laate ook, te *Parys* en te *Londen*, Barometers en Thermometers van REAUMUR en van FAHRENHEIT, en de andere noodige Werktuigen, vervaardigen. Eenige Thermometers moeten op de Barometers vast gemaakt, andere tot het hangen in de buitenlugt gefchikt, worden.

3. Men verkieze de Plaats, waar de Proefneemingen gedaan zullen worden. Met reden heeft men de Stad *Bourdeaux* aangepreezen, als bykans op vyf en veertig Graaden Breedte, gelegen op 't midden tusfchen de Evennagtslyn en de Pool.

4. Te *Parys* en te *Londen* doe men Waarneemingen, overeenftemmende met die te *Bourdeaux*.

5. Zes Gelastigden verkieze men in *Frankryk*, en zes in *Engeland*. Twee *Franfchen* en twee *Engelfchen* begeeven zich na *Bourdeaux*, en brengen daar een Slinger, een Barometer en Thermometers, in beide de Landen vervaardigd. Twee *Franfche* Gelastigden fteeken na *Londen* over met hunne Werktuigen, en twee *Engelfche* Gelastigtigden begeeven zich, desgelyks van hunne Werktuigen voorzien, na *Parys*.

6. De wyze, om de Proefneemingen te doen, op de drie aangeweezene Standplaatzen, word beraamd in een Lastbrief,

(*) 't Verftaat zich van zelve dat hier op Slingers bepaald gedoeld wordt, en niet op Slinger-uurwerken.

brief, opgesteld door de zamenwerking van de *Academie van Parys*, en de *Societeit te Londen*. Op elke Waarneemings-plaats zal een der Gelastigden inzonderheid zyn aanbevolen, den loop na te gaan der Barometers en Thermometers, zy zullen ook de Windstreek en de Weersgesteltenis optekenen.

7. Wanneer de Waarneemingen op elke Standplaats gedaan zyn, op elk der Slingeren te *Parys* en te *Londen* gemaakt; zullen de Waarneemers van *Parys* en *Londen* zich by die te *Bourdeaux* vervoegen, hunne Werktuigen medebrengen, en eene algemeene Proefneeming in 't werk stellen op de zes Slingers, en op alle de Barometers en Thermometers.

8. De uitkomsten der Proefneemingen, de waare Lengte des Slingers te *Bourdeaux* gegeeven hebbende, en het verschil tusschen die, en van den Slinger te *Parys* en te *Londen*, door eene Lugtsgesteltenisse, welke men in ieder dier drie Steden heeft kunnen gelyk maaken; komt het 'er op aan, op het beraamen van middelen, tot het behouden van die Grondmaat, en elk Departement in staat te stellen, om dezelve te raadpleegen, hiertoe zou ik de volgende middelen aanwyzen.

9. Naardemaal het Glas, van alle lichaamen, het minst onderhevig is aan uitzetting en inkrimping, bovenal wanneer het een klomp uitmaakt, moest men 83 zeer dikke Glazen laaten vervaardigen; elk beslooten in een Marmersteenen rand. Op deeze Glazen moet men eene Linie graveeren, die, naauwkeurig, de bepaalde Lengte van den Slinger heeft. De twee einden van de Linie moeten uitgemerkt worden, door twee Punten of twee kleine gouden Spykertjes. De Linie moet verdeeld worden in Voeten, en het eerste Duim in Liniën of Tientallen.

10. Elk deezer 83 Glazen moet geplaatst worden op de hoogste plaats in elk Departement. Men moet 'er byvoegen een Maatstok, geschikt om de Maaten op de Eik te stellen: en de voorzorg gebruiken, wanneer men Maaten wil eiken, om ze te plaatzen waar men de Eikmaat bewaart, en dezelve aldaar eenige uuren laaten blyven; ten einde zy tyd hebben, om dezelfde Lugtgemaatigdheid met de Eikmaat aan te neemen.

11. Men zou op de Eikmaaten te *Bourdeaux*, te *Parys* en te *Londen*, bewaard, de voornaamste Uitkomsten der Proefneeming kunnen graveeren, betrekkelyk tot de hoogte des Barometers, en den gemiddelden trap van hette door

de

de Thermometers aangeweezen, de Windſtreek en de Weersgeſteltenisſe; en daar byvoegen de naamen der Geleerden, die de Waarneemingen gedaan hebben; op dat men, ten allen tyde, de Proefneeming in dezelfde omſtandigheden zou kunnen herhaalen.

12. Alle de Werktuigen, waarvan men zich bediend zal hebben, in deeze beroemde Proeve, moeten bewaard worden by de Archiven van de Nationaale Vergadering, als mede het Verhaal, 't welk de breedvoerige opgave behelst van het gedaane werk.

Indien men denkt, dat de Proeve wegens de Lengte des Slingers niet genoegzaam is, om de zo zeer verlangde algemeene Maat op te leveren, zou men dan de toevlugt niet kunnen neemen, tot het meeten van een Graad aan de Middaglyn? Het voorwerp is belangryk genoeg, om geen der middelen, die tot de grootſte naauwkeurigheid handleiding kunnen geeven, te verzuimen.

Ik ſtort de oprechtſte wenſchen uit, om, met den eerſten, een der ſchoonſte en nuttigſte ontwerpen te zien volvoeren; en 't welk ten allen tyde ten zinnebeeld zal ſtrekken van de Gelykheid, welke onder alle Menſchen moet heerſchen.

Mont-Morency, 10 *Dec.* 1790.

NODIGE AANMERKINGEN VAN DOCTOR VAN AKEN, *op het Wiskunſtig Betoog der Sterrekunde, door Doctor* HOUTTUYN *geboekſtaafd in 't Mengelwerk, No.* 5. 1791. *bladz.* 189.

Daar ik altoos de Opſtellen van anderen met een bedaard gemoed leze, en, in dezelve iets goeds vindende, dit ten mynen nutte make; en daar men, myns oordeels, van het rechte pad afwykt, dit voor my zelven houde; bevind ik my hier juist in het tegenovergeſtelde geval. Het ſmert my in der daad, dat ik Doctor M. HOUTTUYN, voor wien ik achting heb, onder het oog moet brengen, het onderſcheid, gemaakt tusſchen de *Theoretiſche* en *Wiskunſtige* Sterrekunde. Had zyn Ed. wiens kunde groot is, dit wel in acht genomen, zyne beſcheidenheid, meen ik, zou grooter zyn geweest; en hy zou, als een rechtſchapen Wysgeer, nimmer daartoe zyn overgegaan, om my dus ongegrond opentlyk te hoonen. —— De wiskunſtige Zeker-

kerheid is boven allen twyfel, en niemand is 'er, die zich ooit in die Wetenschappen geoefend heeft, of hy zal dit zonder eenige de minste bedenkingen toestaan: ook word 'er, in myne bedenkingen, geen één woord van dezelve gerept. Maar van een anderen aart is de *theoretische*, dat de wiskunstige zekerheid aan dezelve eigen zy, meen ik, valt bezwaarlyk, om te bewyzen. Immers des kundigen hebben over lang aangemerkt, dat de omtrek van den aardbol, en de daar uit afleidelyke *diameter* of *radius*, twist onderhevig was; welke, gelyk men weet, tot de afmeting en bepaling van de onderlinge afstanden der Planeten dient. Op deze aanmerkingen, heb ik myne gedachten gebouwd; niet om eene onzekerheid te stellen, gelyksoortig aan zoo genaamde Meteorologische Voorzeggingen; maar eene onzekerheid, die den naam van een Wiskunstig betoog niet kan wechdragen. Dit zwak, of onnauwkeurige, het welk in de berekening der onderlinge afstanden der Planeten, die door halve Aardkloots Middellynen, of *radii*, geschied, moet plaats hebben, en het welk, door beroemde Mannen, vóór my is opgemerkt, heb ik door uitrekeningen van vier voorname Sterrekundigen bewezen, welke met den ander, in grootte, merkelyk verscheelden: zoo dat ik eene baan bewandeld heb, die anderen voor my gelegd hadden. Of 'er een drukfeil in de getalen zy ingeslopen, is my onbekend: ze zyn gesteld, zoo als ze my zyn opgegeven. Wel is waar, 'er is verandering van woorden gemaakt, gelyk dit meermalen is gebeurt, wanneer men my zaken heeft doen zeggen, die ik niet voor goed keur, en voor welke ik niet in staa: ook is de grootte der *radius* van den aardbol, die ik, volgens de uitrekening van *Cassini*, in myne Copy 'er had bygevoegd, uitgelaten (*). Doch, om dit gemis te ge-

(*) 't Was te wenschen, dat de Heeren, die de vriendlykheid hebben van ons meermaals met het toezenden van een en ander Stukje te begunstigen, (het welk wy danklyk erkennen,) hunne Copy altoos naauwkeurig beschaafden. Wy ontdekken zomtyds misslagen, als het te laat is om 'er de Schryvers nog over te raadpleegen; ze moeten dan dikwils op de eene of andere wyze, en niet zelden al gissende, verholpen worden: men raadt 'er dan na, en in zulk een geval kan 't ligtlyk gebeuren, dat men mistast. —— Dit heeft inzonderheid plaats in de Copy van Dr. *van Aken*; en dat kan wel eens aanleiding gegeeven hebben tot het geene waarover hy hier klaagt: indien hy naauwkeuriger schreef, en het geschreevene met meer oplettendheid na-

gemoet te komen, en de geleerde onderrichting van den Heere HOUTTUYN, nopens de voeten my ten nutte te maken, die my echter al lang te voren zeer wel bewust was, zal ik, tot ſtaving van myn gezegde, de uitrekening van *Casſini*, met die van *Picard* vergelyken, die beide van Paryſche voeten, en gevolgelyk van voeten van gelyke grootte, ſpreken. De eerſte begroot de *radius* van den aardbol op 19615782, de laatſte op 19615800. Hier uit leide ik de onzekerheid van den grondregel der *theorethiſche* Sterrekunde af. Of ik in dezen den bal zeer geweldig misgeſlagen, en my by Doctor HOUTTUYN belachelyk gemaakt hebbe; en of dit verſchil zoo gering zy, dat het in geene aanmerking dient te komen, en om die reden zulke beledigende en grievende neepen, als 'er in zyn Eds. betoog pag. 193 voorkomen, verdiend heb, laat ik over aan het oordeel van onpartydigen. Tot myne gerustheid, heb ik des kundigen tot myne voorgangers, die als dan dezelfde blaam onderhevig zyn: want het geheugt my zeer wel, dat de beroemde *Musſchenbroek*, de theoretiſche Sterrekunde zullende verhandelen, wanneer zyn Hoog Geleerde tot het hoofdſtuk over de gedaante der aarde, en de verſchillende begrippen over dezelve, gekomen was, zich in deze woorden uitliet:

„ Vóór dat we hier toe overgaan, is het niet ondienſtig „ aan te merken, dat de grondregel der beſchouwende „ Sterrekunde zeer onzeker is; want, dewyl men de „ lichamen niet dan met betrekking tot andere lichamen „ kan meten, behoorde ons de grootte des aardbodems be„ kend te zyn, op dat men, door deszelfs behulp, de he„ melſche lichamen zou kunnen meten: dewyl men daaren„ te-

naazag, zou hy zulks voorkomen. Zo is, in dit geval, *de grootte der radius, volgens de uitrekening van Casſini*, uitgelaaten, om dat de Copy had 1961578. Dit was, begreepen we, zekerlyk verkeerd, (gelyk nu ook blykt, daar dezelve geſteld wordt op 1961578 '.) Maar diestyds geen gelegenheid hebbende om den misſlag te onderzoeken en te herſtellen, en daarby het ganſche voorſtel wat onduidelyk vindende, zo oordeelden wy het best, die bepaling maar uit te laaten, en 't voorſtel wat te verſchikken. Wat verder de opgave van 't beloop van den grootſten Cirkel volgens *Casſini* op 122,725,644 betreft, hierin is de Copy gevolgd; maar in de bepaaling van *Nerhaud* is eene feil begaan: 'er ſtaat 123,786,000, en moet, volgens de Copy, zyn 123,768,000.

„ tegen over dezelve redentwist, en onder den ander niet
„ een en het zelfde denkt, moet de grondregel der be-
„ schouwende Sterrekunde zeer onzeker zyn."

Op dezen grond, heb ik myne bedenkingen gebouwd. Volgens den Heer HOUTTUYN, doet dit echter niets ter zake, om daar uit eenig zwak in de *theorethische* Sterrekunde te betoogen; om dat zyn Ed. zoo het schynt, geen onderscheid schynt te maken, tusschen de *theoretische* Sterrekunde, en de *wiskunstige* zekerheid, der Sterrekunde onbetwistbaar eigen.

Het beoordeelen hiervan, laat ik verder voor onbevooroordeelden over; voor het overige vergenoegd, dat ik, zonder eenige oogmerken, uit zuivere zucht voor die Wetenschappen, het een en 't ander, nu en dan eens heb van de hand gegeven; niet, om verdrietelyk te willen twisten, maar om mynen geest door Wetenschappen, voor welke ik, van myne Jeugd af aan, eene byzondere genegenheid gehad heb, zoo veel in my is, te verlustigen; altoos leerzaam voor bescheide onderrichtingen, die my wyzer zouden kunnen maken.

MERKWAARDIG BERIGT VAN DE SCHAAPHERDERS, EEN VOLK IN ABYSSINIE; NEVENS EEN VERSLAG VAN EEN HUN PLAAGEND, TOT NOG ONBESCHREEVEN, INSECT, *Zimb* GEHEETEN.

(*Ontleend uit* BRUCES *Travels.*)

In *Arabie* treft men twee Volken aan, 't een eene vaste woonplaats houdend en handeldryvend, *Cushiten* genaamd; het ander zwervend, 't welk zints langen tyd het eerstgemelde tot Lastdraagers gediend heeft.

De eigen aart van der *Cushiten* handel, het verzamelen van Goud, het vergaderen, en toebereiden der Droogeryen, noodzaakt hun bestendig t'huis te blyven; doch het voordeel ligt in het verspreiden van deeze Droogeryen, door het Vaste-land, anderzins zouden hunne Goudmynen, en de handel uit derzelver bezit ontstaande, voor hun luttel beduiden.

De *Cushiter* hadt een Lastdraager noodig; en de Voorzienigheid heeft 'er hem een beschikt in een nabuurig Volk. Zy verschillen van de *Cushiten* in veele opzigten, daar zy lang hair, *Europische* Gelaatstrekken, en een donkere kleur heb-

hebben, doch niet gelyk de *Neger*. Zy leeven op 't land, in vervoerbaare hutten, vergezeld van talryke kudden, en zwerven rondsom, naar dat de noodwendigheden, en omstandigheden des lands, verplaatzing vorderen. De *Hebreeuwen* noemden dit Volk *Phut*, in alle andere taalen draagen zy den naam van *Schaapherders*: zy zyn nog, dewyl zy tot deezen dag bestaan, van dat beroep; zy leeven van die bezigheid, en hadden nimmer eenige andere. Men kan zich derhalven hierin niet misneemen.

De *Arabische* en *Africaansche* goederen over het Vasteland, te verspreiden, is staag hun bedryf geweest: zy zyn, door 't zelve, een groot Volk geworden; naar gelange die handel toenam, vermeerderde ook hunne veelheid van Vee; zy wieschen aan in aantal, en besloegen meer gronds.

Niets staat lynrechter tegen elkander over, dan de zeden en de leevenswyze der *Cushiten*, en dat *Herdersvolk*. De eersten, schoon zy hunne spelonken verlaaten hebben, en nu leeven in Steden door hun gebouwd, worden t'huis gehouden door hun handel; Goud verzamelende, Droogeryen schikkende, en in het daartoe geschikte jaargetyde jaagende, om zich van voedzel tegen den Winter te voorzien. De bergen, door hun bewoond, en de Steden naderhand daar gebouwd, leggen op een zwarte aarde: waardoor, zo ras de Keerkring-regens beginnen te vallen, een zeldzaam verschynzel hun van hun Vee beroofst. Groote zwermen van Vliegen komen te voorschyn, overal waar deeze aarde wordt aangetroffen: dit deed hun, in dit opzigt, geheel van de *Schaapherders* afhangen; maar door die Vliegen vinden deezen zich ook geplaagd.

Dit Insect, *Zimb* geheeten, tot nog door geen Natuurkundigen beschreeven, is wat grooter dan een Honig-by, ook dikker naar evenredigheid: de vleugels zyn ook breeder en van elkander af geplaatst, gelyk die der vliegen; ze zyn als een helder gaas, zonder kleur of eenige vlek: de kop is groot, de bovenkaak of lip scherp, en heeft aan 't einde een scherp gepunt hair, omtrent een vierde van een duim lang; de onderkaak heeft twee van deeze gepunte hairen, die, zamen gevoegd en aan den vinger gebragt, bykans denzelfden weerstand bieden als een styve varkensborstel. De pooten zyn aan den binnenkant gezaagd, en geheel overdekt met een bruin hair of dons. Zo ras deeze Insecten zich vertoonen, en het geruisch, 't welk zy maaken, gehoord wordt, laat het Vee af van eeten, en loopt wyd en zyd in de velden om, tot het sterft van

vermoeienis, fchrik en honger. Geen middel blyft 'er over, dan deeze zwarte aarde te verlaaten, en zich te haasten na de zanden van *Atbara:* daar blyven zy zo lang de regentyd duurt; dewyl deeze wreede vyand hun niet verder durft vervolgen.

Het Dier, 't welk den *Schaapherder* in ftaat ftelt om de lange en moeilyke reistochten door *Africa* af te leggen, is de Kameel, door de *Arabieren*, met veel nadruks, *het Schip der Woestyne* geheeten. Dit Beest fchynt tot deeze tochten gefchaapen, en voorzien van hoedanigheden en leden, gefchikt, om dezelve te volbrengen. De droogfte Distel, de fchraalfte Doorn, is al het Voedfel, 't welk dit nuttig Viervoetig Lastdier noodig heeft, en deeze zelfs kaauwt hy, om geen tyd te verliezen, terwyl hy zynen weg vervordert, zonder ftil te ftaan, of een oogenblik vertoevens te veroorzaaken. Dewyl het zyn lot is onmeetelyke Woestynen te doorkruisfen, waar geen Water gevonden wordt, en landen zelfs door den Dauw des Hemels niet verkwikt, heeft hy het vermogen, om op eene waterplaats een voorraad van Water in te neemen, die hem dertig dagen kan dienen. Om deeze verbaazende hoeveelheid vogts te bergen, heeft de Natuur aan dit Beest waterbergingen gegeeven, waar uit het, dezelve eens gevuld zynde, naar welgevallen, de noodige hoeveelheid neemt, en in de Maag uitftort, 't welk dezelfde uitwerking heeft, als of hy 't zelve versch uit een Waterbron dronk. Zo wel ter reistocht voorzien, gaat hy geduldig en moedig den ganfchen dag voort, belaaden met een zwaare vragt, door Landen, bezogt van vergiftigende Winden, en gloeiende van heet nooit bekoeld Zand. Schoon zyne grootte zo verbaazend is, als zyne fterkte, fchoon hy het lichaam bedekt hebbe met een dikke huid, met zwaar hair bezet; kan hy, nogthans, de vinnige fteeken van 't gemelde Infect niet verdraagen. De Kameel moet geen tyd verzuimen, om de zanden van *Atbara* te bereiken; want eens aangetast zynde door de *Zimb*, wordt zyn lyf, kop en pooten met puisten; die zwellen, openbreeken, rotten en in den onvermydelyken dood van het Dier eindigen.

Zelfs de Olyphant en Rhinoceros, die, uit hoofde van hunne ontzaglyke grootte en de verbaazende hoeveelheid voedzels en waters, welke zy dagelyks behoeven, niet na woeste en drooge plaatzen de wyk kunnen neemen, als het Jaargetyde zulks vordert; moeten zich in flyk en modder wentelen, die, gedroogd zynde, hun als een wapenrusting

dekt, en in ſtaat ſtelt, om de beeten deezes gevleugelden moordenaars af te weeren: nogthans, heb ik eenige van die puisten gevonden, op bykans elken Olyphant en Rhinoceros die ik zag, en ſchryf dezelve aan die oorzaak toe.

Alle de Inwoonders van de Zeekust van *Melinda*, van Kaap *Gardefan* af tot *Saba* toe, als mede van de Zuidkust van de *Roode Zee*, moeten zich in beweeging brengen, en na het digtst by gelegen Zand begeeven, met den aanvang van het Regenſaiſoen, willen zy hun Vee voor de vernieling behoeden. Dit is geene gedeeltelyke verhuizing. De Inwoonders van alle de landen der gebergten van *Abysſinie*, noordwaards tot den zamenloop van den Nyl en de *Astaboras*, zyn verpligt, éénmaal in 't Jaar, van verblyf te veranderen, en beſchutting te zoeken in de Zanden van *Beja*; 'er is geen ander hulpmiddel of keuze, om dit leed te ontwyken; zy moeten dien weg neemen, ſchoon 'er zich eene bende roovers bevondt, ſterk genoeg, om hun van de helft hunner haave te ontzetten.

Van allen, die over deeze landen geſchreeven hebben, is de Propheet JESAIA de eenige, die een berigt geeft van dit Inſect, en de wyze waarop het vernieling aanrigt. *Want het zal ten dien dage geſchieden, dat de Heere zal toe-ſitszen de Vliegen die aan het einde der Rivieren van Egypte zyn; —— en zy zullen komen, en zy allen zullen rusten in de woeste dalen* (*), *en in de klooven der ſteenrotzen, en in alle doornhagen, en in alle gepreezene plaatzen* (†).

De bergen, die door het land der *Schaapherderen* heen loopen, verdeelen de Jaargetyden, door een lyn over derzelver top getrokken, zo naauwkeurig, dat, terwyl de Oostzyde, na de *Roode Zee*, voor zes maanden, 't welk onze Winter in *Europa* uitmaakt, door den Regen overſtroomd wordt, de Westzyde na *Atbara*, een geduurigen Zonneſchyn en weeligen groei geniet. In tegendeel is, de andere zes maanden, of als wy in *Europa* onzen Zomer hebben, *Atbara*, of de Westzyde van deeze bergen, ſteeds bedekt met wolken en regen; terwyl, in dien zelfden tyd, de *Schaapherder*, aan de Oostzyde na de *Roode Zee*, zyne kud-

(*) Dat is, zy zullen het Vee de gewoone wyk na de Woestyne afſnyden, door bezit te neemen van die plaatzen, en dezelve ontmoeten waar zy gewoonlyk ze nooit aantroffen, en die daarom de toevlugt waren voor het Vee.

(†) JESAIA VII: 18. 19.

kudden dryft in de overvloedigste weiden, schoon weêr heeft, en bevryd is van de Vliegen, en allen anderen overlast. —— Deeze groote voordeelen hebben natuurlyk te wege gebragt, dat de Landen van *Atbara* en *Beja*, de voornaamste verblyfplaatzen geworden zyn van de *Schaapherders* en hun Vee; en hun in de noodzaaklykheid gesteld, om geduurig van woonplaats te verwisselen. Dit gaat egter met zo weinig moeite vergezeld, en de reis is zo kort, dat een Man, in den tyd van vier uuren, den regen aan de Westzyde kan ontloopen, en aan de Oostzyde een ander Jaargetyde, met aangenaamen zonneschyn, vinden.

WEETENSWAARDIG BERIGT VAN DE GEBRUIKEN EN ZEDEN DER KORIACS; EEN SCHATTING SCHULDIG VOLK VAN RUSLAND, AAN DE GRENZEN VAN KAMTSCHATKA.

„ De Heer DE LESSEPS heeft, op zyne Reize door
„ *Kamtschatka*, in de Jaaren MDCCLXXXVII en
„ MDCCLXXXVIII, en geduurende zyn verblyf in dat
„ Land als *Fransche Consul*, toen hy tot Tolk diende aan
„ den Graaf DE LA PEROUSE, wanneer die beroemde, doch
„ zo te vreezen is ongelukkige, Reiziger, zich in dit naa-
„ re Wereldöord onthield, kundigheden opgedaan, van
„ een tot nog niet genoegzaam beschreeven Volk, op de
„ Grenzen van *Kamtschatka* woonende. Wy twyfelen
„ niet, of 't zal den Leezeren onzes *Mengelwerks* beval-
„ len, het weetenswaardig Berigt, 't zelve betreffende,
„ daarin geplaatst te vinden."

* * * *

Daar zyn twee soorten van *Koriacs*. Die bepaald en eigenlyk deezen naam draagen, hebben een vast verblyf, de andere zyn zwervend, en bekend onder den naam van *Rendier Koriacs*. Hunne kudden zyn zeer talryk, en zy onderhouden ze door ze te leiden in de streeken, die het overvloedigst Mosch, 't geliefde voedzel deezer Dieren, opleveren. Als de plaatzen afgeweid zyn, zoeken zy andere op. In deezer voege zwerven zy onophoudelyk rond, woonende in tenten van beesten-vellen, zy leeven van hunne Rendieren, die by hun van denzelfden dienst ter kleeding zyn, als de Honden voor de *Kamtschatkaërs*.

In veele opzigten, doet 'er zich eene groote overeenkomst op; tusschen de *Koriacs*, die een vast verblyf hebben, en de zwervende: wy kunnen daarom niet nalaaten ons te verwonderen, over de weinige hartlykheid tusschen deeze beiden; of liever, over de ftrydigheid welke 'er plaats vindt, uit welken hoofde zy, als twee onderscheide Volken, mogen worden aangemerkt.

Het Land, 't geen zy bewoonen, is nogthans 't zelfde, en zeer uitgeftrekt. Ten Zuiden word het beflooten door het Schiereiland van *Kamtschatka*, en de Golf van *Pengina*, ten Oosten door het Land der *Oluerianen*, ten Noorden door dat der *Tchoukckins*, ten Westen door dat der *Toungouses*, der *Lamouts* en der *Yakouts*.

Men verzekert zeer ftellig, dat dit Land voorheen zeer Volkryk was; doch, dat de Kinderziekte, onder de Bewooneren, eene deerlyke flachting aangerigt heeft. Ik twyfel wel zeer, of deeze Kwaal meer Inwoonders heeft weggerukt, dan hunne geduurige Krygen met de Nabuurvolken en de *Russen*. Het getal der *Koriacs*, die een vast verblyf houden, is tegenwoordig naauwlyks meer dan negen honderd; en, schoon dat der zwervende *Koriacs* bezwaarlyk te bepaalen valle, gelooft men, dat zy de andere in aantal niet veel te boven gaan.

De Zeden der eerstgemelden zyn het tegenbeeld van het agtenswaardige; het is een mengzel van dubbelhartigheid, wantrouwen en gierigheid. Zy hebben alle de Ondeugden der Noordsche Volken van *Asia*, zonder de Deugden te bezitten. Roovers uit den aart, zyn zy ergdenkend, wreed, onvatbaar voor goedertierenheid en medelyden. Om den geringften dienst van hun te verwerven, moet men eerst eene belooning aanbieden en geeven. Niets dan een geschenk kan hunne aandagt opwekken, of hun in werkzaamheid brengen (*).

Uit hoofde van deezen trouwloozen en woesten aart, valt het hun bezwaarlyk in vrede te leeven, of eenige ftandhoudende verbintenissen met hunne Nabuuren aan te gaan. Een zo ongezellige geestgefteltenisse moet hun ook schuw maaken van alle vreemde beheersching. Van hier hun geftaage opftand tegen de *Russen*, hunne wreede rooveryen, hunne dagelyksche ftrooperyen op naby geleegene Volken, van

(*) Tegen de zwervende *Koriacs*, heb ik dezelfde klagten niet in te brengen, ik vond ze over 't algemeen openhartiger en verpligtender.

van hier de vyandlykheden en wraakneemingen die steeds onder hun plaats grypen.

Deeze staat van Oorlog baart in elk der *Koriacs* een woesten geest. De gewoonte van aanvallen en verdeedigen verwekt in hun een onkreukbaaren moed, die vermaak schept in geduurig vegten, en roemt op veragting des leevens. 't Bygeloof leent de hand om in hunne oogen deeze Bloeddorst te veredelen, door hun eene wet voor te schryven, welke hun gebiedt te overwinnen, of te sterven. Hoe belangryker de zaak is, die hun tot het opvatten der wapenen aanzet, hoe gretiger zy na den dood haaken. Noch de krygsdapperheid, noch het aantal hunner tegenstanderen, kan hun afschrikken, 't is in dien uitersten nood, dat zy zweeren by *de Zon niet meer te zullen zien*. Zy vangen het volvoeren van dien Eed aan met hunne Wyven en Kinderen den hals af te snyden, hunne wooningen in brand te steeken, en doldriftig op het midden hunner Vyanden aan te vallen. Het gevegt kan alleen eindigen, door de geheele vernieling van een der strydende partyen. De Overwonnenen zoeken nooit hunne behoudenis in de vlugt, de eer verbiedt zulks, en geen *Koriac* zal de nederlaage zyner Landgenooten overleeven.

De nabyheid der *Russische* vastigheden heeft, tot hier toe, geene verandering in de Leevenswyze der *Koriacs*, die een vast verblyf houden, te wege gebragt. Hunne Handelgemeenschap met de *Russen* maakt hun alleen vatbaar voor zugt tot overvloed, en begeerig na roof. Ongevoelig voor de voordeelen eener beschaafde Leevenswyze, schynen zy een wederzin te hebben van beschaafdheid, en hunne eigene Zeden en Gewoonten als geheel volkomen aan te zien (*).

Hun-

(*) De zwervende *Koriacs* waren, voor een langen tyd, nog veel onhandelbaarder. De onafhangelykheid aan welke zy gewoon waren, en de natuurlyke rustloosheid van hun Character, maakten hun weinig geschikt om zich aan eenig juk te onderwerpen. De *Russen*, van den anderen kant, betoonden zich, door zugt van vermeestering gedreeven, niet zeer gemaatigd, en poogden, waarschynlyk, zich eer gevreesd dan bemind te maaken. 't Is zeker dat zy veel spyts gevoelden, als zy zagen dat geheele Horden zich schielyk verstrooiden, op den minsten schyn van verdrukking, en te gader vlooden van de Vastigheden, waar zy hun, door de aanlokzels des Handels, poogden te vestigen. Deeze veelvuldige wegvlugtingen hielden aan tot de aankomst van den Major GAGURN. Door de wysheid van zyn bestuur, door zyne

Hunne geregelde bezigheid is jaagen en visfchen; doch alle jaargetyden laaten hun niet toe die bezigheden geftadig voort te zetten. Geduurende deeze tusfchentyden, fluiten zy zich op in hunne diepe wooningen, flaapen, eeten, en drinken zich dronken. Bedagtloos omtrent het toekomende, zonder nadenken over het voorledene, komen zy uit hunne *Yourts* niet te voorfchyn, eer de uiterfte nood hun dringt. Deeze *Yourts* zyn ruimer dan die der Noordlyke *Kamtfchatkaërs*, doch ze zyn bykans op dezelfde wyze verdeeld. Ik weet niet voor zeker te bepaalen of derzelver morsfigheid niet nog walchlyker is; dewyl men geen deur, of *Joupan*, of Wind-gat, vindt, moet de rook onverdraaglyk weezen.

Deeze Volken, vyanden van vlytbetoon, leeven, gelyk de

ne herhaalde uitnoodigingen, en goedaartige voorflagen, bragt hy allengskens deeze vlugtende Gezinnen te rug. Eerst keerde 'er één, toen twee, vervolgens drie, weder; de kragt des voorbeelds, en eene foort van nayver, wrogt op anderen. Toen ik my te *Ingiga* bevond, waren 'er niet minder dan elf *Yourts* of Hutten in de nabyheid dier Stad.

Doch, de verftandige handelwyze van den Major GAGUEN heeft, met nog beter uitflag, beantwoord aan de oogmerken der Czarinne, door zich te bedienen van het voordeel eener noodzaaklyke Handelgemeenfchap allengskens vast te ftellen, tusfchen de *Rusfen* en de *Koriacs*, van beide de benaamingen, door eene uitwisfeling van goede dienften in te voeren, die byzondere perfoonen aan elkander verbindt, en zeker, ten eenigen tyde, ongetwyfeld eene hervorming in de Zeden van dat Volk zal te wege brengen, door de oude herbergzaamheid in te voeren.

Indien een *Koriac*, tot afdoen zyner zaaken, zich genoodzaakt vindt, een nagt in de Stad door te brengen, vraagt hy verblyf by zynen *Rusfifchen* Vriend, en neemt 'er, zonder verderen omflag, bezit van. Zyn Gastheer merkt het als een pligt aan, hem te ontvangen, zyne neiging gade te flaan, zyne behoeften en wenfchen te voorkomen; in 't kort, hy fpaart niets om hem op de best mogelyke wyze te onthaalen, dat is, hem volftrekt dronken te maaken t'Huiskomende, vermeldt hy met genoegen zyn wedervaaren. Hy merkt het aan, als eene verpligting, als een heilige fchuld, waarvan hy zich by de eerfte gelegenheid, welke zich aanbiedt, wil kwyten. Dit is eene aangenaame gewoonte, byzonder voor den *Rusfifchen* Soldaat, die verpligt is veelvuldige reizen na de digt by liggende Dorpen te doen. De dankbaarheid van den *Koriac*, jegens zyn Vriend, bepaalt zich niet in hem huisvesting te verleenen, te onthaalen, en met lyftogt op zyne reize te voorzien; hy befchermt hem, en wordt zyn verdeediger tegen zyne Landgenooten.

de *Kamtschatkaërs*, van gedroogden Visch, het Vleesch en Vet van Walvisfchen en Zeewolven(*). De Walvisch wordt doorgaans raauw geëeten, de Zeewolf gedroogd en gekookt op dezelfde wyze als hun Visch, uitgenomen de Zenuwen, het merg en het brein, en nu en dan een ftukje Vleesch, 't geen zy raauw, met eene groote gretigheid, na binnen flingeren. Rendieren-Vleesch is hun geliefdfte Schotel. Gewasfen maaken ook een gedeelte van hun voedzel uit; zy verzamelen in den Herfst veele foorten van Besfen, van een gedeelte derzelven maaken zy een verfrisfenden drank (†); de rest wordt tot poeder gewreeven en gekneed met traan van den Walvisch of Zeewolf. Deeze lekkerny heet in de landstaale *Tolutchouka*, en wordt hier zeer hoog geagt; doch niets is voor myn fmaak onaangenaamer.

Hun gefteldheid op fterke Dranken, aangewakkerd door de duurte van den Brandewyn, en de bezwaarlykheid om denzelven op dien verren afftand te krygen, heeft hun aangezet om een drank uit te vinden bykans even fterk, welken zy trekken van een rooden Paddeftoel, in *Rusland* als een fterk vergif bekend, onder den naam van *Moukkamor* (§). Zy doen deezen met zekere andere vrugten in een vat, en dit zetzel heeft naauwlyks tyds genoeg om klaar te worden, of zy noodigen hunne vrienden om 'er van te drinken. Een edele nayver zet de gasten aan, en men is, om ftryd, bezig, wie best in ftaat is den Gastheer van zyn Nectar te ontlasten. Dit onthaal duurt één, twee of drie dagen, tot dat de drank op is. Dikwyls, op dat zy volzeker dronken mogen weezen, eeten zy alsdan den raauwen Paddeftoel. 't Is hoogst te verwonderen, dat 'er geen meer voorbeelden zyn van de heillooze uitwerkzelen deezer onmaatigheid. Ik heb nogthans eenige liefhebbers zeer ongefteld gezien, en die zeer bezwaarlyk weder beterden; maar ondervinding verbetert hun niet, en, by de eerfte gelegenheid, welke zich aan-

(*) Alle de *Koriacs*, die ik ontmoette op myn weg van *Poustrarefsk*, zyn even zeer, als de Bewooners van dat Gehucht, aan gebrek onderhevig. Alsdan is de bast van den Berkenboom, gemengd met Vet van een Zeewolf, hun éénig voedzel.

(†) De Rivieren, naby deezen *Oftrog*, zyn zo gering, dat ze geheel bevriezen, zo ras de koude begint, en geduurende meer dan een half jaar zyn de Inwoonders genoodzaakt, gefmolte fneeuw of ys te drinken.

(§) Dezelve wordt in de *Rusfifche* Huizen gebruikt, om Infecten te dooden.

aanbiedt, keeren zy weder tot dat meer dan beestagtig bedryf. 't Is geen loutere zinnelyke lust, 't is niet uit begeerte om een drank te drinken, die, door deszelfs smaaklykheid, een onwederstaanbaare trek, om 'er meer van te gebruiken, baart; zy zoeken, in deeze overdaadigheden, enkel in een staat van vergetelheid en verdooving te geraaken, zo dat zy naauwlyks weeten dat zy bestaan, als ik my zó mag uitdrukken; dit is hun eenig genot, dit houden zy voor het hoogste geluk.

De weezenstrekken van de meeste *Koriacs* zyn niet *Asiatisch*, en zy zouden als *Europeaanen* kunnen worden aangemerkt, hadden zy geene zo kleine gestalte, slegte statuur, en maakte de kleur van hun Vel geen onderscheid. De andere *Koriacs* hebben dezelfde kentekenende uitwendigheden als de *Kamtschatkaërs*. Onder de Vrouwen, inzonderheid, zyn 'er weinigen die geen diep ingezonke oogen, platte neuzen en uitsteekende kaaken, hebben. De Mannen missen meest allen den baard, en het hoofdhair is kort. De Vrouwen verwaarloozen het hair zeer, het hangt doorgaans langs de schouders af; eenige draagen het in een knots gebonden, of in een doek.

De Vrouwen draagen haare Kinderen in eene soort van wieg, welker gedaante my zonderling voorkwam. Dezelve is eene soort van bak met een kap 'er over, waarin het Kind in eene zittende gestalte geplaatst, en tegen de ongemakken van het Weêr beschut, is.

Onder de vreemde Gewoonten, welke by de *Koriacs* plaats vinden, moet ik meer byzonder gewaagen van de proeve, waaraan een Jongeling zich onderwerpt, als hy begeert te trouwen. Zo ras hy zyne keuze gevestigd heeft, maakt hy zyne opwagting by de Ouders zyner Vryster, en biedt aan als slaaf voor hun te zullen werken, gelyk zy het uitdrukken. De Vryster wordt terstond, met eene menigte van kleederen, omhangen, welke haar dermaate bedekken, dat het gelaat naauwlyks zigtbaar is. Zy wordt geen oogenblik alleen gelaaten. Haar Moeder en een aantal van oude Vrouwen vergezellen haar waar zy gaat, slaapen by haar, en verliezen haar, onder geen voorwendzel, welk ook, uit haar gezigt. De pooging van den Minnaar, het punt van geluk, waarop hy mikt, is haar bloote lichaam aan te raaken; dit is het eenig middel, waardoor hy haar kan bekomen. In dien tusschentyd voert hy alles met yver en onderwerping uit, wat de Bloedverwanten hem opleggen. Hy wordt, als 't ware,

de

de slaaf van dat Huisgezin, en is bezig in alle huislyke zaaken, hout kappen, water putten, ys aanbrengen, enz.

Liefde en de tegenwoordigheid van zyne Beminde bezielen hem met moed. Indien hy aflaat, is een enkele oogslag, hoe onverschillig, genoegzaam, om hem de vermoeienissen te doen vergeeten, en al den last zyner dienstbaarheid. De hoop, om den duur daarvan te verkorten, heeft invloed op alle zyne bedryven. Zyn oog is steeds gevestigd op de Godin van zyn hart, hy let op haare beweegingen, volgt haare schreden, en dringt zich onophoudelyk in, waar hy haar kan ontmoeten. Maar, hoe de Argusoogen van haare Oppasters te bedriegen! Het is een geduurige stryd van waakzaamheid tegen list. Ieder party gaat met gelyken yver en onvermoeidheid te werk. Uit zulke onvermoeide oppassingen, uit deeze ongerustheid des Minnaars, uit de voorzorgen, welke gedraagen worden om zyne kunstgreepen tegenstand te bieden, zou men welligt opmaaken, dat hy na de hand van eene uitneemende schoonheid dong. Wie zou zich verbeelden kunnen, dat het voorwerp van de gedagten en wenschen deezes *Koriacs* de Leelykheid zelve was, en dat hy geene andere belooning voor zo veele moeite te wagten hadt, dan een maager, geel en vuil, vel aan te raaken? In de oogenblikken, dat hy van slaafschen arbeid ontslaagen is, en vryheid heeft om zyne Zielsvoogdesse te zien en te naderen, tragt hy haare genegenheid te winnen, door eene vaardige pooging om tot het aanraaken te komen; doch het aantal, en de dikte, haarer kleeding is een onverwinnelyk bolwerk. Vergramd door zo veele hindernissen, plukt hy die benyde bedekzels af. Wee hem! indien hy verrast worde, in deezen gewaagden aanval! De Bloedverwanten, de onverbiddelyke Oppasters, vallen op hem aan, en dwingen hem zyn prooi te verlaaten. 't Is doorgaans met de welspreekendheid van schoppen en stokslagen, dat zy hem overreeden om af te laaten, en eene betere gelegenheid af te wagten. Indien hy wederstand biedt, wordt hy by de hairen weggesleept, of de nagels deezer Oude Wyven tekenen zyn aangezigt. Wanneer hy mismoedig wordt, of mort wegens deeze wreede behandeling, zendt men hem oogenbliklyk heenen, en hy verbeurt, voor altoos, alle aanspraak op het beoogde Huwelyk, 't geen voor het teken der grootste ongenade wordt aangezien, 't welk een *Koriac* kan ten deele vallen.

Maar

Maar zwaarigheden ontsteeken alleen zyne begeerten te heftiger. Verre van klaagen, verre van zich mismoedig te betoonen over deeze ruwe behandelingen, merkt hy zich aan als te meer gerechtigd tot het geluk, 't welk hy bedoelt. Hy verheugt zich over, en roemt op, alle de tegenheden en kwellingen, welke hy moet uitharden, geduurende zyn verliefde en moeilyke dienstbaarheid.

Het is doorgaans niet voor het verloop van twee of drie jaaren, meer of min, dat hy het bedoelde einde bereikt. Trotsch op zyne behaalde zegepraal, vliegt hy heen om de Bloedverwanten van zyn geluk te verwittigen. De getuigen worden opgeroepen, en de Vryster wordt ondervraagd (*). Haar getuigenis is noodzaaklyk, zo wel als eenig bewys, dat ze aangeraakt is by verrasfing, en vrugtlooze poogingen deedt om zich te verdeedigen. Haare hand wordt dan gegeeven aan den Overwinnaar; doch hy vindt zich verpligt te wagten, tot men ziet, dat zy 'er aan kan gewennen om met hem te leeven. Van dit oogenblik af, speelt hy, bevryd van den slaafschen arbeid, den Vryer by zyne aanstaande Vrouw, die misschien niet moeilyk is, om dat zy zich ontslaagen vindt van zulk een lastigen opschik.

Deeze tweede trap van Vryery duurt zelden lang, de Vryster geeft, in tegenwoordigheid der Familie, schielyk haare toestemming, en niets meer is 'er noodig om hem alle de regten eens Egtgenoots te vergunnen. De Huwelyksplegtigheid en het Bruiloftsfeest bestaan enkel in het zamenroepen der wederzydsche Familiën, die 'er om stryd op uit zyn om zich dronken te drinken, in naavolging van het nieuw getrouwde Paar. Veelheid van Vrouwen is niet gemeen onder de *Koriacs*; nogthans heb ik voorbeelden gezien dat men 'er geene zwaarigheid van maakt.

De Lykplechtigheden, onder de *Koriacs*, hebben een treffende gelykvormigheid met de oude Instellingen des *Heidendoms*, nog waargenomen door verscheide onbeschaafde Volken onder het nieuwe Halfrond. Als een *Koriac* sterft, komen de Bloedverwanten en Naabuuren om hem het laatst vaarwel te zeggen. Zy regten een Lyk-houtstapel op, waarop zy een gedeelte der goederen des Overle-

(*) De Beminde is waarschynlyk niet altoos wreed; maar even onverduldig als de Minnaar, om een einde te maaken aan deezen lastigen staat; en erkent daarom misschien wel aangeraakt te weezen, eer het met de daad plaats greep.

kleederen plaatzen, en eenigen leeftogt, beftaande uit Rendieren-vleesch, Visch, Brandewyn, met één woord, uit alles wat zy veronderftellen, dat hy, op zo lang een reis, noodig hebbe, en hem voor fterven in de andere wereld kan behoeden. —— Indien het een zwervende *Koriac* is, brengen zyne Rendieren hem tot den Houtmyt; een vaste wooning houdende *Koriac* wordt door zyne Honden derwaards gebragt, of door zyne Bloedverwanten gedraagen. Het Lyk is gedoscht in de beste kleeding, en ligt in een foort van kist. Daar in liggende, ontvangt de Overledene nogmaals het vaarwel van de Omftanderen, die, met toortzen in de hand, het eene eer rekenen, hun Bloedverwant of Vriend fchielyk tot asfche te doen verbranden. Zy voelen alleen het leedweezen eener korte afweezigheid, en niet van eene eeuwigduurende fcheiding. Zy draagen geen rouwe, en de Lykftatie eindigt in een tooneel van Onmaatigheid, waar de dampen van fterken drank en tabak welhaast het denken aan den Geftorvenen verdryven. Naa eenige weinige maanden Weduwe geweest te zyn, mogen de Vrouwen weder trouwen.

De bygeloovige gebruiken by hunne Begraafenisfen, en hun fchielyk voorbygaande rouwe over het verlies van Perfoonen by hun allerdierbaarst, zyn, myns oordeels, een overtuigend bewys van hunne onverfchilligheid omtrent dit leeven, welks kortheid hun noch verbaast, noch bedroeft. Hun Godsdienstftelzel brengt hun waarfchynlyk tot de vertroostende hoope van een voortduurend beftaan. De Dood is, in hunne oogen, flegts de doorgang tot een ander Leeven. By het verlaaten deezer Wereld verbeelden zy zich niet dat hunne vermaaken eindigen; doch dat andere genietingen hun wagten. Dit ftreelend vooroordeel, 't welk ik vermeldde in myn onderhoud met OUMIAVIN, geeft oplosfings genoeg, wegens zyne Godsdienftige verlegenheden en den woesten moed van zyne Landgenooten. Maar hunne ongerymde Leerftellingen verdienen een omflagtiger ontvouwing, fchoon de Dienst, op welken zy gegrond zyn, zeer eenvoudig is, en 't wonderbaare daarin by lange na niet aantrekkelyk. Het geheele Godsdienstftelzel der *Koriacs* is in de volgende byzonderheden begreepen.

Zy erkennen een Opperst Weezen, den Schepper aller dingen. Hy woont in de Zon, wier brandende Schyf zy aanmerken als den Throon of het Paleis van den Heer der Natuure, dien zy waarfchynlyk verwarren met dat Hemelsch Vuur, 't welk veronderfteld wordt zyne Woonplaats te

wee-

weezen (*). Ik hel over om dit te gelooven; dewyl zy hem noch vreezen, noch dienen. Zy draagen hem geen gebeden op. Goedheid, zeggen zy, is zyn weezen; al het goede, 't welk in de Wereld is, daalt van hem af, en 't is onmogelyk dat hy eenig kwaad zou doen. Mogen wy uit deeze stelling niet besluiten, dat het gezigt van de bestendige en algemeene weldaaden, toegebragt door deezen Koning der Hemellichten, die leeven, werkzaamheid en kragt geeft aan alle Aardsche dingen, welken hun dit Licht der Wereld doet aanzien voor hun Beschermgod, hun vervult met het bovengemelde blinde vertrouwen?

Het Beginzel des Kwaads houden zy voor een Boos Weezen, 't welk met het Goede Weezen de Opperheerschappy der Natuure verdeelt (†). De Magt deezer twee Weezens is even groot. Gelyk het een bedagt is op 't geluk des Menschdoms, zo is het ander 'er op uit om het ongelukkig te maaken. Ziekten, Onweeren, Hongersnooden en rampen van allerlei soort, zyn het bedryf van het laatste, en de werktuigen zyner wraake. 't Is om de wraak van dat Weezen te bevreedigen, dat zy hun persoonlyk belang opöfferen en Godsdienst pleegen. Hun Eerdienst wordt enkel door schrik voorgeschreeven, waarmede deeze dreigende Godheid elks hart vervult, en bestaat in Zoenöfferanden. Zy offeren 't zelve verscheidenerlei Dieren op, zo als zy gebooren zyn, Rendieren en Honden (§), alsmede de eerste vangst van hun Jagt en Visschery, en wat zy dierbaars bezitten. Hunne Godsdienstverrigtingen bestaan in gebeden en dankzeggingen. Geen Tempels of Heiligdommen treft men by hun aan. Deeze ingebeelde Godheid wordt gelykerhand op alle plaatzen gediend, en hoort den *Koriac*, die haar alleen in de

(*) Dit Godsdienststelzel is ook dat der *Tchoukckins*, en, vóór de invoering des *Christendoms*, dat der *Kamtschatkaërs*.

(†) Zy gelooven ook in mindere Godheden. Eenige merken zy aan als Huisgoden, de Bewaarders van hunne Boersche Hutten. Deeze Afgoden, ruw gesneeden en zwart door den rook, hangen in het meest zigtbaar gedeelte hunner *Tourts*. Zy zyn gekleed naar de wyze der *Koriacs*, en vercierd met bellen, ringen en veelerlei andere yzeren en koperen snuisteryen. De andere mindere Godheden houden zy voor Bewoonderen der Bergen, Bosschen en Rivieren, 't geen ons de Berg-, Bosch, en Water-Nymphen der *Grieken* herinnert.

(§) Dikmaals zag ik, op myne reizen, de overblyfzels van Honden en Rendieren aan staaken hangen; de Godsdienstigheid der Offeraaren aanwyzende.

de Woestyn aanroept zo wel als het vergaderde Gezin, 't welk in de verbeelding is, dat zy dezelve gunstig en geneegen maaken, door zich Godsdienstig in hunne *Yourts* dronken te drinken: want dronkenschap is by dit Volk een Godsdienstbedryf geworden, en de grondslag van alle hunne plechtigheden.

Deeze Demon, deeze gedugte Geest, is zeker het zelfde Weezen als de *Koutka* der *Kamtschatkaërs*, voor wiens Dienaars en Verklaarders de *Chamans* zich zelven uitgeeven. Hier, even als op dat Schiereiland, werkt de geheimzinnige taal deezer toveraaren op de ligtgeloovigheid, en verwerft de eerbiedenis der menigte. Zy verrigten de Genees- en Heelkunde met gelyk geluk. Deeze verrigtingen, hun, by uitsluiting van alle anderen, eigen, daar zy veronderstelá worden veeleer het hulpbiedend vermogen door Inblaazing dan door Ondervinding verkreegen te hebben, schenken hun een onbeperkten invloed. Men zendt om hun uit alle de deelen des Lands, en de bewyzen van dankbaarheid zyn vooräf in gereedheid gebragt. Zy vraagen met trotsheid wat zy willen hebben, en merken alles wat hun gegeeven wordt aan als een schatting aan hun verschuldigd. 't Is onder voorwendzel van aan de Godheid, wier mond zy zyn, een aangenaam offer toe te brengen, dat zy zich alles toeëigenen wat de Inwoonders kostlyks en schoons bezitten. Men behoeft niet te denken, dat deeze Bedriegers hunne volgzaame Aanhangers aanlokken door een vertoon van deugd, door strikte uitwendige waarneemingen, en een streng leeven; integendeel zy overtreffen hun in ondeugden, en zyn min maatig. Als zy hunne tover-plegtigheden zullen volvoeren, geeven zy voor, den geheelen dag gevast te hebben; doch zy maaken deeze onthouding 's nagts goed, door ryklyk te drinken van den *Moukhamor*, de dronkenmaakende vergiftige drank hier boven beschreeven, waar van zy in de ruimte gebruiken, en ook, tot dronkenswordens, de vrugt eeten. Deeze voorbereidende dronkenschap merken zy aan als een pligt. 't Is waarschynlyk dat zy de uitwerkzels den volgenden dag voelen, en van daar die verheffing van geest gewaar worden, welke veel toebrengt om hun verstand te verwilderen, en hun de noodige sterkte te geeven tot de buitenspoorigste vervoeringen (*). De

(*) Deeze Drank gebruikte ook een *Sibertsche* Waarzegger, waar van de Graaf DE BENYOWSKY ooggetuigen was. Zie *Memoirs and Travels of* M. A. COUNT DE BENYOWSKY, Vol. I. pag. 185.

De taal der *Koriacs* heeft geene verwantschap met die der *Kamtschatkaërs*; hun uitspraak is scherper en langzaamer, doch min lastig, en heeft die vreemde klanken, die sisingen niet, zo moeilyk uit te spreeken als te schryven.

Schoon de naam dezelfde zy, is 'er geen soort van gelykheid tusschen de Wooningen van de zwervende, en de onder den grond vervaardigde verblyfplaatzen der op hun plaats blyvende *Koriacs*. De *Russen*, niet weetende hoe de verschillende Woonplaatzen van deeze Volken te onderscheiden, hebben aan allen den naam van *Yourt* gegeeven, zonder zich te bekommeren over de oorspronglyke betekenis van het woord, 't welk een onderaardsch verblyf aanduidt. De *Yourts* der Zwervenden zyn eigenlyk Tenten, in de gedaante van Hutten, op den grond geplaatst. Geen andere voorzorg wordt 'er omtrent den grondlag gedraagen, dan het aftekenen van den omtrek, en het wegwerken van de sneeuw daar binnen. Rondsom den omtrek wordt een aantal stokken, op gelyken afstand, gestooken, die, in den top vereenigd, elkander onderschraagen. Dit ruwe timmerwerk heeft een jammerlyk bekleedzel van getaande Beestenvellen, van het voetstuk af tot den afstand van twee voeten van den top loopende: dit wordt opengelaaten om lugt te scheppen, en tot een gat voor den rook (*). Hier uit ontstaat een vry groot ongemak: dewyl 'er niets is om het middelste gedeelte der Wooning voor den regen en sneeuw te dekken; intusschen is dit de plaats waar zy hun vuur stooken, en hun eeten toebereiden. De Familie en de Knegts die op het Vee passen slaapen onder *Pologs*, eene soort van Hutten of laage Tenten, in verscheide afdeelingen geplaatst, rondsom de *Yourt*, zeer gelykende op de vierkante Tenten der *Tchouktichis*.

De onvaste staat van dit zwervend Volk deedt hun deeze soort van Wooning uitvinden. De zamenstelling van hun geheele Wooning, zeer ligt en gemaklyk zynde, maaken zy weinig zwarigheid om van plaats te veranderen. Zo ras zich eenige de minste noodzaaklykheid opdoet, of zy eenige ongelegenheid ontwaar worden, pakken zy de Tenten op, leggen de Stokken in de langte op hunne Sleeden, en de Dekvellen by hunne andere Goederen.

(*) De *Yourt* van myn Gastheer was omtrent vier-en-twintig voeten over 't kruis, en bykans van diezelfde hoogte. De omtrek beneden twee en-zeventig voeten, de top hadt de gedaante van een kegel.

ren. Zy slaan de Tenten op een andere plaats neder, en verlaaten die binnen kort op nieuw, zo dat zy, om zo te spreeken, alle dagen van plaats verwisselen. Hunne Sleeden staan gevolglyk altoos gelaaden naast hunne Wooningen; de voorraad en andere noodwendigheden worden 'er uitgehaald, naar gelange zy dezelve behoeven.

LEEVENSBYZONDERHEDEN VAN DEN EERW. JOHN WESLEY, A. L. M. BEROEMD PREDIKER ONDER DE METHODISTEN. MET AANMERKINGEN OVER DEN OORSPRONG EN DE BEDRYVEN DEEZES AANHANGS.

(Uit het Engelsch.)

(*Vervolg en Slot van bl. 261.*)

WESLEY's *Journals* zyn vol van de Ongerustheden, welke hy den Duivel veroorzaakte, en van de Kwellingen, welke de Duivel hem aandeedt. „ De Duivel," schryft hy, „ wist dat zyn Koningryk wankelde, daarom „ wekte hy zyne Dienstknegten op om de klokken te luiden, en al het geraas te maaken, 't welk zy konden (*). „ De Kinderen des Duivels vogten dapper voor hun Meester, opdat diens Koningryk niet zou verwoest worden; „ veele steenen vielen aan myne regter- en slinkerhand. (†). „ Een en ander der Kinderen Beliäls hadden ons verscheide „ nagten te vooren bestreeden (‡)." Ja, zo gewoon was hy aan deeze kampgevegten met den Boozen, dat het hem, ten eenigen tyd, verwonderde, den vyand stil en gerust te vinden; tot hy bedagt, dat zulks geschiedde, om dat hy zich wel verzekerd hieldt van zyne bezittingen. „ Ik predikte — evenwel heb ik tot nog maar één eenig Persoon „ onder hun gevonden, die van de liefde tot God kennis „ hadt, eer myn Broeder kwam. Geen wonder, de Duivel „ was zo stil: want hy vondt zich in een vreedzaam bezit (§)." Een ander voorbeeld geeft hy ons van deeze vreedzaame verstandhouding tusschen zyne Toehoorders en den Duivel, in een zyner Noordlyke Uittochten. „ Woensdag

(*) *Journal from Nov.* 1. 1739. *to September* 3. 1741. p. 37.
(†) *Ibid.* p. 82.
(‡) *Ibid.* p 31.
(§) *Ibid. from Nov.* 25. 1746. *to July* 20. 1750. p. 29.

„ dag den 29ften, predikte ik te *Durham* voor eene *ftille* „ en *ftomme* Vergadering (*).” Maar dit duurde nooit lang waar hy kwam; want hy bezat altoos de kunst om deezen geestlyken doodflaap te geneezen, door een geweldige beroering der harten.

Wanneer de Duivel het Gemeen aan 't gisten gemaakt hadt, vervoegde hy zich, gelyk andere Staatkundigen, na een beter gezelfchap; zulken als de twee WESLEY's, en de Heiligen. Maar, als deeze ftaatlyke ontmoeting niet in zyn fmaak viel, poogde hy hun door flaagen in een beter humeur te brengen. „ Ik ftond een weinig verbaasd over zommi- „ gen, die door den Satan op eene vreemde wyze getroffen „ waren, en een *Geest van lachen* kreegen. — Ik had het „ zelfde ding, tien of elf jaaren geleden, ondervonden. „ Een gedeelte van den Zondag had ik toen met myn Broe- „ der befteed, in het wandelen door de Velden, en het „ zingen van Pfalmen. Maar, op zekeren dag, zo als wy „ zouden beginnen met zingen, borst hy uit in een *luid-* „ *rugtigen lach*. Ik werd zeer toornig, en kort daarop „ lachte ik zo hard op als hy. Wy ftonden op 't punt van „ te barften, en moesten na huis gaan, zonder een regel „ meer te zingen (†).” Van het Hoofd daalden deeze ftuiptrekkende beweegingen op de Leden neder, en kwamen hun ryklyk over. „ Op zekeren avond ontftondt 'er onder „ ons zulk een *Geest van lachen*, dat veelen 'er zich groot- „ lyks aan ergerden. Maar de aandagt van allen werd „ fchielyk bepaald op de arme LOUISA S ——, die zo ge- „ weldig, en op zo onderfcheide wyzen, van den Boozen „ getrokken werd, als ik nooit voorheen zag. Zomtyds „ *lachte zy*, daarop brak zy uit in vloeken en lasteren (§).” Ter deezer gelegenheid verhaalt hy een voorval, van 't welk, fchoon hy 't zelve niet ten regten gebruike heeft aangewend, de bedaarde en aandagtige Leezer het kan doen. „ Onze uitwendige beproevingen, in de daad, waren nu „ geweeken, en vrede was in alle onze landpaalen. Maar „ des te overvloediger waren onze inwendige beproevin- „ gen, en, indien één Lid leed, leeden alle de andere Le- „ den met het zelve. Zo zonderling eene Sympatie zag ik „ nooit voorheen; de groote beproeving die één onderging, „ ver-

(*) *Journal from July* 20. 1750. *to October* 28. 1754. p. 16.
(†) *Ibid. from Nov.* 1. 1739. *September* 3. 1741. p. 37.
(§) *Ibid.* p. 37.

„ verspreidde zich op eene wondere wyze tot de overi-
„ gen; zo dat zeer weinigen vry bleeven (*)."

In deeze veelvuldige stryden werd de Duivel in 't einde moede, en de Heer WESLEY noodzaakte hem de wyk te neemen in de lichaamen van Vriend of Vyand zonder onderscheid, juist zo als hy 't best kon vinden. En hier mede zyn wy gevorderd tot het schitterendst gedeelte van den arbeid onzes Apostels, bestaande in den Duivel uit te dryven, ten aanschouw van de geheele Vergadering, door Duivelbanningen en Geestlyke Uitdryvingen. —— Maar was het werk des Boozen dus groot, de Genade werd te meer overvloedig, in dit gedenkwaardig tydperk, toen JOHAN WESLEY zyne zending eerst aanving. De Geest overwon allen tegenstand, brak door alle sterkten der Zonde heen, en ook door die der *Ongevoeligheid*, waar tegen de Heer WESLEY zich meest verzette. Door den mond der Kinderen en Zuigelingen, werd de Geest wederom gepreezen; de Jongelingen zagen gezigten, de Ouden droomden droomen, de Geest des Heeren was uitgegaan, en hieldt niet stil, voor dat hy zich geopenbaard hadt in de uiterste betooning van zyne kragt, de *Wedergeboorte.* „ Zo menige getuigen," schryft hy, „ heeft GOD
„ gegeeven, dat zyn hand *nog* uitgestrekt is om te hee-
„ len; en dat *nu nog* zelfs Tekenen en Wonderen ge-
„ wrogt worden, door zyn Heilig Kind JEZUS (†)."

In deezer voege heb ik, zegt zyn Lordschap, ten besluite van dit gedeelte zyns Onderwerps, gepoogd, het masker af te ligten van het gloeiend en mismaakt aangezigt der Geestdryverye en Verleidinge. De kragt van den Godsdienst heeft 'er my toe in staat gesteld; de belangen van den Godsdienst hebben my aangespoord tot deeze onderneeming; niets brengt de *Leer der Genade* meer in wanagting dan deeze naamaakzels des Geests van God.

Dit zyn de gevoelens van deezen grooten Kerkvoogd, over een der belangrykste Onderwerpen, die de aandagt eens *Christens* kunnen bezig houden. De Beginzels en het gedrag der Hoofden eens Aanhangs, welke eene grootere zuiverheid in Leere, en eene meerdere heiligheid in Zeden, voorgeeft te bezitten, dan anderen, na te speuren, was ongetwyfeld den arbeid des Bisschops waardig: dewyl de

(*) *Journal from Nov.* 1. 1739. *to Septemb.* 3. 1741. p. 37.
(†) *Ibid. from Aug.* 12. 1738. *to Nov.* 1. 1739.

de Apostel JOANNES beveelt, *niet eenen iegelyken Geeste te gelooven*, *maar de Geesten te beproeven of zy uit* GOD *zyn: want veele valsche Propheeten zyn uitgegaan in de Wereld* (*). Hier door alleen kunnen wy het bevel opvolgen van eenen anderen Apostel, *dat onze Liefde meer en meer overvloedig moet worden in kennis en allen gevoelen, op dat wy mogen beproeven de dingen die daar van verschillen; op dat wy opregt zyn en zonder aanstoot te geeven, tot op den dag van* CHRISTUS (†). Hier door alleen, worden wy, eindelyk, in staat gesteld, om te onderscheiden *de Wysheid, die van boven komt, die, ten eersten, zuiver is, daar naa vreedzaam, bescheiden, gezeglyk, vol van barmhartigheid en van goede vrugten, niet partydig oordeelende en ongeveinsd* (§). —— Maar met dit alles moet men bekennen, dat, in deeze opgegeevene eigenschappen, in de Geesten te onderzoeken, eenige trekken zyn, niet zeer overeenkomstig met dien geest van bitterheid en spotterny, al te zeer doorstraalende in de aanmerkingen van zyn Lordschap. —— In de daad, men heeft, met regt, opgemerkt, dat, welke goede en pryswaardige oogmerken WARBURTON ook moge gehad hebben, of hoe volyverig hy geweest zy, om de belangen van den redelyken Godsdienst te beschermen tegen den indrang der Geestdryverye, hy niet geheel gelukkig was in de keuze der middelen, om die goede oogmerken te bereiken. 'Er is veel scherpzinnige redenkaveling, en veel steekend vernuft, in dit zyn Werk; doch het heeft tevens te veel ligtvaardigheids in zich, voor eenen deftigen Bisschop, en te veel schampers, voor een opregt Christen.

De Heer WESLEY gaf een Brief in 't licht aan deezen Bisschop, waarin hy met veel zagtheids en gemaatigdheids, zo wel als met veel betoons van bekwaamheid, zich poogde te dekken, tegen de aanvallen van WARBURTON, niet alleen door het gezag der Heilige Schriften, maar ook dat der Kerk, door hoog Gezag vastgesteld; en bewyzen van de laatstgemelde soort, moet men toestaan, konden, zonder veel onvoegelykheids aangevoerd worden, in een Brief aan een Opperhoofd dier Kerke ingerigt.

By zyne wederkomst uit *Georgia*, lag de Heer WESLEY een bezoek af by den Graaf van ZINSENDORF, den ver-

maar-

(*) 1 JOAN. IV. 1.
(†) PHILIPP. I. 9, 10.
(§) JACOB. III. 17.

maarden Grondvester van de *Moravianen* of *Herrnhutters*, te *Herrnhuth* in *Opper Lausnits*. Het volgende jaar verscheen hy weder in *Engeland*, met zyn Broeder CHARLES aan 't hoofd der *Methodisten*. Hy deedt zyne eerste Veld-predicatie te *Bristol*, op den tweeden April MDCCXXXVIII, zints welken tyd zyne Leerlingen steeds zeer toenamen. In 't Jaar MDCCXLI, hadt 'er een zeer ernstig geschil plaats, tusschen hem en den Heer WITHEFIELD. Als hy, in 't Jaar MDCCXLIV, in eene Herberg te *Taunton* zogt te prediken, werd hem zulks door de Overheid verboden. Schoon hy, den overigen tyd zyns leevens, meest in *Londen* zich ophieldt, reisde hy nu en dan door alle deelen van *Groot-Brittanje* en *Ierland*; allerwegen Gemeenten oprigtende. In 't Jaar MDCCL, trouwde hy eene Dame, van welke hy naderhand gescheiden werd. By deeze, die in 't Jaar MDCCLXXXI, overleedt, hadt hy geen Kinderen.

Wy hebben reeds vermeld, dat de Heer WESLEY veel, en over veelerlei Onderwerpen, schreef. Godgeleerdheid, Gemoedelyke en Geschilvoerende, Leevensbeschryving, Geschiedenis, Staatkunde, Wysbegeerte en Dichtkunst, gaven, op onderscheide tyden, stoffe aan zyne pen; en welke begrippen men ook vorme van zyne gevoelens in het Godsdienstige, 't is niet mogelyk hem de verdiensten te weigeren, om veel goeds, onder den laageren rang des Volks, gedaan te hebben (*). Hy bezat zeker groote bekwaamheden, en eene welspreekenheid, zeer geschikt naar den kring zyner Toehoorderen, en hun hoogst aangenaam. Nu drie jaaren geleeden, waren zyne kragten allengskens afgenomen; nogthans rees hy 's morgens ten vier uuren op, predikte, reis-

(*) De Schryvers van *the Monthly Review for March*; 1791. p. 289, WENDEBORN's *View of England* beoordeelende, merken op, „ dat 'er meer ernstige geschiktheid tot Godvrugt „ is onder de laagere rangen des Volks die eenigzins denken, „ dan zelfs by de Geestlyken: de vlugt, welke de *Methodistery* „ neemt, strekt 'er van ten bewyze: naardemaal de werk- „ zaame *Methodistische* Predikers weinig meer doen dan het „ zigtbaar gebrekkige van de geordende Leeraars aanvullen, „ en niet altoos op een steenagtige aarde arbeiden. Hierin „ heeft men den grond te zoeken, dat de *Methodisten* by de „ Geestlykheid der Hooge Kerk meer gehaat zyn, dan eenige „ andere *Dissenters*." Vert.

reisde en schreef naar gewoonte (*). 's Woensdags vóór zyn Dood, predikte hy te *Leatherhead* in *Surrey*. 's Vrydags daarop, vertoonden zich de eerste aanduidingen van zyne, vast naderende, ontbinding. De vier volgende dagen, bragt hy door in GOD te looven; en hy verliet dit tooneel, op 't welk hy zo groot eene rolle gespeeld heeft, op den tweeden van Maart MDCCXCI, in het acht en tachtigste jaar zyns ouderdoms. Zyn overschot, na ten toon gelegen te hebben, in zyne Kapel in de *City-road*, gekleed met het geestlyk Gewaad, 't geen hy gewoon was te draagen, met een ouderwetsche Kerkelyke Kap op 't hoofd, met een Bybel in de eene hand, en een witte Zakdoek in de andere, werd, volgens zyne eigene begeerte, en op de eigenste wyze, als dat van den Eerw. WHITEFIELD, op den negenden begraaven, op het Kerkhof agter zyne Kapel, onder een verbaazend grooten toevloed zyner Vrienden en Bewonderaaren, van welken veelen zich, te deezer gelegenheid, in diepen rouw vertoonden. In den Lykdienst, nam men eene byzonderheid waar, in stede van: „ Wy danken U hartelyk, dat het U behaagd hebbe dee„ zen onzen *Broeder* te verlossen," las men „ onzen *Vader*". Eene Lykreden werd, vóór de Begraafenis uitgesprooken, door Dr. THOMAS WHITHEAD, een der Doctoren in het *Londen Hospitaal*, en, op den dertienden, waren de onderscheide Kapellen van zynen Aanhang, in *Londen*, met zwart behangen.

Men heeft te regt opgemerkt, dat de arbeid van den Heer WESLEY, voornaamlyk, ingerigt was ten dienste der zodanigen, die geen Onderwyzer hadden; hy predikte voor de zwervende Landloopers, voor de Mynwerkers in *Cornwall*, en de Kooldelvers in *Kingswood*. Deeze ongelukkigen leefden op de ongebondenste wyze, en begingen veele moorden ongestraft, vóór dat de *Methodisten* opkwamen. Door de menschlievende en onvermoeide poogingen van den Heer WESLEY, en diens Broeder CHARLES, is een bezef van 't betaamlyke, van zeden, van Godsdienst, ingevoerd

(*) Volgens een gemaakten overslag, omtrent het Dienstwerk van den Heer WESLEY, zouden de Predikatien, door hem in den tyd van zestig jaaren gedaan, ieder dag op twee gerekend, en dus 730 in 't Jaar, niet minder dan 43,800 beloopen. *Algem. Konst- en Letterbode*, IV D. bl. 137. *Vert.*

woord by de heffe des Menschdoms; de onkundigen werden onderwezen, de elendigen verlost, en de verlaatenen te rug geroepen. Zyn persoonlyke invloed was misschien grooter, dan die van eenig byzonder Mensch in eenig Land. —— Maar het bestek, 't geen ik my voorstelde, laat my niet toe, om tegenwoordig breeder uit te weiden, over het Character van deezen zonderlingen Man. Ik zal dit Leevensberigt besluiten, met eene korte opgave van zyne voornaamste Werken.

Onder de Godgeleerde Schriften van den Heer WESLEY, (om van zyne *Journals* niet te spreeken,) vinden wy — 1. *Predestination calmly considered*, 1752. In dit Werk, gaat hy de Leer der volstrekte en onvoorwaardelyke Voorbeschikking te keer; 't zelve is hoofdzaaklyk ingerigt tegen Dr. GILL. — 2. *The Means of Grace, a Sermon on* MALEACHI III: 7. 1755. — 3. *A Letter to the Rev. Mr.* LAW, *occasioned by some of his late Writings*, 1756. Uit deezen Brieve blykt, dat des Heeren WESLEY's bewondering, der vroegere Schriften van den Heer LAW, hem niet belette veele plaatsen, die berispende aanmerking verdienden, aan te treffen, in de laatere Verhandelingen van dien Heer, over den *Geest des Gebeds* en den *Geest der Liefde*. Hy stelt de Wysbegeerte van den Heer LAW, in deeze Verhandelingen ten toon gespreid, voor, als overtollig, onzeker, gevaarlyk, onredelyk, en onschriftmaatig; en raadt hem de Schriften der Apostelen PAULUS, JACOBUS, PETRUS en JOANNES, te leezen en te beoefenen, in stede van de Boeken van TOULER en BEHMEN; met één woord, om de onverstaanbaare wartaal der *Mystyken* vaaren te laaten, en tot den eenvoudigen Godsdienst van den Bybel weder te keeren. — 4. *The Doctrine of Original sinn, according to Scripture, Reason and Experience*, 1757. Dit diende ter wederlegging van Dr. TAYLOR's beroemde Verhandeling over dit Onderwerp, welk de Heer WESLEY, in het vuur van zyn Yver, behandelt, als *Oude Deïstery in een nieuw Kleed*. — 5. *The Great Assize*, eene Leerreden gepredikt op de *Bedfordsche* Geregtsdagen, 1758. — 6. *A Sermon on the Death of the Rev.* Mr. GEORGE WHITEFIELD; hy sprak deeze Lykreden uit in de Kapel in *Tottenham-court-road*, en in de *Tabernacle in Moorfields*, 18 Nov. 1770. Verscheide andere Leerredenen werden door hem in druk gegeven: hy vondt zich in Godgeleerden twist ingewikkeld, met den Eerw. Dr. FREE, die de begin-

ginzels der *Methodisten* in 't algemeen had aangekant; met de Heeren RICHARD THOMPSON, RICHARD HILL, ROWLAND HILL, HERVEY en TOPLADY, over eenige Stellingen der *Calvinisten*.

In de Geschiedenis en Leevensbeschryving, hebben wy van zyne hand, *A Concise History of England*, 1776; welke weinig meer is dan eene nieuwe Uitgave van Dr. GOLDSMITH's *History*, met eenige veranderingen en verbeteringen. —— Het Leeven van Madame GUYON, en eenige andere Leevensbeschryvingen.

Zyne Staatkundige Werken zyn, 1. *Free Thoughts on the present State of Public Affairs*, 1770. Deeze gedagten dienen tot Loftuiting van het Staatsbestuur in dat Tydperk. — 2. *Thoughts on Slavery*, 1774. Dit Stukje behelst eene fraaije optelling, van Stukken en Bewyzen tegen den Slavenhandel. — 3. *A Calm Addresſs to the American Colonies*, 1775. Dit Geschrift, waarin de Heer WESLEY zich een yverig Koningsgezinde betoont, gaf gelegenheid tot veele over- en weerschriften. — 4. *Some Observations on Liberty*, 1776. Deeze schreef hy ter beantwoording van Dr. PRICE's zo beroemde Aanmerkingen over de Vryheid. — 5. *A Calm Addresſs to the Inhabitants of England*, 1777. Deeze Aanspraak strekt ten vervolge zyner Aanmerkingen over de Vryheid.

In de Geneeskunde schreef hy *Primitive Physic*. Dr. HAWES gaf een Onderzoek van dit Werk uit, om de groove misslagen in 't zelve aan te wyzen, en de onkundigen te waarschuwen voor de gevaaren, welke zy liepen, door een blind vertrouwen op die Geneeskunde te stellen.

Eindelyk gaf hy in de Wysbegeerte uit, *A Survey of the Wisdom of God in the Creation: or a Compendium of Natural Philosophy*, 1763. In dit Werk heeft hy het Plan van DERHAM gevolgd: het is grootendeels eene Overzetting des *Latynschen* Werks van JOHN FRANCIS BUDDÆUS, Hoogleeraar in de Wysbegeerte, te *Jena* (*).

(*) Van dit Werk, heeft de Eerw. PETRUS LOOSJES. ADZ. gebruik gemaakt, in zyne *Beschouwingen van de Werken der Natuur*, of *Vervolg* op J. RAY, by de Drukkers deezes uitgegeven in den Jaare 1768. Zie de Voorreden. *Vert.*

DE

DE GIERIGHEID.

Eene Idylle.

(Naar het Fransch van den Heere D'ERLACH.)

ALCANDER, ziet gy die treurige Cypressen, in een' ronden kring geplaatst, en de majestueuse Grafrombe, welke van onder het duister gewelf, door haare ineen gevlogtene takken, opryst? Ziet gy die standbeelden van wit marmer, welke de onsterfelyke beitel van PIGALLI gehouwen heeft, en het pragtig yzertraliewerk, welk dit zwygend gedenkteken omringt? Gisteren wierd 'er het lyk van EUCLION, met de grootste staatie, na toe gebragt.

Hoe! roept gy met verbaazing uit! Zoo veele onkosten, zoo veel toestel, voor den slegtsten aller Vrekken! Hy heeft dan op den dag van zyne begraavenis meer verteerd, dan hy geduurende zyn' geheelen leeftyd gedaan heeft?

Gy bedriegt u. —— EUCLION heeft gierig geleefd, hy is zeer gierig gestorven, en, zonder twyffel, zullen zyne schimmen onder deze pragtige tombe zich over zoo veele kosten veröntwaardigen! Maar hy heeft geen testament gemaakt; men heeft 'er hem niet toe kunnen krygen, om deze vreezelyke woorden uit te spreeken, *ik maak*, *ik geef*. —— Een bloedverwant in 't twintigste geslagt, de verkwistende TIMAGENUS, heeft het recht tot deze ontzettende ervenis verkregen, en zie daar het eerste gebruik, welk hy 'er van gemaakt heeft! —— Ik kan deze Graftombe niet beschouwen, zonder my te verbeelden eene weldaadige stemme te hooren, die my onder deze Cypressen toeroept; HIER LEGT EEN ZINLOOZE, DIE MET RYKDOMMEN OVERLAADEN WAS, EN ZE NOOIT GENOOT: ZY WYZER DAN HY.

Zeg dan, waardige ALCANDER, kunt gy begrypen, welk zoort van geluk men geniet, om, even gelyk EUCLION, geld op geld in zakken en sterke koffers opeen te hoopen; ze zelfs niet eens aan te raaken, als of ze geheiligd waren (*), en ze niet te gebruiken, dan gelyk men het genot van eene Schildery heeft? Aan eene onverzadelyke drift de zoetste neigingen der natuur, alle zyne gezellige aandoeningen, zyne gezondheid, zyn leven, zich zelven opofferen! Om overal die schandelyke ondeugd, als in zyne taal, in zyn geheel gedrag, en op zyn gelaat uitgedrukt, rond te draagen! Om, in 't openbaar, niet dan met vuile en wanvoegelyke vodden te verschynen! Om eenzaam, op zich zelven, met een hart harder dan metaal, te leeven! Om zyn leven in een' geduurigen angst te slyten, om het vuur, de dieven, zyne be-

(*) HORAT. Lib. I. Satyr. I. 70.

bedienden, ja zyne naastbestaanden, te vreezen! Om nooit verrykt te worden met het geen men bezit, en altoos verärmd door het geen men begeert! Om te leeven, zonder ooit het streelend vermaak te genieten van te beminnen, en van zich zelven te kunnen zeggen: *Ik word bemind!* — Ongelukkige EUCLION! de ellende, die u zoo wreed verteerde, heeft de belediging, welke gy der maatschappy, wier geessel gy waart, hebt aangedaan, gewroken! Gy hebt derzelve maar één vermaak aangedaan; dat van te sterven: de dag, welke u aan uw goud ontrukt heeft, is een' feestdag voor uwe medeburgers geweest, en niet één hunner traanen heeft uw graf besproeid. —— Maar, laaten wy deze dwingelandsche ondeugd aan den haat en de verontwaardiging van het menschlyk geslagt overlaaten.

Gelukkig is de Wyze, welke zyne rykdommen tot zyne deugden doet verstrekken! Indien hy alles aan de dwaasheid en ondeugd weigert, staat hy der natuur, zyne rang, zyne pligten, zonder draalen, alles toe, het geen zy van hem eisschen. Ach! waarom zou hy vreezen om de lievelyke geuren, welke de zagte zomerwind uit de kelken der bloemen schudt, en die hy aan zyne zintuigen brengt, in te ademen? Waarom zou hy onder de schaduw van een groen prieel het oor aan de tedere toonen van PHILOMELE niet leenen, of den uitmuntenden wyn van *Ay* in één kristallyne glas zien tintelen, of by PHILIDOR op de *Boston* te speelen, of by PHILIS te danzen? Terwyl hy zich op onderscheidene wyzen vermaakt, laat hy een pragtig Paleis bouwen, koopt standbeelden, schilderyen, uitmuntende boeken; hy laat zyne tuinen, zyne grotwerken, zyne watervallen, verfraaijen! Dit zyn bedekte kanaalen, door welke hy zyne rykdommen in den schoot van den schranderen kunstenaar, den noestigen handwerksman, en den behoeftigen, die lydt, doet vloeijen. Ach! waardige ALCANDER, hoe gaarne leeze ik deze Woorden, welke ik zelfs op de boog van myne grot gegraveerd heb: „De menschen „zyn slegts voor zoo ver gelukkig, als zy geneigd zyn om wel „te doen; en de rechtvaardige natuur beloont den grootsten pligt „met het grootste vermaak."

H . . . . C. M. . . . R.

N A B E R I G T.

Den voorslag van den Heer W . . . aan den Heer R . . . kunnen wy, onzes oordeels, met opzigt tot ons *Mengelwerk*, niet toestemmen: wy raaden hem een anderen weg in te slaan, om nuttig te zyn.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

DE BESCHAAVING, DE VERBETERING EN BEKEERING DER NEGERSLAAVEN, OP DE GROOT-BRITTANNISCHE EILANDEN, AANGEPREEZEN; OF REDENVOERING OVER LUKAS IV. 17—20. Door BEILBY PORTEUS, D. D. *Bisschop van Chester.*

En hem werd gegeeven het Boek des Propheeten ESAIE, *en als hy het Boek opengedaan hadt, vondt hy de plaatze daar geschreeven was: De Geest des Heeren is op my, daarom heeft hy my gezalfd, hy heeft my gezonden om den armen het Euangelie te verkondigen, om te geneezen die gebrooken zyn van harten, om den gevangenen te prediken loslaatinge en den blinden het gezigte, om de verslaagenen heenen te zenden in vryheid, om te prediken het aangenaame Jaar des Heeren. En als hy het Boek toegedaan, en den Dienaar wedergegeeven hadt, zat hy neder, en de oogen van allen in de Synagoge waren op hem geslaagen.*

Den Heeren Schryveren van de Algemeene Vaderlandsche Letteroeffeningen.

MYNE HEEREN!

„ Daar de Vryverklaaring der Slaaven in de *Groot-Brittannische* Volkplantingen, over welk onderwerp, zo veel, zo meesterlyk, geschreeven is, volgens het berigt der Dagpapieren, geen stand grypt, en dit gedeelte des Menschdoms dus moet blyven zugten onder het prangend juk der Overheerschinge; daar, in de Volkplantingen van onzen Staat, dit zelfde slag van Lieden zich aan veel verdrukkings blootgesteld vinden, zo dat, te meermaalen, deswegen klagten by de Hooge Magten van ons Vaderland werden ingeleverd (*); „ zal

(*) Onder anderen schreeven de Bestuurders van de Colonie *de Berbice*, den 9den Juny des Jaars 1784, aan hunne Hoog Mo-

„ zal het van uw *Mengelwerk* niet vreemd zyn, aan eene „ Redenvoering, van een hoogsteerwaardigen Bisschop der „ *Engelsche* Kerke, eene plaats in te ruimen, die midde- „ len aan de hand geeft, en aandringt, welke Godsdienst „ en Menschlykheid even zeer aanpryzen. Ik heb ze, „ ten dien einde, vertaald, en zend ze UL. toe, &c."

* * *

Op zulk eene wyze als de H. LUCAS in het voorgestelde Geschiedverhaal optekent, opende onze Goedertierene Verlosser zynen Godlyken last; met eene waardigheid en eene tederheid, zo van taal als van gevoelens, welke wy te vergeefsch zullen zoeken by eenig ander openbaar Onderwyzer in den Godsdienst. Wy kunnen gereedlyk begry- peu,

Mogenden. „ Menigvuldige reizen hebben wy, in differente „ Adresfen, door ons aan U Hoog Mog. gedaan, vooral zedert „ de ongelukkige Revolte van den Jaare 1763, in onze Colonie, „ gewag moeten maaken, van de buitenspoorige wreedheden, „ aldaar, tegen de Slaaven, byna straffeloos, geëxerceerd wor- „ dende, en waaraan wy de bovengemelde fatale en voor de „ Planters rufneuse gebeurtenisse, met allen regt, hebben moe- „ ten toeschryven. Wy hadden, onzes bedunkens, veele reden „ gehad, te verwagten, dat dit verschriklyk evenement, den Be- „ woonderen van meer gedagte Colonie, zou hebben geleerd, „ en overtuigend hebben doen zien, tot welke onmenschelyke „ uiterstens, een mishandeld en medelydend waardig gedeelte van „ het Menschdom, overslaat, wanneer zy, by het ongeluk van „ hunne Vryheid beroofd te zyn, nog moeten ondervinden, dat „ hunne Veiligheid is blootgesteld aan de onbeteugelde wreedheid „ van hunne, door niets anders dan de kleur onderscheidene, Me- „ deschepzelen. Wy hadden dan, helaas! vergeefsch gewagt, „ dat, in de plaats van eene toomlooze Wreedheid, een meer „ menschlyke Directie zou hebben plaats gegreepen; doch wy „ hebben met leedweezen, in de berigten van de Regeering, en „ Bediendens van de Colonie, van tyd tot tyd, moeten zien, „ dat, wel verre dat dit kwaad zou zyn opgehouden, hetzelve, „ integendeel, blyft voortduuren, en mogelyk, uit gebrek van „ noodige en voldoende voorzieninge daar tegen, zodanige wor- „ telen geschooten heeft, dat hetzelve niet dan met moeite en „ onophoudelyken yver, zal kunnen worden uitgeroeid. *Resol.* „ *Gen.* 22 Juny, 1784." Van den gedugten Slaaven-opstand, waarop de Bestuurders doelen, vindt men eene zeer leezenswaardige Beschryving in de *Vaderl. Hist. ten onmiddelyken Vervolge op* WAGENAAR, XXIII. Deel, bl. 307, *enz.*

pen, dat, naa het uiten deezer Voorzegginge, „de oogen „ van allen, die zich in de Synagoge bevonden, op hem „ geslaagen waren —— dat zy allen hem getuigenis ga- „ ven, en verwonderden over de aangenaame woorden, „ die uit zynen mond voortkwamen." Deeze bewondering maakte welhaast plaats voor geheel andere gemoedsbeweegingen, en, ingevolge van eene regtmaatige bestraffing over hun uitgesprooken, wegens humne verkeerde en verstandlooze vooringenomenheden tegen hem, „ werden zy „ allen, in de Synagoge, met toorne tegen hem ver- „ vuld (*)."

Maar wy, die geene zodanige vooroordeelen en driften hebben als die der *Jooden*, om ons oordeel te misleiden, en onze natuurlyke gevoelens te verdooven, moeten ons noodwendig met liefde en eerbied jegens Hem vervuld voelen, als wy de verheevene en aandoenlyke verklaaring, welke hy ten hunnen aanhoore deedt, by den Gewyden Geschiedboeker leezen. Wy kunnen niet nalaaten op te merken, dat de Geest des Heeren waarlyk op hem, en hy, met de daad, de Persoon was, op welken de plaats van JESAIA, door hem aangehaald, sloeg. Wy weeten dat onze Heer de woorden des Propheets, in derzelver letterlyke en geestlyke betekenis, vervulde. Hy predikte het Euangelie aan de armen in middelen, aan de armen van geeste, aan de armen in Godsdienstkennisse. Hy heelde de verbrookenen van harte en vertroostte de zodanigen, die door ramp, ongemak en zonde, bezogt waren. Tot de zodanigen, die gebukt gingen door zwakheid des lichaams of zielsgebreken, was zyne opbeurende taal: „ Zoon! wees welgemoed, „ uwe zonden zyn u vergeeven; gaat heen in vrede, zon- „ dig niet meer." —— „ Hy versterkte de zwakke han- „ den, en stelde de struikelende knien vast; hy sprak tot „ de onbedagtzaamen van harte, weest sterk en vreest niet, „ ulieder GOD zal komen met de vergeldinge GODS, hy zal „ komen en ulieden verlossen (†)." —— „ Hy gaf den „ blinden het gezigt;" hy nam het verdonkerend bedekzel zo wel van 't oog der ziele als des lichaams af; voor de zodanigen, „ die in de duisternis en schaduwe des doods „ zaten, liet hy het licht des daags, en het nog veel heerly- „ ker licht der Godlyke Waarheid, opgaan. — De Gevan- „ genen en gebrookenen van harte predikte hy verlossing." Hy

(*) LUK. IV. 28, 29.
(†) JESAIA XXXV. 3, 4.

Hy verkondigde eene Leer, volgens welke niet alleen de zodanigen, die gevangen waren door hunne zondlyke lusten, uit die geestlyke Slaaverny verlost werden; maar hy leenigde dermaate de hardste harten, en verspreidde op aarde zulk een geest van zagtheid, minzaamheid, goedertierenheid, menschlykheid en genade, dat de zwaare ketenen van Persoonlyke Slaaverny allengskens verbrooken wierden, in meest alle deelen der Christen-Wereld, en zy, die, zo veele eeuwen lang, verbrooken waren door de wreede en drukkende hand van *Heidensche* Meesters, geraakten in 't einde vry.

Dus vervulde onze Heer wat de Propheet voorspelde, en 't geen hy door „ den Geest die op hem was," zo duidelyk op zichzelven toepaste. Het is, derhalven, blykbaar de post van allen, die Leeraars zyn van JESUS Godsdienst, en byzonder van de Eerwaardige SOCIETEIT, wier Leden zich verbonden hebben, de VOORTPLANTING VAN HET EUANGELIE IN VREEMDE LANDEN te bevorderen (*), zo na hun mogelyk is de voetstappen te drukken van hunnen Hemelschen Meester, en, naar het beste van hunne vermogens, het groot en goeddaadig werk, door hem begonnen, voort te zetten. Het was duidelyk één groot oogmerk van zyn leeven, elende, van welk eene soort ook, en onder welk eene gedaante dezelve zich vertoonde, weg te neemen; hy sloeg, overeenkomstig met het verklaarde by LUKAS in den Text, voornaamlyk agt, op de behoeftigsten, de onkundigsten, de hulploosten, de ongelukkigsten onder het Menschlyk Geslacht.

Al te veel zyn 'er, GOD weet het! in alle de oorden der onverlichte Wereld, die ons medelyden en onzen bystand noodig hebben, tot verlichting van hunne tydlyke en geestlyke ongemakken; en het is eene allerbedroevendste bedenking, dat zo groot een gedeelte van den Aardbodem nog verstooken blyft van de zegeningen des waaren Godsdiensts. —— Doch 'er is *ééne soort* van onze Medemenschen, welke zo zeer uitsteekt in bykans allerlei elenden, en wier lot zo naauwkeurig overeenstemt met de onderscheidene rampzaligheden in mynen Text opgenoemd, dat men bykans op de gedagten zou vallen, dat onze Zaligmaaker hun geval, onder zo veele andere, van den toekomenden tyd,

(*) De Bisschop PORTEUS hieldt die Redenvoering voor *the Incorporated Society for the propagation of the Gospel in Foreign Parts.* 8 Feb. 1783.

tyd, op 't oog hadt. Want wie kan, als hy spreekt „ van de armen, de gebrookenen van harte, de gevange- „ nen, de blinden, de verslaagenen," nalaaten te denken, aan dat ongelukkig slag van Weezens, de *Afrikaansche Slaaven* in onze *West-Indische* Volkplantingen? Zyn 'er menschlyke Schepzels in de wereld, die alle soort van ramp, hier opgeteld, en zich als in een middelpunt vereenigen, het zyn ongetwyfeld onze Negerslaaven. Zelfs, in een letterlyken zin, is deeze beschryving, in verscheide byzonderheden, eene juiste schildery van hunnen toestand; maar, in eenen overdragtlyken en geestlyken zin, mag dezelve volstrekt op hun worden toegepast. Zy worden, in 't algemeen, aangemerkt, als enkele wertuigen om mede te arbeiden, als geen Verstand ter beschaavinge, en geene Ziele, ter behoudenisse geschikt, bezittende. Aan het grootste gedeelte wordt zo veel zelfs niet gedaan, dat men hun de enkele Plegtigheid des Doops toedient; en naauwlyks genieten eenigen genoegzaamen tyd of bystand, om eenig onderwys in de kennis der Waarheid, en van hunnen Pligt, te krygen. De Zondag, 't is waar, hebben zy doorgaans ten hunnen eigen gebruike; doch zy besteeden dien meestal niet in het bywoonen van den openbaaren Eerdienst, of het ontvangen van afzonderlyk Onderwys; maar in elkander te bezoeken, handel met elkander te dryven, of in het bearbeiden van hun kleine brokje lands; waartoe hun, uitgenomen op één Eiland, dat van *Jamaica*, zelden eenigen anderen tyd vergund wordt.

Te deezer oorzaake is het, dat, in de *Groot-Brittannische* Eilanden alleen, meer dan viermaal honderd duizend menschlyke Weezens gevonden worden (*), van welke het grootste gedeelte, in eenen letterlyken zin, leeft „ zonder GOD, „ in de wereld;" zonder eenige kennnis van een' Schepper of een' Verlosser; zonder eenig beginzel van Natuurlyken of Geopenbaarden Godsdienst; zonder het denkbeeld van eenigen zedelyken Pligt, dan die van het volbrengen der hun opgelegde daaglyksche taak, en het ontwyken van den gees-

(*) Het getal der Slaaven op de onderscheidene *West-Indische* Eilanden, *Engeland* toekomende, of aan ons weder gegeeven by den Vrede deezes Jaars (1783), beliep, korten tyd vóór den Oorlog, 410,000. De *Negers* op de *Fransche* Eilanden berekende men, in 't Jaar 1777, op 386,500. De Abbé RAYNAL stelt het geheele getal der *Afrikaansche* Slaaven, in *America* en in de *West-Indische* Eilanden, op 1,400,000. *Hist. Phil.* Vol. IV. p. 15.

geesselroede, die steeds dreigend over hunne hoofden wenkt. 't Gevolg hiervan is, dat zy Heidenen zyn, niet alleen in hunne harten, maar ook in hun leeven; en geen onderscheid weetende tusschen Deugd en Ondeugd, geeven zy zich vrylyk toe aan de grootste spoorloosheden, zonder te weeten dat zy kwaad doen.

Een staat als deeze, waarin zo veele duizenden onzer onschuldige Natuurgenooten zich ingewikkeld vinden, kan niet nalaaten, het medelyden van elk gevoelig hart gaande te maaken. Het moet geene geringe verwondering baaren, en het diepgaandst hartzeer verwekken, dat, behalve eenige weinige poogingen, die den hoogsten lof verdienen, geene kragtdaadige middelen tot nog zyn aangewend, of door de zodanigen, die persoonlyk het meeste belang hebben in het welweezen deezer arme Schepzelen, of van het Staatsbestuur onder 't welk zy leeven, om hun van deeze geestlyke Slaaverny te verlossen; eene Slaaverny, veel elendiger dan de lichaamlyke, (hoe zwaar die ook moge weezen) tot welke zy gedoemd zyn.

Bykans de eenige iets beduidende poogingen, om hun uit dien deerlyken staat van onkunde te verlossen, aangewend, zyn gedaan, door de Eerwaardige Societeit tot welke ik het woord voere; deeze hadt, onder meer andere, dit voorwerp steeds op 't oog, en heeft, in het bevorderen daarvan, noch moeite, noch kosten, ontzien. Maar wy moeten bekennen, dat onze poogingen, tot hiertoe, niet bekroond geworden zyn met de gewenschte uitwerking.

Zulks heeft men nogthans, gelyk zommigen willen onderstellen, niet toe te schryven, aan eene onmogelykheid in den aart der zaake zelve; niet aan eene volslaagene onbekwaamheid in de *Africaanen*, om Godsdienstige kundigheden te ontvangen en te bewaaren; maar aan *toevallige*, en, zo ik vertrouw, *wel overkomelyke*, oorzaaken; aan de vooroordeelen, voortyds opgevat door veele Planters, tegen het onderwys en de bekeering hunner Slaaven; aan het gebrek van tyd en gelegenheid deezer laatsten tot dat einde vergund; aan den vernederden, verdrukten, onbeschaafden, onheuschen en zedeloozen, staat, waarin men de *Negers* zo langen tyd heeft laaten blyven; aan de weinige oplettendheid des Staatsbestuurs ten hunnen opzigte; aan het bykans volslaagen gebrek van Wetten om hun te beschermen, te bemoedigen, en eenigermaate hun hard lot te verzagten; aan de noodzaaklykheid, in 't kort, waaron-

onder de Societeit zich, tot hier toe, bevonden heeft, om het oor te leenen aan andere eifchen van eenen zeer dringenden en gewigtigen aart; en van een groot gedeelte van haar Fonds te befteeden, tot het verfpreiden van Godsdienftige kundigheden, en het bezorgen van het handhaaven des Openbaaren Godsdiensts, in andere deelen van de Heerfchappy zyner Majefteit, waar men dien onderftand hoogst behoefde, en ernftig, en by aanhoudendheid, verzogt.

Deeze, begryp ik, zyn de voornaamfte hinderpaalen, welke, tot hier toe, de algemeene Bekeering der *Negeren* belet hebben. Maar, wat moeten wy dan doen? Moeten wy geheel en al dit gewigtig ftuk laaten dryven, 't zelve als een wanhoopig, onuitvoerbaar, en harsfenfchimmig ontwerp, aanmerken, alle hoop om 'er ooit in te flaagen opgeeven, en, by gevolge, eenige honderd duizenden onzer Medemenfchen aan de grootfte onkunde en ongodsdienftigheid, voor altoos, overleveren? 't Is onmogelyk, dat dusdanig een denkbeeld ooit in onze Zielen opkomt. Integendeel, zullen wy het mislukte onzer voorige poogingen aanzien voor een fcherpen prikkel, om onze naarftigheid en werkzaamheid te verdubbelen in deeze lofwaardigfte onderneeming; de hindernisfen, welke wy tot dus lange ontmoetten, wel verre van onzen edelen yver uit te dooven, zullen, integendeel, ons met nieuwen lust bezielen, en aanzetten, om de *nieuwe hulpmiddelen* te beproeven, om dezelven te boven te komen. Is dit ons befluit, dan zyn 'er de fterkfte redenen om te gelooven, dat het onzer edelmoedige poogingen aan geen gewenscht einde zal ontbreeken.

'Er doen zich tegenwoordig verfcheide gunftige omftandigheden op, die ons met hoope op een gelukkiger flaagen mogen bezielen. Zints eenige jaaren, zyn 'er in *Engeland* en elders, veele uitfteekende Vertoogen over de Negerflaaverny gefchreeven, en zien van tyd tot tyd het licht; alle deeze kunnen naauwlyks misfen allengskens de vooroordeelen weg te neemen, (zo 'er nog eenige overblyven) van de *West-Indifche* Planters, en de aandagt des Staatsbeftuurs te vestigen op dit belangryk voorwerp; deeze moeten de eerften overtuigen, dat het niet alleen hun pligt, maar hun belang, is, een weinig meer te letten, zo op het tegenwoordig heil als op het eeuwigduurend geluk hunner Slaaven; deeze moeten het laatfte overtuigen, dat het hoogst betaamelyk is voor de wysheid der Wetgeevende Magt, eenigen byftand te bieden aan de ongelukkige *Africaanen*, die onder dezelve leeven, en gelyk

het *Fransche* Staatsbestuur, zints langen tyd, gedaan heeft; een *Wet-Boek* te ontwerpen te hunner bescherming, zekerkerheid, aanmoediging, verbetering en bekeering (*). In de daad, verscheide der rykste en waardigste Eigenaars van Goederen in de *West-Indien*, zo die in dit Ryk als die op de Eilanden woonen, hebben, zints eenigen tyd, deeze zaak uit het rechte gezigtpunt beginnen te beschouwen. Zy hebben herhaalde bevelen gegeeven aan hunne Bezorgers en Bedienden op de Volkplantingen, om het harde lot der *Negeren* te verzagten, en derzelver Onderwys te bevorderen. —— De Planters, over 't algemeen, vinden zich niet langer ontrust door het denkbeeld, dat, hunne

(*) Het Stelzel der Wetten, waarop ik hier doel, wordt het *Code Noir* geheeten, en werd de eerste keer uitgegeeven in het Jaar 1685. De afdruk welke ik 'er van zag was die van *Parys*, in 12mo., 1767. Het behelst veele wonderschoone schikkingen, betreffende de spys, de kleeding, de behandeling, het bestuur, de tugt, de zeden en den Godsdienst der *Negeren*. Onder meer andere, verpligt het den Planter zyne *Negers* te laaten Doopen, en te doen onderwyzen in de Waarheden en Pligten van den Christlyken Godsdienst. Het vergunt aan de Slaaven, ten dien einde, en tot rustdagen, niet alleen *elken Zondag*, maar *elken Heiligen Dag*, doorgaans in de *Roomsche Kerke* gevierd. Het staat niet toe, dat 'er op *Zondag* of *Heiligen Dag* eenige *Markt* gehouden worde. Het verbiedt, onder zeer zwaare straffen, alle Meesters en Oppassers met de Slaavinnen te doen te hebben. Het staat niet toe, dat de *Neger*, zyn Wyf, en Kind, afzonderlyk verkogt worde. Het verpligt de Eigenaars, hunne oude, zwakke en verminkte, Slaaven te onderhouden. Het verbiedt hun de pynbank, of onmaatige en onmenschelyke straffen, aan te doen. Indien de *Negers* niet gevoed en gekleed worden, volgens het voorschrift der Wet, of indien men hun, in eenig opzigt, wreed behandelt, mogen zy zich vervoegen by den *Procureur*, die, amptshalven, verpligt is, hun te beschermen. —— Veele uitsteekende Wetten zyn 'er ook gemaakt ten voordeele van de *Indiaanen*, door de *Spanjaarden* in *Zuid-America* als Slaaven gebruikt. En, behalven deeze, heeft elk Landschap van *Indiaanen* een Protector, en Geestlyken, door Hooggezag aangesteld en betaald, om hun te onderwyzen; en de voornaamste Kerklyken hebben magt om de Overheid te onderrigten en te vermaanen, indien eenige *Indiaanen* verkort worden in hunne billyke Regten. De *Negers* leeven 'er niet alleen gemaklyk, maar in weelde. ROBERTSON, *Hist. of America*, in 4to, Vol. II., bl. 350, enz. Van de *Nederd. Vert.* IV. Deel, bl. 184, enz.

ne *Negers*, *Christenen* geworden, ophouden van Slaaven te weezen, en dat zy, naar gelange zy in Godsdienstkennis toeneemen, min getrouw, min werkzaam en vlytig worden. —— Voegt hier by, dat de jongste Oorlog, te midden van veelvuldig kwaad, 't welk de Oorlog altoos naa zich sleept, gepaard gegaan heeft met een toevallig uitwerkzel, 't geen, wat men 'er ook, het stuk uit een Handeldryvend oogpunt beschouwd zynde, over denke, ik niet schroom, uit een Godsdienstig gezigtpunt bezien, een zegen te noemen. Naamlyk, dat dezelve grootlyks verhinderd en verminderd heeft, dien schandlyken Handel, waarin ons Land zints lange jaaren den voorrang gehadt heeft, den *Slaavenhandel op de Kust van Africa.* 't Gevolg hiervan is geweest, dat verscheide onzer *West-Indische* Planters bewoogen zyn, om hunne Slaaven, inzonderheid de Vrouwen en de Kinderen, met eene meer dan gewoone bezorgdheid en toegeevendheid te behandelen, om het gebrek aan toevoer der *Negeren*-vergoed te krygen, door eigen Voortteeling op de Volkplantingen (*). Indien dee-

(*) 'Er valt weinig aan te twyfelen, of dat kan gemaklyk uitgevoerd worden, door het aanwenden van de vereischte oplettendheid, door byzondere voorregten toe te staan, ja beloonîngen en vryheid aan de Moeders van talryke Huisgezinnen; door meer rust en beter voedzel aan de *Negers* te verleenen, en door verscheide andere middelen, die de Menschliefde en gezonde Staatkunde natuurlyk voorschryven; en, schoon dit, in den beginne, met eenige kleine kosten mogt gepaard gaan, en iets verminderen van den thans uitgevoerden arbeid, zal dit alles ruim en rykelyk vergoed worden, door het bespaaren van het veelvuldig geld, doorgaans tot den aankoop van nieuwe Slaaven besteed, als mede door de groote en erkende beterheid van ingeboorene *Negers*, boven de ingevoerden. Zie *History of Jamaica*, p. 436. 437. 439. [Een *Engelsch* Schryver heeft te deezer dage een Stukje uitgegeeven, onder den tytel: *A few Words on the Nature of the Slave Trade, and the Measures, which ought to the adopted*, 1791; waarin hy beweert, dat een onmiddelyk volstrekt verbod des Invoers, van nieuwe *Negers* uit *Africa* na de *West-Indische* Volkplantingen, niet alleen schadelyk zou weezen voor de Eilanden; maar ook voor de *Africaanen* zelven. Zyns oordeels, moest deeze schriklyke Handel allengskens afneemen, en hy denkt, dat zulks, door voorzigtige en verstandige inrigtingen, welke hy aan de hand geeft, in den tyd van tien jaaren zou kunnen volbragt worden. *Vert.*]

deeze verstandige en menschlyke handelingen eene vastgestelde en algemeene gewoonte werd, zou zulks het werk der Onderwyzinge en Bekeeringe zeer veel gemaklyker maaken, door eene opeenvolging te verschaffen van jonge *Neger-Leerlingen*, kundig in de *Engelsche* Taal, gemeenzaam met de *Engelsche* gewoonten, en niet bedorven door de Heidensche beginzelen, en de woeste zeden, waar mede de bestendige Invoer van nieuwe Slaaven, uit *America*, hun altoos besmet, en, in weinige weeken, doet vergeeten alle die gevoelens van Zedekunde en Godsdienst, die de arbeid van jaaren hunne gemoederen hadt ingedrukt.

Dit alle zyn overweegingen, welke aan de Societeit gunstiger uitzigten openen, dan dezelve immer hadt. De oogst in dit oord belooft veel rykelyker te zullen weezen, dan wy tot nog inzamelden; en zulks mag ons wel aanmoedigen, om 'er te meer onze aandagt op te vestigen, en een grooter aantal arbeiders derwaards heen te zenden. —— Wanneer men dit besluit genomen heeft, zullen wy het ongetwyfeld noodzaaklyk en regtmaatig keuren, eenen aanvang te maaken met de *Negers*, in de *Barbados* ons byzonder toevertrouwd (*); om te beproeven, hoe verre het werk der Bekeeringe daadlyk kan worden voortgezet, en alle mogelyke middelen aan te wenden, om hun eerst te beschaaven; en dan, 't geen ongetwyfeld kan geschieden, hun niet alleen *Christenen* in *naam*, maar *Christenen* in de *daad*, te maaken.

De Societeit heeft zeker, altoos, de pryzenswaardigste bezorgdheid betoond, voor het tydlyk en eeuwig welvaaren der Slaaven, op haare Plantadien in dienst. Zy heeft, aan derzelver Oppasseren, de stelligste en striktste bevelen gegeven, om hun met alle tederheid en menschlievendheid te bejegenen. Zy heeft een Onderwyzer aangesteld, alleen geschikt om hun in de Leerstellingen en Pligten des *Christendoms* te onderrigten. Zy heeft zorg gedraagen, dat haare *Negers* geregeld opgeroepen werden, tot het bywoonen van de openbaare Godsdienstoefening, en, zonder eenige inbreuk, de rust te genieten, op welke zy des Zondags regt hebben. Ten dien einde, heeft zy hun den namiddag van den voorgaanden dag, ten hunnen eigenen gebrui-

(*) Zekere Landen in de *Barbados*, aan de Societeit by Uitersten Wil besprooken door den Generaal CODDRINGTON, tot zekere bepaalde einden daarin uitgedrukt.

bruike, geschonken; en haare Aantekeningen zyn vol van de sterkste en ernstigste aanmaaningen aan den Onderwyzer, om zyne uiterste poogingen in te spannen, tot het inboezemen van regte beginzelen des Godsdiensts, in de gemoederen der Slaaven; een stuk, 't welk de Societeit in haare Schriften verklaart, *nooit op te zullen geeven* (*).

Dit, men moet het erkennen, zyn wyze en met de daad Christlyke schikkingen, en hoogst voegende aan het Character van deeze eerwaardige Societeit. Doch 'er valt zeer aan te twyfelen, of men zich altoos stipt aan die Inrigtingen gehouden, en dezelve in de beoogde uitgestrektheid, uitgeoefend heeft: of, by aldien dit geschied zy, is 'er maar al te veel reden om te vreezen, dat ze geenzins ten vollen beantwoord hebben aan de goede oogmerken der Societeit. De waarheid der zaake is, dat dit uitmuntende *beginzels* zyn; maar 't zyn ook *alleen beginzels* van eene kragtdaadige, en weezenlyke, Bekeering der *Negeren*. Een grondslag is gelegd, doch deeze moet, myns oordeels, breeder en dieper gelegd worden, eer dezelve een gebouw van genoegzaame sterkte en hegtheid zal draagen, „ en zo bekwaamlyk zamengevoegd, dat het opwast tot „ een heiligen Tempel in den Heere, en eene duurzaame „ woonstede Gods, door den Geest (†)."

Het is, met één woord, het duidelyk en beslist begrip van ieder, die het onderwerp naauwkeurig heeft nagegaan, en gelegenheid gehad heeft, om, jaaren lang, de geaartheid, de neiging, de zeden, de bekwaamheden, de behandeling en den toestand onzer Negerslaaven na te gaan, dat zy, in hun tegenwoordigen toestand van vernedering, gezonken, gelyk zy zyn, beneden het peil des Menschdoms, enkel behandeld als Dieren ten arbeid verweezen, bykans geheel uitgesloten van de bescherming des Staatsbestuurs, en de voordeelen des gezelligen leevens, byna ten eenemaal beroofd van alle vertroostinge en aangenaamheden, die den geest opbeuren, de eerzugt wekken, en de hoop levendig houden, naauwlyks bekwaam zyn, om eenige diepgaande en duurzaam byblyvende indrukken van den Godsdienst te ontvangen. —— In de daad, men heeft eene zekere maate van vordering en beschaafdheid altoos noodig gevonden, om de ziel voor te bereiden, tot het aannee-

men

(*) Zie *The Society's Journals*, 1769.
(†) EPH. II. 21. 22.

men der Godlyke Waarheden van de Openbaaring; en, wanneer de grond niet eenigermaate ontgonnen, bearbeid en verbeterd is, door eene geschikte aankweeking, zal het zaad, daarin geworpen, naauwlyks ooit daarin wortelen, of met weeligen groei opschieten, en tot volmaaktheid vrugten draagen.

Indien wy, derhalven, immer hoopen eenige aanmerkenswaardige vorderingen te maaken in ons weldaadig oogmerk, om onze *Negeren* de voordeelen en zegeningen van den Godsdienst te doen erlangen, moeten wy hun eerst eenige der voordeelen en zegeningen der Maatschappye, en Burgerlyk Staatsbestuur, doen smaaken. Wy moeten, voor zo verre zulks mogelyk is, hun en hunne Gezinnen onlosmaakelyk aan den grond, welken zy bewoonen, hegten, hun eenig belang daarin geeven, hun eenige regten en voordeelen schenken, waaraan zy zich laaten gelegen leggen; wy moeten, door vastgestelde wetten, hun beschermen tegen allen overlast en onregt, hunne Verstanden opklaaren, hunne Zeden beschaaven, hun gewennen tot het bedwang van een wettig Huwelyk, tot de zorg voor hun Gezin, en het genot van de aangenaamheden des Huwelyken leevens. Wy moeten hun staat allengskens verbeteren, *naar gelange zy zulks kunnen draagen*, en zelfs aan een zeker getal van de meest verdienenden toestaan, hunne Vryheid by trappen uit te werken, (volgens het plan, 't welk gezegd wordt in eenige *Spaansche* Vastigheden bepaald te zyn,) als eene belooning van uitsteekende verdiensten, vlytbetoon, en van meer dan gemeene vordering in de kennis en de betragting des Christendoms (*).

Dit

(*) De *Spaansche* Inrigting, op welke ik doel, zegt men, dat plaats grypt in de *Havannah*, en komt hier op neder: Zo ras een Slaaf aan land gekomen is, wordt zyn Naam, Kooppry's, *enz.* opgeschreeven in een openbaar Register; de Meester is verpligt, volgens de wet, hem, behalven den Zondag, één dag per week voor hem zelven te vergunnen; zo dat, indien hy op dien dag verkiest voor zyn Meester te werken, hy daar voor het dagloon eens Vrymans ontvangt; en 't geen hy, door zynen arbeid, op dien dag wint, wordt door de wet zo zeer en zeker zyn eigendom, dat zyn Meester hem 'er niet van kan berooven. Zo ras de Slaaf in staat is een anderen werkdag te koopen, is de Meester gehouden, hem dien voor een geëvenredigden prys af te staan; naamlyk een vyfde gedeelte, van 't geen hy oorspronglyk kostte: en desgelyks de vier overige dagen, zo ras de

Dit alles kan gedaan worden, gelyk de meest ervaarenen in dit ſtuk beweerd, en, myns oordeels, beweezen hebben, zonder het geringſte nadeel van de regten, den eigendom, of de winſten der Planters: en, wanneer men een Plan van deezen aart eerst invoerde in de Landen der Societeit, is 'er alle reden ter wereld, om 'er de heilzaamſte vrugtgevolgen van te verwagten, niet alleen ten aanzien van den Godsdienst, maar ook van de tydelyke voordeelen. In den tegenwoordigen toeſtand deezer Landen, kan het niet wel ondernomen worden. De ongelegenheden, waarin dezelve, door een reeks van de allerongelukkigſte voorvallen, vervallen zyn, hebben de Societeit genoodzaakt het beſtuur daarvan, voor eenige jaaren, uit eigen handen te geeven; 't welk het ongeraaden ja ondoenlyk maakt, de nu voorgeſtelde ſchikkingen, daar in de volſte uitgeſtrektheid te doen plaats grypen. Indien egter iets van het voorgedraagene de aandagt der Societeit verdient, mag zy in haare raadpleegingen 'er op bedagt zyn, maatregelen te beraamen, welke tot dit groot ontwerp betrekking hebben, en allengskens den weg bereiden, ter volkomene volvoeringe *op den gepasten tyd*, wanneer zy, waar aan niet te twyfelen valt, de hartelyke toeſtemming en medewerking zullen ondervinden, van dat waardig en goeddaadig Lid der Societeit, aan 't welk zy, voor tegenwoordig, hunne *West-Indiſche* Eigendom hebben opgedraagen.

Wat onze Zendelingen in *Noord-America* betreft, in welk eenen ſtaat zy zullen blyven na de groote Omwenteling,

de *Slaaf* 't vermogen heeft, om ze af te doen, en dan heeft hy zich vry gewerkt. Zie Mr. SHARP's, *Appendix to the Juſt Limitation & Slavery*, &c. p. 53. —— 'Er is iets bevalligs en goedaartigs in deeze Inrigting, 't was zeer te wenſchen, dat iets van dien aart ten minſten beproefd mogt worden op eenige der *Engelſche* Eilanden. Mannen van veel oordeel en ondervindinge, in het beſtuur onzer *West-Indiſche* Volkplantingen, hebben, op goede gronden en na ryp beraad, gedagt, dat, indien de *Negers* op onze Volkplantingen *allengskens* vry wierden, (want alle verbetering van hun toeſtand moet zeer *trapswyze* geſchieden,) op eene wyze gelykſoortig aan de voorgeſtelde, en zy naderhand door hunne eigenaaren gehouden werden als Dagloonders, voor een bepaalden prys, deeze verandering niet min voordeelig voor den Planter, dan goeddaadig en medelydend voor den *Neger*, zou weezen.

ling, welke zo onlangs ſtand gegreepen heeft op dat Vaste Land, is voor als nog onbekend; en kan, derhalven, ten hunnen opzigte, niets anders gezegd worden, dan dat de Belangen der Kerke van *Engeland*, in *America*, door deeze Societeit nooit vrywillig zullen worden opgegeeven; en dat wy altoos zullen behouden, en, zo veel wy kunnen, met de daad betoonen, dat zy een rechtmaatig bezef hebben van de verdienſten dier uitmuntende Mannen onder onze Zendelingen, die, te midden van de gevaaren en onheilen des Oorlogs, hunne getrouwheid onwankelbaar bewaard, en, in een lang doorſtaan van de ſterkſte beproevingen, hun pligt jegens het Vaderland, de Societeit, en de Gemeenten hunner zorge toevertrouwd, volbragt hebben.

Doch, 'er is nog een ander ſtuk, 't welk, voor tegenwoordig, onze aandagt vordert; ik bedoel de *Engelſche Proteſtanten* in *Canada*. Men zegt, dat hun getal eenige duizenden beloopt, woonende in onderſcheide gedeelten des Lands, op groote afſtanden van elkander. Tot onderwys van deeze, zyn 'er niet meer dan drie *Proteſtantſche* Geestlyken, en deeze allen Vreemdelingen, door het Staatsbeſtuur aangeſteld en betaald. In geheel *Canada* vindt men geen één *Engelsch* Geestlyken van onze Kerkgemeenſchap; ook is 'er geen één enkele Kerk den *Protestanten* toebehoorende; zy moeten de Kapellen der *Roomſchen* gebruiken.

Elk moet bezeffen, dat zodanig eene bezorging als deeze, tot onderſteuning van den Openbaaren Eerdienst onder onze *Proteſtantſche* Broederen in *Canada*, geenzins geëvenredigd is aan hunne behoeften, en met luider ſtemme roept om toevoeging en verbetering. Men mag natuurlyk hoopen, dat het Staatsbeſtuur zelve, op een voeglyken voordragt van het geval, zyne beſchermende en onderſteunende hand zal uitſtrekken, aan zo veele verdienstlyke Onderdaanen, en de *Proteſtantſche* Leeraars vermeerderen, naar gelange van het ſterk vermenigvuldigen der *Proteſtantſche* Inwoonderen, die, naar allen ſchyn, zeer zullen toeneemen, door den toevoer uit andere Landſchappen. Intusſchen zal deeze Societeit het misſchien noodig oordeelen, eenig agt te ſlaan op die gedeelten van *Canada*, waar de *Engelſche Proteſtanten* meest verſtooken zyn van gepast Godsdienſtig Onderwys, en afgeſcheiden leeven van de gelegenheden, om zich te vervoegen tot het bywoonen dier wyze van Godsdienstoefening, welke met hunne Godsdienstbegrippen overeenkomt.

Dan, welke poogingen de Societeit raadzaam oordeele, ten dien opzigte te aanvaarden, zy zullen volmaakt ſtrooken

ken met het groot en noodzaaklyk werk, 't geen ik in deeze Redenvoering aanprees. Het eigenlyk tydperk, om het *geheel* uit te voeren, moet, uit hoofde van de reeds aangestipte redenen, op eenigen afstand in het toekomende van ons verwyderd weezen; doch, de eerste stappen daartoe kunnen onverwyld genomen worden. Wy kunnen, ten minsten, een naauwkeuriger onderzoek laaten doen, na de uitwerkzels van den arbeid onzes Onderwyzers, by onze eigen *Negers*. Wy kunnen, oordeelt men zulks noodig, nieuwe bevelen aan hem afvaardigen, en Zendelingen benoemen na zodanige der Volkplantingen, als dezelve gaarne zouden willen ontvangen. Van deeze beginzelen kunnen wy by stappen voortgaan, tot de voltooijing van ons Plan, tot dat onze Volkplanting, ('t geen ik vertrouw dat dezelve ten eenigen tyde zal weezen,) een voorbeeld van naavolging worde voor alle de *West-Indische* Eilanden; dat dus dezelve aan de wereld een tooneel oplevere, niet min zonderling in zyn soort, dan loflyk voor ons en onzen Godsdienst, een kleine Societeit van waarlyk *Christen-Negers*, vervuld met een regtmaatig begrip, en leevende in eene hebbelyke volbrenging van de onderscheidene Pligten, welken zy aan GOD, aan hunne Meesters, aan hunne Medearbeiders, en aan zich zelven, verschuldigd zyn; bestuurd door *vastgestelde Wetten*, en de naauwkeurigste tugt, nogthans geleenigd door zagtheid en menschlievenheid; genietende eenig aandeel in de vertroostingen en voordeelen van een huislyk leeven, ziende hunne kinderen opgevoed in de gronden van Zedelykheid en Godsdienst; verrigtende hunne dagelyksche taak met vaardigheid en trouwe; hunne Meesters aanziende als hunne Vrienden, Beschermers en Weldoeners; en zich zelven vertroostende wegens het gemis hunner Vryheid, en van hun Geboorteland, door de zorge, gedraagen „ om hun juk zagt, hun last ligt, te „ maaken," om hunne zeden te beschaaven, hunne verstanden te verlichten, hunne harten te hervormen, en hun het vooruitzigt te openen in een beter en gelukkiger Vaderland, waar alle traanen van hunne oogen zullen gewischt worden, waar kommer en *Slaverny* niet meer zyn.

Een tooneel als dit, 't welk, ik hou my des ten vollen verzekerd, verre is van enkel harssenschimmig te weezen, zou een wellust zyn voor de Menschliefde; en eene nieuwe School van Godvrugt en Deugd vormen in de Westlyke wereld, een Kweekschool van Godsdienst voor alle de Slaaven der omliggende Plantadien en Eilanden, en mo-

mogelyk, in 't einde, voor de geheele Kust van *Africa*; het zou een voorbeeld opleveren van welvoeglykheid, orde, eensgezindheid, vlytbetoon en geluk, 't geen de andere Planters niet zouden kunnen wederstaan; het zou, kragtdaadiger dan alle de bespiegelende bewyzen in de geheele wereld, de veelvuldige tegenwerpingen tegen de Bekeering der *Africaansche* Slaaven wederleggen (*).

Dat wy ons van deeze edele onderneeming niet laaten afschrikken, door het denkbeeld van de meerdere kosten, die wy daartoe zouden moeten besteeden. De Geldvorderingen van elders, waar wy voorheen groote sommen te koste gelegd hebben, zullen waarschynlyk meer en meer afneemen; de Uitgaven, gedaan uit hoofde van onze *West-Indische* Landen, zyn thans op een voet van allengskens betaald te zullen worden, en zelfs het bespaarde van de Zendingen in *America*, thans openvallende, (indien wy het ondoenlyk of ongeraaden oordeelden, dezelve weder aan te vangen,) zal meer dan genoeg weezen tot alle de einden van de thans voorgestelde onderneeming.

Maar, indien dezelve zelfs meer mogt beloopen, dan onze inkomsten kunnen draagen, behoeven wy niet te vreezen voor gebrek aan noodigen bystand. Wanneer men ééns

(*) Dat zulk eene weezenlyke en algemeene Bekeering der *Negeren*, als hier boven is aangeduid, geen Ontwerp in 't wilde, maar met de daad volbrengbaar is, dat het hoogst heilzaam voor de Slaaven en hunne Eigenaaren zou weezen, blykt uit de vorderingen alreeds in dat werk gemaakt, door de *Moravische* Zendelingen. Op de *Deensche* Eilanden van *St. Thomas*, *St. Croix* en *St. John*, hebben zy omtrent 6000 *Negers* bekeerd. Zy hebben ook eene Gemeente van verscheide honderden op het Eiland van *Antigua*; en een geloofwaardig Heer heeft my verzekerd, dat hy, den openbaaren Godsdienst daar bywoonende, hun gedrag zeer deftig, aandagtig, Godsdienstig en stigtlyk vondt. Zy gaan ook alle andere Slaaven zo verre te boven in maatigheid, naarstigheid, vreedzaamheid, getrouwheid en gehoorzaamheid, dat de Planters zich bevlytigen, om de *Negers* onder het bestuur der Zendelingen te brengen. —— Op de *Fransche* Eilanden, is ook de Bekeering der *Negeren*, door de *Roomsche* Priesters en Zendelingen, algemeen. Het gevolg daarvan is, dat de *Fransche* Slaaven veel geschikter, eerlyker, en geregelder in gedrag zyn, dan die der *Engelschen*. Zyn dit nu de uitwerkzels, zelfs van dwaalende Geloofsbegrippen, wat zou men dan niet mogen verwagten, van de Leerstellingen der Kerk van *Engeland*, met even veel yvers ingeboezemd?

lens weet, dat de Beschaaving en Bekeering der *Neger-Slaaven*, vervolgens, een der groote voorwerpen van onzen Godvrugtigen arbeid zal weezen, wanneer wy een geschikt en volvoerbaar Plan, ten dien einde, voor aller oog openleggen, zal elk hart en hand openen; en 'er is geen twyfelen aan, of de vermeerdering van Giften en Inschryvingen zal, binnen kort, onze vuurige hoop voldoen. 't Is onmogelyk, dat de Edelmoedigheid, ik mag 'er vry byvoegen, de Regtvaardigheid der *Engelschen* kan dulden, dat *bykans een half Millioen* hunner Medemenschen verblyve in den jammerlykften ftaat van Heidendom, Ongodsdienftigheid en Ondeugd, en nalaaten de Societeit allen byftand te bieden, noodig om hun daar uit te trekken.

Het zou roemryk weezen voor *Groot-Brittanje*, voort te gaan in deeze weldaadige en regt Christlyke onderneeming. Ja, vergun my 'er by te voegen, de Ingezetenen van dit Ryk zyn byzonder verpligt, hunne weldaadigheid ten hoogften te betoonen, in het verzagten van de elenden, tydlyke en geestlyke, waar onder de ongelukkige *Africaanen* zugten; naardemaal zy een reeks van jaaren, (tot het geftuit wierd door den laatst gevoerden Oorlog,) meer deels genomen hebben, in den ontmenschten Koophandel in Menfchen, en meer Slaaven in de Volkplantingen ingevoerd, dan eenig Volk van *Europa*. Door hun toedoen, voornaamlyk, zyn veele duizenden, veele millioenen van Menschlyke Weezens afgefcheurd van hun Geboorteland, van alles wat hun dierbaar was, van alle naauwe verbintenisfen waarin zy leefden; en zyn, naa op hunnen overtocht, ongeloofiyk veele en harde zwaarigheden en verdrukkingen ondergaan te hebben, (onder welke veele met de daad bezweeken (*),) aangeland in een Gewest, en onder een Volk hun onbekend; en vonden zich, zonder eenige misdaad van hunne zyde bedreeven te hebben, gedoemd tot eene altoosduurende Slaaverny; een Slaaverny welke zy, (en dit is 't eenig Erfgoed 't welk zy nalaaten,) tot hun laatfte Naakroost overbrengen (†). Dat,

(*) Op den overtocht, en het geen men het oponthouden aan de Eilanden noemt, gaat zomtyds een derde van de nieuw overgevoerde *Negers* verlooren, *Hist. of Jamaica*, Vol. II. p. 434, en BENEKETS *Caution*, p. 40. In een Regtsgeding, onlangs te *Guildhall* gehouden, bleek het, dat in een Schip, met Slaaven bevragt, groot gebrek aan water zynde, 144 *Negers* de handen afgekapt, en in Zee gesmeeten wierden.

(†) In 't Jaar 1768, was het getal der Slaaven, aan de Kust van *Afri-*

Dat, derhalven, onze Landgenooten zich haasten, om, zo veel in hun is, de rampen te verligten, welke zy over een zo groot gedeelte des Menschdoms gebragt hebben; dat zy tragten de blaam uit te wisſchen, van zo veelen hunner onſchuldige Medemenſchen overgeleverd te hebben aan de zwaarſte tydlyke Slaaverny, door iets toe te brengen, om dezelve, zo veel mogelyk, te verzagten, en hun aan de nog wreeder Slaaverny, van Onweetendheid en Zonde, te onttrekken. Dat zy, met één woord, medewerken met de edelmoedige poogingen der Societeit, „ om te geneezen die *gebrooken zyn van harte*, om den *gevangenen* loslaating te prediken, den *blinden* het gezigt te „ geeven, en de *verſlagenen* heenen te zenden in vryheid, „ om het aangenaame Jaar des Heeren te prediken."

Africa gebragt, 104,100. Van deeze werden 'er 53,100 gekogt door *Engelſche* Kooplieden. De beſtendige Jaarlykſche toevoer, en by gevolg het jaarlyks verlies der *Negeren* in *America* en in de *West-Indien*, wordt, dooreen, in de laatſte jaaren begroot op omtrent 60,000. De Abbé RAYNAL ſtelt den geheelen Invoer van *Africa*, zints de aanvang des Slaavenhandels op *negen Millioen Slaaven*, *Hist. Phil.* Vol. IV. p. 154. Voorwaar, het verdient onze herhaalde overweeging, of men deeze wreede ſlachting niet zou kunnen voorkomen, *zonder eenig nadeel voor de Eilanden*, door een der boven aangeduide hulpmiddelen; 't zy door te beproeven, om het Zuikerriet te teelen door vry gemaakte Zwarten, of, door zulk eene aanmoediging te ſchenken aan de voortplanting der *Negeren* op onze Eilanden, dat hun aanteelt de behoefte van de Plantadien kunne vervullen, en de noodzaaklykheid van verderen Invoer uit *Africa* te weeren.

HET KRAMPSTILLEND VERMOGEN VAN HET MAGISTERIUM BISMUTHI. *Door* J. R. KLYNPENNINK, *Stads Med. Dr. te Nymegen.*

In de maand Maart deezes Jaars 1791, ontmoette ik, by geval, aan het huis van een myner Vrienden, een zekeren Landman van 't L........t, te E..k woonachtig, die, in hoop, dat ik een middel zou uitvinden, ter herſtelling van zyn Zoon, (waar aan hy bykans wanhoopte, hebbende reeds, zedert een geruimen tyd, de kunst van verſcheide Geneesheeren vrugteloos beproefd,) my het volgende mededeelde.

Vóór 3 jaaren, beſpeurde hy, dat zyn Zoon, toen 14 jaa-

jaaren oud zynde, nu en dan, deeze en geene spys, vooral ingemaakte groentens, niet konde verdraagen; maar dezelve weldra uitbraakte, 't welk geen geringe verwondering by de Ouders baarde, te meer, daar hy zeer gezond was, smaakelyk at, en geene ziekte ondergaan had, waaraan men zulks, als een gevolg, kon toeschryven.

Dit toeval vermeerderde dagelyks, zo dat hy, na verloop van eenigen tyd, byna geen spys of drank in kon houden; hier door was hy zo hongerig, dat hy (dit waren zyne eige woorden en die van zyn Vader,) zomtyds op één dag een emmer vol spys opat, en ook uitbraakte: dit alles ging met de uiterste vermagering gepaard, en met vermindering zyner Zielsvermogens; zyn Stoelgang was zeer ongeregeld en gering, eens of ten hoogsten tweemaal in de week.

Omtrent het einde van de maand October des voorigen jaars, vermeerderde deeze geduchte kwaal in diervoege, dat hy geen nat of droog, hoe gering ook, gebruiken kon zonder het zelve oogenblikkelyk over te geeven. In deeze gesteldheid kwam hy den 28sten Maart by my, zynde zwak, doch zonder koorts; ik zette hem een weinig beschuit en rooden wyn voor, dit at hy; dan, binnen 2 a 3 minuuten, raakte hy zulks kwyt, ik stelde hem voor, eenige dagen hier te blyven, op dat ik hem dus dagelyks zou kunnen gadeslaan; waarin hy bewilligde. Daar ik, niet tegenstaande myn herhaald onderzoek, weinig of geen licht ontving omtrent het begin, en de aanleidende oorzaak, deezer kwaal; vermoedde ik, dat dezelve veelligt ontstaan mogt, uit eene al te groote gevoeligheid der maag, (*ex nimia ventriculi irritabilitate*) offchoon ik niet durfde bepaalen, of dit toe te schryven was aan de berooving der slym van den inwendigen rok der maag; dan wel, aan de eene of andere scherpte, die hier huisvestte, of liever, aan eene buitengewoone teêrheid der spiervezelen (*fibrarum muscularum teneritudini*) van de maag; tot welk laatste ik vooral overhelde, als ik zyne teingerheid en ligchaamsgrootte in aanmerking nam.

Ik schreef hem zommige maag-versterkende en krampstillende middelen voor, voornamentlyk de *Tinct. lign. Quass.* en het *Elix. Vitr. Myns.*, waarby ik hem uitwendig een drukdoek, in yskoud water nat gemaakt, op de maag liet leggen; gelastende dit te herhaalen, zo dra dezelve warm mogt worden: edoch, daar deeze myne poogingen vrugteloos

loos waren, en ik verscheide andere Geneesmiddelen, zo uit- als inwendig, te vergeefs beproefde, nam ik tot de *Zinkbloemen* mynen toevlugt; dan, hoe klein deeze poeders ook waren, zy ondergingen het zelfde lot als de voorige middelen, en wierden spoedig uitgebraakt.

Daar ik thans byna raadeloos was, viel my een middel in, waarvan ik de uitwerking, op eene voorzichtige wyze, nader wenschte te beproeven; dit was het *Magisterium Bismuthi*, 't welk ik hem in deezer voege voorschreef:

℞. *Magist. Bism.* gr. ij.
Sacch. alb. ℥iv.
M. f. pulv. Div. in part. æq. N°. xvi.
D. S. 4 maal daags een Poeder te neemen.

Deeze Poeders begon hy den 30sten Mey te gebruiken.

Den 31sten dito, verminderden de braakingen.

Den 2den Juny, by my koomende, verhaalde hy my, dat hy thans at en dronk, even als een ander, en zyne Stoelgang zeer geregeld was.

Ik liet hem met deeze Poeders voortvaaren; vervolgens vermeerderde ik dezelve met één grein van 't *Magisterium Bismuthi*, welke hy nog blyft voort gebruiken; intusschen bespeurt hy geen ongemak van dit middel.

Tot nog toe, zynde het thans den 15den Juny, houd hy alle spys en drank binnen, zyne gulzigheid is in eene gematigde eetlust veranderd, zyn uiterlyk aanzien word van dag tot dag beter, en zyne, te vooren onderdrukte, Zielsvermogens schynen meer en meer opgeklaard te worden.

Daar dit middel ('t welk van zommigen met eene zwarte kool geteekend is, van zommigen ongemerkt word voorby gegaan, van anderen, eindelyk, niet dan uitwendig gebruikt word,) een uitneemend Krampstillend vermogen schynt te bezitten, neeme ik de vryheid dit Half-metaal, ter verdere beproeving, aan myne Kunstgenooten, waar van de meeste, waarschynelyk, onbewust zullen zyn van deszelfs vermogen, voor te stellen, en het dus der vergetelheid te ontrukken.

OVER HET WEEZENDLYKE GALNOOTEN-ZOUT, *van* CAREL WILHELM SCHEELE (*). *Naar het Hoogduitsch van* D. LORENZ CRELL *in het Hollandsch gebragt*, *door* D. L. OSKAMP.

§. I. Zeer gevallig bemerkte ik, voor eenigen tyd, in een met koud water vervaardigd Galnootentrekzel, een byzonder grondzetzel, het welk zig grauw, en in de Zon als Crystal, vertoonde; zuur, dog niet zamentrekkend, smaakte; in warm water spoedig, en volkomen, wierd ontbonden, en de Yzervitriool [*Vitriolum Martis seu viride*] zwart nederplofte.

§. II. Begeerig dit Zout nader te kennen, pulverizeerde ik een pond Galnooten, en goot op dezelve, door middel van een goede hairen Zeef gezuiverd zynde, een Kan [3 pond] rein ongedistilleerd water; naar dat het 4 dagen gestaan, en ik het, in dien tyd, dikwils met een glaaze pyp omgeroerd had, goot ik het trekzel af, het welk, gefiltreerd, in couleur, de klaare Fransche Wyn (†) evenaarde.

(*) De volgende Waarneemingen, welke de laatste waren, waar mede ons deeze beroemde Chymist, de Heer CAREL WILHELM SCHEELE, vóór zyn dood, bekend maakte in de *Verhandelingen der Koninglyke Academie van Stokholm des Jaars* 1786, wierden het volgende Jaar in het Fransch vertaald, door Madame PICARDET, *dans l'Observations sur la Physique, sur l'Histoire Naturelle & sur les Arts, par M. l'Abbé* NOZIER, *de plusieurs Académies, par M.* J. A. MONGEZ *le Jeune, Chanoine Régulier de Sainte Geneviève, des Académies Royales des Sciences de Rouen, de Dyon, de Lyon, &c. &c, et par M.* DE LA MÉTHERIE, *Docteur en Médecine, de l'Académie de Dyon. L'an.* 1787. *Tom.* XXX. *pag.* 57, en in het Hoogduitsch, door den Heer D. LORENZ CRELL, *Professor der Geneeskunde en Philosophie*, in zyne *Chemische Annalen fur die freunde der Naturlehre, Arzenygelährtheit, Haushaltungskunst, und Manufacturen, &c. des Jahrs* 1787. *Erste band pag.* 1. Naar welke laatste Vertaaling ik dezelve thans ook in het Nederduitsch gebragt hebbe; wenschende, dat deeze weinige Waarneemingen, by myne Landsgenooten, geen minder aandacht zullen waardig geoordeeld worden, als dezelve voorheen by anderen reeds veroorzaakt hebben. O.

(†) Neemt men warm water, of zoekt men het te digereeren, zo blyft het immer troubel; het welk my deed besluiten, koud water te gebruiken, en het koud te laaten aftrekken.

de. Ik plaatste het zelve hierop in een glas, met grauw papier overdekt, in de vrye lucht, in Juny, en bemerkte, dat het, naar verloop van een maand, met een dik beschimmeld vlies bedekt, met nog geen grondzetzel voorzien, en van zyn zamentrekkenden smaak een weinig beroofd was. Naar verloop van weder 5 weeken, bespeurde ik een grondzetzel van 2 vinger dik, boven op een taaije beschimmelde huid, en geen overblyfzel meer van den zamentrekkenden smaak; echter wierd de Yzervitriool nog zwart geverwd. Ten laatsten filtreerde, en stelde, ik dezelve op zyn voorige plaats tot den volgenden Herfst; wanneer ik het grootste deel vervloogen, en het overige met veel grondzetsel vermengd, bevond. Ik verzamelde nu alle myne grondzetsels, klaarde deeze eerst alle af met koud, en ontbond dezelve daarna in kookend, water, welke ontbinding ik filtreerde, en in een maatige warmte liet afrooken; waarby dat Zout gantsch grauw, gedeeltelyk als fyn Zand, nederviel, gedeeltelyk gedaanten van Zonnen aan den grond formeerden, en ik was niet in staat het zelve, onaangezien het herhaalde ontbinden en aanschieten, witter te bekomen.

§. III. Dit Galnooten-Zout, had de volgende Kenmerken:

1°. Smaakt het zuur, geraakt met Kryt in gesting, en verwt de Lakmoestinctuur rood.

2°. Om een half loot van dit Zout volkomen te ontbinden, word anderhalf loot kookend water vereischt, zoo dra echter deeze ontbinding aanvangt zich een weinig te verkoelen, word dezelve geheel van kleine Crystallen verdikt; wil men een half loot Zout in koud water ontbinden, voldoet een goed *quart*, of 12 *oncen*.

3°. Het is zeer ligt in Wyngeest te ontbinden, zoo dat, voor een loot Zout, ook maar een loot kookende Wyngeest gebruikt word; neemt men echter koude, zoo heeft men vier loot Wyngeest op een loot Zout noodig.

4°. In een onbedekte smeltkroes vat het spoedig vuur, smelt met een aangenaame reuk; dog laat een harde kool na, welke niet ligt tot asche gebragt word.

5°. Wil men het uit een retort overdryven, zoo vangt het eerstelyk aan te smelten, geeft een zuur water, maar geen oly; en eindelyk stygt een witte sublimaat op, welke vliesend blyft, zoo lang de hals der retort warm is; dog daar na aanschiet; in de retort blyft veele kool achter. Deeze sublimaat komt zeer veel met de Bloemen der Benzoin, in smaak en reuk, overeen; verwt de Lakmoestinc-

tuur

tuur rood, en slaat, het welk aanmerkenswaardig is, metaal-ontbindingen, verschillend gekleurd, en de Yzervitriool, zwart neder.

6°. De Goud-ontbinding word van het in water opgeloste Galnooten-Zout donker groen geverwd, en laat allengs een bruin Poeder vallen, het welk nedergeslagen Goud is.

7°. De Zilver-ontbinding word bruin, en zet in de warmte een grauw poeder af, het welk nedergeslagen Zilver is.

8°. De Quikzilver-ontbinding word oranjegeel geverwd.

9°. In de Koper-ontbinding veroorzaakt het een bruinen nederslag.

10°. De Yzervitriool word zwart, en wel hoe langer hoe zwarter, naar maate dezelve in warmer water opgelost is.

11°. Loot, in Azyn ontbonden, word wit nedergeslagen.

12°. Bismuth [Marcasite] citroengeel.

13°. Het zuur van Potloot (*) word donkergeel, zonder dat een nederslag bemerkt word.

14°. Platina, Zink, Arsenikzuur (†), Tin, Cobalt en Magnesium (‡), worden niet veranderd.

15°. Insgelyks blyven de ontbindingen van Kalk, Bitterzout (§), Aluin en der *Terra ponderosa*, door dit zout on-

(*) *Acidum Molybdenæ.* Germ. *Wasserbleysaure.* Gall. *L'acide Molybdique.*

(†) *Acidum Arsenici.* Germ. *Arsenikfaure.* Gall. *L'acide Arsenical.* De volmaakte kennis van beide deeze Zuuren hebben wy insgelyks aan onzen Zweedschen, en in der daad grooten, Natuuronderzoeker te danken. Het eerste ontdekte hy, door zoo lang met het verdunde Zuur van Zalpeter over het Potloot te stryken, tot dat een witte Aarde overbleef, die zeer ligt in water te ontbinden, met alle kenmerken eens Zuurs voorzien, en door welke men, met drie deelen Zwavel gedestilleerd, het Potloot weder te herstellen in staat was. Het andere leerde hy ons naar twee onderscheiden manieren vervaardigen, waardoor de vraag; vervat de Arsenik een eigen, van alle andere onderscheiden zuur in zig, buiten allen twyfel gesteld wierd. Zie de Verhandelingen der Zweedsche Academie der Weetenschappen, in het Jaar 1775. o.

(‡) *Regulus Magnesii.* Germ. *Braunsteinkonig.* Gall. *Regule de Manganèse.* De eerste Chymist, welke ons deeze *Regulus* beschreeven heeft, was de Heer IGNATIUS GOTTFRIED KAIM, in zyne *Dissertatio de Metallis dubiis cap.* 4to. p. 48. seqq. *Viennæ*, 1770. o.

(§) *Sal Amarus Catharticus*, of, zoo het BERGMAN genaamd heeft, *Magnesia Vitriolata.* o.

onveranderd, maar met kalkwater geeft het een zeer sterken grauwen nederslag.

16°. Op de gewoone wyze met het zuur van Steenzout [*Acidum Nitri*] behandeld, bekomt men van dit Galnooten-Zout even dat Zuur, het welk men door de behandeling van Suiker met het Zuur van Salpeter gewoon is te bekomen, en *Acidum Sacchari* te noemen.

§. IV. De witte nederslag, welke men by het elfde Experiment gewaar word, kan door het Zuur van Vitriool [*Acidum Vitrioli*] weder gereduceerd worden, en men verkrygt dat Galnooten-Zout in zyne uiterste reinheid. Daar nu het Galnootentrekzel, in dit geval, dezelfde uitwerking voortbrengt, dagt ik dit Zout, door een veel korteren weg te kunnen bekomen; dog dit mislukte my; dan, zoo draa ik deezen nederslag door de Vitriool-Zuur gereduceerd hadde, bekwam ik ook het Galnootentrekzel., met zyn zamentrekkenden smaak weder.

Dryft men Galnooten met een sterk vuur over, zoo ontdekt men een zuur, niet onaangenaam ruikend, water; dog geen oly, en ten laatsten even dat Zout, met dezelfde eigenschappen voorzien, het welk men van het Galnooten-Zout, [§. III. N°. 5.] door destilleeren verkrygt. Hieruit schynt te volgen, dat dit Zout in het Galnootentrekzel geheel tegenwoordig is, offchoon men het op de gewoone manier, door aanschieten, daarvan niet kan bekomen, wyl het met eene Gommeuse, of andere materie, zoo sterk verbonden is, dat het zig, zonder inwendige beweeging, of gesting, van dezelve niet gemakkelyk laat scheiden.

KENNISGEEVING, WEGENS EEN VERSCHYNZEL, VEROORZAAKT DOOR EENE SOORT VAN MIEREN, BY LINNÆUS BEKEND ONDER DEN NAAM VAN *Formica Nigra.*

Door den Heer DORTHES, M. D. *Correspondent van de Koninglyke Societeit des Landbouws.*

(*Journal de Physique.*)

Op den eersten van Augustus des Jaars 1790, regerde het by drie herhaalde keeren in den morgenstond. Telkens ging de Regen van Donder vergezeld. Nademiddag helderde de Lugt in 't Westen op, en, als de dag ten einde

de liep, vertoonde zich het Verschynzel, 't welk ten onderwerp strekt van deeze Kennisgeeving.

Ik woonde 's avonds ten zeven uuren, met de Heeren CHAPTAL en BRUNET, waardige Medeleden van onze Societeit, een Wedloop van Paarden by, die eene menigte van aanschouwers gelokt hadt na het Dorp *Verune*, een myl van *Montpellier* gelegen. Het Weêr was zeer stil, het Oosten met Wolken bedekt, en daar vertoonde zich een Regenboog, wanneer elk zag, dat de Horizont in 't Westen, ter ruimte van meer dan eene myl, bedekt was met zeldzaame witte vlokagtige Wolken, op elkander gehoopt, die tot op de Zon nederdaalden; zo dat ze niet alleen ons verhinderden de Zon onderscheiden te zien, maar ook de Hofsteden niet verre van ons.

't Geen my 't meest verwonderde, was, dat deeze vlokagtige Wolken, naar Sneeuw gelykende, en die op den afstand, van welken wy dezelve zagen, tusschen de drie en vier voeten in den grootsten Diameter scheenen te hebben, drie onderscheidene beweegingen hadden. —— *Voor eerst* gingen zy in verschillende rigtingen, schoon langs dezelfde vlakte. —— (Men weet, dat zulks niet gebeurt met de Wolken, zy neemen geene verschillende rigtingen aan, dan in Lugten door onderscheide Winden gedreeven.) — *Ten tweeden* hadden zy eene beweeging op zich zelve. —— *Ten derden* bleeken zy eene inwendige beweeging te hebben; men zag bestendig, dat de grootste langte zich meer of min van het loodrechte veranderde, 't welk eene zonderlinge uitwerking baarde.

Deeze omstandigheden deeden my veronderstellen, dat die lichaamen geheel iets anders waren, dan Wolken. Ik trad dieper Landwaards in, myn koers na de ondergaande Zon neemende. 't Leed niet lang, of ik vond my omringd van vliegende Mieren, die in my het vermoeden deeden ontstaan, dat zy wel de stoffe der vermeende Wolken hadden kunnen uitmaaken; verder voorttreedende, bleef by my geen twyfel altoos meer over, ik zag ontzaglyke vliegende benden van dezelfde Insecten, wier schitterende vleugels het licht van de ondergaande Zon te rug kaatsten.

Die Sneeuw- en vlokagtige Wolken bleeven tot dat de Zon was ondergegaan: toen zetten zich de vliegende Mieren, in groote menigte, op onze kleederen, de grond was 'er mede bezaaid, en wy konden geen steen opraapen, of dezelve was 'er mede bedekt.

Deeze Mieren waren alle van een en dezelfde soort, de

Zwarte Mier, of de *Formica Nigra* van LINNÆUS, door FABRICIUS zeer wel beſchreeven, als de *Nigra, nitida, uno piceo*. De algemeenſte Mier in dit Land, en een der kleinſte.

't Is bekend, dat de Mieren, in haare wooningen, Mannetjes, Wyfjes en Onvrugtbaaren hebben. De Mannetjes en de Wyfjes zyn gevleugeld, de Onvrugtbaaren ongevleugeld. De Wyfjes zyn veel grooter dan de Mannetjes, gelyk doorgaans by de Inſecten. De Onvrugtbaaren maaken het voornaamſte lichaam der Maatſchappye uit. De Mannetjes en Wyfjes blyven 'er niet langer, dan zy van nut kunnen weezen. Het Mierennest wordt 'er van verlost, zo ras zy hun werk gedaan hebben. De Onvrugtbaaren zyn belast met de opvoeding der Jongen, en doen al den arbeid. Zo ras de Mannetjes Mieren uit den ſtaat van Pop gekomen zyn, trekken zy ter wooning uit, om in de open lugt met de Wyfjes te paaren, en keeren niet weder ter wooning in, waar zy ſlegts hinder zouden toebrengen. De Wyfjes Mieren komen 'er alleen in, om 'er eijeren te leggen, en ontſlaan zich verders van de zorg voor de opkweeking der Jongen; zy ſterven ſchielyk.

Men treft de Mieren vliegende gepaard aan, en dikwyls by menigte in dien ſtaat. LINNÆUS heeft dit zeer wel beſchreeven, als hy van de *Veld-Mier, Formica cespitum*, zich met deeze woorden uitdrukt. „Mares feminæque „examinant medio auguſti, meridie calido, more phrygæ„nearum choreas agentes turma volatili, depluentes par „pari juncta."

De Mieren, die dit Verſchynzel veroorzaakten, waren alle Mannetjes, ik kon niet meer dan drie Wyfjes ontdekken onder het groot getal, 't welk zich aan my opdeed; zy waren niet gepaard.

Eene zo groote hoeveelheid van Inſecten, ten zelfden oogenblikke op dezelfde plaats, was verbaazend. Maar, ik merkte op: *Voor eerst*, dat de *Zwarte Mier* de algemeenſte ſoort in dit Land is. *Ten tweeden*, de dagen, vóór dit Verſchynzel, waren ondraaglyk heet geweest; een Thermometer aan myn venſter, in de ſchaduw in 't Noorden, ſtondt op 27°. boven o., en die hette hadt zeer wel oorzaak kunnen geeven, tot het gelyktydig uitkomen eens verbaazenden aantals van Mieren. —— *Ten derden*, het veld, waarin het Dorp *Verune* ligt, vormt een groote Kom, en de vliegende Mieren uit die Kom, die over dag door den regen verhinderd waren, hadden zich 's avonds by

den

den Horizon verzameld, om genot te hebben van de ondergaande Zon.

Deeze Waarneeming kan misschien den Weêrwaarneemeren dienen, om op hunne hoede te weezen, tegen bedrieglyke vertooningen van zekere Lugtverschynzelen.

't Is geenzins de eerste keer, dat men verbaazende uitwerkzels gezien heeft, wat de uitgestrektheid aangaat, veroorzaakt door Insecten. Deeze Diertjes, schoon zeer klein, de sterkst vermenigvuldigende Weezens in de Natuur zynde, kunnen niet missen groote Verschynzels te veroorzaaken, wanneer de omstandigheden die heirlegers verzamelen.

KEURIGE WAARNEEMINGEN, WEGENS DE CRETINS, OF DE IDIOTEN, IN HET LANDSCHAP VALLAIS IN ZWITZERLAND. Door den Heer RICHARD CLAYTON, *Bart.*

(Uit de *Memoirs of the Litterary and Philosophical Society of Manchester.* Vol. III.)

LINNÆUS heeft het Menschlyk Geslacht in vier onderscheide klassen verdeeld, en aan elk deezer een kenmerktekenend onderscheid in de Geaartheid toegeschreeven. De *Europaan* en *Americaan*, de *Africaan* en de *Asiatiër*, ontvangen geregeld, zo als men uit zyn stelzel schynt te moeten opmaaken, een indruk van de Lugtsgesteltenisse, die hun, zo lang zy leeven, byblyft, zo dezelve niet verzwakt of geheel overmeesterd worde, door, in eene zeer vroege kindschheid, het Geboorteland te verlaaten (*). —— Andere Natuurkundigen hebben eenen dergelyken graad van dien invloed opgemerkt, in de vorming en gesteltenisse der Dieren, over 't algemeen; ja eenigen strekten zelfs die heerschappy uit tot het Groeiend Ryk (†). —— De Waarneeming is, in de daad, zeer oud. By HIPPOCRATES treft men een lang Hoofdstuk aan, waarin hy handelt van de Lugt, het Water, en byzondere Omstandigheden, en aanwyst derzelver veronderstelde uitwerkzelen op het Maakzel en de Driften des Menschdoms (§).

Dit

(*) BUFFON, *Hist. Naturelle de la Generation des Animaux.*
(†) WILSON, *on the Influence of Climate on Vegetable and Animal bodies.*
(§) Sect. III. p. 280. Ed. FOESII.

Dit gevoelen, hoe eerwaardig door de Oudheid, heeft men onlangs bestreeden, en het belachlyke ingeroepen, om deeze stellingen te wederleggen, tegen welke bondiger redenkaveling al haare kragt scheen gespild te hebben. Maar welke ook de twyfelingen van hedendaagsche *Sceptici*, of de Voorstellen van laatere Wysgeeren, mogen weezen, geen bewys kan 'er in 't midden gebragt worden tegen een voor 't oog zigtbaar verschynzel. Tegen de zodanigen, die de uitwerkzels van plaatslyke oorzaaken lochenen, en den invloed van byzondere lugtstreeken ontkennen, mag men alleen de *Cretins* van *Pays de Vallais* aanvoeren. Een soort van Weezens, 't is waar, verheeven boven de Dieren; doch, in alle opzigten, beneden hun eigen geslacht. Zonder eene voorafgaande kennis, wegens derzelver herkomste, zou een Vreemdeling in verzoeking komen, om hun aan te zien, voor een onderscheiden en laager soort van Weezens, en een tusschenschakel in de keten tusschen den Mensch, en diens misvormden beelds, den *Ouran-Outang*. De beschryving door LINNÆUS, enz. van dit Dier gegeeven, mag, met weinige uitzonderingen, op den *Cretin* worden overgebragt; en die van den *Franschen* PLINIUS, gelyk men den Graaf DE BUFFON getyteld heeft, geeft eene nog treffender gelykheid aan de hand.

Het Landschap, waarin deeze Weezens voorkomen, is in *Vallais*, en haalt omtrent dertig mylen in de lengte en acht in de breedte. Omstreeks *Sion* zyn zy zeer veelvuldig; doch allermeest komen zy voor, tusschen de Bruggen van *St. Maurice* en *Ride*. Eenige weinigen treft men 'er aan te wederzyde en aan elk uiterste; maar dan verdwynen zy allengskens. —— In denzelfden vorm als de rest des Menschdoms gegooten, hebben zy, zeer zeker, dezelfde gedaante; doch te vergeefsch zoekt men by hun, dat *Godlyke in 't menschlyk Gelaad*, waarvan de Dichter spreekt, bezield met Aandoenlykheid en schitterende door een straal van Verstand.

De Gelaadkundigen hebben voorgegeeven, een trek van het inwendig Character te leezen op bykans ieder gelaad; een trek, welke de heerschende neiging van elk aanduidt. Een bewys kan 'er, ten minsten voor hunne stelling, schoon men dezelve in de volste uitgestrektheid niet aanneeme, bygevoegd worden: want by den *Cretin* is het gemis des Verstands onderscheiden zigtbaar. Elk zielsvermogen schynt bedwelmd, en eene afzigtige verdooving vertoont zich overduidelyk. Men moet egter toestemmen,

dat

dat 'er zich onderscheidingen in de maat van Verstand, en verschillende trappen, onder hun opdoen, van volslaagene duisternis tot verstandige schemering, en flaauwe glinstering van kennis. Eenigen hebben eene soort van stem; doch de dooven en stommen zyn veelvuldig: niet weinigen zyn, in de daad, niets meer dan dierlyke werktuigen, en ontbloot van bykans allen begrip en aandoening. Wat hunne gestalte betreft, vier en eene halve voet is de maat, welke zy doorgaans bereiken, en gaan zy dezelve zelden meer dan eenige weinige duimen te boven. Hun gelaad is bleek, ongedaan, en wankleurig; en, behalven andere uitwendige merktekens van verstandloosheid, hebben zy een zeer wyden mond, een dikke tong, en zeer breede lippen. De Natuur schynt hun ook zeer vroeg afneemende kragten toegedeeld te hebben; de Ouderdom treedt, als 't ware, de Kindschheid op de hielen. Zy sterven doorgaans vry jong, en men heeft geene voorbeelden, dat zy tot den hoogsten trap des Menschlyken Leevens opklimmen. De drift tot Voortteeling is de eenige drift die by veelen hunner ooit opwelt, en dan werkt dezelve met meer dan gemeen geweld. Dezelfde wellustigheid stelt men vast dat gevonden wordt by eenige Apensoorten, als de *Baboon*. Eenigen zullen misschien over deeze waarneeming glimlachen: maar de Natuurkundige zal stilstaan by de overeenkomst, terwyl de Zedekundige niet zal nalaaten op te merken, dat een Mensch, als hy een Slaaf zyner eigene onbeheerschte driften wordt, zich vernedert tot den laagen rang der Dieren.

Ten aanziene van de opgegeevene beschryving eens *Cretins*, staat aan te merken, dat dezelve alleen past op die het in den volstrektsten zins des woords zyn. In de Onderscheidene Graaden schynt de Natuur, op een geregelden voet, eenpaarig te werken. Waar zy het minst van zichzelve afwykt, gelykt de *Cretin* meest naar een welgeschapen Mensch, zo in houding, grootte, als in gedaante, en is 'er ook een minder verschil tusschen den leevensduur. Het herhaald gezigt van zo veele ongelukkige Weezens is ten hoogsten aandoenlyk en medelyden wekkend. Dan, desniettegenstaande, steekt 'er eenige troost in de bedenking, dat zy zelven onbewust zyn van hun ongeluk, en dat 'er alle zorge voor hun gedraagen wordt, welke hunne omstandigheid toelaat. —— Op sommige plaatzen worden zy aangemerkt als de *Idioten*, of Verstandloozen, in *Turkyen*; op andere, aangezien als tot dit lot

voor-

voorbeschikte Weezens, en de slachtoffers van de wraak der Voorzienigheid, die het overige der Gezinnen door deezen wegens hunne zonden straft. Beide deeze begrippen verzekeren hun van goedhartigheid en oppassing. In 't eerste geval zyn ze voorwerpen van Godsdienstige eerbiedenisse; in het tweede beloont men ze uit dankbaarheid; dewyl men hun lyden houdt voor een Zoenoffer van de zwakheden hunner Ouderen en Vrienden (*).

Zo veelen deezer Ongelukkige Weezens byeen te vinden, voor iets toevalligs aan te merken, is onmogelyk. Geslachten op Geslachten van dezelven heeft men gezien, en schoon derzelver getal in onderscheidene Familien verschilt, bestaan 'er eenige geheel en al uit dit rampzalig kroost. De Natuur moet, derhalven, hier werken volgens zekere beginzelen, en bestuurd worden door vastgestelde Wetten, schoon de eerste nog niet bekend, en de laatste nog niet ontdekt zyn. 't Geen bykans met eene wiskundige zekerheid bewyst, dat 'er eene Natuurkundige oorzaak voor deeze schriklyke byzonderheid plaats hebbe, blykt uit deeze éene omstandigheid, dat eene Familie, van op eenen afstand, in dit Gewest haar verblyf neemende, binnen weinig jaaren reden heeft om zich te beklaagen, dat, by den aanwas haars gezins, die Verstandloosheid, te vooren by

(*) „Ik deed," schryft de Heer BOURRIT, „een reisje om „die plaatzen te bezoeken, waar de Inwoonders het meest aan „het ongemak, van monsteragtige kropgezwellen, onderhevig „zyn. Daar ziet men ze als met verscheide onderkinnen, die, „van den hals af, de een boven de ander hangen. 'Er zyn 'er „die ze in de gedaante van een kruis hebben: deezen worden „door de Inwoonders bykans geëerbied, die, wel verre van zich „te verwyderen van deeze ongelukkige Menschen, of dezelve „te vlieden, gelooven, dat het een Zegen is, als zy ze ontmoeten, of uit eigene beweeging in hun huis komen. Gelukkig „bygeloof! dewyl hetzelve hun aanzet tot daden van goederderenheid en liefde jegens Menschen, te meer te beklaagen, dewyl ze bykans van Rede beroofd zyn. Voorts zyn de Vrouwen min afzigtig dan de Mannen; deeze laatsten hebben een zo „afzigtig voorkomen, dat men 'er voor schrikt; hun spraak gelykt naar het gekras van een Raave, en veelen kunnen volstrekt niet spreeken." Deeze kwaal belet hun niet voort te teelen, en kinderen te verwekken daaraan niet onderhevig; zy begint zich eerst te vertoonen met de vyf of zes jaaren. BOURRIT, *Verhaal eener Reize na de Ysbergen van het Hertogdom Savoye*. By den Drukker deezes, J. YNTEMA, uitgegeeven. Vert.

by haar onbekend, binnen weinige jaaren, by haar gevonden wordt. Dit zelfde bewys heeft gelyke kragt tegen het gevoelen, dat dezelve voortgeplant wordt door tusschenkomende Huwelyken met Familien, wier Voorouders ongelukkig in dien ramp deelden. Het tegenovergestelde van dit bygebragte gaat even zeer door; een getuigenis, waarop ik af durf gaan, heeft my onlangs berigt, dat *Cretins*, zich van hier begeevende, en enkel onder elkander trouwende, naa één, of ten hoogsten twee, geslachten, de wanschiklyke onderscheiding, welke zy mede namen, verlooren.

Vreemd, in de daad, dat over een verschynzel, 't welk zo lang bestaan heeft, niets stelzelkundig geschreeven is. Eenige jaaren geleden is 'er, in de Koninglyke Societeit te *Lyon*, een Vertoog, dit stuk betreffende, voorgeleezen; maar dewyl ik niet vind dat het ooit is uitgegeeven, zyn de Leden alleen onderrigt geworden van het gevoelen, 't welk de Schryver, de Graaf DE MAURIGON, deswegen omhelsde.

Het Staatsbestuur heeft 'er zich, in 't einde, mede beginnen te bemoeijen, en het neemen van eenige voorzorgen aangepreezen, waardoor te hoopen is, dat het getal der *Cretins* zal verminderen. Veelen der deerlykst gestelden worden thans uit de Maatschappy geslooten, en met veel zorgvuldigheids opgepast in het Hospitaal te *Sion*; en hunne onderlinge Huwelyken, eertyds toegestaan om andere ongelegenheden voor te komen, waardoor zy tot in het oneindige werden voorgeteeld, staat men thans niet langer toe (*). —— Men geeft ook naauwkeurig agt op de opvoeding der Kinderen; en zy worden, op het minste teken van eene overhelling tot dit Ongemak, in afgeleegene Bergoorden ter minne gezonden. Of eenige deezer voorzorgen, of zy alle te gader, gevolgd zullen worden door hartlyk te wenschene uitwerkzelen, kan de tyd, de groote toetssteen van alle proefneemingen, alleen beslissen.

In verscheide beschryvingen van *Zwitzerland*, en byzonder van dit gedeelte, heeft men zomtyds van verre een wenk over deeze byzonderheid gegeeven. Zommige losse en

(*) Volgens de aanmerking van BOURRIT, hier boven bygebragt, gaat het niet door, dat uit de Huwelyken deezer Lieden altoos zulk jammerlyk Kroost komt; dan misschien hebbe men hier te letten op de onderscheide graaden dier kwaale, VERT.

en daar neergezette denkbeelden heeft men verspreid; doch „ over 't algemeen, de zaak gelaaten, gelyk men die vondt, de omstandigheid enkel vermeld, zonder eenige pooging aan te wenden om den oorsprong uit te vorschen (*).

Ik maak geen eisch op een grooter maate van wysheid, ik geef niet in 't minste voor, een meerderen trap van schranderheid en doordringendheid te bezitten; doch waag het eenige bedenkingen daar over aan te voeren. —— Weinig stel ik in den invloed der Verbeelding van de Moeder op de Vrugt, 't geen zommiger Stelzel is. Zonder in het geschil te treeden, hoe, of op welk eene wyze, zulk een indruk medegedeeld wordt, zal ik alleen aanmerken, dat het een begrip is 't welk blykbaar van tyd tot tyd voorstanders verliest; en dat zelfs de grootste yveraars voor 't zelve 't bestaan, enkel in weinige gevallen, en onder zeer enge bepaalingen, erkennen. De *Cretins* zyn al te veelvuldig om ze zulk een bepaalde oorzaak toe te schryven: en wat gestaag voor oogen is, houdt welhaast op eene stoffe van verbaasdheid of schrik te weezen; derzelver menigte zou een uitwerkzel, 't geen zy anderzins zouden kunnen te wege brengen, tegenwerken. De Vrouwen, daar te lande, onder hun gebooren en opgevoed, merken ze enkel aan, als elk ander voortbrengzel haars lands, en, in de daad, wel verre van 'er eenig byzonder agt op te slaan, staan zy verwonderd, als een Vreemdeling deeze Ongelukkigen met eenige naauwkeurigheid beschouwt.

Na

(*) „ Tot duslang," schryft de Heer BOURRIT, ter aangetoogene plaatze, „ heeft men deeze kwaal toegeschreeven aan het „ slegte Water, 't welk de Kinderen dronken; dan het blykt dat „ 'er andere oorzaaken van zyn. Van vroeg af worden de Kin„ deren al te zeer overgelaaten aan hunnen smaak voor allerlei „ soorten van vrugten, vooral Kastanjes, welke zy raauw onder „ de boomen eeten. Voor 't overige zyn de Wynen hier zo „ zwaar, en de lieden drinken 'er zo overmaatig van, dat de „ meesten het gebruik der Spraake verliezen, zonder dat der „ Rede te missen: men heeft 'er gezien, die, van Bruiloftsmaalty„ den komende, een zo dikke en belemmerde tong hadden, dat „ het kwaad onherstelbaar was. Dikwyls geeven zy zich, naa dee„ ze Feestmaaltyden, en in de dronkenschap, die 'er op volgt, aan „ 't volbrengen der Huwelykspligten over; dit heb ik van een „ Geestlyken deezes Lands, zo kundig als eerwaardig." VERT.

Na eenige andere oorzaak verbeeld ik my hier te moeten zoeken. Van de Schryvers die van de *Cretins* gewaagen, hebben zommigen dit ongeluk toegeschreeven aan de veronderstelde oorzaak der Kropgezwellen, zo gemeen by veelen der *Zwitzersche* Boeren, naamlyk, het water 't welk zy drinken, vermengd met Sneeuwwater en eenige Mineraale Zelfstandigheden, met het zelve van de nabuurige bergen afgespoeld. Dat de *Cretins* onderworpen zyn aan Kropgezwellen, moet erkend, doch tevens opgemerkt worden, dat, deeze gemeen zynde aan andere Inwoonderen, die oorzaak, welke dezelve ook zyn moge, bezwaarlyk verondersteld kan worden, ook de oorzaak te weezen van de *Cretinage*. De Boeren van het *Alpische* Gebergte, van *Tyrol* en veele andere streeken in *Zwitzerland*, drinken water van bykans dezelfde hoedanigheid, en hebben Kropgezwellen; maar de *Cretins* zyn bepaald tot het voorheen aangeduide Landschap, en, indien men ze op andere plaatzen ontmoet, ontstaat zulks enkel daaruit, dat zy met hunne Ouders van daar na elders verhuisd zyn. Deeze veronderstelling blykt dan ook zonder vasten grond aangenomen te zyn, en 't geen men 'er op bouwde vervalt.

Anderen hebben in de Lugt de eenige oorzaak van dit Ongemak willen zoeken. De Lugt is zeker in die Landstreek ongezond. Zy worden in eene soort van kom, vervuld met uitdampingen van de *Rhone* en de omliggende Moerassen, en de wederkaatzing der Zonne van de omringende gebergten, die bykans toppuntig staan, veroorzaakt; een Dampkring, zonderling van wegen de Vogtigheid en de Hette. —— Te *Sion*, in 't byzonder, zyn de Huizen, dikwyls, tot de tweede verdieping, vervuld, met een dikken, heeten, slymerigen damp; en het Lichaam is, geduurende de Zomermaanden, in een meer dan gewoonen staat van uitwaaseming. Dit veroorzaakt natuurlyk eene verslapping en werkloosheid, die het menschlyk gestel verzwakt; hiermede gaan de gewoone gevolgen, verregaande armoede en morssigheid, gepaard. Deeze zamengevoegde uitwerkzels, op het menschlyk Lichaam, zou men vrugtloos betwisten; maar, hoe zy de Gestalte kunnen verkorten en het Verstand verstompen, tot zulk eene maate als in de *Cretins*, valt bezwaarlyk te verzekeren.

Of men eenig nader licht konne bekomen uit de ontleeding van een *Cretin*, is een tot nog niet te werk gestelde proeve. Om 'er eenige kundigheid uit op te doen, moest men zich niet bepaalen tot één enkel voorwerp; maar die be-

bewerking uitftrekken tot alle verfcheidenheden, van het oogenblik af dat de Ziekte zich eerst openbaart tot den tyd dat dezelve den hoogften trap beklimt. Eenige poogingen, daartoe aangewend, heb ik vernomen dat mislukt zyn, en zy zullen fteeds vergezeld gaan met zwaarigheid en eenig gevaar. De gulde fleutel van PHILIPPUS van *Macedonie* zal hier het graf niet ontfluiten; en de fchennis van het regt der Begraafenisfe zal men fteeds als een der grootfte misdaaden aanmerken.

Weinig ophelderings zullen wy kunnen verkrygen omtrent dit Stuk uit de Natuurlyke Gefchiedenis des Menschdoms; doch, onder de verfcheidenheden des Menschlyken Geflachts, vinden wy de *Dondos* of *Africaanfche Witte Negers*; de *Kakerlakken* of *Chacreals* van Afia; en den *Blafard* of *Witten Indiaan*, op de Landengte van *Darien*: allen deezen hebben eenige byzonderheden, beantwoordende aan die, waardoor de *Cretins* zich onderfcheiden. De *Dondos* zyn 't algemeenfte te *Congo*, *Loango*, en *Angola*, en de *Kakerlakken* op de Eilanden van *Java*; maar dewyl zy niet veelvuldig voorkomen, heeft men ze aangemerkt als eene fpeeling der Natuure, en toevallige voorbrengzels (*). Van de *Witte Indiaanen*, op de Landengte van *Darien*, wist men in *Europa* weinig voor 't Jaar MDCLXXX, fchoon CORTES, in zyne Brieven aan CAREL DEN V, 'er eene befchryving van gegeeven hadt (†). De geftalte van den *Don-*

(*) 't Is nogthans opmerkelyk, dat deeze Speeling der Natuure op de Eilanden van *Java* zich tot de Aapen heeft uitgeftrekt. De Gouverneur van *Batavia* hadt 'er een of twee *Witte*, hem uit die Eilanden aangebragt, fchoon zy anderzins alle in dat Wereld-deel zwart of bruin zyn. De Heer BUTTERKOPER, en de Heer MESSA, de Water-Fiscaal, vertoonden ze aan een myner Vrienden. Het aangezigt was melkwit, de oogen waren rood, en zy hadden tusfchen de twee en drie voeten in de hoogte.

(†) LAS CARTAS DE DON. HERNANDO CORTEZ *de la Conquista de Mexico al Emperador*. Ze zyn in 't Latyn vertaald, en te vinden in de Verzameling van HERVAGIUS, onder den Tytel, F. CORTESII, *de Infulis nuper repertis Narratio ad Carolum Quintum*. —— Van deeze Brieven is eene *Nederduitfche Vertaaling*, in twee Deeltjes, by den Drukker deezes, J. YNTEMA, uitgegeeven, waar men de hier bedoelde byzonderheid op bl. 99, des I. Deels, aantreft. CORTEZ vondt ze onder de zeldzaame en gedrochtlyke Dieren, door MONTEZUMA verzameld; doch, gelyk ROBERTSON in zyne *Gefchiedenis van America*, II. D. bl. 102, te regt opmerkt, vermids de magt des *Mexicaanfchen Ryks* zich uit-ftrek-

Dondo, den *Kakerlakke* en den *Witten Indiaan* (*), komt in veele opzigten overeen met die van den *Cretin* in *Pays de Vallais*, en derzelver geheele voorkomen duidt eene verregaande verzwakking aan. Derzelver gelykheid, in veele andere hoedanigheden, fchynt eenig gewigt by te zetten, aan de veronderftelling van een foortgelyk gebrek in derzelver vorming. Aan zwakheid des Gezigts zyn zy alle eenigermaate onderworpen; Doofheid is een ander gebrek meer of min by hun plaats grypende; allen leeven zy kort; allen hebben zy dezelfde fchaarfche bedeeling van verftandlyke Vermogens.

Veel is 'er gefchreeven over de Zwarte Kleur der *Negeren* (†), en, zints eenigen tyd, ftreed het eene Stelzel tegen het ander, gelyk de ondeelbaare Stofjes van EPICURUS. Waar aan de ongefteldheid, die de verfcheidenheid in den *Neger* voortbrengt, ook aan zy toe te fchryven, dezelve kan misfchien eenige betrekking hebben tot die, welke eene verandering, bykans zo fterk, veroorzaakt in de Menfchenfoort in *Vallais*. De Heer MICHEL, een Man van naam in de Ontleedkunde te *Berlin*, heeft in een zyner Brieven gefchreeven: „Gy bemerkt dat de Kleur van „het Zaadvogt in de Zwarten verfchilt van die des Zaad„vogts by de Blanken. Gy fchryft aan de verandering „van dat Zaadvogt de kleurverandering van zwart in wit „toe; indien men daarby voegt, de verfchillende kleur „hunner harsfenen, van hun bloed, en de ftoffe die hun „op-

ftrekte tot de Landfchappen grenzende aan de Landengte van *Darien*, waar zy, naar allen fchyn, van daan gekomen zyn. VERT.

(*) Wegens een *Witten Indiaan*, zie men BUFFON, *Hist. Nat. de l'Home.* DAMPIER's *Voyages*, Vol. IV. p. 252, en *Melange de Litterature*, Tom. I., waar VOLTAIRE eene zeer naauwkeurige befchryving gegeeven heeft van een *Witten Indiaan*, in den Jaare 1744 te *Parys* gebragt. —— Voorts moeten wy onze Leezers, om meer byzonderheden desaangaande, te rug wyzen, tot *de Waarneemingen* over de *Albinos* of *Witte Menfchen*, door den Heer ARTHAUD, die wy met eenige Aantekeningen daartoe betrekkelyk geplaatst hebben, in het V. Deels 2de Stuk, onzer *Nieuwe Algem. Vaderl. Letteroefeningen*, bl. 199. VERT.

(†) Zie SANCTORIUS, MALPIGHI, ALBINUS, RUYSCH, HALLER, WINSLOW en HEISTER. TOWN's *Letter to the Royal Society. Hist. de l'Academie des Sciences* 1702. *Disfertation de Monf.* BARRERE. *Traité de Monf.* LE CAT. ZIMMERMAN, *Geograph. Zoolog. & Memoires de l'Academie de Berlin.*

„ opperhuid uitmaakt, zal men zien, dat de uitwerking „ die de *Negers* blank doet worden, grond heeft, in eene „ verandering van de weezenlykfte vogten des Lichaams."

Deeze Stelling, voor waar aangenomen zynde, zal het nog een voorwerp van Natuurkundig Onderzoek blyven, hoe deeze weezenlyke verandering wordt te wege gebragt. Lugt, Water, Voedzel, Werkloosheid en Morsfigheid, kunnen kragtig werkende oorzaaken zyn, en zy worden ongetwyfeld fterker als zy vereenigd werken, ook wanneer zy een aanwas van fterkte gekreegen hebben, door derzelver aanhoudende werking, in een lang verloop van Jaaren op de uit elkander voortkomende Geflachten. —— De Lugt is op de geheele Landengte van *Darien*, buiten tegenfpraak, ongezond, en, 't geen beflisfend fchynt omtrent derzelver invloed, is het bekende geval, dat de *Negerinnen*, uit *Africa* na *Carthagena* en *Panama* overgevoerd, waar de Lugtsgefteltenis allerongezondst en de uitwaafeming verbaazend fterk is, meer *Witte Indiaanen* ter Wereld brengen, dan in eenig ander gedeelte van de *Nieuwe Wereld*.

Dezelfde oorzaaken geregeld werkende, mag men vraagen, of zy niet eenpaarig dezelfde uitwerkzels hervoortbrengen. Mag men, om de zwaarigheid op te losfen, niet in bedenking neemen, of de vogten, van zekere perfoonen, zich niet in een onbekenden ftaat kunnen bevinden, die de Gedaantverwisfeling bevordert?

Voor hun, wier Studie hun opleidt, om het Menschlyk geftel na te fpeuren, met de ongefteldheden, welke daarin gevonden worden, is dit onderwerp van aangelegenheid. Wy zyn veel, zeer veel, verfchuldigd, aan den arbeid van groote en geleerde Mannen, geduurende deeze laatfte Eeuw; maar, niettegenftaande de groote en fnelle fchreden welke zy in alle vakken van Weetenfchappen gedaan hebben, blyft 'er nog veel onbetreedens over. Een wyd veld ftaat 'er open tot ontdekking van de Menschlyke Natuur, en de Nakomelingfchap zal misfchien ontdekken, 't geen wy te vergeefsch hebben poogen te ontwikkelen.

DE ZOMER.

Zoo komt dan de fchitterende warme *Zomer*, met alle zyne pracht en heerlykheid ten voorfchyn; fiert en vervrolykt onze Velden; en doet zich, tot in de diepfte in-

Ingewanden der Natuur, gevoelen. Hy komt — met eenen stoet van verfrisschende Winden: de te rug wykende Lente heeft afgedaan; — wendt, hare van schaamte bloozende kaken, van zyn blakend gezicht af; doch — Aarde en Lucht leveren zich, glimlachende, aan het koesterende bewind hares opvolgers over. — Welk een ontzaglyk — welk een verbazend, Waereld-wentelend vermogen is het, dat alle de beurtwisselingen, van het onmeetbare Heelal, in standt houdt, en — doet beklyven! Aanbiddenswaardig is de Magt van die Alvolmaakte Hand, die het gantsche gevaarte in een juist evenwicht houdt; — welke alle die groote, — die onafmeetelyke lighamen, altoos, — in hunne bepaalde kringen kan houden; en, — door deezen hunnen geregelden loop, de beurthoudende omwenteling der Jaargetyden te voorschyn doet komen! Hoe aangenaam zyn de *Zomerdagen*! — De Nacht heeft zyn kort bewind reeds afgelegd, en — is, nauwlyks, in de voetstappen van den dag getreeden, of — hy ziet den aangenamen Morgenstond met een flauw scheemrend licht, langs de, met purper, blinkende oosterkimmen, aanbreeken: tot dat de Zon, met hare Majestueuse vertoning, begint te verschynen, — zich verder uitbreidt, — ten Wolken doorbreekt, — de schaduwen opheldert, en — den nu, met sterke schreden, wykenden Nacht, ten eenemale doet verdwynen. — De aangename Dag dringt hierop snellyk door, en stelt, voor het verlangend oog des nuchteren Landmans, het uitgestrekte veld ten toon. — De van Dauw bevochtigde Rots, en de toppen der Bergen, glinsteren op het eerste morgenlicht; — de zoetluidende Eenstemmigheid, van 't Gevogelte, kondigt de ontwaking der Algemeene Natuur aan; terwyl — de Bosschen, van de vereenigde, en — natuurlyke Zangen, dier kunstelooze, en, van veinzery vervreemde schepselen, — wedergalmen. — De vergenoegde, volvrolyke Herder verlaat zyne, met Mosch begroeide, stulp; — die Wooning — daar hy, van 't stadsgewoel ontheeven, in vrede, eene stille rust geniet: hy dryft zyne talryke Kudden, uit den muffen stal, en — geleidt hen, in 't jeugdige en versche klavergroen. Dan dit is 't niet alleen: — de alles koesterende stralen der Zon bepalen zich niet, enkel, aan 't oppervlak der verleevendigde Aarde, die met Heuvelen — Valeien, en — digte Bosschen, versierd is; hare kragtige stralen dringen, zelfs tot

tot in de diepste ingewanden der Aarde, neder, — ter plaatze, — daar alle overheerlyke en nuttige soorten van Mynstoffen gevormd worden.

Vanhier de blinkende Aders van 't glinsterend Marmer, — waardoor men den luister der Vorstelyke Paleizen ziet vergrooten: — van hier — de gereedschappen des nyvren Handwerkmans; — de schitterende Wapens des Oorlogs; — en — alle die dierbare Metalen, welken de Volken aan elkanderen snoeren, en, — door den Edelaartigen Koophandel, eenen gantschen kring van Natien, als 't ware, in gouden ketenen slaan. — Het is, door de uitwerking van die zelfde warme stralen, dat het, voorheen, jong kruipend gewormte, nu, — met vleugelen versierd, door de dunne lucht wordt voortgedreven: zy komen, uit elken verborgen hoek, daar zy, geduurende den Winter, als dood scheenen te liggen, thans te voorschyn; latende hun eerste wezen, in hunne graven, om — een soort van nieuw bestaan aan te neemen. En — hoe veele ontelbare zodanige en andere Insecten komen 'er trapswyze te voorschyn! de Natuur is vol van eene verbazende menigte Diertjes, welken de Wyze Vader der Natuur, door zyne onnagaanbare Almagt en Goedheid, het leven en de beweeging inblaast; die, elk in zyne soort, tot nuttige einden geschikt zyn. Ja — wilde ik alle de uitsteekende byzonderheden van den *Zomer* schetsen, — waar zoude ik beginnen! — waar eindigen?

Aanschouw dus menigwerf, ô! Stervelng! alle de heerlykheden van denzelven; en bloost van schaamte, — gy spotters! die de oneindige Wysheid van den grooten Schepper durft bedillen; als of hy iets te vergeefs, of — tot eenig onaanmerkelyk, en — niet verwonderenswaardig, einde, geschapen hadt! — Hoe durft — de lage, — de nietige — de trotsche onweetenheid de werken des Allerhoogsten, als niet wys verklaren! daar de minsten egter onder dezelven de enge perken, van hun bepaald verstand, verre te buiten gaat. — Aanbid veeleer het ontzaggelyke van Gods groote werken. — Ja — indien onze zwakke toonen van uwen Lof, ô! Weldadig Bestuurder der Waereld! zwygen, — of, — onder het uitstamelen van dezelven, bezwyken mogten, zoo zouden de werken uwer handen zelven — eene algemeene stem van liefde, en dankerkentenisse, aanheffen; — tot in het diepste der onbewoonde, en — on-

ongenaakbare Wouden, zoude men uwe werken uwen Naam hooren uitgalmen —— en uwe magt verheerlyken; terwyl ze uwen roem, door de Wolken, doen wederklinken; als zynde gy de eenige oorzaak van alles wat bestaat; des ook alles stoffe hebbe, om dankbaar uit te roepen; *het Aardryk is vol van uwe goederen!* —— Och! dat wy wys waren! dat wy, ô Heere! alle uwe onnagaanbare bestuuringen opmerkten, en, —— verstandiglyk letten, op alle uwe verhevene Werken!.

Den 22 *Juny.* J. V. D.

OORSPRONGLYKE BRIEVEN UIT SPANJE DOOR EEN REIZIGER GESCHREVEN; BEHELZENDE DE GESCHIEDENIS VAN DON ALONZO, OF DEN EDELEN KLUIZENAAR.

(*Vervolg van bl.* 267.)

ZESDE BRIEF.

Madrid, Aug. 1, 178—

Weinig dagen vóór het vertrek deezer twee jonge *Spaansche* Ridderen, van *Sicilie*, stelde de Marquis DEL SPINOLI hun voor, het vermaak van een Wilde-Zwynen Jagt te neemen; een geliefde uitspanning des *Siciliaanschen* Adels. LEONORA, die van haare vroege jeugd het paardryden geleerd, en menigmaal haaren Vader op dusdanige Jagtpartyen vergezeld hadt, zou van de party weezen. Als zy boschwaards reeden, hieldt zich Don MIGUEL aan de eene en Don ALONZO aan de andere zyde van deeze Juffrouw: beiden waren zy even zeer in hun schik, en zogten den tyd door aangenaame gesprekken, onder den weg, te korten, tot dat zy de Jagtplaats bereikten.

Zy reeden dus voort, zonder dat eenige denkbeelden van jaloufy hun genoegen verbitterden. De agting, welke zy elkander toedroegen, die aan de zyde van Don MIGUEL grootlyks vermeerderd was, zints zyn Neef hem van den slag des *Moors* verlost hadt, verbande allen wantrouwen. In alle andere opzigten, behalven hunne geneigdheid voor LEONORA, greep 'er tusschen hun eene volmaakte onagterhoudenheid plaats; doch ten dien aanziene bewaarde elk zyn geheim. In de daad, ALONZO wist niet, dat het genoegen, 't welk hy schiep uit het beschouwen dier Schoone, tot Liefde opklom, en hadt hy nimmer in zyn hart eenige verwagtingen ten haaren opzigte gekoesterd. De oplettenheid, welke hy haar betoonde, scheen hem zelfs en zyn Neef niets meer dan de Galanterie, welke ieder *Spanjaard* in 't byzyn

eener Dame in agt neemt. Zy reeden, derhalven, zamen, vrolyk koutende, zonder eenig inmengzel van jaloufy.

Naauwlyks waren zy in het Bosch, of een Wild Zwyn, van eene verbaazende grootte, kwam uit zyn leger te voorfchyn, en werd heftig door de Honden naagezet. Donna LEONORA, die het aan geen moed ontbrak, zette het na, en was welhaast de voorfte van de geheele Jagtparty. De twee jonge *Spanjaarden* poogden elkander voorby te ftreeven, en zich naast haar te houden; nayver, fchoon vry van alle bitterheid, vervulde hunne boezems.

Terwyl zy dus driftig het fchuimbekkend Beest naazetten, kwam het Zwyn, door een korten toegang, fchielyk toefchieten op de voorften der Vervolgeren, en viel woedend aan op LEONORA's paard. Dit moedig Dier fprong te rugge; doch week niet ver genoeg om een beet der flagtanden te ontgaan, welke de zenuwen van een der agterpooten zo diep wondde, dat het paard, niet langer magtig om te ftaan, ter aarde viel.

Don MIGUEL, het gevaar ziende waarin zyne Meestresfe zich bevondt, door de beweegingen van het gewonde paard, fprong van 't zyne af, en haar gelukkig, zo als zy viel, in zyne armen vattende, zette hy haar op haare voeten neder. Dit nogthans zou weinig tot haare behoudenis gediend hebben, hadt ALONZO niet, op 't zelfde oogenblik, onverfchrokken, zich tusfchen deeze Schoone en het Wilde Zwyn gefteld, 't geen met volle woede op haar afkwam, en haar, dewyl zy het niet kon ontwyken, eene doodlyke wonde zou hebben toegebragt; maar de moedige jonge *Spanjaard*, van zyn paard gefprongen, om met te meer zekerheids het Zwyn tegen te gaan, zette zyn Zwynenfpeer in zulk eene rigting, dat het Beest dien in den mond liep, en zich gestuit vondt in zyn vaart. Onbeweeglyk ftondt hy in die houding, terwyl het Zwyn te vergeefsch poogde zich los te wringen, tot de Marquis met eenige Jaagers opkwam; en het werk, door ALONZO begonnen, voltooide.

Donna LEONORA bedankte den jongen Graaf zeer beleefd voor den dienst aan haar beweezen; maar toen zy zich tot Don ALONZO wendde om haare dankbaarheid te betuigen, voor de behoudenis van de woedende tanden des Wilden Zwyns, bloosde zy, en drukte zich ftamelende uit. De Marquis bedankte hun beiden, op 't hartlykst, met verzekering, dat dit moedbetoon hun altoos dierbaar by hem zou maaken. Een ongeval, 't welk zo deerlyk hadt kunnen afloopen, maakte een einde aan de Jagtparty, en zy keerden weder na het Paleis van den Marquis.

Deeze ontmoeting deedt de hoogagting die de Schoone *Siciliane* aan ALONZO toedroeg, merkelyk vermeerderen, en vergrootte het vergelykend onderfcheid tusfchen dien jongen Ridder en diens Neef. Zy merkte hem thans aan als de Behouder van haar leeven, en wenschte, dat de Hemel over haar toekomend lot zodanig mogt befchikken, dat zy in 't geval kwame, om haare dankbaarheid door de tederfte aandoeningen te betoonen. ——

Doch

Doch dit was een wensch aan welken zy geen bot durfde vieren; die blinde onderwerping, welke de Vrouwlyke telgen van edele Familien in *Spanje* aan den wil der Ouderen betoonen, en de volstrekte afhangelykheid van denzelven, waarin zy opgevoed worden, stelde haar in staat om eene hoop te onderdrukken, welke aan haar Vader niet aangenaam zou kunnen weezen: zy zag den dag vastgesteld tot het vertrek van den Persoon, dien zy boven allen beminde, met eene schynbaare bedaardheid naderen.

Toen de jeugdige Vreemdelingen van haar afscheid namen, ontglipte haar een zugt, van warmer oorsprong dan van Vriendschap. Don MIGUEL zette die met de streelende hoop eens Minnaars, op haare rekening. Hy hadt even te vooren den Marquis verzekerd, dat hy nooit zou ophouden met zyne schoone Dogter te beminnen, maar dat hy, overeenkomstig met het voorschrift van den Marquis, by zyne wederkomst in *Spanje*, de toestemming zyns Vaders, waaraan hy niet twyfelde, verworven hebbende, terstond na *Sicilie* zou wederkeeren, zich voor hem nederwerpen, in de hoope van desgelyks de zyne te verkrygen. Hy verzogt dien Edelman, op het ernstigst, in dien tusschentyd geene beschikking te maaken over de hand zyner Dogter. Don JUAN wilde hem geene volkomene toezegging schenken; doch liet zich genoeg uit om den jongen Graaf te doen besluiten, dat die Egtverbintenis hem niet ongevallig zou weezen.

Don ALONZO verliet, met grooten wederzin, eene plaats, waar hy zo veele genoeglyke dagen gesleeten hadt, en zugtte, even als LEONORA gedaan had, zyns ondanks, wanneer hy haar verliet. Maar, zo ras hy getreeden was in de Galei, die hun na 't vaste land zou voeren, verdween elk naargeestig denkbeeld; hy betoonde zich geheel opgeruimd als voorheen, alleen denkende om het vermaak en het voordeel, 't geen hem wagtte uit het bezoeken van verscheide Hoven in *Italie*.

De jonge Graaf, die geen vermaak kon vinden, dan in de herinnerende beschouwing van Donna LEONORA's bevalligheden, en geene verwagtingen kon koesteren, hem zo aangenaam als het botvieren aan zyne hoop en wenschen, bleef een geruimen tyd in die droefgeestige luim, welke hem bevangen hadt by het scheiden van LEONORA. Don ALONZO boertte met zyne ernsthaftigheid, doch kon hem 'er niet van afbrengen.

Tot nog had hy zyne geneigdheid voor LEONORA by zyn Neef bedekt; eene bedekking, niet ontstaande uit mangel aan vertrouwen, of eenige vrees van in hem een Medevryer te zullen vinden; maar alleen uit een wederzin, waarvan hy geen reden wist te geeven, om eene Liefdedrift te erkennen, die als nog geene voldoening kon erlangen. Afweezigheid, nogthans, een Vertrouweling noodig maakende, by welken hy zyne bekommernissen mogt uitboezemen, het eenig vermaak, 't geen een Minnaar in 't afweezen van het voorwerp zyner Liefde kan smaaken, te genieten, het spreeken van zyne Meestresse, nam hy de eerste ge-

legenheid, naa dat zy zich te *Napels* bevonden, waar, om met verrukking zich uit te laaten, over de Gastvryheid van den Marquis DEL SPINOLI, en over de bekoorelykheden van Donna LEONORA.

Don ALONZO vereenigde zich gereedlyk met hem om die beide te pryzen, en toen zyn Neef hem zyn oogmerk te verstaan gaf, om by de t'huiskomst zyns Vaders verlof te vraagen, tot het ten Huwelyk verzoeken van LEONORA, waartoe de Marquis hem eenige hoope van een gelukkigen uitslag gegeeven hadt, gevoelde Don ALONZO geen dier onaangenaame gewaarwordingen, die uit jalousy opwellen, of eenige neiging om hem in den weg te weezen. Schoon hy de beminnelyke LEONORA hoogst bewonderde, en de tederste aandoeningen gevoelde, wanneer hy haar zich voor den geest stelde, kon hy de Liefde, welke hem vervulde, niet van Vriendschap onderscheiden; hy begreep dus, dat hy in staat zou weezen, om, met dezelfde belangloosheid, dezelfde onschuldige hoogagting haar toe te draagen, wanneer zy de Egtgenoot zyns Neefs wierd.

In deeze gesteltenisse bleeven zy beiden, tot hunne wederkomst in *Spanje*, verhaast door eene gevaarlyke ziekte des ouden Graafs VAN CALVATARA, eenige maanden voor den tyd tot het voleindigen van hunne reis bepaald. De twee Ridders, die zich te *Milaan* bevonden, toen zy deeze ontrustende tyding kreegen, spoeden na hun Vaderland; doch daar komende, was de oude Graaf reeds overleden.

Don MIGUEL betreurde zynen Vader, gelyk een Kind betaamt, 't welk zynen Vader agt en bemint, en Don ALONZO, wien de Graaf ten Vader gestrekt hadt, betaalde eene schatting van opregte dankbaarheid aan diens naagedagtenisse. Maar dewyl de Jeugd het leevenstydperk is, waarin de droefenis geen bezit van het hart neemt voor eenen geruimen tyd, nam die by beiden welhaast af, en veranderde in een teder aandenken aan dien waardigen Man.

De genegenheid des jongen Graafs voor LEONORA bragt niet weinig toe tot het schielyker slyten zyner rouwe. Toen de eerste ontroering bedaard was, en hy die schikkingen op zyne huislyke zaaken, welke zyne Opvolging, in 's Vaders Rang en Middelen, voor hem noodzaaklyk deeden worden, gemaakt hadt, werd hy bedagt om het gewenschte Huwelyk te voltrekken. Thans had hy van Vaderlyk gezag geene wederstreeving te dugten, en stelde vast, om, zo ras de rouw over zyn Vader het toeliet, na *Sicilie* te gaan; niet twyfelende, of de verworven Rang en eigen Middelen zouden alle tegenwerpingen van den Marquis DEL SPINOLI wegneemen.

Hy verzogt zyn Neef hem op reis te vergezellen; deeze stemde het gereedlyk toe. De volkomenste en tederste vriendschap vondt nog by hun plaats, en, schoon Don ALONZO nu de middelen van zynen Vader, Don GUSMAN CARDONA, bezittende, die

aan

aan de bezorging des overleden Graafs van CALVATARA, tot aan zyne Meerderjaarigheid, toevertrouwd waren, zyn eigen Huis betrokken hadt, digt by dat des jongen Graafs in de Stad *Burgos* gelegen, verminderde die scheiding hunne vriendschap niet: zy namen dezelfde uitspanningen, en waren meest altoos by den anderen.

Don ALONZO, de gesteltenis van zyn eigen hart niet te regt kennende, dugtte in geenen deele, dat 'er iets kwaads te wagten stondt, uit zyne tegenwoordigheid by de Egtverbintenisse zyns Vriends: hy twyfelde niet, of hy zou in staat weezen om in diens geluk te deelen, zonder eenige onaangenaame gewaarwording te gevoelen; hy stemde gevolglyk toe, zyn Reisgenoot te weezen. Dan, hy was niet zo geheel belangloos in dit stuk, als hy meende; eene heimelyke neiging, welke hy volmaakt schuldloos keurde, dreef hem aan, en deedt hem verlangen na de gelegenheid, die zich aanboodt om de beminnelyke LEONORA nogmaals te zien. Zo bedrieglyk is het menschlyk hart!

Vaar wel! gy ziet uit de lengte van mynen Brief, dat ik gaarne aan uwe nieuwsgierigheid voldoening schenke.

Ç. D.

ZEVENDE BRIEF.

Madrid, Aug. 28, 178 —

Een langer tydsverloop, dan ik voorhad, myn waarde GRAFTON, heeft 'er plaats gehad, tusschen deezen en myn voorgaanden Brief. Een reisje na *Ildefonse* en eenige andere plaatzen, is 'er oorzaak van. Maar, zonder eenige verdere verdeediging te maaken, voor het op de pynbank leggen uwer nieuwsgierigheid, zal ik voortvaaren met de Geschiedenis des Edelen Kluizenaars.

Don MIGUEL kwam met zyn Neef ALONZO te *Messina*, en werden door den Marquis DEL SPINOLI, die zich van tyd tot tyd daar moest ophouden, met alle bewyzen van hoogagting en vriendschap ontvangen. De goede gedagten, die hy van deeze Ridders hadt opgevat, waren, staande hun afweezen, niet verminderd, hy was waarlyk verheugd, hun weder te mogen zien.

Donna LEONORA was niet min verblyd over hunne wederkomst: ten minsten over die van één hunner. Niettegenstaande zy den indruk, welken Don ALONZO op haar hart gemaakt hadt, geduurende het eerste bezoek, zorgvuldig bedekte, hadt hy en zyn Neef het Eiland niet verlaaten, of eene droefgeestigheid benevelde haar geest, geene vermaaken konden dezelve verdryven. Zy vondt het meeste genoegen in eenzaame wandelingen, in den Hof haars Vaders, om lugt te geeven aan haare zugten en traanen. In gezelschap poogde zy nogthans, een veel verge-

genoegder houding aan te neemen; doch het was voor een oplettend oog ligt te ontdekken, dat de lach op haar gelaat niet uit het hart voortkwam.

Zodanig was het te *Messina* gesteld, toen de twee *Spaansche* Ridders zich aldaar op nieuw vervoegden. Eene schynbaare bedaardheid was alles waarop LEONORA kon roemen; doch wanneer zy by haaren Vader werden ingeleid, voelde zy haar hart ten sterksten ontroerd. Het genoegen, 't welk zy gevoelde in nogmaals den Man te zien, dien zy boven alle anderen agtte, onderging geen kleine vermindering, toen Don MIGUEL haar door haaren Vader werd voorgesteld, als haar aanstaanden Echtgenoot.

De jonge Graaf van CALVATARA kwam by haar met dat vertrouwen, (schoon gepaard met eerbiedenisse) 't welk de bewustheid van genoegzaame aantrekkelykheden, om wel te slaagen, inboezemt. Zyne middelen zyn rang, zyne bekwaamheden, hadden de bykomende prikkel van verwaandheid, zo eigen aan jonge Heeren, niet noodig om hem te verzekeren, dat hy geene weigering hadt te dugten; zyn voorkomen hadt, derhalven, hoe eerbiedig, niets van de beschroomdheid, welke waare Liefde inboezemt.

LEONORA ontving den voorslag met alle mogelyke beleefdheid, en, dewyl zy elk bevel van haaren Vader gehoorzaamde, met die onderwerping, welke alle *Siciliaansche* Dogters van zeer vroeg af wordt ingeprent, hadt Don MIGUEL geen reden om onvoldaan te zyn over de ontmoeting.

Hoe veel verschilde hiervan de eerste aannadering van Don ALONZO. Hy verscheen niet in LEONORA's tegenwoordigheid, en beschouwde haar meer ryp gewordene Schoonheid, die, zints hy haar laatst zag, een toeneemende vastheid van trekken gekreegen hadt, of zyn hart begon te kloppen, en eene beeving doorwoelde zyne geheele gesteltenisse; waaruit hy bemerkte, dat, het geen hy dus lang voor Vriendschap gehouden hadt, in de daad diep in 't hart gevestigde Liefde was. Hy naderde haar, overzulks, met vry minder zelfvertrouwen dan Don MIGUEL, en eerbiedig op haare hand nederbuigende, verborg hy bezwaarlyk de aandoeningen welke zynen geest beroerden.

LEONORA was van haare zyde niet min ontroerd. Haar hand beefde, terwyl ALONZO dezelve drukte; een leevende blos verspreidde zich over haar beminnelyk gelaat, en haar hart gevoelde eene klopping, gelyk aan die het hart haars Minnaars bewoog. Gelukkig voor hun beide, was de Marquis druk in gesprek met den jongen Graaf, om dien eenige omstandigheden, den dood zyns Vaders betreffende, af te vraagen; zo dat hunne wederzydsche zamenstemmende ontroeringen, voor anderen, ongemerkt voorbygingen.

Van dit uur af, verspreidde zich eene Droefgeestigheid over het gelaat van Don ALONZO, welke de opmerking zyns Neefs niet

niet kon ontsnappen, en hem bewoog de oorzaak te vraagen. Juist op dien tyd heerschte de *Siroc*, (een heete Zuidooste wind, die, in zommige jaargetyden, op *Sicilie* waait, en veelen in eenen kwynenden staat doet vervallen,) aan deezen schreef hy zyne ongesteldheid toe; en zelfs naa dat die wind over, en de hette gemaatigd geworden was, diende die wind ten voorwendzel. LEONORA, alleen, zag uit welken oorsprong die ongesteldheid voortkwam, en hadt zy vryheid gehad om haare neiging te volgen, zou zy balzem in zyne wonde gegooten hebben.

Toen de dag, op welken het bedoelde Huwelyk voortgang zou hebben, naderde, vermeerderden de bekommerdheid en angst van ALONZO; en LEONORA zag denzelven te gemoete met een tegenzin aan afkeer grenzende.

Schoon de oogen, tot nu toe, de eenige tusschenkomende middelen geweest waren, waardoor de Gelieven over elkanders gevoelens konden oordeelen, was derzelver aanduiding niet mis begreepen. Don ALONZO verstondt uit die van LEONORA, dat zy de aangebooden hand zyns Neefs niet aanvaardde, met die gereedheid welke zyne eischen op haare Wederliefde scheenen te vorderen: hy dagt desgelyks, dat hy uit dezelve een straal zag voortkomen, die hy op zyne rekening mogt plaatzen; doch ten zelfden tyde, kwam 'er een onverzetbaare hinderpaal by hem op, die hem belette voordeel te doen met de ontdekking. Kon hy eene gedagte involgen, zo zeer strekkende, om het geluk van eenen, by hem zo hooggeagten en geliefden, Bloedverwant om verre te stooten? Eer en Vriendschap beiden wraakten het denkbeeld zelve.

Eer en Vriendschap, nogthans, zyn maar al te dikwyls zwakke beletzels tegen den veel vermogenden indrang der liefde. De Stryd in Don ALONZO's boezem was geweldig, en intusschen naderde de noodlottige dag, die zyne hoope geheel stondt af te snyden, binnen kort; hy verviel in een staat van vertwyfelende Mymering, die naauwlyks te beschryven is, en alleen geëvenaard kan worden, door die van zyne Zielsvoogdesse.

In deezen hachlyken toestand, kwamen zy by toeval by den anderen in een Oranjerie, aan 't einde des Hofs van den Marquis; een afgezonderde plaats die de schoonste gelegenheid gaf voor eene nog gesmoorde ontdekking. —— De tyd, geduurende welken zy waarschynlyk niet zouden waargenomen worden, liet niet toe, die staatlyke liefdeverklaaringen aan de eene, en die weigeringen aan de andere, zyde te doen, welke doorgaans het voorspel van alle vryadien uitmaaken; naa opregtlyk de wederzydsche genegenheid betuigd, en geloften van altoosduurende Liefde gedaan te hebben, voeren zy voort met het beraamen van middelen, om het naderend kwaad te ontwyken. De eischen van Eer en Vriendschap aan zynen, en van Kinderpligt aan haaren, kant, woogen zo ligt als een pluim in de

schaa-

schaale, gelegd tegen die heftige, diepgewortelde en van zelfs opgewelde, Liefdedrift, welke zy nu erkenden voor elkander te voelen, en welker stoorenis zy zo zeer vreesden.

Aangespoord door de dringende omstandigheid, waarin zy verkeerden, stemden zy overeen het Eiland te verlaaten by de eerste gelegenheid, welke zich opdeedt, en een Land te zoeken, waar zy, vereenigd door onverbreekbaare banden, bot mogten vieren aan die Liefde, welke zy voelden niet te kunnen bedwingen.

Deeze afspraaken gemaakt zynde, begaf zich Don ALONZO na de Haven, om te onderzoeken of 'er een Schip zeilree lag. Gelukkig vernam hy, dat 'er een Feloek met het naaste hoog water na het Eiland Malta stondt te stevenen. Naardemaal de plaats, werwaards zy zouden gaan, geen stuk van keuze was, en 'er geen tyd te leur mogt loopen, sprak hy met den Capitein af, om hem, nevens een Vriend, aan boord te neemen; en om zich van geheimhouding te verzekeren, betaalde hy den Capitein ryklyk vooruit, met belofte van eene goede vereering, als de reis volbragt zou weezen.

Hoe hiervan kennis aan LEONORA te geeven, ging met zwaarigheden vergezeld; doch een veelbeduidende oogwenk een ander mondgesprek, ter voorgemelder plaatze, verworven hebbende, spraken zy daar af, dat zy, in Mansgewaad verkleed, het huis haars Vaders zou verlaaten; alleen vergezeld van eene getrouwe Dienstmaagd even zo vermomd, en hem aan de Haven ontmoeten, omtrent den tyd dat het Huisgezin te bedde ging, 't geen juist de tyd was, dat het Watergety tot het vertrek diende.

Alles slaagde naar wensch van Don ALONZO en LEONORA, zy kwamen, zonder ontdekt te worden, aan boord, en daar de zeilen reeds bystonden, waren zy schielyk uit het gezigt des lands. Toen de morgenstond aanbrak, bevonden zy zich buiten de Golf van *Messina*, en zetten, met een gunstigen Wind, koers na *Malta*.

De aandoeningen, welke op dien tyd de gemoederen der Gelieven vervulden, te beschryven, is eene onuitvoerbaare taak. Het vooruitzigt van, binnen kort, zich te zullen bevinden op eene plaats, waar zy vryuit de neigingen van hunne harten zouden mogen opvolgen, vervulde hun met een genoegen, 't geen zy nooit in die maate gesmaakt hadden; doch deeze vervoeringen wierden niet weinig gemaatigd, door de overdenking tot welk een prys zy dezelve kogten, door de verbreeking van de heiligste verpligtingen.

Zy hadden, egter, niet lang tyd om zich in deeze overleggingen toe te geeven; want naauwlyks waren zy het noord-oostelyk voorgebergte van het Eiland omgezeild, of eene Galei van *Tunis*, van de grootste soort, kwam hun in 't gezigt: en dewyl het vaartuig, waarop zy zich bevonden, niet geschikt was om

eenigen wederstand te bieden, werden zy terstond genomen. Don ALONZO wenschte vuurig den Ongeloovigen wederstand te bieden, en tot verdeediging van eene aan welke hy verbonden was, met dierbaarder banden dan die van Bloedverwantschap, dien moed te betoonen, welken hy voorheen tegen hun had doen blyken: doch, toen de Kapergalei na genoeg kwam, om juist onderkend te worden, verdween alle denkbeeld van verdeediging.

Wat LEONORA betreft, haare aandoeningen en beweegingen zouden haare verkleeding terstond verraaden hebben, was niet elks aandagt aan boord op zich zelven gevestigd geweest. Zy werd dood bleek, haar gantsche gesteltenis bezweek, en haare oogen, met een stilzwygende beklemdheid van ziel, op Don ALONZO staande, scheen zy daarmede eene angstige bezorgdheid over zyn welzyn uit te drukken, gemengeld met de verwyten van haar eigen hart, wegens den onvoorzichtigen stap door haar gedaan.

By de overvaart der Gelieven na *Tunis* zal ik afbreeken, en, in een volgenden, den draad der Geschiedenis weder opvatten.

('t Vervolg by eene nadere gelegenheid.)

DE TROOSTLOOZE VADER.

Eene hoogst waarschynlyk waare Gebeurtenis (*).

Niemand las de zo leezenswaardige *Beschryving der Pelew Eilanden*, door den Heer GEORGE KEATE, volgens de Berigten van Capitein HENRY WILSON, en eenige van diens Tochtgenooten, opgesteld, of hy deelde in de aandoeningen van ABBA THULLE, Vader van Prins LEE-BOO, toen deeze Jongeling van hem scheidde, om met den gemelden Capitein een keer na *Engeland* te doen; het leggen, het tellen, het vermeerderen der Knoopen, om den tyd des afzyns van dien Zoon, en van diens wederkomst, te berekenen, heeft iets treffends. Deeze Vader, van het overlyden diens Zoons, aan de Kinderziekte, onkundig, leeft, mag men veronderstellen, vol verlangen om hem weder in zyne armen te drukken; ziet uit met brandend ongeduld na eenig Schip van *Europisch* maakzel, zeer schaars in die Zeestreeken. In den Jaare MDCCLXXXIX, kwam hun dit gewenschte gezigt voor oogen. Capitein DOUGLAS met het Schip de *Iphigenia*, van *Samboingan* afzeilende, voer door een groep kleine Eilanden, die men, uit den koers, met grond, houdt voor de *Pelew Eilanden*, op welke Capt. WILSON, in den Jaare MDCCLXXXIII, schipbreuk leedt. —— Eenige Canoes volgden het Schip, een groot end wegs. Een Man, in een dier Vaartuigen, deedt, op eene

(*) Ontleend uit Cap. MEARE's *Voyages to the N. W. Coast of America.*

eene in 't oogloopende wyze, zyn best om hun te beweegen, dat zy met het Schip na het Eiland zouden wenden; herhaalde keeren, met veel nadruks, roepende: *E-boo! E-boo!* Toen hy bemerkte, dat hy het Schip met roeijen niet kon agterhaalen, of den Capitein beweegen om by te draaijen, hadden zyne gebaaren alles van die eens wanhoopigen. —— Alle waarschynlykheid pleit 'er voor, dat deeze Man ABBA THULLE was, die, van den dood zyns Zoons niet weetende, gewis veronderstelde dat LEE-BOO zich aan boord van dit Schip bevondt; en op 't oogenblik, dat deeze waardige Man zyn Zoon verwagtte te omhelzen, moest hy zien, hoe men, zich zyns geroeps en zyner gebaaren niet bekreunende, heenen voer, en hem liet in eenen toestand, die geen pen kan uitdrukken, en, om welken te bezeffen men een Vader moet weezen, Vader van eenen hoogst beminnenswaardigen Zoon! ——

Onverschoonlyk zou het gehouden gedrag van Capitein DOUGLAS geweest zyn, en men naauwlyks woorden kunnen vinden, om zyne Wreedheid te beschryven, indien hy iets van deeze Eilanden, of het daar voorgevallene met Capitein WILSON, geweeten hadt: maar hy was geheel onkundig, dat 'er *Pelew Eilanden* bestonden, en van al het daar gebeurde met zyne Landslieden; daarenboven was zyn Schip, ten dien tyde, in een gevaarlyken toestand, 't welk hem noodzaakte, weg te spoeden.

ANECDOTE.

(*Naar het Hoogduitsch.*)

By den Zal. SPENER te *Berlin*, kwam eens een Vrygeest, en gaf hem te kennen, dat het hem onmogelyk ware, om zich te overtuigen, dat 'er een God zy. —— Dan, antwoordde SPENER, beklaag ik u, —— en zo als deeze woorden gesprooken waren, kwam 'er een vreesselyke, met eenen hevigen donderslag vergezeld gaande, bliksemstraal. —— Laat ik my, om Gods wil, riep de Vrygeest angstvol uit, zoo lang in uwen Kelder verbergen, tot dat het onweêr over is. Dus, hervatte SPENER zeer gelaaten, zegt uw geweeten u, dat 'er een God is. Gy vreest, en ik zal nu aanheffen: *God in de hoogte zy alleen eer!*

BERIGT.

„ De Bybelminnaars te Dordrecht, die, in de voorige Maand, „ door iemand, die zich met de letter W. onderteekent, „ aan den Ondergeteekenden een Brief geschreven hebben, worden vriendelyk verzocht, om aan hem, ingevalle zy verkiezen „ onbekend te blyven, in eene Missive, eene derde plaats aan „ te wyzen, alwaar zy het schriftelyk Antwoord op hunnen „ Brief zouden willen ontvangen, van

F. G. C. RÜTZ.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

LEER EN LEVEN MOETEN IN EENEN PREDIKANT GEPAERD GAEN.

(*Journal für Prediger.*)

Een bekwaem Leeraer, een zeer welsprekend man, die op eene roerende wyze het Euangelie verkondigde, predikte eens tegen de verkwisting. Een eerlyk Byënhouhouder, een eenvouwig Burger wierdt door zyn voorstel ongemeen geroerd. T'huis gekomen, zeide hy tot zyne Vrouw, „ hy wilde alles verlaten, om zyne ziel te red„ den." Alles verlaten? antwoordde zy. Ja, sprak hy, om myne ziel te behouden, moet ik maer eenen rok hebben, ik heb twee rokken (*), den eenen zal ik behouden, verkoop den anderen, en geef het geld aen het Hospitael. —— Zy dagt by zich zelve, kan men dezen strengen Zedenmeester niet zagter maken, ik wil dezen wakkeren Prediker eens zien; zy gaet henen. Maer de knegt zeide, niet op den zagtsten toon, myn Heer zit aen de middagmaeltyd. —— Zy, *goed, ik zal wachten.* —— Gy kunt zyn Hoog Eerwaerden niet spreken, zeg ik U, hy staet niet voor tegen den avond van tafel op. — *Ik zal dan tegen den avond wederkomen.* Neen! gy doet vergeefsche moeite, myn Heer zal niet t'huis zyn, hy moet heden in de Stad op een speelparty wezen, *en morgen:* ja morgen. Kom als zyn Hoog Eerwaerde opstaet, maer dat is vry laet, dan kunt gy myn Heer spreken. —— De goede Vrouw kwam tegen den middag: wacht een weinig, zeide de knegt. —— *Hoe! slaept hy nog?* neen hy slaept niet meer: maer, daer hy op de Jagt wil gaen, trekt hy andere klede-

(*) De vermaning van den Prediker was gegrond op een onverantwoordelyk misverstand, van Jesus les aen zyne Apostelen, Matth. X. 10; een misverstand, gelyk aen dat van St. Franciscus, die uit Jesus tael de verpligting tot eene vrywillige armoede zogt af te leiden. Millot *Algemeene Gesch.* VI. D. bl. 252. Mosheim *Kerkel. Gesch.* V. D. bl. 100.

deren aen: *hy trekt andere klederen aen*, zegt zy: *Vaer wel, ik ga henen; daer uw Heer twee Rokken heeft, heb ik hem niet meer te zeggen.* Zy gaet henen, vertelt aen haren man de *maeltyd*, het *ſpel*, de *twee rokken*, en verdryft, uit zyn gemoed, de kloppingen van het geweten, welke daerin door het voorſtel van dezen Huichelaer veroorzaekt waren.

KARAKTER VAN DODDRIDGE.

Zyn geheele hart is in zyne Leerredenen uitgedrukt. De voorbeeldige Godsvrugt welke zynen wandel vercierde, geeft geest en leven aan zyn voorſtel. De zagte tedere geest, welke zyn karacter by elk veraengenaemt, neemt ook, in zyne Redevoeringen, elken Lezer in. Hy ſchryft cierlyk, en ſpreekt dikwyls met zoo veel vuur, dat niemand ongevoelig blyft. Hy heeft het zonderling vermogen, om zyne texten vrugtbaer te behandelen, en dezelve, zonder in het drooge te vallen, grondig te verklaren.

MYNE HEEREN!

„Ik denk, dat U Wel Ed. onzen Nederlanderen geenen „ondienst zult doen, met het plaatzen van de vol„gende Levensbeſchryving van eenen man, welke zich „door zyne Schriften overal, ook in ons Vaderland, „eenen grooten roem verworven heeft."

C. M.....

LEVEN VAN DEN HEERE JOHAN FREDRIK WILHELM JERUSALEM, DOCTOR DER H. GODGELEERDHEID, VICE-PRESIDENT VAN HET HERTOGLYK KONSISTORIE TE WOLFENBUTTEL, ABT TE RIDDAGSHUIZEN, PROOST VAN HET KRUIS- EN ÆGIDIEN-KLOOSTER, EN CURATOR VAN HET KAROLINEN-KOLLEGIE TE BRUNSWYK.

(*Naar het Hoogduitsch.*)

Groote mannen zyn zeldzaamheden, welken niet zeer dikwyls geboren en gevormd worden; want daartoe behoort een zamenloop van veele omſtandigheden, welker oor-

oorzaak en bestuur in geen sterfelyk vermogen staan, indien iemand tot dezen roemvollen staat verheven zal worden. 'Er moet eene natuurlyke geschiktheid en genie, 'er moeten, van de eerste kindsheid af, middelen en gelegenheden aanwezig zyn, om de vermogens van den geest te ontwikkelen, en geduurig meer en meer te voltooien. Men moet niet alleen een wys gebruik van zyne verkregene kundigheden maaken, maar ook in zulk eene betrekking geplaatst worden, om het zelve te kunnen doen; want hoe meenige verdienste blyft onbekend, en hoe meenig vernuft word onder den druk der behoeftigheid, en uit gebrek aan behoorlyke aanmoediging en gelegenheid, om zich te kunnen uiten, verstikt. Daarenboven, moet 'er met uitgebreide kundigheden, met een veel omvattend verstand, eene juiste oordeelskracht en goed geheugen, over 't gemeen een redelyk met Godsdienst vervuld hart, een liefderyk gedrag, eene verstandige bescheidenheid en een edel karakter gepaard gaan, wanneer men aanspraak op waare grootheid maaken, de achting zyner tydgenooten, en het hoogschatten der nakomelingschap verwerven wil. Want, zoo min als eene aanzienlyke geboorte, op zich zelve, iemand groot maakt, alzoo min bewerkt zulks ook eene geleerdheid, welke men verkregen heeft, of een verheven post die men bekleedt; wanneer men die deugden niet bezit, welke het hart veredelen en de menschheid versieren. 'Er zyn zeker wel Posten, die anderen beveelen om ons te gehoorzaamen en te volgen; dan, zy kunnen geene inwendige hoogachting omtrent zulke persoonen, die niet door eigene verdiensten groot zyn, verwekken.

Zoo was JERUSALEM, een naam, welke zeker niemand, zonder eerbied, noemen kan, één van die zeldzaame mannen, welke, naar het strengste oordeel van zeer scherpziende lieden onder onze tydgenooten, waare grootheid bezitten, gelyk de volgende trekken uit zyn Leven ontwikkelen zullen.

Hy wierd den 22 *November* 1709, te *Osnabrugge* in *Westphalen*, waar zyn Vader THEODORUS WILHELM JERUSALEM, wiens voorouders voormaals te *Antwerpen* woonden, Superintendent was, geboren. Reeds in 1724 verloor hy zyn' waardigen Vader, en dit verlies gaf aanleiding, dat hy, op zyn zestiende jaar, maar nogthans met alle noodige voorbereidende kundigheden uitgerust, de

 Uni-

Univerfiteit van *Leipzig* bezocht, en zich daar tot in zyn een en twintigfte jaar der Weetenfchappen wydde. Hy nam te *Wittenberg* de waardigheid van *Magister* aan, en keerde daarop naa zyne Vaderftad te rug. Na een kort verblyf in dezelve, deed hy eene reis in *Holland*, waar hy zyne Studien, voornaamlyk te *Leyden*, twee jaren lang, met een' onafgebroken iever voortzette. Hier van daan keerde hy weêr naar zyn Vaderland te rug, maar alleen met dat oogmerk, om nu van zyne byeen verzamelde kundigheden een behoorlyk gebruik te maaken. Hy nam de opvoeding van twee jonge edellieden op zich, en ging met hun naa de toen ter tyd eerst opgerichte Univerfiteit van *Gottingen*. Na dat hy over deze Heeren, drie jaaren lang, zoo zorgvuldig als nuttig het opzigt gehad had, bewoog hem het reeds lang opgevatte voorneemen, om *Engeland* te zien, en met de voornaamfte Geleerden dezer Natie meer bekend te worden, van deze verbindtenis af te zien. Hy ging ook in de daad derwaards, hield 'er zich twee jaaren op, en maakte gebruik van alle gelegenheden, waardoor hy zyne kundigheden kon vermeerderen, naardien hy zich tot een Akademie-Leeraar voor *Duitschland* vormen wilde. Om deze rede, wees hy ook verfcheidene eervolle, en met groote beloften, voor 't toekomende, gepaard gaande voorflagen, om Gouverneur te worden by eenige jonge Engelfche Heeren, die zouden gaan reizen, van de hand. Maar, hy kreeg allengs zulk eene liefde voor *Engeland*, dat hy zyn befluit veranderde, en in dit Land zyne dagen in eene nuttige werkzaamheid wilde flyten. Hy moest flegts nog eenige familie-zaaken in orde brengen; en deze gaven hem gelegenheid, om nog eens naar *Duitschland* te rug te keeren. Dan, juist deze omftandigheid wierd een middel, waardoor hy aan *Duitschland* voor altoos gegeven wierd. Zoo beftuurt de Voorzienigheid de gangen der ftervelingen! Zoo zyn onze gedachten niet Gods gedachten!

De naar *Engeland* haakende JERUSALEM begaf zich, na dat hy zyne bezigheden in zyn Vaderftad verrigt had, naar *Hanover*, met oogmerk, om, in 't gevolg van Koning GEORGE II, die zich daar toen juist ophieldt, naar *Engeland* te rug te keeren; dan, hier geraakte hy, in korten tyd, met eenige der voornaamfte Lieden, in zulke aangenaame en voordeelige verbindtenisfen, dat hy, in plaats van twee maanden, welke hy eerst van voorneemen was

zich

zich daar op te houden, 'er twee jaaren verbleef. Maar eindelyk, toen hy, in 1742, zyn besluit, om naar *Engeland* te rug te keeren, nogmaals wilde ter uitvoer brengen, wierd hy juist te dier tyd, door den nu vereeuwigden Hertog, KAREL VAN BRUNSWYK, tot den aanzienlyken post van Hof- en Reis-Prediker, naar de toenmaalige Residentieplaats *Wolfenbuttel*, en te gelyk als Leermeester der gezamentlyke Vorstlyke kinderen, en voornaamlyk van den Erfprins, den thans regeerenden Hertog, geroepen.

Hy volgde deze nieuwe bestemming met vreugde op, in welke hy zich vervolgens door zeldzaame vermogens, en de hoedanigheden van zynen geest en zyn hart, het groote vertrouwen en de achting van 't geheele Vorstlyk Huis verwierf, en waarvan, zoo wel by zyn leven als na zyn' dood, de onlochenbaarste bewyzen voor handen zyn. In het jaar 1743, verkreeg hy reeds de beide Proostdyen van 't Kruis- en Ægidien-Klooster, en in 1745, wierd hy tot Curator van 't, door zyne meesterlyke inrichting en zorgvuldigheid, zoo byzonder beroemd Karolinen-Kollegie te *Brunswyk* benoemd. Dit Kweekschool bloeide zeer onder zyn opzigt, en bragt de schoonste vruchten tot rypheid. Een groot aantal van buitenlandsche en inlandsche Jongelingen wierden daar beschaafd, en vervolgens even zulke bruikbaare als verdienstvolle mannen voor de maatschappy. Hy behartigde dit Instituut, met eene waare vaderlyke trouw, en zorgde met een gelyken iever zoo wel voor de zeden, als voor het aanleeren van nuttige Weetenschappen, in zyne Kweeklingen. In 't jaar 1748, benoemde de Universiteit van *Helmstad* Hem, ter belooning zyner veelvuldige verdiensten in de Geleerdheid, tot Doctor der Godgeleerdheid, welke eer hem ook nog in 1787; door de Universiteit van *Gottingen*, by het vieren van derzelver eerste vyftig jaarig Jubelfeest, te beurt viel. Hy trad in den echt met de Weduwe van den Medicinen Doctor ALBRECHT te *Gottingen*, eene dochter van den beroemden Senior en Hoofd-Pastor PFEIFFERS te *Erfurt*; en vondt in haar eene Echtgenoote, zyn hart waardig. Uit dezen echt, liet God hem eene vyfvouwige vaderlyke vreugde beleeven, naamlyk, hem wierden twee zoonen en drie dochters geboren; dan, beide zyne zoonen gingen hem vóór in de eeuwigheid. Het treurig uiteinde van den éénen schudde zyne groote ziel, maar boog ze evenwel niet geheel ter neder. Men hieldt het

wel lang voor hem bedekt, maar, men moest hem 'er toch eindelyk van verwittigen; en hy liet 'er zich zoo over uit, als men van een' even zoo werkzaamen Christen, als grooten denker, verwagten kan. Zyne dochters, welker naamen CHARLOTTE, REGINA en FREDRIKA, zyn, hem in geest en gevoelens gelyk, beieverden zich vereenigd, om hem de nog overige dagen van zyn leven, byzonder na het afsterven van zyne waardige Echtgenoote, welke reeds tien jaaren vóór hem haar doelwit bereikte, schooner, en elk oogenblik aangenaam te maken.

In 't jaar 1752, verkreeg hy de Abtdy van 't Klooster *Riddagshuizen* by *Brunswyk*, en het was juist voornaamlyk in dezen werkings-kring, waar hy zich, door 't beschaaven van zeer veele waardige Leeraars, niet alleen voor de Brunswykische Staaten, maar ook voor andere Landen, onsterfelyk verdiend maakte. In dezen kring, werkte hy tot aan de laatste dagen van zyn roemvol leven, met eene waare vreugde en gedurigen iever, om waare en gezuiverde Godsdienstige begrippen, echte vroomheid en deugd, zoo wel door zyne leeringen, als door zynen omgang, te verbreiden en te bevorderen.

Eenen man van zulke verdiensten te bezitten, was de wensch en het poogen van meer Vorsten, en dus wierd hy onder anderen aan de Abtdy *Bergen* by *Maagdenburg*, en kort daarop als Kanselier van de Universiteit te *Gottingen*, beroepen. Hy was byna genegen om het laatste aan te neemen, dan zyn edeldenkende Hertog bewoog hem te blyven, en benoemde hem, in 1771, tot Vice-President van 't Konsistorie te *Wolfenbuttel*. Deze onderscheidene ambten, welke hy volkomen overeenkomstig derzelver oogmerk waarnam, en waarin hy zich niet slegts alleen met het gewoonlyke vergenoegde, maar altyd op verbetering en eene nuttiger inrichting dacht, hinderden evenwel zynen rustloozen geest niet, om waarheden te onderzoeken, en de waereld met Schriften te vereeren, welke alle het kenmerk van het diepst onderzoek draagen. En by dezen veelvuldigen geest- en lighaam-uitputtenden arbeid bereikte hy evenwel eenen gelukkigen gryzen ouderdom; want eerst, —— zoo lang liet de Voorzienigheid, hem tot welzyn des menschdoms hier beneden! —— in den nacht tusschen den eersten en tweeden September 1789, sluimerde hy de eeuwigheid in.

Zy-

Zyne verdiensten omtrent de Geleerdheid zyn te bekend, dan dat men 'er hier nog byzonder melding van behoeft te maaken. Maar eenige trekken van zyn voortreffelyk karakter, waaruit men den grooten man kan kennen, zullen wy by deze tekening van zyn leven voegen.

Met eene zeldzaame menschlievenheid en gulhartigheid, kwam hy elk, die hem slegts naderde, te gemoet, en nam aanstonds alle harten voor zich in. Men behoefde hem slegts eens gezien, eens gesproken, te hebben, om in zyn gelaat en stem, om in zyne geheele houding, den rechtschapenen, goed gezinden, oprechten, alle menschen zoo innig liefhebbenden man te kennen, en zich door een waar kinderlyk vertrouwen, zonder agterhoudenheid en vreeze, weggerukt te gevoelen. Zyn gezigt was de spiegel van zyn zagtzinnig edel hart, de toon zyner stemme, de liefderyke, hartelyke, overredende toon eens tederen vaders, en het drukken zyner handen, wanneer men van hem afging, de spreekendste verzekering van zyn ongeveinsd wel willen. Hy besteedde niet slegts eene onvermoeide zorgvuldigheid, voor het geluk en welzyn van hun, welke hem om bystand verzochten; maar, hy werkte ook gaarne in stilte voor het welwezen van zulken, welke ongevraagd zyne voorspraak en hulpe waardig scheenen; hy zocht gewillig elke gelegenheid op, om hun nuttig te worden, en de zoete gerustitelling van zyn oogmerk vervuld te zien, en de tot hiertoe miskende verdiensten eens menschen, in een beter licht geplaatst, hem in zynen eigenlyken werkings-kring nader by gebragt te hebben, was voor hem de aangenaamste belooning. Waar hy zelfs door eenen daadlyken bystand niet werken kon, zocht hy door schriftlyk onderwys, raadgeevingen en vertroostingen, ook van verre werkzaam te zyn; en een groot gedeelte van zyne uitgebreide briefwisselingen was eener gewillige bevrediging der geenen, welke bekend en onbekend zich tot hem wendden, en hem om onderrichting, raad of troost verzochten, gewyd. Elke bladzyde bewees dan, dat het zyn hoogste vergenoegen ware, om elk een' naar zyne beste krachten alles te worden. Zelfs zyne vermaaningen en vertoogen moesten, wegens de zagte en menschlievende wyze, waarop hy zich uitte, alle onaangenaamheid en bitterheid verliezen, een diepen indruk maaken, en ook zelfs, by minder gevoelvollen, achting, eerbied en liefde jegens dien man verwekken, welke dezelve met zoo

veele vaderlyke behoedzaamheid en verschooning, en met zoo veele warme hartlykheid en deelneeming, deed.

Even zoo groot was zyne toegeevelykheid jegens allen, welke van hem afhingen. Met eene hun te gemoet komende vriendlykheid en goedheid ging hy met hen om, bragt hen tot eene immer nauwkeuriger en regelmaatiger uitoefening hunner pligten; ondersteunde hen geduurig met zynen raad, deelde hun gaarne zyne ondervindingen mede, en was hun in iever, werkzaamheid, orde en alle openlyke en huislyke deugden, een voorbeeld. Met toegeevenheid en geduld, verdroeg hy hunne zwakheden en gebreken, en liet zich nooit, zelfs door herhaalde wanbedryven, tot eenen uitvaarenden toorn vervoeren; zyne zagtmoedigheid verloochende zich ook niet, waar hy tot nadruklyke vermaaningen, of wel tot verwytingen, bevoegd was. Zy ontaartten nooit het geringste in den harden gebiedenden toon, maar bleven steeds liefderyke vermaaningen en vertoogen; maar juist hieruit, ontstond de groote verknochtheid van alle de geenen, welke onder hem stonden; hier van daan de byzondere verkleefdheid zyner dienstbaare huisgenooten, en de bereidwilligheid, waarmede zy hem, tot aan 't einde zyns levens, zoo gaarne hunne dienstvaardigheid te kennen gaven; hier van daan ook die luide ongeveinsde klagten, welke zy, op zulk eene levendige wyze, by zynen dood uitboezemden.

Weldaadigheid was een hoofdtrek in zyn karakter, dan de stille ongemerkte uitoefening daarvan, was hem, gelyk allen, in welkers harten deze deugd wezenlyk woont, meer waardig, dan derzelver in 't oog loopend vertoon. Eerst na zynen dood ontdekte men, hoe veele behoeftigen hy verblyd, hoe veele verlaatenen en noodlydenden hy in 't verborgene goed gedaan, hoe veele geheime weldaaden hy verricht heeft. Zyn innig deelneemen aan armoede en ligchaamlyke behoefte, zyn daadlyke bystand, welken hy aan zoo veele bekommerden en hulploozen bewees, was geen voorbygaand gevoel, geene onbestendige deugd uit zyn gemoedsgestel ontstaande, maar het was op waare menschlievendheid gegrond, en sproot uit de edelste en zekerste bronwellen voort; het was een daadlyk nastreeven van het hoogste voorbeeld van liefde en barmhartigheid. Hy gaf nooit met ongenoegen of verwytingen, maar zyn goedaartig hart, zyn deelneemend gelaat, zyn zigtbaar verlangen om gaarne meer te doen, deed elke weldaad, die hy betoonde, van meerdere waardy zyn.

Met

Met het deelneemendst gevoel, nam hy ook belang in alles, welk de menschlyke gelukzaligheid kan verhoogen en bevorderen; en het geen, wat maar eenigzins edel en goed was, maakte op hem den sterksten indruk. De mensch, over 't geheel, had in zyne oogen eene zeer hooge waardigheid, en elke goede geneigdheid, welke hy in hem bespeurde, elke edele daad, die hy van hem hoorde, vervulde hem met vergenoegen en vreugde, en bragt by hem de zoetste hope en uitzigten te weeg. Hy stelde zich dikwils recht levendig voor, hoe het geringste keemtje goeds zich langzaamerhand meer en meer verspreiden, geduurig meerder wortelen schieten, en eindelyk, de heerlykste vruchten voortbrengen moet.

Hy verstond, in eenen zeldzaamen trap, de kunst om met menschen om te gaan, zich naar hunne kundigheden en vermogens te schikken, en in zyn' omgang voor hen even leerryk als onderhoudend te worden; zyne uitgebreide beleezenheid, zyne veel omvattende juiste beoordeelingskracht en zyne diepe menschkunde, hadden hem voornaamlyk de gave doen verkrygen, om zoo wel voor hoogere als laagere, voor geleerden en ongeleerden, aangenaam en nuttig te worden; anderen zyne begrippen tot de grootste duidlykheid te ontwikkelen, en hen te overtuigen en inzien te doen krygen. Maar, in 't byzonder, wist hy het gesprek met vreemdelingen, schoon hy ze ook voor de eerste reis zag, op onderwerpen te leiden, welke voor hun van 't meeste belang zyn moesten; en met verbaazing hoorden zy hem dan over zaaken spreeken, en die met eene zoo juiste kundigheid beoordeelen, welke voor hun, als ooggetuigen en waarneemers, dikwils onbekend waren gebleven.

Dan alle deze zeldzaame hoedanigheden en voorrechten verkregen, door zyn gezellig menschlievend hart, door zyne gespraakzaamheid, zyne van hoogmoedige aanmaatiging of eigenliefde even ver verwyderde voorstellingen, de hoogste waardy. Hy, die in kundigheid en doorzigt in allerlei zaaken, zoo weinig zyns gelyken had, oordeelde evenwel altoos met eene waare bescheidenheid, liet in zyne gesprekken niet blyken, op welken hoogen trap hy als een Denker en Wysgeer stond; hy zocht geduurig, zelfs de billykste lofspraaken van zich af te wenden, onderhieldt zich met de geringste by elke gelegenheid, en nam gaarne onderricht aan. Ja, de bescheidenheid was een der schoonste bloemen, in den krans zyner overige

deugden; hy beminde zeer eene onschuldige boert en levendigheid, en zy bleeven hem altyd, ook tot in zynen hoogen ouderdom, in zynen omgang by; dan, hierin ging hy de paalen der fynste kieschheid en welvoegelykheid nooit te buiten; veel minder liet hy, ten koste van andere menschen, zyn vrolyken luim den losfen teugel, maar bleef ook hier, waar zoo meenig een uitglydt, de menschlievende, achtingswaardige, man. Hoe dikwils hy in zyne bezigheden en studeeren, wegens zyne uitgebreide kennis, en wegens zyne bereidwilligheid, om elk naar zyn vermogen te helpen, gestoord en belet wierd, bleef hy zich evenwel altoos gelyk; ontving elk een' met eene oprechte vriendlykheid, liet niemand, wanneer hy het slegts mogelyk kon maaken, ongehoord van zich afgaan, en ontzeide zich zelven, dikwils, de voor zyne jaaren en zwakken toestand zyner gezondheid zoo noodige rust en uitspanning; wanneer hy iemand met zynen raad kon ondersteunen, en met zyne hulp voordeelig zyn.

Zyn geheel Leven, was een voorbeeld van te vredenheid en geduld, hoe onaangenaam de lotgevallen ook waren, die hem troffen. Meenig oogenblik bedroefde hem de zwakheid zyns lighaams, meenig blyd vooruitgezigt in 't toekomende wierd hem op eens ontnomen, en de dood zyner geliefden maakte ook meenige diepe wonde in zyn hart. Maar, hoe zeer hy dit alles nu als mensch gevoelde, zoo wankelde evenwel zyn vast vertrouwen op Hem niet, die alles wel maakt; en ontaartte nooit in kleinmoedigheid en onvergenoegde klagten. Met vertrouwen en berusting in zynen wille, droeg hy veeleer de lasten, welke God hem opleidde, en zyn geest verkreeg hierdoor gedurig meer sterkte en kracht.

Doch niet slegts zyn geheel Leven, maar ook voornaamlyk zyne laatste Levensdagen, waren een spreekend voorbeeld van zyne standvastige gelaatenheid, en zyne zich altoos gelyk blyvende rust der ziele. Reeds lang streed zyn ziek lighaam met de bouwvalligheden des ouderdoms, tot dat hy eindelyk door een hevig toeval het moest opgeeven. Dan ook hier, op zyn sterfbed, verlochende hy den standvastigsten moed en het uitsteekendst geduld niet, waar mede hy voor anderen altoos zoo leerryk was geweest; maar zy namen veel meer in dezelfde maate toe, als zyne smarten zich vermeerderden. Hy toonde die volkomen in zyne laatste oogenblikken, by het gekerm en de droefheid der zynen, en den bitteren doodstryd, welken

hy

hy te ſtryden had. Hy ſpoorde hen, die in hem hunnen Vriend en Vader verloren, tot gelaatenheid aan; hy verheugde zich zelven met eene zwakke ſtervende ſtem, over zyne naby zynde voleinding, die hy reeds lang te gemoet zag; dankte de zynen voor alle hunne liefde, maande hen aan tot ſtandvastigheid in 't Christendom; nam op 't plegtigst affcheid van hen; en ſluimerde; daar ondertusſchen zyne reeds gebroken oogen hun troost en te vredenheid toelachten, zoo zagt en vol hope, de eeuwigheid in.

Zyn ontzield lighaam wierd daarop, den 7 *September*, in de Kloosterkerk te *Riddagshuizen* plegtig bygezet; by welke gelegenheid, de verdienstlyke Superintendent en Prior van dat Klooster, de Heer HERRMANN, de navolgende *Treurrede* deed:

Zoo heb ik evenwel den dag moeten beleven, aan welken ik zomtyds wel met een bang voorgevoel gedacht, maar nooit te beleven, gewenscht heb. —— Den dag, op welken de nu vereëeuwigde Vader en Leeraar van dit Klooster, de Vader en Leeraar van zoo veele andere Gemeenten, na een lang, weldoenend en van 't geluk begunſtigd leven, tot God te rug keerde, welke hem aan onze Tydgenoten heeft gegeven, om licht en waarheid onder het menschdom meer te verbreiden, en, der Christlyke deugd en rechtſchapenheid, veele Vereërers in alle Standen te winnen; en welke hem, tot dat groote doeleinde, door groote gaven en de zeldzaamſte voorrechten van zynen geest, zoo zigtbaar deed uitblinken. —— Met eene roemenswaardige getrouwheid, heeft hy zyn gewigtig werk onder de menſchen verricht, zyne beſtemming bereikt, voor een gedeelte op eenen eenzaamen, voorheen door weinig betreeden, weg gelukkig bereikt, hier dikwils met de innigſte vreugde en het dankbaarst gevoel gezien, hoe Gods goede hand hem op dezen zynen weg, welken hy met zoo eenen redelyken en den onvermoeiendſten iever bewandelde, geleidde, en zyne wyze en menschlievende pogingen in den Godsdienst en de deugd, met het beste gevolg, zegende. En nu is hy voltrokken by God, om den loon zyner getrouwheid geheel in te oogſten, en zich innig over denzelven te verheugen.

Ik ſtaa hier aan zyn graf, welk de asch van zynen ſteeds werkzaamen, door niets te vermoeien, geest, van een tagtig jaaren lang bezielden geest, thans zal inneemen, en tot den grooten dag der voleindiging bewaaren: en hier, aan zyn graf, hier, waar hy vóór zes jaaren met

de

de vaderlykste aandoeningen my in myn ambt inzegende, zou ik heden kunnen spreeken, over 't geene zynes waardig was, en misschien ook aan uwe verwagting beantwoorden, geliefde Vrienden! Maar de Lofredenaar van den vereeuwigden Grysaart kan en zal ik hier niet zyn, en dat wel des te weiniger, hoe minder ik vermoede dat men heden hier zulk eene voordragt zal verwagten; daar eene stille droefheid den mond van den gevoelvollen toesluit, of ten hoogsten tot klagten of dankzegginge voor God opent; te minder, hoe waarschynelyker ik vooronderstellen mag, dat veele anderen, in blyvende Schriften, zynen roem der nakomelingschap verhaalen zullen; en voornaamlyk, hoe meer ik weet, dat hy in zyne algemeen erkende, lang besliste, verdiensten in de Kerk, voor het ryk der waarheid en der weetenschappen over 't gemeen, in zyn lang leerryk leven, in zyne veelvuldige menschlievende daaden, zich zelven het schoonste gedenkteken opgericht heeft. Wat dan? zal ik u troost toespreeken, en u in 't byzonder, myne Geliefden, welke tot hiertoe in dit Klooster voor myne oogen werkzaam waart? hoe weinig kan ik dit! daar ik misschien zelfs het eerst dezen troost behoef! —

O God! welke hope voedde ik, wanneer ik, gelyk ik zulks al te gaarne deed, zyne jaaren vergat, en slegts op de wassende kracht en sterkte van zynen geest bewonderend nederzag! En nu is deze hope zoo geheel veriedeld, nu is alles weg, voor deze waereld voor altoos weg! — Dan geene klagte ontsiere het stille graf van hem, welke zoo zelden, zoo ongaarne, klaagde, maar liever de menschen altoos tot tevredenheid in de Godlyke leidingen, en tot eene stille gelaatenheid, aanspoorde, en in dezelve versterkte. Ik ontken het niet, zyn leven was een geschenk der Voorzienigheid, was lang eene groote weldaad voor onze Tydgenooten, en zal dit ook voor de toekomende geslagten zyn. Het was gelyk aan eenen schoonen zomerschen dag; en zyn einde aan den nog schooner schemeravondstond van zulk eenen dag. Hy heeft, zyn geheele leven door, met een' wakkeren, onvermoeiden, iever, altoos tot een groot doelwit gewerkt; en dit was geen ander, dan de kennis en liefde der waarheid, en om waarlyk vroome en Christlyke geneigdheden onder de menschen te bevorderen; hieraan heeft hy altoos zyn doorzigt en krachten, en de voor hem door de Voorzienigheid zoo zeer uitgebreiden werkings-kring, op de redelykste wyze en met allen ie-

lever, besteed. Dan hy heeft ook reeds, in vroegere tyden, de heldere lichtstraalen door den nevel der vooroordeelen en dwaalingen, van 't bygeloof en ongeloof, zien doorbreeken; genoot dit geluk, en roemde, op 't einde zyns levens, over de onuitspreekelyke vreugde, — de grootste welke een Christen Leeraar kan ontwaaren, — den glans der zegepraalende waarheid rondom verbreid, haar licht schier overal onder de menschen, zelfs onder de ruwsten en wildsten, te zien schemeren. Hy verliet dus gerust, buitengemeen gerust, de waereld, welke hy zoo lang en op zulke meenigvuldige wyzen genoten hadde, zegende met eene hemelsche gerustheid zyne aanverwanten en vrienden, en ging met vreugde tot God in een beter leven over. Veele onder ons hebben aan zyn sterfbed, zeker niet zonder aandoening, de schaduwe van den laatsten avond geduurig zien verdonkeren; maar, zeker ook niet zonder vreugde en dankzegging tot God, den vereerenswaardigen Grysaart geduurig geruster en vrolyker zien worden. Hoe kon het ook anders zyn? Wie met God zynen weg op deze waereld bewandelt, 'er op uit is, om redelyk voor hem en de menschen te zyn, overeenkomstig zyne pligten, niet slegts tot nut en dienst van zyne vrienden en bekenden, maar ook voor elk een, welke een mensch en schepzel van God is, leeft, gedachtig aan zyne toekomende hoogere bestemming, altoos daarvoor zorgt en werkt, dat hy in dezelve niet te leur gesteld worde, maar zeker onder Gods goedkeuring bereikt, hoe kan Gods genade dien eindelyk verlaaten? Hoe kan die, aan 't einde van zynen weg, angstvallig, en, over de naby zynde verschyningen der nog ongeziene dingen van de andere waereld, verontrust worden? —— Neen zeker niet!

Maar hoe ondankbaar zou ik jegens het dierbaare Euangeli van JESUS CHRISTUS, welk ik zelfs belyde en verkondige, worden, wanneer ik hier niet openlyk en met vreugde zeide, dat onze ontslaapene Vader en Leeraar, alleen aan dit dierbaar Godlyk Euangeli, het geheele geluk van zyn vroom werkzaam leven, en de geheele gerustheid zyns geests by den dood, toeschreef. Dit had hem zyne beste en juistste inzigten en overtuigingen medegedeeld; dit hem eigenlyk wegens waarheid en dwaalingen onderricht; hem, overtuigend, het eeuwig heil, welk God door zynen Zoon voor 't menschlyk geslagt bereidde, te kennen gegeven, en hem in staat gesteld, om het anderen met eene vaste overtuiging aan te beveelen. Dit Euangeli van

JE-

JESUS CHRISTUS had hem de edelste en zekerste gronden om God te vereeren, en eene reine oprechte menschenliefde te behartigen, ingeboezemd; hem de waare gronden tot een onverschrokken, onwankelbaar vertrouwen op de Voorzienigheid, en eene volkomene onderwerping aan haaren wil getoond; en hem dus de hoogere krachten en hulpe verleend, om, overeenkomstig die grondregels, standvastig en getrouw te handelen, en zich, in alle veranderingen des levens, en tot in de laatste uuren, vast aan God en zyne beloften te houden.

Een bewys hiervan, dat hy zyne inzigten en overtuigingen, zyne vroome geneigdheden, zyn vertrouwen op God, zyne klaare geruste gemoedsgesteltenis, zyne groote hope op een beter leven na dit tegenwoordige, de hope op eene zalige onstervelykheid, enkel aan JESUS en zyn Euangeli verschuldigd ware, zelfs erkend, en ook by elke gelegenheid met eene dankbaare vreugde, en zigtbaare aandoening getoond heeft, zulk een bewys, zeg ik, zal niemand vorderen, wanneer hy hem en zyne Schriften kent, of hem slegts in zyne laatste uuren zag en hoorde. Hoe boven alles verheven en eerwaardig was en bleef hem de Verlosser der Waereld! Weinige dagen vóór zyne zalige ontbinding, met welke plegtige uitdrukkingen in zyne stem en gelaat! —— zy scheenen reeds die van eenen Verheerlykten te zyn, —— versterkte hy zich zelven en de omstanders, door de gedachten: *Ik gaa tot den Vader!* en voegde 'er by: och, dat wy deze zoò voortreffelyke, zoo heerlyke gedachten, den Verlosser maar geheel konden nazeggen, even gelyk hy van naby gevoelen, —— *Ik gaa nu tot den Vader!* — dit was ten laatsten nog zyne hope, zyn wensch. Hy heeft zynen wensch zeker bevestigd gevonden. Hy is tot den Vader der geesten, tot zynen en onzen Vader, gegaan, zoo als hy hier in het voorportaal der eeuwigheid geloofd, gehoopt en gewenscht heeft. O, hoe zullen de schaaren der vóór hem gezaligden zich in zyne komst verheugd, hoe meenig een hem daar gedankt hebben, dat hy hem hier den weg des levens aangewezen heeft! hoe zal hy zelfs in verheuging weggevoerd worden, wanneer hy daar alles in een oneindig helderer, klaarer, licht ziet, dan hy hier gewoon was; wanneer hy ziet dat alles zyne verwagtingen onuitspreekelyk ver overtreft, en dat hy nu zynen fellen, hier niet volkomen gestilden, dorst naa waarheid en volkomenheid, aan derzelver heldere, nimmer uitdroogende, bron kan stillen! Verheugt U dan,

O

o gezaligde! over uw, boven alle onze voorstellingen, verheven geluk; over uwe by God voleinde heerlykheid, de heerlyke buitenmaate groote belooning uwer hier lang betoonde getrouwheid! Ongestoord en zagt zy de rust uwe grafs! Gods Engel houde de wagt over het zelve, tot dat op den dag der voleindiging alles een nieuw leven krygt! Wy allen, wy allen volgen U!

Is het zoo niet, myne Geliefden! wy allen, die hem in zyn leven veréérd en bemind hebben, wenschen immers allen hem eens te volgen! Ook eens, wanneer voor ons de doodklok slaat, met die blyde overtuiging de waereld te verlaaten, dat wy in 't betere eeuwig leven, welk JESUS zyne getrouwe Belyders beloofde, en alle menschen aanbood, overstappen, dat wy dan ook tot den Vader gaan? Is dit zoo, wel laat dan, by uwe achting en liefde voor onzen vereeuwigden JERUSALEM, en aan zyn graf bid ik het u, laat dan, tot onze eigene waare eer en gerustheid, het Euangeli van den Zoon Gods, welk hem in leven en dood zoo geheel gelukkig maakte, ook voor ons steeds heilig en eerwaardig zyn! Laaten wy, gelyk hy, naar deszelfs voorschriften en bevelen redelyk en rechtschapen voor God en menschen handelen, opdat wy ons dan ook, even gelyk hy, met die waarlyk Godlyke beloften, in alle veranderingen van dit zoo verganglyk, vlugtig leven, en voornaamlyk in deszelfs laatste beslissende oogenblikken, kunnen vertroosten.

Zou het zelfs, voor onzen nu verscheiden Vader, Leeraar en Vriend, by den troon van God, geene nieuwe zaligheid en vreugde zyn, te hooren, dat zelfs zyn Graf nog vroome gemoedsgesteltenissen baarde en versterkte? En wie onzer zou hem niet gaarne deze vreugde aandoen! —— Zyn leven was weldaadigheid; laat zyn dood dit ook zyn! Zoo lang hy onder ons verkeerde, zocht hy, door woorden en voorbeelden, edele, oprechte, Gode behaagelyke voorneemens in ons te weeg te brengen: laat zyn aandenken, na zynen dood, die nog in ons bevestigen! Ja! Het zy zoo! Als Leeraar van deze Kerk zal ik u voorgaan (*):

Hier

(*) Hier trad de waardige Leeraar van den trap des hoogen Altaars, aan welks voet het lyk stond, leidde de hand op den Zerk, en liet op deze wyze de geheele treurige Byeenkomst, door het gelyklyk nazeggen van 't woord *Amen*, plegtig zweeren, den Godsdienst, welks getrouwe vereerer de Vereeuwigde tot aan zyn laatste oogenblik geweest was, getrouw te blyven.

Hier by uwen Grafzerk, verheerlykte, zalige geest! welke zoo gaarne alles, wat in de waereld van God goed was, opzocht, u over oprecht-goede menschen zoo innig verheugde, by uwen Zerk, zweer ik overluid, en naar waarheid, dat het my een dierbaar, waardig woord is en blyven zal, dat JESUS CHRISTUS in de waereld gekomen is, om Zondaaren zalig te maaken. Hier by uwen Zerk beloof ik, aan God, der waarheid en Christlyke rechtschapenheid en deugd op nieuw gehoorzaamheid, en eene, indien 't mogelyk zy, onverbreekelyke eeuwige trouw! Wie met my even eens denkt, zegge my na, *Amen!!!*

Even gelyk de Zal, JERUSALEM zich by geheel *Duitschland*, zoo heeft hy zich in 't byzonder by het Vorstlyk Huis van *Brunswyk*, onsterfelyk verdiend gemaakt. Hy vormde den thans regeerenden Hertog, en boezemde Hem die edele grondbeginzels in, welke Hy in zyne regeering en geheel gedrag op eene zeer schoone en verhevene wyze aan den dag legt. —— Hy vormde de Zuster van den Hertog, en leidde Haar op, om die groote Vorsten-deugden te betoonen, welke de waereld in Haar bewondert. Hy verbreidde het gevoel voor den Godsdienst aan dit Hof, door zyn voorbeeld en omgang, aan 't welk voorheen waare vroomheid en menschenliefde huisvestte. In beantwoordinge hier aan genoot hy de volkomenste hoogachting van 't Hertoglyk Huis by zyn leven; en dit niet alleen; maar ook na zynen dood liet de Hertogin Douariere hem, in de Kloosterkerk te *Riddagshuizen*, een Gedenkteken oprichten, welk voor haar verheven hart eene even zoo duurzaame eer, als voor elken waaren vereerer en vriend van 't goede, eene aanleiding tot eerbied en vreugde is.

Dit Gedenkstuk staat op een' antieken Pedestal; is 4 voet 6 duimen hoog, en 2 voet 10 duimen breed. Boven staat op zich zelve eene Lykbusch van 3 voeten 6 duimen hoog, en 2 voeten 4 duimen in den omtrek. Op de voorzyde leest men:

Ter gedachtenis van den zaligen en waardigen Vice-konsistoriaal-Præsident en Abt JOHAN FREDRIK WILHELM JERUSALEM, geb. den 22 Nov. 1709, gestorv. den 2 Sept. 1789, werd dit Gedenkteken gestigt door PHILIPPINA CHARLOTTA, Hertoginne-Douariere van BRUNSWYK LUNENBURG.

Aan

Aan de linker-zyde.

Hy was een Christen-Wysgeer, een doorzigtvol Leeraar om God op eene redelyke wyze te vereeren, die den thans regeerenden Hertog en zyne Zuster onderwees, bekwaame Godgeleerden vormde, en een meesterachtig ontwerp bedacht en uitvoerde.

Aan de rechter-zyde.

Ter verlichting leidde Hy den eersten grond, en door zyne talenten en rechtschapenheid verworf Hy zich eene algemeene Hoogachting. Zyne verdiensten zullen onvergeetelyk blyven, zyn aandenken niet uitgewischt worden, en in 't byzonder voor my, zyne Vriendin, waardig en schatbaar blyven.

PROEFNEEMINGEN, IN SIBERIE GEDAAN DOOR DEN HOOGLEERAAR PALLAS, OM HET ONDERSCHEID DER HETTE TE BEPAALEN, IN DE DIEREN; GEDUURENDE DEN TYD, DIEN ZY, IN DEN WINTERSLAAP, OF BEZEFLOOZEN STAAT, DOORBRENGEN.

De Hoogleeraar PALLAS opende het Onderlyf van eenen Egel, toen dit Diertje in den Winterslaap, of bezefloos, lag, en bragt een Thermometer van FAHRENHEIT in den Buik, de Kwik klom slegts tot 39½ Graad, en het Beestje gaf geen meer tekens van leeven, dan of het met de daad dood was; zo wel toen hy de insnyding deedt, als wanneer hy dezelve digtnaayde, schoon de Egel, onmiddelyk daarop in een Kachelvertrek gebragt, allengskens bekwam uit den staat van Bedwelming, en de Kamer rond ging als of 'er niets aan 't zelve gebeurd ware.

Deezen Egel hieldt de Heer PALLAS in zyn huis van December tot het einde van Maart; en schoon de warmte des vertreks, waarin het Diertje zich onthieldt, zelden beneden de 60 Graaden was, gebruikte het nogthans geen voedzel, en werd slegts éêns of tweemaalen uit de diepe Sluimering gewekt, geplaatst achter een Kachel, in eene Hette tusschen de 77 en 80 Graaden. Opgewekt door die meerdere Hette, bekwam de Egel, kroop eenige keeren de Kamer rond, en at een weinig; doch ging schielyk weder leggen, en bragt de maanden van Beweegloosheid door, volgens de bestemming der Natuure.

Het is waarschynlyk, dat de Lichaamen deezer in den Winter slaapende Dieren, allengskens, door gebrek aan Voedzel, en eene daaruit volgende vermindering van Natuurlyke Warmte, natuurlyk voorbereid worden tot dien staat van Rust: want een Thermometer in de buiken van Egels en Marmotten gebragt, in derzelver natuurlyken staat van Beweeging, rees tot 76, 79, 81, 86, 88, 89, 99, 99½ Graad: naamlyk van 36½ Graad tot 50, hooger dan dezelve klom, in den buik gestooken van een Egel in zynen Winterslaap.

De Gissing, dat eene zekere gesteltenis des Lichaams deeze Dieren voorbeschikt tot den staat van Gevoelloosheid, wordt wyders opgehelderd door het volgend geval. Een Tamme Marmot, geduurende den Zomer zeer vet geworden ten huize van den Hoogleeraar PALLAS, bleef den geheelen Winter wakker, hoewel dezelve was blootgesteld aan denzelfden Graad van Koude, welke alle de andere Marmotten, in dat gedeelte van *Siberie*, in den Winterslaap deedt vallen. De Heer PALLAS was niet in staat deezen Marmot te doen inslaapen. Zelfs met behulp van een Yskelder, waarin hy het Diertje zomtyds eenige dagen opsloot.

Wanneer men deeze Proeve vergelykt met den slaapenden Egel, welken de Hoogleeraar PALLAS, geduurende den ganschen Winter, uit zynen Bezefloozen staat niet kon opwekken, dan voor zeer korte tusschenpoozen, *schoon* gebragt in een Hette van 77 en 80 Graaden, *schynt het* te volgen, dat 'er eene zekere gesteltenis des Lichaams vereischt wordt om de Natuur behulpzaam te weezen, tot het doen in slaap vallen eeniger Dieren; eene gesteltenis, waarin zy by trappen gebragt worden door mangel aan Voedzel, met het begin des Winters, wanneer zy hunne holen toesluiten, en, door een Instinct gedreeven, ter Ruste gaan; alsmede, dat de aandrift van den Omloop des Bloeds, en der dierlyke Geesten, uit Warmte en Overvloed van Voedzel ontstaande, de noodzaaklykheid van den Winterslaap verbant, en hun belet daarin te storten.

't Is desgelyks eene optekenenswaardige byzonderheid, in de Huishouding der Natuure, dat de Hoogleeraar PALLAS de Hette der Vogelen veel grooter vondt dan die der Viervoetigen, te weeten van 103 tot 111 Graaden. — Eene wyze schikking der Voorzienigheid, in de Hette des Gevederden Geslachts evenredig te maaken aan den hoogeren trap van Koude, heerschende in dat gedeelte des Dampkrings, waar zy vliegen.

NA-

NATUURLYKE HISTORIE VAN DE SLOBBE, OF ZEE-PHAISANT.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De *Slobbe* of *Zee-Phaisant* heet in 't Latyn *Anas Latirostra* of *Clypeata*; in 't Fransch, *Rouge à la cuilliere* of *Souchet*; in 't Engelsch, *Shoveler*; in 't Hoogduitsch, *Breit-Schnabel* of *Schild-Eend*.

Deeze Vogel is opmerkenswaardig uit hoofde van zyn grooten breeden en platten Bek, afgerond en in 't einde lepelswyze uitloopende; hy is een weinig kleinder dan de *Wilde-Eend*; zyne Pluimadie is ryk in kleuren, en hy schynt den bynaam van *zeer schoon* te verdienen, welken RAY hem toevoegt. De Kop en het bovenste gedeelte van den Hals zyn schoon groen, de Dekveeren der Vleugelen bovenaan zagt blaauw, de volgende wit, en vormen de laatste op den Vleugel een koperkleurigen groenen spiegel: deeze zelfde kleuren vertoonen zich, schoon veel flaauwer, op de Vleugelen der Wyfjes, die, voor het overige, geene andere dan donker-graauwe en rosse vederen hebben, met zwarte als gemalied en gerand; de Borst, en het benedendeel van den Hals, by de Wyfjes zyn wit, en geheel het Onderlyf helder ros; eenige hebben een witten Buik.

De Heer BAILLON verzekert ons, dat de oude *Slobben*, alsmede de oude Roepers (*), zomtyds hunne schoone kleuren bewaaren, en de gekleurde Vederen krygen op denzelfden tyd als de graauwe, waarmede zy alle jaaren, naa den paartyd, bedekt worden; en hy merkt, met regt, op, dat deeze byzonderheid, in de *Slobben* en *Roepers*, de Naamlystmaakers heeft kunnen misleiden, en de soorten deezer Vogelen doen vermenigvuldigen; hy zegt ook, zeer oude Wyfjes gezien te hebben, die, even als de Mannetjes, de gemelde kleuren op de Vleugelen hadden; maar dat die Wyfjes, geduurende het eerste Jaar, geheel graauw waren, voor het overige blyft haar Kop altoos van die kleur. Wy kunnen niet nalaaten de keurige Waarneemingen van dien Heer, over de *Slobbe*, hier plaats te geeven.

„ De gedaante van den Bek deezes Vogels," zegt de Heer BAILLON, „duidt zyne leevenswyze aan; zyne twee breede Kaakbeenen hebben randen, voorzien met eene soort van

(*) Zie de Natuurlyke Historie van den *Roeper-Eend*, hier boven, bladz. 187, enz.

van tandjes, welke niet doorlaaten dan de modder, de wormpjes, de kleine Insecten en Schulpvisschen, welke hy in den modder aan den oever zoekt, ophoudende; hy heeft geen ander Voedzel (*). Ik heb ze menigmaal, op het einde van den Winter, geopend, en, ten tyde van Vorst, 'er geen kruid, hoe genaamd, in de Maag gevonden, schoon 't gebrek aan Insecten hun hadt moeten noodzaaken om daarin het leevensonderhoud te zoeken: zy onthouden zich dan alleen aan de Waterbronnen, en vermageren alsdan zeer; doch worden vet in den Voortyd door het eeten van Kikvorschen.

„ Onophoudelyk slobbert de *Slobbe* in 't modderig Water, bovenal 's morgens en 's avonds, en zelfs diep in den nagt; ik denk dat hy in het donker zien kan, althans dat hy dan niet volkomen van gezigt beroofd is. Hy is wild en somber van aart, en wordt bezwaarlyk aan den tammen staat gewend: bestendig weigert hy brood en graan te eeten. 't Is recht jammer, dat men deezen schoonen Vogel tot geen Inwooner onzer Vogelpleinen kan maaken.

„ De *Slobben* komen by ons, omtrent de maand February; zy verspreiden zich in de Moerassen; een gedeelte broedt 'er alle jaaren: ik vermoed, dat de overige verder Zuidwaards optrekken; dewyl deeze Vogels hier schaars worden naa de eerste Noordewinden die in Maart waaijen. Die hier te lande gebooren zyn, vertrekken omtrent de maand September; 't is zeldzaam ze te zien overwinteren: waaruit ik opmaak, dat zy de koude vreezen en schuwen (†).

„ Zy verkiezen tot nestelplaatzen groote rietbosschen, op weinig bezogte plaatzen: het Wyfje legt tien of twaalf Eyeren, bleekrood van kleur: de broedtyd duurt, naar dat my de Jaagers onderrigt hebben, acht en twintig of dertig dagen: dan ik zou liever denken, dat men 'er vier of vyf en twintig dagen voor moet stellen.

„ De Jongen komen ter wereld met een graauw gevlekt dons, en zyn zeer leelyk; de Bek is alsdan bykans zo breed als het Lyf, en de zwaarte van denzelven schynt hun lastig;

(*) Men moet hier byvoegen de Vliegen, die de *Slobbe* behendig weet op te vangen, als hy over het Water vliegt: van daar heeft hy de naamen van *Mugg-ent* en *Anas Muscaria*, by GESNER.

(†) In den Zomer gaan zy vry verre in 't Noorden op; dewyl men ze, volgens LINNÆUS, in *Schonen* en *Gothland* ziet. *Fauna Suecica*.

tig; zy houden denzelven bykans bestendig tegen de Borst; zy loopen en zwemmen zo ras ze uit het Ey komen; de Vader en Moeder geleiden ze, en schynen zeer aan de Jongen gehegt; zy waaken bestendig tegen Roofvogels; op de minste aannadering van gevaar kruipt het geheele kleine gezin onder de biezen weg; de Vader en Moeder gaan te water en duiken onder.

„ Welhaast worden de Jonge *Slobben* graauw, gelyk de Wyfjes; naa het eerste ruijen krygen zy de schoone Veeren; doch deeze den vollen luister niet, dan na den tweeden ruityd."

Wat de kleur van den Bek aanbelangt, zyn de Waarneemers niet eenstemmig; RAY zegt, dat dezelve geheel zwart is; GESNER beweert, by ALDROVANDUS, dat de bovenkaak geel is; ALDROVANDUS noemt dezelve bruin (*). Dit alles wyst uit, dat de kleur van den Bek verandert door de jaaren, en uit hoofde van andere omstandigheden.

SCHWENCKFELD vergelykt het klapperen van de vleugelen der *Slobben* by het geraas eens ratels; en de Heer HEBERT, het geluid, 't welk deeze Vogel slaat, willende uitdrukken, betuigt het niet beter te kunnen beschryven, dan door het te vergelyken by het geratel eens handratels met korte schokken bewoogen; het kan weezen dat SCHWENCKFELD de stem des Vogels voor het geraas der vleugelen genomen hebbe. De *Slobbe* levert zo lekker vleesch op als eenige *Eendvogel*, het is zagt en sappig; men zegt dat het altoos rood is, schoon wel gereed gemaakt; vandaar draagt de *Slobbe*, byzonder, den naam van *Rouge*, bovenal in *Picardie*, waar men veele van deeze Vogelen doodt in de wyduitgestrekte Moerassige streek van *Soissons* tot aan Zee loopende.

De Heer BRISSON geeft, volgens de Vogelbeschryvers, eene verscheidenheid op in de *Slobbe*: waarvan het verschil bestaat, dat dezelve een witten Buik heeft, in stede van een kastanjekleurige (†).

De *Tacapatlahoac* van FERNANDEZ, een Eendvogel, welken die Natuurkenner kenmerkt door deszelfs zonderling breeden Bek, en de drie kleuren, welke men op de Vleugels ziet,

(*) ALDROVANDUS, pag. 223, 230.

(†) BRISSON noemt dezelve *Anas clypeata ventre candidiore*. By anderen staat hy bekend onder den naam van *Anas Muscaria*; de *Duitschers* noemen hem *Mugg-ent*, *Fliegen-endtle*, en SALERNE *le Canard à Mouches*.

ziet, schynt men tot de *Slobbe* te moeten brengen (*), alsmede de *Tempatlahoac* van denzelfden Schryver, van welken de Heer BRISSON zyn *Wilde-Eend van Mexico* maakt (†), schoon de gelykheid der kenmerkende tekenen (§), en de benaaming van *Avis Latirostra*, door NIEREMBERG daar aan gegeeven (⁎), alsmede de voorzorge van FERNANDEZ zelve, om te berigten, dat veelen aan de *Yacapatlahoac* den naam van *Tempatlahoac* geeven, hem hadt moeten doen opmerken, dat hier gesprooken wordt van een en denzelfden Vogel. Wy meenen, met des te meer gronds, zo te mogen oordeelen, naardemaal de Waarneemingen van den Heer MAUDUIT ons geen twyfel overlaaten, wegens het bestaan van eene soort van *Slobbe* in *America*: „ de Vogels van deeze soort," schryft die Doctor, „ gelyken, in *Europa*, elkander in de Pluimadie niet volkomen; eenige hebben een mengzel van graauwe Veeren, 't welke andere derven; ik heb in zeven of acht *Slobben*, my van *Louisiane* gezonden, dezelfde verscheidenheden in de Pluimadie waargenomen, als men ziet in een gelyk getal deezer Vogelen, zo als 't voorkwam, in *Europa* gedood: dit strekt ten bewyze, dat de *Slobbe* van *Europa* en van *America* volkomen van eene en dezelfde soort zyn (ǂ)."

(*) *Tacapatlahooc, Anatis feræ species, longo ac lato rostro, præcipue juxta extremum ... alæ partim albæ, partim virides splendentes & fuscæ ... Anatem regiam Hispani vocant; nec desunt qui Tempatlahoac vocare malint.* FERNAND. pag 42. *Le Souchet de Mexique.* BRISSON, Tom. IV. pag. 337.

(†) ORNITHOLOGIE, Tom. VI. pag. 337.

(§) *Tempatlahoac, seu avis latirostra ... Anatis feræ genus ... alæ initio cyaneæ, mox candidæ & tandem viridi micantes splendore, & earum extrema altero latere fulva.* FERNAND. pag. 30.

(⁎) Pag. 217. WILLUGHBY, pag. 299. RAY, pag. 176.

(ǂ) Medegedeeld Berigt van Dr. MAUDUIT.

LEEVENSSCHETS EN BERIGT DER SCHRIFTEN VAN DEN WYDBEROEMDEN BENJAMIN FRANKLIN. L. L. D.

(Uit het Engelsch.)

„ Schoon wy, volgens ons Plan, om den Leezeren onzes *Mengelwerks*, Leevensschetzen van voornaame Mannen te geeven, de eerste gelegenheid, die zich opdeedt, waargenomen hebben, om den beroemden

Dr.

„ Dr. BENJAMIN FRANKLIN te doen kennen, door de
„ Leevensbyzonderheden van dien gryzen Wysgeerigen
„ Staatsman, zo verre men die hadt kunnen verzamelen,
„ alsmede een schets van zyn Character op te geeven (*),
„ twyfelen wy niet om dien uitsteekenden Man, die, in
„ Grasmaand des jongst verloopen Jaars, zynen roemryken
„ Leevensloop eindigde, nog nader te doen kennen, en
„ 'er by te voegen eene Opgave van de Schriften deezes
„ onvermoeiden Schryvers. Men zal uit dit Berigt, ge-
„ voegd by het hier boven aangeduide, een volkomener
„ kennis krygen aan een Heer uit laagen stand gesprooten,
„ en heel de Wereld door, in verscheide opzigten, met
„ dubbel verdienden lof beroemd geworden."

BENJAMIN FRANKLIN, een der vermaardste Wysgeeren en Staatkundigen der tegenwoordige Eeuwe, werd te *Boston*, in *Noord-America*, gebooren, op den zeventienden van Louwmaand des Jaars MDCCVI. Zyn Vader was een Kaarsfenmaaker, hy verliet het Vaderlyk huis op zyn veertiende Jaar, om na *Philadelphia* te gaan; waar hy kennis kreeg aan den eenigen Boekdrukker in die Stad. Deeze ingenomen met FRANKLIN's voorkomen, nam hem in huis, en onderwees hem in de Boekdrukkunst. FRANKLIN verdiende en verwierf door zyne geaartheid, vernuft en naarstigheid, de steeds aangroeiende genegenheid van zynen Meester. Niet min aangenaam was hy aan de zodanigen, die de Drukkery kwamen bezigtigen: de nieuwsgierigheid hiertoe was groot; en dewyl het Boekdrukken, in die streeken, toen een zeldzaam werk was, vervoegden zich veelen derwaards; zy vonden zich zo voldaan, over de kunde, vaardigheid en de gesprekken, van den jongen Drukkersgezel, dat zy zelden heenen gingen, zonder hem eenig blyk van hunne milddaadigheid te schenken.

Welhaast begon hy te *Philadelphia* die zugt tot Geleerdheid en dorst na Kennisse te ontdekken, waardoor hy naderhand zo zeer uitstak: en, dewyl het bezwaarlyk viel Boeken uit *Engeland* te krygen, ging de jonge FRANKLIN een Societeit aan met eenige Jongelingen van zyne jaaren; die besllooten, alle Boeken, welke zy hadden, op ééne plaats by den anderen te brengen, en dus eene algemeene Boekery te vormen. Dit hulpmiddel, ter uitbreiding hunner kundigheden, vonden zy zo gering, dat de Societeit, op FRANKLIN's

(*) Zie onze *Alg. Vad. Letteroef.* V D. 2de Stuk, bl. 464.

LIN's voorftel, zich liet overhaalen, om maandlyks eenig geld toe te leggen tot het koopen van Boeken te *Londen*. Daar door vermeerderde hun voorraad fchielyk, en de Inwoonders van *Philadelphia*, begeerig om in hunnen letterfchat te deelen, ftelden voor, de Boeken uit te leenen, en een kleine fom voor het leezen te betaalen. Langs deezen weg werd in weinig jaaren de Societeit ryk voorzien, en bezat meer Boeken, dan 'er misfchien in alle de andere Volkplantingen gevonden werden. De Verzameling groeide aan tot eene Openbaare Boekery; en de andere Volkplantingen, bewust van de voordeelen daaruit fpruitende, begonnen dergelyke Plans te ontwerpen; hieruit ontftonden de Boekeryen te *Boston*, *New-York*, *Charles-Town*, enz. terwyl die van *Philadelphia*, tegenwoordig, voor geene in *Europa* behoeft te wyken.

De Heer FRANKLIN was, niettegenftaande de voordeelen, welke hy zich te *Philadelphia* kon belooven, daarmede niet voldaan. Hy ftak derhalven na *Engeland* over, in 't Jaar MDCCXXIV of MDCCXXV, en arbeidde als Drukkersknegt by den Heer WATTS. Deeze droeg hem veel agting toe, en behandelde hem met eene heuschheid, dat onze Wysgeer daaraan naderhand altoos met dankbaarheid gedagt. De Heer WATTS voorfpelde menigmaal, dat deeze jonge *Americaanfche* Knegt, ten eenigen tyde, een groot figuur in de wereld zou maaken; en hy leefde lang genoeg *om zyne* voorfpelling vervuld te zien, ten opzigte van FRANKLIN's Wysgeerige Ontdekkingen, fchoon niet om hem de groote rol van Staatsman te zien fpeelen.

Eenigen tyd te *Londen* gewoond hebbende, keerde hy na *Philadelphia* te rug, waar hy den Drukker, by wien hy voorheen woonde, overhaalde om een Nieuwspapier uit te geeven; dit ging zo voordeelig, dat zyn Meester hem aandeel in de zaak, en zyne Dogter ten Huwelyk, gaf. — In deezer voege zich als Drukker te *Philadelphia* nedergezet, en eenige middelen verkreegen hebbende, vondt zich Dr. FRANKLIN in ftaat, om, met meerder ruimte van tyd, de natuurlyke aandrift van zyn vernuft te volgen. Zeer gefteld zynde op de Natuurkunde, en de ontdekking van de *Leydfche* Proeve, in de Electriciteit, dit gedeelte der Natuurkunde tot een voorwerp van algemeene Weetgierigheid gemaakt hebbende, lag zich de Heer FRANKLIN daar in 't byzonder op toe, en ftak welhaast in dit ftuk uit. Bovenal ftaat hy bekend voor den eerften, die het in de gedagten kwam, om de Gebouwen voor den Blixem te beveiligen

door

door Afleiders: in 't algemeen, houdt men hem voor den Uitvinder van den Electrikaalen Vlieger, schoon zommigen die vinding aan een ander toekennen. Zyne Theorie van de Positive en Negative Electriciteit verwierf ook het zegel der openbaare goedkeuring. De Leden van de *Koninglyke Societeit* te *Londen* kantten zich in den beginne aan tegen zyne Theorie; maar toen hy, in den jaare MDCCLV weder in die Stad kwam, weezen zy hem den Gouden Eerpenning toe, welke 's jaarlyks uitgereikt wordt aan den Inleveraar van het weetenswaardigst en belangrykst Onderwerp. Hy werdt, desgelyks, tot Lid van die Societeit aangenomen; maar, ten dien tyde, deedt de Oorlog, tusschen *Groot-Brittanje* en *Frankryk* uitgebrooken, hem na *America* te rug keeren, en hy begon deel te neemen in de openbaare zaaken van dat Land.

Het Hoogeschool van *Oxfort* schonk hem den Eeretrap van Doctor in de Regten. In den jaare MDCCLXII, een plan ontworpen hebbende, van de Posteryen door het vaste Land van *America*, werdt hy Algemeene Postmeester in dat Land. In den jaare MDCCLXVII, werd hy voor het Huis der Gemeenten ondervraagd, wegens de veel gerugts maakende *Stamp Act*, of Acte der Gezegelde Papieren. Tot Agent voor de Provincie *Pensylvania* aangesteld zynde, stak hy na *Engeland* over, ten tyde toen de Geschillen, tusschen *Groot-Brittanje* en *America*, op 't punt stonden om tot een uiterste te komen: hy trok toen de aandagt van het Algemeen, door een Brief over het Tweegevegt tusschen de Heeren WHATLEY en TEMPLE, en wegens de uitgave der Brieven van den Gouverneur HUTCHINSON (*). Op den negen en twintigsten van Louwmaand des volgenden jaars, werdt hy voor den Geheimen Raad onderzogt, wegens een eisch lang voorheen door hem gedaan, als Agent van *Massachusets Bay*, tegen den Heer HUTCHINSON; doch deeze eisch, niet in den smaak vallende van het Staatsdienaarschap, werdt zeer haastig verworpen, en Dr. FRANKLIN, kort daarop, van zyn Algemeen Postmeesterschap in *America* afgezet. De *Engelsche* Staatsdienaars begonnen hem nu met zulk een nayverig oog aan te zien, dat zommigen dagten om hem in hegtenis te zetten, als een Opstooker van Muitery. Dan Dr.

(*) Zie wegens dit voorval meer byzonder, het door ons opgetekende ter aangehaalde plaatze, bl. 467.

Dr. FRANKLIN, op zyn hoede zynde, vertrok, met den aanvang des jaars MDCCLXXV na *America*, zo ſtil dat hy *Engeland* verlaaten hadt, vóór dat men eenige gedagten maakte van zyn oogmerk om te vertrekken.

Tot een der Afgevaardigen na het Congres in *America* benoemd zynde, hadt hy veel deels in het uitbrengen der Verklaaring van Onafhangelykheid, van de zyde der Volkplantingen. In 't Jaar MDCCLXXVI, vaardigde het Congres hem af na *Canada*, om met de Inwoonders aldaar in onderhandeling te treeden, en dezelve aan te zetten tot het afwerpen van het juk van *Groot-Brittanje*; maar de *Canadiaanen* waren zo zeer ingenomen, tegen den heethoofdigen yver van de *Nieuw-Engelanders*, die eenige hunner Kapellen verbrand hadden, dat zy weigerden na de voorſlagen van Dr. FRANKLIN te luisteren, ſchoon hy ze aandrong met alle bewyzen, welke hy daar voor kon aanvoeren.

Te *Philadelphia* wedergekeerd, zondt het Congres, weetende hoe zeer Dr. FRANKLIN in *Frankryk* geagt was, hem derwaards, om, eindelyk, de hand te leggen aan de geheime onderhandelingen van Mr. SILAS DEANE; gereedlyk nam FRANKLIN deezen last op zich, ſchoon hy toen reeds een en zeventig jaaren telde. Het daar door hem verrigtte is bekend; een Verdrag van Verbintenis en Koophandel, tusſchen *Frankryk* en *America*, werd getekend. De Heer LE ROI verzekert, dat FRANKLIN zeer veel deedt tot deeze voltrekking, door den Heer MAUREPAS ten ſterkſten aan te raaden, geen enkel oogenblik te laaten voorbyglippen, indien hy zich van de Vriendſchap van *America* wenschte te verzekeren, en 't zelve af te ſcheiden van het Moederland. Hy verzekert ons desgelyks, dat niemand blyder kon weezen dan Dr. FRANKLIN was, op den dag dat de *Britſche* Afgezant Lord STORMONT *Parys* verliet, uit hoofde van de vredebreuk tusſchen die beide Volken.

Het Congres benoemde, in den Jaare MDCCLXXVII, Dr. FRANKLIN tot Plenipotentiaris aan 't *Franſche* Hof. Ten laatſten de volkomene vervulling zyner wenſchen gezien hebbende, door het ſluiten van den Vrede in 't Jaar MDCCLXXXIII, die de Onafhangelykheid aan *America* ſchonk, verlangde hy zyn Geboorteland weder te zien. Hy verzogt, derhalven, opöntboden te worden, en, naar herhaalde aanzoeken ten dien einde, werd de Heer JEFFERSON in zyne plaats benoemd. Op de aankomst zyns Opvolgers, vertrok hy na *Havre de Grace*, en het Kanaal

over-

overfteekende, landde hy op 't Eiland *Wight*; van daar terftond vertrekkende, kwam hy, na eene voorfpoedige reize, te *Philadelphia*, in September des Jaars MDCCLXXXV. Hy werd onder veelvuldige toejuichingen eener ontelbaare menigte ontvangen, deeze, van overal toegevloeid, bragt hem in zegepraal in zyn eigen huis. In 't verloop van weinige dagen, ontving hy de verwelkoming-bezoeken der Leden van het Congres, en van de voornaamfte Inwoonderen van *Philadelphia*. Tweemaalen werd hy tot Voorzitter van het Congres te *Philadelphia* gekoozen; doch, zyne toeneemende zwakheden noodzaakten hem te verzoeken om ontflag, en het overige zyner dagen in rust te flyten, 't geen men hem vergunde.

Het grootfte gedeelte zyns Leevens, was de Heer FRANKLIN zeer gezond geweest. In den Jaare MDCCLXXXV, werd hy aangetast door een Longekwaal, die eindigde in eene verzweering, by welker rypen en doorbarften, hy zulk een overvloed van etter loosde, dat hy bykans ftikte; maar van deeze ongefteltenis, als mede van eene dergelyke, die hem eenigen tyd laater overkwam, herftelde hy zo volkomen, dat zyne ademhaaling 'er niet in 't minst door belemmerd werd. Met het klimmen zyner jaaren, nogthans, geraakte hy onderhevig aan de Jicht, waarby in 't Jaar MDCCLXXXVII een Nierkwaal kwam; zints deezen tyd, was hy zo wel met het Graveel als met de Jicht geplaagd, en deeden deeze kwaalen hem, de twaalf laatfte maanden zyns leevens, het bedde houden. Niettegenftaande deeze ongelukkige Lichaamsgefteltenis, mistte hy niets van zyne Zielsvermogens, noch van zynen genoeglyken aart. Zyn Geheugen was fterk tot het laatfte toe, en hy fcheen eene uitzondering op den algemeenen Regel, dat in zekeren leeftyd de deelen, die tot het Geheugen dienen, verhard worden; een uitfteekend voorbeeld hiervan is, dat hy het *Fransch* leerde fpreeken, na dat hy den ouderdom van zeventig jaaren bereikt hadt.

Omtrent zestien dagen vóór zyn dood, kreeg hy eene koortzige ongefteldheid, op den vierden of vyfden dag, vergezeld van pyn in de borst. Deeze werd in 't einde vry hevig, en ging gepaard met hoesten en moeilyk ademhaalen. In deezen toeftand bleef hy vyf dagen, wanneer deeze pynlyke toevallen op ééns weeken, en zyne Familie hoope op herftelling begon te fcheppen. Doch 'er was eene nieuwe bezetting in de Longen ontftaan, welke, fchielyk losbreekende, gelyk zyne voorgaande Long-

ont-

ontsteekingen, kon hy, door gebrek aan kragten, de etterstoffe niet geheel kwyt worden. Hier door werd de ademhaaling belemmerd, en hy viel in een slaapziekte, die allengskens verërgerde, en hem, op den zeventienden van Grasmaand des Jaars MDCCXC, 's avonds omtrent elf uuren, wegrukte, in den ouderdom van vier en tachtig jaaren en drie maanden. Dr. FRANKLIN liet een Zoon naa, den Gouverneur WILLIAM FRANKLIN, een volyverig Koningsgezinde, en eene Dogter, getrouwd aan den Heer WILLIAM BACHE, Koopman te *Philadelphia*. Deeze Dogter beminde hy allertederst; zy pastte hem dogterlyk op in zyne laatste ziekte. Drie dagen vóór zyn dood verzogt hy, dat zyn bedde in orde gebragt mogt worden, ten einde hy op eene voeglyke wyze mogt sterven. Mevrouw BACHE hier op haaren wensch te kennen geevende, dat hy nog mogt herstellen en nog jaaren leeven, antwoordde hy: *Ik hoop het niet!*

Het grootste gedeelte zyner Nalaatenschap heeft hy gemaakt aan den Heer en Mevrouw BACHE, voor beider leeven; en om vervolgens, in gelyke deelen, onder hunne Kinderen verdeeld te worden. Aan zynen Kleinzoon WILLIAM TEMPLE FRANKLIN Esq., besprak hy eenige Landeryen in den Staat van *Georgia*; als ook het grootste gedeelte van zyne Boekery en alle zyne Papieren, behalven nog eene bepaalde som, indien hy zich in den echt begave. Aan de Boekery van *Philadelphia* maakte hy 3000 Boekdeelen; aan den Regter HOPHINSON zyne Werktuigen tot de Proefondervindelyke Natuurkunde, en aan den Voorzitter, in het Congres der *Vereenigde Staaten*, zyn Stok met een Gouden Knop, en wel met deeze woorden: „ Myn Stok met een Gouden „ Knop, kunstig gewerkt in de gedaante van den Hoed „ der Vryheid, bespreek ik aan myn Vriend, en den „ Vriend des Menschdoms, den Generaal WASHINGTON; „ indien het een Scepter ware, hy hadt dien verdiend en „ zou ze verkreegen hebben."

Wat het Character van den Heer FRANKLIN betreft; men wil dat hy in gezelschap bondig, maar niet vloeiend, sprak; liever luisterde, dan het woord voerde, en eer een onderrigtend dan een bevallig gezelschapsman was; dat men iemand in de reden viel, kon hy niet dulden: by zodanig eene gelegenheid, haalde hy meermaalen de gewoonte op der *Indiaanen*, die eenigen tyd zwygen eer zy eene vraag beantwoorden, na welke zy met alle aandagt geluisterd hadden. —— Wat zyn Godsdienst aanbelangt, hy

hy geloofde vast in de Godlyke Openbaaring, in de Schriftuur vervat; en zyne gedagten over den Dood mogen wy opmaaken uit eenen Brieve, omtrent vyf en dertig jaaren geleden geschreeven aan Miss HUBBART, by het afsterven van haar Schoonvader Mr. JOHN FRANKLIN. „ Wy zyn „ Geesten" schryft hy: „ Dat ons Lichaamen geleend „ zyn, dewyl zy ons vermaak kunnen verschaffen, ons „ bystand bieden in het verzamelen van kundigheden, en „ het weldoen aan onze Medemenschen, is een gunstbe- „ wys van GOD. Wanneer zy onbekwaam worden tot het „ verrigten deezer diensten, en smert in stede van ver- „ maak aanbrengen; en, in plaats van hulp te bieden, ons „ tot last verstrekken, en aan geen der oogmerken, waar- „ toe zy ons geschonken zyn, beantwoorden; is het „ even goedgunstig, dat 'er een weg beraamd is, langs „ welken wy daarvan ontslagen geraaken. De Dood is die „ weg (*). —— Onze Vriend en wy worden elders ver- „ wagt, op een aangenaame Party, die eeuwig zal duu- „ ren. Zyn Rytuig was eerst gereed, en hy is ons voor- „ ut

(*) Dit zyn denkbeeld over den Dood, drukt hy uit in een Grafschrift, 't geen hy in vroegeren dage, nog Boekdrukker zynde, vervaardigde:

THE BODY
OF
BENJAMIN FRANKLIN, PRINTER,
(LIKE THE COVER OF AN OLD BOOK,
ITS CONTENTS TORN OUT,
AND STRIPT OF THE LETTERING AND GELDING)
LIES FOOD FOR WORMS,
YET THE WORK 'IT SELF SHALL NOT BE LOST:
FOR IT WIL (AS HE BELIEVED) APPEAR ONCE MORE,
IN A NEW
AND MORE BEAUTIFUL EDITION,
CORRECTED AND AMENDED
BY THE AUTHOR.

Dat is:

Het Lichaam van den Boekdrukker BENJAMIN FRANKLIN *ligt hier, (gelyk de band van een Oud Boek, waaruit de bladen gescheurd, en welks rugletters en verguldzel uitgesleeten zyn), tot een aas voor wormen; egter zal het Werk niet geheel verlooren gaan; maar eenmaal, (gelyk hy gelooft) weder in 't licht komen, in een nieuwen en fraaieren Druk, verbeterd en nagezien door den Maaker.*

„ uit gereeden: wy kunnen niet welvoeglyk allen te gelyk vertrekken, en waarom zoudt gy of ik des bedroefd „ weezen, daar wy schielyk zullen volgen, en weeten „ waar wy hem zullen vinden."

Dr. FRANKLIN, is de Schryver van verscheide Verhandelingen over de Electriciteit, en andere takken der Natuurkunde, als mede over veele Staatkundige Onderwerpen en Mengelstoffen. Zyn eerste Werk was, *Experiments and Observations on Electricity, made at Philadelphia*, in 't Jaar MDCCLIII uitgegeeven, in twee Deelen in 4to. Een derde Deel, over 't zelfde Onderwerp, verscheen het volgende Jaar, en deeze drie Deelen, met eenige ophelderende Aantekeningen, als mede vergezeld van *Letters and Papers, on Philosophical Subjects*, zagen in één Deel, met koperen Plaaten, het licht in 't Jaar MDCCLXIX. Onder deeze *Philosophische Papieren*, (waarvan 'er eenige voorheen geplaatst waren in de *Philosophical Transactions* of Tydschriften,) vinden wy eene Beschryving van zyne Nieuw uitgevondene *Pensylvanische* Vuurhaarden, geschikt tot het beter verwarmen der vertrekken, met weinig brandstoffe; Waarneemingen over de vermeerdering des Menschdoms, en de Bevolking der Landen; Aphorismen over de natuur en oorzaak der Uitdamping; de Oorzaak der Winden; Proeven over de Koude door uitdamping te wege gebragt; een Berigt van zyn Toestel, om de Gebouwen tegen den Blixem te beschutten; Waarneemingen over de Natuur van het Vuur, de voortbrenging der Dierlyke warmte; de Verschynzels en waarschynlyke oorzaaken der Dwarlwinden en Hoozen; eene Vergelyking tusschen de Oude *Schotsche* en de hedendaagsche *Italiaansche* Muzyk, *enz.* —— In den Jaare MDCCLIX gaf Dr. FRANKLIN, zonder zyn naam, in 't licht, *An Historical Review of the Constitution and Gouvernement of Pensylvania*; een Geschrift veroorzaakt door de Geschillen, die langen tyd gezweefd hadden tusschen den Gouverneur en de Vergadering van dat Landschap. —— In 't Jaar MDCCLX schreef en gaf hy uit een ander naamloos Geschrift, getyteld: *The Intrest of Great Britain, considered with regard to her Colonies, and the Requisition of Canada and Guadeloupe.* Gelegenheid hier toe gaf het toen gevoerd geschil, of het verkieslyk zou weezen, aan te dringen op den afstand van *Canada* of *Guadeloupe*, by het sluiten van eenen algemeenen Vrede. Onze Schryver gaf de voorkeus aan het eerste, en van zyn gevoelen waren, gelyk naderhand bleek, de

de Onderhandelaars by den volgenden Vrede. In den Jaare MDCCLXXIX zag men eene Uitgave in 4to. en 8vo. van FRANKLIN's *Political*, *Miscellaneous and Philosophical Pieces*; geen van welke voorheen byeen verzameld waren. De Papieren, in deezen Bundel, zyn geschikt in vyf afdeelingen: de eerste behelst Schriften over de Staatkunde in 't algemeen; de tweede Stukken over Onderwerpen in *America*, eer de Burgeroorlog uitborst (*); de derde, Papieren geduurende den Burgerkryg opgesteld; de vierde betreft alleen het Staatkundige der *Americaansche* Gewesten; en de vyfde alle zyne Mengelwerken en Wysgeerige Stukjes, die elders niet in druk verscheenen waren. —— Onder de Papieren, in deeze Afdeeling, moeten wy niet vergeeten byzonder te vermelden een Stukje, 't welk zyne Landgenooten met veel greetigheids en voordeels lazen, het droeg ten tytel: *The Way to Wealth, as clearly shewn in the Preface to an Old Pensylvania Almanack, entitled* Poor Richard Improved. Dr. FRANKLIN, die, veele jaaren geleden, *Poor Richard's Almanack* in *Philadelphia* hadt uitgegeeven; vermeerderde die met veele Spreuken en Gezegden, voornaamlyk betrekking hebbende op Vlytbetoon, Oplettenheid in den arbeid, en Spaarzaamheid: het grootste gedeelte van deeze laatste verzamelde en verwerkte hy in de bovengemelde algemeene Voorreden. —— In deeze Afdeeling treffen wy desgelyks aan, eenige byvoegzels tot de Proefneemingen in de Electriciteit, en eene veronderstelling over het Noorderlicht (†). —— Met één woord, het doel van deezen grooten Man was, algemeen nuttig te weezen. Zyn Raad aan de Dienstboden; aan die zich in *America* nederzetten; zyne Regels voor Gezelschappen; —— zyne hulpmiddelen tegen het rooken der Schoorsteenen, *enz.*, wyzen ten overvloede uit, dat hy geen Onderwerp te gering voor zyne pen rekende, indien het met mogelykheid eenig nut kon aanbrengen.

De

(*) Deeze Papieren ademen overal den Geest van Vrede en Verzoening. Zy geeven een hartelyk verlangen te kennen, om de belangen van het Moederland en der Volkplantingen te vereenigen, en alle maatregelen voor te komen, strekkende om deeze van een te scheiden.

(†) Zyne *Physical and Meteorological Observations*, *Conjectures and Suppositions* verscheenen in *the Philosoph. Transactions* Vol. LV. for 1765, en in Vol. LXIV. Part. I. for 1774, leest men zyn Vertoog *over het stillen der Golven, door middel van Olie.*

De beroemdste Buitenlanders hebben den Wysgeerigen arbeid van Dr. FRANKLIN hoogst bewonderd, en 'er met grooten lof van gesprooken. Signor BECCARIA, heeft voor zyne keurlyke Verhandeling *Elettricismo Artificiale*, een Brief aan onzen Wysgeer geplaatst, waarin hy hem aanmerkt als den *Vader der Electriciteit*; hy spreekt van de Ontdekkingen door hem gedaan, met deeze driftvervoering: „ Aan U was het gegeeven, de Menschen in die „ nieuwe Weetenschap te verlichten. Gy waart het, die „ den Donder van alle zyne verschrikkingen beroofde; en „ uw veel onderneemende Geest heeft het Vuur des Hemels, 't geen men aanzag als een wapentuig der Almagt, geleerd naar uwe stem te luisteren." — „ DESCARTES," schryft de Ridder DE CHATELLUR, in zyn Vertoog *de la Félicité Publique*, „ heeft de wetten der „ Dioptrica, NEWTON die van de Optica, ontdekt; eene „ groote en heerlyke ontdekking was voor deeze tyden „ bewaard, en deeze is de Electriciteit; de verbaazende „ uitwerkzels daarvan hebben het Menschdom op eene „ hoogte gebragt, gelyk aan die van de Goden der Oudheid, daar FRANKLIN, als een andere PROMETHEUS, „ de Kunst gevonden heeft om het Vuur van den Hemel „ te haalen, en te doen gehoorzaamen aan zyne Wetten." De Heer D'ALEMBERT verwelkomde hem, by zyne aanneeming tot Lid der *Fransche Academie*, zinspeelende op FRANKLIN's Wysgeerige Staatkundige verrigtingen, met deezen stouten regel,

Eripuit Cœlo Fulmen, Sceptrumque Tyrannis.

Dat is: Hy heeft den Hemel den Blixem, den Tyrannen den Schepter ontweldigd. En de Heer DUBOURG, de eerste *Franschman*, die openlyk de zaak der *Americaanen* voorstondt, schreef, onder een Afbeelding van FRANKLIN, deeze regelen:

Il a ravi le feu des cieux;
Il fait fleurir les arts, en des climats sauvages;
L'Amerique le place à la tête de ses Sages
La Greque l'auroit mis au nombre de ses Dieux.

't Welk op deezen zin nederkomt:

Hy heeft den Hemel het Vuur ontweldigd;
Hy heeft, in woeste Gewesten, de Kunsten doen bloeijen
America plaatst hem aan 't hoofd haarer Wyzen,
Griekenland zou hem onder 't getal zyner Goden gesteld hebben.

Dr.

Dr. FRANKLIN werd den een en twintigsten van Grasmaand, op het Kerkhof van *Christ Church* te *Philadelphia* begraaven, in dat gedeelte, 't welk paalt aan de *Arch-street*; ten einde een Grafgedenkteken, zo het voor hem worde opgerigt, te voordeeliger stand hebbe. Nimmer hadt men te *Philadelphia*, een staatlyker bewyzing van de laatste Eere. De zamenloop des Volks, ter deezer gelegenheid, was ontelbaar. Dertig Geestlyken vergezelden de Lykstatie, Lieden van allerlei Rang en Belydenisse volgden dezelve in eene geregelde orde. Alle klokken der Stad maakten een dof geluid, en het Geschut werd losgebrand. De Nieuwspapieren zelfs verscheenen dien dag in den rouw, en niets verzuimde men 't welk ten betoon kon dienen, van de hoogagting der Burgeren, voor zulk een uitsteekend Character. Het Congres beval een algemeenen Rouw, voor een maand lang, in alle de *Vereenigde Staaten van America*. Dr. SMITH, Provost van het *Collegie* in *Philadelphia*, en Mr. RITTENHOUSE, werden door de *Philosophische Societeit* benoemd, om zyne Lofreden te vervaardigen; en de Heeren van de Stads Boekery hebben een fraai Gebouw opgerigt, op welks tweede verdieping een Nis is opengelaaten, voor het Standbeeld van derzelver Weldoener, 't welk in *Italie* zal vervaardigd worden.

De Nationaale Vergadering in *Frankryk* nam, voor drie dagen, den Rouw aan over den Heer FRANKLIN, en, op den een en twintigsten van Zomermaand, betaalde de Algemeene Raad van *Parys* eene Eerschatting aan zyne Nagedagtenis, door het bywoonen eener Lykreden over hem uitgesprooken, door den Abbé FAUCHET, in de *Rotundo*, die met zwart behangen, met lampen en kaarsen verlicht, en met op die omstandigheid passende spreuken vercierd was. Met een uittrekzel uit deeze Lofreden, zullen wy dit Leevensberigt besluiten.

„ Gy helderschynend Licht der Vryheid," dus liet de Abbé FAUCHET zich hooren: „ waarom zou ik u de
„ Groote noemen? Grootheid is maar al te dikwyls de
„ geessel des Menschdoms, welks Geluk te bevorderen,
„ de onaflaatende pooging was van uwe Goedheid. Ge-
„ niet het Geluk voor u bereid, door uwe Deugden. Het
„ moet zuiver, het moet verheeven weezen, door de
„ heuchlykste nagedagten. Vóór dat de toorts, met wel-
„ ke Gy de Wereld verlichtte werd uitgebluscht, waren
„ 'er duizenden aan ontstooken, die thans het heilig vuur
„ der Vryheid over de geheele wereld verspreiden.

„ Hoe klein, hoe schynbaar niets beduidend, is de eer„ ste oorsprong van groote Omwentelingen! Een kop „ Thee, by uw ontbyt voorgediend, en, naderhand het „ voorwerp geworden van eene drukkende belasting, „ keerde de oude Gestelteuis van *America* om. Uw door„ dringend Verstand, 't geen, met een wydstrekkend oog, „ het voorledene, het tegenwoordige en het toekomende, „ doorziet, ontdekte van verre de ketens, welke men „ voor uw Land smeedde. Uwe Wysheid en Moed zetten „ u aan om ze te verbreeken, eer zy konden aangelegd en „ vastgeklonken worden. Door een uitsteekend voorbeeld „ te geeven, hebt gy alle Volken aangezet, om te beslui„ ten tot het nedervellen van Eigendunklyke Magt.

„ De *Franschen*, edelmoedig en grootsch, zelfs toen „ zy bygden onder het juk der Dwinglandye, stonden u „ met hunne dapperheid en wapenen ten dienste. Vegtende voor de *Americaansche* Vryheid, leerden zy de „ Vryheid des Menschdoms eerbiedigen, en werden op de „ Vryheid verliefd. In elk gedeelte van *Frankryk* zyn „ thans Tempels ter eere van die Godinne opgerigt. De „ meeste Priesters, die hunne Altaaren bedienen, zyn op„ gekweekt in uwe School. Zie onder hun den Mededinger „ van WASHINGTON, DE LA FAYETTE, wiens bekwaam„ heden, wiens deugden, wiens opregtheid en Vryheids„ min uitwyzen, hoe veel voordeels hy getrokken heeft van „ uwe lessen! Eerbiedenswaardige Schim van den grooten „ FRANKLIN, gy moogt nu met een zegenenden lach ne„ derzien op uwen Kweekeling; gy moogt nu den Voorveg„ ter der Menschlykheid, den dapperen Handhaaver der „ Vryheid in twee Werelddeelen, aanschouwen!

„ Gy zyt de Weldoender geweest van het Heelal! Uw „ Naam zy eeuwig geëerbiedigd! Mag deeze de troost „ der ongelukkigen, en de vreugd van alle Vryen, wezen! „ Wie is meer geregtigd tot onze Dankërkentenisse, ik „ had bykans gezegd, tot onze Aanbidding? Het was u „ niet genoeg, aan den Blixem wetten voorgeschreeven, „ en het woeden des ontzettenden Onweers afgewend, te „ hebben. Gy hebt het Menschdom een veel grooter „ dienst beweezen, gy vernietigde den Blixem in de hand „ der Overheerschers, welken zy gereed hielden, om los „ te laaten op hunne beevende Onderdaanen.

„ Welk een genoegen moet het u geschonken hebben, „ dat gy, nog op aarde zynde, de *Franschen* aanschouw„ de, zich bedienende van uwe Lessen en van uw Voor-

„ beeld; daar gy het haatlyk gevaarte der Dwinglandy
„ nederwierpen, om, op de overblyfzels, het heerlyk Ge-
„ bouw der Vryheid op te rigten? Met welk een veel
„ grooter verrukking, moet gy nu aanschouwen de ver-
„ spreiding van dat Licht, 't welk eerst in u opkwam, en
„ van u afstraalde! Welhaast, zal het de wyde wereld
„ overschynen, en de Mensch, zyn eigene waarde gevoe-
„ lende, zal oog en hart ten Hemel heffen; en zich aan
„ geene Heerschappy, aan geene Wetten, onderwerpen,
„ dan die der Deugd en der Rede.

„ Slegts éénen wensch, heb ik nog uit te boezemen. —
„ Een wensch aan u altoos hoogst dierbaar; een wensch,
„ dien gy steeds koesterde in uwen deugdzaamen en goed-
„ daadigen boezem. —— Zeker, die wensch zal voor den
„ Throon van GOD aangenaamer zyn, daar wy denzelven,
„ in den naam van FRANKLIN, uitboezemen, —— de
„ wensch: —— DAT DE MENSCHEN, VRY WORDENDE,
„ OOK MOGEN LEEREN BETER TE WORDEN! Dit is de
„ eenige weg, langs welken zy kunnen betoonen der
„ Vryheid waardig te weezen."

BYZONDERHEDEN VAN BIGORRE, EN VAN DE INWOONDERS DEEZES GEDEELTE VAN HET PYRENEESCHE GEBERGTE.

(Ontleend uit eene nieuwlings te *Parys* uitgekomene *Voyage dans les Pyrénées Francois.*)

Onder alle de Oorspronglyke Bewoonders van het *Pyreneesche* Gebergte, zyn de *Bigorres* de minst bekenden. De Gezondheid der Lugtstreeke maakt hun fris en werkzaam; zy hebben characteriseerende gelaatstrekken, en gelyken zeer veel op elkander. Kunstenaars, die klaagen, dat men de waare evenredigheden van het Menschlyk Lichaam nergens meer aantreft, zouden zich derwaards mogen vervoegen, om Modellen te vinden. Hunne Landlieden voegen wakkeren moed by sterkte en vlugheid. Leevendigheid van aart en wel te vreedenheid hebben zy gemeen met de Inwoonders van *Gasconje*, *Languedoc* en *Provence*. De vuurigheid van hunne gesteltenisse veroorzaakt, dat hun taal ras, driftig, vol eeden en diere betuigingen, is; zomtyds

laaten zy hun toon een octaaf beneden den natuurlyken sleutel zinken, om denzelven schielyk tot de hoogste noot te verheffen. Hunne denkbeelden zyn vol van verbeeldingskragt, hunne gesten vaardig en geweldig. 't Is niet vreemd, in de zuidlykste Landschappen Menschen te ontmoeten, wier verbeelding te leevendig is, om zich van de gewoone wyze van spreeken te bedienen; wier uitdrukkingen dus vol zyn van schitterende gedagten; en kunnen zy hier mede zich niet vergenoegen, dan neemen zy handen en oogen te baat, om meer klems aan hun zeggen te geeven. Edelmoedigheid en weldaadigheid zyn by hun gemeenzaame Deugden. Hun onderhoud is onbeschaafd; zy zyn te lugtig om bedaard te redeneeren, en haastig in hun twistredenen. De gemaklykheid, waarmede zy zich weeten te redden, als zy vastgepraat zyn, door een kwinkslag, gepaard met zekere hun eigene leevendigheid van toon, zet hun de Charactertrek by, welke de *Gasconjers*, naar aller getuigenis, bezitten.

De *Bigorres* oefenen zich met den Slinger, van hunne vroegste Kindschheid af, en kunnen een Boog afschieten eer zy kunnen spreeken. De beste Looper, Ryder en Werper wordt meest geagt. Menschen, dus gesteld, wier aandagt geheel is ingenomen met de bezorging van de leevensnoodwendigheden, omringd met vooroordeelen en tekens van veragting voor de Weetenschappen, kunnen geen smaak vinden in de vermaaken ontstaande uit de beoefening des Verstands. MONTAIGNE schreef reeds: *En mon climat de Gascogne on teint pour drôlerie de me voir imprimé.*

De *Bigorres*, die geen Landlieden worden, treeden in den Kerklyken staat, en zyn 'er weinige Familien, die geen Geestlyken onder zich tellen. Veelen deezer leeven in een gemaklyken wellust, en genieten trots den blinden eerbied des Volks. De nabuurschap van *Bigorre* heeft nogthans een MONTAIGNE, een BAYLE, een MONTESQUIEU, een MARCA, een ABBADIE, een BORDEZ, een ORBESSAN, enz. hetvoortgebragt. Ook ontbreekt het niet aan naamen, die *Bigorre* zelve bedekken voor 't verwyt dat het geen groote Mannen heeft, om tegen deeze Naamlyst ter monstering te brengen. Het kan roemen op den Abbé TORNE, die de Beginzelen der Wiskunde in 't licht gaf, in een ouderdom, wanneer anderen bezig zyn met dezelve te leeren, en wiens Leerredenen voorbeelden zyn van Welspreekendheid; op den Ridder D'AUGOS, een beroemd Starrekundigen; op de uitsteekende Geneesheeren GAUDE-

RAT,

RAT, BOULI, PICQUE, D'ASSIEU; op de Letterhelden DE DUCO, *Broeder* COSME, LAVANT, CASTET, P. NAVARRE EN P. CORBIN; die allen dit Gewest voor hun Geboortegrond erkennen.

De hedendaagsche verdeeling van *Bigorre* is het Land van *Rustan*, de *Vlakte* en de *Valeien*. In den tegenwoordigen ingekorten staat, is *Bigorre* gebragt tot zestien mylen in de lengte, van het Noorden tot het Zuiden, en de grootste breedte haalt zeven mylen. Ten Noord-Oosten is het bepaald door de *Armagnac* en het Land van de *Vier Valeien*, *Nebouzan* en *Astarac*; ten Zuiden door het *Pyreneesche* Gebergte; en door *Bern* aan de Westzyde. Uit de ligging zou men verwagten, dat dit Land dezelfde zagtstreelende warmte geniet als de nabuurige Landschappen, op dezelfde Breedte; doch dit is in geenen deele het geval. Het *Pyreneesche* Gebergte onderschept de warmte van het Zuidlyker liggende *Spanje*; terwyl het, aan den Noordkant open liggende, door de hoogte blootgesteld is aan de koude winden, die uit dien hoek waaijen. De Inwoonders zyn, gevolglyk, beroofd van veele Vrugten en Moeskruiden. De Oranje- en Olyfboom kan den Winter niet doorstaan zonder het behulp der kunst, en de Vrugten zyn dan nog slegt; maar de Laurier-, de Vygenboom en de Myrth lyden niets van de strengheid der Lugtstreeke.

Dit Bergagtig Land kent slegts twee Jaargetyden. De Zomerhette wordt zelden gevolgd, door de trapswyze afneemingen, welke de verandering min merkbaar en heilzaamer doen worden. De Zomerhette is drukkend, verwekt kwyning en overvloedig zweet, waaruit wel eens besmettende Ziekten ontstaan. Engborstigheden en Bezoerten zyn 'er niet zeldzaam; dan, in de Valeien, genieten de Bewoonders een gezonder Lugtsgesteltenisse.

OORSPRONGLYKE BRIEVEN UIT SPANJE DOOR EEN REIZIGER GESCHREEVEN; BEHELZENDE DE GESCHIEDENIS VAN DON ALONZO, OF DEN EDELEN KLUIZENAAR.

(*Vervolg en Slot van bl.* 359.)

ACHTSTE BRIEF.

Madrid, Sept. 6, 178—

Zoo ras de Kaapergalei te *Tunis* aankwam, bezigtigde men den genomen prys, en de Persoonen, nader; het vrouwelyk voorkomen van LEONORA en haare Kamenier, ontdekte welhaast haare Sexe. Zy werden daarop gekleed in zulk een Vrouwen-gewaad, als meest diende om haare schoonheid ten voordeeligste te doen uitkomen, en met de overige Slaaven op de Markt gebragt.

De bekoorelykheden van LEONORA waren te in 't oog loopend, om geene meer dan gemeene aandagt te trekken. De Verzorger van den Dey koos haar voor zynen Meester uit; en dewyl zy verzogt haare Gezellinne by zich te mogen houden, werd aan den Kaaper-Capitein voor deeze een billyke prys betaald.

Beschikking op de Slavinnen gemaakt zynde, werd 'er over den verkoop der Slaaven gehandeld; dewyl in den Hof van den Dey eenige werklieden noodig waren, viel het oog des Slaavenbezorgers op Don ALONZO, wiens jeugd en bevallig voorkomen zyn oog trokken, en hy nam 'er twee of drie andere tot het zelfde einde.

Toen LEONORA weggeleid werd na het Paleis van den Dey, greep eene geweldige beangstheid de Ziel van Don ALONZO aan. Als hy zag dat een traan langs de wangen van zyne Schoone afbiggelde, en met welk een wederzin zy de plaats verliet, werd hy bykans zinneloos, en sprong haarwaards om eene laatste omhelzing te mogen ontvangen; doch, bevindende dat zyne poogingen vrugtloos waren, en dat zyne beweegingen niets anders uitwerkten, dan het gelach der Ongeloovigen te verwekken, poogde hy zich aan den dwang zyns Noodlots te onderwerpen, en liet zich heenen leiden, zonder zich te bekommeren over zyn volgende bestemming.

't Is thans tyd om na *Sicilie* weder te keeren, waar het onverwagt weggaan der Vlugtelingen een zeer groote onrust veroorzaakte. Naardemaal noch de Vader, noch de bestemde Egtgenoot van LEONORA, het minste vermoeden hadden opgevat van de verknogtheid tusschen deeze en Don ALONZO, konden zy geen reden geeven van deeze afweezigheid, of zelfs veronderstellen, dat zy te zamen gegaan waren.

Doe-

Deeze geheele handel was voortgezet met zo veel geheimhouding, dat men ze niet miste voor den volgenden morgen; wanneer zy zich op eenen te grooten afstand vonden om agterhaald te kunnen worden, schoon men geweeten hadt waar zy heen wilden. Maar men ontwaarde dit wegloopen niet, of de Marquis en Graaf wenden alles aan om den draad te vinden, die hun kon leiden tot de ontdekking van den weg dien zy genomen hadden.

De eerste kundschap, welke zy opdeeden, was van een Matroos die op de wagt gestaan hadt, op een Schip digt by de *Maltésche* Feloek, toen dezelve onder zeil ging; hy beschreef den Persoon van ALONZO zo naauwkeurig, dat 'er geen twyfel overbleef, of deeze was een der Persoonen die zy zogten; doch wie by hem waren kon niet bepaald worden, voor dat eenige omstandigheden, door een der Dienstbooden van den Marquis aangevoerd, hem verzekerden, dat deeze geene anderen konden weezen, dan zyne Dogter in Manskleederen, vergezeld van haare Kamenier in 't zelfde gewaad. Werwaards het Schip heenen gevaaren was konden zy niet te weeten komen: dewyl het alleen aan den uithoek van de Haven ten anker gelegen hadt, daags te vooren binnen gezeild om een storm te ontgaan, en kort daarop weder vertrokken.

Deeze ontdekking gedaan zynde, kon het hartzeer van den Marquis alleen geëvenaard worden door de woede van den Graaf. Eenigen tyd kon de eerstgemelde niet gelooven, dat zyne Dogter zo ongehoorzaam en onvoorzigtig zou gehandeld hebben, noch de laatstgenoemde zich verbeelden, dat zyn Neef zo onvriendelyk en trouwloos, verraadlyk, hem zou bejegenen. Voor eene wyl konden zy het berigt, wegens het verlaaten des Eilands, niet aanneemen. Misleid door deeze hoope, vaardigden zy booden na alle omliggende plaatzen af, om, ware het mogelyk, haare voetstappen op te speuren; doch, by derzelver wederkomst, vonden zy hunne vrees versterkt en verzekerd.

Wat nu gedaan? —— Don MIGUEL was, in de vervoering van zyn drift, voor het huuren van een Schip, en hun terstond na te zeilen. Maar welk een weg stondt hun te neemen? Niets gaf hun daaromtrent eenig spoor. In 't einde waren zy gelukkig genoeg, om ook ten dien opzigte kundschap te bekomen. Een Schip, den volgenden dag te *Messina* binnen geloopen, hadt het neemen van de *Malteser* Feloek gezien, en deeze was, volgens de beschryving, dezelfde, als die, waarin de Vlugtelingen zich begeeven hadden.

Don MIGUEL hadt dit niet vernomen, of hy besloot na *Tunis* te vertrekken, en, of LEONORA in de armen van haaren Vader terug te brengen, of in die onderneeming om te komen. Dit besluit hadt nogthans andere redenen tot grond. Vriendschap en agting voor den Marquis, van wiens hartzeer hy geen ooggetuigen kon weezen, zonder daarin gevoelig deel te neemen, mogt de eerste en schynbaare oorzaak weezen tot zulk eene wanhoopige ondernee-

neeming; maar zyne Liefde tot LEONORA, die haar wegloopen met eenen ander' niet kon verdooven, en eene begeerte om de trouwloosheid van ALONZO te straffen; eene begeerte, welke hy, ondanks de Vriendschap, die zo lang tusschen hun bestaan hadt, niet kon onderdrukken, spoorden hem beurtlings aan tot deeze onderneeming. Hy huurde, derhalven, een Galei, en omtrent twintig Zeelieden aangenomen, en de noodige Leevens- en Krygsvoorraad aan boord bezorgd, hebbende, stevende hy na de Kust van *Africa*.

NEGENDE BRIEF.

Madrid, Sept. 12. 178—

Het gerugt van LEONORA's uitsteekende schoonheid hadt vóór haar het Paleis bereikt, en de nieuwsgierigheid van den Dey grootlyks opgewekt, zo dat hy, by haare aankomst, de kragt haarer bekoorelykheden erkende, door haar op eene gunstiger wyze te ontvangen dan hy gewoon was nieuwlings gekogte Slavinnen te doen; en, in stede van zich te bedienen van het regt of de magt, die haar gevangen staat over haar gaf, beval hy, ziende de Schoone door droefheid geheel overweldigd, haar aan de zorg van eenen Gesneedenen, met last om haar met alle toegeeflykheid te behandelen, tot haar geest eene meerdere bedaardheid zou gekregen hebben.

Ten zelfden tyde was Don ALONZO na het Paleis gebragt, en geplaatst onder het opzigt van den Oppertuinman des Deys. Bevroedende dat het niets zou baaten zich over te geeven aan de moedloosheid, welke zyne Ziel aangegreepen hadt, deedt hy het werk, hem opgelegd, met eene vaardigheid en naauwkeurigheid, welke hem in de gunst zyns Meesters bragt, die, genoegen scheppende in zyn gedrag, de gestrengheden, welke hy anderzins zou hebben moeten ondergaan, zeer verminderde.

Maar, schoon ALONZO, bezield met de hoope op een gunstigen lotwisfel, die zelden het menschlyk hart verlaat, eene schynbaare wel te vredenheid aannam, terwyl hy zynen arbeid verrigtte, kwelde de onzekerheid, wegens het lot van haar, die hy meer dan zichzelven beminde, zyne Ziel, en toog, wanneer hy vryheid hadt om bot te vieren aan zyne hartbreekende overdenkingen, meenig een diepgehaalde zugt uit zynen boezem. Nu eens schilderde zyne verbeelding LEONORA af, als heen gesleept wordende na het bedde van den Dey, of een van diens Staatsdienaaren, en gedwongen zich te voegen naar afgeperste omhelzingen; alsdan greep eene oogenbliklyke verwildering zyne Ziel aan, die hem vervloekingen tegen den schender zyns Regts afperssten: dan eens verbeeldde hy zich dat zy den Dolk rukte van de zyde haars geweldigen Eigenaars, om

dien in haar eigen hart te drukken, en door die wanhoopige daad haar eer ongeschonden te bewaaren.

Terwyl ALONZO zich met deeze verbeeldingen martelde, bevondt zich LEONORA's hart in geen geruster staat. Haare vrees werd leevendig gehouden, niet alleen door de onverduldigheid haars nieuwen Meesters, wiens heftigen wil zy wist niet veel langer te zullen kunnen wederstand bieden, dan door haare vrees voor hem, om wiens wil zy haar Geboorteland verlaaten hadt. Gelyk ALONZO menigwerf zyner verbeeldinge, op de voorgemelde wyze, botvierde, kon ook LEONORA niet ontgaan, dergelyke afzwervingen der verbeeldinge te ontwaaren. Nu eens beschouwde zy hem als op de roeibank in de Galei geketend, en bezwykende onder den afgeperften arbeid; dan weder, als gekoppeld aan een slegten Slaaf, werkende aan de vestingen, en niet alleen zugtende onder den harden staf des dryvers, maar zich vol wederzin afwendende van zyn laagen Medegenoot.

In deezer voege werden de weezenlyke rampen der ongelukkige Gelieven dikwerf vergroot, door de kragt der verbeelding. Ondertusschen kwam Don MIGUEL, wiens reis door tegenwinden vertraagd was, op de Kust: en eenigen zyner Scheepslieden, wel bekend zynde te *Tunis* en daaromstreeks, landde hy, onder begunstiging van den nagt, zeer digt by den tuinwal van 't Paleis des Deys.

Niemand, dan de wanhoopigste Man, zou ooit iets dergelyks bestaan hebben; de sterkst door hoop bezielde, alleen, kon zich met een gelukkigen uitslag streelen. De gronden, waarop hy te deezer plaatze landde, waren zeer los. 't Is waar, hy mogt veronderstellen, dat de Schoonheid van LEONORA het oog van den Dey zou trekken, en dat zy, in gevolge hiervan, zou geplaatst worden in diens Harem, aan welks voet hy thans geland was. Dit gesteld zynde, was 'er reden om te gelooven, dat het haar nu en dan vergund zou weezen in de tuinen te wandelen, om de koelte van den avondstond te genieten; doch 'er deedt zich weinig gronds van hoope op, dat hy in staat zou weezen om eenig voordeel te trekken van die omstandigheid. Op eene blooté veronderstelling, derhalven, besloot hy, den wal des tuins, indien mogelyk, te beklimmen, en, om of weder te keeren met de weggeloopene, die hy zogt, of in dit bestaan om te komen.

't Geviel dat de gissingen van Don MIGUEL, schoon 'er veel kans van het tegendeel ware, over 't geheel bewaarheid wierden. Reeds is opgemerkt, dat de Dey, om het gemoed van LEONORA tot bedaaren, en haar langs dien weg te gereeder tot zynen wil te brengen, last gegeeven hadt, om haar alle vryheden te veroorloven, welke zyne meest begunstigde in den Harem genooten. LEONORA hadt, gevolglyk, vryheid, om, als het haar behaagde, in den Hof te wandelen; en dewyl haar

meeste vermaak bestondt in bot te vieren aan haare gepeinzen, en te praaten met haare Lotgenoot over haaren ongelukkigen toestand, koos zy het afgelegenst gedeelte ten dien einde uit, en wandelde daar tot zeer laat in den avond. By deeze gelegenheid was zy doorgaans flegts van één enkelen Gesneedenen vergezeld, die haare gangen naaging op een voeglyken afstand, doch haar altoos in 't oog hieldt.

In dit gedeelte des Hofs was de woonplaats van den Oppertuinman, en rondsom diens wooning stonden verscheide kleine Hutten, ten verblyve zyner Slaaven, die daarin werden opgeslooten, zo ras het werk van den dag gedaan was. ALONZO alleen maakte eene uitzondering op deezen regel. De gunst des Oppertuinmans verworven hebbende door zyne vaardigheid en gedienstigheid, was hy niet onderworpen aan de gevangenzetting zyner Medearbeideren; maar mogt in- en uitgaan als het hem gelustte.

Zodanig was het met de zaak gesteld binnen den Hof, op den avond, toen Don MIGUEL zich gereed maakte om dien van buiten te beklimmen. LEONORA nam, volgens gewoonte, haare wandeling na dien eenzaamen oord, en ALONZO, wiens Medeslaaven allen in slaap lagen, zwierf, in droevige gepeinzen, naby eene Haag, die de Slaavenwooningen van de Wandelpaden afscheidde.

Op deezen avond was ALONZO, in diepe gedagten als verzonken, de voorgeschreevene paalen te buiten getreeden, toen hy op 't onverwagst uit zyne mymering werd opgewekt, door twee Vrouwenstemmen, zagtlyk in 't *Spaansch* met elkander spreekende. Het eerste denkbeeld, 't welk in zynen geest opkwam, was, dat zyne Zielsvoogdesse met haare Kamenier de persoonen waren, wier betoverende stemmen hy hoorde, en zyn hart klopte van 't genoegen, op de gedagten, dat hy zich zo naby haar bevondt; maar het bezef van de plaats, waar hy was, en van den vernederden staat, waarin hy zich bevondt, hem ten zelfden tyde bekruipende, stondt hy beweegloos.

Op dit oogenblik beklom Don MIGUEL, wiens eens genomen besluit en onverschrokkenheid hem in staat gesteld hadt om alle zwaarigheden te boven te komen, het opperste van den wal: van deezen wierp hy zich in den tuin, naby de plaats, waar de Geneedene was lettende op de hem toevertrouwde Persoonen.

De *Mahomethaan*, een Man zo naby zich ziende, trok terstond zyn zwaard, en dagt, met éénen slag, hem te straffen over zyne indringing; maar Don MIGUEL, vlugger en behendiger, stak zyn zwaard onder den slinkerarm van den Gesneedenen, en hy stortte dood ter aarde.

LEONORA, met haare Kamenier, zag het gevegt; doch niet in staat om te zien wie de ingekomene Persoon was; dewyl de Maan slegts een flaauw schynzel door de boomtakken gaf. Door vrees overmand, gaven zy beiden een luiden gil. Deeze gehoord door Don ALONZO, boorde hy door eene kleine opening van de Haag

heen,

heen, en het zwaard van den nedergeveldem Gesneedenen opvattende, deedt hy Don MIGUEL, eer hy op het afweeren van den slag kon verdagt weezen, op den grond tuimelen.

Nieuwe stoffe van verbaasdheid voor LEONORA en haare Gezellinne, die van schrik verstyfd stonden, en geen reden wisten te geeven van deeze ontzettende gebeurtenisse. —— Dan, hoe zeer nam haare ontsteltenisse toe, als zy zich in haare eigene landtaale hoorden aanspreeken, en vernamen, dat de Spreeker niemand anders was dan Don ALONZO!

Duizend wederzydsche vraagen zouden plaats gegreepen hebben, was hunne aandagt niet afgetrokken geworden, door het kermen des gewonden, en de Maan ten deezen oogenblikke wat helderder doorbreekende, zagen zy, tot hunne onuitspreekelyke verbaasdheid, dat de daar liggende Persoon de jonge Graaf VAN CALVATARA was.

De ontdekking verminderde in geenen deele de verlegenheid van LEONORA. Dat Don ALONZO, met haar gevlugt, en ten zelfden tyde met haar gevangen genomen, zich in den tuin van den Dey bevondt, kon gereedlyk verklaard worden; maar dat Don MIGUEL, dien zy hadt zoeken te ontvlieden, en op *Sicilie* gelaaten was, onkundig van den weg door de vlugtenden genomen, zich daar ook vertoonde, ging allen begrip te boven.

Don ALONZO stondt niet min versteld: 't was de tyd niet om van verwondering opgetoogen te blyven. Zyn medelyden ontwaakte, en gedrongen door de bewustheid, dat hy de voornaamste oorzaak was van het deerlyk tooneel, dat zich hier vertoonde; vatte hy de hand zyns Neefs, en bezwoer hem, dat hy zou ontdekken, hoe dit alles bykwam.

Don MIGUEL ontwaakte uit zyne bedwelming, op het hooren eener hem zo welbekende stemme, en deedt eene pooging om op te staan; doch zich, door het verlies van bloed buiten staat bevindende, slaakte hy een diepe zugt, en ging weder leggen.

LEONORA tradt daarop nader, en de deerlyke uitwerkzels ziende, van haaren afkeer der Egtverbintenisse met dien Edelman, borst zy in vervoering van droefheid uit, en toonde, door de geweldigheid haarer vervoeringen, hoe veel zy leedt over de gevolgen van haar onvoorzigtig gedrag.

'Er volgde een nieuw tooneel, ging de Heremiet voort, terwyl een traan zyn oog ontglipte, een tooneel 't welk een belangryke ontknooping van een alleraandoenlykst Treurspel zou opleveren.

Don MIGUEL, als tot het leeven weder geroepen, door deeze tekens van deelneeming van de zyde van LEONORA, sloeg op haar een oog, vol vergiffenis; en, met weinige woorden verhaald hebbende, de stappen door hem genomen ter haarer herkryging: dewyl het leeven, zonder haar, voor hem niets bekoorelyks hadt, verzogt hy haar gebruik te maaken van de gelegenheid, tot ontkomen, welke zyne onbedagte onderneeming

ver-

verschafte. —— Daarop de hand tot ALONZO uitstrekkende, ten teken dat hy het hem mede vergaf, herhaalde hy by hem het zelfde verzoek, en blies, de hardheid van zyn lot beklaagende, den laatsten leevensädem uit.

Het overtreft het Taalvermogen de gesteltenis te beschryven van LEONORA en Don ALONZO, in dit treurige tydstip. Zy stonden eenige oogenblikken verzonken, in verwondering en hartzeer. Maar, vermits het minste vertoeven gepaard ging met de heilloosste gevolgen, drong de laatstgemelde ten sterksten aan op de noodzaaklykheid, om de eenige gelegenheid aan te grypen, die zich immer zou aanbieden, om eene gehaate Slaaverny te ontkomen; eene gehaate Slaaverny niet alleen, maar ook den dood, tot welken zy onvermydelyk zouden verweezen worden; dewyl een *Mahomethaan* dood gevonden was, in de tegenwoordigheid van *Christenen*; zulks werd altoos ten strengsten gestraft.

De vrees voor een schandlyken en pynlyken dood, in het gemoed van LEONORA, als een electrike schok werkende, streefde zy voorwaards, zonder te weeten werwaards zy heenen ging. Don ALONZO, zich bedienende van dit oogenblik haarer vreeze, bragt haar na dat gedeelte van den wal, waar Don MIGUEL was nedergeklommen, in de hoop van in staat te zullen weezen, om eenig middel te beraamen om 'er haar over te helpen.

Moede van schryven, zal ik dit oogenblik van rust waarneemen, om myn Brief te sluiten; in een volgenden, hoope ik deeze belangryke Geschiedenis ten einde te zullen kunnen brengen.

TIENDE BRIEF.

Madrid, Sept. 22. 178—

Toen Don ALONZO en LEONORA den wal bereikten, bleek de hoogte zo groot te weezen, dat alle hoop, om 'er over te zullen kunnen klimmen, de laatste ontzonk. Maar schrik boezemt menigmaal een moedig besluit in, en scherpt het vernuft. Daar was geen andere keuze, dan het beklimmen van de vrees aanjaagende afsluiting, en den nog veel schriklyker dood. Binnen weinige minuuten, mogt de lange afweezigheid van LEONORA en haare Gezellinne onrust in den Harem veroorzaaken, en alle de gevreesde onheilen over hun breagen.

Aangedreeven door deeze overweegingen, en nog meer bekommerd voor LEONORA's lot, dan zyn eigen, vloog Don ALONZO na de plaats waar de boomladders lagen, en een der langste tegen den wal gezet hebbende, klom hy 'er op, en bereikte eindelyk het bovenste gedeelte.

De *Siciliaansche* Scheepslieden, die, aan de andere zyde op de wederkomst van Don MIGUEL lagen te wagten, en die, door de zwakheid van het Maanlicht, niet wisten of het was die

Ea

Edelman zelve, wierpen Don ALONZO een touw toe, hy wist LEONORA agter zich op te trekken; doch haare Kamenier, die zulk een koen besluit niet kon neemen, of overgehaald worden om haare vryheid op die hachlyke wyze te herkrygen, werd agtergelaaten, tot groot hartzeer van haare Meesteresse. In zodanige wanhoopige onderneemingen, moet het hart, geheel ingenomen met het geen eigenbehoud betreft, zich te vrede stellen over zulke hoogst onaangenaame toevallen.

Zodanig was het gesteld met Don ALONZO en LEONORA. Schoon zy het lot bejammerden van de Medgezellinne hunner vlugt uit *Sicilie*, waren zy, dewyl 'er slegts een oogenblik was tusschen behoud en verderf, verpligt op eigene veiligheid bedagt te weezen. Door de Scheepslieden in het gevaarlyk overklimmen gered, kwamen zy aan boord van de Galei.

De Scheepslieden verbeidden, stilzwygende, de komst van den Heer die hun hadt aangenomen; doch door LEONORA, (die aan eenigen hunner niet geheel onbekend was,) onderrigt, dat hy gesneuveld was, in het volvoeren van zyn wanhoopig voorneemen; en bezeffende, dat, als de dag aanbrak, hun eigen leeven het hoogste gevaar liep, begaven zy zich allen, zonder tydverzuim, aan boord, en staken in alleryl in zee.

Niet verre waren zy voortgezeild, of zy ontdekten een Vaartuig uit de Haven van *Tunis* komende, 't geen zy besflooten dat op hun afgezonden was: zy zetten daarom alle zeilen by, en bedienden zich van de weinige Riemen, die zy aan boord hadden: doch, dewyl het stil was, en de Kaaper een veel grooter getal Riemen gebruikte, naderde dezelve onophoudelyk.

Schrik stondt thans geschilderd op aller gelaat, dewyl de meerdere sterkte van het vyandlyk Schip allen denkbeeld uitsloot, van, met hoop op een gelukkigen uitslag, wederstand te bieden, en de Slaaverny onvermydelyk scheen. LEONORA voelde zich boven allen getroffen, door het over 't hoofd hangend gevaar; de tederste betuigingen en bemoedigingen van Don ALONZO konden haar tot geenerlei bedaaren brengen. Eene beeving, die eene voorboode scheen van eenig allerdeerlykst naderend ongeluk, beving haare geheele gesteltenisse.

Hier hieldt de Edele Kluizenaar op, zyn boezem hygde, en verloor bykans het vermogen om te spreeken; maar uitgeroepen hebbende: „ Goede Hemel! Leef ik om dit te te verhaalen!" voer hy, naa een kort stilzwygen, met meer bedaardheids voort, en ik zal myn verhaal vervolgen.

De Kaaper van *Tunis*, tot op een kanonschoot genaderd zynde, vuurde uit een der voorstukken, en een kogel schaafde het hoofd van LEONORA, zo als zy op den boezem van Don ALONZO lag te rusten, en nam eensslags haar leeven weg.

Verbystering greep Don ALONZO aan. Vervoerd door eene begeerte tot wraak, en zyn leeven, noch dat der Scheepsgenooten, agtende, drong hy 'er op, dat zy zeil zouden minderen,

en de vervolgers inwagten, om ten minsten de voldoening te hebben, van door hun hand te sneuvelen. Maar de Scheepslieden, overtuigd dat zulk een stap alleen door raadloosheid kon ingeboezemd worden, deeden hun best om den weg te spoeden; de bedreigingen en toegezegde belooningen van Don ALONZO hadden even weinig uitwerking op hun: zy zetten hun koers voort, tot zy, in 't einde, door het aanwenden van de vereischte Zeemanschap, geholpen door eenen lustig opwakkerenden wind, zich buiten het bereik des Kaapers bevonden, en kort daarop het genoegen hadden, dien op een wyden afstand agter zich te laaten.

Don ALONZO gaf zich nu geheel aan wanhoop over. Niet lettende op 't geen 'er buiten hem omging, hing hy over 't Lyk van zyne hem zo dierbaare LEONORA; 't zelve met zyne traanen bevogtigende, onder het uitboezemen van de sterkste driftvervoeringen. In deezen staat verbleef hy, tot zy in 't gezigt van *Sicilie* kwamen, wanneer het geroep der Zeelieden, dat zy Land zagen, hem tot zich zelven bragt.

„ *Sicilie!*" riep hy uit, toen de Scheeplingen dit woord herhaalden: „ *Sicilie!* ongelukkig Eiland! Kan ik denken u ooit „ weder te zien. Kan ik, in vergelding van de gunstbetooningen my beweezen, door den Marquis DEL SPINOLI, hem het „ Lyk van zyne eertyds zo tederbeminde Dogter geeven? Of „ kan ik de verwyten, dat ik de oorzaak ben van haaren dood, „ verdraagen? Of, zo ik vergiffenis van hem verwierf, zou ik „ dan myne hand, bezoedeld met het bloed van den Zoon zyns „ dierbaarsten Vriends, myn eigen Bloedverwant, kunnen toereiken? —— Het moet niet weezen: —— Onschuldig als „ ik ben, wat het oogmerk aanbelangt, ik zou moeten bezwyken onder den last en aantygingen van misdaaden, gelyk „ deeze."

Op deezen trant sprak Don ALONZO by zich zelven, toen het Schip de Haven van *Messina* naderde; en overlegd hebbende, wat hem te doen stondt, haalde hy het Scheepsvolk over, door de toezegging eener ruime belooning, dat zy hem aan strand zouden zetten, op het naastby gelegene gedeelte van de Kust van *Calabrie*, en vervolgens het Lyk van LEONORA aan haaren Vader ter hand te stellen, op dat haar overschot by dat haarer Voorouderen mogt rusten. Gehoor geevende aan de inboezemingen zyner Liefde, hadt hy zich eerst voorgesteld, dit Lyk met zich na *Spanje* te voeren, en 't zelve in een staatlyk Graf te zetten, ten einde hy, naa zynen dood, by haar mogt geplaatst worden, die het Noodlot hem by zyn leeven geweigerd hadt; maar de schroom van smert aan de smerten haars Vaders toe te voegen, door hem dit dierbaar overschot te onthouden, bewoog hem om het éénig uitzigt van vertroosting, hem nog overgebleeven, te laaten vaaren.

Overeenkomstig met het verzoek van Don ALONZO, hielden de

de Zeelieden op de Kust van *Italie* aan, en eene voeglyke plaats om te landen gevonden hebbende, maakten zy zich gereed om hem aan te zetten. —— Hier greep een ander hartverscheurend tooneel plaats, hy moest al zyne kloekmoedigheid zamenroepen om staande te blyven. Toen het tydstip nadetde, waarop hy, voor altoos, afscheid zou neemen van eene hem voorheen zo dierbaar, gingen zyne gemoedsangsten allen begrip te boven. Hy bevogtigde haar doodbleek, eertyds zo beminnelyk, gelaad met zyne traanen: en, van de Scheepslieden eene belofte verworven hebbende, dat zy, in allen deele, het door hem bevolene zouden volbrengen, rukte hy zich van LEONORA's Lyk af, geheel in droefenis verzonken, en stapte aan land: hy bleef op den oever, zo lang hy het Schip, 't geen alles, wat hem dierbaar was, medevoerde, kon naoogen.

Wanneer Don ALONZO te *Napels* kwam, stelde hy, voor den Marquis DEL SPINOLI, een volkomen en egt verhaal op van al het voorgevallene, zints hy diens herbergzaam dak verliet; schryvende de ongelukken, die zyne vlugt met LEONORA gevolgd waren, toe aan de overmaat hunner wederzydsche Liefde; en diens vergiffenis verzoekende, dat hy de oorzaak van zo veel ongeluks voor hem geweest was, besloot hy met de gelofte, dat hy nimmer eene andere zou beminnen; maar zyne dierbaare LEONORA aanmerken als zyne Vrouw, tot de Hemel hun zou vereenigen, in eene betere Wereld.

Zo ras hy deezen Brief hadt afgevaardigd, vertrok hy heimlyk na *Spanje*, met voorneemen om het overige zyns Leevens in zyne Geboortestad te slyten, en, door bedryven van boete- en liefdeblyken, vergoeding te doen voor de misdryven aan welke hy schuldig stondt; want, schoon hy, zonder eenigen toeleg, de oorzaak geweest was van den dood zyns Neefs Don MIGUEL, en van zyne beminde LEONORA, kon hy niet nalaaten, zich zelven aan te zien als daaraan handdaadig, door op eene bedekte wyze *Sicilie* te verlaaten.

Dit waren de voorneemens, welke Don ALONZO vormde by zyne te rug reize uit *Italie:* doch, naa eenige maanden verblyf te *Burgos*, bevindende, dat hy, door de vriendlyke aanmaaningen der geenen, met welken hy verkeerd hadt, niet in staat zou weezen om het ontworpen plan, daar blyvende, uit te voeren, op eene wyze met zyne wenschen strookende, besloot hy zich aan de wereld te onttrekken en het Monniken-gewaad aan te neemen; en, daar de gestrengheden der Broederschap van *Montserrat* het meest met zyne inzigten scheenen overeen te komen, maakte hy aan dat Klooster eene somme gelds, overeenkomstig met zynen rang, en vertrok, in weerwil van alle afmaaningen, derwaards.

Den vereischten proeftyd uitgestaan, en zich, door zyne voorbeeldlyke Godvrugtigheid en Nederigheid, waardig betoond hebbende om toegelaaten te worden, kreeg hy eene der Hermi-

mitages, hier boven beschreeven, en was nu, zints omtrent twee jaaren, bezitter geweest van die, welke door haare netheid en aangenaame ligging, zo zeer myne aandagt getrokken hadt.

„Zodanig, edele Vreemdeling!" in deezer voege besloot de Kluizenaar zyn verhaal, „is de zamenloop geweest der omstan„digheden, die myn vertrek uit de wereld veroorzaakt hebben, „in een leeftyd, veel vroeger, dan men doorgaans zulk een „besluit neemt; deeze hebben my bewoogen, om alle genie„tingen, die Rang en Rykdom my konden verschaffen, op te „offeren. —— Gy zult u nu niet verlegen vinden, om reden „te geeven van de aandoenlyke uitboezeming, welke ik deed, „toen gy de byzonderheden myns leevens verlangde te wee„ten. Indien het breed verslag, van zulk eene schielyke op„eenhooping der bedroevendste omstandigheden, u eenige vol„doening geschonken heeft, vind ik my dubbel beloond voor „de verdrietlykheid des verhaals; en ik zal my gelukkig agten, „indien het leed, door my geleden, een middel mag weezen „om my aan te beveelen in het aandenken eens Persoons van „uwen aandoenlyken aart."

Hier eindigde Don ALONZO, zyne treffende geschiedenis. En ik bevond my in den staat van ADAM, toen de Engel, (gelyk MILTON het afmaalt,) zyn belangryk verhaal beslooten hadt. — 't Zal noodloos weezen, hier by te voegen, dat ik dagt, niet te sterk te kunnen zyn in myne dankbetuigingen. —— Naa het overige van den dag met den waardigen Kluizenaar gesleeten te hebben, op eene wyze, waaraan ik altoos met genoegen zal gedenken, verliet ik zyn klein Paradys, en klom af na het Klooster, waar ik tot den volgenden morgen bleef.

C. D.

ANECDOTE.

(Uit het Hoogduitsch.)

Op den Nieuwjaarsdag van 1790, preekte de Geestlyke te *Chaillot* in *Frankryk:* dat men den Koningen, en hun, welke hy de uitvoering zyner bevelen opdraagt, gansch blindlings moet gehoorzaamen. 'Er ontstond hier over in de Kerk een luid gemor, en, by het heengaan, wierd hy als een man, die tegen de Constitutie gepreekt had, gevangen genomen. Men verhoorde hem, dan zyn Concept, waarmede hy bewees, dat hy deze leerrede reeds vóór agttien jaaren had opgesteld en gedaan, redde hem van alle verdere kwaade gevolgen. Maar zou hy ook in *Duitschland* geene Broeders hebben? ——

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

VERHANDELING OVER DE SCHADELYKHEID VAN HET VERAGTEN VAN GOEDEN RAAD, EN 'T VERSMADEN VAN WELMEENENDE VERMANINGEN, UIT LEERZAME VOORBEELDEN AANGEWEZEN.

De Mensch, door zynen grooten Schepper gevormd, als een Schepzel, bestemd om op eene redelyke wyze te werken, is, ten dien einde, beschonken met Verstand, om het een uit het ander af te leiden, en gevolgen uit zaamgevoegde denkbeelden te trekken; met een oordeel, om juist te onderscheiden; en met een wil, om niet alleen te kunnen, maar ook dadelyk te willen, werken; en dierhalven met een vermogen, om zich op eene zekere wyze al of niet te bepalen. By dit alles heeft de groote Maker daarënboven ons, een ieder onzer, van zyne redelyke Wezens, beschonken met eene vryheid, om onze daden zodanig in te rigten, dat we vry onze neigingen volgen; om deze te bedryven, en genen na te laten; in zo ver, dat wy altoos kunnen, en mogen, gerekend worden als de eigen werkmeesters van onze bedryven; die gevolglyk aansprakelyk zyn, voor de daden welke wy verrigten, verrigten als onze eigen daden; van welke wy zelve de oorzaken zyn; blyvende wy, hoe afhankelyk wy ook waarlyk van onzen Schepper moeten gerekend worden, nochtans eeniglyk verantwoordelyk voor alle onze bedryven. Wy staan dus schuldig voor Hem, die ons gemaakt heeft, wanneer wy niet werken, overeenkomstig onze bestemming; en zyn integendeel onschuldig, als wy handelen naar de regelen onzer verpligting, ons voorgeschreven van Hem, dien wy erkennen als onzen opperften Wetgever; ons voorgeschreven in die Wet, welke aller harten is ingedrukt; dan klaarder ontdekt in dien geopenbaarden Regel, welke de eenige rigtsnoer zyn moet van alle onze zedelyke bedryven.

De groote, de onvermydelyke pligt dierhalven, van alle Menschen, is, nooit eenig misbruik, maar, integendeel, bestendig een goed gebruik te maken van die aan ons ge-

fchonkene vryheid; van dat voorregt, dat we boven alle de ondermaanfche Schepzelen, in wier midden wy ons geplaatst vinden, genieten. Het is eens ieders onvermydelyke pligt, dat vermogen, om vry te kunnen werken, wel aan te leggen, en nimmer van dit onwaardeerbaar groot gefchenk, van die uitmuntende hoedanigheid, een kwaad, een verkeerd gebruik, te maken: maar die altoos zo aan te leggen, dat men daardoor regt beantwoorde aan de wyze doeleinden en oogmerken, waartoe zy ons gefchonken zyn. —— Hiervandaan rigt de wyze man ook altoos zyne daden zodanig, dat ze, zo veel mogelyk, aan deze bedoelingen, aan deze hoogstwyze inzigten, beantwoorden. Terwyl de dwaas, onoplettend op zichzelven, onopmerkzaam omtrent alle zyne gedragingen, niet nafpeurende de beftemming, waartoe hy gefchikt is, flordig op zyn gedrag, zyne geheele beftemming en de doeleinden van zynen grooten Maker uit het oog verliest; terwyl hy die fchoone gaven, deze dierbare gefchenken, de vermogens namentlyk om te kunnen werken, en vryheid om te mogen werken, beiden fchandelyk misbruikt, zo tot ontëering van zynen grooten Maker, als tot verlaging van zichzelven.

Uit hoofde dezer verpligting, om als vrywerkende Wezens overeenkomftig onze beftemming te handelen, zyn wy dierhalven gehouden, onze daden in diervoege aan te leggen, dat zy ftrekken tot eer van onzen Maker, tot behoud van ons zelven, en tot nut van onzen Evenmensch. Aan deeze drie hoofdbedoelden moet ieder altoos in alle zyne bedryven poogen te beantwoorden; dewyl dit de voorname pligt is, die van een redelyk Wezen, in alle zyne, zo wel zedelyke, als natuurlyke, bedryven gevorderd word. —— Tot zulk een oogmerk ftrekken ook alle vermaningen, alle bevelen en opwekkingen, welke den Mensch onophoudelyk ten zynen eigen nutte gedaan worden. Tot dat zelfde einde en oogmerk fchenkt God ons zyne Wetten, zyne bevelen; zo wel die Wetten, welke in de natuur gegrond zyn, als de zulke, welke door eene byzondere openbaring gefchonken zyn, en die wy de Openbaring, of by uitnemendheid, des Heeren Woord, noemen. Tot geen ander oogmerk worden wy ook door 's Heeren Dienaren ten kragtigften opgewekt en aangefpoord; terwyl het daarënboven de onvermydelyke pligt is van ons allen, geftadig den een den anderen tot zulk eene betamelyke werkzaamheid te vermanen en aan te zetten, naardien het elks pligt is, zo wel zyne vermogens aan te leggen om altoos redelyk werkzaam te zyn, als

als anderen daartoe te vermanen, en aan te ſporen; ten einde zich voor alle dingen te benaarſtigen om beſtendig een goed gebruik te maken van zyne vryheid, tot het inrigten zyner zedelyke daden.

Dan, laat ons den Mensch in die betrekking beſchouwen, zo als hy niet ſlegts ſtaat met zyne Natuurgenooten; maar zo als hy veelal geneigd is, zo wel in deze betrekking, als in die tot zichzelven beſtendig geneigd is, zo voor zichzelven als met opzigt tot zyne Evenmensch, zyne vryheid te misbruiken; het nuttige te verwaarloozen; het heilzaamſte te veronagtzamen; en de getrouwſte vermaningen in den wind te ſlaan; met hunne eigen bedorven lusten en verkeerde neigingen op te volgen. Terwyl hy, door 't misbruiken zyner vryheid, dezelve verliest, en, van een vry Schepzel, een ſlaaf, een dienstknegt der Zonde, der kwade, der verdorven, neigingen word.

En waarlyk, wanneer we den Mensch regt gadeſlaan, is, over 't algemeen, zekerlyk dusdanig het beſtaan der meeste Stervelingen. —— Ga tot u zelven in, ô Mensch! en overweeg, of ge niet veelal geneigd zyt tot zulk een verkeerd beſtaan; en of uw gemoed niet klopt, als ge u zelven eens in ernst rekenſchap afvordert van uwe zedelyke bedryven, en opmerkt, hoe vaak gy de heilzaamſte raadgevingen, de getrouwſte vermaningen, veronagtzaamt? Zal uw geweten u niet beſchuldigen, als gy in ernst tot u zelven inkeert, en vraagt: „ Heb ik ook altoos ver„ ſtandig, of den meesten tyd als een dwaas gehandeld; „ het beste, het heilzaamſte, beſtendig verſmadende?" Hebt gy niet veeltyds het ergſte verkozen, het beste verſmaad; en dat wel tegen de getrouwſte vermaningen, de welmeenendſte raadgevingen, aan? Onderzoek u zelven, ô Mensch! met al die getrouwheid welken het gewigt der zake vordert; en ik hou me verzekerd, dat uw geweten u in 't aangezigt zal toeſpreken: „ Gy hebt dwaaslyk ge„ handeld, ik moet u veroordeelen." —— Onderzoek dan verder u zelven, en gy zult bevinden, dat gy, van een vry Wezen, waarlyk een ſlaaf zyt geworden, een ſlaaf van uwe bedorven neigingen: want hy, die niet luistert naar de ſtemme des wyzen vermaners; die niet luistert naar de ſtemme der opmerking; die zal met de daad bevinden, dat hy weldra, gekluisterd in de boeijen der ſlaafſche dienstbaarheid, zyne geheele vryheid verliest.

Dusdanig is veelal het beſtaan van den verdwaasden

Sterveling, 't was het reeds van den vroegften ugtenftond, van 's Waerelds aanbegin af, 't zal dus onder ons blyven voortduuren, en niet eindigen dan met den jongften avondftond; wanneer de fchaduwen van den euwigen Nagt dalen, en de tyden in de grondelooze diepte van de Euwigheid weg zinken.

Is zulk een verkeerd beftaan niet allerduidelykst gebleken in onze eerfte Stamouders in het Paradys. De heilzaamfte raad, de getrouwfte vermaningen, de uitdrukkelykfte bevelen, de billykfte wetten, hadden zy onmiddelyk uit den mond van hunnen Maker ontvangen: dan nauwlyks waren ze ontvangen, of zy wierden door hen baldadig overtreden. Onze Stamvader veragtte den besten raad, die ooit Sterveling ontving van zynen Schepper, van zynen getrouwen Weldoener. Hy handelde regt tegenftrydig de bevelen van zynen God; — verfmaadde zynen raad; — en zie daar, hy ftortte zich, en zyn nakroost, in eenen afgrond van rampen, in eenen poel van jammeren. Dit toch had ten gevolge, dat hy zyn ganfche Nageflagt in hetzelfde ongeval, in dezelfde rampen, fleepte; en, deelgenoten van dezelfde jammeren, wierden zy ook gelyk aan hem, ten opzigte van zyne kwade neigingen, en bedorven begeerlykheden. —— Hier toch is de grond gelegd tot alle die verkeerdheden, tot alle die dwaasheden, die bedorven begeerlykheden, waartoe in 't vervolg al 't Menschdom vervallen is. —— Verkeerdheden, welke men van toen af zag doorbreken, en meer en meer plaats grypen; het welk een reeks van treurige, van bejammerenswaardige, gevolgen na zich gefleept heeft.

Deze gevolgen ontdekten zich al vroeg. Zo dra het Menschdom maar in getal begon toe te nemen, zag men terftond de treurige gevolgen der ongehoorzaamheid. — De gevloekte wraaklust aan 't zieden, deed het onfchuldig broederbloed over het onzalig aardryk ftroomen. En toen het Menschlyk geflacht vervolgens fterk vermenigvuldigde, vermenigvuldigden ook de boosheden en wanbedryven niet weinig. —— De fnoodfte wellust, de baldadigfte, de dartelfte ongebondenheid, nam hand over hand toe. — De Boosheid fteeg ten hoogften top. —— Al 't Menschdom had zynen weg bedorven, en het geroep daarvan klonk tot God in den Hemel. — De fnoodheid eischte ftraf; — de God des Hemels kon dezelve niet langer verdragen; want het gedigtzel van 's Menfchen harte was ten eenenmaal boos; het geen een berouw in den Schepper verwek-

wekte, van het zelve gemaakt te hebben; des hy het Menschdom met een vernielend oordeel dreigde. De Wateren zullen het verdelgen; —— op zyn gebod zullen de fluizen des Hemels ontflooten worden; en de fonteinen des Afgronds zich openen, om het geheele Menschdom in eenen peilloozen Afgrond te verzwelgen! —— Dan, de getergde wraak des Hemels word nog lange vertraagd. —— Goedheid en langmoedigheid pleiten nog om een uitftel van de verdiende ftraf; en de lang beledigde Godheid laat zich verbidden; de getergde wraak word bedwongen; de ftraf word honderd en twintig jaren uitgefteld; en, geduurende dien tusfchentyd, houd Noach, terwyl hy al vast de Arke ter zyner behoudenisfe vervaardigt, niet af, van zyne Natuurgenooten, op Gods bevel, te waarfchouwen tegen het dreigend gevaar; hen te vermanen, te bidden en te fmeeken, om naar zyne ftem te luisteren, en aan de bevelen, van Gods wege gedaan, te gehoorzamen. —— Dan alles was te vergeefsch; alle vermaningen by hen ydel; —— ze wierden in den wind geflagen, veragt en befpot.

Eindelyk beginnen de daden zelve te fpreken: de tyd van uitftel is ten einde, de mate hunner ongeregtigheden is vol, —— Nu begint het redeloos Vee zelfs te prediken, met de overtuigendfte reden te prediken, hen te vermanen, en hun het dreigend nakend gevaar overtuigend voor oogen te ftellen. Het Vee, by paren opgaande, bevestigt de welmeenende vermaningen van Noach. Wie, dit fchouwtooneel aanfchouwende, zal zich nu niet fchielyk laten overtuigen en bewegen, om dit voorbeeld te volgen? —— Gewis, de Mensch zal luisteren naar de ftem van zo veele vermaners. —— Men zal de flegtigheden verlaten, en zich wenden tot zynen Maker, tot zynen Heer, tot zynen God en Weldoener. —— Maar neen! —— De Mensch volhard in zyne boosheid, en Gods ten einde getergde wraak word des te gedugter, naar mate zy langer is uitgefteld. —— Nu breken op éénmaal alle de fonteinen des Afgronds los, de fluizen des Hemels ontfpringen, en de ganfche Aardbodem, met alle deszelfs wooners, word verzwolgen, in den grondeloozen Afgrond der woedende Golven. —— Nu fchreit men te laat den Hemel aan; nu ziet men te laat, dat men de ernftigfte vermaningen verwaarloosd, de nuttigfte, de getrouwfte, waarfchouwingen in den wind geflagen, eigen bedorven neigingen en wellusten opgevolgd, en, door een dartel misbruik van

's Hemels geschenken, zich gestort heeft in een poel van eindelooze jammeren!

En heeft dit het Menschdom in volgende dagen opmerkzamer gemaakt? Neen, ô Neen! Dit tuige, (om andere euveldaden stilzwygend voorby te gaan,) Sodom en Gomorra, daar de boosheid dermate de overhand neemt, dat het geroep van de aldaar gepleegde gruwelen ten Hemel klimme. De langmoedige God word getergd; zyn wraak word, door de boosheden des Volks, zo lang gezard, dat Hy genoodzaakt worde het vuur uit den hoogen Hemel neer te werpen, die Steden met derzelver inwooners door de vlammen te verteeren, en het gansche Land in eenen poel van vuur en sulfer te verzwelgen. — Hier ondervond men weer te laat, dat de heilzaamste vermaningen, en de getrouwste raadgevingen, jammerlyk veragt waren geworden. —— Indien men nog het eenige huisgezin, waarin zich brave Menschen onthielden, niet balddadig ware aangevallen; wie weet. . . . Maar neen, de boosheid was breidelloos! En wat toch zou 'er van den braven Lot geworden zyn, ten ware de Almagtige niet tusschen beiden ware gekomen, en de woeste menigte met blindheid geslagen hadde. Gebeden, smeekingen, ernstige vermaningen, welmeenende raadgeevingen, toch waren vrugtloos; niets kon by deze ontzinden baten. —— Zy blyven in hunne gruwelen volharden: — met vloeken, met ysselyk vloeken en zweeren, tasten zy, in eene stikzwarte donkerheid, om zich heên: — de godlooze menigte verdwaalt al tierende en razende op den weg; —— zy blyft in hare gruwelen volharden, en op het pad der verfoeijelykste godloosheden voortgaan, tot op het oogenblik, dat het vuur van 's Hemels lang getergde wraak nederdaalt, de Steden in vlammen zet, die met alle derzelver Inwooners verteert, en het gansche Land geheel omkeert, zo dat 'er van derzelver plaats geen teken overblyve. —— Alleenlyk Lot met zyn Huisgezin, die de getrouwe vermaningen gehoor gegeven, en naar den Godlyken raad geluisterd had, ontkomt het ysselyk gevaar: —— doch zyne Huisvrouw, welke Gods byzonder bevel niet opvolgt, word, op den uittogt, tot een eeuwig gedenkteken, in een Zoutpylaar veranderd — en tot een toonbeeld van Gods gedugte wraak gesteld.

Veragt vry, laatdunkende Menschen, trotsch op uwe ingebeelde vermogens, op uwe nietsbeduidende magtelooze be-

Bekwaamheden, veragt vry, verwaten Adamskinderen, den besten raad, de welmeenendste vermaningen; — veragt vry dat geen, 't welk by de uitkomst blykt het heilzaamste te zyn; — te laat moet gy u gewis — al te laat zult gy u, wegens uwe waanwyze vermetelheid, wegens uwe dwaze roekeloosheid, dit gedrag beklagen. — Al te laat ziet zulks veelal de verblinde Sterveling; hy word het, ten koste van zyn eigen verderf, gewaar, dan eerst, als 'er geen herstellen meer aan is! — Getuigen hiervan de aangehaalde voorbeelden, door eene reeks van vroegere eeuwen, zo wel van byzondere persoonen en gevallen, als van geheele Natiën en Volken: welker waarschouwing nog daarënboven versterkt word, door latere voorbeelden, die de Geschiedschriften aan 't nageslagt overgeleverd, en nog voor de volgende Euwen, als zo veele sprekende bewyzen, nagelaten hebben. — Dan, wy zullen het aanvoeren hiervan besparen voor een tweede gedeelte dezer Verhandeling; het welk wy, zo 'er ons de lust niet toe ontbreekt, en het Gode behage onze gezondheid te sparen, by de eerste gelegenheid meenen te laten volgen.

C. V. D. G.

HET *LIQUOR STIPTICUS LOOFFII*, ALS EEN UITMUNTEND BLOEDSTELPEND GENEESMIDDEL TEGEN ALLE SOORTEN VAN BLOEDSTORTINGEN EN ONREGELMAATIGE BLOEDVLOEIJINGEN, BEKEND GEMAAKT, AANGEPREEZEN EN MET EENIGE GEWIGTIGE WAARNEEMINGEN BEVESTIGD, IN EEN BRIEF AAN DE SCHRYVERS DER *Alg. Vad. Lett.* VOOR 1791,

DOOR

ANDREAS JULIUS AUGUSTUS LOOFF,

Med. Doctor te Rotterdam.

WEL EDELE HEEREN!

Daar myne, op nieuws herhaalde bekendmaaking, van het wel eenvoudig, maar echter allernuttigst Middel tegen de gevolgen van den *Dollen-Hondsbeet*, een plaats in uw nuttig Tydschrift vergund is, en veele over deeze myne ten algemeenen nutte aangewende pooging hun genoegen aan my hebben doen blyken, zo ben ik daardoor aangespoord, om ook deeze aan UEd. te zenden, in verwachting, dat daar dezelve niet minder wichtig voor het

Menschdom is, dezelve eene plaats in UEdl. geächt *Maandwerk* zal mogen beslaan.

Even gelyk ik met de bekendmaaking van het Middel tegen de gevolgen des *Dollen-Hondsbeets* gehandeld hebbe(*), zo is thans myn doelwit, om, door eenige gewigtige eigene Waarneemingen, de heilzaame uitwerkingen van het *Liquor Stipticus* te doen zien, om daardoor, ware het mogelyk, deszelfs gebruik en nut algemeener bekend te doen worden.

Het zoude overtollig zyn de bereiding van dit bloedstelpend Middel weder bekend te maaken, daar zulks door wylen mynen Vader, in het Jaar 1773, reeds geschied is (†), en zelfs ten tweedenmaale herhaald, in de Verhandelingen van het Geneeskundig Genootschap *Servandis Civibus* (§). Het zal echter niet geheel onnut zyn, schoon ik hier de bereiding van het Middel niet aanwyze, evenwel toch iets van deszelfs hoedanigheden te zeggen: zie hier wat 'er bladz. 29 in het *Donum Chemicum* van gezegd word. „ Dit Vogt is van eene aangenaame geele „ coleur, gelykende naar het in Koningswater opgeloste „ Goud, eenigzins zwaar en van dikte als een dunne „ Oly; stilstaande laat het een geel bezinkzel vallen, en „ is zonder eenige reuk, doch heeft het eene inktächtige „ smaak, is geweldig stroef en zamentrekkende op de „ tong; maar het geringste deel daarvan eene opene Won„ de aanraakende, geeft daaraan het gevoel van een „ gloeijend yzer, hoewel zulks zeer rasch voorby gaat: „ meerdere druppen echter, met twee of drie oncen zui„ ver Water verdund, en gedronken, veroorzaaken de „ Maag geene moeijelykheid; dezelve in drie à vier oncen „ heet Regenwater gedaan, verwen het zelve sterk met „ een geele coleur, maar in een aftrekzel van drooge „ Kruiden gedrupt, word eene ongeloofelyke hoeveelheid „ daardoor zwart geverwd."

Ik

(*) Zie *N. Alg. Vad. Lett.* V. D. No. 9. bl. 371. *Mengelw.*

(†) *Donum Chemicum*, of Verhandeling over de nuttigheid der Scheikunde, &c. door PHIL. JOH. LOOFF, *Med. Doctor*, Te Groningen by *L. Huisingh*, 1773. bladz. 25.

(§) *Zesde Deel*, bladz. 185, waarby deszelfs nut met vier Waarneemingen bevestigd is, dienende dezelve teffens ter waarschuwing, om zich voor alle vervalsching van het zelve te kunnen wachten, dewyl het daaraan gewoonlyk alleen toe te schryven is, wanneer het Hulpmiddel de gewenschte uitwerking niet veroorzaakt.

Ik gaa dan over ter befchryving van het gebruik en de uitwerking van het Middel zelve.

I. Waarneeming.

In Open Wonden.

In den Zomer van het Jaar 1762 of 1763, werkte aan myn Ouders Huis een Timmerman, *Jan van Peer*, zynde van een welgefpierd en bloedryk geftel, oud 35 jaaren, en kreeg toen het ongeluk, van met een fcherpe Bytel zich een zwaare Wonde in de Muis der Linkerhand toe te brengen, de bloedftorting was daardoor zoo geweldig, dat de Man byna in flaauwte viel; eenige druppen van het *Liquor Stipticus*, door myn Vader op de Wonde geappliceerd, veroorzaakten wel voor een oogenblik een brandende pyn, maar het Bloed ftolde teffens oogenbliklyk, formeerde een korst, die, vervolgens met fchoon linnen verbonden zynde, binnen kort volkomen genas.

II. Waarneeming.

Den 23ften Juny 1783, wierd ik geraadpleegd over de Huisvrouw van *Gerrit van Dyk*, die een ongemak in de Borst had; ik bevond haar zeer zwak, teder van geftel, oud zeven en zestig jaaren; de Borst was bezet met een *Scirrus* of kankerachtige hardigheid, ter grootte van een vuist; onder de Tepel waren drie à vier kleine openingen, waaruit by aanhoudenheid eenige wanriekende Etter vloeide, waarby zy zomtyds meer of min fteekende en brandende pyn gevoelde. Daar ik deeze Scirrus aan alle zyden vast gehegt bevond, oordeelde ik, dat 'er van de afzetting geen goede gevolgen te verwagten waren. De Middelen welke ik haar, fchoon niet tot geneezing, maar alleen tot verzagting toediende, voldeeden boven verwachting aan myn oogmerk; want door een fterk refolveerend Vogt zyn de fmerten, naa de omftandigheid, aanmerkelyk verzagt geworden.

Door het *Alcali volatile fluor*, het welk de Heer *Martinet* als een Middel tegen de Kanker aanpryst, aan te leggen, is de onaangenaame lugt tot aan het einde toe draagelyk gehouden, en ten laatften zyn, door een dagelyks gebruik van de *Pulvis Cort. Peruviani* te maaken, de levenskragten zodanig onderfteund, dat zy nog derdehalf jaar daarna heeft geleefd: op den 10den October van het jaar 1783, was zy, door eene hevige bloedftorting uit de Wond der

Borst, in eene zo zwaare flaauwte gevallen, dat men een spoedig einde verwagtte; ik zond haar het volgend mengzel, te weeten, 80 druppen van myn eigen bereid *Liquor Stipticus*, met tien lepels vol Water verdund, om daarvan, zo lang de Bloeding aanhield, om de vier uur een halve lepelvol, met eene gelyke hoeveelheid Water aangelengd, toe te dienen; na drie à vier reizen daarvan gebruikt te hebben, hield de Bloedstorting geheel en al op, terwyl het overige van het drankje, als gemeld is, gebruikt wierd.

Zeventien dagen daarna was 'er op nieuw eene Bloedstorting, schoon niet zo geweldig als de eerste, ontstaan; waartegens ik het zelfde Middel gaf, en ook het genoegen had, dezelfde uitwerking 'er van te ondervinden. Een gelyke toestand overviel haar vier maanden, en nog eene diergelyke, negen maanden daarna, en telkens was het zelfde Middel van eene even gelukkige uitwerking; van dien tyd af tot aan haar levenseinde, heeft zy het Middel niet weder nodig gehad; zynde, in het laatst van December 1785, door verval van kragten, zagtelyk in den Heere ontslaapen.

III. Waarneeming.

In Neusbloeding. (*).

Schoon ik van dien aart 'er verscheide konde opgeeven, oordeel ik echter, dat de twee volgende Waarneemingen voldoende zyn zullen.

Den

(*) In zeer groote Wonden, als by afzetting der Ledemaaten, hier omtrend heeft nog de Autheur nog ik, geene gelegenheid gehad met dit Vogt Proefneemingen te doen; uit de 1ste *Waarneeming* zoude men kunnen besluiten, dat wanneer dit Vogt op zichzelven in zodaanige zwaare Wonden gebruikt wierd, daardoor veelligt stuiptrekkingen of andere kwaade toevallen konden veroorzaakt worden; maar zoude het zelve, met twee of meerdere deelen Water verlengd, niet ter beteugeling van hevige bloedstortingen in zoortgelyke gevallen van dienst kunnen zyn? —— Men zoude ten minsten, op deeze wyze, zonder eenig gevaar, daarvan op die wyze eene Proef neemen kunnen. Zie hier wat de Hoogleeraar *Petrus Luchtmans*, van dit *Liquor Stipticus*, in een zoortgelyk geval ondervonden heeft, door zyn Ed. medegedeeld aan het *Zeeuwsche Genoodschap*; en beschreven in hun 14de Deel, alwaar de Autheur zegt: „ Ook begon de *Fungus* nu van tyd tot tyd te „ bloeden, vooral by het veranderen van het Verband, en dee„ ze bloedingen, die in 't begin van weinig aanbelang waren;

„ wer-

Den 15den October 1784, by den Heer *Abraham Hubert* geroepen zynde, bevond ik zyn Ed. sterk uit de Neus bloedende, het welk reeds over de drievierde uurs geduurd had, en zo hevig was, dat het genoegzaam een straal formeerde. Men had reeds vrugteloos eenige gewoone Huismiddelen beproefd; ik gaf den Lyder tien druppels van het *Liq. Stipticus* met twee lepels Water verdund, in, waarop, na eenige minuten, de bloeding merkelyk bedaarde, doch, na een quartier uurs nog niet geheel opgehouden zynde, deed ik dien Heer nog agt druppen van het zelve met twee lepels Water gebruiken, waarop, binnen den tyd van tien minuten, de Neusbloeding geheel ophield, en ik den Lyder vryheid konde geeven om naar zyn Huis te keeren; evenwel uit hoofde dat zyn Edl. tusschen de 22 en 23 jaar oud, daarby zeer bloedryk en menigmaal aan Neusbloedingen onderhevig geweest was, zo bereidde ik tot voorbehoeding nog het volgend Mengzel: te weeten; 48 druppen *Liq. Stipticus* en tien lepels vol Water, om 's morgens en 's avonds een lepel vol daarvan te neemen, en hierdoor is die Heer, tot hiertoe, van dit lastig ongemak bevryd gebleeven.

IV.

„ werden dagelyks sterker, en ontstonden zomwylen op veele „ plaatzen te gelyk; springende het bloed, een en andermaal, „ met zoo veel geweld, dat het met geheele straalen uit zyne „ Bedstede tot op de helft der Kamer spoot. Des Nagts, tus„ schen den 27 en 28sten September, hervatte de bloedstorting „ op nieuws van zelve, en deeze was zo geweldig, dat de „ Lyder, door groot verlies van bloed, flaauw wierd, en stui„ pen kreeg: —— men dagt niet anders dan dat dit toneel „ een einde van zyn leeven zoude gemaakt hebben. De Jonge „ Heer *Greve*, (wiens Vader de Heer *G. Greve*, zeer kundig „ en beroemd Chirurgyn alhier, op requisitie van den Heer „ *W. de Koning*, Stads Doctor, zedert den 20sten September, „ van Stadswegen, onzen Lyder als Chirurgyn behandelde,) in „ den Nagt daarby geroepen zynde, had veel werks, om deeze „ zo hevige bloeding te stelpen, en bereikte zyn oogmerk „ niet dan met veel moeite door het LIQUOR STIPTICUS VAN „ LOOFF, te vinden in zyn Ed. gedrukte *Donum Chemicum*."

Ik had wel gewenscht, dat de Heer *Luchtmans* goedgevonden had te melden, of dit Middel in- of uitwendig aan den Lyder toegediend is, en zo het laatste geschied is, op welk eene wyze? —— Het zal ten minsten voldoende zyn om kundige Heelmeesters aan te zetten, om 'er, by voorkomende zwaare Operatien, de Proef van te neemen, waardoor veel bloed, en bygevolg ook de kragten der Lyders, bespaard kunnen worden.

IV. Waarneeming.

De Heer *Simon Lans*, oud tusschen de 25 en 30 *jaaren*, zeer gezond en bloedryk van gestel, klaagde my, *in de* maand October 1785, dat zyn Ed. nu reeds zedert ruim vyf jaaren van tyd tot tyd aan sterke Neusbloedingen onderheevig geweest was, en hier voor reeds diverse Middelen, op raad van Geneeskundigen, doch vrugteloos, gebruikt had; ik heb dien Heer slegts een eenig drankje, uit zestig druppen van dit bloedstelpend Middel en zestien lepels vol Water, gegeeven, om 'er 's morgens en 's avonds een lepel vol van te neemen, door welk eenvoudig Middel zyn Ed. ten vollen hersteld is.

Het is my meermaalen gelukt, om, door een gift van 8 druppen, met Water verdund, in te geeven, een sterk Neusbloeden binnen 3 à 4 minuten te doen ophouden.

In Bloedspuwing.

In dit toeval, het welk ieder Geneesheer met my gereedelyk zal toestemmen, dat meestentyds van zeer gevaarlyke gevolgen is, heb ik bevonden, dat men, by andere gepaste Middelen en voorzorgen te gebruiken, door een of twee herhaalde Aderlaatingen te doen, na dat de toestand der Lyders zulks vordert, door een of twee giften van 8 à 10 druppen van dit Vogt, met Water verdund, in te geeven, het zelve te boven gekoomen is.

V. Waarneeming.

In den Naazomer van het jaar 1778, te Enkhuizen practiseerende, wierd ik geraadpleegd over den toestand van de nu zynde oudste Dogter van den Heer *Lucas Pan*, alzo haar ouder Zuster, voor eenige maanden, circa 24 jaaren oud, aan eene Longteering overleeden was. Daar zich, by de laatstgemelde, lang te vooren, verschynzelen vertoond hadden, welke zy nu ook by deeze hunne Dogter gewaar wierden, waren zy niet weinig ongerust, en dit vermeerderde noch, door dien 'er verscheidene in die Familie aan deeze Ziekten overleeden waren. Men verlangde dan van my, om, zo het doenlyk was, door gepaste Middelen, haar Edl. voor gevaarlyke gevolgen te behoeden.

Deeze Jonge Juffrouw van byna 21 jaaren, op het oog 'er zeer gezond uitziende, bevond ik dat haar Polsslag boven-

maa-

maate snel was, zy klaagde over eene ongewoone inwendige warmte, was eenigen tyd aan een drooge hoest onderhevig geweest, nu en dan kortademig, ligt vermoeid, voornamelyk wanneer zy de trappen opklom; alles verrichtte zy met eene meer dan gewoone drift, daarby was zy zeer aandoenelyk van Zenuwgestel, haar Urin was doorgaans zeer dun, helder en wit als Regenwater. Dit alles overweegende, zo dacht my, dat deeze driftigheid en meer dan gewoone aandoenelykheid, uit een versnelden omloop van het Bloed ontstond, het welk dus oorzaak was, dat de dierlyke geesten spoediger en in eene grotere maate, dan met haar natuurlyk Lichaamsgestel strookte, afgescheiden wierden, en daardoor op haar zintuigelyk gestel (*sensorium commune*) hunne uitwerking oeffenden; teffens begreep ik, dat het stelzel haarer Bloedvaten in 't algemeen, en dat van haare Longen in 't byzonder, tegens de hevige schuuring niet bestand was, die door de versnelde circulatie des Bloeds veroorzaakt wierd, gelyk ik afleiden konde uit de meer dan gewoone inwendige warmte, moeijelykere ademhaaling en ligte vermoeidheid (*). En dus, wanneer men haar van het te vreezene gevaar bevryden wilde, men allen vlyt aanwenden moest, om, door gepaste Geneesmiddelen en eene wel bestuurden leefregel, het evenwigt tusschen de vaste en vloeibaare deelen te herstellen, ten einde daardoor een regelmaatigen omloop van het Bloed te veroorzaken.

Met dat oogmerk liet ik haar verkoelende Poeiers, uit Campher en Salpeter bestaande, en, om de Vezelen der Vaten te

(*) Denkende hier by aan het gezegde van den onsterfelyken *Boerhaave*, in zyn *Tractatus de Viribus medicamentorum*, in deszelfs *Prolegomena*. „ Onze Lichaamen bestaan uit twee deelen, „ namentlyk, vaste en vloeibaare. —— Zoo lang de vloeibaare „ deelen binnen hunne buizen regelmaatig bewogen worden, zoo „ lang is de Mensch gezond; edoch, wanneer deeze beweeging „ onregelmaatig word, of in eenig deel ophoud, is de Mensch „ ziek. . . . . Dus bestaat de gezondheid in eene regelmaatige „ beweeging der vogten, te gelyk met een evenredigen tegenstand der vaste Deelen, waar ter plaatze ook gesteld.

„ De vloeibaare deelen zegt men regelmaatig te beweegen, „ wanneer dezelve geen meerder aandrang op het eene dan op „ het andere deel maaken; de tegenstand der vaste deelen word „ evenredig genaamd, als zy regelmaatig de vogten in alle „ haare deelen drukken, zoodat daarvan geen gevoel van ongemak of smerte word gewaar geworden."

te versterken; alle dagen 2 à 3 Drachmen Poeier van de Kinabast, gebruiken. Omtrend den leefregel verbood ik haar byzonder het gebruiken van veel Zout, Zuur en Speceryen, doch ordineerde, dat zy alle dagen 's morgens, 's middags en 's avonds, telkens vóór de Maaltyd, drie of vier lepels vol grove Gort, in Water gekookt en met wat Suiker, Syroop of Honig zoetgemaakt, moest consumeeren, ten einde daardoor eene gelykmaatige voeding te bezorgen.

Naa haar dus zes weeken lang behandeld te hebben, en zy in allen opzichte beter scheen te zyn, wierd ik 's nagts geroepen, en vond de Lyderes zeer ontsteld, dewyl zy Bloed opgegeeven had; de hoeveelheid daarvan was wel niet zeer groot, doch echter genoegzaam om erger gevolgen te kunnen vreezen.

Dan, op myn Middel vertrouwende, stelde ik haar en haare Familie gerust, en gaf terstond 8 à 10 druppen van myn *Liq. Stipticus* met twee lepelsvol Water; de Bloedspuwing hield op, en kwam niet wederom, offschoon ik geen Aderlaating liet doen. Tot voorbehoeding, liet ik haar echter 's morgens en 's avonds een lepelvol van een Mengzel uit 48 druppen *Liq. Stipticus* en zestien lepels Water gebruiken, en zy heeft het zelve vervolgens niet meer nodig gehad: maar met versterkende Middelen heeft zy nog wel vier à vyf maanden aangehouden, als wanneer ik haar Polsslag geregeld, haare hartstogten gemaatigd, en haare krachten zodanig versterkt, vond, dat ik haar en haare Familie met eene volkomen herstelling geluk konde wenschen.

Ook is zy nu reeds Moeder van twee gezonde Kinderen die zy zelve gezoogd heeft, en alles heeft zich met haar zeer wel geschikt.

Dezelfde uitwerking, welke dit Middel op de Bloedspuwing heeft, oefent het ook uit by de Bloedbraaking; maar om niet te langwylig te zyn, zullen wy overgaan tot de

VI. Waarneeming.

Het Bloedwateren.

Op den 2den February 1785, klaagde my de Heer *Mach. Jansen*, een Man van omtrend 64 jaaren, zeer gezond en bloedryk, dat hy nu zedert drie dagen zyn Water bezwaarlyk had kunnen maaken, en, dien morgen zulks met veel moeite ontlastende, zeer verschrikt was, doordien hy ruim een halve Waterpot Bloed had geloosd. Hem gerust stellende, gaf ik aan zyn Ed. aanstonds een drankje, uit 40 drup-

druppen *Liq. Stipticus* en twaalf lepels Water bestaande, om daarvan terstond twee lepelsvol en zo lang het Bloedwateren aanhield, om de drie uuren een lepelvol, te neemen. Het Bloedwateren verminderde, maar was evenwel zo hardnekkig, dat het niet voor den derden dag geheel en al ophield: daarby gebruikte de Lyder teffens verzagtende, heelende en versterkende, Poejers.

Den 16den February kwam de Bloedwatering weder te voorschyn, dan het zelfde drankje deed dit toeval ook ras weder ophouden.

Tot voorbehoeding gaf ik zyn Ed. nog een Mengzel, uit 50 druppen van myn *Liq. Stipticus* en 14 lepels Water, om daarvan 's morgens en 's avonds een lepelvol te neemen, en, na dat dit gebruikt was, bleef het toeval weg. Dan, op den 14den November deszelfden jaars, klaagde de Lyder over zeer groote moeijelykheid in het Watermaaken, zoo dat ik genoodzaakt was hem een afdryvend Middel te geeven, het geen wel van een goed gevolg was; maar drie dagen daarna, kreeg hy weder een ligte aanval van Bloedwateren, 't welk echter door eenige weinige giften van het gewoone Middel weggenomen wierd. Om het zwakke vaatgestel der Nieren te verbeteren, hield hy een geruimen tyd aan met versterkende Middelen te gebruiken, waardoor hy dan ook ten vollen herstelde, en van dit ongemak bevryd bleef tot den 10den Jan. 1789, wanneer onze Lyder een veel heviger aanval van Bloedwateren kreeg dan alle voorgaande, dezelve was ook moeijelyker om te herstellen; evenwel hebben 3 à 4 van voorgemelde drankjes de geheele zaak gelukkig doen afloopen (*).

In Bloedende Takken

heb ik geene eigene gedaane Waarneeming; doch de Autheur van het Middel, myn Vader Zalg^r^., verzekert, dat,

(*) Misschien zullen zommigen, schoon zeer te onrecht, uit deeze Waarneeming, het Middel van onwerkzaamheid beschuldigen, uit hoofde der zo dikwils herhaalde aanvallen; dan, men bedenke, by de hooge jaaren van den Lyder, en die zich aan geenen, in dit geval hoogst noodzaakelyken, goeden leefregel binden wilde, dat echter dit middel hem tot drie reizen van het toeval bevryd, en na dat het zelve reeds meer dan drie jaaren weggebleeven was, den Lyder door een veel hardnekkiger en zwaarder toeval aangetast zynde, evenwel dit Middel zyn Ed. ten vierdemaal volkomen hersteld heeft.

dat, wanneer zoortgelyke Bloedvloeijingen de Natuurkragten te boven gaan, dit Middel met het beste effect kan toegedieud worden. Ik gaa dus over, om het uitmuntend nut daarvan, by Bloedstortingen der Lyfmoeder, hoe onmaatig dezelve ook waren, ten duidelykften aan te toonen.

VII. Waarneeming.

Onregelmaatige Maandstonden.

In de Maand Augustus 1781, bezogt ik de Huisvrouw van de Heer *S*..., te Enkhuizen, en bevond haar tenger doch bloedryk van gestel, in de 30 jaaren oud, en reeds zedert zes weeken, zonder tusschenpoozen, dan meer dan min, aan eene vloejing onderheevig, waardoor zy zeer verzwakt was; de Koorts hier by gekomen, en verscheiden zeer nuttige Hulpmiddelen reeds vrugteloos beproefd zynde, was zy zeer kleinmoedig; ik sprak haar nieuwen moed in, gaf haar een Mengzel uit 50 druppen van het *Liquor* en 12 lepels Water, om aanstonds twee lepels, en vervolgens, tot de vloejing ophield, alle uur een lepelvol te neemen, naa de eerste gift bedaarde de vloejing, en, naa de tweede lepelvol gebruikt te hebben, hield dezelve geheel op, en kwam ook niet weder; het overige van het drankje liet ik 's morgens en 's avonds een lepel van gebruiken, en daar mede was deeze zaak afgedaan. Vervolgens is de Lyderesse door gepaste Middelen van de Koorts bevryd, en tot voorige kragten en gezondheid hersteld; hebbende na dien tyd de Maandelyksche Zuiveringen geregeld en gemaatigd behouden.

VIII. Waarneeming.

Eene andere Vrouw, oud 32 jaaren, had alle 14 dagen de Stonden, en dezelve hielden zomtyds 7 à 8 dagen agtereen aan, op een tyd, dat zy wederom onmaatig vloeide, wierd ik geraadpleegd, en gaf haar een Mixtuur, zo als ik in de voorige Waarneeming gemeld hebbe, waardoor zy ten vollen herstelde, daarna nog gekraamd en gezoogd heeft, enz.

IX.

IX. WAARNEEMING.

By Zwangerheid in gevallen waar men Miskraamen vreest.

In 't Jaar 1774, ontbood men my ten Huize van den Heer *Brouerius van der Velden*, te Enkhuizen, om my te raadpleegen over deszelfs Huisvrouw, circa 30 jaaren oud, gevoelig van Zenuwgestel, vrolyk van humeur, doch wat driftig in haare verrigtingen; zy had nu drie agtereen volgende reizen, in de derde of vierde maand Zwanger zynde, een Miskraam gehad, voorgegaan door eene zwaare Bloedvloejinge; vrugteloos had men daar tegen reeds veele Middelen aangewend, thans vloeide zy wederom, en zelfs vry sterk; nu was de vraag, of men door het Middel van myn Vader, het welk dien Heer door het *Donum Chemicum* bekend was, de Miskraam zoude kunnen voorkomen? —— doch ik antwoordde, dat zulks zeer onzeker was, uit hoofde van de reeds aanweezige vloejing, dat dus, wanneer de Koek reeds voor een aanmerkelyk gedeelte van de Baarmoeder afgezonderd was, zulks onmogelyk zoude zyn; doch dat zy echter gerust konden weezen, dat, indien dus al een Miskraam voorviel, 'er geene zo geweldige stortingen, gelyk te vooren, plaats hadden gehad, noch ook zulk een groot verlies van kragten daarop volgen zoude. Myne voorspelling wierd bewaarheid; na het gebruiken van 12 druppen met 2 lepels Water verdund, hield de Bloedstortinge op; ik gaf haar noch een drankje, zo als in de VII. *Waarneeming*, en liet haar teffens een sterk Decoctum van den *Cortex Peruv.* gebruiken, waarop zy den vierden dag een Miskraam onderging, doch zeer gemakkelyk, en byna zonder merkelyk bloedverlies; zoodat zy binnen weinige dagen ten vollen herstelde, ik liet haar echter nog eenigen tyd de versterkende Middelen voortgebruiken. Dezelfde Juffrouw, naderhand wederom Zwanger zynde, wierd ik geroepen, toen de vloejing noch zeer gering was; ik gaf haar van myn voorig drankje 's morgens en 's avonds een lepelvol; laatende daarby de *Kina* eenigen tyd gebruiken, waardoor dan alles hersteld wierd, en zy ter behoorlyker tyd van een welgeschapen voldragen Dochter verlost wierd, een gelukkig Kraambedde hield, en verders eene volmaakte gezondheid genoot.

X. WAARNEEMING.

In eene langduurige en heevige Bloedstortinge tot kort voor de Verlossinge.

Den 7den December 1783, wierd ik geroepen by de hoogzwangere Huisvrouw van *Stephanus Janson*, laboreerende aan zulk eene geweldige Stortinge, dat men den Dood van Moeder en Vrugt vreesde; men berigtte my, dat zy, vóór ruim zes weeken, met haar Lichaam tegens een Waschtobbe gevallen was, en daarop eene hevige Storting had gekreegen, dat zy zedert dien tyd aanhoudend zodanig gevloeid had, dat 'er herhaalde Flaauwten op gevolgd, en alle daar tegen aangewende Middelen vrugteloos geweest waren; men had, op raad van haaren voorigen Geneesheer en der Vroedvrouw, het Vertrek zeer koud gehouden. Ik vond haar in eene geweldige Stortinge, doodelyk zwak, beevende van koude, alzo men haar een vierdubbelden Doek, in koude Azyn gedoopt, op het Lyf en op de Polsen der Armen gelegd hadde; de Pols was zeer flaauw, maar nogthans geregeld, waaruit ik iets goeds voorspelde. Ik liet terstond die Doeken wegneemen, en, in de plaats derzelve, warme aanleggen, om de levenswarmte op te wekken, en teffens daartoe een maatig vuur aanleggen; twaalf druppen van myn Liquor met twee lepels Water, gebruikt zynde, deeden de Vloejing merkelyk bedaaren; na 10 minuten gaf ik haar nog 5 druppen met een lepelvol Water, waardoor dezelve, weinige minuten daarna, geheel ophield; uit voorzorge liet ik daar nog een Mengzel uit 12 druppen met 4 lepels Water, om, zo het nodig was, om de 2 uuren een lepelvol te geeven. Den volgenden Morgen, om 11 uuren, haar wederziende, vond ik ze reeds in Arbeid, en binnen een half uur verloste zy, in myne tegenwoordigheid, zeer voorspoedig, van een welgeschapen Dochter; zy had slegts 2 lepels van voorzegde drankje nodig gehad: door het gebruik van versterkende Middelen, liep vervolgens alles na wensch af, en de Vrouw leeft thans noch zeer gezond.

XI. WAARNEEMING.

Van een allergevaarlykste Storting, en daarop gevolgde Miskraam.

Den 13den September 1785, zag ik de Huisvrouw van

den

den Heer *Cornelis Vermeer*, welke, nu omtrend 46 jaaren oud, zedert eenige jaaren, de Maandſtonden onregelmaatig, ſterk en kort op elkander volgende, gehad had, en nu 5 weeken lang, byna zonder tusſchenpoozen, geweldig gevloeid had, en vond haar zoo uitgeput van kragten dat zy zich naauwlyks beweegen kon; haar ſtem was flaauw, haar aangezicht bleek, haare oogen flets, haar Polsſlag genoegzaam onmerkbaar, opgetrokken en tusſchen beide (intermitteerende) ophoudende. Uit hoofde van alle deeze doodelyke omſtandigheden, ſtond ik zeer in twyffel, of ik haar wel van myn Middel toedienen dorst, alzo zulks, indien het toeval eens doodelyk afliep, daardoor in kleinagting konde geraaken; ziende echter, dat 'er geen ander Middel meer voor haar van dienst kon zyn, gaf ik haar van een drankje, uit 60 druppen en 16 lepels Water bereid, drie lepels in, en ordineerde vervolgens, om de derdehalf uur een lepelvol te neemen, tot dat de Vloejing zoude ophouden; naa een half uur bedaarde dezelve, en, naa noch eens gebruikt te hebben, hield dezelve geheel op: dan 's nagts verhefte zich de Vloejing weder aanmerkelyk, en de Lyderesſe was benaauwd; ik vond echter haar gelaat helderder, de ſpraak verſtaanbaarder, de Pols ſterker en regelmaatiger zonder tusſchenpoozingen, vergezeld van pyn in de Lendenen; uit dit alles voorſpelde ik, dat de Natuur, thans meerder kragten gekreegen hebbende, zich van eenige overtollige ſtoffen poogde te ontdoen, en dat zy gerust konde zyn. Binnen den tyd van 2 uuren ontlastte zy eenige klonten geronnen Bloed, nevens een vleezig Lichaam, naar een Ovulum gelykende, waaruit bleek, dat het een Miskraam was, houdende teffens de Vloejing geheel op: zonder andere, dan alleen verſterkende, Middelen te gebruiken, is de Lyderesſe volkomen herſteld, en leeft thans noch in een volmaakten welſtand.

Zie daar, waarde Leezer! eenige gewichtige Geneeskundige Proeven, in onderſcheide Waarneemingen door my zelven, met dit uitſteekend Middel, genoomen, en met dat oogmerk bekend gemaakt, om alle onbevooroordeelde Genees- en Heelkundigen, van deszelfs verwonderlyke en alle andere bloedſtelpende Middelen in krachten verre te bovengaande vermogens, te overtuigen. Dat deeze Waarneemingen, volgens de waare toedracht der zaake opgeſteld zyn, daarvan kan de Leezer verzekerd weezen, en, ter bevestiging daarvan, in myne laatſte Waarneeming en

 ver-

verſcheide anderen, op myn verzoek, door de herſtelde Lyderen zelve ondertekend. Men kan verder over het groote nut daarvan, in het *Donum Chemicum*, bladz. 29, 38 en 40, naleezen; dan ik kan niet nalaaten, om hier noch een merkwaardige Brief, (ſchoon wat verkort) by te voegen, waaruit blykt, dat de Waarneemingen van anderen, met dit Middel, met de myne allezins overeenkomen; dezelve is te vinden, in de *Nieuwe Genees-*, *Natuur- en Huishoudkundige Jaarboeken*, IIde Deels 1ſte St., of No. VII. bladz. 13.

Brief van den Heer *Jan Steenhuizen*, Mr. Chirurgyn te Buikſloot, aan den Wel Edl. Heer *Ph. Joh. Looff*, Med. Dr. te Groningen, over het *Liquor Stipticus*.

Schoon ik, op geenerlei wyze, de Eer heb, aan Uw Edl. bekend te zyn, — kan ik niet voorby, (te meer, daar ik in het VIde Deel der Verhand. van het Genootſchap *Servandis Civibus*, vier Waarneemingen van Uw Edl. geleezen hebbe,) tot ſtaaving der heerlyke uitwerkingen van Uw Edl. *Liq. Stipticus*, het volgend geval mede te deelen. — Eene Vrouw, ongeveer 41 jaaren oud, wel gevleescht, fleurig, bloozende van gelaat, met één woord, een bloeiende gezondheid genietende, kreeg, tusſchen de 3 en 4 Maanden zwanger, door onaangenaame ontmoetingen en hartstochten, een Miskraam. De Vloed was derwyze onmaatig, dat byna al haar Bloed was weggeloopen, en zy hierdoor zo uitgeput van krachten, dat zy, nu en dan flaauwten krygende, men de Dood voor oogen zag. In dit akelig geval, vrugteloos alle andere Middelen beproefd hebbende, nam ik, my het rampſpoedig geval van uw eigen Huisvrouw, pap. 34, in het *Don. Chemicum* beſchreeven, herinnerende, myn toevlugt tot Uw Edl. *Liq. Stipticus*, met dit heuglyk gevolg, dat deeze zwaare Bloedſtortinge, na de Lyderes eenmaal zes druppen in een lepel Water gegeeven te hebben, aanmerkelyk verminderd, en andermaal, na een gifte van drie druppen, geheel gecesſeerd is. Vervolgens behandelde ik haar met corroboreerende Middelen; ze behield echter een groote en langduurige kwyning, en kreeg de Ledenzugt, (*Hydrops Anaſarca*) waarvan ze eindelyk door gepaste Middelen is herſteld geworden; genietende thans een goede gezondheid, en zynde veel dikker en vetter geworden dan te vooren. —— Zie daar, Wel Edl. Heer, een van onze Medemenſchen, door Uw Ed. by uitſtek Bloedſtelpend Middel, gered, &c.

BE-

BESCHRYVING VAN DEN KANGAROO VAN NIEUW ZUID-WALES. Door den Heer WHITE.

(*Uit het Engelsch.*)

Het Hair van den *Kangaroo* is donkerbruin graauw, gelyk dat der Wilde Konynen in *Groot-Brittanje*. 't Zelve is dik en lang in oude *Kangaroos*, maar als een ſterk Dons in de jongen, ſchoon het op zommige plaatzen, als om den Mond, enz. vroeger dan op andere, begint uit te groeijen. In alle jonge *Kangaroos* tot nog in *Engeland* gebragt, (ſchoon zommige de grootte hebben van een volwasſen Kat,) doen zich alle kenmerken op van een ongebooren Vrugt, geen Hair, de Ooren op den Kop nedergeſlaagen, geen blyken aan de Pooten dat ze geloopen hebben. De groote Nagel aan den grooten Toon, ſcherp aan de punt, en de zyden van den Mond geſlooten, eenigzins gelykende naar de oogleden van een eerst geworpen Hond, alleen eene opening hebbende aan het voorſte gedeelte. Deeze vereeniging der twee Lippen aan de zyden is van een byzonder maakzel, verdwynt als het Dier opgroeit, en 't is dan van grootte als een klein Konyn.

De Tanden van dit Beest zyn zo zonderling, dat het onmogelyk is uit dezelve op te maaken, tot welk een Geſlacht hetzelve t'huis hoort. 'Er is een mengzel in, 't welk beantwoordt aan verſcheide Geſlachten van Dieren.

Den Mond, in 't geheel genomen, zou men den *Kangaroo*, uit de geſteltenis der Tanden, eenigermaate by de *Scalpris Dentata* (*) rangſchikken; een zwakker overeenkomst met de Paarden en Herkauwende Dieren doet zich op; wat den ſtand van alle de Tanden betreft, gelykt dezelve zeer na de *Scalpris Dentata*. De voortanden, in de bovenkaak, komen met die van het Zwyn overeen; en die in de onderkaak, ten aanziene van het getal, met de *Scalpris Dentata*; doch wat de ſchikkingen, waarſchynlyk het gebruik, betreft, met het Zwyn. De Maaltanden ſchynen een mengzel van Zwynen Tanden en van Herkauwende Dieren: de oppervlakte, tot maalen geſchikt, beſtaat veeleer uit ſnydende kanten dan punten. Zes Snytanden ſtaan 'er in de bovenkaak, twee ſlechts in de onderkaak; doch deeze zyn zo geplaatst,

(*) Tot deezen Dierenrang behooren de Ratten, &c.

plaatst, dat ze tegen de boventanden overstaan; vyf Maaltanden zyn 'er aan ieder zyde van elk Kaakebeen; de voorste zyn klein.

De evenredigheden van eenige der Lichaamsdeelen van dit Dier hebben geene overeenkomst met het geen gemeen is by de meeste andere. De onevenredigheden in de langte tusschen voor en achter Pooten, is vry groot, als mede in de sterkte; schoon misschien niet grooter dan in de *Jerboa* (*). Deeze onevenredigheid, tusschen de voor en achter Pooten, is voornaamlyk zigtbaar in de volwassene; want in de geheel-jongen, die de grootte van een half volgroeide Rat hebben, zyn ze wel geëvenredigd, 't welk ten bewyze strekt, dat zy in den vroegen leeftyd niet loopen. De evenredigheden van de onderscheide deelen der achter Pooten verschillen veel. De Dy van den *Kangaroo* is zeer kort, het Been zeer lang. De achter Voet is zeer uitgestrekt, 'er zyn drie Toonen aan: de middelste Toon is verre de grootste en de sterkste, en heeft iets gelykende naar den langen Toon van een Struisvogel; de buiten Toon komt 'er het naaste by in grootte, en de binnen Toon is dubbeld in een bekleedzel beslooten. De Nagel aan den grooten Toon heeft veel van dien eens Struisvogels, ook die van den buiten Toon, en de binnen Toon heeft twee scherpe Nagels. — Van den Hiel is de onderzyde des Voets tot de Toonen geschikt om op te loopen.

De voor Pooten zyn, in een volwassen *Kangaroo*, klein in evenredigheid met de achter Pooten, of de grootte van het Dier; de Voeten of Handen zyn ook klein: de Huid in de Palmen verschilt van die der achter Voeten en Vingeren. Vyf Toonen of Vingers telt men aan elke voor Poot, de middelste is de langste, de andere worden allengskens korter, en zyn alle bykans van dezelfde gedaante. De Nagels zyn scherp en tot vatten geschikt.

By de oude *Kangaroos* is de Staart lang; doch by de jongen, in evenredigheid tot het Dier, niet zo lang. Het schynt dat deeze met den aangroei der agter Pooten toeneemt, van welken dit Dier zich bedient om te gaan, en den Staart tot een hulpmiddel daar in bezigt.

De Onderlip van den *Kangaroo* is in 't midden gespleeten, en elke zyde by de afdeeling afgerond. —— Hy heeft twee

(*) Van dit Diertje hebben wy eene breede Beschryving gegeeven, opgesteld door den Heer SONNINI DE MANONCOURT. Zie *N. Alg. Vad. Lett.* III D. 2 St. bl. 125. &c.

twee Sleutelbeenen; doch ze zyn kort, zodat de Schouders niet uitsteeken.

. De Heer WHITE, van wien wy deeze Beschryving ontleenden, merkt op, dat de Dieren zich in groote klasfen laaten verdeelen; doch geene zo onderscheiden smaldeeling dulden, zonder tegen elkander aan te loopen. De klasse van Viervoetige Dieren is dus wel uitgemerkt, zo dat het ligt valle de Dieren, daartoe behoorende, 'er onder te betrekken; dusdanig is het ook gelegen met de Vogelen; de Dieren van beiderlei leeven; de Visschen: maar, wanneer wy deeze groote Klasfen nader onderscheiden in Rangen, Geslachten en Soorten, dan vinden wy eene mengeling van eigenschappen; waardoor eenige Soorten van één Rang dezelfde eigenschappen niet met eene Soort van een anderen Rang aanneemt.

Hy voegt 'er by, dat de *Kangaroo* een der in 't oogloopendste Dieren van *Zuid-Wales* is; de eenige deelen, eerst in Engeland overgebragt, waren Vellen en Koppen. Sir JOSEPH BANKS gaf my een dier Bekkeneelen. Naardemaal de Tanden van zulke Dieren als reeds bekend zyn, eenigermaate, hunne spysverteerende werktuigen uitwyzen, hoopte ik, in staat gesteld te zullen worden, te ontdekken, tot welk een byzonderen Rang der bekende Dieren de *Kangaroo* behoort; doch de Tanden kwamen niet overeen met een der Klasfen van de my bekende Dieren.

VERSLAG VAN HET LEEVEN EN DE SCHRIFTEN DES EERW. RICHARD PRICE, D. D. L. L. D. *Lid van de Koninglyke Societeit, en van de Americaansche Philosophische Societeiten te Boston en te Philadelphia.*

(*Uit het Engelsch.*)

„ Onthaalden wy, zeer onlangs, onze Leezers op de
„ Leevensgeschiedenis van den grooten Wysgeer en
„ Staatsman BENJAMIN FRANKLIN (*), zy zullen het ons,
„ zo wy hoopen, dankweeten, dat wy de eerste voegzaa-
„ me gelegenheid waarneemen, om zyn Vriend en Mede-
„ voorstander der Vryheid, RICHARD PRICE, door veele
„ zy-

(*) Zie hier boven, bl. 382.

„ zyner vertaalde Schriften by onze Landsgenooten in naam
„ en denkwyze bekend, nader te doen kennen."

RICHARD PRICE, een uitmuntend Godgeleerd en Zedekundig Schryver, maar meer beroemd wegens zyne Nafpeuringen over de Burgerlyke Vryheid, en Rekeningen, den Staat der Geldmiddelen betreffende, werd te *Tyenton* in *Glamorganshire*, op den twee en twintigften van Sprokkelmaand des Jaars MDCCXXIII, gebooren. Hy was een Jonger Zoon van den Eerw. RICE PRICE, Leeraar van een Proteftantfche Gemeente Disfenters te *Bridgend*, in 't zelfde Landfchap. Zyn Vader zondt hem in 't jaar MDCCXXXI ter Schoole by den Eerw. JOSEPH SYMMONS, te *Neath*; en, omtrent vier jaaren laater, plaatfte hy hem onder het opzigt van den Eerw. SAMUEL JONES van *Pentwyn*, in *Carmarthenshire*. Hy verbleef by dien Eerw. omtrent zo lang als hy by SYMMONS geweest was. Vandaar ging hy na de Academie van den Eerw. VAVASOR GRIFFITHS te *Tolgarth*, in *Berconshire*. Reeds vroeg hadt hy blyk van een kloek vernuft gegeeven, en onder het opzigt der Heeren JONES en GRIFFITHS, verkreeg hy eenige vryere denkbeelden van Godsdienst.

Zyn Vader, fchoon anderzins een Man van een zeer waardig Character, was heftig van aart, en een zeer yverig *Calvinist*. Een optekenenswaardig bewys hiervan ftrekt, dat, wanneer onze jonge PRICE in eene Vacantie t'huis was, hy zyn Vader verzogt, hem iets uit Dr. S. CLARKE, vóor te mogen leezen; de oude Heer luisterde, eenigen tyd, hoewel niet zonder zigtbaare tekenen van ongemaklykheid; in 't einde rees zyne verontwaardiging tot zulk eene hoogte, dat hy van zyn ftoel opftondt, het Boek uit zyns Zoons hand rukte, op den vloer fmeet, en hem geboodt uit zyne oogen te gaan. Men denkt, dat verkleefdheid aan het *Calvinistifche* Leerftelzel hem aanzette, tot het maaken van eenen Laatften Wil, uit welke, in Juny des jaars MDCCXXXIX, den tyd van des ouden Heers overlyden, bleek, dat hy zeer weinig voorzien hadt in de verzorging van deezen Zoon; verre het grootfte gedeelte zyner Bezittingen, zo wel als het Vaderlyk Landgoed, befpreekende aan zyn oudften Zoon, die, eenigen tyd daar naa, benoemd werd tot Hoog Sheriff voor het Landfchap van *Glamorgan* (*).

Dit

(*) Dit Familie Landgoed wordt thans bezeten door een Neef van Dr. PRICE, en is een der besten in dat Landfchap.

Dit voorval wyst uit, welk een fchrik, ten dien tyde, eenigen der Besten zelfs, beving, op het enkel denkbeeld van een vry en onbevooroordeeld onderzoek, op de waarheid dier Godgeleerde Stellingen, die, zints langen tyd, vast bepaald, in Geloofsbelydenisfen, Geloofsartykelen en Catechismusfen, aangemerkt werden als Grondleerftellingen, en, als 't ware, eene onfchendbaare heiligheid door verjaaring verkreegen hadden. Het legt, wyders, aan den dag, die volyverige en belanglooze verkleefdheid, welke de jonge PRICE hadt, voor 't geen hy begreep de waare Leer van het Euangelie te weezen, en naderhand zo zigtbaar doorftraalde in het Character en Gedrag van onzen jeugdigen Godgeleerden, die zo vroegtydig, in zekere maate, een Belyder werd van Opregtheid in beginzelen.

Naa den dood van zyne Moeder, in den jaare MDCCXL, begaf zich de Heer PRICE na *Londen*, en werd, dus in de wyde Wereld als Wees, gelaaten, genomen onder de befcherming van zyn Oom, den Eerw. SAMUEL PRICE. In deezen uitmuntenden Man, die meer dan veertig jaaren Amptgenoot was van Dr. WATTS, in *Bury Street*, *St. Mary Axe*, was de ftugge geest van Onverdraagzaamheid, toen zo heerfchende by de Disfenters, daadlyk geleenigd door den Geest des *Christendoms*. Hoewel de Heer S. PRICE, duidelyk bemerkte, dat zyn Neef verre afweek van de hoogte der Regtzinnigheid, op welke hy zich beftendig hieldt, beminde en bezorgde hy hem met meer dan vaderlyke tederheid. Waarlyk in de zagtaartigheid en bevalligheid van fpreeken en voorkomen, deedt 'er zich eene groote gelykvormigheid op, tusfchen Oom en Neef.

Om deezen laatften zyne Godgeleerde Studien te doen voltrekken, zondt de eerfte hem na eene Academie in *Moorfields*, waar de voornaamfte Opziender was de Heer JOHN EAMES, een der Raaden van de Koninglyke Societeit, en door die Societeit, nevens den Heer MARTYN, benoemd, om de *Philofophical Tranfactions*, zints den jaare MDCCXIX, te verkorten. Deeze Heer, die op eene zeer groote maate van Geleerdheid mogt roemen, bezat tevens eene onverbeeldlyk groote maate van Nederigheid. Maar zyne Lesfen, in de Godgeleerdheid, beantwoordden geenzins aan zyne uitfteekenheid in andere opzigten; want zyn verftand werd geboeid en bepaald tot MARCK's *Medulla*, het *Merg van Nederduitfche Calvinistifche Godgeleerdheid*;

heid; hy droeg naauwlettende zorge tegen allen vry onderzoek zyner Kweekelingen, en zogt de zugt daartoe in de geboorte te smooren.

Het ontbrak, egter, op deeze Academie, niet aan eenige weinige Studenten, die, in naavolging der edelaartige *Bereers*, besllooten, de Schriften te onderzoeken, en voor zich zelven te denken. Onder deeze ernstige en onvermoeide nasspeurders der waarheid, telde men den Heer JOLLY, Leeraar der Engelsche *Presbyteriaansche* Kerk te *Rotterdam*; den Heer THOMAS van *Stafford*; den Heer PARRY van *Cirencester*; den Heer LEWIS van *Maidstone*; Dr. FURNEAUX van *Clapham* (*); den Heer KIDDELL van *Hackney* (†) en onze Dr. PRICE. Zy kwamen éénmaal ter week zamen, om Godsdienstig Onderzoek en onderling Onderwys te bevorderen; en mag men vrylyk veronderstellen, dat, op deeze zamenkomsten, de dageraad zich vertoonde, van die uitsteekende bekwaamheden in den jongen PRICE, welke vervolgens met eenen middagluister blonken.

Vier jaaren hier besteed hebbende, ging hy woonen by den Heer STREATFIELD van *Stoke Newington* in *Middlesex*, in wiens Familie hy veertien jaaren bleef als Vriend en Kapellaan. Geduurende zyn verblyf aldaar, zo wel als staande zyn Leertyd op de Academie van *Moorfields*, bevlytigde hy zich sterk in zyne Letteroefeningen; en scheen dermaate verzonken in Wiskundige, Bovennatuurkundige en Godgeleerde nasspeuringen, dat, uit dien hoofde, zelfs zyne gemeenzaamste Vrienden, zich eenigermaate verwonderden, hoe het mogelyk was, dat hy dien klaaren, klemmenden en vuurigen styl kreeg, welke zyne Schriften kenmerkt.

Terwyl hy by den Heer STREATFIELD woonde, bewees hy zomtyds hulpe aan Dr. CHANDLER, in de Vergadering in de *Old Jewry*, en aan den Heer SAVAGE, een oud Leeraar, te *Edmonton*. Ten deezen tyde stak hy niet uit door behaagende Predikgaven. Nogthans begon men meer smaaks in hem te krygen, naa dat hy eenigen tyd de Naamiddag-Predikatien gedaan hadt, in de Vergaderplaats van den Heer RADCLIFFE, in *Jewry Street*, voor eene Vergadering,

(*) Schryver van *Letters to judge* BLACKSTONE, *concerning his exposition of the Act of Toleration*, &c. 1771; als mede van *An Essay on Toleration*, 1773.

(†) Een der Opzienderen van het *New College*, en Schryver van *Three Dissertations on the Inspiration of the Holy Scriptures*, 1779.

ring, die roemen mogt, twee zulke uitfteekende Leeraars gehad te hebben, als Dr. LARDNER en Dr. BENSON.

Zyn Oom, SAMUEL PRICE, overleedt in den jaare MDCCLVII, en liet hem het grootfte gedeelte zyner Bezittingen naa. Omtrent dien zelfden tyd ftierf de Heer STREATFIELD, en hadt deeze hem een vry aanzienlyk Legaat befprooken, ten bewyze van de hoogagting en genegenheid hem altoos toegedraagen.

In deezer voege zich in een middelbaaren ftaat van onafhangelykheid geplaatst vindende, verzogt, en verkreeg hy, ten Huwelyk Mejuffrouw SARAH BLUNDELL; eene Dame, oorfpronglyk van *Belgrave* in *Leicestershire*, doch die eenigen tyd vóór haar Huwelyk te *Hackney* gewoond hadt. Deeze Dame, zints lang by hem bekend, en door hem bemind, was meer bemiddeld dan hy. Met haar leefde hy veele jaaren in een ftaat van onafgebrooken eensgezindheid, en huislyk geluk; men hoorde haar, eenigen tyd vóór haar dood, betuigen, dat zy haar Man nooit in drift gezien hadt. Dit verdient zeer onze opmerking: dewyl hy uit den aart een driftig en oploopend geftel hadt, fchoon, gelyk wy reeds aanduidden, zagt en vriendlyk in zyn voorkomen. Maar Wysbegeerte en Godsdienst hadden zints lang zyne Driften beteugeld, en het Oppergezag der Rede in zyne Ziel gehandhaafd (*).

Naa zyn Huwelyk ging Dr. PRICE van *Stoke Newington* na *Hackney*; doch omtrent één jaar laater beroepen zynde tot Leeraar der Gemeente te *Newington Green*, waar hy nu en dan den dienst in de morgenbeurte hadt waargenomen, nam hy daar zyne woonplaats. In deeze afzondering genoot hy de verkeering eeniger uitgeleezene Vrienden. Hy mogt zyn hart uiten in 't gezelfchap der Wyzen en Braaven; hy was een der Leden van een Gezelfchap, 't welk alle weeken ééns zamen kwam, eerst te *Stoke Newington*, vervolgens op verfcheide plaatzen in de Stad; doch, voor veele jaaren was het ééns in de veertien dagen gehouden in het *Londen-Koffyhuis*. 't Zelve beftondt uit Dr. BENJAMIN FRANKLIN, als hy in *Engeland* was; den Eerw. Dr. OWEN van *Edmonton*; Mr. RADCLIFFE van *Walthalmftow* (†); Mr. BURGH van

(*) Mevrouw PRICE was Lidmaat van de heerfchende Kerk, en woonde, eenigen tyd naa haar trouwen, veelmaalen den Dienst aldaar by, met volkomene toeftemming van haaren Egtgenoot.

(†) Eertyds Leeraar van de Vergadering in *Jewry Street*, Naamid-

van *Newington Green* (*); Mr. CANTON van *Spitalsquare* (†); den Eerw. Dr. KIPPIS; den Eerw. Dr. REES, en eenige anderen, alle Mannen van Geleerdheid en voorstanders van Burgerlyke en Godsdienstige Vryheid; in deezer Gezelschap heeft men Dr. PRICE menigmaal hooren verklaaren, dat hy eenige der genoeglykste oogenblikken zyns leevens gesleeten hadt (§).

Dr. PRICE, die, toen hy eerst den Predikdienst begon, geen toeloop, ja zelfs als Leeraar geen naam hadt, maakte, door zyne *Uitgegeevene Schriften*, de aandagt wakker op zyne *Leerredenen*; en verwierf welhaast toeloop, als een Godvrugtig, verstandig en gemoedlyk Prediker. In 't jaar MDCCLXX, werd hy verkooren tot Leeraar van de Gemeente te *Gravel Pit*, *Hackney*; in gevolge hiervan, verliet hy de post als Naamiddagprediker in *Jewry Street*, en predikte te *Newington Green*, 's Naamiddags in stede van 's Morgens. Hy ging in Maart MDCCLXXXVII, omtrent vyf maanden naa het overlyden van zyne Egtgenoote, te *Hackney* woonen.

Geduurende de laatste zes jaaren zyns leevens, bepaalde zich het dienstwerk van Dr. PRICE tot den Morgendienst te *Hackney*, dien hy geregeld waarnam tot den twintigsten van February MDCCXCI, wanneer hy zyne laatste Leerreden deedt. Op Woensdag den drie en twintigsten dier Maand kreeg hy de Koorts, veroorzaakt, of ten minsten verslimmerd, door het bywoonen der Begraafenisse van een Vriend in *Bunhill-fields*, op een tyd dat het zeer slegt Weêr was. Hy sukkelde drie Weeken aan die ongesteldheid, en scheen toen te beteren; maar op Saturdag, den zeventienden van Maart, toen alle verschynzels van koortzigheid verdweenen waren, overviel hem eene smertlyke pyn in de Blaas,

middagprediker by de Vergadering te *Walthalmstow*, en Schryver van *Two Letters, addressed to the right reverend Prelates, who a second time rejected the Dissenters Bill.* 8vo. 1773.

(*) Schryver van *The Dignity of Human Nature*, 1754. *The Art of Speaking*, 1762. *Crito, or Essays on various Subjects*, II Vol. 1767, en van *Political Disquisitions*, III Vol. 1774.

(†) Een schrander Natuurkundige. Zie zyn Leeven, door Dr. KIPPIS, in de *Biographia Brittannica*. Vol. III.

(§) Op den vyfden van December MDCCLXV, werd Dr. PRICE tot *Lid van de Koninglyke Societeit* verkooren. De Universiteit van *Aberdeen* droeg hem de waardigheid van *Doctor in de Godgeleerdheid* op, en die van *Doctor in de Regten*, ontving hy uit *America*.

Blaas, die allengskens, zints tien of twaalf jaaren, hem geplaagd hadt. Deeze, zomtyds met geweldige smerten vergezeld, perste hem geen klaagen of morren af. In de tusschenpoozen van ongemak was hy vrolyk, maar het lang aanhouden dier ongesteltenisse hadt ten laatsten zyn geest en kragten dermaate uitgeput, dat hy niet dan met de uiterste moeite kon spreeken. Op Saturdag, den zestienden van April, nam het geweld dier kwaal zeer toe; de pynen werden bykans onophoudelyk, en hy vondt zich buiten staat eenig voedzel te gebruiken. Eindelyk, geheel afgemat naar den Lichaame, maar by 't volle gebruik zyner Zielsvermogens, blies hy zagtlyk den laatsten leevensadem uit, op den negentienden van April des gemelden Jaars (*).

Dr. PRICE hadt schriftlyk bevel naagelaaten, dat zyn Lyk in stilte zou worden bygezet; zyne Bloedverwanten en de uitvoerders van zyn Uitersten Wil hadden beslooten, zich daaraan stipt te houden. Maar hartlyke toegenegenheid van die Vergadering, in welke hy, beminnende en bemind, zo veele jaaren zyns leevens gesleeten hadt, en de volyverige begeerte zyner Vrienden, om zyne Naagedagtenis te vereeren (†), ging de paalen, door hem voor-

(*) By het openen zyns Lichaams, vondt men alle deelen, die onmiddelyk betrekking hadden tot de Blaas en de Nieren, zeer ontstooken. De bekleedzels van de Blaas waren zeer verdikt, met kleine holligheden vol stoffe bezet; de Hals van de Blaas was verstopt, zodat dezelve geen Water kon uitlaaten. De rechter Nier was aangestooken; in de slinker (die zeer uitgezet was, en reeds in jaaren geen dienst hadt kunnen doen) waren drie verzweeringen vol Etter; ook vondt men daarin een klein Steentje, dik omkorst, het hadt de grootte van een Ert. —— Eenigen tyd voor den dood van Dr. PRICE, hadt hy noodig, dat een Chirurgyn hem steeds oppaste; de Heer JOSEPH TOULMIN, Zoon van Mr. WILLIAM TOULMIN, Chirurgyn te *Hackney*, verrigtte dit. Dr. PRICE was zo zeer getroffen door de tederheid, onvermoeidheid, en kunde van deezen jongen Heer, dat hy te meermaalen zyne dankbaarheid deswegen te kennen gaf; meer dan ééns aanmerkende, dat hy deeze oppassing voor een byzonderen zegen hieldt.

(†) „ 't Is onmogelyk, regt te doen, aan het getal en de agtbaarheid van zynen Vriendenkring. Zy waren de voornaamsten in Rang, Kennis en Deugd. Men telde onder hun de eerste Naamen in de Gedenkboeken van Weetenschap, van Geleerdheid, van Vryheid en van Zedelyke waarde." Dr. KIPPIS *Fun. Addres.*

voorgeschreeven, te buiten, en bewoog hun, op hunne eigene kosten, zyn Lykstatie te houden. De Heeren der Vergaderinge volgden het Lyk in negentien Rouwkoetzen, agter hun voegde zich de Graaf STANHOPE in zyn Rydtuig, aan 't hoofd van zesendertig Rydtuigen van Edellieden. Hy werd begraaven op den zesentwintigsten van April, te *Bunhill-fields*, in 't zelfde Graf, waar de overblyfzels rusten van zyne teder door hem geliefde Vrouwe, en van zyn Eerwaardigen Oom en Weldoender SAMUEL PRICE. Het Rouwkleed werd gedraagen door de Eerw. Doctors PRIESTLEY, REES en HARRIS; alsmede, door de Eerw. Heeren TAYLOR, PALMER en WORTHINGTON. By het Graf sprak de Eerw. Dr. KIPPIS een Lykreden, en op Zondag, den eersten van Mey, deedt de Eerw. Dr. PRIESTLEY een Redenvoering te zyner Naagedagtenisse, voor eene zeer talryke Vergadering, te *Hackney*. Beide deeze zien het licht.

(*Het Vervolg en Slot hier na.*)

BESCHRYVING VAN DE STAD LARNIC, OP HET EILAND CYPRUS; ALSMEDE VAN DE GEWOONTEN EN ZEDEN DER INWOONDEREN.

(Overgenomen uit de *Travels through Cyprus, Syria, and Palestina, by the Abbé* MARITI.)

De meeste Reizigers hebben *Larnic* beschreeven enkel als een fraaije en niet onaangelegene Plaats; maar, indien wy in aanmerking neemen, dat dezelve de Voorraadschuur des Koophandels is van het Eiland *Cyprus* en de tweede plaats bekleedt in het Koningryk, schoon afhangelyk van den Bevelhebber van *Nicosia*, zal men my genoegzaam geregtigd rekenen als ik *Larnic* een Stad noem. Daarenboven is het de Zetel van een *Griekschen Bisschop*, en de plaats, waar de *Europische Consuls* hun verblyf houden.

Wat hier van zyn moge, *Larnic* is de aangenaamste plaats des geheelen Eilands; want ik ken niets belangryker dan eene Koopstad. Ik gevoel een heimlyk genoegen, wanneer ik eene groote zamenvloeijing zie van Inwoonderen en Vreemdelingen te gader arbeidende tot geluk des Menschdoms, en van eene Stad, eene Voorraadschuur voor de geheele Wereld maakende. In myne oogen is de Beurs eene talryke Vergadering, waarop alle de Volken hunne

Ver-

Vertegenwoordigers hebben. Factors in de handeldryvende Wereld zyn even dezelfde als Ambassadeurs in de Staatkundige; zy doen Onderhandelingen; tekenen Verdragen; en onderhouden eene nutte briefwisselende Gemeenschap tusschen de vermoogende Maatschappyen van Menschen, door Zeeën van elkander gescheiden, en leevende aan de beide uitersten des Aardbodems. Dikwyls zag ik, met een verrukkend genoegen, een Inwoonder van *Japan*, handelende over zyn belang met een Burger van *Londen*; of een Onderdaan van den *Grooten-Mogol* een Koopverdrag sluiten met een *Rus*. Ik bevond my gaarne onder deeze talryke Handeldryvers, onderscheiden in kleeding, in zeden, en in taal; allen, langs verschillende wegen, een en hetzelfde einde beöogende. Hier zag ik een hoop *Armeniers*, daar een hoop *Jooden*, en verder een groep *Hollanders*. Ik werd agter een volgende een *Deen*, een *Zweed*, een *Franschman*, of liever, ik was een Wereldburger.

De Stad *Larnic*, omtrent een halve myl van *Salines* gelegen, ligt ten Noorden van het oude *Citium*, en beslaat zelfs een gedeelte van den grond waar die Stad voortyds lag. De oorsprong van *Larnic* weet men met geene zekerheid. Nogthans ben ik van gevoelen, dat dezelve mag toegeschreeven worden aan de nabyheid van de Zee, en de bouwstoffen gevonden in de ruïnen van *Citium*.

Toen dit Eiland door de *Turken* werd ingenomen, was *Larnic* reeds eene Plaats van aangelegenheid; des worden wy verzekerd door LUSIGNAN, die 'er het volgende berigt van geeft: „ Op den afstand van eene halve myl van de „ Zee, is een groot handeldryvend Dorp of liever Stad. „ Dezelve wordt geregeerd door een *Venetiaanschen* Edel„ man, die alle twee jaaren verandert; doch de Republiek „ heeft besloten dezelve vry te maaken, en 'er een tref„ fender voorkomen aan te geeven." Deeze Schryver vermeldt den naam niet; en, indedaad, dezelve heeft geen bepaalden naam, en ieder Reiziger geeft 'er een aan, die, voor 't overige, alleen in den uitgang verschilt.

De Stad vormt een halven cirkel, welks einden na 't Zuiden loopen, en is bykans een myl in den omtrek. Alle de Gebouwen zyn in den hedendaagschen smaak, en men vindt 'er geen overblyfzel van hooge Oudheid. De Mosque was voorheen een *Latynsche* Kerk. Dezelve is een naauw gebouw, in den *Gothischen* bouwtrant; de voorgevel bestaat uit zes marmeren kolommen, vier pilaaren onderschraagen het dak, en verdeelen het in drie deelen; doch dezelve levert

vert niets merkwaardigs op. De Minaret heeft men opgerigt op de overblyfzels van den Tooren; en 't is van die soort van Toorens, van welke men het Volk tot het Gebed roept. Aan de zyde van de Kerk is een Tuin, die tot eene Begraafplaats strekt voor de aanzienlyke *Turken*, die in de Stad sterven.

Elke Mosque heeft een Iman of Priester, die derwaards moet gaan op de bepaalde Bede-uuren. De Imans hebben last om den *Koran* te leezen, en het Volk te onderwyzen. Indien wy ons een denkbeeld van hunne Leerredenen vormden naar de onze afgemeeten, wy zouden een verkeerd denkbeeld daarvan opmaaken. De *Musulmansche* Welspreekenheid laat het ophaalen van gemeene plaatzen niet toe. Min uitweidende, min met cieraad van welzeggen, opgeschikt dan de *Europische* welspreekenheid, is 'er elk vreemd denkbeeld, en zelfs elke nutlooze uitdrukking, van uitgesloten. Een *Turksche* Leerreden bestaat uit eene aaneenschakeling van grondregelen en spreuken. De Iman neemt het nooit ter hand Leerstellingen te bewyzen aan welke niemand twyfelt; en nimmer voert hy voor zyne Toehoorders eene taal als tot Ongeloovigen. Zedeleer is de grondslag hunner Leerredenen, die regels behelzen voor ieders gedrag in alle omstandigheden, en allen onheil, 't welk hem moge treffen. De Redenaar is zo eenvoudig in zyn Persoon als in zyne Leerreden; en de ongebondenheid van zyn gedrag neemt nimmer iets weg van de schoonheid zyner Zedeleere. Hier hoort men nooit een jonge wellustigen uitvaaren tegen verwyfdheid en wereldsche vermaaken, nooit een ryke Geestlyke de versmaading des rykdoms prediken, of een overdaadig leevende tegen de weelde zich aankanten. Die belachlyke strydigheden, zo gemeen, en nogthans zo weinig in opmerking genomen in *Europa*, zouden de *Turken* hoogst ergeren, die zeer op het eenvoudige gesteld zyn; zy zouden gelooven dat zodanig iemand hun en hunnen Godsdienst bespotte, en de Godsdienst is een onderwerp waar mede een goed *Musulman* geen spotten duldt.

Ik bespeurde desgelyks, met genoegen, in de talryke Vergaderingen der *Turken*, een mengzel van allerlei staaten en rangen. De *Turken* hebben tot nog toe in hunne Mosques die vernederende onderscheidingen niet ingevoerd, welke de *Europische* Kerken tot schande strekken. De plaatzen zyn niet bestemd door belang en grootheid, maar hangen af van 't geval, en de lieden van laagen rang, Godsdienstyveriger dan anderen, hebben dikwyls de beste; en wor-

worden niet, gelyk in *Europa*, vol veragting, het verst na de deur gedreeven. —— Ik heb 'er niet tegen dat men dusdanige onderscheidingen maakt in onze Schouwburgen, en onze Academien; de Zeden der Wereld heerschen daar, en de ingang krygt men door geld; maar dat zy plaats grypen in onze Kerken, en dat *Christenen* dezelve dulden, is een hoon den beginzelen van hunnen Godlyken Wetgeever aangedaan, die aan de Armen en Behoeftigen alle toegenegenheid bewees. Zelfs dit stuk uit een staatkundig oogpunt beschouwd zynde, twyfel ik geen oogenblik, of de afschaffing dier haatlyke onderscheidingen zou een der beste middelen weezen, om het Volk weder te brengen in onze verlaatene Kerken, en hun tot de verpligtingen des *Christendoms* te verbinden; zy zullen dan met lust en yver die plaatzen gaan bezoeken, welke hun de oorspronglyke gelykheid herinneren, en een Godsdienst beminnen, die, op eene kragtdaadige wyze, hun by de natuurlyke Regten des Menschdoms bewaart.

De *Muezzins* zyn mindere Bedienaars van den Godsdienst. Hun werk bestaat in het Volk van de toppen der Minarets tot het Gebed te roepen, 't welk zy op de volgende wyze verrigten. Als zy op de Minaret geklommen zyn, beginnen zy na het Zuiden te roepen, dan na 't Oosten, vervolgens na het Noorden, en eindigen in 't Westen. Hun roepen is een soort van huilend schreeuwen uit al hun magt, terwyl zy teffens de ooren met de vingeren stoppen. Zy roepen in 't *Arabisch* den naam van GOD, en dien van MAHOMETH, aan. — De *Turken* moeten alle dagen vyfmaalen bidden; by het aanbreeken van den dag, op den middag, 's naamiddags ten drie uuren, by Zonne ondergang, en te middernagt. Op Vrydag, hun Rustdag, storten zy een zesde Gebed uit, een uur vóór Zonne ondergang. Lieden, met drukke bezigheid omringd, doen de Gebeden zo veelvuldig niet, en houden het voor genoeg een kort Gebed te doen, by het begin en het eindigen van den dag.

Eer zy het Gebed beginnen, wasſen zy handen, voeten en andere deelen des lichaams, met de zorgvuldigste oplettenheid. Zy buigen zich ten teken van aanbidding, en knielen neder op een tapyt, een mat, of een slip huns gewaads; zich na 't Zuiden wendende bidden zy met veel ernsts een half uur lang. Ik nam waar, dat *Mecca*, het Land huns Propheets, uit het welke, huns oordeels, hun heil ontsprong, Zuidwaards af van hier gelegen is; en om die reden wenden zy, by het Gebed, het aangezigt derwaards.

De Godsdienst der *Turken* is, buiten twyfel, ontsierd door eene menigte bygeloovige gebruiklykheden. Maar men kan niet wel naalaaten zyne goedkeuring te geeven aan zekere gewoonten, uit een verheven en teder gevoel oorspronglyk; als, by voorbeeld, dat zy elke Plaats, waar zy bidden, schoon in het open veld, voor heilig houden; de grond waarop zy treeden, de lugt welke zy inademen, de schaduw onder welke zy rusten, alles dunkt hun geheiligd door deeze oogenbliklyke Gemeenschap met den Eeuwigleevenden. 't Is een Tempel, die de Godvrugtige *Musulman* naderhand nooit dan met ontzag beschouwt, en nimmer nadert, dan met eene Godsdienstige gemoedsaandoening.

De Mosque, die ik beschreef, is de éénige plaats van Godsdienstoefening der *Turken* in *Larnic*. Aan den ingang staat een kolom van Granit, waarop, in vroegeren tyde, een Leeuw, het Wapen van de Republiek *Venetie*, geplaatst was.

De *Grieken* hebben hier drie Kerken, en een gelyk aantal Priesters, *Cosmicosirens* geheeten, verrigten in dezelve den Eerdienst. Die van *St. Jan* is eene soort van Hoofdkerk. Dewyl de verwoesting van *Citium* het den Bisschop onmogelyk maakte langer zyn verblyf aldaar te houden, bragt die Kerkvoogd zyn Zetel en Kapittel herwaards over. Het volk komt in deeze Kerk drie uuren vóór den dag; want alle hunne Godsdienstverrigtingen moeten vóór Zonne opgang voleindigd weezen.

De Kerk van *St. Maria*, toebehoorende aan de Vaders van het Heilig Land, is in drie deelen afgescheiden; dewyl in het Oosten de Vrouwen by de Godsdienstoefeningen volstrekt van de Mannen moeten afgezonderd weezen. De *Latynen* volgen dezelfde gewoonte, uit inschiklykheid voor de Oosterlingen. Keizer LEOPOLD gaf aan deeze Kerk een fraai Orgel ten geschenke. De Parochie, daartoe behoorende, is die van alle *Europische* Volken. In de zaal des Kloosters vindt men twee uitsteekende Schilderstukken, het een de Voetwasfing onzes Zaligmaakers, en het ander de Bruiloft te *Cana*, verbeeldende. De Boekery is zeer fraai, de tuinen en boomgaarden daar rondsom maaken deeze eenzaamheid tot een verlustigend verblyf. 'Er zyn niet meer dan zes Monniken die 'er zich steeds onthouden; doch hun getal wordt somtyds vermeerderd door den toevloed van dertig of veertig Vreemdelingen.

Ik moet niet vergeeten te melden, ten dienste der Rei-

zi-

zegeten, dat de Capucynen uit *Vlaanderen* hier een Hospitaal of Herberg hebben. Vreemdelingen worden 'er ter tafel toegelaaten; twintig of vyf en twintig *Paras* elken dag betaalende; doch het is 'er morsfig, en verre van aangenaam.

Elke *Griekfche* en *Latynfche* Kerk is met muuren omringd. De ingang is door een poort omtrent drie en een halven voet hoog; zo laag gemaakt, om voor te komen, dat de *Turken* geen Paarden of andere Dieren daar binnen brengen. Dit is het geval door geheel *Syrie*; doch de *Grieken* op *Cyprus* volgen alleen dit gebruik. De *Latynfche* Kerken hebben hooge Poorten, en worden ontzien door de *Turken*.

Openbaare Gebouwen, als Kerken, Kloosters, Hospitaalen en Mosques, zyn alle van fteen. Alle overige Gebouwen beftaan uit tichelen, zamengefteld uit een mengzel van gekapt ftroo en natte aarde, in de Zon gedroogd. Ze zyn van dezelfde gedaante als de Huizen in Italie, maar grooter en ruimer. De Kalk is niets anders dan dezelfde kleiagtige aarde met een weinig versch ftroo. Dit is in 't algemeen de zamenftelling van alle Huizen, door geheel het Koningryk, uitgenomen op eenige Plaatzen, waar de fteenen vry gemeen zyn.

In de Stad *Larnic*, of liever in 't geheele Koningryk van *Cyprus*, vindt men Lieden, behoorende tot zes Europifche Volken, *Franfchen*, *Engelfchen*, *Toscaaners*, *Napolitaanen*, *Venetiaanen* en *Ragufaanen*. Elk hunner heeft zyn *Conful*, uitgenomen de *Toscaaners*; deeze ftaan onder de befcherming van den *Engelfchen* Conful, die den tytel voert van *Vice-conful van Toscaanen*. *Duitfchers*, *Zwitzers*, *Hollanders* en *Genueezen*, hebben hier ook deel in den Handel; maar dewyl deezen, zints lang, hebben opgehouden op zichzelven handel te dryven, ftellen zy hun bevelen aan Correspondenten uit andere Volken, op dit Eiland woonende, ter hand.

In de nabyheid van *Larnic* is eene menigte van Bakken, beftreeken met een lymerig foort van Cement, voor Olie ondoordringbaar, die, gelyk men wil, voortyds groote vergaderplaatzen waren om Olie in te bergen. Dit Cement is een mengzel van Zeezout, Kalk en gekookte Olie. Indien dit waarheid is, moeten de Vlakten van het Eiland *Cyprus*, in vroegeren tyde, met Olyfboomen beplant geweest zyn.

De *Dervifen*, zo wel als de *Santons* en de *Abdales*,

zyn eene foort van *Turksche* Monniken. Hun gewaad be-ftaat uit een rok van ruwe wollen ftoffe, van verfchillende kleuren; die de borst onbedekt laat; hier over hebben zy een mantel van dezelfde ftoffe; doch veel fyner, en wit van kleur; op hunne hoofden draagen zy een Kap van witte vilt, in de gedaante van een Zuikerbrood; het benedenfte gedeelte ftaat overeinde, en is agterwaards opgerold op de wyze van een tulband. Zy draagen geen linnen; dit belet niet dat zy by uitftek zindelyk en rein zyn. Hun uitwendig voorkomen is zeer betaamelyk; zy zyn beleefd en gefpraakzaam. Deeze bevallige hoedanigheden worden nogthans ontluisterd door een fchadelyk gebrek, waaraan zy zich onbefchroomd overgeeven, hunne geveinsde minzaamheid ftrekt alleen om de Jeugd te verleiden, en ftelt hun in ftaat, om eene drift, ftrydig met de natuur, te voldoen.

Zekere MOLA SONCHIUR wordt voor den Stigter deezer Monniken gehouden. Zy bewoonen verfcheide Kloosters, en verrigten den dienst in eenige *Mosques*. Zy prediken tweemaalen ieder week, en beide de Mannen en de Vrouwen, die onder hun gehoor komen, zitten door elkander, 't welk op andere plaatzen van openbaare Godsdienstoefening in 't Oosten niet gebruiklyk is; doch de *Dervifen* zyn van de overige Geloovigen door eene baluftrade afgezonderd. De Redenaar vangt zyne Redenvoering aan met een fpreuk uit den *Koran*, en vaart heftig uit tegen Ondeugden, in welker vermyding hy zelve geen groote bezorgdheid toont. De Redenvoering geëindigd zynde, zingen zy alleen een Lofzang, gepaard met fpeelen op veelerlei blaastuigen. De Opperfte vangt vervolgens een dans aan, waarin alle de overige deel neemen, en die op de volgende wyze toegaat. Eerst gaan zy langzaam binnen rondsom de Mosque, de een agter den ander; allengskens verfnellen zy hunne fchreden, en wenden hun lichaam rond met zulk eene vaardigheid, dat men het naauwlyks kan naaoogen. Den dans gedaan zynde, knielen deeze geestlyke kwakzalvers neder, en blyven eenigen tyd in die geftalte, met allen uitwendig voorkomen van den blaakendften Godsdienstyver. Dan ryst de Opperfte overeinde, de Dervifen volgen zyn voorbeeld, en op nieuw het ronddraaijen begonnen hebbende, zetten zy dit fpel anderhalf uur voort.

Eenige, niet wel onderrigte, Reizigers hebben de *Santons* met de *Dervifen* vermengd; maar zy verfchillen van elkander

der in hunne Leevenswyze, en in hunne manier van bidden. De *Santons* die HAZRET MEULANA tot Grondvester hebben, draagen, 't is waar, eene kleeding, gelyk aan die der *Dervisen*; doch zy haalen by deezen niet in rein- en zindlykheid. Hun geheel uiterlyk voorkomen spreidt de uiterste elende ten toon; en ik heb eenigen hunner gezien, die bykans naakt waren; hun gelaatstrekken zyn misvormd; luiheid beheerscht hun, en hun gedrag is lomp, ja de onbeschoftheid zelve; zy mogen voor schandbrokken der menschlyke natuure gehouden worden. Zy vangen hunne Godsdienstplegtigheden 's morgens ten drie uuren aan; dezelve bestaan in op eene belachlyke wyze rond te draaijen, en in geweldige trekkingen. Deeze plegtigheden gaan vergezeld van een geschreeuw, 't welk eindigt in een jammerlyk gehuil. Zy slaan op eene soort van Cymbaal, of liever Trom, uit al hun magt roepende *Allahu!* 't welk betekent *groote God!* Eindelyk storten zy, half dood van vermoeidheid, op den vloer neder, hunne monden worden met bruisch bezet, en de domme *Mahomethaanen* gelooven, dat deeze *Santons* als dan verkeeren met God en hunnen Propheet. Wanneer die Monniken uit deeze gewaande Godsdienstige bezwyming bekomen, eeten zy met de Vrouwen en de Jeugd; en 'er is geene buitenspoorigheid, waarin deeze Onverlaaten zich niet toegeeven.

Het Land, rondsom *Larnic*, is het aangenaamste op het Eiland niet; want de grond is zeer droog. De Zon schiet bykans rechtstandig haare straalen op de verschroeide velden; en terwyl de vermoeide Reiziger een brandende lugt inademt, zoekt hy te vergeefsch na een schauwryk boschje, om 'er zich te verfrisen, en van vermoeienis te bekomen. 'Er zyn geen boomen te deezer plaatze dan de Moerbeiboom, en eenige weinige Palmboomen, hier en daar op de Vlakte verspreid. Veele oorzaaken werken mede, om de nabuurschap van deeze Stad dor te maaken, daar is geen Water, en de grond is vol Steenen; nogthans wordt 'er niet weinig Gerst geteeld; en zyn de Velden dor, de Boomgaarden zyn, in vergoeding, ryk voorzien en aangenaam, zy worden bewaterd door kleine in den grond gemaakte Kanaalen; de Tuinen staan desgelyks heerlyk, en hebben overvloed van allerlei Bloemen; de Citroen- en Oranjeboomen tieren 'er overheerlyk.

GEDAGTEN OVER DE WAARDY DER KERKVADEREN, EN HUNNE SCHRIFTEN.

(Getrokken uit GEORGE CAMPBELL'S, D. D. F. R. S. *Four Gospels translated from the Greek. With Preliminary Dissertations and Notes critical and explanatory*, deezer dagen in twee Stukken in 4to uitgegeeven.)

Ten aanziene van de waardy der Kerkvaderen en van hunne Schriften, liep men voorheen in het eene, thans in het andere, uiterste. De Kerkvaders zyn in geenen deele geregtigd tot onze Aanbidding; ook verdienen zy onze Veragting niet. Waren eenigen hunner zwak en ligtgeloovig, anderen mogen geleerd en oordeelkundig genoemd worden.

In alles wat van Redenkaveling afhangt, behooren wy hun te behandelen met dezelfde onpartydigheid als hedendaagsche Schryvers; wikkende en weegende wat zy zeggen, niet wie het zegt. In 't geen op Getuigenis berust, zyn ze, in elk geval, waarin men niet kan vermoeden dat eene byzondere drift hun beheerschte, boven hedendaagsche Schriftuurverklaarders of Aantekenaars te stellen.

Ik zeg dit niet, om aan te duiden, dat wy meer op hunne braafheid af kunnen gaan; maar om te kennen te geeven, dat verscheide stukken by hun een voorwerp waren van getuigenis, die, by hedendaagsche Oordeelkundigen, enkel op gissing, of, ten besten genomen, op afgetrokkene en geleerde onderzoekingen rusten.

't Is alleen uit oude Schryvers, dat die oude gebruiken in andere dingen, zo wel als in de taal, door ons kunnen ontdekt worden, welke by hun op eenen voet stonden, met gebeurde zaaken, waarvan zy niet onkundig konden weezen. De Taal steunt, gelyk men dikwyls heeft opgemerkt, op gebruik; en oud gebruik kan, even als in alle andere gevallen van Oudheid, ons alleen door geschreeven getuigenis overgebragt worden. Daarënboven geeft de betekenis der woorden, (als 'er geen Geschilvoering plaats heeft,) geene gelegenheid tot de werking van drift; worden ze verkeerd gebruikt, het stelt de onkunde, of de kwaade trouw, des Schryvers bloot voor zyne Tydgenooten. Ik zeg daarom niet, dat wy in de uitspraak der Kerkvaderen, als Regters, moeten berusten; maar dat wy hun een onpartydig gehoor moeten verleenen, als, in veele ge-

vallen, de eenige bevoegde Getuigen. En elk moet erkennen, dat het regtstreeksche getuigenis van een eenvoudig Man, ten aanziene van eene zaak, die binnen den kring zyner kennisneeming valt, meer opmerkens verdient, dan de vernuftige gissingen van een bekwaam Geleerden, die niet uit Weetenschap van zaaken spreekt, maar de besluiten opgeeft door hem getrokken uit zyne eigene redenkavelingen, of die van anderen.

En zelfs met betrekking tot het geen bygebragt wordt, niet op kennis maar op gevoelen rustende, denk ik niet, dat de Hedendaagschen, over 't algemeen gesprooken, tot den voorrang geregtigd zyn. Wat de betwiste Geloofsstukken aanbelangt, behooren ze beiden met omzigtigheid geraadpleegd te worden, als lieden, die men met reden mag veronderstellen, met een gunstig vooroordeel, ten opzigte van de Gevoelens hunner Partye, vooringenomen te zyn. Indien 'er, ten deezen aanziene, eenig verschil plaats heeft, zal het geheel ten voordeele der Ouden weezen. 't Verloop van jaaren heeft der Kerke eene vermeerdering van geschillen aangebragt. De twisten zyn verménigvuldigd, en leerstellig beslist. 't Gevolg hier van is, dat de Godsdienstleere, veele eeuwen geleden, in geen zo Systematischen vorm gegooten was, als in deeze laatere eeuwen. Elk stuk was, in oude tyden, niet zo tot kleinigheden ontleed, en elk ding, tot de Spreekwyzen toe, by de onderscheide Secten niet bepaald met zo veel ziftende oordeelkunde, en bovennatuurkundige, om niet te zeggen, drogredenkundige verfyning. — De Kerkvaders waren, daarom, zo niet geheel vry, veel min verslaafd aan louter Menschlyke Bepaalingen, dan de laatere Schriftuuruitleggers: onder welken veelen geen anderen toeleg schynen gehad te hebben, dan de taal der Heilige Schrift zo gelykvormig te maaken, als hun eenigzins mogelyk was, met hunne eigene Geloofsleuze, en die dezelfde taal te doen spreeken, als die huns Aanhangs. Dit is de grond van den voorrang, dien ik aan de Oude, byzonder aan de *Grieksche*, Uitleggers der Schriftuure, geef, wanneer zy zich tot den letterlyken zin bepaalen; en van de agting tot welke ik de vroegste *Christen Schryvers*, met reden, geregtigd agt.

BELINDA, DE GEMAAKTE AANDOENLYKE.

Een Character.

Aan de Heeren Schryvers der Alg. Vaderl. Letteroefeningen.

MYNE HEEREN!

„ Betuigingen van Aandoenlykheid, by elk voorval, gepaard „ met het vertoon van verregaande Tederheid, en een „ vloed van woorden, die, om de geliefde benaaming te bezi„ gen, *Sentimenteel* geheeten mogen worden, geeven altoos „ veel gronds tot wantrouwen; zy verwekken het vermoeden „ van een met voordagt aangenomen Character. Menigvoud „ ligt een teder en gevoelig hart verborgen onder schynbaar „ ruwe zeden." Deeze bondige aanmerkingen, voorkomende in een uitmuntend Vertoog, getyteld: *Bedenkingen over de ongemaakte Gevoeligheid, of Aandoenlykheid, van het Hart*, onlangs in uw *Mengelwerk* geplaatst (*), vond ik met zulke sterke en eigenaartige voorbeelden opgehelderd, in een Engelsch Werkje, dat ik bewoogen werd dit kleine Stukje te vertaalen, en 't zelve UL. ter plaatzing te laaten toekomen. Ik blyf, &c.

* * *

Belinda was altoos zeer gesteld op hartroerende en vertederende Romans; de treurigst afloopende Treurtooneelen behaagden haar grootlyks. De Sentimenteele Schoonheden van STERNE stonden by haar hoog te boek. Zy hadt, door het leezen deezer Werken, zulk eene maate van Aandoenlykheid of Tederheid gekreegen, dat die beminnelyke zwakheid zich menigmaal in de gemeenste voorvallen des dagelykschen leevens vertoonde; schreijen en zugten, als of haar hart brak, hoorde men niet zelden, by gebeurtenissen, die anderen, geenzins van Menschlyk gevoel ontbloot, met een onverschillig oog beschouwden. Zy kon het denkbeeld, dat men Dieren tot voedzel slachtte, niet verdraagen. Zy verfoeide het Visschen en Jaagen als hoogst wreede bedryven. Zy stondt op het punt van bezwymen, als een Koetzier de paarden de zweep gaf, om eene hoogte op te trekken. Zy viel met de daad van zichzelven, toen een Heer op den staart van haar Kat trapte, als hy schielyk toeliep om haar Kind tegen het in 't vuur vallen te beschutten.

Naardemaal BELINDA geheel in 't Romanesque verviel, was het niet zeldzaam, dat zy Sentimenteele Alleenspraaken hieldt over Goedaartigheid en Menschliefde; en, wanneer 'er iets van eenen aandoenlyken en treffenden aart gebeurde, gaf zy doorgaans

(*) Zie *N. Alg. Vad. Lett.* V D. 2de St. bl. 449.

gaans ruimte aan haar hygenden boezem, door eene klagte op 't papier te brengen. Van een haarer Vriendinnen kreeg ik het volgend Stukje, met vryheid om 'er gebruik van te maaken.

Belinda zat, zo 't schynt, voor haar Toilet, haar Vlegten in orde schikkende, toen een Diertje, 't welk in de Wereld juist den besten naam niet heeft, en zich dikwyls indringt ter plaatze waar 't niet welkom is, uit haare krullen op haar hals viel. In de eerste vervoering van verbaasdheid en toorn, greep zy het ongelukkig schepzel, klemde het tusschen haare nagels, tot dat het met een krak zyn leeven eindigde. Het hooren van deezen krak, en het aanschouwen der verpletterde ingewanden, deedt haare Aandoenlykheid geheel ontwaaken; zy uitte dezelve in deeze Weeklagte.

„ O, Gy arme deelgenoot des leevens, vaar wel! 't Leeven „ was U buiten twyfel aangenaam, en ik heb U in haast van dit „ dierbaar geschenk beroofd. Maar zeker de Wereld was ruim „ en wyd genoeg voor U en my. 't Was flegt U te vermoorden, „ U, die eene beschutting zogt onder myne koesterende bescher- „ ming! —— ——

„ Dewyl Gy klein zyt, zyn wy gereed U als ongevoelig aan „ te zien. —— Maar ongetwyfeld hebt gy zenuwen, en tedere „ zintuigen, geëvenredigd aan de fynheid uwer Leden. —— —— „ Misschien hadt gy een Deelgenoot in uwe genegenheden, en „ een talryk Naakroost, 't welk gy met een Ouderlyk genoegen „ zaagt opgroeijen. —— 't Welk thans uw toeverzigt, helaas! „ moet derven! —— ——

„ Uw smert is zeker over. —— —— Maar ik kan niet na- „ laaten de gevoellooze wreedheid te bejammeren van zo veelen, „ die het minste Diertje, aan 't welk de Natuur den Leevens- „ adem geschonken heeft, berooven van dat Leeven, 't geen, „ hoe veragtlyk het schyne in 't oog der bedagtloozen, nog- „ thans, zo zoet, zo dierbaar is aan het kleinste Schepzel! —— —— „ Zoet en dierbaar was aan U, thans gedood Beestje! —— —— „ Helaas! dat ik moet zeggen —— *was*. —— —— Bezat ik „ het vermogen om U ten leeven op te wekken, ik zou uw lee- venloos overschot bezielen; en U koesteren in den warmsten „ hoek van uwe geliefde verblyfplaats. —— —— Maar ydele „ wensch! —— Vaar voor altoos wel! —— ——

„ Indien nogthans uwe Schim eenige weet heeft, en zwerft „ over het hoofd, 't welk gy eenmaal bewoonde, zy vergeeve „ eene haastige daad van wreedheid en geweld, welke ik tragt „ uit te wisschen, door een traan van Medelyden en Gevoelig- „ heid."

Ongetwyfeld liet belinda een traan op 't betreurde Diertje vallen, en

Flendo turgiduli rubent ocelli.

My is berigt, dat de laade van belinda's Schryftafel vol ligt met

met Treurzangen over Muizen en Rotten in vallen gevangen; over Mosschen en Roodborstjes, door de Schooljongens uit het nest gehaald en gevangen. Een Aardworm, op welke zy trapte, als zy in den tuin toeschoot om een Vlieg uit een Spinneweb te redden, heeft zy in een Treurdicht als vergood, en een beter leeven toegezegd, waarin dezelve niet meer op de aard zal kruipen, maar zich op sneeuwwitte vlerken in de lugt verheffen. Kikvorschen, Padden, Vledermuizen; met een woord, alles, wat leeven ontvangen heeft, deelt in haar tederste belangneeming en medelyden. Onaandoenlykheid is zeker te wraaken; maar de hevige Gevoeligheid, welke het minste lyden, ook der ongeagtste Schepzelen, by haar schynt te veroorzaaken, geeft allen grond, om te vermoeden, dat die Aandoenlykheid niet vry is van gemaaktheid. Eene Aandoenlykheid, zo zonderling en zo sterk, kan niet wel natuurlyk weezen.

Dan zo veel gehoord hebbende van BELINDA's tedere Gewaarwordingen ten opzigte der Dieren, vond ik my eigenaartig opgewekt, om onderzoek te doen op haar gedrag in de meer belangryke verbintenissen des Huislyken en gemeenen Leevens. Wie zou niet verwagten, dat zy, aan zichzelve in Aandoenlykheid gelyk, de getrouwste Egtgenoot, de bezorgdste Moeder, de hulprykste Menschenvriendin zou weezen; en in dat gevoelig Hart aan die gepaster Voorwerpen eene eerste plaats gunnen.

Dan, by naspeuring, heb ik ontdekt, dat haare Geaartheid zo grillig, veranderlyk en geweldig was, dat haar Man menigmaal, om rust te zoeken en te vinden, het huis moest ruimen. Geduurende eene zwaare ziekte haars Egtgenoots, was zy hem zelden gaan zien, en hadt geene bezorgdheid altoos laaten blyken. Zy zat, onder het leezen van een Roman, te schreijen, op den eigen dag dat de ziekte een keer stondt te neemen, door een geweldige koorts, en de Geneesheer zyn toestand voor zeer twyfelagtig, zo niet wanhoopig, verklaard hadt. —— Hersteld zynde, was hy, op haar raad, eene Reis na de *Oost-Indien* gaan doen, om hunne middelen te verbeteren. Met veel aandoening nam hy van haar afscheid; maar zy was bezig met zich aan te kleeden, om Mejuffrouw SIDDONS in *Caliston* te zien speelen, en kon onmogelyk veel tyds spillen in het neemen van een plegtig afscheid; iets 't geen zy boven alle dingen wraakte. Doch, dien zelfden avond viel zy in Schouwburg in zwym, toen Mejuffrouw SIDDONS eerst te voorschyn tradt, en eer die Tooneelspeelster nog een enkel woord gesprooken hadt.

Haar Man hadt twee aartige kleine Jongens onder haar opzigt gelaaten. Die Knaapjes waren gezond, leevendig, speelziek, en maakten menigmaal een geweld in huis, 't welk zy niet kon verdraagen, dewyl zy bezig was om eene Hoofdrol te leeren in een Treurspel, 't welk op eene Liefhebbery-Tooneel, van een Heer, die 't zelve op zyne kosten, tot eigen vermaak, hadt doen vervaardigen, zou vertoond worden. —— BELINDA besloot

ftoot daarom haare Jongens in een Kostschool te bestellen; en verklaarde, in alle gezelschappen, dat zy het voor een der eerste Moederlyke Pligten rekende, zorg te draagen voor de goede Opvoeding haarer Kinderen. Zy bestelde op de School, dat de Kinderen op Zondag, en andere Verlofdagen, daar zouden blyven, en niet t'huis komen voor de wederkomst van hun Vader. Thans hadt zy een nieuw Treurspel onder handen, onder den Tytel, van de *Bedroefde Moeder*, of de *Vrouw Weduwe.*

Schoon zy niet zeer op haar Man gesteld was, die een eenvouwdig goed Character bezat, doch geheel ontbloot van die Aandoenlykheid, waarin zyne Vrouw zo veel stelde; schoon zy geen genoegen schiep in haare Kinderen, haar zo hinderlyk in het voortzetten haarer liefhebberyen, dagt ik nogthans, dat BELINDA, die met zo veel aandoenlykheids sprak over Onheilen, over Goeddaadigheid, over Menschlykheid, over Liefde, en Medelyden betoonde met een Diertje waarop men trapt, niet dan ryklyk de milddaadige hand zou openen voor alle haare Medemenschen, die in druk haare hulp en bystand verzogten. Doch hierin was ik ook grootlyks misnomen. Een Werkman, aan haar huis bezig, viel van een stelling drie verdiepingen hoog, en brak zyn been. De Voorbygangers namen hem op, klopten aan de deur, en verzogten dat hy binnen gelaaten mogt worden, tot men om een Wondheeler zou gezonden hebben; doch ik hoorde haar, op den stoep gekomen, met eene stem die aan 't einde van de straat gehoord kon worden, verklaaren: „ Hy zal hier niet ingebragt worden. Wy zouden grooten over„ last daarvan hebben. Breng hem terstond na 't Gasthuis; sluit „ de deur JAN! hoorje JAN!" —— De voorbygangers, om geen tyd te verzuimen, bragten den ongelukkigen in het naaste Bierhuis, waar de Kroegeman, met een kroes Bier in de hand, en een niets beduidende vloek, zeide: „ Laat hem binnen ko„ men! hy is welkom; hier jy, leg hem in myn eigen bed; „ hy zal het noodige hebben; betaalt hy my niet, hy is tog „ ongelukkig, het zal my niet deeren. Kom laaten wy eens „ drinken op zyn spoedig herstel! Arme Karel! Ik wed dat hy „ Vrouw en Kinderen heeft, en dat zy gebrek zullen lyden tot „ hy weder uitgaan en werken kan. Ook voor deezen moet „ gezorgd worden, ik zal het aan myn vast gezelschap zeggen, „ 't bestaat uit welmeenende Lieden, ik weet, zy zullen tot „ dit onderhoud intekenen."

't Was waar, de Man had, gelyk deeze hupsche Man giste, Wyf en Kinderen. 's Anderen daags 's morgens vervoegde hy zich aan 't huis van BELINDA met een Verzoekschrift, zeer hartroerende opgesteld door een Regtsgeleerden, die zelve nooit iets gaf. BELINDA hadt aan haare Dienstboden last gegeeven, om in die week, als 'er iemand kwam, te zeggen, dat zy niet t'huis was. In de daad, zy had te gewigtige bezigheden om zich te laaten stooren; want zy was aan 't schryven van een Treurzang op een

een gestorven Schoothondje, en van voorneemen, om haar Vertoog aan de Hertoginne, over de ongelegenheden waarin zich de arme Werklieden bevonden, af te schryven.

Met deeze onderrigtingen was ik te over voldaan, en begon myne hoogagting en eerbied te verliezen voor Dames en Heeren van eene overdreevene Aandoenlykheid, en die, by de minste gelegenheden, zulk eene maate van Sentimenteelheid betoonen, dat elk zich des verwondere. Ik stelde voor zeker vast, dat 'er meer gezond Verstand, en waare Goedhartigheid, by de eenvoudige moederlyke Huisvrouw, die zich niet verheven waant boven het waarneemen van haare huislyke pligten; en by den eenvoudigen, geen gerugts maakenden braaven Man, gevonden wordt, dan, over 't algemeen, by die hoog opgeevers van sterke Gemoedsaandoeningen, en steeds den mond vol hebben van fyner gevoel dan men bespeurt by anderen, die voorts met hun, in rang, middelen, en opvoeding, gelyk staan.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

De aandoeningen der Jeugd zyn zeer verschillende van die der volwassen Jaren; en de aandoeningen der Ouden verschillen weêr oneindig van die beiden. —— In de Jeugd werkt de Ziel alleen door het gevoel, door de Zintuigen ontvangen, dat maakt op haar den sterksten indruk, —— en hoe meer deze door veranderingen afgewisseld word, des te gevoeliger zyn de aandoeningen. —— De Volwassen Jaren, wel opgeleid, verkiezen goede orde, en de daaruit ontstaande neigingen, tot eene hebbelykheid gemaakt zynde, beminnen een goeden smaak. —— Het uitwendige, dat door gevoel op de Ziel werkt, word beredeneerd, en de indrukzels, daaruit geboren, worden eener ernstige overweging waardig geschat. —— Dan, in den Ouderdom, neemt de gevoeligheid af; de indrukzels hebben dan weinig of geene vermogens meer; eene koele onverschilligheid vervangt alle driftige bejaging; —— alles krygt, om zo te spreken, eene gansch andere gedaante; de geheele Natuur schynt te veranderen; en de Mensch word min of meer koel, ja onverschillig, voor alles wat hem in zyne Jeugd sterk aandeed.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

VERHANDELING OVER DE SCHADELYKHEID VAN HET VERAGTEN VAN GOEDEN RAAD, EN 'T VERSMADEN VAN WELMEENENDE VERMANINGEN, UIT LEERZAME VOORBEELDEN AANGEWEZEN.

(*Vervolg van bladz.* 413.)

Beschouwden wy onlangs eenige voorbeelden der beklagenswaardigste gevolgen, welke het versmaden van de welmeenendste raadgeving gehad heeft, uit de vroege aloudheid; welaan, laat ons nu, ter sterkere waarschouwinge, het oog nog vestigen op latere tyden; die ons geen min treffende voorbeelden hiervan aan de hand zullen geven. —— Men vestige, ten dezen opzichte, in de eerste plaats, de aandagt op het aloud en wyd vermaard Egypten, ten tyde als Gods oude Volk den drukkenden last van den dwingeland Farao niet langer torschen kon; toen derzelver schouders onder het gewigt der harde slaverny bezwyken moesten, en zy de bitterste klagten tot hunnen God in den Hemel zonden, hem om hulp smeekende; ten einde uitkomst uit hunnen jammerstaat, uit die drukkendste Slaverny, te erlangen. — By dit Volk, het Volk van Israël, zullen wy de doorslaandste voorbeelden van het versmaden van den besten raad, het veragten der heilzaamste, der welmeenendste vermaningen aantreffen. Voorbeelden, die ons overtuigend zullen doen zien, welke beklagelyke gevolgen dusdanig een gedrag na zich sleepen. Israël klaagde aan God, —— de Almagtige hoort het geroep zyns Volks, zyne magtige hand zend hulp uit de hoogte, die de knellende banden der Slaverny verbreekt. Hy voert hen, na het verrigten van een aantal van de verbazendste, van de ontzettendste, Wonderen, uit het Slavenhuis van Egypten; spyst hen in de Wildernissen; — leid hen, door eene woesteny, naar het Land hunnen Vaderen toegezegd; —— een Land vloeijende van Melk en Honig, — van alles rykelyk voorzien, naar het vette Kanaän, om hetzelve erfelyk te bezitten, op dat ook hun-

hunne kinderen, hunne late nakomelingen hetzelve zouden bewoonen; mits zy luisterden naar de stem van hunnen God, en gehoorzaamden aan de bevelen, aan den raad van hunnen getrouwen, van hunnen wyzen, van hunnen kloeken Leidsman, Mozes, en niet afweken van de bevelen hun van God door hem gegeven.

Wat is hier van 't gevolg? Gehoorzaamt Israël aan de stem van zynen Heere — aan de bevelen van zynen God? — Luistert Jakobs Nageslagt naar den wyzen en verstandigen raad van zynen voorzigtigen, van zynen getrouwen, Leidsman? — Gehoorzaamt het aan zyne vermanende bevelen? — Wel verre van daar! Schoon Israël overtuigd was, dat Mozes, op Godlyk bevel, hen wonderdadig uit het Land der dienstbaarheid gebragt, en in vryheid herfteld, had; — schoon de wonderdadige redding uit Egypten, de verbazende uitvoering uit het zelve, en de verlossing van deszelfs verhitten vervolger, hun de overtuigendste bewyzen opleverde, dat de Almagtige met hun, en hun Beschermer, was; — het had echter den rechten invloed niet op hun gedrag. — Want ziet! Nauwlyks waren zy door de almagtige — de sterke, hand van hunnen Verlosser, — van Jakobs God, het geweld van hunnen bloeddorstigen Vervolger, ontkomen: — Nauwlyks waren zy door het midden der Zee, (ô verbazende Almagt!) die alle hunne Vyanden en Vervolgers had verzwolgen, heên gevoerd, en in veiligheid gebragt: — Nauwlyks hadden zy het Diensthuis van Egypten verlaten, en in de Woestyn voet aan Land gezet, of, zie daar! zy vallen, als riekten zy nog de Vleeschpotten, en het Wildbraad, van Egypten, zy vallen moedeloos aan 't klagen, en verwyten hunnen grooten Verlosser, dat Hy hen gevoerd heeft in een woest Land, waar ze van honger vergaan, en van dorst versmagten; — zy haken om weêr te keeren naar dat Land, waar hunne buiken vet gemest waren met Vleesch en allerleie lekkernyen; zich verbeeldende nog het prikkelend Wildbraad, en de geurigste Spyzen, aldaar te smaken. — Nauwlyks waren zy uit de harde dienstbaarheid, voor hun zo ondragelyk, en waarover ze zo zware klagten hadden uitgeboezemd, verlost; nauwlyks den gewissen ondergang ontkomen, of, zie daar! zy veragten, zy versmaden allen goeden raad, en weigeren te luisteren naar de getrouwe vermaningen. — Dan, welke waren de gevolgen van hun verkeerd gedrag — van hun snood bestaan, waarmede zy, geduurende den tyd van

veertig jaren, die ze zwervende in de Woestyn doorbragten, bleven volharden; des God klaagde, zo lang over hun verdriet gehad te hebben?

Was het gevolg van het versmaden van zo vele trouwhartige en heilzame vermaningen; —— van het niet in agt nemen van de oprechtste, de ongeveindste, raadgevingen; —— van het flauw gedenken aan, of het geheel veronagtzamen van, zo vele Wonderen, door de Hand des Almagtigen, ter hunner redding uitgevaren, ter hunner behoudenisse gewrogt; —— van het ondankbaar beantwoorden aan zo vele onwaardeerbare gunstbewyzen; —— waren, zeg ik, de treurige gevolgen van dit alles niet, voor de gehele Natie, — ten hoogste beklagenswaardig! Zulk een schandelyk, zulk een snood, gedrag sleept, voorwaar, niets minder met zich, dat dat die balsturige Israëliten gins en herwaards moesten zwerven, door de dorre en zandige Wildernissen van het woest Arabiën. —— En hoe dikwerf wierden zy, in deze barre Woesteny, strenglyk getugtigd, door de slaande hand der getergde Godheid? Hoe vaak hadden zy, met onoverkomelyke rampen, wegens hunne murmureringen, geduurende hun omzwerven, op de zigtbaarste wyze te worstelen? Hoe menigmalen wierden zy met ramp op ramp, met wederwaardigheid op wederwaardigheid, bezogt? Moest hen dit niet tot nadenken brengen? — Maar neen! Dat alles was te vergeefs! — Dit hardnekkig Volk, dat naar geene vermaningen luisterde, was ook niet te beteugelen, door de gedugtste straffen. Noch zegeningen, noch oordelen, waren in staat, om hen te bepalen, by hunne onvermydelyke verpligtingen. Hun wangedrag, hun muitzugt, hunne murmureringen, maakten den getrouwen Leidsman, Mozes, zo moedeloos, dat hy, hoe zagtmoedig anders, zichzelven niet altoos meester bleve. —— Hunne snoode Afgodery vervoerde hem tot zulk eene woede, dat hy de Tafelen der Wet, onmiddelyk van God ontvangen, voor het aangezigte van gansch Israël vergruisde. —— Ja dit Volk, hoe zeer door de zigtbaarste bewyzen, en de gedugtste tekens, overtuigd, dat de Allerhoogste hem tot hun gezonden had, en hy niet anders dan de uitvoerder der bevelen van zynen grooten Koning, van den Almagtigen zelven, was, — wederstreefde hem nogthans geduurig; en hun euvelmoed bragt hem, ten laatste, tot een soort van vertwyfeling, die hem tot eene wanhopige daad deed overslaan; waar over God zyn regtvaardig ongenoegen toonde,

 en

en die de oorzaak was, dat hy zyne Voeten niet in het beloofde Land, in Kanaän, gezet heeft; maar in de Woestyn is gestorven. En dit, dit was ook het treurig gevolg voor ver het grootste deel van het gansch Israël, dat uit Egypten getogen was. Alle die genen, welken toen den ouderdom van twintig jaren bereikten, zyn in de Woesteny gestorven; daar vonden zy allen hun graf. Van de, buiten de minderjarigen, en de Leviten, 600,000 getelde zielen, die uit Egypten uitgetoogen waren, bereikten slegts twee Persoonen, Caleb en Josua, het beloofde Land, het vette Kanaän. Van de 600,000 Menschen waren 'er, na verloop van veertig jaren, slegts twee overig; alle de anderen waren, binnen zo korten tyd, in de Woestyn omgekomen. Een gansch nieuw Geslagt beërft het Land aan Abrahams Kroost beloofd; om dat hunne Vaders den Rotssteen hunnes heils verlaten hadden. „ Want, zo „ waarachtig als ik leve! (had de Heere gesproken,) „ indien ik ulieden zo niet en doe, gelyk als gy in myne „ ooren gesproken hebt. Uwe doode Lighamen zullen „ in deze Woestynen vallen, en alle uwe getelden, naar „ uw geheel getal, van twintig jaren oud en daar boven, „ gy die tegen my gemurmureerd hebt; zo gy in dat „ Land komt, over het welk ik myne hand opgeheven „ hebbe, dat ik u daar in zoude doen woonen, behalven „ Caleb, de Zoon van Jephunne, en Josua, de Zoon van „ Nun!" —— Ziet daar de gevolgen van Israëls snood gedrag, van het verwaarloozen der beste bevelen! ——

Dit Volk intusschen was, om der Voorvaderen wille, als afkomstig uit Abraham, Izaäk en Jacob, het geliefde Volk van God. Hy had het uit alle Natien, uit alle Geslagten, van den Aardbodem uitverkoren. „ Hy tog maakte „ aan Jacob zyne Wetten, en aan Israël zyne Inzettingen, „ bekend, zo als Hy aan geen Volk op de gansche We„ reld deed." —— Door een plegtig verbond in de Woestyne, had hy zich reeds aan het zelve verbonden; —— daar had Hy, door gedugte tekenen, het zelve afgezonderd; en hun op de plegtigste wyze verklaard: „ Ik ben „ de Heere, uwe God, die u uit Egyptenland, uit den „ Diensthuize, uitgeleid hebbe." —— Na veertig jaren omzwervens in de barre Wildernissen, brengt hy ook het jonger Geslagt, na dat hy het ouder regtmatig had doen omkomen, door eene onweerstaanbre magt, in het Land hunner Vaderen, —— in het Land aan hen beloofd, en reeds voor veele jaren aan het Zaad van Abraham toegezegd.

Nu moet alles voor Israël bukken. —— Geen Wonder! De magtige hand van hunnen God beſchikt hun Heil; zy overwinnen waar ze verſchynen; en wie hen tegen trekt word verſlagen: —— Zy overwinnen, en gansch Kanaän word hun, naar Gods belofte, ten eigendom. —— Byaldien zy nu voorts getrouw gebleven waren aan hunne beloften, plegtig aan Horeb gedaan, hun God, de onveranderlyk getrouwe, zou hen niet verlaten, maar gerigte, en heil, beſchikt hebben, tegen alle Volken der Aarde. Dan, zy wierden wel ras ontrouw, — en verlieten hunnen Almagtigen Redder; het geen veroorzaakte, dat God hun met zyne Strafgerigten moest bezoeken; des Hy toeliet, dat magtige, geweldige, Volken, op Israël aanvielen, en het zelve zeer benauwden. —— Zy hadden, in plaats van te luisteren naar de ſtem des Vermaners, in ſtede van zich naar hunne verbintenis te gedragen, en hunnen pligt te betragten, welken zy aan hunnen Heer en Koning verſchuldigd waren, hunnen weldoender en God, door wien ze verlost waren, verſmaad. —— Eerlang ſlaan ze opentlyk aan 't muiten tegen den Allerhoogſten: —— zy wederſtreven den Rigter, welke hen beſtiert, in plaats van eenen Koning, in den naam van God zelven: —— zy verzetten zich tegen den besten en braafſten Man; —— en murmureeren tegen Samuel; dien God tot hunnen Rigter geſteld had: —— zy weigeren langer van hem geregeerd te worden, en eiſchen een Koning, gelyk andere Volken met dien luister pralen. —— ô! Verdwaasd Israël! gewillig ſmeed gy de Ketens der Slaverny voor uwe vrye halzen! —— Onzinnige Natie! die zelve het juk van dienstbaarheid op uwen nek neemt: — wel dra zult gy gebukt gaan, en voor uwe dryvers, als de dienstbaarſte Slaven, in het ſtof nederknielen. Wispelturig, verhard en trouwloos Joodendom! —— Hoe onbezonnen ſlaat gy de heilzaamſte raadgevingen in den wind! Hoe kunt gy, tegen den besten raad aan, doldriftig doordruiſchen, onbeſchaamd in uwe buitenſpoorige eiſchen volharden, en blyven verkiezen, het geen tot uw eigen verderf ſtrekt! —— Doldriftig en onbeſchaamd Geſlagt! te laat, helaas! te laat, zult gy u over uwe dwaasheden beklagen! —— Gy begeert en wilt eenen Koning hebben. —— De lang getergde Godheid word uwe rebelleringen en murmureringen tegen hem moede: —— de langmoedigheid des Almagtigen is ten einde: —— zyn regtvaardige Toorn begint te ontvlammen; —— En, zie daar! „ Hy ſchenkt Israël

„ eenen Koning in zynen Toorn!" —— Welke zullen, ô Israël! de gevolgen uwer razende uitzinnigheid zyn? Al ras zal de beklagelyke uitkomst leeren, dat gy u deeze ongelukkige dwaasheden euwig zult hebben te beklagen!

Eene volgende beschouwing der lotgevallen van dit Volk zal ons duidelyk doen zien, hoe de eene dwaasheid de andere voortbragt; en hoe de Joodsche Natie telkens van kwaad tot erger voortsloeg. 't Zal niet noodig zyn hiertoe op alle byzonderheden staan te blyven; waardoor wy ook te wydloopig zouden worden. Genoeg zal het zyn, het oog te vestigen, op de drie merkwaardigste lotgevallen dezes Volks, waarin het bovenal de treurige gevolgen van hun verkeerd bestaan ondervonden heeft: het welk het onderwerp onzer volgende Bespiegelingen zal zyn.

C. v. D. G.

DE VERANDERING DER LUCHT BY DE ADEMHAALING, EN DE VOORTBRENGING DER DIERLYKE WARMTE, ONTVOUWD, door G. SCHUTTE, *Med. Doct. te Amsterdam.*

Daar is mogelyk geen stuk in de geheele Natuurkunde, waarop de Geleerden zich meerder hebben afgesloofd, dan op het onderzoek, wat nut de Ademhaaling deed voor het dierlyke leven. Van de vroegste tyden af, van de tyden van *Empedocles* en *Aristoteles*, tot op die van *Boerhaave* toe, hebben duizenden te vergeefs getracht dit raadzel op te losfen, en het zoude noch onder de verborgenheden der Weetenschappen behooren, had hierin niet de Scheikunde op het onverwagtst de Geneeskunde voorgelicht. De ontdekking der Kunstluchten, door den Heer *Priestley*, en de hier uit ontstaane verbetering der tegenwoordige Scheikunde, hebben ook ten deezen opzichte een licht verspreid, dat dit te vooren geheel en al duister stuk, thans, zo al niet volkomen, ten minsten merkelyk opgehelderd heeft. Wy kunnen daarom niet nalaaten onzen Landgenooten iets over het nut der Ademhaaling mede te deelen; met geen ander oogmerk, dan om aan te toonen, wat groote invloed de tegenwoordige Scheikunde op de Geneeskunde heeft, en om haar, langs deezen weg, aan te spooren tot beoefening eener Weetenschap, die, vroeg of laat, een der voornaamste bronnen worden zal, waaruit men de kennis van het Dierlyke Lichaam zal moeten ontleenen.

Het

Het is thans algemeen bekend, en het word door de Scheikundigen dagelyks proefondervindelyk beweezen, dat de Dampkring, die ons omringt, en waarin wy leeven, geenzins een element zy; maar dat dezelve is te zamengesteld uit twee geheel en al tegenstrydige Luchtvormige Vloeistoffen, waarvan de eene de eigenschappen bezit van het vuur heviger te doen branden, een kaars helderer te doen vlammen, en, voornaamentlyk, om het dierlyke leven te onderhouden; de andere, daarentegen, het brandend vuur en de vlammende kaars oogenblikkelyk uitdooft, en het dierlyke leven aanstonds doet ophouden. Deeze twee Luchtvormige Vloeistoffen, waarvan wy de eerste de Levenslucht, de tweede, uit hoofde zyner doodende eigenschap, de doodende Lucht noemen zullen, bestaan in den Dampkring in eene zo verschillende evenredigheid, dat met 100 deelen Dampkringslucht, 27 deelen Levenslucht, en 73 deelen doodende Lucht, vermengd zyn. Zy zyn echter niet zodanig vermengd, dat zy nooit van elkander kunnen gescheiden worden. Integendeel, even als alle de Lichaamen in de Natuur, volgen zy de wetten der Scheikundige verwandschap of onderlinge betrekking, zo sterk, dat, zo zy eenig lichaam aantreffen, waar mede zy in eene naauwere betrekking staan als met elkander, zy zich onderling verlaaten, zich met dat lichaam vereenigen, en zich dus volkomen van elkander afscheiden. Op deeze haare eigenschap berusten veele verschynselen, die wy dagelyks in de Natuur waarneemen, en veele bewerkingen, die wy voorheen in de Scheikunde als onverklaarbaar aanmerkten, worden hier door in het klaarste daglicht gesteld; zo zien wy, dat de Metaalen, wanneer zy door het vuur tot een zekere graad van warmte gebragt worden, meer betrekking, meerder verwandschap hebben, tot de Levenslucht, als deeze tot het andere deel der Dampkringslucht tot de doodende Lucht heeft. Wat gebeurt hier door? De Levenslucht verlaat dit andere deel, en vereenigt zich met het Metaal, en dit Metaal word hier door tot zyn staat van kalk gebragt. Stelt men eenige Lichaamen, welke een zuur beginsel by zich hebben, al mede in die gesteldheid, dat zy eene meerdere betrekking tot de Levenslucht hebben, dan deeze tot de doodende Lucht heeft, waarmede hy vereenigd was, zo trekken deeze Lichaamen de Levenslucht aan, en zy veranderen hierdoor in zuur. Door deeze eigenschap is het, dat de Fransche Scheikundigen de Levenslucht *gaz oxigène*, een Grieksche benaaming,

ming, welke zuurmaakend, zuurteelend betekent, genoemd hebben. Op deeze wyze maaken wy thans uit de Zwavel, uit de Phosphorus, door ze te verbranden en met de Levenslucht in aanraaking te brengen, Vitriool- en Phosphoruszuur; op dezelfde wyze kunnen wy ons ook voorzien van de vaste Lucht, die niets anders is dan een zuur in eene Luchtvormige gedaante; by dit laatste zuur moeten wy echter noch een oogenblik stilstaan, om dat het zelve by de Ademhaaling eenen zo voornaamen rol speelt. Men heeft gezien, dat, wanneer men, in eene zekere hoeveelheid Levenslucht, een bepaald gewicht houtskool laat branden, de zuivere Lucht tot vaste Lucht veranderd word, en tevens zo veel van gewicht toeneemt, als het gewicht der kool, die by deeze bewerking geheel en al verdwynt, bedraagen heeft. Men heeft wyders opgemerkt, dat deeze zelfde zelfstandigheid, welke het weezen der kool uitmaakt, door het geheele Plantenryk verspreid was, en men heeft besloten, dat deeze stof een der voornaamste bestanddeelen der Lichaamen uitmaakte, zo dat men, waar men vaste Lucht ontmoette, deeze kool vereenigd met Levenslucht aanmerkte.

Ik keer weder ter zaak, en herhaale, dat, wanneer de Dampkringslucht Lichaamen aantreft, waarmede zy meerdere betrekking heeft, dan 'er onderling tusschen zyne deelen stand grypt, deeze deelen elkander verlaaten, en zich vereenigen met dat Lichaam, waarmede zy in eene zo naauwe betrekking staan. Wanneer nu, by de Ademhaaling, de Dampkringslucht in aanraaking gebragt word met het bloed, zo is de betrekking tusschen zyn eene deel de Leevenslucht en het bloed grooter, dan 'er was tusschen de Levenslucht en de doodende Lucht; daardoor verlaat deeze Levenslucht de doodende Lucht, en vereenigt zich met het bloed.

Doch dit bloed, door het geheele Lichaam omgevoerd zynde, moest nu wederom door de Longen heen dringen, om naar het Linkerhart, en vandaar door het geheele Lichaam, te loopen. Het was in deezen doortocht sterk bezwangerd geworden met die zelfde stoffe, welke ik zo even zeide, dat het weezen der Houtskool uitmaakte, en dat een voornaam bestanddeel van het Plantenryk was; hierdoor moest het dan natuurlyk gebeuren, dat de Leevenslucht zich met deeze koolstof vereenigde, en met dezelve de zogenaamde vaste Lucht, of, om met de hedendaagsche Scheikundigen te spreeken, het Koolzuur uitmaakte.

Is dit zo, dan moet ook de uitgeädemde Lucht niet alleen het

het eene bestanddeel der Dampkringslucht, de doodende Lucht, bevatten; maar dan moet 'er met deeze doodende Lucht eene zekere hoeveelheid vaste Lucht vermengd weezen. En dit hebben de Proeven, met de uitgeädemde Lucht, ten dien einde opzettelyk genomen, allerovertuigendst beweezen; men heeft uit dezelve geleerd, dat van de 100 deelen uitgeädemde Lucht, 'er steeds 12 óf 13 deelen vaste Lucht waren, die alle eigenschappen bezat en alle overeenkomst had met de vaste Lucht, die op andere wyzen verkreegen was.

Dan eene zodanige overgang van twee zelfstandigheden tot een Lichaam, gelyk van de Koolstof en de Leevenslucht tot vaste Lucht, kan geen plaats hebben, of 'er moet in de graaden van warmte van deeze Lichaamen eene wezenlyke verandering gebooren worden. Deeze stelling zal men ras genoeg bevatten, indien men de volgende eigenschappen der warmte slechts in opmerking neemt. Alle Lichaamen hebben eene zekere hoeveelheid warmte (*), welke zo zeer tot haare gedaante behoort, dat, wanneer dezelve merkelyk vermeerdert of vermindert, deeze Lichaamen van gedaante veranderen, en van vastheid tot vloeibaarheid, van vloeibaarheid tot Luchtvormigheid, overgaan, of, omgekeerd, van Luchtvormige, vloeibaare, van vloeibaare tot vaste Lichaamen worden. Zo ziet men ys, door vermeerdering van warmte, tot water, water, door vermeerdering van warmte, tot damp, overgaan, en, door vermindering van warmte, kan damp tot water, water tot ys, worden. Deeze warmte noemt men vaste warmte, om dat ze in de Lichaamen, zo lang zy niet van staat veranderen, vast aanweezig blyft; maar veranderen deeze Lichaamen van staat, en worden zy, van Luchtvormig, vloeibaar of vast, dan verlaat deeze warmte de Lichaamen, en zy word gezegd vry te zyn. Nu hebben alle Lichaamen, in haaren uitgebreidsten staat, den grootsten trap van warmte; ver-

(*) Zeer oneigen gebruik ik hier het woord warmte. Warmte is de gewaarwording, veroorzaakt door een beginsel, dat in alle Lichaamen meer of min aanweezig is, en dat, tot eene zekere hoeveelheid opgehoopt, by ons de gewaarwording van warmte doet ontstaan. Ik had het zelve daarom *het warmmaakend beginsel* moeten noemen. Om echter alle omslagtigheid van woorden voor te komen, heb ik my liever by onze oude spreekwyze willen houden, en achtte het genoeg, nu ik den juisten zin van het woord aangetekend heb.

verminderen zy in uitgebreidheid, zo verminderen zy ook in warmte, of liever, zy kunnen alle haare warmte niet in zich beslooten houden, zy laaten ze daarom los, en deelen ze aan andere Lichaamen, die in de nabuurschap zyn, mede. Dit gebeurt ook by de Ademhaaling. Wanneer de Levenslucht zich met de Koolstof vereenigt, en met dezelve de vaste Lucht maakt, verliest de Levenslucht veel van zyne uitgebreidheid, zy beslaat nu maar ⅓de van de plaats, die zy te vooren had ingenomen, zy verliest dus nu ⅔de van haare uitgebreidheid, zy kan daarom niet meer alle die warmte in zich beslooten houden, die zy te vooren in zich gekeetend hield; deeze warmte word daardoor, van vaste warmte tot vrye warmte, gemaakt, en kan zich, met alle de in de nabuurschap zynde Lichaamen vereenigen; zy vereenigt zich daarom met het bloed, en geeft aan het zelve die graad van warmte, die 'er van de Levenslucht, by zyne verandering tot vaste Lucht, was vry geworden. Dit bloed, dat nu aanstonds door het geheele Lichaam staat heen te stroomen, deelt nu ook, op zyn beurt, zyne vrye warmte aan die deelen, welke het voorby loopt, mede, en onderhoud aldus die gelyke graad van dezelve, die 'er, tot instandhouding van het Dierlyk Leven, benoodigd was.

Op deeze eenvouwige wyze kan men, nu het werk der Ademhaaling, en de noodzaakelykheid die 'er was voor de Dieren met warm bloed bedeeld, om naamentlyk deeze vloeistof in eene onmiddelyke aanraaking met de Dampkringslucht te brengen, verklaaren. Zy moesten door de Longen van eene stoffe gezuiverd worden, die haar door de spyzen was medegedeeld, en die voor den omloop van het bloed zeer schadelyk was, terwyl 'er, door de wyze, waarop deeze ontlasting gebeurde, zo veel warmte aan haar wierd gegeeven, als zy tot de instandhouding van haar leven nodig hadden. 'Er zyn echter Natuurkundigen, die meenen, dat 'er by de Ademhaaling meer gebeurt. De Heer *Girtanner* is van gevoelen, en hy heeft getracht dit met proeven te staaven, dat 'er ook Levenslucht in het bloed wierd opgeslorpt; zo deeze stelling doorgaat, kan men zeker oneindig meer verschynselen der Dierlyke Huishouding verklaaren, dan wanneer wy alleen de ontlasting der Koolstof aanneemen; doch alzo deeze proeven dit niet volkomen schynen te bewyzen, en dezelve even zo wel uit onze Theorie kunnen ontvouwd worden, zo kunnen wy deeze stelling tot nog toe niet aanneemen, voor al eer dit door nadere proef-

neemingen klaarder bevestigd is. Mogelyk zullen wy, in het vervolg, dit gevoelen van den Heer *Girtanner*, als ook zyne geheele Theorie over de irritabiliteit, nader aan onze Leezers mededeelen. Thans zullen wy niets anders aanneemen, als dat by de Ademhaaling het bloed van de Koolſtof gezuiverd word, en dat door deeze zuivering de Dierlyke Warmte word voortgebragt.

Wat veranderingen ondergaat nu het bloed door deeze ontlasting van Koolſtof? De Scheikundige proeven hebben geleerd, dat het hier door rooder van kleur word, dat het zyne coagulabiliteit merkelyk verliest, dat het dunner is, en dat het de gevoelige vezels meerder prikkelt. Deeze eigenſchappen maaken het gewis meer geſchikt voor den omloop, en geeven aan het zelve dat vermogen, zonder welk geen Dierlyk Leven kan onderhouden worden. Doch, gelyk de geheele Natuur in een zeker evenwicht, en in een juiste harmonie van alle zyne deelen, beſtaat, zo is het ook ten deezen opzichte geleegen; word 'er te veel Koolſtof van het bloed ontlast, iets dat, door de vermeerderde proportie van Levenslucht tot doodende Lucht, natuurlyk, gebeuren moet, dan prikkelt het zelve te veel de gevoelige vezel, en het is al te geſchikt voor den omloop; het ſtroomt nu met een meer dan behoorlyke kracht door de vaten heen, en het zoude den Mensch blootſtellen aan alle de gevolgen, die uit eenen vermeerderden omloop van het bloed natuurlyk voortvloeijen moeten.

Zo men nu deeze eenvouwige verklaaring eens tot het Theoretiſche en Practiſche gedeelte der Geneeskunde wil overbrengen, hoe veele verſchynſelen zullen wy dan niet volkomen oplosſen kunnen, die voor ons te vooren geheel duister waren! Wat nuttige Practiſche Leeringen zullen wy hieruit niet kunnen afleiden! Langs wat zekeren weg zullen wy niet geleid worden, om, vooral in de Borstziekten, onzen Lyderen een geſchikte Lucht te doen inademen! Ik kan thans by dit alles niet ſtilſtaan, maar, wanneer ik over de Theorie van *Girtanner* nader handele, zal ik eenige Geneeskundige gevolgtrekkingen uit deeze Leer afleiden. Voor deeze keer zal het my genoeg zyn, indien ik aan myne Landgenooten het nut aangetoond heb, dat 'er voor ieder Artz uit de beoeffening der Hedendaagſche Scheikunde ontſtaan moet.

ONT-

ONTDEKT BEDROG WEGENS DEN ZOGENAAMDEN PIERRE DU SOLEIL, OF ZONNESTEEN. In eenen Brieve van den Heer DE SAUSSURE, *den Zoon*, aan den Heere DE LA METHERIE.

(*Journal de Physique.*)

MYN HEER!

Ik zal gebruik maaken van een zonderling verschynzel, 't welk een kunstige zamenvoeging, die, zo ik geloof, niet bekend is, my aanbiedt, om te toonen, dat men niet te zeer op zyne hoede kan wezen tegen voorgewende Nieuwigheden in de Natuurlyke Historie, die zekere Kooplieden, in Delfstoffen, ons menigmaal te koop aanbieden.

't Is weinig dagen geleden, dat een deezer Kooplieden, voor een vry hoogen prys, aan een Liefhebber een witten ondoorzigtigen Steen verkogt, opmerkenswaardig door deszelfs eigenschap van, (als men denzelven langzaam in een lepel warm maakte) de kleur en de doorschynendheid van de schoonste Topaats te verkrygen. Deeze Steen, in gedaante en grootte vry gelyk aan een witte Boon, werd door den Koopman *Pierre du Soleil*, of *Zonnesteen*, geheeten; dezelve werd, naar zyn zeggen, in de Zanden van *Armenie* gevonden; en men kende denzelven aan de eigenschap van over dag doorschynend, en 's nagts ondoorschynend, te weezen, uit hoofde van de uitwerking die de tegenwoordigheid der Zonnestraalen op dien Steen deedt.

Op den oorsprong van dit verschynzel peinzende, viel my in de gedagten, dat deeze *Zonnesteen*, veelligt, niets anders ware dan een *Hydrophane*, doortrokken van eene zelfstandigheid als Wasch, 't welk de eigenschap heeft van, gesmolten, doorschynend, en gestold, ondoorschynend, te weezen; en dat deeze *Hydrophane*, dus doortrokken, by het warmen eene doorschynendheid aannam, om dezelfde reden dat zy te vooren, bevogtigd wordende, doorschynend werd.

Ik liet daar op een *Hydrophane* in gesmolten Maagden-Wasch weeken, tot dat die Steen eene volkomene doorschynendheid had aangenomen; ik nam denzelven daar uit, ik deed de proeve, en ik had een Steen, volmaakt gelyk

aan

aan dien des Koopmans, die, overtuigd van zyn bedrog, en verfteld ftaande, den Steen wedernam voor den kooppryś.

Men mag hierby in opmerking neemen, dat een *Pyrophane*, in deezer voege toebereid door 't vuur, eene veel grootere doorfchynendheid verkrygt, dan een *Hydrophane*, van dezelfde foort, in 't water; dewyl de verkoelende eigenfchap van het Wasch veel grooter is dan die des Waters.

Indien men wil, dat die Steen, in het doorfchynend worden, de kleur van een Grenaat aanneeme, hebbe men flegts langer en fterker het Wasch, waarin men den Steen laat weeken, te verwarmen. Men zou ook, door dat Wasch een weinig te kleuren, den Steen andere kleuren kunnen doen aanneemen. (*).

(*) In de overzetting van dit Stukje hebben wy de woorden *Hydrophane* en *Pyrophane*, als welbekende Benaamingen, gebruikt by allen deezer zaaken eenigzins kundig; voor anderen merken wy met een kort woord ter ophelderinge aan, dat men door *Hydrophane* een Steen verftaat, die, droog zynde, een donkere kleur heeft, doch, in 't water gelegd, doorfchynend en fchitterend wordt; en wiens doorfchynendheid ophoudt, als men hem uit het water neemt, en afdroogt. —— Een *Pyrophane* is een Steen, omtrent welken 't zelfde verfchynzel, door tusfchenkomst van vuur, plaats heeft. —— In 't algemeen worden ze, wegens deeze eigenfchappen, *Veranderlyke Steenen* geheeten. Wie eenig nader berigt, wegens deeze Steenen, begeert, zie het Vertoog van den Heer M. HOUTTUYN, *over de Veranderlyke Steenen*, *Oculus Mundi* genaamd, en een zeldzaame van dien aart, in de *Verhandelingen van de Hollandsche Maatsch. der Weetenfchappen te Haarlem*, XXfte D. 1fte St. bl. 311.

VERSLAG VAN HET LEEVEN EN DE SCHRIFTEN DES EERW. RICHARD PRICE, D. D. L. L. D. *Lid van de Koninglyke Societeit, en van de Americaansche Philofophifche Societeiten te Boston, en te Philadelphia.*

(Uit het Engelsch.)

(Vervolg en Slot van bl. 438.)

In den Jaare MDCCLVIII, tradt Dr. PRICE eerst, als een Godgeleerd en Zedekundig Schryver, te voorfchyn, met de uitgave van *A Review of the principal Questions*

and

and Difficulties in Morals; particularly those relating to the Original of our Ideas of Virtue, its Nature, Fundation Reference to the Deity, Obligation, Subject-matter, and Sanctions, 8vo. (*). —— In dit Werk heeft hy zich met uitsteekende bekwaamheid bevlytigd, om de Weetenschap der Zedekunde op eenen onwankelbaaren grondslag te bouwen. „ 't Geen hy ten aanziene van dit onderwerp ge„ zegd heeft," betuigt een zeer bevoegd Oordeelaar, over dusdanige Naaspeuringen, „ zal altoos hoog geschat wor„ den, als een der sterkste poogingen van de menschlyke „ Reden, ten voordeele van het Stelzel door hem om„ helsd, als een ryke schatkamer van dierbaar onderrigt, „ en als verdienende geplaatst te worden onder de voor„ naamste voortbrengzels van deeze soort (†). —— Wy mogen 'er byvoegen, dat niets gunstiger kan weezen tot de ontdekking der waarheid, en gevolglyk, waardiger ter navolging, dan de groote vlyt, met welken de Schryver betoont zyn onderwerp doordagt te hebben, en die zedige, opregte zielsgesteltenisse, welke doorstraalt in elk gedeelte van dit gewigtig onderzoek.

In den Jaare MDCCLXVII, kwamen van hem uit: *Four Disertations. 1. On Providence. 2. On Prayer. 3. On the Reasons for expecting that virtuous Men shal meet after Death, in a State of Happines. 4. On the Importance of Christianity, the Nature of Historical Evidence, and Miracles.* —— De eerste deezer Verhandelingen toont, op de volkomenste en voldingendste wyze, den vasten en onomstootelyken grond, waarop de Leer der Voorzienigheid gevestigd is. Men zegt misschien niet te veel, wanneer men beweert, dat 'er geen Werk over dit onderwerp, in 't *Engelsch*, gevonden wordt, 't welk het zelve met zo veel juistheid en naauwkeurigheid behandelt. In de daad, het is niet wel mogelyk voor een bevoegd Leezer, deeze Verhandeling met aandagt te leezen, zonder bevestigd te worden in de overtuiging van de groote waarheid, die de Schryver zoekt te beweeren. Duidelykheid en sterkte van bewysredenen maaken de eenige verdiensten niet uit. Door dit geheele stuk heen, blykt het, dat hy een diepgaand gevoel heeft van Godsdienstige Waar-

(*) Eene Derde Uitgave, verbeterd en vermeerderd met een Byvoegsel, behelzende nadere Aanmerkingen, en een *Dissertation on the Being and Attributes of the Deity*, zag het licht in 1787.

(†) Dr. KIPPIS, *Funeral Addres.*

Waarheden; hy schryft als iemand, die derzelver gewigt niet alleen bezeft, maar ook hartlyk wenscht, dat zyne Leezers 'er van doordrongen worden. —— In de tweede deezer Verhandelingen wordt de groote Pligt des Gebeds, en de gewigtige voordeelen, daaraan verknogt, op eene redelyke en klaare wyze opgehelderd en opengelegd. De twee volgende Verhandelingen verdienen even zeer de aandagt. Met één woord, 'er zyn weinige Werken, waarin Wysbegeerte en Godsvrugt zulk eene gelukkige vereeniging gevormd hebben, als in deeze uitsteekende Verhandelingen. —— Eenigen tyd naa dat dezelve het licht zagen, was de Heer HUME op een middagmaaltyd, by wylen den Heer MILLAR, Boekverkooper, met Dr. PRICE; Dr. ADAMS, de eerste die de pen opvatte tegen HUME's Proeve over de Wonderwerken, en Dr. DOUGLAS, de tegenwoordige Bisschop van *Carlisle*, die kortlings geschreeven hadt *The Criterion, or Miracles examined*, waren mede van de party, aangelegd op het byzonder verzoek van den Heer HUME. In den aanvange, bedankte de Heer HUME elk dier Heeren voor de wyze op welke zy tegen hem geschreeven hadden; in het verder beloop hunner gesprekken, op dien dag zeer genoeglyk gesleeten, nam de Heer HUME, over de Vierde Verhandeling van Dr. PRICE spreekende, eene gelegenheid waar, om hem in 't byzonder te gemoet te voeren: „ Myn Heer! gy hebt my door „ bondige bewyzen gedrongen."

A Free Discussion of the Doctrines of Materialism and Philosophical Necessity, in a Correspondence between Dr. PRICE *and Dr.* PRIESTLEY, 8vo, verscheen in den Jaare MDCCLXXVIII. — Ten opzigte van deeze Briefwisseling merken wy alleen aan, dat, terwyl de twee Vrienden, by het eindigen, bleeken elk by zyn gevoelen te blyven, dezelve een schoon en bykans gadeloos voorbeeld oplevert van die opregtheid en heuschheid, met welke, volgens de vreedzaame beginzels des *Christendoms*, Godgeleerde Geschillen altoos moesten behandeld worden.

Dr. PRICE leverde, in den Jaare MDCCLXXXVII, *Sermons on the Christian Doctrine as received by the different Denominations of Christians: to which are added Sermons on the Security and Happiness of a virtuous Course, on the Goodness of God, and on the Resurrection of Lazarus*, 8vo. — In de Leerredenen, over de Christlyke Leer, stelt en beweert Dr. PRICE het *Ariaansche* gevoelen, wegens het Voorbestaan en de Waardigheid van CHRISTUS, en den

aart

aart zyner Bedieninge als Zaligmaaker der Waereld; in tegenkanting van het *Athanasiaansche* en *Calvinistische*, aan den eenen, en het *Sociniaansche*, aan den anderen, kant. Maar het groote stuk, 't geen hy beweerde (en 't welk blykt het hoofdvoorwerp te weezen van deeze Leerredenen,) is, aan te toonen: „ Dat de *Christenen*, van alle Aanhangen, „ hoe zeer zy ook met elkander twisten, of welk eene „ strydigheid 'er moge schynen in hunne gevoelens plaats „ te hebben, overeenstemmen in alles wat weezenlyk tot „ het *Christendom* behoort, en ten aanziene van al de on„ derrigting, welke het ten oogmerk heeft, mede te dee„ len."

Behalven de Godgeleerde Werken, dus verre opgeteld, gaf Dr. PRICE eenige enkele *Sermons* uit, als: 1. *Britain's Happiness and the proper Improvement of it*, 1759. 2. *The Nature and the Dignity of the Human Soul*, 1766. 3. *The Vanity, Misery, and Infamy of Knowledge, without suitable Practice*, 1770. 4. *A Fast Sermon, on account of the War with America; with remarks on a Passage in the Bishop of London's Sermon on Asch-Wednesday*, 1779. 5. *A Fast Sermon, at Hackney*, 1781. 6. *The Evidence for a future Period of Improvement in the State of Mankind, and the Means and Duty of promoting it, preached before the Supporters of the New Academical Institution among Protestant Dissenters*, 1787. 7. *A. Discourse in the Love of our Country*, 1789, 4 *Nov. delivered at the Old Jewry, to the Society for commemorating the Revolution in Great Britain.*

In de Staatkundige Rekenkunst gaf Dr. PRICE eerst, in 't Jaar MDCCLXXI, in 't licht, *Observations on Reversionary Payments, on Schemes for providing Annuities for Widows* (*). Dit Werk strekte niet alleen tot eer van Dr. PRICE's Verstand, maar teffens van zyne Menschlievendheid. In de naauwkeurigheid zyner berekeningen, in de aandagt welke dezelve opwekten, en de agting welke zy verwierven, was het welvaaren van duizenden betrokken. Veele Plans van Lyfrenten, en Verzekeringen op Leevens, waren, ten dien tyde, in veele plaatzen der Hoofdstad gevormd. Het grootste gedeelte derzelven bewees hy dat bedrieglyk en gevaarlyk waren, gegrond op kwaalyk begreepene en partydige beginzelen, en zwanger van de schadelykste gevolgen. Veelen dier Societeiten werden, ingevolge van

(*) Eene vierde Uitgave, in twee Deelen, met bygevoegde Aantekeningen en Proeven, verscheen in den Jaare 1783.

van dit Werk, gesloopt; en andere, oorspronglyk gebouwd op billyke beginselen, kreegen daaruit weezenlyke verbeteringen. Dus trokken van den onvermoeiden en belangloozen arbeid eens weldaadigen Mans, *die in zyn kamer zat, en goed deedt*, duizenden Familien een onuitspreekelyk groot voordeel: ontelbaare Weduwen en Weezen, die zich zouden hebben laaten verblinden, door de bedrieglyke Plans van Onderstand, werden verlost van die armoede en elende, waartoe zy, in 't vervolg, noodwendig zouden hebben moeten vervallen (*).

In 't Jaar MDCCLXXII zag van Dr. PRICE's hand het licht: *An Appeal to the Public on the subject of the National Debt*, 8vo. Dit Werk zette hy voort in *The State of the Public Debts and Finances, at signing the Preliminary Articles of Peace in January* 1783; *with a Plan for raising Money by Public Loans, and for redeeming the Public Debts*, 8vo.— In deeze Werkjes vestigde hy, met eene buitengewoone maate van vernuft en bekwaamheid, de aandagt der Natie op het groot Staatkundig voorwerp ter vermindering der Nationale Schuld. En het plan, 't welk, voor een geruimen tyd, aangenomen en gevolgd is, tot dit heilzaam werk, verneemt men den oorsprong verschuldigd te zyn aan de diepe kunde, en wyze raadgeevingen, van den recht Vaderlandlievenden Dr. PRICE, wiens tyd, berekeningen en raadgeevingen, altoos gewyd waren aan het algemeen welweezen, zonder de minste belooning, welke ook, of in daadlyk genot, of in vooruitzigt (†). — In den Jaare MDCCLXXX verscheen zyne *Essay on the Population of England, from the Revolution to the present Time* (§). De begrippen onzes Schryvers, over het afneemen der Volkrykheid van *Engeland*, werden bestreeden door Mr. EDEN, (thans Lord AUCKLAND)

(*) Dr. PRICE was ook de Schryver van eene Inleiding tot *The Doctrine of Annuities and Assurances on Lives and Survivorships, stated and explained*; een uitmuntend Werk, geschreven door Mr. WILLIAM MORGAN, een Neef van Dr. PRICE, 1779.

(†) Altoos was Dr. PRICE zeer gemeenzaam met den Marquis van LANDSDOWN; doch toen die Edelman zich aan 't hoofd des Staatsbestuurs bevondt, stelde Dr. PRICE het zich ten vasten regel, om nooit eenige gunst, of voor zich zelven, of voor anderen, te vraagen.

(§) Dit Stuk zag eerst het licht, aan 't einde van Mr. MORGAN's *Doctrine on Annuities*.

LAND) door Mr. WILLIAM WALES, den Eerw. JOHN HOWLETT, en anderen.

Dr. PRICE beschonk de Waereld in den Jaare MDCCLXXVI met zyne *Observations on the Nature of Civil Liberty, the Principles of Gouvernment, and the Justice and Policy of the War with America.* Dit Stuk werd in 't Jaar MDCCLXXVII gevolgd, door *Additional Observations*, en in 't Jaar MDCCLXXVIII door een *Introduction and Supplement on the Observations on Civil Liberty* (*). —— Op dit beroemde Werk, 't geen in de meeste *Europische* Taalen is overgezet, kwamen niet minder dan zestig antwoorden en tegenschriften. Door eenigen werd het streng berispt als harssenschimmig, en strekkende om Regeeringloosheid en wanorde in te voeren. Door anderen werd het opgehemeld, als behelzende de waare Leer der Burgerlyke Vryheid, en de zuiverste Beginzelen van Staatsbestuur.

De Stad *Londen* liet hem den veertienden van Maart MDCCLXXVI eene Dankbetuiging doen voor deeze Uitgave: dewyl hy daarin die beginzels hadt nedergesteld, op welke alleen het Opperst Wetgeevend Gezag van *Groot-Brittanje*, over de Volkplantingen, regtmaatig en heilzaam kon gehandhaafd worden; en wegens het voordraagen van begrippen, zonder welken het geheel onverschillig moest weezen, wie de Magt in handen hadden, wie niet (†).

Wy

(*) Deeze twee laatste Stukjes zyn in de volgende uitgave van het eerste ingelyfd.

(†) De Dankbetuigingen van den Raad, met de Stads vrydom, werden hem gezonden in een Gouden Doos ter waarde van vyftig Ponden Sterling. Op de kennisneeming van het Besluit hiertoe genomen, zondt hy den volgenden Brief, welken men beval in de Stadspapieren te boeken.

Aan Sir WILLIAM RIX, *Esq. Stads Klerk.*

„ SIR!

„ Ik verzoek dat gy aan den Lord Major, den Alderman en de
„ Commons van de Stad *Londen*, in hunne Raadsvergadering,
„ myne vuurigste dankbetuigingen doet voor het gunstig Besluit
„ om my dank te zeggen voor myne *Observations on Civil Liber-*
„ *ty.* Deeze Waarneemingen waren met geen ander oogmerk
„ geschreeven, dan om de zaak des Regts en der Vryheid te
„ handhaaven, en het Vaderland te onderrigten van het schroom-
„ lyk

Wy kunnen hier niet onopgemerkt laaten, dat de blydschap, welke Dr. PRICE gevoelde en uitdrukte (*), over de groote Staatsomwenteling in *Frankryk*, of, met andere woorden, over de Bevryding van vyf-en-twintig millioenen Menschen van het knellend Dwangjuk der Overheersching, hem al het geweld van smaad en verguizing op den hals haalde van een beroemd Redenaar, die, in een zwellend Vertoog, zich een geslaagen Vyand van die Omwenteling betoonde (†). Op deeze mishandeling, nam Dr. PRICE, met die waardigheid, welke altoos een braaf Man boven een onverdienden aanval verheft, geen meer agt, dan dat hy een kort Naschrift deedt plaatzen agter zyn *Sermon before the Revolution Society*. De indruk, welke die mishandeling natuurlyk in den beginne maakte, was slegts oogenbliklyk. Hy liet het opmaaken van zyn Character over aan zyne veelvuldige Vrienden en Bewonderaaren, en zy waren 'er grootsch op om hem regt te doen.

Het Character van Dr. PRICE kan best blyken uit de voor-

„ lyk gevaar des tegenwoordigen toestands. Het getuigenis van
„ goedkeuring, 't welk zy hebben mogen wegdraagen van een
„ zo agtenswaardig Lichaam, 's jaarlyks gekoozen door de eerste
„ Stad der Wereld, en zo uitsteekend in het geeven van een
„ voorbeeld van yver in de zaak der Vryheid, zal, mag men
„ hoopen, het Volk aanzetten, om meer en meer het oog te vestigen op zulke maatregelen, als kunnen strekken om eene zinkende Staatsgesteltenis te behouden, en ons te behoeden voor
„ over 't hoofd hangende rampen. Ik ben. Sir," enz.

RICHARD PRICE.

Naa de Onafhangelykverklaaring van *America*, gaf Dr. PRICE uit: *Observations on the Importance of the American Revolution, and the Means of making it a Benefit for the World*, 1785.

(*) In zyn reedsgemelde *Sermon before the Revolution Society*.

(†) „ Te midden van de vreemde uitmiddelpuntigheden en overdwarsingen des menschlyken Verstands, hebben wy de mogelykheid gezien, dat de Omwenteling in *Frankryk* aangevallen wierd door al de kragt van vernuft, door al de rykheid der verbeelding, en al de schittering van een bloemryken schryfstyl; maar de schitterendste poogingen van deezen aart zyn niet meer dan de flikkeringen van het Noorderlicht, 't welk ontelbaare straalen schiet, en het oog bezig houdt met deszelfs veelvuldige vertooningen; doch ten meesten enkel een oogenbliklyke verwarring baart, en welhaast in eene volslaagene duisternis eindigt." Dr. KIPPIS *Funeral Address*.

voortreffelyke reeds opgetelde Werken. Aan geen Party gehegt, was hy vuurig, yverig en onvermoeid in het navorschen der Waarheid. De Menschen wys en goed te maaken, was het voorwerp van zyne Godsdienstige Onderzoekingen; een voorwerp 't geen hem ook na ter harte ging in zyne Staatkundige Schriften, en 'er altoos mede gepaard was (*).

De uitbreidingen van algemeene Menschlievenheid zyn in zommige Characters te sterk, om hun toe te laaten dat zy byzondere voorwerpen, om hunne Milddaadigheid aan te betoonen, opzoeken. Dit was het geval niet by Dr. PRICE. Hy was niet alleen liefhebbend by bespiegeling, en in zyne Voorstellingen. Van een middelbaar inkomen hadt hy een vry groot overschot, in welks besteeden hy zich met oordeel milddaadig betoonde. Hy stelde het zich ten regel, een vyfde gedeelte zyner Inkomsten aan Liefdegaven te besteeden.

De

(*) „ Zo vuurig was zyn yver voor de Natuurlyke Regten der „ Menschen, en zo kragtdaadig bepleitte hy de zaak der Vryheid, Godsdienstige en Burgerlyke Vryheid, dat geen klein gedeelte des Menschdoms aan zyne Schriften toekent den uitsteekenden dienst, welke zy gedaan hebben tot het verkrygen dier „ uitsteekende zegeningen: en de agtbaarste Vergadering in de „ Wereld, door welke ik de *Nationale Vergadering van Frankryk* wil „ verstaan hebben, heeft hem, met het hoogste regt, den *Apostel* „ *der Vryheid* geheeten; niet dat hy veel toevoegde aan de klaarheid van haare beginzelen, maar, sterk in eigen boezem de „ kragt daar van gevoelende, boezemde hy alle zyne Leezers die „ zelfde liefde tot, en dien zelfden yver voor, haar in; hy deedt „ de Vryheid lievenswaardiger, en de Dwinglandy verfoeilyker „ voorkomen; en, in dit opzigt, *spreekt hy nog, schoon gestorven.*" Dr. PRIESTLEY's *Funeral Sermon.*

Toen de tyding van Dr. PRICE's dood te *Parys* kwam, werd zyn naam in de *Nationale Vergadering* op 't loflykst vermeld. De Club der *Jacobynen*, ter dier stede, trok den rouw over hem aan. Hun voorbeeld werd gevolgd door de Societeit van de *Vrienden der Constitutie* te *Nantes*, die verder het besluit nam om zyn Borstbeeld in haare Vergaderplaats te zetten; en een der deelen van de Stad, meest uit nieuwe Gebouwen bestaande, den naam te geeven van *Le Quartier de Richard Price*, en jaarlyks op den 4den van November, wanneer zy aan de *Engelsche Revolutie* gedagten, de *Fransche* Vertaaling te leezen van Dr. KIPPIS Aanspraak by zyne Begraafenisse. Maar de schatting van eerbiedenisse voor de naagedagten van Dr. PRICE bepaalde zich niet tot de Patriottische Societeiten; want niet min dan drie millioenen in *Frankryk* droegen rouw over hem.

De groote Staatkundige Onderwerpen, die Dr. PRICE bezig hielden, konden hem nimmer aftrekken van het vervullen der Pligten zyner Bedieninge. „ Niemand," om hier de woorden van Dr. KIPPIS te gebruiken, „ kon getrouwer „ of yveriger zyn in het waarneemen van de Pligten, die „ op hem rustten als een Christen-Leeraar. Uit dit gezigt- „ punt beschouwd, was zyn gedrag hoogst voorbeeldlyk. „ 't Geen hy voor den Predikstoel vervaardigde, was het „ werk van veel overlegs, diep denken en Godsdienstig ge- „ peins. Als hy den Predikstoel beklom, kunnen woorden „ naauwlyks toereiken om regt te doen aan de beschryving „ hoe hy daar verscheen. Dit voordeel ontstondt niet uit „ eenige vooraf beraamde kunstenaaryen tot het inneemen „ der gemoederen, maar uit rechtschaape ongemaakte Gods- „ vrugt en Goedheid. Zyne Godsdienstverrigtingen gin- „ gen gepaard met eene nederigheid en ernst, die elk wel- „ gesteld hart kragtdaadig vermeesterde; zyne Leerredenen „ waren byzonder leerzaam, verbeterend en belangryk. In „ de daad, als een Zedepredikèr, hadt hy bykans geen weder- „ gade. Daar was eene eenvoudigheid, ernst en klem in „ zyne Redenvoeringen, welke zyne Toehoorders, de „ schoonheid en voortreffelykheid der Deugd, aan den „ eenen, en de afschuwelykheid en haatlykheid der On- „ deugd, aan den anderen kant, deeden voelen. Hier door „ kreeg hy een toeloop, die de allengskens komende beloo- „ ning was van weezenlyke waarde, en veel begeerlyker „ dan een wydklinkenden lof, schielyk voortgebragt door „ het flikkerend behaagelyk uiterlyke: een toeloop aller- „ duurzaamst in zynen aart, en het rustigst en genoeglykst „ in 't genot."

Wy hebben, met een zonderling genoegen, deeze plaats uit Dr. KIPPIS Aanspraak by de Begraafenisse, afgeschreeven, die voor een allerbevoegdst Oordeelaar in de waardye van prediken mag gehouden worden. De paalen onzes Werks laaten niet toe breeder uit te weiden over 't verheeven Character des Mans dien wy onzen Leezeren wilden doen kennen. Wy zullen dit Berigt sluiten met eene andere plaats uit die zelfde Aanspraak, welke genoegen moet geeven aan allen, die Dr. PRICE kenden; eene plaats welke niet alleen eenige der beminnelykste trekken van zyn Character opgeeft, maar, op zich zelve, een voorbeeld is van een schoone voordragt. „ 't Geen Dr. PRICE's Cha- „ racter geheel voltooide, bestondt hierin, dat hy eene „ verzameling was van de beminnelykste en voortreffelykste

„ Deugden. Zyne Godsvrugt was opregt, nederig en vuu-
„ rig; zyne Ziel zuiver en verheeven; zyne Oogmerken
„ waren belangloos en edel; zyne Zeden zagt en heusch,
„ en, 't geen bovenal in hem uitstak, was zyne ongemaakte
„ Eenvoudigheid (*). Deeze straalde door in zyn geheele
„ ge-

(*) Dit wordt byzonder opgemerkt in het volgend Character, bepaald voor Dr. PRICE geschetst, nu bykans twintig jaaren geleden, en door allen, die hem kenden, voor volmaakt gelykend gehouden. —— „Terwyl de Trotsaart te vergeefsch poogt boven allen, die in het gezelschap zyn, uit te schitteren, en bewondering te verwekken, door valsch vernuft, gedwongene pligtpleegingen en vooraf bedagte bevalligheden, moet hy zeker eene doodlyke kwelling gevoelen als hy ontdekt, hoe SIMPLICIUS aller aandagt, agting en toestemming, trekt, zonder dat het hem ooit in de gedagten komt, om zich zelven, als iemand van veel beduidenis, in dien kring aan te merken. —— SIMPLICIUS deelt zyne meerdere kundigheden, als het pas geeft, mede, op zo natuurlyk en eenvoudig eene wyze als hy u zou zeggen hoe laat het is; met dezelfde gereedheid en goedwilligheid onderrigt hy de Onkundigsten als hy met de Geleerdsten verkeert. Hy is zo gereed om onderwys te ontvangen als om het te geeven; en om met het gezelschap, zo veel hy kan, deel te neemen, zo wel in het geringste onderhoud, waarop het valt, als in de ernstigste gesprekken. Indien hy twistredent, hy doet het met dezelfde opregtheid omtrent de gewigtigste en ernstigste, als omtrent de geringste, onderwerpen: en hy betoont niet min geduld in het aanhooren dan in het beantwoorden van zyne Party. Spreekt gy tot hem van hemzelven, van zyne Werken, hy neemt den lof aan, of erkent de gebreken met dezelfde bedaardheid, en het is onmogelyk hem van gemaaktheid in een der beide gevallen te verdenken. Wy vinden ons meer voldaan en verpligt door de eenvoudige en onopgesmukte betuigingen van zyne hoogagting, dan door de pligtpleegingen, en uitgezogtste betooningen der uitgeleerden in welleevenheid: dewyl zyne goedaartigheid en opregtheid zich zo sterk vertoonen in elken oogslag, woord en daad, en wy overtuigd zyn dat die beleefdheden onzenthalven en niet om zynent wil geschieden; en de natuurlyke uitwerkzels zyn van weezenlyke welmeenendheid en geenzins de vooraf aangeleerde cieraaden van gedrag. Iedereen verlangt hem heusheid op zyne beurt te betoonen, en weet dat dezelve zal opgenomen worden, gelyk men ze geeft. Allen zyn ze gereed om hem dat ontzag te betoonen, 't geen hy niet verlangt, en meer in hem te stellen dan hy zich aanmaatigt. Schoon niet bevallig van persoon, en schoon ontbloot van 't geen de groote Wereld beschaafdheid noemt, is zyn gedrag altoos voegelyk, ongemaakt en agtens-
waar-

„ gedrag; deeze trof elk, en verwekte de Liefde en Hoog-
„ achting van allen die met hem verkeerden. In listen,
„ kunstenaaryen en vermommingen was hy een volslaagen
„ vreemdeling; zyn uitzigt, zyne taal, stemde altoos over-
„ een met zyne Gevoelens, en die Gevoelens waren besten-
„ dig op de zyde van Braafheid en Vryheid, van Mensch-
„ lievenheid en Goeddaadigheid."

waardig, zo vry van bedwang en slaafschheid in het aanzienlykst gezelschap, als van trotsheid en aanmaatiging in het geringste. Zyne waardigheid ontstaat uit zyne nederigheid, en de zagtheid, bevalligheid en openhartigheid zyner Zeden, uit de weezenlyke goedheid en regtheid zyns harten, 't welk openligt voor aller beschouwing, met al de onbeschroomdheid der waarheid, en zonder eenige vermomming te behoeven." Mrs. CHAPONE's *Miscell.* p. 89.

AANMERKINGEN OVER DE HEDENDAAGSCHE GEWOONTE, OM, BY HET MAKEN VAN TESTAMENTEN, DE WEESKAMERS, VAN DE BESTUURING DER GOEDEREN VAN ONMONDIGEN, UIT TE SLUITEN.

Het is buiten twyffel eene der moeilykste en onaangenaamste verrigtingen van het Leven, wanneer men zich in de noodzaaklykheid bevind, om, voor zyne Kinderen, Kindskinderen, of andere onmondige Nabestaanden, *Voogden* te moeten aanstellen. Men moet twee of meer Personen uitkiezen, aan wier deugd en kundigheid men de opvoeding zyner Nakomelingen betrouwen kan, en die daarënboven zich in zulke gunstige omstandigheden bevinden, dat men de goederen der Onmondigen, met gerustheid, in hunne handen kan stellen. Dit gaat by sommigen vry gemaklyk, zy vinden onder hunne Familien, of goede Vrienden, ras twee Personen, waarin zy de vereischte hoedanigheden meenen te vinden, stellen hen tot Voogden aan, en sterven daarop gerust; denkende hunne zaken wel bezorgd te hebben. Maar wat gebeurd 'er niet zelden? Naauwlyks hebben de aangestelde Voogden de aan hun toebetrouwde Administratie aanvaard, of een van beiden sterft, en dewyl de overblyvende, door den Testateur, gemagtigd is, om, in dat geval, zich in deszelfs plaats een ander te assumeeren, verkiest hy daartoe eene van zyne goede bekenden, gemeenlyk iemand die jonger is, en welken hy, by gevolg, het werk van de Voogdy te welvoeglyker op den hals kan schuiven; maar, na ver-

loop van tyd, sterft ook de andere Voogd, en de overblyvende assumeert zich, op zyne beurt, wederom een ander, en ziet, daar hebben de Onmondigen, dikwils binnen korten tyd, twee Voogden, die den Testateur nooit gekend heeft, of die hy by zyn leven 'er niet toe zoude hebben willen aanstellen; —— dan, dit is het nog niet al, de overgebleven Voogd vind eens goed zich geen tweede Voogd te assumeeren, maar behoud de Voogdy aan zich alleen, en stelt zich dus in de gelegenheid, om der Weezen Geld, zonder tegenspraak, in zyne eigen zaken te kunnen gebruiken; maar ongelukkig loopt het hem tegen; doch hy weet, door het gebruik van het Geld, dat onder zyne administratie is, zyne zaken zoo te heelen, dat hy het, gedurende zyn leven, gaande houd; doch, voor de meerderjaarigheid der Onmondigen stervende, vind men na zyn dood den Boedel insolvent, en weg is het Geld der Weezen; en daar die Ongelukkigen dagten ryk te wezen, zyn zy arm.

Men zal ligt zeggen, dat ik deze schets te sterk maak, en dat het ook altyd zoo niet gaat, dit beken ik; maar dat het meer dan te veel zo gebeurt, als ik hier opgeef, zullen weinigen, die ondervinding van wereldsche zaken hebben, tegenspreken, en gave God, dat onder de mynen niet waren, die 'er zelf de droevige ondervinding van hadden. Indien, ondertusschen, een Vreemdeling eens, *hier te Lande*, zulk een beklaaglyk geval van dien aart bywoonde, als ik bygewoond heb, zou hy, met reden, vragen: of 'er dan geen middel in dit Land was, om de Weezen voor zulk een smertlyk lot te beveiligen, en men zou hem moeten antwoorden, dat 'er wel deeglyk een allerbest en zekerst middel voor was; doch dat het schynt, dat de meeste Ingezetenen liever hunne Nakomelingen aan alle de voorgemelde gevaren willen bloot stellen, dan 'er gebruik van maken. Men zou dien Vreemdeling moeten vertellen, dat 'er in alle de Steden van ons Vaderland *Weeskamers* zyn opgerigt, in welken, onder het Opperbewind der Regeringe, of wel door eenige Leden van de Regeringe zelve, het goed der Weezen bewaard, geadministreerd, en hun, by derzelver meerderjarigheid, verantwoord, en ter hand gesteld word; doch dat het eene standvastige gewoonte is geworden, om, by het maken van Testamenten, de Weeskamers van alle beheering over de goederen der Weezen uit te sluiten.

Billyk mag men vragen, wat toch de reden van die uitslui-

fluiting is? Dan, die vraag weet ik niet te beantwoorden. Wat onderzoek ik deswegens gedaan, en wie ik 'er ook naar gevraagd heb, nimmer heb ik eene voldoende reden voor die gewone uitfluiting kunnen vinden. Het eenige voorwendfel, dat ik gehoord heb, is, *dat de Weeskamers gewoon zyn te veel voor hare administratie te rekenen*; maar ik heb Ordonnantien van Weeskamers gezien, agter welken een lyst geplaatst was van het geen 'er mogt gerekend worden, voor alle de bedryven, die 'er door de Secretarisfen dier Kamers gedaan worden, en welke bepalingen in de daad zeer matig gefteld waren. Maar boven en behalven, dat de Adminiftrateurs of Voogden, die men voor zyne Nakomelingen, uit zyne goede Vrienden, verkiest, zich ook laten betalen, zal ik eens onderftellen, dat het waar is, dat de Weeskamers meer, ja veel meer, rekenen, dan particuliere Voogden doen en mogen doen. Is dit dan nog reden genoeg om de Weeskamers uit te fluiten? Ik voor my, meen van neen. Dat meerdere adminiftratie-loon, het welk men onderftelt, maar nog niet bewezen is, dat aan de Weeskamers moet betaald worden, ftrekt, naar myn inzien, voor Asfurantie; want immers weet ik dit zeker, dat zoo lang die Stad in wezen blyft, op welker Weeskamer ik het Geld van myne onmondige Erfgenamen gefteld heb, zy vast ftaat kunnen maken, dat zy het, by hunne meerderjarigheid, ontfangen zullen, en is zulk eene zekerheid voor Kinderen, die eenig goed hebben, en wier tydlyk geluk van deszelfs goede beftiering en bewaring afhangt, niet wat waard?

Ondertusfchen heeft men, door die ingevoerde gewoonte, om de Weeskamers by alle gelegenheden uit te fluiten, zulk eene nuttige en hoogstnoodzaaklyke inrigting niet alleen veelal nutteloos gemaakt, maar men heeft zelf daardoor het algemeen een fchrik voor de Weeskamers ingeboezemd, zoo dat men dikwils hoort, dat men elkander aanraad, om eene difpofitie te maken, met geene andere drangreden, dan *om dat anders de Weeskamer in den Boedel zoude vallen*, even als of dit het grootfte onheil ware, dat een Onmondigen bejegenen konde; daar ondertusfchen, terwyl ik dit fchryf, my het hart nog breekt, over het beklaaglyk lot eens Jongelings, waarvan ik niet meer kan of mag zeggen, dan dat het hem zeer zeker nimmer zoude overgekomen zyn, als zyne Ouders de voorzigtigheid gehad hadden, om te belasten, dat hunne nalatenfchap op de Weeskamer moest gebragt worden.

Myne meening is egter geenzins, om hen, die, onder hunne Familien of goede bekenden, bekwame, kundige en eerlyke vrienden hebben, af te raden, om dezelven tot Executeurs van hunne Testamenten en Voogden over hunne natelaten Onmondigen aan te ftellen, ten einde dezelven hunnen Boedel zouden kunnen vereffenen, en de zorg over de opvoeding op zich nemen. Integendeel, ik acht hen gelukkig, die Vrienden genoeg hebben, waarin zy dat vertrouwen kunnen ftellen; maar ik wil alleenlyk aan alle Ouderen en anderen, die in het geval zyn, om, ten behoeve van minderjarigen, Adminiftrateurs over hunne nalatenfchap te moeten aanftellen, in bedenking geven, welk eene verandering 'er, in 10, 15 of 20 jaren, in de wereldfche zaken kan voorvallen, en of het derhalven wel wys en voorzigtig is, dat zy, daar 'er in dit Land een zekere weg is, om voor de goederen hunner Kinderen te zorgen, een onzekeren in te flaan, en aan het wisfelvallig leven en omftandigheden van byzondere perfonen betrouwen, waarvoor zy eene gansche Stad tot hunne borg kunnen krygen; en of zy dus niet alle de gevaren, die hunne Nakomelingen dreigen, kunnen afwenden, door by hunne dispofitie te bevelen, dat de Executeurs en Voogden, na den Boedel vereffend te hebben, de overgebleven Gelden ter Weeskamer moeten brengen, om aldaar bewaard en geadminiftreerd te worden.

Ik wenschte wel, dat het, in dit Land, door de Wetten, tot een pligt der Practizyns gefteld was, om hen, die een Testament wilden maken, alvorens te moeten onderrigten, van alle de voor- en nadeelen hunner ontworpen fchikkingen, dewyl het toch zeker is, dat de meeste Menfchen in dat flag van zaken onkundig zyn, en hierdoor zouden veele onbillykheden en procesfen voorgekomen worden. Wat redelyk Mensch zou het zich niet tot een groot genoegen rekenen, wanneer hy, door zyne kundigheid, een Zeeman had kunnen waarfchuwen, voor onbekende klippen en ondiepten, en hem daardoor voor zyn ondergang bevryd had; maar even dat zelfde genoegen zoude hy fmaken, die door een goeden raad, by tyds gegeven, zyn medemensch waarfchuwde voor alle de ongelegenheden, waarin, door zyn verkeerd beleid, zyn onfchuldig kroost gebragt zoude kunnen worden.

Ik zal myn oogmerk bereikt hebben, indien deeze Aanmerkingen hen, die in het geval zyn om Voogden te moeten aanftellen, tot eene bedaarde overweging opwekken,

al-

alvorens zy in een gebruik toestemmen, het welk, naar myne gedagten, noch door de reden, noch door de ondervinding, gebillykt word.

R. A.

OORDEELKUNDIGE AANMERKINGEN OVER HET SCHOONE IN DE BEELDHOUW- EN SCHILDERKUNDE; GEDUURENDE EENER REIZE, DOOR HET MIDDEN VAN DUITSCHLAND, GEMAAKT, DOOR WYLEN DEN HEERE

FRANCOIS HEMSTERHUIS,

Commies van den Raad van Staaten.

Medegedeeld in eenen Brief aan den Heere CORNELIS PLOOS VAN AMSTEL, J. CZ.

Aan de Heeren Schryvers der Alg. Vad. Letteroefeningen.

Misschien zal de nevensgaande Brief, door den WEd. Heer HEMSTERHUIS, aan my, 31 Dec. 1785, geschreeven, voor het Publiek niet onaangenaam, en voor dezulken die reizen, om het Schoone te bewonderen, van gebruik kunnen zyn.

Nuttig, wegens de juiste beoordeeling over eenige der voornaamste Schilderstukken, —— zal dezelve ten minsten de aandacht der Kunstoefenaaren en Liefhebberen waardig zyn. —— Allen, die de bestudeerde kundigheden in het Schoon der Antique Beelden en gegraveerde Steenen van deezen geleerden (*nu onlangs overleeden* (*)) Heer kennen, zullen aan zyne beöordeeling niet twyfelen; —— en voor anderen, onderschryf ik, dat ik, met zyne Vriendschap, geduurende meer dan een halve Eeuw, vereërd zynde, gelegenheid heb gevonden, door zyne bekwaamheden de mynen uit te breiden.

Ik blyf

Amsterdam, den 27 Juny 1791.

UEd. Geh. Dien. en Vriend,
C. PLOOS VAN AMSTEL, J. CZ.
Mede-Directeur der Stads Teken-Acad. te Amsterdam, en van die te Dusseldorp, &c.

(*) FRANCOIS HEMSTERHUIS overleed in 's Hage, 7 Jul. 1790, oud omtrent 70 Jaaren.

Wel Edele Heer en Hoogstgeëstimeerde Vriend.

Vóór drie Weeken te huis komende, vond ik my, onder yeele andere Brieven, vereêrd, met den Uwen, van den 16den Aug. deezes Jaars. Waarde Vriend, het verwondere UWE. niet, zo veele Maanden zonder antwoord gebleeven te zyn. Ik vinde my verpligt hiervan aan haar kortelyk de redenen open te leggen.

Op den 14den Aug. jongstleden, vertrok ik van hier naar Geismar, zo, om aldaar de Baden ter betering myner gezondheid te gebruiken, als om eenige onaangenaame denkbeelden tegens andere te verwisselen. Ik vond aldaar de *Diotime* (*), by UWE. bekend, benevens den Graaf VAN FURSTENBERG. Na aldaar drie Weeken, niet zonder vrugt, te hebben doorgebragt, besloten wy, met meer dan één oogmerk, eene Reis door het midden van Duitschland te doen. Voornamentlyk noopte ons de liefde tot de Kunst, en de herïnnering van het vermaak, vóór drie jaaren, te Dusseldorp genooten, om niets, de Beeldhouw- en Schilderkunst raakende, onbezogt te laaten.

Te Cassel, het welk een zeer schoone Stad staat te worden, verdient het Musæum, om deszelfs Architectuur, Bibliotheek, en menigte van schoone Antiquiteiten, met aandagt bezigtigd te worden. De Galery, en verdere Schilderyen op het Hof, gingen myne verwagting te boven; de uitgestrektheid, menigte en waardy, zal, naar gissing, een derde uitmaaken van die te Dusseldorp. Ik heb nergens beter *J. Jordaans* nog *Teniers'sen* gezien; de twee groote *Rembrands* en de groote *Potter* zyn aanmerkelyk. De vier *Claude Lorrains*, waarvan de eene, de dageraad verbeeldende, zo vermaard is, zyn schoon; doch ik heb ze overtroffen gezien, alhier, door de hand van *Pynacker*, en te Dresden door die van *Ruysdaal*. Daar is een vry goed Portrait van *Titiaan*, en eene Maria van *Carlo Dolci*; een zeer schoone *Lairesse*, de Dood van Germanicus; en wyders veele fraaije Stukken van Nederlandsche Meesters. Op de Academie zelve, heb ik twee jonge Lieden gevonden, die veel belooven. Van Cassel zyn wy gereisd over Eizenach, Go-

(*) Zyn WEd. byzondere Vriendin, de in Geleerdheid uitmuntende Princes VAN GALLITZIN.

Gotha, Erfurt, Weimar, enz. naar Leipsich, een zeer schoone Stad, en, geduurende de Misse, ongelooflyk volkryk; hier hebben wy, onder anderen, den Heer EUZEN bezocht, hy is in Duitschland zeer vermaard, verstaat voorzeker de Schilderkunst grondig, heeft veel Poëzy, en is dikmaals ongemeen gelukkig in het Allegorische. Ik heb schoone Stukken, en voornaamentlyk Landschappen, te Weimar en elders, van hem gezien. Van hier zyn wy vertrokken naar Dresden. Dit is verre de schoonste Stad die ik immer gezien heb, de schatten, welke dezelve bevat, zullen yders verwagting, die ze voor het eerst van naby beschouwt, zeer verre te boven gaan; doch ze worden begrypelyk, wanneer men aanmerkt, de enorme sommen, die, geduurende anderhalve Eeuw, hier aan, door Koning AUGUSTUS, en vyf Keurvorsten, alle kenners en liefhebbers, zyn te koste gelegd. Ik zal UWE. niet lastig vallen, met een verslag van de Architectuur der Gebouwen, van de overgroote Rykdommen, edele Gesteenten en Juweelen, die zig in de vyf vergulde Zaalen der zogenaamde Schatkamer bevinden, nog van de grootsche schikking van het Natuur-Cabinet. —— Sculptuur en Schilderkunst zyn onze eerste voorwerpen.

Wat het eerste betreft, even buiten de Stad is een fraai Lusthuis, rondsom het welk vier Gebouwen, of Pavilloenen, geplaatst zyn, alle opgepropt met de schoonste marmre Beelden, Groepen, Busten en Altaaren, die ons van de oudheid zyn overgebleeven; deeze hebben veel by de Pruissische inwooning geleeden; doch zyn met groote kosten, door moderne Meesters, gelapt en hersteld; maar gelukkiglyk zo, dat niemand immer twyffelen zal, tusschen de lap en het gelapte. Het Thresoor en de Galery hebben niets in het geringste geleden, vermits de immense sommen die daar op geschooten zyn, het welk verscheide Vorsten en Natien raakte, en die door den Grooten FREDERIK wat gerespecteerd behoorden te worden. In deeze Galery heb ik het eerste denkbeeld gekregen van *Raphaël*, *Correggio*, *Titiaan*, *Caracche*, en andere Italiaansche Helden in de Kunst; want, indien men te Dusseldorp uitzondert de Maria's Hemelvaart van *Guido Reni*, dezelve van *Carlo Cignani*, de Kindermoord van *Annibal Carache*, de Susanna van *de Dominicain*, en weinige anderen, is aldaar niets van dat soort het welk te Dresden vertoonbaar zoude zyn. Indien ik tien Heilige Familien van *Raphaël* bezat, gelyk aan die te Dusseldorp, gaf ik ze gaarne alle voor UWEd's Tekening, in roodaard,

aard, met het zittend Vrouwtje (*). De groote *Raphaël*, met Maria, Paus Sixtus en St. Barbara, is niet te beschryven.

(*) „ Beschryving der 14de *Tekening* door RAFAËL DE URBINO; (Gebooren te *Urbino* 1483; Gestorven te *Urbino* 1520,) „ geplaatst in myne Verzameling, en weleer, in 't Kabinet „ van Wylen den beroemden Kunst- en Taalkenner, den Heer „ *Lamb. ten Kate*, *Hermz.* Zie de Catologue zyner Verza- „ meling, verkogt 16 Juny 1732, *Kunstboek* H. No. 31.; ver- „ ders de Prent daarnâ, door *Bern. Picart*, in zyn Werk, ge- „ naamd, de *Impostures Innocentes.*"

Dezelve is getekend met rood kryt, en verbeeldt MARIA, met het Kind JESUS en den kleinen JOHANNES voor haar; biedende dezelve al knielende den Heiland een dunne Rietstaf, van boven kruiswyze, aan.

In deeze *Maria* heerscht, myns achtens, eene schoonheid, hooger dan die van de Antyke *Venus de Medicis*; en tevens treft my haare nedrigheid en zedigheid, zodanig, dat de hoogste bevalligheid my hier geen wulpsche gedachten kan verwekken. De kleine *Jesus*, die voor haaren schoot staat, en met haar beide handen onderfteund word, vertoont eene meer dan Menschelyke goedaartigheid, gepaard met eene verheven schoonheid, welke de bevalligste Kindertjes van *Quesnoy* zo verre te boven gaat, als de jonge Heiland boven zynen Voorganger verheven was. De kleine *Johannes* speelt, in een liefaartig en kinderlyk character, voor zynen Meester, die, vol zachtmoedigheid, 'er zyne kinderlyke aandacht op vestigt. Deeze fraaije Studie-tekening, welke door *Rafaël* lugtig met roodaard aangeschetst is, bevestigt myne, door de ondervinding, bewaarheide stelling, dat ieder trek, in de Tekeningen van deezen grooten Meester, betekenende en uitdrukkende is. En dit is de reden, waarom men, zomtyds, eene lugtige en veel betekenende schets, als deeze, met regt uitvoerig, en daartegen eene werktuiglyke en weinig betekenende netheid, by zommigen, lugtig noemen mag.

Daarby is het aanmerklyk, dat men, in de Kindertjes van deeze uitmuntende Tekening van *Rafaël*, het gebrek, van al te langledige, en te veel uitgegroeide, proportie van 't onderlyf, niet gewaar word; waarin *Rafaël*, en zelfs de meeste Antyken, vervallen waren. Zulks doet my besluiten, dat *Rafaël* deeze Tekening, in 't laatst van zyn leeven, en in zyn besten tyd, heeft gemaakt; en daarby gelooven, dat *Guido Reni* en *Quesnoy* hun Idée, van die natuurlyke bevalligheid in de Kindertjes, uit de beste Werken van *Rafaël*, dat is, van zyne volkomenste bekwaamheid in de Kunst, ontleend hebben.

18 *July*, 1791. . . . . C. PL. V. A. J. Cz.

ven. De *Correggios* hebben my verbaasd. Het coloriet, in de St. Sebastiaan, is verre boven de natuur. Of schoon ik de berugte nagt wel tienmaal hebbe bestudeerd, kan ik my het principaalste van dat stuk niet meer verbeelden; vermits myn oog onwederstaanlyk telkens gevoerd wierd na den linker bovenhoek, alwaar een groep Engelen word verbeeld, die verwonderlyk is; echter dunkt my, dat, met opzigt tot het licht en donker, *Rembrant* geheimen heeft gehad, aan *Correggio* onbekend. De St. George is mogelyk van alle nog de beste en aangenaamste van tekening. De kleine Magdalena moet gevoeld worden. Ik zeg het zelfde van de zogenaamde Venus van *Titiaan*; het coloriet van 't geheele lichaam is niet vergelykelyk by dat van *Correggio*, en is verre onder de schoone natuur; doch zo veel uit te voeren, met zo weinig zigtbaaren toestel, genoegzaam zonder schaduw, gaat myn begrip te boven. Indien ik het hoofd van deeze Venus en de bystaande Moor getekend had, zoude ik my schaamen het zelve aan UWE. te vertoonen. Deeze byzonderheid, in dit Wonderstuk, houd zeker aan eene geheimenis, die niet tot ons is gekomen. Ik geloof dat eenig Rykäart het hoofd van zyn Meisje met dat van de Venus verwisseld heeft, en de Moorsche Knegt 'er heeft doen byschilderen; want *Titiaan* was anderfins nog al een man die eenige kennis van Hoofden had. De Genie van de Glory van *Annibal Carrache* is uitmuntend; doch indien het my geoorloofd ware uit deezen grooten schat een stuk te kiezen voor myn vermaak, zoude het voorzeker zyn een agtkantig tafereel van *Carlo Cignani*, verbeeldende Joseph en de Vrouw van Potifar (*). In dit Stuk verbeelden zich alle vol-

(*) CARLO CIGNANO, gebooren in *Italie* 1628. Gestorven te *Romen* 1670. Discipel van FRANCISCO ALBANO.

Dit uitmuntend Schildery verbeeld de beproefde kuischheid van Joseph. —— De onderscheiding in de characters en hartstochten zyn, met veel levendigheid van uitdrukking, in de daad van 't bedryf waargenomen, zo als men verders zien kan uit de fraaije Prent, in het beroemde Prentwerk, by de Liefhebbers algemeen bekend onder den Titel van: *Le Galerie Royale de Dresde*, in Atlas Formaat. Ook is deeze Prent kunstig gegraveerd door *Pieter Tanjé*, gebooren te *Bolswerd* in *Friesland*, 15 February 1706.

By dit gewaagen van *Pieter Tanjé*, herinner ik my eenige byzonderheden, nopens de aanvang en den voortgang zyner Kunstoefeninge, die min algemeen bekend zyn, en wel verdienen der ver-

volmaaktheden, waarvoor het voorwerp vatbaar is, in den allerhoogsten graad. Deeze Galery is voorzeker niet minder ryk

vergetelheid onttrokken te worden; des ik niet kunne nalaaten, dezelve, ter deezer gelegenheid, gemeen te maaken, zo als ze ons van goederhand medegedeeld zyn. —— Volgens dat verhaal voer *Tanjé*, in zyne vroegste jeugd, als Schippersknecht, op den Beurtman van Bolsward naar Amsterdam, en terug. Toen reeds liet hy, by alle gelegenheden, zyne lust tot het tekenen van allerleije voorwerpen blyken; en sneed, uit eigen oefening, op zilver en koper, gelyk Tabaks-, Snuifdoozen, enz. voor zyne vrienden 't geen zy begeerden. Door het bestellen van pakjes en brieven, kreeg hy, onder anderen, kennis aan zyn Landsman, den Plaatsnyder *Jacob Folkema*, woonende in dien tyd, met zyne Zuster, die een Schilderesse in Miniatuur was, op de Westermarkt, alwaar ik dezelven beide gekend heb. Deeze *Folkema*, door de geschiktheid van *Tanjé* voor de Graveerkunst bekoord, moedigde hem, op den ouderdom van 24 jaren, aan, om zich op eene bepaalde oefening van de Kunst toe te leggen; 't geen hy ook daadelyk ondernam. Ten dien einde oefende hy zich eerst, onder het bestier van gemelden zynen Vriend, vlytig in de beginzels en waare gronden van de Tekenkunst, Anatomie en Perspectief. —— Vervolgens kwam hy op de Teken-Akademie te Amsterdam, daar hy, in 't gezelschap zyner beroemde Medeleden, als, onder anderen, *Jacob de Wit*, *Cornelis Troost*, *Bernardus Picart*, *Louis Fabr. du Bourg*, enz. naarstig en leerzaam vorderde, in het naartekenen van het naakt en leevend Menschbeeld. —— Wyders bediende hy zich, ter voortzettinge van zyne werkdaadige Studie in de Graveerkunst, van den goeden raad zyner byzondere vrienden *B. Picart*, *L. F. du Bourg* en *Jacob Houbraken*, mitsgaders van de beste Prenten, door *Edeling*, *Dreret*, en andere vermaarde Meesters, gesneeden: voornamelyk beoefende hy ook de beroemde Plaatsnyders Werken van *Visscher* en *Suyderhoef*. —— Op het spoor van zynen vriend, den onnavolgbaaren *Houbraken*, onvermoeid voortstreevende, bestudeerde hy byzonder de edelheid van deszelfs behandeling, in de Graveerkunst van het Vleesch, het Hair en het Linnen, waarin *Houbraken* tot heden geen gelyken heeft. —— Tevens poogde hy, door een beproefd oordeel, met eene geoefende meesteragtige hand, de stoutheid te paaren met de waarheid van den omtrek, zonder welke de Kunst haare waardy verliest. — Voorts leide hy zich inzonderheid toe op het nagaan der behandelinge van het Graveerstaal van die met recht vermaarde Plaatsnyders; welken, (als Tyd- en Landgenooten van de onsterflyke voorbeelden in de Schilderkunst, namelyk *P. P. Rubbens* en *Anthonie van Dyk*,) niet alleen, onder het toevoorzicht van die groot

lyk in Nederlandsche Meesters, dan in Italiaanen; want ik heb meer dan vyftig *Wouwermans*, twintig *Potters*, en *Berchems*,

groote Meesters, maar ook vervolgens de eersten waren, welken den aart en het beloop hunner Penceelstreeken, de plaats en de graaden van kracht, het Licht en Donker, de Toetsen, het onderscheiden Coloriet, en alles, waarin de School van *Rubbens* uitgemunt heeft, volgens de Schilderstukken en hunne Gravure, zodanig hebben weeten waar te neemen, dat hunne Prenten, overal verspreid, ten onvergangIyken bewyze van de bekwaamheden deezer groote Meesters, door alle Landen, daar de Kunst gekend, geëerd en geoefend, word, verstrekken (*). — Na zich dus, eenige Jaaren, met een gelukkig gevolg geoefend te hebben, ondernam hy eindelyk zyne vermogens, der beproevinge van 't algemeene Kunstöordeel, aan te bieden, door twee groote vels Prenten, beiden gegraveerd naar twee der uitmuntendste Schilderstukken van *Parmesianiny*. De eene verbeeldt Venus op de Wolken, verzeld van Cupido en zes gevleugelde Kindertjes, welke hy in 't Jaar 1734, en de andere St. Cecilia, speelende op een Antiek Orgel, zittende nevens twee zingende Engelen, en rondsom zweevende Serafynen, welke hy in 't Jaar 1737, voor zyn eigen rekening, in 't licht gaf, en waarmede hy den roem der eerste Kenners wegdroeg. Doch men beloonde hem meer met eere dan met geld.

Uit dien hoofde was *Tanjé*, niettegenstaande alle deeze beoefenende en werkdaadige bekwaamheden, in zyn vroegen tyd, tot zyn bestaan genoodzaakt, zich bezig te houden, met het vervaardigen van allerleije soorten van Boekprenten; doch wat verder gevorderd zynde, heeft hy, met geen ongelukkig gevolg, verscheiden Titels van verschillende formaaten en grootte, tot veele der voornaamste Werken van Fransche en Nederlandsche Autheuren gesneeden; en zo ook, voor den Boekverkooper *Tirion*, den fraaijen Prentbybel, die nu by den Boekverkooper *Warnars*, enz. te bekomen is. *Tanjé* volgde in zyne Prenten veelal de Tekeningen van *L. F. du Bourg*, een Meester in zyn tyd alom beroemd, voor een der besten en naauwkeurigsten in den omtrek van 't Menschlyk Lighaam. Voor 't overige hield hy zich inzonderheid bezig met het graveeren, na de Afbeeldzels van geleerde en vermaarde Persoonen; waaronder, natuurlyk, veele ge-

(*) De voornaamste Plaatsnyders, die de houding volgens *Rubbens* en *van Dyk* waargenomen hebben, en welken *Tanjé* inzonderheid bestudeerd heeft, waren de volgende. *S. a Bolswert*, *D. D. Boëtius Bolswert*, *Pieter de Jode*, *C. Galle*, *Coenraad Lauwers*, *Adriaan Lommertyn*, *Nicol. Lauwers*, *W. de Leeuw*, *Guilj. Panneels*, *Paulus Pontius*, *N. Rykman*, *Soutman*, *Lucas Vorstermans*, *Romb. van de Velde*, *J. Witdoek*, *St. Witdoek*, *Lu. van den Wyngaarde.*

chems, *Ruysdaals*, enz. enz. naar advenant, gezien. De *van der Werven* alleen, die zig hier bevinden, zyn alle, op één na, flegt, en die Meester moet alleen te Dusfeldorp beoordeeld en zelf bewonderd worden. Franschen zyn hier genoegzaam niet, uitgezonderd eenige *Poussins*, en eenige Pourtraiten van *Largillière* en *Rigaut*, die goed zyn.

Ik heb in deeze Reize het vermaak gehad van, met eigen oogen, *Mengs* en *Battoni* te kunnen beöordeelen, en heb daartoe gekozen, aan de eene zyde, het groot Altaarstuk, de Hemelvaart, in de Groote Kerk te Dresden, en de slaapende Profeet in dezelfde Kerk, beide van *Mengs*; en, aan den anderen kant, de groote Magdalena in de Galery, en het Plafond te Verlisch (fraai Lusthuis by Dessau) Ganimedes verbeeldende; beide van *Battoni*. Ik heb het

gevonden worden, in welke de kunstverdiensten van het Pourtrait niet gelyk staan met het gelaad en de waardy der persoonen, welke het stuk moest verbeelden. Een onaangenaam lot voor den Graveerder, die, als naarvolger, hier in lydelyk is; waarom men op het bescheiden oordeel over zyne verdiensten, by den Kenner en Liefhebber, hoopen moet. Met beteren uitslag heeft hy zyn Graveerstaal werkzaam gehouden, in de naarvolgingen van verscheide fraaije moderne Verbeeldingen; als onder anderen van de Tekeningen en Schilderyen door den geestryken Kunstschilder *C. Troost*, bekend door het uitgegeeven Werk van dien grooten Meester by *Pieter Fouquet*, *Junior*; maar bovenal gaf hy blyken van zyn goeden smaak en geoefend kunstvermogen, in de naarvolging der agt Historiesche Schilderyen, welken van zyne hand gevonden worden, in het Prentwerk, getiteld: *Le Galerie Royale de Dresde*. Als een naar *Carlo Cignano*, hier voor beschreeven; een naar *Joseph Porta*, gebynaamd *Salviati*; een naar *Mich. Ange de Caravage*; een naar *J. T. Albani*; een naar *Correggio*; een naar *Titiaan*; een naar *P.-P. Rubbens*, en een naar *Luca Jordano*, verbeeldende Tarquin by Lucretia. In dit laatste is hy, onder anderen, zo uitmuntend en fraai geslaagd, dat de bewerking van het naakt, byzonder van den rug van 't Vrouwenbeeld, een meesterstuk voor de in deeze dagen zo beroemde *Strange* of *Bartolosfi* zoude uitmaaken. —— Dit Stuk verstrekt voor ons en de Nakomelingschap tot een onwraakbaar getuigenis, dat onze van ouds beroemde Graveerkunst, in de Nederlanden, nog in zyn tyd niet op sterven lag; en dat haare bloeistand, af- of toeneeming, nog heden ten dage, afhanglyk is, van goede Voorbeelden ter naarvolginge in de Kunst, belooning en aanmoedigende Meecenaten van een verheeven smaak, die haar gelieven te begunstigen.

C. PL. V. A. J. CZ.

het gevoelen van wylen mynen Vriend FAGEL bewaarheid gevonden, en stel *Battoni* verre boven *Mengs*, waarmede ik echter niet wil zeggen dat *Mengs* geen zeer groot Schilder is geweest. *Battoni* heeft zeer veel van *Carlo Cignani*, die my byzonder gevalt in eenige zyner Stukken die ik gezien heb, en waarin ik meen te ontdekken een mengsel van zekere deugden van *Raphaël*, en van anderen van *Corregio*.

Te Leipzich terug komende, heb ik het Cabinet van den Heer WINKLER, vermaard Bankier aldaar, gezien. Deeze verzameling is zeer groot voor een particulier, en bevat schoone, zo Italiaansche als Nederlandsche, Meesters. Te Gotha heeft de Hertog my een Stuk vertoond van eenen jongen THISBEIN, die thans in Italien is; verbeeldende Conradyn en Frederik. Indien deeze Schilder zo voortgaat, zal hy *Mengs* in veele zaaken overtreffen. Ik heb te Dessau een jong Schilder gezien, REBERGH genaamd, en die bereids in Italien geweest was; hy heeft my eenige van zyne Tekeningen vertoond die zeer schoon waren, en had, buiten dat, eene grondige en uitgestrekte kennis van alle de Weetenschappen die tot zyne Konst eenigzins behoorden.

Een zaak heeft my in Duitschland, en byzonder te Dresden, verwonderd, namentlyk, van bykans alle Schilderyen te vinden zonder vernis, of alleenlyk gedekt met het oorspronkelyk vernis des maakers. Wanneer ik aan den eersten Professor te Dresden (een zeer kundig man) de reden hier van vroeg, met byvoeging dat eenige zyner Stukken, vernist zynde, meer kragts zouden vertoonen, antwoordde hy met de vraag, of 'er eenig goed vernis in de waereld was? en duwde my wyders toe, dat de Hollanders en Franschen, met al het schoonmaaken en vernisfen hunner Schilderyen, te weeg bragten, dat, binnen vyftig jaaren, de kostbaarste Stukken niets meer van den oorspronglyken Meester zouden vertoonen dan het blootte paneel.

Ik heb hier de meeste Stukken van de Hollandsche Meesters zo vet in de verf gevonden als of ze zo even uit 's maakers handen waren gekomen, en ik beken dat dit een gansch ander uitwerksel te weeg brengt dan de Stukken van dezelfde Meesters, doch van laater inkoop, die veele vernisfen hadden ondergaan. Hy heeft my van beide soorten naast elkander vertoond. Na dat ik thans zo veele wonderen in de Schilderkunst naauwkeurig heb-

be gezien, zoude ik niets liever wenfchen dan om de groote *van der Helst*, van Amfterdam, te Dresden te mogen befchouwen in de Groot-agtbaare tegenwoordigheid van zo veele *Raphaëls*, *Correggios*, *Titiaanen* en anderen, wanneer ik UWE. verzekeren durf dat zulks geenzins tot oneër van onze Natie zoude uitkomen; hoe zeer ook de voorwerpen, door de Italiaanen behandeld, in hun voordeel zouden mogen pleiten.

Waardfte Vriend, ik zal UWE. niet lastig vallen met een verder Verhaal in hoe verre wy de overige oogmerken onzer reize hebben bereikt; namentlyk het van naby befchouwen van eenige Hoven, het leeren kennen van de Doorluchtigfte Geesten van Duitschland, en het opneemen van den ftaat der Univerfiteiten, en van alle Inftellingen, welke betrekking hebben tot de Opvoedingen, het formeeren van menfchen, waardoor men eenigzins zig een denkbeeld zoude kunnen vormen van het toekomende Geflagt. In het algemeen kan ik zeggen, dat, terwyl alle de andere Natien van Europa bereids haare Eeuwen hebben uitgeleefd, Duitschland de haare begint, en wel met een luister die veel belooft; doch de loop van haare ontwikkeling kan veel verfneld of vertraagd worden door de menigvuldige toevallen, waaraan een zo grof famengefteld lichaam noodzaakelyk onderhevig is.

UWEd. gelieve deeze niet aan te merken als een Nieuwjaarsbrief, vermits ik oordeel, dat wy, beide op onze jaaren, deeze ftaatige pligtpleeging ontwasfen zyn, en dezelve, nevens de St. Nicolaas Schoenen, aan een zyde kunnen ftellen.

Ik wensch, dat deeze UWEd. in volmaakten welftand moge aantreffen, en hebbe de eer, na myne ootmoedigfte groete aan Mevrouwe UWEds. Beminde, met de gevoelens, by UWEd. bekend, te zyn, en te blyven,

Wel Edele Heer, en Waardfte Vriend,

UWEds Ootmoedigfte en
Gehoorzaamfte

'S Hage 31 Dec.
1785.

HEMSTERHUIS.

EENE ALLEGORIE.

(Door Wylen den beroemden Dr. FRANKLIN.)

——— ——— ——— Hy ſtreeft, langs hoger wegen,
Naar 't heerlyk Godspaleis, alwaar de waereld draait
Om d'ongemeten as, met ſterren ryk bezaaid.
Daar is 't verblyf, van aarde en maankring afgemeten,
Der edle zielen, die de reinheid van geweten
En 't ſchuldloos leven, hier in zuivre deugd geleid,
Tot burgers vormden voor 't verblyf der heerlykheid.
Zy leven daar, vergood, in luisterryker kringen.
Dat zalig oord ontvangt geen trotſche ſtervelingen,
Wier houtmyt rookt van mirrhe en ſchittert voor 't gezicht.
's Mans grote geest, vervuld met waar en Godlyk licht,
Ziet met verbazing thans de wondre hemelbollen,
Ziet die onwrikbaar ſtaan, en dezen eindloos rollen:
Hy ziet, wat zwarte nacht ons helderst licht bedekt,
En lacht om 't rif, dat hem ten kerker heeft geſtrekt.

LUCANUS, volgens NIEUWLAND.

In een Droom dagt ik my in een eenzaamen Tempel te bevinden.. Ik zag eene ſoort van Verſchynzel my naderen; de gedaante van 't zelve breidde zich uit, en werd meer dan menschlyk, de mantel van dit Weezen hing voldeſtig tot beneden zyne voeten; zes vleugels, witter dan ſneeuw, wier randen met goud geboord waren, bedekten een gedeelte zyns lichaams; toen ik zag dat het zyne menschlyke gedaante aflei, welke het aangenomen hadt om my niet te verſchrikken, vertoonde zyn lichaam alle de kleuren van den Regenboog. Het vatte my op, en ik bemerkte, dat ik in het Lugtgewest reisde, zonder eenigen ſchroom, met de ſnelheid van een pyl door een welgeſpierden arm afgeſchooten.

Duizend glinſterende Klooten rolden beneden my; doch ik kon ſlegts een vlugtigen oogſlag werpen op alle deeze Klooten, onderſcheiden door ſterk afſteekende kleuren.

Ik ontdekte ſchielyk een zo ſchoon, zo bloeijend, en vrugtbaar Land, dat ik eene ſterke begeerte gevoelde om 'er op neder te daalen. Myne wenſchen werden oogenbliklyk voldaan; ik zakte langzaam op de oppervlakte neder, en vond my omringd door een dampkring vol van de aangenaamſte geuren. Ik rustte op een zagt groen veld, en breidde myne armen uit, ten teken van dankbaarheid aan myn hemelſchen Gids, die wees op een helſchynende Zon, waarna hy, ſchielyk opryzende, heen vloog, en verdween in dat lichtgeevend lichaam.

"Ik rees op, en verbeeldde my in den Hof van *Eden* overgevoerd. Alles vervulde myne Ziel met eene streelende gerustheid. De stilste vrede heerschte op deezen nieuwen Aardbol; de natuur was hier verrukkend en onbedorven, eene aangenaame frischheid versterkte myne zinnen; een aangenaame geur vervulde de lugt, welke ik ademde; myn hart, 't welk met meer dan gewoone kragt sloeg, baadde in een zee van verrukking; terwyl het vermaak, gelyk een zuiver en onsterflyk licht, het binnenste van myne ziel doortintelde.

De Inwoonders van dat gelukkig Land kwamen my te gemoete, en namen my, na de begroeting, by de hand. *Hun* edel uitzigt boezemde vertrouwen en eerbied in; onschuld en geluk stonden in hunne oogen geschilderd; dikwyls sloegen zy de oogen ten hemel, en even dikwyls boezemden zy eenen Naam uit, dien ik naderhand leerde, dat de Naam was van den EEUWIGEN, terwyl traanen van dankerkentenisse hunne wangen bevogtigden.

Terwyl ik met deeze verhevene Weezens verkeerde, voelde ik eene groote ontroering. Zy stortten hunne harten met de opregtste tederheid uit, en de stem der rede, allerverhevenst en niet min bevallig, vervulde teffens myn oor.

Welhaast ontdekte ik, dat dit verblyf geheelenal verschilde van 't geen ik verlaaten had. Een Godlyke aandrift deedt my in hunne armen vliegen; ik boog myne kniën voor hun; doch, op de inneemendste wyze opgebeurd, drukten zy my aan de boezems, in welke zo braave harten woonden, en ik gevoelde een voorsmaak van hemelsche Vriendschap, van die Vriendschap, welke hunne Zielen vereenigde, en het grootste gedeelte van hun geluk uitmaakte.

De Engel der Duisternisse was, met alle zyne kunstenaaryen, nooit in staat geweest, den toegang tot deeze Wereld te ontdekken! —— Niettegenstaande zyn altoos waakzaame kwaadaartigheid, vondt hy nimmer een middel, om zyn vergif over deezen gelukkigen Kloot te verspreiden. Toorn, nyd en hoogmoed, waren 'er onbekend; de gelukzaligheid van éénen scheen de gelukzaligheid van allen! Eene vervoerende verrukking verhief onophoudelyk hunne Zielen op 't gezigt van de weldaadige hand, die over hunne hoofden de volste Zegeningen der Schepping uitstortte."

De aangenaame Morgenstond zoog de pareldroppen van den dauw van Heesters en Bloemen; en de straalen der opkomende Zon vermenigvuldigden de betoverendste kleuren, toen ik een Bosch zag, vercierd met de schoonheden des aanbreekenden Dageraads.

De jeugd, van beide de Sexen, zondt daar aanbiddende Lofzangen ten Hemel, en werd, ten zelfden tyde, vervuld met de Grootheid en Majesteit van GOD, die zich zo zigtbaar by hun vertoonde; want, in deeze Wereld der onschuld, ontdekte hy zich door middelen, onbekend aan onze zwakke verstanden.

Al-

Alle dingen kondigden gods ontzaglyke tegenwoordigheid aan; de kleuren der Bloemen, de gloed der Insecten, eene foort van algemeene gevoeligheid, verfpreid over alle Weezens, en die lichaamen, welke minst daar voor vatbaar fcheenen, verleevendigden alle Weezens, met één woord, hadden een voorkomen van gevoeligheid; de Vogels hielden, in 't midden van hunne vlugt, ftil, als luisterende na de ftreelende toonen hunner ftemmen.

Maar geen pen is in ftaat uit te drukken, de verrukkende houding van de jonge Schoonheden, wier boezems van Liefde gloeiden. Wie kan die Liefde befchryven, van welke wy geen denkbeeld hebben, die Liefde, voor welke wy geen naam bezitten, die Liefde, het lot van zuiver verftandlyke Weezens, Godlyke Liefde; welke zy alleen kunnen begrypen en gevoelen? De tong der Menfchen, hier onmagtig, moet zwygen! —— De herinnering van dit betoverend verblyf houdt, op dit oogenblik, alle de vermogens myner Ziele in een ftaat van opgetoogenheid!

De Zon ging op —— de pen valt my uit de hand. —— Och! THOMSON, nooit zag uwe Zanggodin zulk eene Zon! —— Welk een Wereld, welk een grootfche Orde! Ik trad, met wederzin, op de bloemryke Planten, voorzien, gelyk die wy gevoelige Planten noemen, met een leevendig gevoel; zy boogen onder myne voeten, alleen, om met meer glans zich op te heffen; de vrugt viel, op het minfte aanraaken, van den buigenden tak, en badt naauwlyks het gehemelte geftreeld als een aangenaam gevoel van het vogt in elke ader klopte; het oog, doordringender, fchitterde met meer dan gemeenen luister; het oor was fcherper; het hart, zich over de geheele Natuur uitfpreidende, fcheen derzelver ryke uitgebreidheid te bezitten en te genieten; het algemeen genot ftoorde niemand in 't byzonder: want, eenigheid vermeerderde hun genoegen, en zy fchatten zich minder gelukkig in hun eigen genot, dan in het geluk van anderen.

De Zon fcheen met eene helderheid, veel grooter dan die onzen Aardbol ooit beftraalt; en egter kon het oog daar tegen opzien, op eene wyze, die eene foort van verrukking baarde over dit zagt en zuiver licht; het oog en het verftand werd 'er teffens door opgeklaard, het drong tot de Ziel in. De Lichaamen dier gelukkige Perfoonen werden, als 't ware, doorfchynend, ieder las, in zyns Broeders hart, dezelfde gevoelens van genegenheid en tederheid, welke hem vervulden.

'Er ftraalde, van de bladen van alle de Planten, door de Zon befcheenen, een lichtgeevende ftoffe, die, op een afftand, geleek naar alle de kleuren van den Regenboog. —— Wanneer de Zon onderging, dreeven 'er zes Maanen in den dampkring; derzelver voortgang, in onderfcheide wandelkringen, leverde, ieder nagt, een nieuw vertoon op. —— De menigte van Starren, die ons op Aarde voorkomen als by geval aan 't uitfpanzel verfpreid, ziet men hier in 't juiste gezigtpunt, en de orde van 't Heelal vertoont zich in al haare heerlykheid.

Wanneer in dit gezegend Gewest iemand zich ter ruste begaf, boodt het Lichaam, 't welk niets hadt van onze aardſche hoofdſtoffen, geen tegenſtand aan de Ziel; maar deeze beſchouwde in een gezigt, zeer naby grenzende aan het weezen der zaake, het glansryk Gewest, den Throon des Eeuwigen, werwaards zy welhaast ſtondt overgevoerd te worden. Zy ontwaakten uit eene zagte ſluimering zonder ongemak of ontroering, genietende het toekomende door een ſterk gevoelen der Onſterflykheid; vervuld en opgetoogen door het denkbeeld eens naderenden Gelukſtaats, veel voortreflyker dan zy tot nog genooten hadden.

Smert, het jammerlyk uitwerkzel van de onvolmaakte aandoenlykheid onzer ruwe geſteltenisſe, was onbekend by deeze onſchuldigen; eene ligte aandoening waarſchuwde hun tegen de voorwerpen, die konden ſchaaden, en de Natuur beſchutte hun voor gevaar, even als een teerhartige Moeder haar Kind met de hand afbrengt van een put.

Ik ademde veel vryer in deeze woonplaats van Vreugde en Eendragt; myn beſtaan werd my hoogst dierbaar; doch in dezelfde evenredigheid, als de bekoorelykheden, welke my omringden, my gevoelig aandeeden, vermeerderden myne ſmertelyke aandoeningen, als ik met myne denkbeelden terug keerde na den Aardkloot door my verlaaten. Alle de onheilen en wederwaardigheden des Menschdoms vereenigden zich als in één punt, en overſtelpten myn hart; ik riep, vol mededoogen, uit: —,, Helaas! ,, de Wereld die ik bewoonde, geleek voorheen de uwe; maar ,, Vrede, Onſchuld en zuivere Vermaaken verlieten dezelve ,, welhaast. —— Waarom werd ik niet onder u gebooren? Welk ,, eene ſtrydigheid! De Aarde, myn treurig verblyf, wordt onop- ,, houdelyk met zugten en traanen vervuld; daar onderdrukt het ,, kleinder getal het grooter; de booze geest van Eigenbaat be- ,, derft wat hy aanroert, en wat hy begeert. Goud is daar een ,, God, en zy offeren, op diens Altaar, Liefde, Menschlykheid, ,, en de hoogstſchatbaare Deugden.

,, Beeft allen, die my hooren! De grootſte Vyand, dien de ,, Mensch heeft, is de *Mensch*; zyne Opperhoofden zyn zyne ,, Tyrannen; zy doen alles bukken onder het juk van hunnen trots ,, en hunne grilligheid; de ketens der verdrukking reiken van de ,, eene Pool tot de andere; een Gedrogt, 't welk het masker van ,, Roem aantrekt, maakt het ſchriklykſte geweld, en moord, ,, wettig. Zints de heilllooze uitvinding van het Buskruid, kan ,, geen Sterveling zeggen, morgen zal ik in vrede woonen —— ,, morgen zal de hand des willekeurigen gezags myn hoofd niet ,, verpletten —— morgen zal de knaagende kommer my niet verteeren —— morgen zal het geklag van een vrugtlooze wan- ,, hoop, uit een verſcheurd hart opſtygende, myne lippen niet ,, ontglippen, en de Tyranny my niet als in een ſteenen kist ,, begraaven!

,, Och, myne Broederen! Weent, weent over ons. Wy bevin-

„ vinden ons niet alleen omringd met Ketenen en Beulen; maar
„ hangen daarënboven af van de Jaarsaisoenen, de Hoofdstoffen,
„ en de kleinste Insecten. De geheele Natuur is wederspannig
„ tegen ons; en zelfs, indien wy haar te onder brengen, doet
„ zy ons duur betaalen voor de zegeningen, die onze arbeid haar
„ afvordert. Het brood dat wy eeten wordt gewonnen onder
„ zweet en traanen: en dan komen gretige Menschen ons plun-
„ deren, om het aan hunne gunstelingen te geeven.

„ Schreidt, schreidt met my, myne Broederen! Haat vervolgt
„ ons; Wraak scherpt haar dolk in 't duister; Laster en Kwaad-
„ spreekenheid schandvlekken ons, en beneemen ons zelfs het
„ vermogen om ons te verdeedigen; de Vriendschap verraadt ons
„ vertrouwen, en dwingt ons, dit anders troostvol denkbeeld,
„ te vloeken. Wy vinden ons genoodzaakt te woonen te mid-
„ den van dwaaling, dwaasheid, trotsheid en boosheid."

Terwyl myn hart dus den vryen loop gaf aan het uitboezemen dier klagten, zag ik een bende Seraphs van den Hemel nederdaalen; alle de gelukkige Bewoonders van dit zalig Gewest hieven een vreugdegejuich aan. Hierop met verrukking staarende, sprak my een oud Man, in deezervoege, aan: „ Vaar wel, myn Vriend!
„ het oogenblik onzes doods, of liever, van een nieuw leeven,
„ nadert. De Dienaars van den GOD aller genade zyn verschee-
„ nen om ons van deeze Aarde weg te neemen; wy gaan woo-
„ nen in eene veel volmaakter Wereld." —— „ Hoe, Vader," voerde ik hem te gemoete, „ weet gy dan niet van doodsangsten,
„ van den schrik, de benaauwdheid, de smert, die ons in onze
„ jongste oogenblikken martelt!" —— „ Ja, myn Kind," antwoordde hy, „ deeze Engelen van den Allerhoogsten komen, op
„ vastbestemde tyden, en voeren ons allen heen; zy baanen ons
„ den weg tot eene nieuwe Wereld, van welken wy een denk-
„ beeld hebben, door de onwankelbaare overtuiging, welke wy
„ omdraagen, van de onbegrensde Goedheid en Grootheid des
„ Scheppers!"

Eene bevallige gloed verspreidde zich, onmiddelyk, over aller gelaad: zy scheenen reeds met onsterflyke Heerlykheid bekroond; zy beurden zich zagtlyk, voor myn oog, van den grond op; ik drukte de heilige hand van ieder voor de laatste keer, terwyl zy, met een lach van vergenoegen, de andere den Seraph aanboden, die vleugelen uitspreidde om hun hemelwaards op te voeren.

Zy reezen allen te gelyk opwaards, gelyk een drift Zwaanen zich opheft, en, de vlugt neemende, met eene majestueuse snelheid, over de hoogste toppen heen vliegt. —— Ik zag het met verdriet aan: myn oog volgde hun na in de lugt, tot dat ik die agtenswaardigen in de wolken verloor, en alleen bleef in dit heerlyk verlaaten land.

Ik bemerkte dat ik nog geene geschiktheid had om 'er in te woonen, en wenschte na deeze ongelukkige Wereld van Boetedoening weder te keeren; zo keert een Dier, zyn Eigenaar ontsnapt,

fnapt, weder, en volgt hem, op nieuw geketend, tot in zyne gevangenis.

Ontwaakende, was deeze begogeling verdweenen; eene begogeling, om welken een vollen te befchryven, my woorden ontbreeken; maar deeze begogeling zal ik altoos met genoegen gedenken, en, door hoope onderfteund, tot mynen dood, in 't diepst myner ziele bewaaren.

DE HERFST.

Zoo komt dan de *Herfst* te voorfchyn, die zyne vaale fluiër over het Aardryk fpreidt —— reeds, voor het blyde groen, een graf bereidende. —— Hy komt, gewapend met fcherpe Seisfen, en —— gekroond met de rykgelaadene Koornäiren, die, op onze goudgeele Velden, heen en weder zwieren! Wie zou dit kunnen zien, en —— zwygen! Wie zou, by de befchouwing hiervan, niet, verheugd, zyne erkentelyke Zangen aanheffen! Alles, wat de veelkleurige en fchoonbebloemde Lente, in overvloed, belooft, en de Zomerhitte tot volkomene rypheid heeft gebragt, verfchynt thans, in ontelbaare menigte, voor ons gezigt, in alle zyne fchoonheid en volmaaktheid. —— Nu fchikt de Maaijer, op het Veld, voor het ftaande Koorn, zich in orde, —— gebukt, binden zy de fchooven in de brandende hitte der Zonneftraalen, daar anderen den verzamelden fchat den Landman in zyne Schuuren brengen —— Zoo mag den Veldling zyne Bewaarplaatfen met blydfchap opvullen —— met blydfchap: want nu heft de vrolyke Landjeugd Vreugdezangen aan, nu zy de Akkers geklaard —— de Graanhoopen gelaaden, en het werk van den Bouwman met alle zyne zorg vervuld zien, en het einde van alle zyne moeiten in 't ploegen — zaaijen — kweeken en bewaaken, beantwoord is. —— Dan, niet minder aangenaam is nu de met vrugten rykgelaaden Boomgaard: —— De vruchtbaare Natuur, die alles verfynt, verandert, tot in het oneindige, het famenftel haarer geurige voortbrengzelen; allen uit de eerfte ftoffe — gemengd met het gematigd vuur der Zonne, en —— met Water —— Aarde, en —— Lugt hervoort gebragt; zodanige zyn de welriekende fchatten, die in de koele nachten van dit Jaargetyde, van de buigende, en —— zwaargelaadene Boomtakken, nederftorten, tot —— 's Menfchen dienst.

Nu vertoont ons de *Herfst*, daar hy zynen dorren voet op den vruchtbaaren grond des Aardryks zet de verwelking der groeijende Waereld; Bloemen —— Ooft, ja alles, kwynt: —— Nu zien wy de Wandelwegen alöm met afgevallene Bladen, als bezaaid; terwyl Bosfchen —— en Velden, van alle kanten, een treurig, woest en doods, gelaat fchynen aan te trekken, daar verwoesting alles nedervelt.

Het

Het aangenaame, het blyde, gezang van het lief Gevogelte verlaat ons nu; zy vlugten —— verwijderen zich van ons, en worden, door den Aanbiddelyken Bezorger van alles wat is, op eene allerbyzonderfte wyze bewaard, tot dat de aangenaame verkwikkelyke Lente weder te voorfchyn komt.

De Zon geeft nu geene andere dan korte dagen, en de vogtige nachten werpen de verdikte dampen op het Aardryk neder!

Welk eene aanbiddenswaardige byzonderheid in de fchikking der Saizoenen van Hem, die, door zyne ontzaglyke Almagt, de vruchtbaarheid doet zweeven in de dalen: —— Hoe heeft elk Jaargetyde zyne uitmuntenheden —— het is *Jehova*, die deeze orde, —— deeze weergadelooze fchikking, zoo wyslyk zyne vereischten geeft: —— *Zyne is de aarde en alle haare volheid*; Hy is het die het *Jaar met zyne goedheid kroont*; geevende aan den Akker en het Zaad de volkomene vereischten om vrugten voort te brengen, en aan den Landman de nodige kunde om de Gronden te bebouwen, en de Graanen te behandelen. —— Hy fchikt hunne zenuwen en fpieren tot den vereischten arbeid, daar zy *in het zweet hunnes aanfchyns* hun *brood eeten!* met fmaak en tot verzadiging. Zy bevinden, dat God *zich niet onbetuigd* aan hun heeft gelaaten —— maar hun, integendeel, zoo veele weldaaden bewezen, zoo veel goed gedaan heeft van den *hemel*, geevende hun den aangenaamen, den verkwiklyken, *regen* als zy dien behoefden: —— Ja, door middel van het wisfelen der Saizoenen, en —— het genieten van *vruchtbaare tyden*, *hunne harten vervullende met fpyze en vrolykheid*: —— Dat onze mond dan Godes lof —— onze tong *Jehova's* roem vermelden; want —— van Hem, en door Hem, verkrygt elk Jaargety zyn beurt; leerende ons, door zyne onnagaanbaare fchikkingen, hoe de tyd alles ter nederflaat, hoe alles, op den wenk van Hem, die alles regeert, weder tot niet keert: — Ja, weldaadige Natuur, 't zy gy kwynt of bloeit —— 't zy de Lente *Zephirs* blaast, of —— de *Herfstwind* buldert, gy —— gy leert ons, hoe wy eens tot ftof zullen wederkeeren, om —— naar onze vernietiging, juichende op te ftaan.

22 *Sept.* J. D. V.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Niets word ons door de geduurige bevinding onweêrfprekelyker geleerd, dan, dat 's menschen aardsch geluk zeer onbeftendig, aan duizend en duizend wisfelvalligheden onderhevig, is. Het geringfte toeval kan verbazende veranderingen in het zelve te wege brengen; kan veroorzaken, dat, de fundamenten onzes geluks weggerukt zynde, het zelve op eenmaal moet inftorten. —

De

De Goederen dezer Wereld maken zich vaak vleugelen, en vliegen zo schielyk van ons, ja dikwils veel schielyker, dan zy gekomen zyn. En schoon de zorg der Stervelingen zich gestadig uitlegt, om die te bejagen of te behouden, met voorby zien vaak van het allergewigtigste, hun eeuwig behoud, kan men echter, met al zyn woelen, met al zyn arbeid, met al zyn slaven, het geluk niet terug houden, wanneer het den mensch gaat verlaten.

Is het onze Godsdienst, gegrond op de Rede en op de Openbaring, is het onze Godsdienst niet, welke ons zo bondig bewyst, zo allerovertuigendst leert, dat Elende en Schuld altyd elkanderen verzellen? Waar schuld is, daar vind men elende. Vóór de schuld wierd 'er geene elende gekend. De geheele Natuur is maar eerst veranderd, verkeerd en bedorven, toen de wilsneiging van den mensch zondig, verkeerd en bedorven, wierd. — Daaruit is al de verkeerdheid in de natuur der dingen afgedaald en voortgekomen. —— Het is de Ondeugd, de Zonde, die op het geschapene zo heilloos een invloed heeft, dat al het Schepzel te zamen onder den zwaren zondenlast moet zugten. —— Onze Godsdienst leert ons, dat geluk en onschuld, even gelyk schuld en elende, altyd elkanderen volgen, te zamen hand aan hand gaan. —— Onmatigheid, losbandigheid en wellustigheid worden opgevolgd, dadelyk vervangen, door duizend jammeren, die vaak het leven verdrietig, zoms den Lyder wanhoopig, maken, en hem eindelyk in de uiterste elende storten. —— De woelige tooneelen van vermaak veranderen dra in treurige rampen; waartegen de deugd ten gevolge heeft een stil, gerust en lang leven; want de Godzaligheid is voor alles nut, hebbende de belofte van dit en het toekomende leven.

Deze Wereld heeft gene goederen, die bestendig op den duur kunnen vergenoegen. —— Het zyn goederen van eene andere natuur, welke de begeerten der ziele vervullen kunnen. — Aan deze zyde van het graf is alles onvolmaakt en onbestendig; maar, wanneer de mensch aan de overzyde van de doodsjordaan gekomen is, dan landt hy aan in de Gewesten, waar gene verandering meer plaats grypt; dan stapt hy over in het Ryk der bestendigheid, en laat het land van onrust en onvolmaaktheid agter zich. Wat zwarigheid dan, al moet men eens vele wederwaardigheden en verdrukkingen in dit leven lyden! De tyden der verdrukkinge, het lyden van dezen tyd, is van geen aanhoudenden duur; het gaat gelyk eene schaduwe, die ligt verandert, schielyk voorby: —— daarbenevens is, in dit leven, de ware vergelding niet te wagten. —— Hier lyd vaak de Onschuld, die éénmaal zal zegevieren, wanneer de Verdrukker eene euwige straf tot zyn loon zal ontvangen.

C. v. d. G.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

DE NACHT.

De Godheid roept, door haar gedugte magt,
De Duisternis, en 't word op aarde Nacht.

Laus Deo, Salus Populo.

De Dag is ten einde, —— de Avond komt, 't gewoel begeeft de ſtraaten, —— de Zon is met alle haare heerlykheid genaderd, tot aan het Westen: Jehova roept de Duisternis, en het wordt op aarde nacht. Nu treedt de ſchamele daglooner zyne wooning in, om te rusten van zynen arbeid, zyne Ega ontvangt hem met blydſchap, en zyn Kroost dartelt om hem heenen: welk eene wyze ſchikking van den onderhouder der Natuur, daar hy den Dag ſchikte om te arbeiden, beſtemde hy den *Nacht*, opdat onze vermoeide lighaamen zouden rusten. —— Is nu de Dag ſchoon, die ons, door het licht der Zonne, alle de uitſteekende byzonderheden van het Heelal doet aanſchouwen! de *Nacht* is niet minder voortreflyk. Hoe bevogtigt des *Nachts* de dauw het Aardryk; dat des daags, door de hitte der Zon, als verdroogd ſcheen. —— Hoe heerlyk —— hoe Majestueus, is de beſchouwing der Maan en Sterren, die God bereid heeft: welk een aantal Hemelſche lighaamen! en hoe verlustigt zich de beſchouwer van Gods groote Werken, in alle die Hemelſche Wonderen. Hoe beſteedt dus de Sterrekundige den *Nacht* nuttig, en tot voordeel; daar, helaas! andere Schepſelen denzelven zoo jammerlyk misbruiken. —— Hoe komen nu de baldaadige —— de, in Weelde, als verdronken Schepſelen, ten tooneele. Zy wandelen in de duisternis, haaten het licht, om dat hunne werken boos zyn: de dronkenſchap, de toomlooze losbandigheid, ſpeelt in den duisteren *Nacht* haaren rol: Ziel en lighaam wordt bedorven: daar eene naaſleep van onheilen alle die ontugtigheden ten gevolge hebben. —— Welke verkeerdheden, voor

verſtandige Wezens! hoe vergeeten zy de heerlyke einden van den *Nacht*.

Dan, —— genoeg hier van. Nuttiger zullen de volgende beſchouwingen zyn.

Is de *Nacht* geſchikt, om te rusten, opdat wy, door den Slaap, met nieuwe kragten zouden doordrongen worden; dien balzemenden Slaap, die —— zoo lang wy denzelven, behoorlyk, en overeenkomſtig met het oogmerk onzes wyzen Scheppers, gebruiken, eene weldaad, voor ons is; ſchoon hy, even als de heilzaamſte Artſeny, door het misbruik, in doodlyk gift verandert, —— dat wy dan den *Nacht* gebruiken, tot dat heerlyke einde, waartoe dezelve door den wyzen Schepper geſchikt is; en niet misbruiken, door te veel, of te weinig, ſlaapen.

Een onmaatig genooten Slaap is voor onzen geest, zoo wel als voor deszelfs wooning, het lighaam, hoogst gevaarlyk, —— gelyk de maatige Slaap voedſel en verſterking voor het lighaam is. De onmaatig genooten Slaap verzwakt de zenuwen; eene, daardoor veroorzaakte, al te ſterke, uitwaasſeming berooft het lighaam van de beste ſappen; eene traagheid en ſlapheid verſpreidt zich over alle onze leden; en —— daar Ziel en lighaam zoo naauw aan elkanderen verbonden zyn, zoo lydt, by een onmaatigen Slaap, dit ons edelst deel niet minder; lusteloosheid en mismoedigheid benevelen langzaamerhand onzen Geest, —— verhinderen deszelfs werkzaamheid, en maaken ons eindelyk voor de bezigheden, gelyk ook voor de pligten des gezelligen levens, geheel onvatbaar. —— De verbeeldingskragt en het geheugen verdwynen; —— de bron van denken en overweegen verdroogt, en —— de hooggeadelde Mensch daalt, tot den laagſten rang der Schepſelen, neder.

Maar niet minder treurig zyn de gevolgen van den verwaarloosden, of al te korten, Slaap. —— En ook tot dit gebrek vervallen veelen. Door eenen, anders, roemwaardigen yver, voor de Weetenſchappen aangevuurd, onttrekken zommigen, om hunnen geest, door naarſtig onderhoud, voedſel te verſchaffen, hun lighaam de nodige rust, verdryven, door opwakkerende dranken, den Slaap, en laaten zich, door den valſchen waan, misleiden, van zich by Dag deeze ſchade te zullen vergoeden. Dan — beide, van den *Nacht* den Dag, en van den Dag den *Nacht* maaken, is ſchadelyk, en ſtrydt met het oogmerk

en

en einde, waartoe de Slaap geschikt is. De duisternis en stilte des *Nachts* nodigen ons ter sluimeringe, gelyk het licht en gewoel des Dags ons daaruit opwekken.

Wenscht gy dan vrolyk en gelukkig te leeven, gebruikt den *Nacht*, tot dat einde, waartoe hy verordend is: vlied alle misbruik van den heilzaamen Slaap: dank, zoo dikwerf gy u in deszelfs armen nedervlydt, den liefderyken Schenker deezer weldaad; en —— doordrongen van de gedagten, dat de Morgenstond dikwerf eenen ryken zegen met zich voert, moet ook — alle onmaatig genooten Slaap u, als der menschheid ontëerend, toeschynen.

Dan, —— de *Nacht*, waarin ons vermoeide lighaam naar rust zoekt, moet ons telkens aan het tydstip doen denken, waarin wy eens in het graf zullen rusten. Geen middel, om den Mensch immer waakzaam te houden, en te doen zorgen dat hy nooit van de regte baan afwyke, is heilzaamer, dan het denken, aan Dood en Eeuwigheid. —— Ieder, ten einde hellende Dag, zegge ons, dat ook dra de avond onzes levens zal naderen; —— dat het Bed, waarop wy ons ter ruste nederliggen, ligtlyk ons Krank- en Sterfbed kan worden. —— Zoo min wy derhalven den Slaap behoeven te vreezen, schoon hy ons de bewustheid van ons zelven ontneeme, zoo min moet ons de Dood verschriklyk zyn; en zelfs dit nog veel minder: want of wy van den Slaap, in wiens armen wy ons des *Nachts* nederliggen, weder ontwaaken zullen, is geheel onzeker; maar dat, —— wanneer het lighaam in de sluimering des doods wegzinkt, de geest dan, ter onsterfelykheid, ontwaakt —— is ontwyfelbaar.

Beveelen wy ons dan, by elken naderenden *Nacht*, aan onzen algemeenen Vader, loovende hem tevens, met vrolyke dankbaare harten, voor alles, wat hy ons den verloopenen Dag, wederom, ter onderhoudinge en verkwikkinge onzes levens, heeft geschonken; zoo beantwoorden wy hierin ook —— aan het groote oogmerk onzer bestemming: zoo zullen wy eens onze sterflyke lighaamen onsterflyk zien worden, aan de andere zyde van het graf: waar geen *Nacht*, kommer, of moeite zyn zal; en God alle traanen van onze oogen zal afwisschen.

Laaten dan deeze beschouwingen van den *Nacht* u waarlyk heilzaam zyn: dat zy u, heden, en dikwerf in het toekomstige, de gedachte aan uwe sterflykheid, en aan uwe onsterflykheid, herïnneren! —— En gy, —— Vader van ons Wezen, in wiens hand alle onze dagen zyn, —

 die

die ook weet, hoe kort, of hoe lang, derzelver schakel voor ieder onzer zal weezen, geeft ons, by het einde van ieder voorbygegaanen, en —— voor Eeuwig onherroepelyken, Dag, een dankbaar harte, dat gy ons, noch, in deeze Sterflykheid bewaard hebt; opdat wy ons voor de Onsterflykheid zouden voorbereiden; schenk ons daartoe, door uwe goedheid, elken *Nacht* eenen maatigen Slaap, die ons versterken, en verkwikken kan. —— Geef, dat niet eenmaal de laatste sluimering ons ontydig verrasse! —— Daartoe helpe ons uwe Vaderlyke goedheid!

Het zy zoo.

V...

WAARNEEMING VAN EENE ZEER VEROUDERDE ZENUWZIEKTE, VERGEZELD DOOR BYZONDERE TOEVALLEN EN VREEMDE VERSCHYNZELEN, DOCH EINDELYK GEHEELENAL HERSTELD. Door CASP. RENSING, *Med. Doctor, te Amsterdam.*

Daar deeze Ziekte van eenen zeer langen duur, en met hevige toevallen vergezeld geweest, maar, eindelyk, evenwel gelukkig hersteld is, oordeelde ik het niet ondienstig, om derzelver Geschiedenis, benevens myne daarin gehoudene Geneeswyze aan het Publiek mede te deelen, eensdeels, om zodanige Lyders of Lyderessen, die dit mogten leezen, te bemoedigen, door, aan hun te doen zien, dat, hoe zwaar, moeielyk en langduurig ook hunne Krankheid weezen moge, zy echter daarom aan de mogelyke geneezing nimmer moeten wanhoopen; ten anderen, om myne Kunstgenooten, wier geduld, by het behandelen van zoortgelyke Ziekten, ook niet zelden te kort schiet, aan te toonen, dat, wanneer men eene op goede gronden steunende geneeswyze, by aanhoudenheid, doorzet, zonder zich aan de tusschenbeide komende toevallen al te veel te stooren, en men dezelve teffens gepaard doet gaan met overtuigende redenen, geschikt naar het Character en de kennis van den Lyder, men daardoor het beste in staat gesteld word, om zoortgelyke ongemakken (indien dezelve te geneezen zyn,) gelukkig te boven te komen. Van dit laatste Middel heb ik my, niet alleen in dit, maar ook in veele andere gevallen, dikwyls moeten bedienen, om de, uit de Ziekte zelve en derzelver langduu-

dnurigheid, meest altoos ontstaande moedeloosheid, welke zomtyds zeer naa aan wanhoop grenst, weg te neemen, en de Lyderesse tot het aanhoudend gebruik maaken der voorgeschrevene, veeläl zeer onaangenaame, Geneesmiddelen, te beweegen.

Daar Mej. van H . . ., wier Ziekte ik beschryf, my wel het genoegen heeft willen geeven, om zelve een Geschied-verhaal van haare voorige ongesteldheden, die talen leerryk zyn, en waaruit, ten laatsten, haare Zenuwziekte ontstaan is, te beschryven, zal ik het zelve vooraf laaten gaan, en alsdan de daarby vereischt wordende Ophelderingen en Geneeswyze laaten volgen.

„ Deeze Persoon was, in haare vroege jeugd, zeer aandoenlyk van gestel, maar, voor 't overige, vlug en vrolyk, mager en rank van postuur, en, behalven dikwyls Neusbloeden, en nu en dan een sterken Doorloop, redelyk gezond; alleen by zwaare schrikken, of harde behandelingen, die, uit hoofde van eene al te strenge opvoedinge, dikwyls voorvielen, wel eens aan Stuiptrekkingen onderhevig; ook heeft zy eenigen tyd onder de Nagtwandelaaren behoord, doch dit alles vóór den ouderdom van 9 à 10 jaaren; van dien tyd, tot circa haar 17de jaar, behalven dikwyls Keelziekte, en tweemaal Pleuris, anders tamelyk gezond, doch zeer mager; na dien tyd niet ziekelyk, behalven zwaare krampagtige pynen by het komen der Maandelyksche Zuiveringen.

„ Omtrend 22 Jaar oud zynde, is zy gehuwd; heeft 16 Maanden daarna een Kind ter wereld gebragt, en 15 Maanden daarna een tweede; en dit ruim één Jaar gezoogd. Zeer kort hierop ten derdemaal Zwanger zynde, openbaarde zig, met de 3 Maanden, de Vloed, en duurde 6 Weeken, dan eens zo geweldig dat zy geheel niet geroerd kon worden, en dan weder, by tusschenpoozen, minder, zoodat zy even op kon zyn, tot eindelyk een Miskraam, van een tweeling, volgde; drie dagen daarna hield de vloeijing geheel op; wanneer zy, hoewel zeer zwak zynde, in de noodzaaklykheid was om over huis te moeten gaan, en dagelyks vry sterke bezigheden te verrigten, die haar zeer moeilyk vielen; vier Weeken dus voort gesukkeld hebbende, kreeg zy de Koorts, die telkens om den anderen dag kwam, met hevige benaauwdheden en plaatzelyke pyn in

„ in de linkerzyde van den Buik, verzeld van geweldige
„ braakingen, die altoos zo lang aanhielden, tot de kou-
„ de van de Koorts over was; geduurende deezen tyd
„ waren de Maandftonden ongeregeld, zomtyds om de
„ veertien dagen of drie weeken; deeze toeftand duurde
„ byna een half Jaar; de Kina, in menigte, en op aller-
„ lei manieren gebruikt, fcheen meer nadeel dan voordeel
„ te doen; toen eindelyk de Zieke haar trek involgde,
„ en zuurachtige Dranken, enkel Groenten, Salade,
„ Aalbesfen en dergelyke, gebruikte, verminderde de
„ Koorts, de Maandelykfche Zuiveringen kwamen geregel-
„ der, en zy wierd, over 't geheel, wat beter; een Jaar
„ naderhand bragt zy weer een Kind ter wereld, zoogde
„ het zelve 6 Maanden, wanneer het aan geweldige Stui-
„ pen ftierf; de overvloed van Zog noodzaakte haar op-
„ droogende Pleisters op de borst, en Matrasjes onder
„ de armen, te leggen, dan dit fcheen zulke geweldige
„ Hoofdpyn te weeg te brengen, dat zy refolveerde alle
„ opdroogende Middelen agterwege te laaten; het Zog
„ verminderde dus wel, maar ging niet weg, en de Hoofd-
„ pyn bleef voortduuren, tot zy zich korten tyd hierna,
„ op nieuws, Zwanger bevond; in de dragt minderde de
„ Hoofdpyn, maar zy was, na de derde Maand, zeer
„ gekweld met krampagtige pyn in het Lyf, en een zwak-
„ heid in de Lendenen, die haar over beide zyden kwa-
„ lyk deeden gaan; na de geboorte van dit Kind, (dat zeer
„ kloek en gezond fcheen, maar aan geweldige Stuipen
„ onderhevig was) kwam de vorige Hoofdpyn weer; zy
„ zoogde het Kind, had altoos haare Zuiveringen zeer
„ fterk, en de Hoofdpyn duurde zelden langer dan een
„ halven dag, doch kwam dikwyls; dit Kind, elf Maan-
„ den oud zynde, ftierf insgelyks aan Stuipen; om-
„ trent deezen tyd vermeerderde de Hoofdpyn zeer fterk,
„ kwam korter op elkander, en duurde, dikwyls, verfchei-
„ den etmaalen, zonder tusfchenpoozing; deeze zonderlinge
„ Hoofdpyn kwam meest, op één oogenblik, in de groot-
„ fte hevigheid, en ftelde de Patient buiten ftaat, niet al-
„ leen om iets te doen, maar zelfs, om op de been te
„ blyven, te eeten, te flaapen, of behoorlyk te denken,
„ zomtyds ook om te drinken, uit hoofde van de fpan-
„ ning in de keel; de pyn bepaalde zich meest, of aan
„ de eene, of aan de andere, zyde des Hoofds, en een
„ zeer kleine plek midden op de Herzenen; het Hoofd
„ in de kusfens te leggen was haar niet mogelyk; als zy

„ leg-

„ leggen moest, was 't op een Plankje, of tegen een hou-
„ ten Schot, en 't eenige Middel, dat noch eens tot ver-
„ ligting kon aangewend worden, was, om het Hoofd,
„ door een sterk Mensch, tusschen de beide handen, zo
„ sterk mogelyk, te drukken en vast te houden; de aan-
„ vallen duurden van tyd tot tyd langer, en lieten, als ze
„ vóorby waren, groote vermoeidheid en dikwyls duizelig-
„ heid na; verscheiden Doctoren en Professoren (*), heb-
„ ben, op veelerhande wyzen, getragt, dit ongemak te
„ geneezen, doch 't scheen te hardnekkig om ergens naar
„ te luisteren; uitwendig verwarmende en opdroogende
„ Middelen deeden nadeel, en inwendige zogenaamde Ze-
„ nuwversterkende waren vrugteloos; eene nieuwe Zwan-
„ gerheid maakte geen verandering in het ongemak; een
„ zeer kundig en menschlievend Geneesheer (†), daar zy
„ in 't begin van haare Dragt kennis aan kreeg, gaf zig
„ onbeschryflyk veel moeite om haar, doch, in 't eerst,
„ zonder eenige vrugt; eindelyk schreef hy een zeer zon-
„ derlingen Drank voor; wanneer dezelve gebruikt zou wor-
„ den ging de Zieke op de grond zitten op kussens, om
„ zich voor vallen te beveiligen, gebruikte dan een half
„ theekopje van deezen Drank, en was daarop in weinig
„ minuuten in een staat van dronkenschap, zo, dat men
„ haar zou hebben kunnen wegdraagen, en zy, meesttyds,
„ alle bewustheid verloor; dit duurde korter of langer,
„ naar maate zy, vóór het gebruik, beter of erger geweest
„ was; dit Middel (§) wierd tweemaal daags gebruikt, en
„ de Patiente vleide zich eenige verligting, ten minsten in
„ de hevigheid van de Pyn, te bespeuren; maar ongeluk-
„ kig stierf de braave Geneesheer, eer men, met grond,
„ iets van de uitwerking deezes Dranks weeten kon. De
„ Patiente, nu op 't laatst van haare Zwangerheid zynde,
„ verkoos geen ander Doctor, en gebruikte geene Medicy-
„ nen; de Hoofdpyn bleef als te vooren; haare kort hierop
„ volgende Verlossing was zeer moeijelyk, het Kind kloek
„ en gezond op 't voorkomen; doch, als voorheen, aan
„ Stuipen onderhevig; men gaf haar den raad om dit Kind
„ niet verder te zoogen, om des Kinds wil; het wierd
„ dus, vyf Weeken oud zynde, van de Borst genomen,
„ en

(*) Onder welken de vermaarde *Gaubius* en *Woertman*.

(†) De te vroegtydig aan het Menschdom ontrukte Doctor *Schlosser*.

(§) Waarschynlyk een aftrekzel van de *Flores Arnicæ*.

„ en ſtierf met het half Jaar; geduurende dien tyd bleef de
„ Moeder meestal in denzelfden ſtaat, zonder bepaald te me-
„ dicineeren; doch van tyd tot tyd verergerde de Hoofd-
„ pyn zodanig, en duurde zo veele dagen aaneen, dat 'er
„ weer hulp gezogt wierd, en dat wel by verſcheide kun-
„ dige Doctoren, doch alles vergeefs; een Miskraam, die
„ in 't volgende Jaar voorviel, en haar doodlyk zwak maak-
„ te, verminderde in geenen deele het ongemak, zoo min
„ als het gebruik der Ezelinnemelk, die men haar, uit
„ hoofde der verregaande zwakheid, voorſchreef, en een
„ Jaar lang liet continueeren. Eindelyk, moedeloos wor-
„ dende, vroeg zy elk om raad, en vond iemand die haar
„ beloofde te zullen helpen; die Man gaf haar ieder dag
„ een fles Nat te drinken, daar zeer weinig ſmaak aan was;
„ doch die een zekere ruwheid in den Mond naliet, niet
„ ongelyk aan iets, daar Lootzuiker in is; geduurende het
„ gebruik hiervan, waren de aanvallen niet minder, maar
„ de pyn wierd langzaamerhand doffer, en verzeld van een
„ aart van bedwelming, zoo dat zy zomtyds haare gedag-
„ ten niet onder woorden brengen kon; dikwyls kwam hier
„ by een zekere ſtyfheid in de Tong, en ook wel in 't ge-
„ heele aangezigt; naarmaate de pyn verdoofde, wierden
„ deeze verſchynzelen meer, tot dat eindelyk het ongemak
„ geheel veranderde in Zenuwtrekkingen, die, by de minſte
„ ontſteltenis of aandoening (*), geweldig waren, en
„ waar by zy zomtyds volkomen by haare kennis was, en
„ zomtyds, tusſchen beiden, geheel niet, ook wel naa de
„ trekkingen langduurige flaauwten had, en dergelyke ver-
„ ſchynzelen meer; ook hiervoor zyn een onbegryplyke
„ menigte van de gewoone Middelen in 't werk geſteld,
„ doch zonder eenig nut; het gebruik van de Asſa Fœtida
„ en dergelyke Middelen, anders in zulke gevallen dien-
„ ſtig, deeden eene verkeerde uitwerking; de toevallen
„ wierden meer en heviger, en duurden even geweldig
„ voort in eene volgende Zwangerheid, by tusſchenpoo-
„ zen onder de Verlosſing, en in een zeer zwakke Kraam;
„ dit Kind, dat van het oogenblik zyner geboorte Stuipen
„ had, ſtierf, met den derden dag, aan dezelve. —— Naa
„ negen Weeken was de Patiente in ſtaat haar kamer te
„ verlaaten, doch de Zenuwtrekkingen ſcheenen met de
„ kragten toe te neemen, en ſtelden haar, dikwyls geheele
„ dagen, buiten ſtaat, om voor haar zelve te zorgen, tot
dat

(*) Waarään zy zeer dikwyls blootgeſteld wierd.

„ dat zy eindelyk, wanhoopende om ooit hersteld te zullen „ worden, voornam niets meer aan haare Ziekte te „ doen; in deezen toestand zynde, in den ouderdom van „ circa zeven-en-dertig Jaar, dwongen haar eenige Bekenden „ nog eenmaal met een Doctor over haar geval te raad„ pleegen: tegen haar zin, en slegts om genoegen te gee„ ven, sprak zy 'er over, in de zekere verwagting dat „ deeze Man geen lust zou hebben aan zulk een fataale en „ verbroddelde historie zynen tyd en moeite te bestee„ den; maar deeze is, hoe onverwagt, echter, in Gods „ Hand, het middel tot haare volkomene herstelling geweest."

Dus verre de Lyderesse.

De doorgaands, en zomtyds twee of drie reizen 's daags, wederkeerende toevallen waren, toen men my daar over raadpleegde, dusdanig: Zelden of nooit ontdekte zy eenige voorafgaande tekenen, dat dezelve stonden te volgen, dan wel eerst op het laatste der Ziekte, wanneer 'er doorgaans eene schynbaare afgetrokkenheid van gedagten, zomwylen droefgeestigheid, ook wel eens eene onwillige gemaakte vrolykheid, vooraf ging. Indien de toevallen gering waren, dan wierd het hoofd, de oogen, neus, lippen, armen en beenen geweldig heen en weder getrokken, het lichaam verdraaid in allerleie richtingen, en het eindigde, na een of twee uuren geduurd te hebben, met eene korte flaauwte, zwaar zugten, en dikwils zeer aandoenlyk huilen. Waren dezelve integendeel zwaar, dan duurden ze zomtyds een halven, of geheelen, dag of nacht, en zelfs wel 24 uuren agter een; by den aanval viel zy plotzeling, dan eens in deeze, dan weder in eene andere, richting, neder; zomtyds bleef zy ook wel eens zittende, liggende of staande, zo als zy zich by den aanval van den *paroxysmus* bevond; op den eenen tyd raakten alle of een gedeelte der ledemaaten in de geweldigste convulsive beweegingen, op een anderen tyd was een gedeelte derzelve, of allen, geheel styf; dikwyls kwam 'er eene vry langduurende *Tetanus*, Hondskramp, by, ook kon zy by wylen met opene oogen niets zien; niet zelden gebeurde het dat zy op het onverwagtst uit eene diepe flaauwte, uit eene liggende positie, overeind sprong, en de kamer met eene groote snelheid rondliep, en, onder de armen vast gehouden wordende, sloeg zy zomtyds, even als een Voltigeerder, drie of vier reizen met de beenen over haar

hoofd, en, zo lang de aanval duurde, scheen zy in het allerminste niet vermoeid te worden.

In de zwaarste toevallen wierd zy dikwyls heel bedaard, begon te redeneeren, en wel meestal over de gewigtigste Onderwerpen, Wysgeerige, Natuurkundige, Godgeleerde, ook wel Geneeskundige; maar nooit die haar eigen omstandigheden, maar wel die andere Lyders, betroffen, en dat alles met zulk eene naauwkeurigheid, fynheid van vernuft en gezond oordeel, dat iemand, van haaren toestand niet onderrigt, geene de minste argwaan opvatten zoude, of anders denken, dan dat zy, op dien tyd, het volle gebruik van haare zielsvermogens had; zomtyds zette zy zich om te schryven, schreef geheele bladzyden vol met wel aaneengeschakelde redeneeringen; doch altyd met eene groote drift, en meer dan gewoone groote letteren.

Niets was haar op zulk een tyd aangenaamer, dan met iemand te mogen praaten, en zelve veel te vertellen; doch zy wist alsdan zeer wel te onderscheiden wat, en met wien, zy sprak. By dit alles at en dronk zy geregeld, echter hield zy alsdan veel van een menigte thee te gebruiken; zy verrigtte allerlei huisselyke bezigheden en vrouwelyke handwerken zo vaardig en goed als iemand wenschen konde; zy kende een ieder die by haar kwam, zag haare huisgenooten en vrienden zeer gaarne, maar voor onbekenden was zy agterhoudend, schuw en eenkennig, even als een Kind. Wanneer het gesprek over haar eigene ongemakken ging, dan klaagde zy meest altyd over vuurige radertjes, welke in haar hoofd ronddraaiden, en haar veel ongemaks veroorzaakten, voor het overige telde zy 'er niet veel op; de trekkingen en beweegingen, die zy maakte, als ook de onwederstaanbaare geneigdheid om te loopen, verzekerde zy dat geheel tegen haare verkiezing waren, maar dat zy die moest doen; voorts was zy op dien tyd altoos zeer vriendelyk, byzonder gulhartig, zo dat zy alles wat zy had, tot zelfs de cieraaden en kleederen, tot haar lyf behoorende, wilde weggeeven; zy vreesde om iemand, wie het ook was, te beledigen, en liet zich in alles gezeggen, maar vooral was zy alsdan zeer couragieus; hiervan strekke het volgende voorval ten bewyze: By haar kennis zynde, was zy altyd ten uitersten vreesachtig voor het appliceeren van een *fontanel*, dien ik haar meer dan eens had aangeraaden; maar op zekeren tyd weder in een zodanig toeval zynde, herrinnerde zy zich daar aan,

aan, en wel juist op een tyd dat een zeker Heelmeester zich ten mynen huize bevond; uit eige beweeging verzogt zy my, indien ik het nog nuttig voor haar mogt oordeelen, om de *fontanel* alsdan maar terstond te willen in het werk stellen, waartoe ik, alhoewel wat huiverig, uit vrees voor de mogelyke convulsien, evenwel resolveerde, en dat te meer, om daaruit zeker te kunnen verneemen, of zy, weder by haar kennis komende, daarvan ook eenige bewustheid zoude hebben of niet; de incisie wierd gedaan en het verband wierd aangelegd, zonder dat daardoor eenige verandering in haare omstandigheden veroorzaakt wierd, zy lachte om haar voorige vrees, en bleef nog meer dan twee uuren in denzelfden toestand; hierop volgden toen de gewoone convulsive beweegingen, eene korte flaauwte, zy loosde eenige zwaare zugten, en kwam by haar kennis. Deze *paroxysmus* had van des voormiddags ten elf, tot 's avonds ten tien, uuren geduurd; toen aan ons avondëeten zittende, verwonderde zy zich dat het al avond was, vroeg of zy ook kwaad gedaan of iemand beledigd had, of haar toeval zwaar geweest was, en benieuwde zich over de tegenwoordigheid van den Heelmeester; verder wist zy van niets. Na verloop van omtrent een uur tyds, klaagde zy dat haar eene been zeer stram en styf was, dat zy omtrent de kuit een prikkelende pyn had, en raakte in de meening dat zy zich mogt gebrand hebben; ik verzekerde haar van het tegendeel, maar liet haar eindelyk toe om 'er zelve eens na te zien; doch hoe groot was haare verwondering, toen zy aldaar de zo zeer gevreesde *fontanel* geappliceerd vond; zy wist zich volstrekt niet het allergeringste daarvan te herrinneren, en even zo ging het altyd zo dikwyls zy een acces vóór haare toevallen had gehad; iets dat voor haar zelve, voor my en alle de huisgenooten, menigwerf, gansch geene onaangenaame toneelen opleverde.

Om deeze Geschiedenis niet, tot last myner Leezers, nog verder uit te breiden, zal ik eene menigte Anecdoten, die voor den Wysgeer weetenswaardig zouden kunnen zyn, terug houden, en tot myne gehoudene Geneeswyze overgaan.

De eerste *indicatie*, die by my in aanmerking kwam, was om de al te groote prikkelbaarheid van haare Zenuwen te verminderen; waartoe in het byzonder vereischt wierd, eene stille en van alle zorgen en onaangenaame ontmoetingen bevryde leefwyze; een van veel gewoel en geraas ontheven slaapvertrek; een haar aangenaam en onderhoudend gezelschap;

schap; ligt verteerbaar voedzel, en eindelyk geneesmiddelen, die de zeer scherpe en te dunne vochten langzamerhand verbeterden.

Van alle zogenaamde kramp- en pynstillende middelen, konde ik, in den beginne dat ik haare geneezing ondernam, volstrekt geen gebruik maaken, om dat dezelve altyd de toevallen verhaastten, vermenigvuldigden en zelf aanmerkelyk verzwaarden; ik liet haar dus alleen de afkookzels van verzagtende Kruiden, Houten en Wortelen in zo groot eene hoeveelheid gebruiken, als, zonder de werking der maag te bederven, eenigzins mogelyk was.

Hiermede een geruimen tyd aangehouden, en de goede uitwerking daarvan, door het afneemen der convulsien en spanningen ontdekt hebbende, beproefde ik in de tweede plaats de ophooping der vochten in het hoofd te verminderen, en aan de rondzwervende scherpe stoffen eene bekwaame ontlasting te verschaffen, waartoe ik my eerst van een *fontanel*, en daarna, met vrucht, van de *Bois de Garou*, bediende; na, op deeze wyze, nog omtrent een jaar lang voortgegaan te hebben, vorderde haare zeer verzwakte gesteldheid versterkende middelen, en toen konde ik met vrucht van de *Valeriana*, het *Opium* en andere Zenuwversterkende middelen, gebruik maaken, welke ook de gewenschte uitwerking hadden.

Ten laatsten besloot ik met een vry langduurig gebruik van het *Extr. Cort. Peruv.*, de *Gom. Galbanum* en *Limat. Martis* te laaten maaken.

Door welke middelen, gevoegd by den voorgemelden leefregel, ik het genoegen gehad hebbe, om deeze Lyderesse, schoon 'er den tyd van byna vier jaaren tot de geneezing vereischt geworden is, zo ten vollen te herstellen, dat zy, daar 'er zedert reeds volle elf jaaren verloopen zyn, nooit eenig ongemak, na de voorige toevallen zweemende, weder ondervonden heeft, en thans eene goede gezondheid geniet. Aanmerkelyk is hierby nog, dat, zo lang ik over haar gepractizeerd hebbe, de *Menstrua* altyd geregeld zyn geweest, en dat, toen dezelve met haar 51ste jaar begonnen op te houden, door eene herhaalde Aderlaating, alle de daar uit mogelyke nadeelen afgeweerd zyn, alsmede dat de opening, door de *Bois de Garou* gemaakt, na omtrent drie jaaren, van eene goede uitwerking geweest te zyn, in weêrwil van alle daarop gelegde prikkelende middelen, gesloten is, zonder eenig ongemak te veroorzaaken.

Amsterdam, 1 October 1791.

PROE-

PROEVEN WEGENS HET BEVRIEZEN VAN KWIKZILVER, TE PETERSBURG GENOMEN, DOOR Dr. GUTHRIE, *Artz van het Keizerlyk Cadetten Corps.*

(Ontleend uit de *Travels into Poland, Russia. Zweden and Denmark*, by WILLIAM COXE, M. A. F. R. S. Vol. III. (*))

De Heer JOSEPH ADAM BRAUN, Hoogleeraar op de Keizerlyke Academie der Weetenschappen te *Petersburg*, ontdekte, in Wintermaand des Jaars MDCCLIX, dat de Kwik tot een vast Lichaam kon gebragt worden, door middel eener Kunst-koude (†), en zints dien tyd heeft men waargenomen, dat de Kwik, by strenge Winters, in de Noordlyke Gewesten, zo van de Oude als van de Nieuwe Wereld, bevroos.

Deeze Bevriezing van het Kwikzilver, door de Natuurlyke Koude des Dampkrings, doet de kennis van dit Vriespunt een stuk van groote aangelegenheid worden, en voor de Natuurlyke Historie van de Aarde en van den Mensch; naardemaal wy door het bepaalen van den Graad van Koude, noodig om dit verschynzel te doen gebooren worden, in staat zullen weezen, om op te maaken den weezenlyken Graad van Koude in de Gewesten naby de Poolen, en gevolglyk van het vermogen der Dieren om 'er wederstand aan te bieden.

Tot zeer onlangs waren onze begrippen over dat Onderwerp zeer verward en dwaalend. De Proeven en Waarnee-min-

(*) By den Drukker deezes, J. YNTEMA, ziet thans een gedeelte van dit Derde Deel het licht, onder den Tytel van: *Beschouwing der Maatschappy en Zeden in Poolen, Rusland, Zweeden, Deenemarken*, enz. VIIIste Deel; ten vervolge der VII Deeltjes, in welke de vroegere Reize van dien Heer waren uitgegeeven. —— Het Stukje, 't welk wy hier onzen Leezeren aanbieden, maakt een gedeelte uit van een Berigt, wegens de *Bevriezing van Kwikzilver*, 't geen uitvoeriger, in het Negende Deel der *Nederduitsche* Uitgave, eerlang zal voorkomen.

(†) De Verhandeling diens Hoogleeraars, voorgeleezen in de Vergadering van de *Peterburgsche Maatschappy der Weetenschappen*, in September des Jaars 1760, is, vertaald, te vinden, in de *Uitgezogte Verhandelingen*, by HOUTTUYN, VIde D. bl. 74, enz.

mingen van de bekwaamste Natuurkundigen, in verscheide deelen van *Europa* en *America*, dienden alleen ten byzonderen gebruike van de Natuurlyke Historie en de Natuurkunde, door aan het Kwikzilver eene plaats te geeven onder de *Hamerbaare Metaalen*, en te betoogen, dat 'er niets weezenlyk vloeibaars is in deszelfs natuur; maar dat dit Metaal, van alle Metaalen, het Metaal is, 't welk met een minderen Graad van Hette, dan alle andere, smelt.

Maar tot nog toe was de Wysgeer niet onderrigt, hoe veel staat hy kon maaken op een Kwik-Thermometer, ten aanziene van het bepaalen van de Koude der Lugtstreeken; dewyl de beweegingen van het Kwikzilver, door deeze Proeven, zeer ongeregeld scheenen in de laagste Graaden op de Schaal, vallende op een oogenblik verscheide Graaden, en, naa dat het beneden zeker punt gedaald was, schielyk in den bol wegkromp, en daardoor aantoonde, (indien men eenig gevolg uit dit daalen kon trekken,) dat de Dieren, in de Noordlykste Gewesten, de werking der Koude eenige honderd Graaden beneden het Vriespunt van water konden verdraagen. —— Deeze veronderstelling schokte het geloof veeler Wysgeeren, en verwekte by hun eene sterke begeerte om de zaak grondiger te onderzoeken.

Diensvolgens verlangde de Koninglyke Maatschappy te *Londen*, dat haare Leden, in de Poolgewesten woonende, hunne aandagt zouden vestigen op het bepaalen van *het Punt* der Bevriezing van Kwikzilver, en aan te tekenen, de Nederdaaling van de Kwik in den Thermometer, van het Vriespunt des Waters af, tot het Vriespunt des Kwikzilvers, om daardoor een naauwkeuriger begrip te vormen van de weezenlyke Zamentrekking deezes Metaals. —— Doch het is slegts korten tyd geleden, dat 'er licht verspreid wierd over dit Onderwerp, door een reeks Waarneemingen, op 't verzoek der Koninglyke Societeit, gedaan door den Heer HUTCHINS, Gouverneur van *Hudsons Baay*, die uitsteekende onderrigtingen kreeg van den Heer CAVENDISH en Dr. BLACK, Hoogleeraar in de Scheidkunde op de Hooge School te *Edinburg*. Die onderrigtingen, en de toestel ter Proefneeminge in *Londen*, tot dat einde vervaardigd, stelden den Gouverneur HUTCHINS in staat, om te ontdekken, dat de schielyke en groote Daaling, welke plaats heeft in de laage Graaden op den Thermometer, als dezelve aan strenge Koude is blootgesteld, voortkomt uit de Inkrimping van het Metaal in den bevroozen staat, en de geregeldheid en juistheid van de Inkrimping, terwyl het vloeibaar blyft, in

't minst niet aandoet. —— Dit groote ſtuk werd voornaamlyk verzekerd door middel van een Thermometer, met Sterkwater gevuld, welke bevonden werd zo ſchielyk niet te bevriezen als de Kwik-Thermometer; en daardoor aanwees den Graad van Koude, voortgebragt door zyn koudeverwekkend mengzel, toen de Kwik-Thermometer ophieldt dien af te meeten; de Kwik reeds een vast lichaam geworden zynde.

Om te bewyzen dat de Nederdaaling van de Kwik, in den Thermometer, ontſtondt uit dit nieuw ontdekte beginzel, te weeten de Inkrimping van dit Metaal door de vorst, en om te beproeven of zuiver Kwikzilver eene grootere maate van Koude noodig hadt dan vervalschte Kwik, deed ik de volgende Proeven met de hier aangeweezen ſoorten van Kwikzilver.

1. Kreeg ik van den Heer WINTERBERGER, een beroemd Chymist te *Petersburg*, de zuiverſte Kwik, by de Chymisten bekend; naamlyk van Calomel, gezuiverd door Vylzel van Staal. —— 2. Van Dr. PALLAS oorſpronglyke Kwik, gehaald uit een Myn, waarin geen ander Metaal gevonden werd dan een weinig Yzer. —— 3. Gewoone Barometer-Kwik, my verſchaft door den Heer MORGAN, een *Engelsch Opticus* te *Petersburg*, zo als hy dezelve uit *Engeland* ontvangen hadt om zyne Inſtrumenten mede te vullen. —— 4. Zes drachmas gemeene Kwik, welke ik vervalschte, door 'er een vierde van een grein Plaatzilver in te ontbinden.

Ik verzorgde my ook eenige Thermometers, zeer net en juist gemaakt, door den Heer MORGAN, gevuld met dezelfde gezuiverde Kwik, No. 1. bepaald tot het doen deezer Proefneemingen; als ook een met dubbel overgehaalden Wyngeest, gedistelleerd door den Heer WINTERBERGER.

De Toeſtel, in deeze Proefneemingen gebruikt, my aan de hand gegeeven door mynen geleerden Vriend Dr. BLACK, verſchilt van die, door den Gouverneur HUTCHINS gebruikt, daarin, dat dezelve eenvoudiger is, en hierdoor de Kwik, geduurende de Bevriezing, gemaklyker kan worden waargenomen. Dezelve beſtaat (zie de nevensgaande *Afbeelding*,) uit een halfpints Glas C, omwonden met ruwe flanel, en gevuld met opbruiſchende Salpetergeest en Sneeuw om de Kunstkoude te verwekken; een glazen Buis B van omtrent een halve duim diameter, in zich hebbende eene kleine hoeveelheid Kwikzilver om te laaten be-

bevriezen; in deeze Buis is gestooken een *Thermometer* A, zodanig dat de Bol bedolven is in de Kwik, doch geen gedeelte van de Pyp: de Buis en de Thermometer dus geschikt, plaatst men in het bovengemelde Glas, 't geen het vorstverwekkend mengzel bevat.

Eerste proeve. Op den twee-en-twintigsten van December des Jaars MDCCLXXXIV, op een stillen en helderen avond, wanneer de Thermometer van reaumur op 17 Graaden beneden o stondt, deed ik, naa myn Toestel op het Voorplein, (waar ik myne Proeven nam,) op een Tafel, twee uuren te vooren, te hebben laaten *brengen*, op dat dezelve eene gelyke gesteldheid met de Lugt des Dampkrings mogt krygen, een weinig van het zuivere Kwikzilver, No. 1. in de Glazen Buis, en een Thermometer, gevuld met dezelfde gezuiverde Kwik daarin gedaan hebbende, zodanig dat deszelfs Bol overdekt was met de Kwik in de Buis, plaatste ik deezen in het Glas, gevuld met het Kunstkoude verwekkend mengzel, en zette, naa zes minuuten wagtens, denzelven in een tweede Glas, met hetzelfde mengzel gevuld; in vier minuuten werd de Kwik vast, en toen ik den Thermometer 'er uithaalde, met de bevroozen Kwik den Bol omvangende, in de gedaante van een vasten Cylinder, stondt dezelve op 32½ Graad beneden o. Nogthans, ontdekkende, dat 'er een weinig nog vloeibaare Kwik in de Buis bleef, herplaatste ik onmiddelyk den Thermometer, met de Kwik aan den Bol hangende, en in weinig minuuten rees de Kwik omtrent een halven Graad; wanneer ik den Thermometer, voor de tweede keer uithaalende, de Kwik geheel gesmolten en den Bol 'er geheel van bevryd zag. Deeze Proeve toonde beslissend, dat het Vriespunt van zuivere Kwik is op 32½ Graad beneden o van deezen Thermometer: want dewyl 'er een weinig Kwik nog vloeibaar bleef in de Buis, schynt 'er alleen genoegzaame Koude voortgebragt te weezen om dezelve te doen bevriezen, en vermids op het klimmen van een halven Graad de Kwik vloeibaar werd, schynt het Vriespunt naauwkeurig bepaald.

Tweede proeve. Op den negenden van January, des Jaars MDCCLXXXV, tusschen zes en zeven uuren 's avonds, deed ik de volgende Proefneemingen, in tegenwoordigheid van de Heeren epinus en coxe. Ik zette den Kwik-Thermometer, by de laatste Proeve gebruikt, in een gedeelte van de gezuiverde Kwik No. 1., en plaatste denzelven in het Kunstkoude verwekkend mengzel.

De

De Thermometer zakte langzaam tot $32\frac{1}{2}$ Graad, en bleef 'er eenigen tyd ſtaan, terwyl wy zagen dat de Kwik in de Buis aan de zyden daarvan bevroos, zo dat dezelve een bekleedzel verwekte gelyk aan dat van het Plaatzilver in de *Leydſche Vles*; denzelven overbrengende in een tweede Glas, met een Koudeverwekkend mengzel, viel de Thermometer in vyf minuuten tot 36 Graaden; waarop de Thermometer ſtaan bleef zo lang het mengzel denzelven omringde. —— Zeer opmerkenswaardig was in deeze Proeve, dat de Kwik in den Thermometer nog vloeibaar was, ſchoon deszelfs Bol bevroozen zat in de Kwik in de Buis: want het Inſtrument omkeerende, liep de Kwik uit den Bol in de Pyp. —— Hier hebben wy eene Proeve, dat Kwik $3\frac{1}{2}$ Graad kan verkoeld worden beneden het Vriespunt van Kwik, zonder een vaſt lichaam te worden.

DERDE PROEVE met Oorſpronglyke Kwik. —— Naardemaal men onlangs beweerd heeft, dat een Thermometer, gevuld met dubbelovergehaalden Wyngeest, beter geſchikt is om het Vriespunt van Kwik te bepaalen, dan een, gevuld met hetzelfde Metaal: dewyl deeze de Bevriezing langer wederſtaat, dompelde ik den Thermometer, met Wyngeest gevuld, in de Buis, waarin Oorſpronglyke Kwik gedaan was. Den Toeſtel in het Glas met het bevriezend mengzel voor vyf minuuten gezet, en in een tweede Glas overgebragt hebbende, daalde de Wyngeest in den Thermometer tot op 32 Graaden. Wy onderzogten de Kwik, en vonden dezelve bevroozen, ſchoon de Wyngeest vloeibaar bleef, en de Thermometer op dezelfde hoogte ſtondt; niet alleen terwyl de Toeſtel in het koude mengzel vertoefde, maar zelfs, naa dat ik denzelven in eene warme Kamer bragt, en op dezelfde hoogte bleef, tot dat een groot gedeelte van den Bol des Thermometers ontbloot was door het ſmelten van het bevroozen Kwikzilver, 't geen by druppen in een Glas viel.

VIERDE PROEVE op Gemeene Barometer-Kwik. —— De Kwik-Thermometer, in de eerſte Proeve gebruikt, werd in deeze Kwik geſtooken, en geplaatst in het Glas met het verkoudend mengzel, en, naa vyf minuuten verblyvens, in een tweede Glas overgebragt, waar de Thermometer, in vier minuuten, tot 38 Graaden daalde, en ſtaan bleef. —— Hier vertoonde zich 't zelfde vreemde verſchynzel als in de Tweede Proeve, in eene meerdere maate; te weeten, dat de Kwik, tot $5\frac{1}{2}$ Graad verkoeld

was beneden het Vriespunt van Kwikzilver op deezen Thermometer, zonder een vast Lichaam te worden.

VYFDE PROEVE met dezelfde Kwik. —— Ik liet een weinig van deeze Gemeene Barometer-Kwik bevriezen, zonder daar een Thermometer in te zetten, om de Hamerbaarheid en soortgelyke Zwaarte te onderzoeken: ik plette het Kwikzilver met den Hamer, het kan derhalven den Hamer verdraagen; het zonk in vloeiende Kwik, 't welk uitwyst, dat het, bevriezende, zeer inkrimpt, verschillende in deeze byzonderheid van gemeen Ys, 't welk zich uitzet en in 't Water dryft.

ZESDE PROEVE op Kwik vermengd met Tin. —— De Wyngeest-Thermometer werdt in deeze Kwik gestooken, en stondt op 32 Graaden, toen de Kwik rondsom den Bol bevroozen was.

ZEVENDE PROEVE op Gezuiverde Kwik. —— Deeze Proeve nam ik op den tienden van January MDCCLXXXV, (zy was de herhaaling eener voorige Proeve,) in de tegenwoordigheid der Hoogleeraaren PALLAS, FERBER en andere Heeren. Ik dompelde den Wyngeest-Thermometer in een gedeelte Gezuiverde Kwik van den Heer WINTERBERGER, en dezelve daalde tot 32 Graaden onder 0, terwyl de Kwik bevroos, en de Thermometer die hoogte hieldt naa dat de Kwik in een vast Lichaam veranderd was, zo lang dezelve staan bleef in het Koudeverwekkend mengzel. Ik nam toen den Thermometer uit de Buis met den Bol in de Kwik bevroozen, en hing denzelven aan een spyker in de open Lugt; het Metaal smolt allengskens in druppen, en de Wyngeest bleef op dezelfde hoogte, tot dat het grootste gedeelte ontdooid was. Wy eindigden deeze Proeve, door met den Wyngeest-Thermometer te onderzoeken, welk eene maate van Koude zou ontstaan, door een nieuw Koudeverwekkend mengzel; deeze bleek juist 32 Graaden beneden 0 te weezen.

Uit alle deeze Proefneemingen hel ik over tot het besluit, dat het Vriespunt van Kwik is op 32 Graaden beneden 0 op REAUMUR's Thermometer, of 40 op FAHRENHEIT's, en dat Gemeene Kwik niet bevriest met een minder Graad van Koude dan Gezuiverde.

ACHTSTE PROEVE. Den eersten February MDCCLXXXV, hadden wy een gunstige Koude van 15 Graaden tot deeze Proefneeming, en waren voorzien van Gezuiverde Kwik, tweemaalen overgehaald met vast Alkali, door den Heer

WIN-

WINTERBERGER; eene toebereiding, welke men wilde dat eene grootere maate van Koude kon uitſtaan dan de andere; maar wy bevonden dat dezelve bevroos in twee en een halve minuut, juist op 32 Graaden van REAUMUR's Kwik-Thermometer van het eerſte Glâs met het Koudeverwekkend mengzel, en van alle de andere ſoorten niet verſchilde dan van de volgende.

NEGENDE PROEVE. —— Kwik, gezuiverd met Antimony, bevroos, in twee onderſcheide Proefneemingen, op 30 Graaden met een Wyngeest-Thermometer, en in eene met een Kwik-Thermometer op 32 Graaden; zo dat 'er daadlyk in deeze bereiding eene geſchiktheid blyke, om met een minderen Graad van Koude, dan de andere, te bevriezen; doch ſtaat aan te merken dat dezelve een lelyke zwarte kleur, en een traage beweeging, heeft.

TIENDE PROEVE. De Heer COXE, begeerig zynde om de hamerbaarheid van de Kwik, gezuiverd met Alkali, die een zeer ſchitterend en vloeibaar voorkomen hadt, te beproeven, liet ik eene hoeveelheid daarvan in eene Buis bevriezen, ten zelfden tyde den Hamer verkoelende in het koudmaakend mengzel, zo dat dezelve een zelfden Graad van Koude hadt met de bevroozen Kwik; het Yzer bewaarende voor de werking van het Zalpeterzuur, door middel van een glazen Cylinder. Deeze Kwik verdroeg verſcheide ſlagen van den kouden Hamer, en werd plat geklopt gelyk een looden kogel.

ELFDE PROEVE. Ik deed zes drachmas Gemeene Kwik, vermengd met twaalfmaal zo veel Plaatzilver als in de zesde Proeve, bevriezen; maar zelfs deeze hoeveelheid van vermenging, die de Kwik bykans in een Amalgama hervormde, maakte dezelve niet geſchikt om te bevriezen, met eene koude minder dan van 32 Graaden op den Thermometer van REAUMUR.

Den zestienden van February O. S. —— Eene Koude van 24 Graaden ſchonk deezen morgen, zeer onverwagt, zo zeer laat in het Saiſoen, gelegenheid tot eene andere Proefneeming, my aan de hand gegeeven door een ſchrander Vriend, den Heer ROMME, om het punt der Bevriezing van onzuiver Kwikzilver in nog klaarder dag te zetten. Ik nam de Proeve omtrent den middag, toen de Koude, in de ſchaduw, 4 Graaden was afgenomen.

De Heer ROMME merkte op, dat het Kwikzilver veel meer Bismuth dan Tin aanneemt, zonder verlies van vloeibaarheid

heid of kleur; en naardemaal Bismuth een Metaal is, veel meer in gebruik om de Kwik te vervalschen, en 'er zeer moeilyk van te scheiden, dagt hy, dat zulk een mengzel allergeschiktst was tot eene Proeve om de zaak uit te maaken. Ik bereidde daarvan een Amalgama, zo dik, dat het een glas verzilverde gelyk een Spiegel, door 'er enkel overheen te loopen, en 'er zo vast aan kleefde, dat het zonder schraapen daar niet van afging. Maar het Vriespunt van deeze zeer onzuivere Kwik was het zelfde als in de andere gevallen; naamlyk 32 Graaden op den Kwik-Thermometer van REAUMUR. De Wyngeest-Thermometer, gebruikt om de koude van het vorstverwekkend mengzel te beproeven, viel, tot myne verwondering, niet laager, dan de andere Thermometer, gedompeld in de Kwik, naar gewoonte in de Buis gedaan.

Hier mede eindigden myne Proeven voor dit Saisoen, en, my dunkt, ik ben geregtigd om 'er de volgende stellingen uit af te leiden.

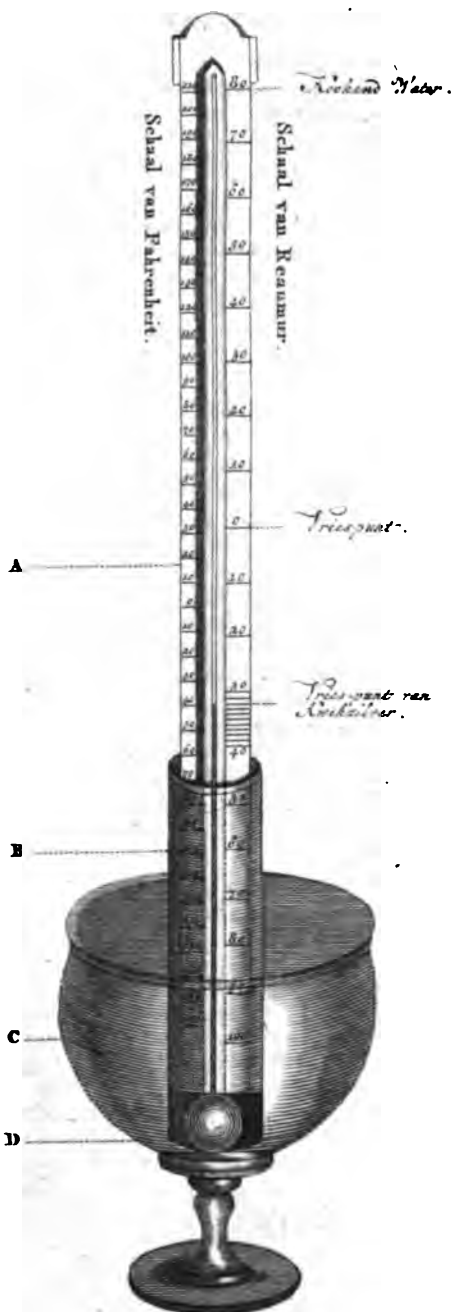
Dat het Vriespunt van Kwikzilver is 32 Graaden beneden 0 op den Thermometer van REAUMUR.

Dat 'er geen onderscheid is in het punt van Bevriezing van gezuiverde of gemeene Kwik, uitgenomen eene toebereiding met Antimony, welke met een minderen Graad van Koude, dan alle andere bovengemelde, schynt te bevriezen.

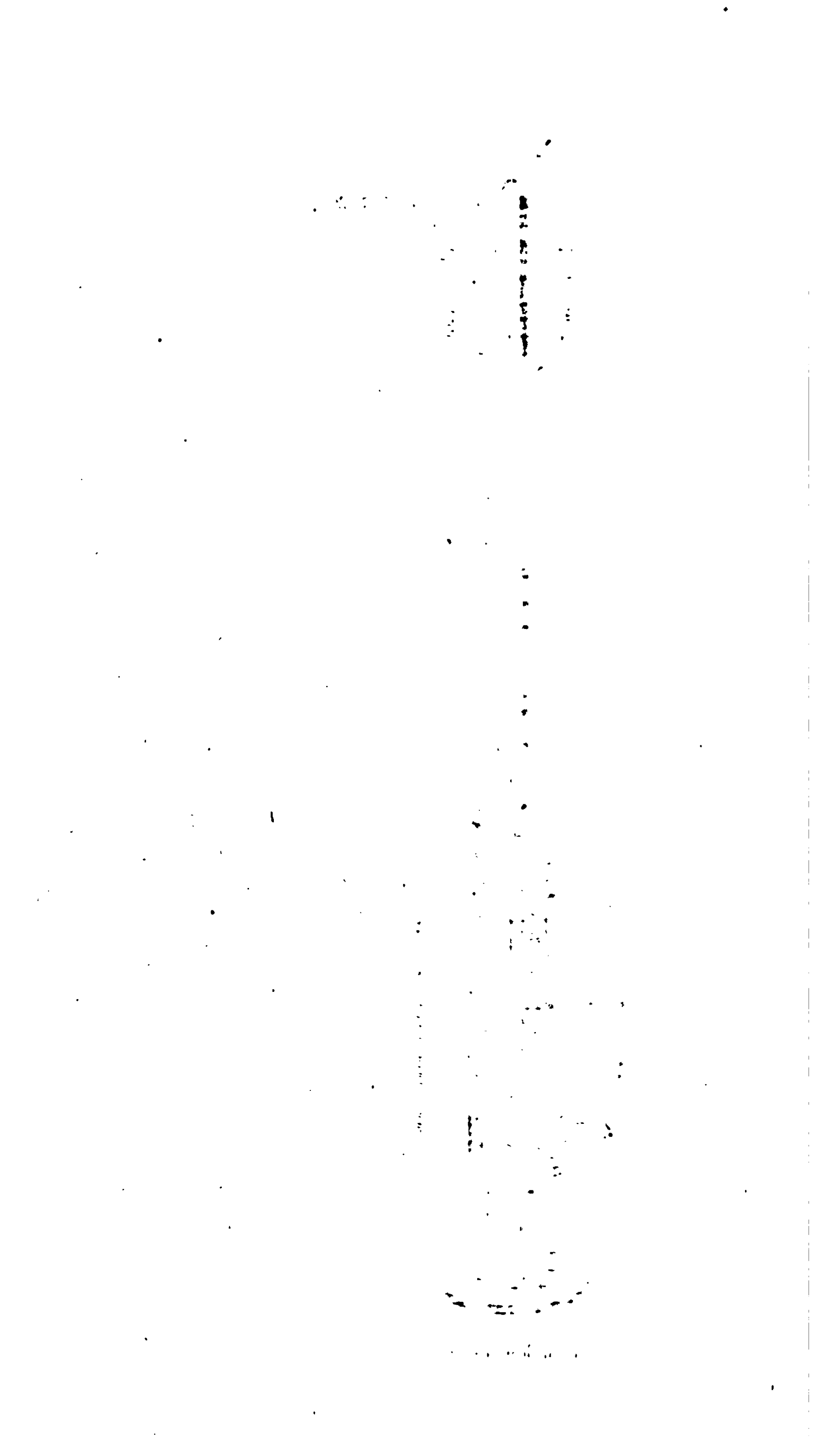
Dat, in zommige omstandigheden, de Kwik beneden het Vriespunt kan verkoeld worden, zonder de vloeibaarheid te verliezen, zelfs tot vyf en een halven Graad, terwyl het gedeelte, waarin de Bol van den Thermometer gedompeld is, een vast Lichaam wordt.

Dat in deeze Proefneemingen niets voorkomt om de getrouwheid van den Kwik-Thermometer, als een naauwkeurig Werktuig tot het afmeeten der Graaden van Hette, van het punt van Kookend Water af tot dat der Bevriezing van Kwikzilver, in twyfel te trekken; maar dat men uit de beweegingen des Kwik-Thermometers, beneden dit punt, niets kan besluiten, dewyl zy afhangen van de Inkrimping des Metaals in een vasten staat: welke zorgvuldig onderscheiden moet worden van 't geen plaats heeft zo lang het de vloeibaarheid behoudt, en dat gevolglyk de denkbeelden, welke men gevormd heeft van de Koude in de bewoonde Poolgewesten en het verbaazend vermogen der Dieren om dezelve te wederstaan, dwaalingen

zyn:

Toestel tot het doen bevriezen van Kwikzilver.

zyn (*): dewyl men die ontleend heeft van de buitengewoone daaling des Kwikzilvers in den Thermometer, welke wy nu weeten, dat hervoortkomt uit de zamentrekking van de Kwik in een bevroozen staat, en niet uit zulk eene buitengewoone maate van Koude, die, hadt dezelve plaats gegreepen, het geheele zamenstel van geörganiseerde Lichaamen moest vernield hebben.

Dat wy, tot nog, volgens onze tegenwoordige kennis van het Onderwerp, niet konden beweeren, dat 'er eene veel grooter maate van Koude bestaat dan het Vriespunt van Kwikzilver; dewyl geen ander Werktuig gebruikt was om die te bepaalen dan de Kwik-Thermometer, die nu beweezen is, beneden de 32 Graaden van REAUMUR, geen gezag altoos te hebben.

Maar het blykt, dat een Thermometer, gevuld met zeer Gezuiverden Wyngeest, de vloeibaarheid behoudt in eene Koude van 35 Graaden van REAUMUR, of 47 van FAHRENHEIT, en waarschynlyk op nog laager Graaden: zo dat dezelve in de Noordsche Gewesten met meer voordeels kan gebruikt worden dan de Kwik-Thermometer.

De verbaazende overeenstemming in het bevriezen van de Kwik in *Siberie*, door de Natuurlyke Koude, met die uitwerking door Kunstkoude, verdient opmerking, dewyl zy beiden het Vriespunt van Kwikzilver bepaalen op 32 Graaden van REAUMUR; in 't byzonder heeft de Hoogleeraar LAXMAN, in een Vertoog, onlangs aan de Keizerlyke Academie gezonden, verklaard, bevonden te hebben, dat Gemeene Kwik bestendig hard en vast werdt op 210 Graaden van DE LISLE, (32 van REAUMUR) en dat dezelve, in 't Jaar MDCCLXXXII, twee maanden agter één, een vast Lichaam bleef, en Dr. PALLAS vermeldt, in het Derde Deel zyner Reize, het zelfde Verschynzel op dezelfde hoogte dier Schaale.

(*) Dr. BLAGDEN leidt zeer vernuftig af, uit eene vergelyking van de Natuurlyke Koude, geduurende een reeks van Jaaren te *Albany Fort* waargenomen met een Wyngeest-Thermometer, en van de Kunstkoude, voortgebragt door de vorstwekkende mengzels, dat de uiterste Graad van Koude, verwekt door Sneeuw- en Salpeter-zuur, vry naauwkeurig overeenkomt met het uiterste van de Natuurlyke Koude in de strengste Lugtstreeken, die bewoonbaar zyn, en niet meer is dan 46 Graaden van FAHRENHEIT's Kwik-Thermometer. *Phil. Transact.* Vol. LXXIII. pag. 387.

ALGEMEEN DENKBEELD VAN SIBERIE, EN DESZELFS INWOONDEREN. Door den Heer PATRIN, *Lid van veele Academien.*

(*Journal de Physique.*)

De begeerte om het Noordlykste Gedeelte van *Asie*, 't welk den naam van *Siberie* draagt, te leeren kennen, en, van daar, in myn Vaderland, nuttige kundigheden en belangryke voortbrengzelen, over te voeren, heeft my, acht jaaren lang, de ongemakken doen doorstaan, om in deeze Gewesten, zo naby de Noordpool, de Natuur te beschouwen.

Die uitgestrekte Landstreek, zo weinig bekend, in onze gelukkiger Lugtstreeke, biedt, in het Plantenryk en in dat der Delfstoffen, de zeldzaamste stukken aan; deeze waren de voorwerpen myner naspeuringe; en ik heb het geluk gehad, om Verzamelingen uit die twee Ryken der Natuure over te brengen, dierbaar, om de leerzaame gevolgen, welke zy ons aan de hand geeven. Deeze zyn de eigenlyk bekwaame stoffen om onze kundigheden in de Natuurlyke Historie uit te breiden; doch ik zal thans in geen verslag hiervan treeden; maar myne poogingen inspannen, om een Algemeen Denkbeeld op te leveren, van het Land en deszelfs Inwoonderen.

Siberie, 't welk aan het Russische Ryk onderhoorig is, wordt daarvan afgescheiden door de groote Bergketen *Oural* (*), die zich van het Noorden tot het Zuiden uitstrekt, ter langte van omtrent vyfhonderd mylen. De *Russen* noemen dezelve zeer eigenaartig, den *Gordel der Aarde:* deeze maakt de Natuurlyke Grensscheiding uit tusschen *Europa* en *Asie*.

Ten Zuiden wordt *Siberie* in de langte bepaald door een verbaazenden hoop Bergen, welke zich van het Westen tot

(*) Ik heb de Eigennaamen geschreeven, gelyk men dezelve uitspreekt. De meesten, die over de Noordsche Gewesten schryven, bedienen zich doorgaans van de *Duitsche* schryfwyze, die, op onze (Fransche) wyze uitgesprooken, de Naamen gedrogtlyk misvormt. 't Ware te wenschen, dat men, om de Eigennaamen uit te drukken, zich bediende van *Russische* Letteren, welker uitspraak onveranderlyk is; zy drukken in alle Taalen denzelfden klank uit, even als de *Arabische* Cyferletters dezelfde getallen.

tot het Oosten uitftrekt tot de grenzen van *China*, onder den naam van *Altaï*, van *Tiann*, enz.

Aan de Noord- en Oostzyde heeft *Siberie* geene andere Grenzen dan de *Yszee*, en de Straat die 't zelve van *America* affcheidt.

Dit groot Land word van het Zuiden tot het Noorden doorfneeden van verfcheiden der grootfte Rivieren des Aardbodems, als de *Irtiche*, de *Ob*, de *Yenisfei*, de *Angara* en de *Lena*, die een weg van tusfchen de zes en zeven honderd mylen, ja meer, afloopen.

Men kan het Noordlyk gedeelte van *Afie*, 't zelve van het Westen tot het Oosten doorgaande, in vier Deelen onderfcheiden.

Het I. Van het Gebergte *Oural* tot de Rivier *Yenisfei*, is eene ruimte van omtrent zes honderd mylen, welke niets anders den oogen biedt, dan onmeetbaare Vlakten, nu eens bedekt met moerasfige en ondoorganglyke Bosfchen, dan eens met Woestynen, welker grond bezwangerd is met een Zout, niet gelyk ftaande met het *Natron* der Woestynen in *Africa*, maar een Zout van *Glauber*, 't welk veel aardagtige deelen in zich bevat.

De Streeken, omtrent de Rivieren, zyn alleen bekwaam om bebouwd te worden. In dit gedeelte vindt men *Tobolsk*, de Hoofdftad van *West-Siberie*, *Tomsk*, en eenige andere min aanmerkenswaardige Steden.

Het II. Van de Rivier *Yenisfei* tot het groote Meir *Baikal*, is eene ruimte van omtrent drie honderd mylen. Hier heeft het Land meer verfcheidenheid, en wordt doorfneeden door Heuvelen, die van de groote Bergketen in 't Zuiden afkomen. Aldaar begint men Voortbrengzels, in *Europa* vreemd, aan te treffen. In dit gedeelte ligt *Irkoutsk*, de Hoofdftad van *Oost-Siberie*, op een kleinen afftand van het Meir *Baikal*, 't welk den naam van *Zee* draagt, en denzelven verdient van wegen de uitgeftrektheid; hebbende eene langte van honderd en twintig, en eene gemiddelde breedte van vyf en twintig, mylen.

Het III Oostlykfte Landfchap is over het Meir *Baikal* gelegen, en draagt den naam van *Daourie*, het Land is geheel Bergagtig, en vertoont hier en daar eene menigte Heuvelen van ontbonden Lava, welker holligheden gevuld zyn met Calcedoni-fteenen. De Vulcaanen, die dezelve gevormd hebben, zyn van eene zo hooge oudheid, dat geene fpooren der Vuurbraakende monden zich meer opdoen.

't Is waar, ik heb 'er eenige gezien die zich duidelyk deeden

den kennen; doch zy waren van weinig aanbelang, en kwamen my voor, veel te nieuw te weezen, om geen veel laater bestaan gehad te hebben dan de Vulcaanen, die dit gedeelte onzes Aardkloots het onderstboven keerden (*).

Het *Russisch Daourie* haalt omtrent vyf honderd mylen, en strekt zich Noordwaards uit tot de Golf van *Kamtschatka*, en ten Zuiden, tot het zamenvloeien van de *Argremn* en de *Chilca*, die te zamen de groote Rivier *Amour* vormen; het overige staat onder de Heerschappy der *Chineesen*.

Het IV, eindelyk, heet, *Kamtschatka*. Dat lange Schier-Eiland, 't welk na *Amerika* heen strekt, en het Oostlykste gedeelte van het oude Vaste Land uitmaakt, is een berggagtige onvrugtbaare Landstreek; men ziet hier nog eenige brandende Vuurbergen; en vindt 'er de schoonste Zeehaven, welke misschien op de geheele Wereld is: ongelukkig, dat de Natuur, die zich niet bemoeit met de Staatkundige belangen der Volken, dezelve zo verre van de Handeldryvende Volken verwyderd heeft!

De Inwoonders van deeze Landschappen zo treurig als wyduitgestrekt, en waar de Koude, tusschen de acht en negen Maanden van het Jaar, heerscht, zyn niet talryk; in eene uitgestrektheid van vyftien honderd Mylen lang, en zes honderd breed, telt men naauwlyks twaalf honderd duizend Zielen. — Uit *Russen*, en verscheide Horden van *Tartaren* (†), bestaat die Bevolking.

Wat de *Russen* betreft, ik merkte terstond op, als eene optekenenswaardige byzonderheid, de in 't oogloopende éénpaarigheid, welke zich opdoet, tusschen alle de Inwoonders van het wyduitgebreide *Russische* Gebied: in het diepst van *Siberie* zou men, alleen op de Menschen lettende, gelooven, zich nog omstreeks *Moscow* te bevinden; dezelfde zeden, dezelfde taal, dezelfde kleeding, de huizen zelfs, zyn gebouwd en verdeeld naar 't zelfde plan; de nesten der Zwaluwen gelyken niet naauwkeuriger op elkander.

Wat is de oorzaak van dit verschynzel? Het schynt te ontstaan uit den invloed van een volstrekt oppermagtig Staatsbestuur, 't welk allen nayver en vlytbetoon uitbluscht, den

(*) Deeze Vulcaanen hebben haar geweld voornaamlyk geoefend in de Bergketen, die van het Oosten na het Westen loopt, en waar langs de Rivier *Ouda* stroomt. Men gaat over veel Lava, die van deeze Bergen na de Rivieren loopt.

(†) In de benaaming van *Tartaren* heb ik my naar het algemeen gebruik geschikt, schoon de eigenlyke naam *Tatar* is.

den Mensch tot het enkel Instinct der Natuure te rug brengt, en een naavolger doet worden. —— 't Is waar, de *Siberiër* zou ons veelligt voorkomen als minder slaaf, dan de Inwoonder van *Russisch Europa*; maar de Bedienaars van het volstrekt Oppergezag zyn dikwyls voor hun verschriklyker dan de Meester zelve. —— Onder een vry Staatsbestuur zou de *Rus* zich in het Burgerlyke kunnen doen uitmunten, gelyk hy uitsteekt in Krygszaaken; met verstand bedeeld, werkzaam, oplettend, en bovenal vervuld met den geest van berekeningen te maaken, zou hy in alles slaagen; veroordeeld om niets te weeten, bepaalt zich de beoefening zyner verstandlyke vermogens, om uit te munten in het Schaakspel.

De natuurlyke gesteldheid der *Russen* is wel bekend; zy zyn het sterkste en moedigste Volk des Aardbodems. —— De *Russische* Vrouwen hebben zeldzaam het voordeel van eene schoone gestalte, maar het schoonste gelaad en handen; haar taal, de toon van haare stem, haar geheele voorkomen, hebben eene zo verleidende zagtheid, iets zo aanlokkelends wellustigs, dat weinige Mannen by haar onverschillig kunnen blyven; voor de *Russen* is het onmogelyk. Gebooren in de krimpendste Koude, heeft de Natuur hun eene vuurige geaartheid geschonken. De Electrike Vloeistoffen, zo veelvuldig by de Poolen, brengt by hun dezelfde uitwerking te wege, als de warmte der Zonnestraalen, by de Bewoonders van Zuidlyker Gewesten.

De *Russische* Vrouwen, wier Opvoeding doorgaans een weinig gestreng is, en die allen de neiging haarer Sexe voor den opschik hebben, weeten zich van de voordeelen, door de Natuur haar geschonken, te bedienen; naauwlyks der kindschheid ontwassen, bedienen zy zich van den prys haarer aanvalligheden, om voldoening te verzorgen aan haare grootsheid. Men zou zich verbaazen wegens den overdaad in haare kleeding, zelfs by de laagste rangen, indien men geen vermoeden hadt van de middelen, welke zy te werk stellen, om deeze te bekomen.

Alle haare kleederen zyn van Zyde of Katoen, van de schitterendste stoffen, niet van Wolle of Linnen, schoon *Rusland* van beide overvloed hebbe. Waarom geeven dan de *Russische* Vrouwen de voorkeuze aan die vreemde stoffen, terwyl zy, de voortbrengzels haars Lands gebruikende, groote sommen zouden bespaaren, den rykdom des Lands verdubbelen, door de handwerken aan den gang te houden? De rede van die onverschilligheid is zeer eenvou-

dig; het raakt de *Russische* Vrouwen weinig, of haar Land arm dan ryk, bloeiend of kwynend is; zy zyn verslaafden, en verslaafden hebben geen Vaderland. —— Maar by een vry Volk, by het vryste Volk, 't welk de Aardbodem draagt, hebben wy de streelende voldoening, dat onze Medeburgeressen, by haare beminnelyke hoedanigheden, eene Vaderlandliefde voegen, die haar eene nieuwe bevalligheid byzet, en beweegt, om van haare Kleeding en Huiscieraaden het vreemde uit te monsteren, en aan 't belang des Vaderlands de oogenbliklyke voldoening van zinnelykheid op te offeren!

't Geen ik van de *Russen* in 't algemeen gezegd heb, is toepasselyk op de Inwoonders van *Siberie*; ik maak eene kleine uitzondering ten voordeele der zodanigen, die op plaatzen, eenigzins van de gewoone wegen verwyderd, woonen; daar heb ik te meermaalen Huisgezinnen aangetroffen, die my het tafereel van de onschuldige Gouden Eeuw voor den geest bragten. De Mensch, die zich volgens de Natuur schikt, is altoos goed; en hy wordt te meer bedorven, naar gelange de Maatschappy, in welke hy leeft, talryker is.

Gelyk liefde tot de waarheid my gedrongen heeft het Character der *Russen* niet voordeelig af te maalen, zo ben ik aan de billykheid en erkentenis verschuldigd te verklaaren, dat ik, staande myn langduurig verblyf onder hun, alle reden heb, om hun gedrag mywaards te pryzen. Met één woord, zy beminnen de *Franschen*; en hoe zou ik hun dan niet beminnen? —— 'Er is geen Volk, 't welk liever, en teffens volkomener, onze Zeden aanneemt, dan de *Russen*, schoon ze met ons de meeste overeenkomst niet schynen te hebben; allen, die zich in de gelegenheid bevonden om de *Russen* te leeren kennen, stemmen hierin overeen. Zy spreeken het *Fransch*, en alle vreemde taalen, met eene verwonderenswaardige gemaklykheid. De hunne, die men zich veelligt verbeelden zou, zo ruw te weezen, als hunne Lugtstreek, is, integendeel, zagt, buigzaam, en één der schoonste onder de Menschen. De verkleinwoordjes, waarvan de *Russische* Taal overvloeit, zetten aan dezelve eene ongelooflyk groote bevalligheid by in den mond der Dames. De *Russische* Taal heeft veel overeenkomst, in zeker opzigt, met de *Griekische*, en is zo gemaklyk, dat 'er weinige Taalen met minder moeite kunnen geleerd worden.

De Taal der *Tartaren* is, integendeel, aanstootlyk ruw. Deeze Volken, over *Siberie* in een groot aantal onderschei-

scheide Horden verspreid, en die daar leeven onder de bescherming van *Rusland*, kunnen in twee hoofdtakken verdeeld worden. De zodanigen, die van de *Europische* Grenzen tot de Rivier *Ynisfei* woonen, zyn *Mahometaanen*; zy leggen zich op den Landbouw en den Koophandel toe, eenigen bearbeiden de Mynen, en hebben Smelteryen; hun taal is een'spraakbuiging van het *Arabisch*. —— De *Tartaren*, die men aantreft in het Oostlykst gedeelte van *Siberie* en geheel *Daourie*, zyn Afgodendienaars; herwaards en derwaards omzwervende, en onder tenten leevende. Zy spreeken de *Mongolsche* Taal, die zo hard is als hunne zeden zagt zyn, en zelfs zagter dan die der *Mahometaansche Tartaren*.

Ik zeg niets van de *Tartaren*, die buiten de Grenzen der *Russische* Heerschappy, in de Zuidelyker Gewesten, woonen, als de *Kirghissen* en *Kalmouken*: zy worden beschreven als roofzugtig.

De *Mahometaansche Tartaren*, die in de *Russische* Steden zich onthouden, hebben 'er afgenommerde wyken, die altoos de bestbebouwdste en aangenaamste zyn. De meesten schynen in ruimen doen te leeven. In veele huizen zag ik de kamers en de slaapplaatzen met tapyten belegd, en met kussens van zyde; men diende de Thee en andere versnaperingen voor, in Zilver, en in Zilver verguld Vaatwerk.

Schoon deeze *Mahometaansche Tartaren* zelden de beleefdheid hebben om Vreemdelingen in het Vertrek hunner Vrouwen toe te laaten, heb ik 'er eenige zonder sluier gezien, die schoon waren; haare Mannen dienden my tot Tolk, en ik ontdekte uit haare antwoorden, dat zy zo veel juistheid van geest bezaten als bevalligheid van voorkomen.

Staande het verblyf van verscheide maanden te *Tomsk*, een der voornaamste Steden van *Siberie*, by een *Franschman*, de Heer DE VILLENEUVE, een agtenswaardigen Grysaart, Colonel in *Russischen* dienst, zints twintig Jaaren Bevelhebber dier Stad, heb ik gelegenheid gehad om veelen dier *Tartaren* te leeren kennen, en veeler eerlyk hart zal my altoos eene aangenaame gedagtenis blyven.

(*Het Vervolg en Slot by de eerste gelegenheid.*)

ECH-

ECHTE ANECDOTEN, TOT OPHELDERING VAN DE GESCHIEDENIS DES MANS MET HET YZEREN MASKER.

Aan de Heeren Schryveren der Alg. Vad. Letteroefeningen.

MYNE HEEREN!

„ Onder de veelvuldige duistere gevallen der Gefchiedenisfe, en die met opzet verdonkerd zyn, moet gewis geteld, en mag wel eene eerfte plaats toegefchikt worden, aan dat des *Mans met het Yzeren Masker*; deeze heeft van voorlang gelegenheid gegeeven tot veelvuldige gisfingen; zie PROSPER MARCHAND, *Dict. Historique.* Art. BOURBON, Vol. I. p. 140. By nadering komt men zomwylen tot Gefchiedkundige Waarheid. De *Echte Anecdoten*, deezen Man betreffende, ons voorkomende in de onlangs uitgegeevene *Memoires du Marechal Duc* DE RICHELIEU, dagten ons van deezen aart, en gefchikt om eene plaats te bekleeden in uw *Mengelwerk*; deels ook openftaande tot het ontvangen van Ophelderingen, byzondere ftukken de Gefchiedenisfe betreffende. Te meermaalen mogt ik iets van deezen aart, van myne hand, geplaatst vinden, en verzoek voor het volgende dezelfde gunst; alleen heb ik daarby te berigten, dat het Gedeelte, de Gefchiedenis behelzende des Tweeling-Broeders van LODEWYK DEN XIV, door den Zamenfteller der gemelde *Memoires* gezegd wordt, gekreegen te zyn van den Hertog van ORLEANS, Regent van *Frankryk*, door eene der Dogteren van dien Prins; om daarmede haaren Minnaar, den Hertog DE RICHELIEU, te verpligten. — Ik ben, &c.

* * *

Berigt der Geboorte en Opvoeding van den ongelukkigen Prins, die door de Cardinaalen RICHELIEU *en* MAZARIN, *van de Maatfchappy werdt uitgeflooten; en naderhand gevangen gezet op last van* LODEWYK DEN XIV. *Gefchreeven door den Gouverneur van dien Prins, korten tyd vóór zynen dood.*

„ De ongelukkige Prins, door my opgevoed, en voor welken ik zorg gedraagen heb tot het einde myns leevens, werd, den vyfden van September, des Jaars MDCXXXVIII, 's avonds ten half acht gebooren. Zyn Broeder, de tegen-

genwoordig regeerende Koning, kwam in den morgen van dienzelfden dag ter Wereld, omtrent den middag. De Geboorte dier beide Prinsen was zeer ongelyk; die van den oudsten vol luister en openbaar, die van den jongsten duister en geheim.

„De Koning werd, door de Vroedvrouw, korten tyd naa haare voorspoedige verlossing van den eersten Prins, onderrigt, dat haare Majesteit nog in arbeid was. Deeze tyding ontzette hem grootlyks, en hy beval den Kanselier van *Frankryk*, den eersten Aalmoesenier, den Biegtvader der Koninginne, en my, in de Kamer der Koninginne te blyven, tot dat zy zou verlost weezen; dewyl hy wilde, dat wy getuigen zouden weezen van de stappen, welke hy zou neemen, indien zy een tweeden *Dauphin* mogt ter Wereld brengen; want eenige Schaapherders hadden voorspeld, dat de Koningin zwanger was van twee Zoonen, en gezegd, dit by Godlyke Inspraake te weeten. Het gerugt dier Voorspellinge liep welhaast door *Parys*, en het Volk, daardoor ontrust, verzekerde, dat, indien deeze Voorspelling bewaarheid wierd, dezelve de geheele omwenteling van den Staat zou naa zich sleepen. De Aartsbisschop van *Parys* kreeg ras de weet van dit alles, en, naa met de voorzeggende Schaapherders gesprooken te hebben, deedt hy hun wel naauw opsluiten in de gevangenis, *Lazarus* geheeten; want de sterke uitwerking, die hunne Voorspelling by het Volk gebaard hadt, verwekte by den Koning ongerustheid; op de bedenking van de onlusten, welke hy in zyn Ryk te vreezen hadt. Hy onderrigtte den Cardinaal van deeze Voorzegging; deeze antwoordde, dat de Geboorte van *Twee Dauphins* niet onmogelyk was, en dus, indien de gedaane Voorzegging vervulling bekwam, de laatst geboorene met alle behoedzaamheid moest verborgen gehouden worden; naardemaal hy, opgroeiende, mogt begrypen een Regt op de Kroon te hebben, en diensvolgens een Aanhang in het Ryk maaken.

„Geduurende de arbeid der Koninginne, welke verscheide uuren aanhieldt, werd de Koning, gedreeven door de angstigste voorgevoelens, dat hy Vader stondt te worden van *Twee Dauphins*. Hy verzogt den Bisschop van *Meaux* de Koningin niet te verlaaten voor dat zy zou verlost weezen, en vervolgens zich tot ons allen wendende, zeide hy, luide genoeg om door de Koninginne gehoord te kunnen worden, dat, indien 'er een tweede *Dauphin* kwam, en iemand on-

onzer het geheim ontdekte, het ons op onze hoofden zou te ſtaan komen; want, voegde hy 'er nevens, zyne Geboorte moet een Staatsgeheim weezen, tot voorkoming der ongelukken, die blykbaar uit de ontdekking zouden ontſtaan; dewyl de *Saliſche Wet* zwygt wegens de Erfopvolging der Koninglyke waardigheid, in gevalle van manlyke Tweelingen.

„De voorſpelde Gebeurtenis was welhaast daar; want de Koningin verloste, toen de Koning ten avondmaaltyd gegaan was, van een tweeden Zoon, veel kleiner en bevalliger dan de eerſte; het arm Kind ſcheen, by deszelfs intrede in de Wereld, door een onophoudelyk ſchreijen, zyne Geboorte, die van zo veel ramps ſtondt gevolgd te worden, te beſpeuren. De Kanſelier ſtelde een Verbaal deezer zonderlinge Gebeurtenisſe op; doch de Koning het eerſte opſtel niet goedkeurende, werd het, in onze tegenwoordigheid, verbrand; en het was niet, dan naa veel herſchryvens, dat de Koning 'er genoegen in nam. De eerſte Aalmoesſenier poogde den Koning over te haalen, dat hy de Geboorte van een Prins niet moest verdonkeren; waarop de Koning antwoordde, dat Rede van Staat volſtrekt de onſchendbaarſte Geheimhouding vorderde.

„Kort daarop ſchreef de Koning den Eed van Geheimhouding voor, welken hy wilde, dat wy allen zouden tekenen; dit gedaan zynde, hegtte hy den Eed aan het Verbaal des Kanſeliers, en nam het by zich. —— Het Kind werd overgegeeven aan de Vroedvrouw; dan, om haar van de verbreiding des Geheims te rugge te houden, werd zy met den dood gedreigd, indien zy 'er het minſte van liet uitlekken. Wy allen kreegen ook den ſtriktſten last, om zelfs onderling van deeze gebeurtenis met elkander niet te ſpreeken.

„Zyne Majeſteit ſchroomde voor niets ſterker dan voor een Burgeröorlog, en hy dagt, dat de oneenigheden, die zeker onſtaan zouden tusſchen twee Broeders, indien zy als zodanigen werden opgebragt, zeker een Burgerkryg zouden te wege brengen; de Cardinaal deedt ook alles, toen het opzigt over de opvoeding van den Prins aan hem was toevertrouwd, om deeze vrees leevendig te houden.

„De Koning beval ons het Lichaam des jongst Geboorenen naauwkeurig te bezien, om te ontdekken of hy aan 't zelve ook eenig teken hadt, waaraan hy zou kunnen onderkend worden, ingevalle zyn Broeder mogt ſterven; want de Koning hadt altoos ten oogmerke, den laatst Geboo-

booreneu alsdan in diens Regten te herstellen; waarom hy het Verbaal der Gebeurtenisse, door ons allen getekend, met zyn Koninglyk Zegel bekragtigde.

„ Staande de Kindschheid van den jongen Prins, behandelde PERONNETTE, de Vroedvrouw, hem, als haar eigen Zoon; doch haare verregaande zorgvuldigheid, en wyze van leeven, deeden elk denken, dat het Kind de Zoon was van eenig ryk Edelman.

„ Zo ras zyne kindsche Jaaren verstreeken waren, gaf de Cardinaal MAZARIN, wien de Opvoeding van dien Prins was aanbevolen, hem aan myne bezorging over; met last, om hem op te brengen, op eene wyze, voegende aan zyne hooge afkomst; doch alles in 't geheim. De Vroedvrouw PERONNETTE bleef by hem, ten mynen huize in *Bourgondie*, tot haaren Dood. Zy en de Prins waren zeer aan elkander gehegt.

„ Ik had verscheide gesprekken met de Koninginne, geduurende de opeenvolgende onlusten in dit Koningryk. Zy verklaarde my een en andermaal, dat, indien 's Prinsen Geboorte bekend wierd, staande het leeven van den jongen Koning, zyn Broeder, de Misnoegden, zo zy vreesde, zich daarvan zouden bedienen, om eenen opstand onder het Volk te verwekken; want, voegde zy 'er nevens, het was het gevoelen van veele bekwaame Geneesheeren, dat de laatst Gebooreņe van Tweelingen, de eerst Ontvangene was, en, by gevolge, de oudste. Deeze vrees belette egter de Koningin niet, om de geschreevene Getuigschriften van 's Prinsen Geboorte, met alle zorgvuldigheid, te bewaaren; want, zy hadt ten oogmerke, om, indien zyn Broeder iets menschlyks overkwame, hem te erkennen, schoon zy eenen anderen Zoon hadt.

„ De jonge Prins ontving eene Opvoeding, zo goed, als ik zelve, in dergelyke omstandigheden, zou hebben kunnen wenschen; en een betere, dan de erkende Prinsen ten deele viel.

„ Omtrent negentien Jaaren bereikt hebbende, groeide zyne begeerte, om te mogen weeten wie hy was, sterk aan, en hy viel my lastig, met geduurige aanzoeken, om hem te zeggen, wie zyn Vader was; hoe sterker hy 'er op aandrong, hoe volstrekter myne weigeringen waren, en als hy zag dat zyne aanzoeken niets baatten, poogde hy my te overreeden, dat hy my voor zyn Vader aanzag. Dikwyls, wanneer hy my den tederen naam van Vader gaf, zeide ik hem, dat hy mistastte; maar, in 't einde, ziende

dat

dat hy in dit gevoelen volhardde, liet ik af van hem tegen te spreeken; en gaf hem eenige reden om te gelooven dat hy myn Zoon was. Hy geliet zich dit te gelooven, met oogmerk, buiten twyfel, om my, door dit middel, te dringen tot het openbaaren der waarheid; dewyl ik naderhand ontdekte, dat hy, ten deezen tyde, alles aanwendde wat hy kon, om te weeten te komen wie hy was.

„ Twee Jaaren verliepen 'er op deeze wyze; toen een onvoorzigtige daad, welke ik my zelve altoos zal verwyten, hem het gewigtig geheim zyner Geboorte ontdekte. Hy wist, dat ik, op dien tyd, veele Booden van den Koning ontvangen hadt, en deeze omstandigheid deedt waarschynlyk eenig vermoeden by hem ontstaan, 't welk hy zogt op te klaaren, door myne papieren te doorsnuffelen, waar onder ik, onvoorzigtig, verscheide Brieven van de Koningin, en den Cardinaal, gelaaten hadt. Hy las dezelve, en de inhoud was, voor iemand van zyne natuurlyke schranderheid, genoeg, tot ontdekking van 't geheele Geheim.

„ Ik nam ten dien tyde waar, dat hy geheel van gedrag veranderde; want, in stede van my te bejegenen met de gewoone blyken van hoogagting en genegenheid, werd hy trotsch en stuursch. Deeze verandering verbaasde my in den beginne; maar ik ontdekte maar al te ras de oorzaak.

„ Myn agterdogt werd eerst gaande, doordien hy my met ernst verzogt, hem de Afbeeldingen te bezorgen van den laatst overledenen, en den thans regeerenden, Koning. Ik zeide hem, dat 'er tot nog geene goede Afbeeldingen van waren; en dat ik zou wagten, tot dat een voornaam Schilder ze vervaardigd hadt. —— Dit antwoord, 't geen hem geheel niet voldeedt, werd gevolgd, van een verzoek, om na *Dijon* te mogen gaan; de groote verwondering welke hy betoonde, toen ik dit weigerde, ontzette my, en ik lette naauwkeuriger op zyne stappen. Vervolgens ontdekte ik, dat hy na *Dijon* hadt willen trekken, om eene Schildery des Konings te zien; en dat hy ook ten oogmerke hadt, om vandaar na het Hof te gaan, toen te *St. Jean-de-Las* gehouden, om den Koning te zien, en zich te vergelyken by zynen Broeder.

„ De jonge Prins zag 'er toen zeer wel uit, en hy wist een Kamer-meid te beweegen, dat zy, ondanks de strikte bevelen, welke alle de Huisbedienden ontvangen hadden, om hem niets te geeven, wat hy ook mogt eischen, buiten myne toestemming, hem 's Konings Portrait ter hand stelde.

„ Zo

„ Zo ras de ongelukkige Prins het oog daar op floeg, voelde hy zich getroffen door de juiste gelykenis met zyn eigen; en in de daad, de Afbeelding zou voor beider hebben kunnen dienen. Dit gezigt bevestigde alle zyne lang gekoesterde twyfelingen, en maakte hem woedend. Hy kwam terstond na my toevliegen, met veel drifts uitroepende: „ Dit is de Koning! en Ik, Ik ben zyn Broeder! hier is 'er „ een onwederspreekbaar bewys van!" Hier op toonde hy my een Brief van den Cardinaal MAZARIN, uit myne Papieren genomen, waarin van zyne Geboorte gerept werd.

„ Ik vreesde nu dat hy middelen zou beraamen om te ontkomen, en ten Hove te verschynen, staande de Feesten by het Huwelyk zyns Broeders: tot voorkoming deezer ontmoeting, waar voor ik zeer vreesde, vaardigde ik in aller yl een Bode aan den Koning af, met berigt, dat de Prins, myn Secretaire opgebrooken hebbende, het geheim zyner Geboorte ontdekt hadt; hem teffens onderrigtende van de uitwerking dier ontdekking op den Prins. —— Op het ontvangen van deezen Brief gaf zyne Majesteit terstond bevel, dat wy beiden gevangen zouden gezet worden. De Cardinaal hadt dien last, en betuigde den Prins teffens dat zyn onvoegelyk gedrag oorzaak was van ons beider ongeluk.

„ Ik ben, zints dien tyd, Medegevangene met den Prins geweest, en thans voelende dat het ontzaglyk vonnis van myn scheiden uit dit leeven uitgesprooken is door mynen hemelschen Regter, kon ik het niet langer weigeren tot gerustftelling van myn eigen gemoed, en dat myns Kweekelings, eene Verklaaring te geeven van deeze gewigtige Gebeurtenisse, welke hem in staat zal stellen, om zich te redden uit deezen luisterloozen toestand, indien de Koning zonder Kinderen stierf. Behoorde ik door een afgeperften Eed verpligt te worden, een Geheim te bewaaren, waarvan de Naakomelingschap kennis diende te hebben!"

Dus verre het Geschiedverhaal, 't welk de Regent aan de Prinses overleverde. Hetzelve maakt, 't is waar, het niet volstrekt zeker uit, dat deeze Prins de Gevangene was, bekend by den naam van den *Man met het yzeren Masker*; maar alle de voorgaande Gebeurtenissen komen zo wel overeen met de zeldzaame verhaalen, loopende wegens deeze geheimzinnige Persoonadie, dat het bykans geen twyfel overlaate, om vast te stellen, dat dit Verhaal het ledig tydvak van den aanvang zyns Leevens aanvult. —— Ik zal, derhalven, hier by voegen eenige Echte Anecdoten, gegeeven van den *Man met het yzeren Masker*, zints hy met den Heer

DE SAINT MARS in de Staatsgevangenis omkwam, op het Eiland *St. Marguerite.*

De eerste, die van deezen Man met het yzeren Masker gewaagt, is een naamloos Schryver van een Werk, geyteld, *Memoires secretes pour servir a l'Histoire de Perse*; hy vermeldt verscheide echte Anecdotes den Gevangenen betreffende, doch tast geheel mis in zyne gissingen over diens Rang. Deeze *Memoires* zagen het licht niet, of eene menigte van Geleerden poogden te bewyzen, wie de Gevangene was, wiens buitengewoone behandeling zulk eene algemeene nieuwsgierigheid verwekt hadt. Deeze beweerde dat het de Hertog VAN BEAUFORT was, die zeker gedood werd door de *Turken*, toen hy *Candia* in den Jaare MDCXCIX verdeedigde; want, in de eerste plaats, is het wel bekend dat de *Man met het yzeren Masker* te *Pignerol* gevangen zat, eer hy op het Eiland *St. Marguerite* kwam, in den Jaare MDCLXII; daarenboven, hoe was het mogelyk dat de Hertog zo heimlyk zyn Leger ontnomen kon worden, dat men zulks niet ontdekte? Waarom zou hy gevangen gezet weezen? en waarom moest hy altoos gemaskerd gaan? — Anderen hielden voor dien Gevangenen den Graaf DE VERMANDOIS, een Natuurlyken Zoon van LODEWYK den XIV, die in den Jaare MDCLXXXIII aan de Kinderziekte overleedt. —— Een ander Schryver wil dat het de Hertog VAN MONMOUTH was, die in 't Jaar MDCLXXV te *Londen* onthoofd werd: zelfs eens toegestaan zynde, dat Koning LODEWYK, om Koning JACOBUS te verpligten, toegestaan hadt om den Hertog gevangen te houden, is het dan waarschynlyk, dat hy de veragtlyke post van Stokbewaarder, naa diens dood, zou hebben willen bekleeden, ten gevalle van een Vorst, met wien hy in oorlog was?

Alle deeze harssenschimmen worden verdreeven door het even bygebragte Geschiedverhaal; en de uiterste behoedzaamheden in 't werk gesteld, om 't Gelaat van den *Man met het yzeren Masker* te bedekken, is een verdere proeve dat hy de eigenste Prins was, in dat Verhaal vermeld: want het werd hem nooit vergund in den hof van de *Bastille* te wandelen zonder zyn Masker; hem werd verboden 't zelve af te neemen, zelfs in tegenwoordigheid zyner Doctoren. Zou men deeze voorzorge gedraagen hebben, indien zyn Gelaat geene treffende gelykheid gehad hadt op een Gelaat, geheel *Frankryk* door bekend? En welk Gelaat kon dit weezen dan dat van zyn Broeder LODEWYK den XIV, op wien deeze ongelukkige Prins zulk

eene gelykheid hadt, dat een enkel vlugtig gezigt van hem, zo men vreesde, het Geheim, 't welk men zo gaarne wilde bewaaren, zou verraaden hebben? Waarom ook werd hem een *Italiaanschen* Naam gegeeven, schoon hy niets vreemds in zyn tongval hadt? Want in het Register van de Lyken in *St. Pauls* Kerk wordt hy MARCHIALDI geheeten. —— VOLTAIRE schynt de éénige Schryver geweest te zyn, die kennis hadt aan de verborgenheid van de Geboorte deezes zeldzaamen Gevangenen van Staat, schoon hy dezelve, veele byzonderheden hem betreffende verhaalende, zorgvuldig verbergt.

Wy zullen hier byvoegen een kort berigt van den *Man met het yzeren Masker*, getrokken uit VOLTAIRE, en eenige andere Schryvers van naam. Eenige weinige maanden naa den dood van den Cardinaal MAZARIN, kwam 'er een jong Gevangenen op het Eiland *St. Marguerite*, wiens voorkomen eene algemeene nieuwsgierigheid gaande maakte; zyn houding was bevallig en deftig, zyn persoon meer dan middelbaar van langte, hy zag 'er zeer wel uit. Op den weg derwaards, droeg hy bestendig een Masker met yzeren veeren, zo dat hy eeten kon, zonder het zelve af te leggen. Men geloofde, in den beginne, dat dit Masker geheel van yzer was; vanwaar hy den naam kreeg van den *Man met het yzeren Masker*. Zyne Oppassers hadden bevel om hem te dooden, indien hy pooging deedt om het Masker af te ligten, of zich zelven te ontdekken.

Deeze Staatsgevangene bleef op dit Eiland tot het Jaar MDCXC, wanneer de Gouverneur van *Pignerol*, tot het Gouvernement van de *Bastille* bevorderd, hem met zich na die Sterkte voerde. Op den weg derwaards hieldt hy met hem stil op zyn Landgoed by *Palteau*. De Gevangene kwam daar in een draagstoel, omringd door een talryke wagt te paard. De Heer DE SAINT MARS at met hem aan dezelfde tafel, al den tyd dat zy zich te *Palteau* onthielden; doch de laatstgemelde was altoos met zyn rug na de glazen geplaatst, en de boeren, wier nieuwsgierigheid alles gade sloeg, merkten op, dat de Heer DE SAINT MARS altoos tegen hem over zat met twee pistoolen naast zyn tafelbord. Zy werden bediend door één enkelen knegt, die de schotels ontving in de voorkamer, en altoos de eetzaal zorgvuldig agter zich digt sloot, als hy uitging. De Gevangene was altoos gemaskerd, zelfs als hy over het voorplein ging; de Gouverneur sliep in eene bedstede

met hem in dezelfde kamer. —— Onder den weg hoorde men den *Man met het yzeren Masker*, op zekeren dag, zynen Oppasser vraagen, of de Koning eenigen toeleg hadt op zyn leeven? Deeze gaf daar op ten antwoord, neen, myn Prins, indien gy u zonder wederstreeven laat overbrengen, is uw leeven in volmaakte veiligheid.

Hy werd, zo goed als in de *Bastille* mogelyk was, opgepast, en alles wat hy verlangde, kreeg hy onmiddelyk. Zeer was hy gesteld op fyn linnen, 't geen niet aan grootsheid moet worden toegeschreeven; hy hadt het zelve met de daad noodig: dewyl zyne bestendige gevangenis en zittend leeven hem zo teder van vel maakte, dat het linnen, zo het niet zeer fyn was, hem zeer hinderde. Gaarne speelde hy op de Luit. Nimmer klaagde hy over zynen gevangen staat; noch gaf iets te kennen van zyn rang; hy zong zeer aangenaam en innemend. Steeds werd hy uit zilver gediend, en de Gouverneur zette zelfs de schotels op tafel; en in- of uitgaande, floot hy de deur agter zich toe. Hy behandelde den Gouverneur op eene gemeenzaame wyze, die, in tegendeel, hem met diep ontzag bejegende, en nooit den hoed opzette, of in zyne tegenwoordigheid ging zitten, indien de Gevangene zulks niet verzogt.

Toen hy nog te *St. Marguerite* zat, schreef hy zyn naam op een Tafelbord, en wierp het uit een venster na een boot, liggende aan den voet des toorens. Een Visscherman raapte het op, en bragt het by den Gouverneur. Deeze stond versteld op het zien hier van, en vroeg den Visscher met veel schrooms of hy kon leezen? en of iemand, behalven hy, het Tafelbord gezien hadt? Ik kan niet leezen, antwoordde de Visscher, en niemand anders heeft het Tafelbord gezien; dewyl ik het op dat eigen oogenblik gevonden heb. De Visscher werd egter gevangen gehouden tot dat de Gouverneur wel verzekerd was van de waarheid zyner betuigingen.

De Gevangene deedt eene andere pooging om zich bekend te maaken, die even ongelukkig afliep. Een Jongeling, die op het Eiland woonde, ontdekte, op zekeren tyd, iets dryvende onder het venster van den Gevangenen; het opvissende, zag hy dat het een fyn hembd was, geheel en al beschreeven: hy bragt het onmiddelyk by den Gouverneur, die, het ontvouwende, eene groote ontsteltenis liet blyken. Hy vroeg den Jongeling of de nieuwsgierigheid hem bekroopen hadt om dit schrift te leezen?

Hy

Hy antwoordde neen; maar, niettegenſtaande dit antwoord, werd hy eenige dagen daar naa dood in zyn bed gevonden.

Het lot van den *Man met het yzeren Masker* verwekte groote nieuwsgierigheid, en een jong Officier die den Heer DE SAINT MARS, toen hy te *St. Marguerite* woonde, bezogt, was zo begeerig om hem te zien, dat hy een wagt, aan de gaandery onder het venſter van den Gevangenen geplaatst, omkogt, om voor eene korte poos zyn post te bekleeden. Deeze zag hem van daar volkomen: dewyl hy zonder zyn Masker was. Zyn Gelaat was welgedaan, zyn Perſoon lang, en welgemaakt; zyn Hair was volkomen grys, ſchoon nog in den bloei zyns leevens. Hy bragt den geheelen nagt door met de kamer op en neder te wandelen.

Vader GRIFFIT zegt in zyn *Journal de Bastille*, dat, op den achtſten van September, des Jaars MDCXCVIII, de Heer DE SAINT MARS, toen onlangs aangeſteld tot Gouverneur van die Sterkte, daar aankwam, met zich brengende een oud Gevangene, door hem opgepast te *Pignerol*, en op het Eiland *St. Marguerite*. Zyn Naam werd niet genoemd, en hy altoos gemaskerd gehouden. Op last des Gouverneurs was 'er vóór diens aankomst eene kamer voor hem gereed gemaakt, en op de beste wyze gemeubileerd. Als hy vryheid kreeg om ter Miſſe te gaan, werd hem ſtrikt verboden te ſpreeken, of zyn Masker af te ligten: de Soldaaten hadden last om op hem te vuuren, indien hy een van beiden beſtondt. Als hy over het plein ging, hielden zy altoos het geweer op hem aangelegd.

Deeze ongelukkige Prins ſtierf den negenden van September des Jaars MDCCIII, naa eene korte ziekte, en werd in de *St. Pauls* Kerk begraaven. De kosten van zyne begraafenis bedroegen ſlegts veertig Livres. Men hieldt zyn waaren naam en ouderdom verborgen voor de Priesters, die hem ter aarde beſtelden: want, in het Register van zyne begraafeniſſe ſtaat, dat hy meer dan veertig Jaaren oud was, en hy hadt zyn Apothecar, eenigen tyd vóór zyn dood, gezegd, dat hy dagt zestig Jaaren oud te weezen.

't Is eene welbekende zaak, dat elk ding, 't welk hy gebruikt hadt, naa zyn dood verbrand of verdelgd werd, zelfs tot de deuren zyner gevangeniſſe toe. Men ſmolt het zilveren vaatwerk, de wanden van zyn vertrek werden afgeſchraapt en overgewit. Ja, zo groot was de vrees dat hy ergens eenige letters of merktekens mogt naagelaaten hebben, die tot ontdekking zouden kunnen dienen,

wie hy geweest ware, dat de vloer van zyn kamer op-, en het verwelfzel weg-genomen werd. Met één woord, men liet niets onbezogt of onbeproefd, op dat 'er geen gedagtenis van hem mogt overblyven.

't Gevolg van alle deeze zonderlinge berigten is, dat de *Man met het yzeren Masker* een Perfoon van zeer veel aangelegenheids moet geweest zyn; en welke Perfoon kon van zo veel belangs weezen, dan die Prins, om aanleiding te geeven tot alle de gemelde voorbehoedzelen, om alle ontdekking van zyn Gelaat en Rang te voorkomen. Want, op de minste waarschynlykheid eener ontdekkinge, liet de Gouverneur de grootste ontsteltenis blyken: en de daadlyke stappen door hem gedaan, om allen die ongelukkig genoeg geweest waren van iets te vinden, waar op de Gevangene geschreeven hadt, dienen tot een bykomend bewys dat het bedekt houden van hem van het uiterste aanbelang was voor den Koning, en de Staatsdienaaren.

DE VYANDEN DES LICHTS.

(*Een Vertelzel.*)

In 't laatstverloopen Herfstsaisoen
Ging *Lichtvriend* 's avonds nog een kleine wandling doen.——
Hoe! —— *Lichtvriend* 's avonds! —— dat's byzonder!
Gewis, hier schuilt een adder onder . . . .
Wie zoekt in 't donker naar het licht? ——
Wie ——? Ieder die zyn daên naar zyne keuze richt!
In 't kort, hy wandelde —— waaröm, zal spoedig blyken.
Hy moest in zeker huis 't gezelschap eens bekyken,
Schoon hy maar weinigen daar van zyn kennis vondt,
Slechts twee of drie, die hy aan hunne spraak verstond,
Elk Leezer vindt gewis de reden zeer gegrond.
De gouden dagvorstin was reeds diep neêrgezonken:
Geen schoone heldre kleur, geen staalen knoopen blonken;
En echter sprak men veel van *knoopen* en van *kleur*,
Van duizend dingen, om de fleur,
Die niemand konde zien: zo dat 'er veele, als leeuwen,
By 't ryzen van een twist, nu luidkeels moesten schreeuwen:
„ Geef licht! —— de drommel haal! —— 't is enkel duisternis!
„ Een Blinde ziet zoo veel als die in 't donker is!"

Men

Men bragt dan spoedig licht —— nu was op veeler wezen
Niets dan vermaak en vreugd te leezen:
Slechts eenigen verdroot het licht.
Wie waren zy? —— wat vraag! nochtans het is myn plicht,
Hier niets ten halven te betoogen.

Het was een *zieke Blond*, aan wiens ontstooken oogen,
Zoo wel het kaarslicht als de Zon,
Een zelfde smart bewerken kon.

Een *oude Ziel*, verzwakt in 't zenuwryk vermogen,
Vondt zich van 't helder licht geroerd.
Wreef de oogen: riep verbaasd: „waartoe dit hier gevoerd?
„ 't Verblind my heel en al; ik moet de scheemring kiezen,
„ Neem weg, neem weg de kaars! of 'k zal 't gezicht verliezen.

Een *derde was in slaap* geraakt. ——
Men weet, dat veel gedruis, door spreekenden gemaakt,
Het leêge harssenvat doet hangen,
Doet sluimren, zelfs een uiltjen vangen.
Dat 's alles aangenaam; —— maar kan men by het licht,
Als ieder waakend oog is op ons oog gericht,
Nog heerlyk slaapen, zonder bloozen? ——

Een *jonge Droomer* sprak: wat andren ook verkozen,
Ik kies voor 't licht de duisternis. ——
My dunkt dat alles dan oneindig schooner is.
Verbeelding werkt dan meê; en zyn 'er eens gebreken,
Die in het licht af moeten steeken,
Die heeft de duisternis dan wel zoo juist bedekt,
Dat elk van hen wel haast tot eene schoonheid strekt.
Wat raakt de waarheid ons, als 't aankomt op vermaaken! ——
ô 'Er zyn duizend fraaije zaaken,
Die logens op den toetssteen zyn. ——
Wat is Luilekkerland niet hemels! —— welke Wyn
Vloeit daar, als water, langs de bergen! ——
Wat aangenaam gebraad staat daar den smaak te tergen!
En is het Feenenryk niet schooner dan deeze Aard,
Als men, in 't duister, daar op staart? ——
Wie ziet by helder licht, als wy thans hebben, geesten?
En ach! wat kan men schooner zien!
Heeft niet dat drommels licht daar zoo myn geest doen vliên!
En ach! zo gaat het met de meesten.

Ik zag een geest zo schoon als *Zwedenborg* ooit zag.
Naauw kwam het licht, en hemel! ach!
Voort was myn geest! —— vervloekte straalen!

Ja wel vervloekt! zei *Philidoor*,
Die, aan het eind der zaal, zich agter 't scherm verloor;
Om zyne Toverlamp straks voor den dag te haalen.
En, in den wierookdamp, de holle spiegel sleep,
Naar Englen en naar Duivlen greep;
Doch zich vooräf had doen betaalen,
Om schaduwen, op den muur der duisternisse, te *maalen*.
„ 't Licht weg,(riep hy vol vrees) hy, die myn kunst wil *zien*,
„ Moet daadlyk alle licht ontvliên." ——

Een *Luistervink*, (die scherp van ooren,
Gewoon in 't donker aan te hooren,
Wat de eene vriend tot d' ander sprak:
En met het halfgehoorde strak,
Eens anders ooren wist te vullen,)
Begost nu tegen 't licht te brullen,
En werdt gevolgd van *Puistenbek*,
Die, aan het einde van 't vertrek,
Zyn rondöm leelyk hoofd, vol plaesters, niet dorst toonen.——

Een ander, meer gewoon zyn vlyt te zien bekroonen,
Had, op het spoor van Eigenbaat,
Naa lang gezoek, naa lang beraad,
Zich een ontwerp gemaakt om al het licht te koopen,
En dus de gansche boel te sloopen;
Wanneer zyn *Monopolies* licht
Al 't ander had aan hem verplicht.

Een *beurzensnyder*, kloek in 's anders beurs te leegen,
Sprak 't licht, en wel op grond van vryë neering, tegen.
Terwyl een *Dweeper* zelf het als een zonde aanzag:
Dat men een kaars ontstak by 't einden van den dag.
„ Zult gy, sprak hy, natuur berispen?
„ En de altoos gouden Zon, door uwe daaden, gispen:
„ Om dat ze, op zeekren tyd, uw hemelkring verlaat ——
„ Vervult gy dat gebrek, gy doet een dwaaze daad:
„ Want nacht moet nacht zyn: dat is zeker.
„ Gy volgt een *Franklin* naar, een stoute Quakerspreeker,
„ Die yzren stangen plant, op dat Gods weer en wind
„ Daar 't afgemeeten spoor aan vindt.

„ Gy

„ Gy twist met God, ô menschenkind!
„ Gy moet zyn bliksems laaten blikken,
„ En, zonder hindren, voor hen schrikken.
„ Zo hy wil, dat wy zien,
„ Dan zal zyn bliksemvuur ons lichten en gebiên.
„ En zyn 'er — (zegt zyn broêr, vol siddering en beeven,)
„ Niet veel *Exempelen* gegeeven,
„ Dat menschen, door het sterke licht,
„ Reeds schade leden aan 't gezicht?

„ Zo dra het licht 'er is, en men het eens kan dulden,
„ Dan gaat men telkens verder voort.
„ Dan plaatst men licht by licht, dan maakt men, ongestoord,
„ De lucht gansch *phlogistiek*, die m' eerst met licht vervulde.
„ Dan naakt de mooglykheid, dat men door 't licht verstikt.
„ Dat niemand dan voortaan, iets tegens 't donker kikt. ——
„ Zy vreest dat onheil niet —— maar 't licht! ô dat's gevaarlyk.

„ Gy alle hebt gelyk, sprak *Lichtvriend*. Ja gy, waarlyk!
„ En ieder mensch, in uw geval,
„ Denk ik, dat ook zo spreeken zal. ——
„ Wie uwe oogen heeft, uw hoofd en hart kan eeren:
„ Kan 't helder licht zeer wel ontbeeren.
„ Maar hy, die meer dan gy, op 's levenspad wil zien,
„ Die zelfs een kleine lamp zyne achting toe wil draagen,
„ Wanneer zy hem iets hulp kan biên, ——
„ Zal zulk een driest gezwets mishaagen ——
„ 'k Ben niet in uw geval —— en blyf u zeer verplicht.
„ Gaat gy, in 't donker —— laat my 't licht. ——

BRIEF VAN MEVROUW VAN . . . . AAN HAARE VRIENDIN D . . . .

LIEVE VRIENDIN!

Ik heb uwen Brief wel ontvangen, geleezen, en —— my ten hoogsten bewonderd, over uwe manier van leeven. —— Wat beklaag ik u! ik zou niet gaarne ruilen. —— De gantsche Waereld vliedt gy: daar gy uwe prilste jeugd zoo aaklig verslyt. —— Gy gaat nog al eens uit, schryft ge my; maar waar! in de Kerk, by de Familie, of by zulk slag van Menschen, die alles, wat vermaak en blydschap heet, verbieden. —— Uw vermaak bestaat in leezen, en wel in Ernstig leezen; waart gy Roomsch, ik groette u als Non. Hoe koomt gy zoo *bizar!* terwyl gy, in vroeger dagen, akoos, zoo vrolyk waart; wat

kan

kan toch het sombre van uw leven dus verzoeten. —— Uwe Boeken, schryft gy my, zyn *Theölogie!* Is dit een studie voor de Vrouwen! Wy deeden immers overlang, met lof, onze Belydenis. —— Gy leest ook het Schouwtooneel der Natuur, door *de la Pluche*, welk een wonderlyke *lectuur!* maar ik moet het uitschreeuwen, ook —— de Vaderlandsche Historie, dat is *insupaïabel;* hoe koomt dit een Vrouw te stade! wie weet, hoe meenig Heer dezelve nooit geheel doorlas! En —— dat alles, in het Nederduitsch; wie of dit smaaken kan! dan —— gy spreekt geen enkel woord, van een Roman. Waarlyk, sints ik uwen Brief geleezen heb, is my het hoofd op hol, door uwe Boekenkas: ik weet niet, hoe gy het maakt, in zulk een zeldzaam leven: —— 'k zie niets als *Autheurs* voor mynen geest: gy weet niet, wat een Mensch al in gedachten koomt. Ik droomde laatst, een halven Nacht, van Mynheer *la Pluche*; 'k vond eensklaps my gevoerd, in lommerryke streeken —— by groene Velden —— aan den kant van heldre Beekjes, en ik —— die eenen afkeer van het buitenleeven heb, vond my hierdoor geheel ter neder geslagen. Gelukkig dat de schrik, waardoor ik toen ontwaakte, deezen droom deed eindigen. Doch het zy genoeg, —— laat ik u op myne beurt, myn manier van leeven ook eens voor oogen stellen: vindt gy 'er smaak in, koom dan schielyk tot my, opdat ik u van uwe dwaalingen te recht brenge.

De Klok slaat doorgaans tien, eer wy gaan ontbyten, doch 't is wel eens twee, eer 's Nachts de zoete slaap myne oogleden sluit. —— 'k Gaa, van 't *déjeuné*, na myn vertrek: lees een Capittel, want ik wil ook Christelyk leeven: maar —— dan genaakt de tyd, dat ik aan myn *Toilet*, voor 't minst, een uur of twee, op het drukste bezig ben: want —— hier hangt het alles van af. —— Ik slyt den halven morgen, met al myn opschik te veranderen: men is daarby al licht een uur met kappen kwyt. Doch dewyl ik het zelfs niet doe, gebruik ik dat uur, voor myn *lectuur*, om *bel esprit* te weezen; ik lees een Tooneelstuk of een vrolyke Roman: daardoor vormt zich ons vernuft, om 's Avonds op 't Salet niet als een beeld te zitten. —— Nu verwacht gy zekerlyk, dat ik iets nuttigs werk, of iets in huis verricht; —— foei, een vrouw van rang in zulke laage zaken. 'k Mag met Knoopwerk my een weinig bezig houden; of —— daar de nieuwste Smaak niet licht zes weeken duurt, —— myn Gaas verploojen, of myn linten anders strikken; —— 'k mag op myn Kapsel eens een Vederbosch verplaatsen; maar ik, aan 't naajen, of aan ander Huisbedryf: Neen, dat is te ouderwetsch, —— te burgerlyk —— dit is geschikt voor laager staaten. Ik speel een *Airtje*, als het my in den zin koomt; of gaa, nu opgeschikt, my na beneden begeeven. —— Ik kryg bezoek; inmiddels wordt het laat: dan gaan wy nog eenige korte *visites* doen, of, een toertje ryden. Maar, ik had haast nog iets vergeeten: weet dat myn *Medicus*, doch misschien

ver-

verstaat gy dat woord niet, nu dan, myn Doctor, my alle dagen koomt zien, die neemt ook tyd weg: het is waar, hy kan my niet geneezen, maar het is de Mode niet, om zoo gezond te zyn: dit kan voor 't gemeen bestaan. Maar Dames van smaak zyn doorgaans aangedaan, door veele *migraines*, *vapeurs*, als anderzints; dan rieken wy aan onze *flacons*; neemen veel in, en durven niet alle spys gebruiken. Intusschen genaakt de tyd van 't Middagmaal; veeltyds slaat het half vier, eer men aan tafel raakt: wy gaan dikwils ten eeten, of krygen zelfs gasten. Naa lang getafeld te hebben, koomt de tyd om naar het Schouwburg, of myn *Assemblée* te gaan; ook somtyds naar een goed Concert; dan volgt, na dit alles, een kleine Soupé, en — zoo eindigt ieder dag.

Dit nu is myn daaglyks werk; want somtyds doet wel een Dansparty of Bal ons niet voor 's morgens scheiden. —— Dus kunt gy nu hier uit zien, hoe ik myn tyd besteede; is dit nu niet een heerlyk leven, daar wy daaglyks, door nieuwigheden, den smaak prikkelen? Kan nu zulk een manier van leven u behagen, koom dan tot my: verlaat uw afgetrokken leven, en deelt in alle de vermaakelykheden van deeze Waereld met

—Uwe Vriendin,

Van . . . . .

Geschreeven op Zondag, want op de andere dagen heb ik geen tyd.

ZEDELIJKE BEDENKINGEN.

Als wy handelden, zo als onze pligt van ons vordert, dan zouden wy alle onze aandagt, alle onze vermogens, op ons zelven vestigen, ons inwendig bestaan met alle nauwkeurigheid onderzoeken, en alles wat in ons hart, in het binnenste van ons, in de war is, zouden wy tragten uit de war en in orde te brengen. Wy zouden ons zelven hervormen, met onze gebreken uit te roejen, en te beletten, dat 'er geene nieuwe zich vestigden, en in onze harten eenen ruimer ingang vonden. Wy zouden ons zelven de wetten voorschryven, welke ons bevelen zouden uitdeelen wat te doen, en wat na te laten, was; deze wetten zouden gegrond zyn op regt en billykheid, en wy hadden de voorschriften, door anderen ons gegeven, en met bedreiging van straf by de overtreding gestaafd, niet noodig. —— Indien wy zo handelden, hoe gerust zou de zamenleving zyn; hoe gerust zou ieder in zyne bezitting wezen? Wy zouden den stroom veeler ongeregtigheden stuiten; de baldadigste ongeregeldheden, welke nu veelal in de Maatschappy plaats grypen, zouden by tyds tegengegaan wor-

worden; en die verdervelyke ftroom, die alles bloei en welvaart verderft, zou ons niet wegflepen tot onze onvermydelyke fchade. —— Zulk eene betamelyke handelwys zou ons inderdaad verheffen boven het redelooze, daar wy ons anders in vele gevallen mede gelyk ftellen, zo niet ver beneden het zelve verlagen. —— Dat wy ons dan niet altoos misleiden; ons niet op den duur te veel, en te onvergeeflyk, laten bedriegen. Ons beftaan van dwaasheid kan niet blyven duuren. De rust van ons gemoed word geftadig geftoord; en onze ftaat is in dien beklagelyken toeftand, dat het ons, als dezelve verwisfeld word, eene eeuwige knaging en kwelling zal moeten baren.

O Mensch! Wat zyt gy, indien gy de leiding van de Rede verwaarloost. —— Hy verdient alleen den naam van Redelyk, wiens daden en handelingen door deze Leidsvrouw beftierd worden; —— maar hy, daarëntegen, verdient den naam van Redeloos, wiens bedryven niet binnen de palen der Rede befloten zyn. Waarom is het Vee minder Redelyk, dan vele Menfchen? —— Het eet en drinkt, volgt zyne lusten en begeerlykheden op. —— Het woed tegen andere geflagten, en zommige ook tegen zyn eigen. —— Wat doen vele Menfchen anders; —— zy eten, zy drinken, en volgen alle hunne bedorven lusten en begeerlykheden op; —— zy woeden tegen de ganfche gefchapenheid; —— 'er is geen Schepzel van God gefchapen, dat hunne wraaklust niet beproeven moet; —— dikwils zyn ze wreeder tegens elkanderen, dan de woeste Tygers; en, dat nog alles overtreft, zy woeden tegens hunnen eigen Schepper. —— Den Almagtigen zouden zy woedend aanvallen, was het *in hunne magt*. —— Dan de God des Hemels verplettert hen onder zyne voeten. ——

Wat zal het een Toneel zyn, als die groote Dag aanligt, die gedugtfte aller dagen; —— die algemeene Dag, waarop, al wat ooit adem ontvangen heeft, zal gedagvaard worden voor den grooten Rechter van Hemel en Aarde; en van elk rekenfchap afgevorderd zal worden, in hoe ver hy al, en in hoe ver niet, aan zyne beftemming, waartoe hy van zynen grooten Maker verordend was, heeft beantwoord! —— Met welk eene angst en benauwdheid zullen velen verfchynen in de tegenwoordigheid van den alles wetenden Rechter, als zy hunne bedryven nadenken; als zy nadenken hoe veel leeds zy hunnen Evenmensch hebben aangedaan; hoe vele ongeregtigheden zy tegen hem gepleegd, en hem, onder fchyn van regt, op allerlei wyze vervolgd, gekweld, beledigd, van zyne goederen beroofd, en het fchreuwendst onregt en ongelyk aangedaan hebbe; —— als zy bedenken dat het nu de tyd der ware vergelding is, hoe zullen zy dan zidderen!

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

EEN GEDENKWAARDIG VOORBEELD VAN VRIENDSCHAP UIT DE HEIDENSCHE OUDHEID, VERGELEEKEN MET DE VRIENDSCHAP VAN JESUS CHRISTUS.

(*Uit het Engelsch.*)

Gelykheid van rang en middelen schynt niet alleen gunstig, maar zelfs noodig, tot zuivere en onafgebrooke Vriendschap. Zelden zal een Man van middelen in staat weezen de opregte Vriendschap te verwerven van een zyner Afhangelingen. Schoon hy hun behandele met de verpligtendste beleefdheid, en met gunstbewyzen overlaade, zal nogthans steeds het bezef van afhangelykheid, of het gevoel van ingebeelde verongelykingen, of ongeduld, of de schuld van dankbaarheid, of eenige dergelyke reden, hun veelligt wederhouden, van hem met hartlyke toegenegenheid aan te zien. Bedienden zyn zeer zeldzaam getrouw, zelfs aan den toegeevendsten Meester. —— 't Is niet min te vergeefsch voor den armen Man, hoop te scheppen, om een opregten Vriend aan te treffen, onder Lieden van hooger rang en middelen. De meerdere, ten dien opzigte, is doorgaans gereed, zulk een diepen eerbied, zulk een ontzag, te vorderen, zelfs van de minderen, die hy tot zyne gemeenzaame verkeering toelaat, dat zy op den gelyken voet, welke de Vriendschap vordert, niet met elkander kunnen omgaan.

Onder de veelvuldige Brieven van PLINIUS *den Jongen*, scheppen wy genoegen, zo veele blyken van de goedheid van zyn hart aan te treffen. Een aantal zyner Brieven, geschreeven aan Vrienden in laager leevensomstandigheden, zien wy, dat vergezeld gingen met zeer aanzienlyke geschenken, die zyne Rykdom hem in staat stelde uit te reiken. Maar hy draagt zorg, om deeze Vrienden, in laageren rang, te doen kennen het gewigt der verpligtingen, 't geen hy hun oplag, en de grootheid van de schuld der Dankërkentenisse, welke zy aan hem te betaalen hadden;

hy doet zulks in zulke duidelyke en zelfs onkiesche bewoordingen, dat, schoon zy zyne gunstbetooningen met dankbaarheid mogten ontvangen, en hem aanmerken als hun Weldoener, zy hem, nogthans, nooit konden beschouwen als een Man, dien zy op de lyst hunner gemeenzaame Vrienden mogten aanschryven.

't Geen een oud *Grieksch* Schryver verhaalt, van EUDAMIDAS en ARETHEUS, levert ons, egter, een zonderling voorbeeld op van hartlyke Vriendschap, tusschen Persoonen van zeer ongelyke omstandigheden. ARETHEUS, vóór den anderen stervende, en eene Vrouw en Dogter naalaatende, waaraan hy geene middelen, noch zelfs het noodige ten leevensonderhoud, kon bespreeken, verzogt, in zyn Uiterften Wil, zyn ryken Vriend, om zich met deeze Panden te belasten, en op eene ruime wyze te onderhouden; hy verzogt dit niet van de Menschlievendheid van EUDAMIDAS; maar vorderde het van diens Vriendschap; en bezorgde dus, op de beste wyze, zyn anders behoeftig Gezin: want zyn ryke Vriend verwylde niet aan deeze verzoeken des afgestorvenen te voldoen. Hy nam de Vrouw en Dogter van ARETHEUS terstond onder zyne bescherming, bejegende ze met alle heuschheid, en verdeelde, ten laatste, alle zyne middelen, gelykerhand, tusschen zyn eigene éénige Dogter, en het Kind van zynen Vriend. —— Dit, in de daad, is een zeer luisterryk *voorbeeld* van het vermogen der Vriendschap; doch teffens een hoogst zeldzaam verschynzel.

De Godlyke Insteller van onzen Godsdienst gaf, in de jongste oogenblikken zyns leevens, een zeer doorslaand bewys, dat de gevoelens van de sterkste persoonlyke verknogtheid niet onwaardig waren in zyn heiligen boezem te huisvesten; zy waren 'er te diep ingewortеld, om zelfs door de pynen van het Kruislyden 'er uitgerukt te kunnen worden. In dit schriklyk tydsgewricht, onder de bedrukte Getuigen van zyn hoogstsmertlyk en schandlyk lyden, dien getrouwen Naavolger ontdekkende, die door den Geschiedboeker beschreeven wordt, als de *Discipel dien* JESUS *lief hadt*, onderscheidde hy hem door het beslissend blyk van vertrouwen, hoogagting en genegenheid, ooit het Menschdom tot bewondering voor oogen gehouden. Want, te midden van de doodlykste folteringen, wanneer men het onmogelyk zou agten voor de menschlyke Natuur, eenig ander gevoel over te houden, dan dat van zyn eigen onuitspreeklyk drukkend lyden, beval hy

aan de zorge en bescherming van zynen op de proeve getrouwen Vriend, met woorden, die de uiterste tederheid te kennen geeven, het voorwerp zyner Genegenheid. Maar geene woorden kunnen dit aandoenlyk en treffend tooneel beschryven, met eene kragt gelyk aan de eenvoudigheid van het verhaal des Euangelists. *By het Kruis van* JESUS *stondt zyne Moeder, zyner Moeders Zuster en* MARIA MAGDALENA. *Toen* JESUS *zyne Moeder zag, en by haar den Discipel, dien hy lief hadt, zeide hy tot den Discipel,* ZIE UWE MOEDER! —— *En van toen aan nam die Discipel haar in zyn eigen huis.*

Men mag vry staande houden, dat, onder alle gedenkwaardige voorbeelden van Vriendschap, door de Ouden met de hoogstklinkende lofspraaken vermeld, 'er geen een kan aangevoerd worden, waarin de onderscheidende trekken van de verheevenste Vriendschap zich sterker vertoonden, dan in het even bygebragte geval. Het éénige, 't welk 'er eene zwakke gelykheid mede heeft, is het verhaalde van EUDAMIDAS en ARETHEUS. Maar, wanneer men het verschil der omstandigheden deezer Voorbeelden behoorlyk in opmerking neemt, zal men moeten erkennen, dat het eerste het laatste zo verre te boven streeft in het bewys, 't geen het oplevert van verheevene Vriendschap, als de waardigheid der Characters, daarin betrokken, van elkander verschillen.

Niet ongepast is het hier, een ander Voorbeeld by te brengen, waardoor onze Gezegende Heiland de Pligten van Vriendschap, niet enkel door voorschrift, maar door daadlyk betoon, heeft aangepreezen. De Euangelieboeker, het Wonderwerk verhaalende, door CHRISTUS te *Bethanie* verrigt, waardoor hy een Persoon, die eenige dagen in het Graf gelegen hadt, ten leeven herstelde, vangt zyn verhaal aan met het nadruklyk zeggen, *dat* JESUS LAZARUS *lief hadt*; te verstaan geevende, dat de gevoelens, welke CHRISTUS van LAZARUS koesterde, van eenen byzonderen aart, en onderscheiden waren van die algemeene Goedwilligheid, welke hy het geheele Menschdom toedroeg.

Overeenkomstig met deeze verklaaring van de meening des heiligen Geschiedboekers, noemden de Zusters, wanneer zy tot JESUS zonden om hem van den toestand haares Broeders te verwittigen, zynen naam niet; maar duidden hem aan door eene loflyker en veel meer beduidender kenmerk; de woorden van de Boodschap waren, *Ziet, dien gy lief hebt is krank!* En als JESUS zelve zynen Jon-

geren, de Boodschap, hem gezonden, bekend maakt, zegt hy, *onze Vriend* LAZARUS *slaapt!* — Dat CHRISTUS, te deezer gelegenheid, het woord *Vriend* niet bezigt in eene algemeene betekenis, maar in eenen bepaalden zin, is niet alleen openbaar uit dit eenvoudig verhaal van het geval zelve, maar ook uit het gevolg. Want, als hy het Graf naderde, vergezeld door de Bloedverwanten des Overledenen, ontwaarde hy dezelfde opwellingen van droefheid, als in de boezems der Naastbestaanden van LAZARUS woelden; en in de algemeene rouwe deel neemende, *weende hy*. Deeze byzonderheid was te opmerkelyk, om niet in agt genomen te worden: dezelve deedt de Aanschouwers zeggen, 't geen ook elk Leezer allernatuurlykst moet voorkomen: *Zie hoe lief hy hem had!*

In 't algemeen mogen wy hieruit opmaaken, dat de Godlyke Grondvester van den *Christlyken Godsdienst*, zo wel door zyn eigen Voorbeeld, als door den aart zyner Zedeleere, niet alleen de Vriendschap aangemoedigd, maar, als 't ware, geheiligd heeft.

WAARNEEMING EN BESCHRYVING VAN EEN VRY GROOTEN STEEN, DOOR DEN STOELGANG GELOOSD.

Dat 'er in 's Menschen Lichaam, op verscheide plaatzen, zomtyds, aanmerkelyk groote Steenen groeijen, en nu eens op deeze, dan op geene, wyze, geloosd worden, is eene algemeen bekende zaak; zelden, echter, gebeurt het, dat, wanneer dezelve tot zulk eene grootte aangegroeid is, als die, waarvan ik in deeze Waarneeming eene korte beschryving zal geeven, dezelve alsdan zondere eenige moeite zich van zelven ontlast.

Mejuffrouw M. was, zedert verscheidene Jaaren, dikwyls aan herhaalde Kolykpynen onderhevig, de minste fout, in haare leefwyze begaan, wierd terstond, door daarop volgende verstopping, van den Stoelgang en geweldige Pynen in den Onderbuik, gevolgd, waarby dan nog menigwerf Galbraaking en hevige Koortzen zich vergezelden. Deeze hebbelykheid, (dat ik hier zulks met een nog byvoege) is haar tot aan haar dood toe bygebleven, en die is, naar myn vermoeden, ook veroorzaakt door verstoppingen, welke zo hardnekkig waren, dat dezelve naar niets wilden luisteren, en, eindelyk, eene sleepende Koorts

te weege brachten, waardoor zy, in den gepasseerden Nazomer, uit den tyd gerukt is.

Deeze Vrouwe, vóór eenige Jaaren, een gelukkig Kraambedde gehad hebbende, bleef echter zeer kwynende, en verviel allengskens, door gestadig aanhoudende Koortzen, zodanig, dat men voor haar leeven bedugt wierd; haar toenmaalige Geneesheer diende haar alle gepaste Middelen toe, die in staat konden zyn, om de krachten te vermeerderen en de Koortzen tegen te gaan, dan, op een Nacht, gevoelde zy een vry sterke aandrang tot Stoelgang, en op een Bekken geholpen zynde, ontlastte zy, zonder de minste pyn, op het onverwachtst, een vry grooten Steen; na welke de Koorts haar verliet, en zy spoedig en gelukkig herstelde.

Deeze Steen heeft volkomen de gedaante van een Bouteljekurk, is van boven en van onderen glad en effen, het lichaam rondom ruw, doch zonder scherpe kanten of hoeken; de uitwendige kleur is verschillende, boven en onder even als geele Wasch, de bovenhelft van het lichaam derzelve, half bruin, half kalksteenachtig, de onderste helft zweemt naar eene Key. Zyn gewigt beloopt drie Drachmen en zesentwintig Greinen, de hoogte één en een achtste duim, de bovenste omtrek drie en vyf achtste, en de onderste iets meer dan drie duimen.

De binnenste Kern is bruin en voos, (poreus) en word omringd door helder witte glinsterende, naar het midden tezamenloopende, straalen, veel gelykende naar een doorgesneeden Nootemuskaat, de buitenste omtrek is een donkerbruine harde steenen korst, ter dikte van een Kaarteblad.

Dat 'er tot deszelfs groei een vry langen tyd, ja misschien eenige Jaaren, nodig geweest zyn, is buiten allen twyffel; maar, waar heeft dezelve in het Darmkanaal, want dit is ontegenspreeklyk zyne zitplaats geweest, zich zoo lang kunnen ophouden, zonder hetzelve zodanig te verstoppen, dat 'er geheel geen Stoelgang konde passeeren, en zonder dat, daardoor, doodelyke toevallen ontstaan zyn? — Waar van daan die byzondere hebbelykheid in zommige Lichaamen, tot het voortbrengen van harde Steenen; — en, door welke Middelen, zoude zodanig eene kwaade gesteldheid kunnen verbeterd worden?

R.

LEEVENSBYZONDERHEDEN VAN DEN EERWAARDIGEN JOHN FLAMSTEED.

Beroemd Engelsch Starrekundige.

(Uit het Engelsch.)

JOHN FLAMSTEED, een der uitmuntendste Starrekundigen in *Engeland*, zag, den negentienden van Oogstmaand, des Jaars MDCXLVI, het eerste leevenslicht te *Derby* in *Derbyshire*. Zyn Vader, te *Derby* woonende, zondt hem in de Vryschoole dier Stad. Veertien Jaaren bereikt hebbende, tastte hem eene zwaare Krankheid aan, die, door veelvuldige ongesteldheden gevolgd, hem verhinderde, om, volgens het plan, door zyn Vader ontworpen, na de Hoogeschool, tot voortzetting zyner Letteroefeningen, te trekken.

In den Jaare MDCLXII de Taalschool verlaaten hebbende, kreeg hy, twee Maanden laater, SACROBOSCO's Boek, *de Sphæra*, in handen; hy zette zich, zonder eenigen Onderwyzer, aan 't leezen van 't zelve. Dit toeval, en de tydruimte welk hy hadt, lag den grondslag, van al die Wis- en Starrekundige Weetenschap, waardoor hy naderhand een zo hoog toppunt van vermaardheid beklom. Reeds was hy wel bedreeven in de Kerklyke en Wereldlyke Geschiedenissen; doch de Starrekunde was geheel nieuw voor hem, en hy schiep 'er het hoogste vermaak in. Zo veel van SACROBOSCO's Werk in 't *Engelsch* vertaald hebbende als hy noodig oordeelde, vervaardigde hy Zonnewyzers, naar het onderrigt van zulke Boeken als hy kon magtig worden. Zich Mr. STREET's *Caroline Tables* aangeschaft hebbende, zette hy zich om de plaatzen der *Planeeten* uit te rekenen. Eenigen tyd besteedde hy aan de Starrekykerye; doch alleen in zo verre dezelve hem in de Starrekunde van dienst kon weezen; want, nimmer sloeg hy het minste geloof aan de groote voorwendzels van die ydele Weetenschap, welke zich vermeet het toekomende te voorspellen.

Volgens de *Caroline Tafels*, eene Zonsverduistering, die den twee en twintigsten Juny des Jaars MDCLXVI stondt voor te vallen, uitgerekend hebbende, deelde hy deeze aan een zyner Naastbestaanden mede, die ze vertoonde aan Mr. HALTON, van *Wingfield Manor* in *Derbyshire*. Mr. HALTON, een bekwaam Wiskunstenaar, kwam, kort daar-

daarop, FLAMSTEED bezoeken, en, vindende dat hy niet onderrigt was van de vorderingen in de Starrekunde door anderen gemaakt, zondt deeze hem RICCIOLI's *Almagestum Novum*, en KEPLER's *Tabulæ Rudolphinæ*. Door deeze hulpmiddelen op den weg gebragt, zette hy zyne Starrekundige oefeningen voort met onvermoeiden vlyt, en een allergewenschten uitslag.

In den Jaare MDCLXIX, verzamelde FLAMSTEED verscheide aanmerkelyke verduisteringen der vaste Starren door de Maan, die in het volgende Jaar stonden voor te vallen, naar de *Caroline Tafels* uitgerekend; en zondt dezelve aan Lord BROUNKER, toenmaaligen Voorzitter in de Koninglyke Societeit. Dit slaagde uitsteekend; want zyn stuk, voor die Societeit geleezen zynde, droeg het dermaate de goedkeuring weg, dat hy deswegen Brieven van dankbetuiging ontving van Mr. OLDENBURG, den Secretaris, en van Mr. JOHN COLLINS, een der Leden; met welken laatstgemelden hy, verscheide Jaaren lang, Briefwisseling hieldt.

Zints deezen tyd, kreeg hy berigt van alle de Wis- en Starrekundige Boeken, zo die binnen- als buitenslands het licht zagen. Wanneer zyn Vader, die, tot hier toe, hem in die Studie geen aanmoediging gegeeven hadt, in den Jaare MDCLXX vernam, dat zyn Zoon Briefwisseling hieldt met veele geleerde Mannen, nooit door hem gezien, raadde hy hem aan, een reis na *Londen* te doen, om in persoon by hun bekend te worden. Greetig omhelsde hy dit voorstel, en bezogt de Heeren OLDENBURG en COLLINS; zy bragten hem by Sir JONAS MOORE, die hem TOWNSLEY's Micrometer ten geschenke gaf, en zyn best deedt, om, voor een maatigen prys, hem Glazen tot een Telescoop te bezorgen. —— Te *Cambridge* bezogt hy de Heeren BARROW, NEWTON en Dr. WROE, toen Lid van *Jesus-Collegie*, waarin hy zichzelven ook als Student aangaf.

Uit GASCOIGNE's en CABTREE's nog onuitgegeevene Brieven, verzamelde hy, in 't Jaar MDCLXXII, verscheide Waarneemingen, die hy in 't Latyn overzette. In May, deszelfden Jaars, voltooide hy het afschrift van GASCOIGNE's Papieren, en besteedde het overige van dit Jaar in het doen van Waarneemingen, en het opstellen van Berigten wegens de naderingen van de Maan en de Planeeten tot de Vaste Starren voor het volgende Jaar. Deeze werden, nevens eenige Waarneemingen, door hem op de Planeeten gedaan, in de *Philosophical Transactions* geplaatst. In 't volgend Jaar schreef hy eene kleine Verhandeling, in 't *Engelsch*, over de

de waare en schynbaare Middellynen van alle de Planeeten by derzelver kleinste en grootste afstanden van de Aarde; deeze leende hy aan den grooten NEWTON, die 'er gebruik van maakte in het derde Boek van zyne *Principia Phil. Nat. Mathematica.*

Om de valschheid der Starrekykerye, en de onkunde der daar mede vooringenomenen te toonen, vervaardigde hy in den Jaare MDCLXXIV een Dagtafel; en gaf eene net uitgerekende Tafel wegens den Op- en Ondergang der Maane, waar nevens hy de Eclipsen, en de aannaderingen van de Maane tot de Planeeten, en de vaste Starren, voegde. Deeze kwam in handen van Sir JONAS MOORE, voor wien hy een Maantafel van dat Jaar vervaardigde: hieruit, en uit de *Theory of the Tides* van den Heer PHILIPS, de Watergetyen berekenende, vondt hy, dat zyne rekeningen de tyden der beurtwisselingen van Ebbe en Vloed, zeer na, aanweezen; daar de gemeene berekeningen den Zeelieden zomtyds een misslag van twee of drie uuren veroorzaakten. Sir JONAS MOORE berigtte hem, in 't Jaar MDCLXXIV, dat een naauwkeurig verslag wegens de Ebbe en Vloed den Koning hoogst aangenaam zou weezen; waarop hy een korte Watergety-Almanach, ten gebruike van zyn Majesteit, opstelde.

Dikwyls hadt Sir JONAS MOORE zyn Kunstvriend hooren spreeken van het Weêrglas of den Barometer, en de zekerheid om daarvolgens over het Weêr te oordeelen, uit een lange reeks van Waarneemingen door hem gedaan: hy verzogt hem thans een paar van deeze Weêrglazen voor hem te vervaardigen, 't geen hy deedt; hem het noodige laatende om 'er meer te maaken. De Heer MOORE schatte deeze Weêrglazen zeer hoog, en sprak van dezelve, als zeldzaamheden, by den Koning en den Hertog van YORK; waar op hy verzogt werd dezelve den volgenden dag te vertoonen, 't geen hy deedt, en teffens de onderrigtingen van den Heer FLAMSTEED, om uit het ryzen of daalen over de Weêrsgesteltenisse te oordeelen. Sir JONAS MOORE was een groot Vriend van FLAMSTEED, en hadt diens Telescoopen en Micrometer voorheen aan den Koning en den Hertog laaten zien: en, wanneer hy deeze hooge Persona dien berigt deedt van eenige ontdekkingen uit de gesprekken met FLAMSTEED opgezameld, verzweeg hy nimmer den naam eens Mans, dien hy ten Hove, op 't sterkst, en naar verdiensten, zogt aan te pryzen.

Te *Cambridge*, Meester in de Vrye Kunsten geworden

zyn-

zynde, besloot hy zich ten Kerkdienst te bepaalen, en op eene kleine Standplaats, niet verre van *Derby*, neder te zetten; deeze was hem toegezegd door een Vriend zyns Vaders. Sir JONAS MOORE, berigt ontvangen hebbende wegens dit oogmerk van FLAMSTEED, verzogt hem te *Londen* te komen, werwaards hy in Feb. MDCLXXV wederkeerde. Hy onthieldt zich ten huize deezes Begunstigers, die ten oogmerk hadt, hem op eene andere wyze dienst te doen; doch kon hy den Heer FLAMSTEED niet afbrengen van het eens genomen besluit, om Predikant te worden. De Heer MOORE bezorgde eerlang, dat hy aangesteld wierd tot 's Konings Starrekundige op een Jaargeld van 100 Pond. Sterl.; dit deedt zyne zugt, om tot een Geestlyken geordend te worden, niet afneemen. Hy liet zich op Paschen van dat Jaar te *Ely-House* ordenen door den Bisschop GUNNING, die vervolgens gemeenzaam met hem omging, en vryelyk met hem sprak over de Nieuwe Wysbegeerte, en de gevoelens welke hy in dit stuk toegedaan was, schoon de Kerkvoogd steeds het oude bleef aankleeven.

De grondslag van het Koninglyk Observatorium, te *Greenwich*, werdt in Augustus des Jaars MDCLXXV gelegd. Terwyl men met het bouwen van dit Gevaarte bezig was, onthieldt zich de Heer FLAMSTEED te *Greenwich*; zyne Quadrant en Telescoopen waren in 't Huis der Koninginne, en nam hy intusschen waar, de aannaderingen van de Maan en de Planeeten, tot de Vaste Starren. In den Jaare MDCLXXXI, gaf hy zyne *Doctrine of the Sphere* uit, in een nagelaaten Werk van Sir JONAS MOORE; getyteld: *A new System of Mathematics*, in 4to.

Het Beroep te *Burstow*, in *Surry*, werd hem in den Jaare MDCLXXXIV opgedraagen: en hy behieldt deeze Standplaats, zo lang hy leefde. Middelbaar waren zyne inkomsten, doch schynt hy 'er volkomen mede te vrede geweest te zyn; na niets haakende, dan na vermeerdering van kundigheden en het voortzetten der Weetenschappen. Deeze onaflaatende poogingen deeden hem by de wereld met roem bekend worden, en preezen hem der Koninglyke gunste en bescherming aan, terwyl zy hem teffens de Vriendschap bezorgden van eenigen der beroemdste Mannen, ten dien tyde; als Sir ISAAK NEWTON, Dr. HALLEY, W. MOLINEUX van *Dublin*, Esq., Dr. WALLIS, en den beroemden CASSINI. Na dat hy dit middelmaatig inkomen verkreegen hadt, zette hy, even als voorheen, zyn onvermoeiden arbeid, in het bevorderen der Starrekunde, voort; getuigen hiervan

de veelvuldige stukken door hem aan de Koninglyke Societeit medegedeeld, van welke 'er veele gedrukt werden in de *Philosophical Transactions.* —— Hy besteedde het laatste gedeelte zyns Leevens, gelyk hy het eerste gedaan had, in het zyne toe te brengen aan de uitbreiding van waare en nuttige Wysbegeerte, en stierf aan eene opstopping van Water, den één - en - dertigsten van Wintermaand des Jaars MDCCXIX. Schoon hy den ouderdom van meer dan drie-en-zeventig Jaaren bereikte, droeg hy, van zyne kindsheid af, een teder en zwak lichaamsgestel om, 't welk voor geene versterking vatbaar scheen. Zyn Huwelyk was met geene Kinderen gezegend.

Zyne *Historia Cœlestis Britannica* werdt, in 't Jaar MDCCXXV, in drie Deelen, in Folio, uitgegeeven, en door zyne Weduwe aan den Koning opgedraagen. Een groot gedeelte van dit Werk was vóór zyn dood afgedrukt, en het overige is voltooid, uitgenomen de *Prolegomena* voor het derde Deel geplaatst. In de Voorreden worden wy onderrigt, dat de Heer FLAMSTEED, in den Jaare MDCCIV, door een Vriend, een Verslag van de Verzameling zyner Waarneemingen aan de Koninglyke Societeit gedaan hebbende, de Leden daarmede dermaate in hun schik waren, dat zy het Werk aan Prins GEORGE van *Deenemarken* aanpreezen, die FRANCIS ROBERTS Esq., Sir CHRISTOPHER WREN, Sir ISAAK NEWTON, Dr. DAVID GREGORY en Dr. JOHN ARBUTHNOT, beval de Papieren van den Heer FLAMSTEED na te zien. Dit gedaan, en een gunstig berigt deswegens overgeleverd zynde, werden 'er, vóór zyn dood, een aantal bladen van gedrukt, op kosten van den Prins. Dan, het geheele Werk, naderhand, volgens zyn laatsten Wil, door de Volvoerders van 't zelve uitgegeeven, zal een altoosduurend Gedenkteken zyn van zynen arbeid; DE LA LANDE noemt het een onsterflyk Werk, dat de Starrekundigen geduurig onder handen hebben, en waaraan de Schryver, zints het Jaar MDCLXXXIX, geduurig hadt gearbeid. —— Om niet op te haalen wat MOLINEUX, HALLEY, en andere Starrekundigen, zo binnen als buiten 's lands, tot lof van FLAMSTEED geschreeven hebben, zullen wy met twee lofspreekende Getuigenissen van zeer bevoegde Regters, in dit Stuk, dit Leevensberigt besluiten.

Dr. WOTTON brengt den arbeid en de ontdekkingen van FLAMSTEED by, om te bewyzen, dat de Starrekunde der ouden, in geenen deele, te vergelyken is met de hedendaagsche. „ GALILEO, schryft hy, was de eerste die vier Pla-

„ nee-

„ neeten ontdekte, steeds om *Jupiter* loopende, en daarom
„ Wagters of Satelliten geheeten; die men naderhand be-
„ speurde, een bestendigen, geregelden en gezetten om-
„ looptyd te hebben. Deeze beweeging is nu zo net be-
„ kend, dat Mr. FLAMSTEED, een der naauwkeurigste
„ Waarneemers die ooit leefde, Tafels van de Eclipsen
„ dier Satelliten berekend heeft: zo dat de Starrekundigen,
„ op onderscheide plaatzen der Wereld den juisten tyd wee-
„ tende, wanneer zy dezelve moeten zien, bevonden heb-
„ ben, dat het naauwkeurig aan de Voorzeggingen van
„ FLAMSTEED beantwoordde, en die hunne Waarneemin-
„ gen deswegen aan 't licht gaven." —— Dr. JOHN KEIL
heeft van FLAMSTEED gezegd, „ dat hy met onvermoeiden
„ vlyt, meer dan veertig Jaaren lang, de beweegingen der
„ Starren hadt gade geslaagen; en ons ontelbaare Waarnee-
„ mingen gegeeven heeft van de Zon, de Maan en de Pla-
„ neeten, gedaan met zeer groote Werktuigen, naauwkeu-
„ rig verdeeld, en met keurlyke Glazen voorzien. Waarom
„ wy meer mogen vertrouwen op de Waarneemingen van
„ hem gedaan, dan op die zyner Voorgangeren, die de-
„ zelve met het bloote oog deeden, zonder den bystand
„ van Telescoopen."

BRIEF VAN DEN HEER ELLIS (*) AAN DEN ABBÉ MANN, OVER DEN OORSPRONG DER ORKAANEN.

MYN HEER!

Ik heb hier mede de eer om UE. met deezen eenige Denk-beelden op te leveren, over den aart en de waarschynely-ke oorzaaken van de soort van Onweer, byzonder bekend onder den naam van *Orkaan*.

Indien dit onderwerp, weetenswaardig in zich zelve en in veele opzigten belangryk, tot nog niet genoeg doorgrond is; ontstaat zulks, buiten twyfel, uit gebrek aan naauw-keurige en genoegzaame Waarneemingen.

'Er

(*) Deeze Heer ELLIS is dezelfde die zich bekend gemaakt heeft door zyne *Reize na de Baay van Hudson*, in de Jaaren 1746 en 1747, als mede door verscheide belangryke Stukken, geplaatst in de *Philosophical Transactions* van de Koninglyke Societeit, te *Londen*, van welke hy Lid is.

'Er zyn, ondertusſchen, veele opmerkenswaardige en algemeen bekende Natuurkundige oorzaaken, ſtrekkende om dit Verſchynzel op te helderen. Ik zal, in de eerſte plaats, deeze tragten te verzamelen, en 'er vervolgens die byvoegen, waarvan ik, door eigen ondervinding en waarneemingen, vastgaande kennis hebbe.

De *eerſte* is, dat, in den *Atlantiſchen Oceaan*, dit Onweer, plaatslyk en ongeregeld is in de tydperken van het opkomen, dat het byzonder eigen is aan de Eilanden van *America*, en de Zee, die dezelve omringt.

De *tweede*, dat dit Onweer doorgaans alleen voorvalt in de Maanden Augustus en September, de tyd der grootſte Hette en der veelvuldigſte Regenvlaagen: 't geen veroorzaakt, dat de Uitwaaſemingen der aarde zich in de grootſte menigte verheffen.

De *derde*, dat de Orkaan voorgegaan wordt door eene buitengewoone opbruisſing der Zee (*), die zich als dan op den oever verheft. 'Er heerscht een diepe ſtilte; daar vormen zich verbaazende en donkere Wolken; de Dampkring wordt verduisterd door dikke en merkbaar vervuilde Dampen.

De *vierde*, dat, in de *Mexicaanſche Golf*, de Orkaan doorgaans in een Westlyke ſtreek begint; maar dat, in de Eilanden onder den Wind, dezelve uit het Noord-Oost, of Noord-noord-Oost, met kragt waait, en een ongelooflyk geweld, geduurende eenige uuren; en in 't middelpunt haarer werkzaamheid vergezeld gaat van een ſtortregen, en zomtyds van blixem. Men heeft daarop eene korte ſtilte, wanneer de Wind omkeert, en uit eene tegenovergeſtelde ſtreek opblaast, dan in den beginne; vervolgens doet dezelve zich met dezelfde heftigheid gevoelen; maar houdt korter tyd aan, neemt allengskens af, en eindigt met agtereenvolgend uit alle hoeken te waaijen.

De *vyfde*, dat deeze Eilanden oudtyds Vulcaniſche uitbarſtingen ondergaan hebben, 't geen blykbaar is uit de zonderlinge en brokkelige tegenwoordige gedaante, uit de overblyſſels van oude Vulcaanen, die nog rooken, uit het aantal van warme Waterbronnen en de menigte van Lavas, van Asſche en oorſpronglyke Zwavel, welke men overal op den grond aantreft.

De

(*) *Hiſtoire de l'Air & des Météores*, de l'Abbé RICHARD. Tom. II. p. 300, &c.

De *zesde*, dat het, uít de gedaante en natuurlyke ligging dier Eilanden, zeer waarschynlyk is, dat de Zee tusschen die Eilanden en het vaste Land van *America*, den mond bedekt van een ouden brandenden Berg zints lang uitgebluscht; of liever dat die Zee de afgrond is, waarin een groote uitgestrektheid Lands, door onderaardsche vuuren ondermynd, verzwolgen is: en eindelyk, dat de beginzels van dit vuur tegenwoordig bykans uitgeput schynen, en denzelven alleen het vermogen overschiet, om ongeregelde uitbarstingen van Gaz, of ontvlambaare lugt, voort te brengen, in het Jaargetyde, wanneer alle omstandigheden zamenloopen, om de wording van dit Gaz te begunstigen, en de Aarde best geschikt is om de uitvloeijing te bevorderen.

Wanneer gy, by alle deeze byzonderheden, deels gegrond op redelyke, deels op waarschynlyke, gissingen, maar weezenlyk op herhaalde Waarneemingen met oplettenheid gedaan, wilt voegen eene bekende Waarneeming wegens de verandering van Dampkringlugt in Water, (*) en u herinneren, dat dit zonderling Verschynsel, reeds vóór Jaaren (†) uitgevonden, nu nieuwlings gemeen gemaakt, en eenigermaate beweezen is door een uitmuntend Lid van de Academie

(*) De Dampkringlugt wordt gesteld, te bestaan uit $\frac{28}{100}$ Deelen Leevenslugt, en $\frac{72}{100}$ *Moffet*.

(†) In den Jaare 1747 deed Dr. HALES, in tegenwoordigheid van zyne Hoogheid, wylen den Prins van *Wallis*, (Vader des tegenwoordigen Konings) eene Proefneeming, om aan te toonen, hoe de Blixem kon voortgebragt worden, door de vereeniging van verscheide Lugtsoorten. Ten dien einde bediende hy zich van een houten vat, omtrent tot op de helft met water gevuld, en waarin, (indien de Schryver van deezen Brief, die zich by de Proefneeming tegenwoordig bevondt, zich de byzonderheden wel herinnert) Dr. HALES, als het voornaamste Ingredient, eene groote menigte fyn gestampte Vuursteenen gedaan hadt; vervolgens, een groot Cylinderglas genomen hebbende, keerde hy het om in het Vat, in zulkervoege, dat de rand in 't water stak, en hieldt het dus lang genoeg, om 't zelve met Gaz te vullen, voortgebragt door de stoffe in het Vat. Dit gedaan hebbende, bragt hy door middel van een kraan, gemeene Lugt in het Glazen Vat, en men zag een kleine vlam, naa welke de binnenzyden van het Glas, blykbaar, met Waterdamp bezet waren: het water, in het groote Vat, verhief zich binnen 't zelve tot tusschen de twee en drie duimen, even als de Kwik in den Barometer zou gedaan hebben.

mie der Weetenschappen, zult gy misschien nu, door de vergelyking van deeze Stukken, de oplossing vinden van het Natuurkundig Voorstel, waarover ik de eer heb u in deezen te onderhouden.

Want, indien het waarheid is, gelyk blykt uit de vernuftige Proeven van deezen Academist, dat 15 Greinen ontvlambaare Lugt, vermengd met 85 Greinen Leevenslugt, zich ontbinden en verdikken, op zodanig eene wyze, dat ze een gelyk gewigt, of 100 Greinen Waters, voortbrengen (*), en men deeze gewigtige ontdekking toepast op de Orkaanen, mag men dan niet, met reden, veronderstellen, dat deeze buitengewoone ongeregeldheden in de Lugt veroorzaakt worden, door uitbarstingen van de ontbrandbaare Lugt, die zich niet alleen verheft van den grond der Eilanden, maar zelfs uit de Golf die de Eilanden omringt, en in zo groot eene hoeveelheid, dat ze schielyk eene verbaazende hoeveelheid Lugts in Water kunnen veranderen. (†) Hier door moet eene groote ruimte van den Dampkring noodwendig lugtledig worden, of alleen vervuld blyven met eene zo zeer verdunde Lugt, dat de veel dikker Lugt daar rondsomme, met een onwederstaanbaar geweld, van alle kanten, derwaards moet heen dringen, en zich opheffen in het middelpunt van dit lugtledige, of die ruimte verre boven de natuurlyke hoogte; en vandaar, naa een korte tusschenpoos, even als een Golf op den oever, nederdaalen en wederkeeren met eene gelyke snelheid, en blyven in den staat van ongeregelden over- en wedergang tot dat het Evenwigt hersteld is.

Indien dit eene naauwkeurige afbeelding is van 't geen in dit byzonder geval omgaat, gelyk ik geloof, en myne gevolgen daar uit getrokken, juist zyn, en overeenstemmende met den gewoonen loop der Natuure, alsdan, zal het groot geweld des Winds, de verandering van denzelven, het vallen der zwaare Stortregens, en de andere omstandigheden van dit verschynzel, eene zeer gemaklyke en duidlyke opheldering ontvangen.

Ik

(*) Zie *les Memoires de l'Academie des Sciences de Paris, pour* 1781, p. 269 & 468.

(†) Misschien door de veerkragtigheid der Lugt te verminderen, of weg te neemen; maar op welk eene wyze ook die Uitdampingen werken, hoe zy de hoeveelheid of den wederstand der Lugt verminderen, de uitwerkzels moeten steeds dezelfde weezen: naamlyk, eene groote wanorde in den Dampkring.

Ik geloof, 't zal niet ondienstig weezen, u, hierby te doen opmerken, dat de *Typhon*, die zo bekende als gevreesde Wervelwind in de *Oost-Indische* Zeeën, en die in verwoestende woede zo veel gelykvormigheids heeft met den Orkaan in de *Antilles*, waarschynlyk zyn oorsprong uit dezelfde oorzaaken ontleent: want de *Japansche* Zee is niet min doorzaaid met Vulcanische Eilanden.

Met dit alles, Myn Heer! hoop ik, dat gy, indien gy eenige oogenblikken wilt besteeden, om het hier bygebragte te overweegen, te vergelyken, en zamen te voegen, en te letten op derzelver overeenkomst, natuurlyke werking en waarschynlyke gevolgen, de gissingen, welke ik aan uwe kundigheden voorstel, niet geheel en al harssenschimmig zult vinden: en, in dit geval, kunt gy 'er zodanig een gebruik van maaken, als gy ze waardig keurt.

Ik ben, &c.

ALGEMEEN DENKBEELD VAN SIBERIE, EN DESZELFS INWOONDEREN. Door den Heer PATRIN, *Lid van veele Academien.*

(*Journal de Physique.*)

(*Vervolg en Slot van bl.* 523.)

De *Tartaren*, die het Oostlyk gedeelte van *Siberie* bewoonen, en het nog Oostlyker, 't welk den naam van *Daourie* draagt, en besproeid door de Rivier *Amour*, zyn bekend onder de naamen van *Bouraiten*, *Tongousers* en *Mongalers*. Deeze onderscheide Horden hebben veel gelykheids op elkander. Zy zyn Herdervolken, die onder Tenten woonen, van de Melk huns Vee's leeven, en zich kleeden met Beestenvellen, welke hunne Vrouwen wonder wel weeten te bereiden.

De Godsdienst deezer zwervende *Tartaren* heeft het voorkomen van Afgodery, gelyk alle Godsdiensten, waarin men eerbewyzingen toebrengt aan Weezens, die ons in de Natuur voorkomen; maar zy erkennen een Opperstweezen, gelyk men dit ontdekt in alle Godsdiensten; dewyl de Menschen overal omtrent dezelfde denkbeelden hebben, min of meer ontwikkeld.

Het Opperhoofd van hunnen Godsdienst is de *Delaï Lama*,

ma, die teffens Priester en Vorst is van een grooten Staat op de Grenzen van *China*. Hunne Priesters, *Lama* geheeten, zyn veel kundiger dan men zou denken: zy fpreeken het *Rusfisch* zeer goed, en hadden in hunne gefprekken eene juistheid van redenkaveling, die verwondering moest verwekken by allen, die gelooven, dat men in de Schoolen alleen kan leeren redeneeren.

Ik heb op de Heuvels, uitziende op de Woestynen, door deeze *Tartaren* bewoond, Gebedenplaatzen gezien, eene foort van Tempels, in alle eenvoudigheid der Natuure gebouwd; het zyn Kegels van omtrent dertig voeten hoog, gevormd door de opëenhooping van veele jonge Pynboomen, gehaald uit de nabuurige Bosfchen, rondsom welken men de Huiden der gevilde Dieren ophangt. Dit zyn de Offeränden aan het Opperweezen toegebragt; maar het Bygeloof, den Mensch zo natuurlyk eigen, heeft 'er welhaast het voorwerp des Eerdiensts van gemaakt. Ik vond in dit alles niets buitengewoons; maar my trof een Zinnebeeld, door 't welk zy de onafmeetlyke grootheid van het Opperweezen, by hun het GROOTE WEEZEN geheeten, uitdrukten. Overal waar ik hunne Godsdienst-gedenktekenen gezien had, had ik opgemerkt, dat van dien Kegel vier ryen Steenen afliepen, en zich ter lengte van eenige honderd roeden uitftrekten, gerigt naar de vier Hoofd-Winden; dit was geen werk des gevals; op verfcheide plaatzen nam ik die rigting waar met het Kompas in de hand. —— Ik vroeg een *Lama*, wat die ryen Steen betekenden: „Blaast," gaf hy my ten antwoord, „het „ GROOTE WEEZEN niet uit de vier hoeken des Heelals; „ en is het niet billyk dat wy aan het geblaas des Almag- „ tigen beantwoorden door onze Gebeden; zie deeze „ Steenen van naby, onze Gebeden ftaan 'er op gefchree- „ ven." Ik bezag de letters daar op gehouwen, en dit denkbeeld dagt my verheeven.

By deeze Godsdienftige gevoelens, zo grootsch als eenvoudig, voegen die *Tartaren* de ftrengfte Zeden. Gedurende den tyd, dien ik by hun fleet, zag ik niets 't welk de kieschfte jonge Juffrouw zou hebben doen bloozen. De *Rusfen*, die zeer verre zyn van zulk eene onthouding, zyn verpligt dezelve te eerbieden. De Vreemdeling, die de eerbaarheid eener Vrouwe beledigde, zou zyne roekloosheid met zyn leeven moeten betaalen. —— Onder hun is het Overfpel allerzeldzaamst, en wordt geftraft op eene wyze, die, zonder wreed te fchynen, wel gefchikt is,

om een affchrik in te boezemen; men brengt de fchuldigen in 't diepst der bosfchen, men laat hun Boog en Pylen, maar geen Paarden, en, in diervoege, aan hun lot over. De *Tartaren*, van de kindschheid af gewoon te paard te ryden, weeten zich te voet weinig te behelpen, en men heeft de ongelukkigen, op die wyze weggebragt, nooit zien wederkeeren. Welk een fchriklyke ftraf voor die beide fchuldigen, aan de wanhoop ten prooi gegeeven! Indien men by ons de Overfpeelers en Overfpeelfters verwees, om, tot hun fterven, zamen te leeven, ver afgefcheiden van alle gezelfchap, zou deeze ftraf hun welhaast veel verfchriklyker dan de dood zelve voorkomen.

Ondanks de ftrengheid van de Zeden der *Tartaren*, vindt men geen gastvryer volk: overal werd ik als een Vriend ontvangen, ik woonde gaarne in hunne Tenten, ik ademde 'er een vryè lugt. De driftige genegenheid, welke de *Tartaren* betoonen, om Vreemdelingen te ontvangen, ontftaat gedeeltlyk uit de natuúrlyke nieuwsgierigheid deezes Volks; het bemint 't geen aan 't zelve nieuw voorkomt, en befchouwt alles met aandagt en verftand. Veelmaalen had ik gelegenheid, om deeze aanmerking te maaken, by het in orde brengen myner verzamelde Planten. Als ik my 's avonds daar mede onledig hield, kwam het geheele Gezin rondsom my, nam, onder een diep ftilzwygen, alle myne beweegingen waar, en zag met eene Godsdienftige eerbiedenis de Planten, die ik zo zorgvuldig fchikte. —— Als ik hun vroeg, wat zy van myn bedryf dagten, gaven zy tot antwoord, dat zy wel zagen, dat het Offeranden waren, die ik beftemde voor het GROOTE WEEZEN: de Aantekeningen, welke ik voegde, 't zy by myne Planten, 't zy by de brokken Rots, die ik wilde bewaaren, bevestigden hun in dit denkbeeld: zy dagten, dat die Aantekeningen Gebeden waren, en als ik hun het tegendeel wilde beduiden, konden zy my naauwlyks gelooven.

De nieuwsgierigheid van een deezer *Tartaren* deedt my met hem een zonderling gefprek houden. Ik reisde langs de Rivier *Amour*; op een pleisterplaats gekomen, trad ik in een tent, om my Thee te doen geeven: ik vond 'er een Grysaart en eene jonge Vrouw, bezig met ftukjes vleesch te braaden. Ik voelde trek om het te proeven; zeer twyfelende, welk vleesch het ware, vroeg ik zulks aan de jonge Vrouw; zy 'glimlachte, en antwoordde, in flegt *Rus-*

sisch: „ Het is niet goed voor u." —— Verwonderd over deeze weigering, vroeg ik haar de rede, en zy gaf my tot bescheid, dat het Paardevleesch was. —— Ik zeide daarop, dat verschilt niet, ik begeer 'er van te proeven. —— „ Hoe," viel de oude Man 'er op in, ten hoogsten verwonderd, „ gy zyt dan geen *Rus*." —— Neen, ik ben geen *Rus* maar een *Franschman*. —— „ Een *Franschman*! „ Uw Vaderland is dan verre van hier, ik heb van 't „ zelve nooit gehoord; uw Land moet wel zeer arm wee- „ zen, naardemaal gy zulk eene verre reis doet, om „ hier uw leevensonderhoud te zoeken." —— Neen, myn Vriend! myn Vaderland is uitsteekend goed, het vereenigt in zich alle wenschlyke voordeelen; 't is alleen nieuwsgierigheid, welke my na dit Land deedt trekken om uw Volk te zien, om de Steenen van uwe Bergen en de Planten uwer Woestynen te zien. „ Ach, ach!" riep de Grysaart uit: „ de *Russen* zeggen, dat de *Tartaren* zeer nieuwsgierig „ zyn, en ik zie dat de *Franschen* nog veel nieuwsgieriger „ zyn dan de *Tartaren*. Maar zeg my, zyn 'er veele *Tar-* „ *taren* in *Frankryk*?" Deeze vraag, welke ik zo weinig verwagtte, deedt my lachen, en ik antwoordde, op een vry leevendigen trant, ja, myn Vriend! in *Frankryk* zyn veele *Tartaren* (*).

Het zwervend leeven deezer Volken is zeer geschikt voor de Jagt, en maakt deeze een hunner hoofdbezigheden uit; maar zy verlaaten zelden de vlakten; zy zouden het Gebergte niet weeten te beklimmen, waar zich de schoonste Sabeldieren onthouden.

De *Russische* Ballingen, in *Siberie*, waren voorheen verweezen tot de Jagt deezer kostbaar bont uitleverende Dieren; doch dezelve zyn, zints een geruimen tyd, zo schaars geworden, dat men opgehouden heeft die taak de ongelukkigen op te leggen. Zy worden tot het bewerken der Mynen gebruikt.

Niets is 'er, dan de zugt tot winst, welke alles doet bestaan, en die eenige vrye *Russen* kan doen besluiten tot deeze Jagt der Sabeldieren, en tot eene leevenswyze zo ver-

(*) De vraag deezes *Tartaars* was zo vreemd niet als dezelve in den eersten opslag voorkomt: een mensch, die twee duizend mylen van het Oosten na het Westen, en twaalf honderd van het Noorden na het Zuiden, kan reizen, en zich altoos onder zyn Volk bevind, kan ligt veronderstellen, dat het over den geheelen Aardbodem verspreid is.

verschriklyk, dat een Dwingeland naauwlyks menschen daar toe zou veroordeelen. Voorzien van een zak Meel en een weinig Zouts, van een Pot om die elendige spyze gereed te maaken, van twee lange houten Schaatzen, om op de diepe Sneeuw te kunnen gaan, en van een Vuurroer, vertrekt de Jaager, in 't midden van den Winter; het Jaargetyde, wanneer deeze Pelteryen schoonst zyn. Hy gaat zich, geduurende drie Maanden, als begraaven in de diepste eenzaamheid, op de verschriklykste plaatzen, te midden van Rotzen en Steilten, by dag blootgesteld aan de strengheid eener koude, waarvan wy in onze Lugtstreeke geen denkbeeld hebben, en den nagt doorbrengende in een hut van sneeuw, waarin hy, als in een graf, is opgesloten. Zodanig is het leeven deezer Jaageren.

Dat men oordeele over de strengheid der koude, in de Noordlyke Landschappen, welke zy doortrekken; dewyl ik, in 't midden van *Siberie*, eene koude ondervonden heb van 35 Graaden, op de schaal van REAUMUR. 't Was een Thermometer met Sterkwater gevuld, welke my dien graad van koude aanwees. De Kwik-Thermometer was onmiddelyk van 33 tot 41 Graaden gedaald; door de verdikking, welke de Kwik ondergaat op het oogenblik dat dezelve bevriest, 't welk doorgaans tusschen de 33 en 34 Graaden geschiedt.

Ik kan met geene woorden uitdrukken, hoe moeilyk deeze koude Lugtsgesteltenis de Ademhaaling maakt; 't was als of myne Longen met kookende Olie vervuld werden; want de koude, tot zulk een Graad, verwekt dezelfde aandoening als het Vuur. Men wordt, zelfs in de digtst geslootene rydtuigen, bykans verstikt door die snydende lugt.

Ondanks dit ongemak, is de Winter nog het beste saisoen om te reizen, in deeze jammerzalige Gewesten. In den Zomer heeft men den grootsten hinder van de Moerassen, die een verpestenden Zwaveldamp uitgeeven; en wordt steeds opgehouden door Rivieren, buiten de oevers getreeden, welke men meest moet doorwaaden, en geduurig gevaar loopt van om te komen; nagt en dag zwerven legioenen Insecten om u heen, die Menschen en Beesten, op eene ondraaglyke wyze, plaagen; eindelyk wordt men byna verstikt door een scherpe zoutstof, zo zwart als houtskool, welke alle wegen bedekt, en ontstaat uit de Turfaarde, die over 't algemeen den grond van *Sibe-*

rie uitmaakt. Dit bytend ſtof hegt zich aan de *oogen*, ontſteekt ze, en doet een gedeelte der Inwoonderen *bykans* blind worden (*).

't Is niet dan door ontelbaare voorbehoedzelen, dat ik my aan zo veele gevaaren heb kunnen onttrekken. —— Gelukkig, indien myne aangewende moeite iets toebrenge tot vermeerdering onzer kundigheden in de Natuurlyke Historie. —— Gelukkig, bovenäl, dat ik myn Vaderland wederzie, op het gelukkig oogenblik, waarin het eindelyk vry geworden, herbooren, is, om altoos gelukkig te zyn, en ten voorbeelde te ſtrekken aan alle Volken der aarde. —— Gelukkig, eindelyk, indien het voorbeeld myner opofferinge iemand myner Medevaderlanderen, die zo veel yvers als ik, maar meer kragten en bekwaamheden, bezit, beweege, aanzette, om eene Reis te onderneemen, veel gewigtiger, veel aangenaamer, en in een volkomen nieuwen Oord.

Gryp moed, Jongeling, die, bezield met yver voor de Natuurlyke Historie, dezelve wilt leeren uit het Boek der Natuur zelve, het éénige, 't welk niet bedriegt; gryp moed, by uwe intrede in *Siberie* zult gy het Gebergte *Oural* niet overgeklommen weezen, of gy zult, u Zuidwaards wendende, *Orembourg* aantreffen. Aldaar vervoegen zich de Kooplieden van *Boukarie*, die 'er de voortbrengzels huns Lands, en uit het Noorden van *Indie*, brengen: *dikwyls zelfs*

(*) Van het opgaan der Zonne af, wordt men aangevogten door duizenden van Vliegen, die zo klein zyn als Atomi, doch vinnig ſteeken, en by menigte zich zetten in neus, oogen en ooren: men kan het niet wel uitharden zonder voorzien te zyn van een Muts, en een gaazen Masker, om 'er zich tegen te hoeden. —— Ten tien uuren verſchynen de Wespen, die *zo* talryk zyn, en zo bloedgierig, dat ik ze dikwils den kop en pooten myner ongelukkige Paarden zodanig zag bedekken, dat haare vleugels ze in de Zon deeden ſchitteren als geſchubde Visſchen. —— Ten vier uuren naa den middag komen de Vliegen weder, en blyven u by tot Zonne ondergang; wanneer derzelver plaats vervangen wordt, door wolken van ontelbaare Muggen, die u den geheelen nagt byblyven, en bykans zo lastig zyn door haar geduurig gebrom, als door haar ſteeken. Op veele plaatzen, en bovenal, in de Valeien, vindt men deeze drie ſoorten van Inſecten vereenigd, en zy ſchynen met elkander te twisten, over den voorrang, om het geduld der Reizigeren op de proeve te zetten, of liever af te matten.

zelfs komen de *Indiaansche* Kooplieden met hun: allen verstaan zy de *Russische* Taal, en deeze valt, gelyk ik reeds gezegd heb, zo gemaklyk te leeren, dat gy, *Rusland* doorgereisd hebbende, dezelve genoegzaam zult verstaan. Gy zult u vervoegen by de Caravanen dier *Boukariers* en *Indiaanen*; zy zyn de goedaartigste Menschen. Gy zult kleine dagreizen doen, en zonder gevaar voorttrekken in deeze Landen, welke, om zo te spreeken, nog maagd, en door geene Vreemdelingen bezogt, zyn, dan door *Engelsche Couriers*, belast met Boodschappen van het Staatsbestuur voor de vastigheden in *Indie*: deeze gelukkige Landen, waar de Natuur zeer werkzaam is, zullen u, op elken Graad van breedte, meer nieuwe Voorwerpen verschaffen, dan ik heb aangetroffen in 115 Graaden breedte, met veel moeite doorgereisd, en gy zult wederkeeren met handen vol schats van kundigheden, om 'er uw Vaderland mede te verryken, en de agting van 't zelve te verdienen; de streelendste belooning voor een rechtschaapen Burger!

Aan de Heeren Schryveren van de Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen.

MYNE HEEREN!

Sedert de uitgave van myne Vertaling der *Beschryving van de Pelew-Eilanden*, vernomen hebbende, dat velen van deszelfs Lezers verlangden naar eenig nader berigt van dat Land, vooral, sedert het bekend is geworden, dat de Engelsche O. I. Compagnie twee Schepen derwaard gezonden had; heb ik gemeend, het publyk geen ondienst te zullen doen met het volgende, uit een der Engelsche Nieuwspapieren, te vertalen, en Uwel-Eds. te verzoeken het een plaats in uw geacht *Maandwerk* te geven; waar mede Uwel-Eds. zullen verpligten, hem, die de eer heeft met alle achting te blyven,

MYNE HEEREN!

UE. D. W. Dienaar

REINIER ARRENBERG.

Rotterdam,
den 8 van November
1791.

EENIGE BYZONDERHEDEN VAN HET BEZOEK, DOOR DEN KAPTEIN *MR. CLUER*, GEGEVEN AAN DE PELEW-EILANDEN, MET DE O. I. COMPAGNIES GEWAPENDE SCHEPEN DE *PANTHER* EN DE *ENDEAVOUR*, WELKEN, OP ORDER VAN BEWINDHEBBEREN, UIT BOMBAY ZYN AFGEZONDEN, TER VERDER ONTDEKKING DIER EILANDEN, EN TER OVERBRENGING VAN ZULKE GEDIERTEN EN ANDERE GESCHENKEN ALS NUTTIG VOOR DERZELVER INWOONEREN, EN AANGENAAM AAN DEN KONING *ABBA THULLE*, KONDEN WEZEN.

Het was op den 23 Augustus 1790, dat de Schepen de *Panther* en de *Endeavour*, op last van de Bewindhebberen der Engelsche Oostindische Compagnie, onder het bevel van den Kaptein M. CLUER, van *Bombay* naar de *Pelew-Eilanden* vertrokken, ten einde aan ABBA THULLE, Koning dier Eilanden, den dood van zyn Zoon LEE BOO bekend te maken, en tevens die Eilanden nader op te nemen, om dus de Bewindhebbers in staat te stellen van te kunnen besluiten over het plan door den Kaptein WILSON ontworpen, om die Eilanden voortaan te doen dienen tot eene Ververschingsplaats voor de Schepen, welken de Compagnie Jaarlyks naar China zend.

Toen die Schepen de *Pelew-Eilanden* naderden, ontdekten zy twee Kanoes; doch die, in plaats van naar het Schip te komen, gelyk men verwagtte, naar het Strand terug keerden; zoo men naderhand begreep, om aan ABBA THULLE tyding van de aankomst dezer Schepen te brengen. In die gissing bedroog men zich niet, want kort daarna zag men een groot aantal Kanoes aankomen, in een van welken zich die goede oude Koning bevond.

Zoo haast de Koning aan boord kwam, sloeg hy het oog op den Kaptein, welken hy, uit hoofde van zyne uniform, voor zyn ouden Vriend den Kaptein WILSON aanzag; doch het teeken der orde van het *been* niet aan zyne hand ziende, vroeg hy, waar het gebleven was? dan zyn misslag, in den persoon van den Kaptein ontdekt, en men hem verteld, hebbende, dat Kaptein WILSON zich noch in goeden welstand in Engeland bevond, betuigde hy deswegens zyne groote blydschap.

Kap-

Kaptein M. CLUER gaf hem vervolgens kennis van den dood van zyn Zoon LEE BOO, en van de ziekte, waaraan hy gestorven was; waarop die goede oude Koning ten antwoord gaf, dat hy zich, in zyne gedagten, reeds tot het ontfangen van die tyding bereid had; dat hy de Mannen, die 'er moesten verschynen, geteld hebbende, en zyne rekening ten einde ziende, gewanhoopt had de Engelschen ooit weder te zullen zien; denkende dat zy, op hunne reis naar China, gebleven waren, of het voornemen niet hadden, om immer weder aan die Eilanden te komen. Hy toonde, egter, een volkomen vertrouwen in de Engelschen, en in de zorg, die Kaptein WILSON voor zyn Zoon gedragen had. Hy berigtte hun vervolgens, dat MADAN BLANCHARD (de Matroos, die Kaptein WILSON, op zyn eigen verzoek, by hen gelaten had) was overleden aan de gevolgen van zyne bekomen wonden, in een gevegt tegen het Volk van *Pelelew*, welke dood hem sterk scheen getroffen te hebben, dewyl hy, uit hoofde van zyne aandoeninge, nog naauwlyks het verhaal daar van konde doen: ook verstonden zy van hem, dat zyne beide broeders, RAA KOOK en ARRA KOOKER, groote Vrienden van den Kaptein WILSON, insgelyks overleden waren.

De twee voorgemelde Schepen ankerden vervolgens in eene naauwe Haven van een dezer Eilanden, genoemd *Arrakappasang*, in welke ABBA THULLE verzogt, dat de Kaptein M. CLUER het levend Vee, dat hy voor hem aan boord had, wilde aan land zetten, waar mede hy zeer ingenomen scheen; zynde hetzelve ongemeen fraai en tam, vooral de Stieren en Koeijen. Met het aanbreken van den volgenden dag, werd al het Vee, in goede orde, aan land gebragt, te weten, vier jonge Koeijen, die men onderstelde, dat alle met Kalf waren, —— twee jonge Stieren, —— tien Schapen en een Ram, —— zeven Geiten en een Bok, —— zeven zwangere Zeugen en een Varken, —— een paar Ganzen, —— drie Wyfjes en een Mannetjes Eend, —— een tamme Haan en twee Hennen, om de wilde Hoenders van dat Land te lokken; ook lieten zy in de lugt vliegen vier paar Duiven, en een paar Papegaijen. Gelyktydig deden zy aan ABBA THULLE een ryk Geschenk van Europeesche Geweren en Sabels, welken hy terstond onder de voornaamste *Rupacks* verdeelde, met aanmaning om dezelven blank te houden, ten einde ze te kunnen gebruiken als de nood het zoude vereischen.

Twee dagen daarna, werden de andere geschenken, be-

ſtaande in allerhande Yzerwerk, Zagen, Schuppen, enz. in Kisten aan land gebragt, en voor den ouden Koning en zyn Volk geopend. Toen zy alle deze goederen voor den dag zagen komen, ſtonden zy zoodanig verbaasd, dat zy geen woord tegen elkander konden ſpreken, maar hunne verwondering, door het telkens roepen, *ha!* by elk ſtuk dat uit de Kisten kwam, te kennen gaven. Na dat alle deze dingen omtrent een uur lang ter bezigtiging gelegen hadden, ſcheen de oude Koning van zyne verwondering een weinig bekomen te wezen; althans de *Rupacks*, en de voornaamſten van zyn Volk, rondom zich geroepen, en eene lange redevoering gedaan, hebbende, waarin het woord *Engelſchen* dikwils gehoord werd, deelde hy, met eigen handen, alle die goederen onder hen uit, naar gelang van een yders rang en bekwaamheid. De vierhonderd yzeren Schuppen, die onder deze geſchenken waren, ſchenen hunne opmerking byzonder naar zich te trekken, zynde net van dezelfde grootte als die zy gewoon waren te gebruiken: men gaf ook aan de voornaamſten, onder de Opperhoofden, eenige Handbyltjes; maar de Koralen van *Europa* bevielen hun niet, doch eenige blaauwe en groene van *Bombay* waren naar hunnen ſmaak. Porcelein, en voornaamlyk Terinen, ſchenen zy veel van te houden.

Den volgenden dag, kwam de Koning, met zyn gevolg, aan Boord, om het ten anker liggende Schip te bezigtigen, 't welk hy zeer naauwkeurig in alle deszelfs gedeelten beſchouwde, en een Kanon, met ſcherp geladen, afgeſchoten zynde, verwonderde hem ten hoogſten, dat hy de Kogel, op zulk een verren afſtand, zag in het water vallen; maar bovenal keek hy vreemd op, toen men hem de Scheepspompen, en derzelver werking, toonde. De Kaptein ſchonk hem vervolgens een Ruiters Sabel en een ouderwets Schild, van welk laatſte hy hem het gebruik aanwees, door een van zyn volk te verzoeken, dat hy 'er, uit al zyn magt, een Speer of Pyl op zoude werpen; dan dit doende, brak de Speer, terwyl de punt 'er van in het Schild bleef ſteken, het geen hun byzonder wel aanſtond. Wyders bood de Heer WESBROUGH den Koning een klein Schrynwerkers Gereedſchaps-kistje aan, het welk zeer volledig en met een Slot en Sleutel voorzien was, waarin hy grooten zin had; ook gaf hy hem nog een geborduurde rood ſcharlaken Muts, welke hy met groot genoegen ſcheen te zullen dragen. De Heer PROCTOR, een Steentje hebbende, met een hoofd van Alexander, vereerde het aan den ouden Koning, die 'er

zoo-

zoodanig mede in zyn schik was, dat hy het niet uit zyn hand wilde geven, om het aan iemand van de zynen te laten zien. De Kaptein gaf ook aan den Zoon van ARRA KOOKER een Mahratten Zwaard van eene ongemeene lengte, en deed een van de aan Boord zynde Sapoys daar mede, naar de manier der Mahratten, schermen, het welk den Koning zeer behaagde, uit hoofde van de gelykheid, die hy 'er in vond, met hunne manier van vegten met de Speer. Laatstlyk maakte men een einde van het geven der geschenken, door den Koning, en een of twee der Opperhoofden, een groot stuk Laken te vereeren, over welks maaksel of weefsel zy geen begrip schenen te kunnen krygen, en 't welk men hun niet konde beduiden, om dat de Maleytsche tolk niet aan land was.

Den volgenden dag, stierf 'er een van de Geiten, waarschynlyk door het eten van eenig vergiftig kruid, doch hiermede was zy niet geheel verloren, want de Koning beval, dat dezelve gevild en gebraden zoude worden, en toen dit nog maar half gedaan was, deed de Koning, met zyne Grooten, daarvan een keurigen Maaltyd; schynende dit hun, schoon zy niet gewoon waren vleesch te eeten, ongemeen te smaken, gemerkt zy onder het eten telkens hunne vingers en lippen likten.

Des anderen daags 's morgens, stelde de Koning hun voor, om een togtje te doen naar *Coroora*, zyn voornaamste Eiland, waarby alle de Engelsche Officieren, die daarin door geen noodzaaklyke bezigheid verhinderd werden, hem vergezelden, het welk eene aanzienlyke vertooning maakte. De Boot van het Schip de *Panther* voer vooruit, en hierop volgde de Kanoe van den Koning, en alle de andere, ter regter en ter linkerzyde, naar derzelver rang, terwyl de kleiner Kanoes, yder afzonderlyk, agteraan volgden. By de landingplaats te *Coroora* komende, werd 'er op den Hoorn geblazen, om zyner Majesteits aankomst bekend te maken, en de eerste Linie begon een Gezang, 't welk door alle de oude Mannen opgeheven werd. Toen dit Gezang geëindigd was, beantwoordden zy het allen met een algemeen geklets der Roeispanen op het water, 't welk eene aartige beweging veroorzaakte. Zoo dra de Boot aan het strand kwam, schreeuwden de Engelschen driemaal *Houzee!* dat door de Inlanders beantwoord werd met het geroep van *Wheel!* vervolgens ging men van den waterkant, langs een breeden weg, naar een Dorp, het welk zonder eenige orde of regel was aangelegd, staande alle Huizen overal tusschen de Boomen in.

Het groot Speel- of Vergaderings-Huis, behoorende aan den Koning, is van een verwonderlyk maakſel, indien men in aanmerking neemt de menſchen, die het gemaakt, en het gereedſchap, dat zy daar toe gebruikt, hebben. Sedert de Schipbreuk van de *Antelope*, hadden zy zulk een nieuw Huis gemaakt, het welk 60 voeten lang is, en by toeval hebben zy het juist in de evenredigheid van een Schip gebouwd; zynde de breedte omtrent een derde van de lengte: de Vloer is van het eene eind tot het ander volmaakt waterpas; verſcheiden planken zyn 'er in van drie en vier voeten breed, en zoo digt gewerkt, dat het niet mooglyk is 'er een pen tusſchen in te dryven: de venſters zyn volkomen gelyk aan de ſchietgaten ter zyde van een ſchip, zes of agt regt tegen over elkanderen, en een aan yder eind: de binten van de zoldering zyn omtrent zeven voeten van den grond, en zeer kunſtig beſneeden: de ſtaande ſtukken, waarop derzelver einden rusten, zyn zoo digt aan dezelven gewerkt, dat men ze voor een en het zelfde ſtuk hout zoude aanzien. Het dak was ongemeen hoog en ſchuins geſpannen, en zeer kunſtig digt gemaakt met de bladen van Kokosboomen; van binnen was het zelve met figuren van Bloemen als anderzints fraai beſneden, zoo dat dit Huis, by het inkomen, veel geleek naar een Heidenſchen Tempel, opgepronkt met de afbeeldſels van Mannen en Vrouwen. Yder *Rupack*, of Opperhoofd, had voor zyn Huis een vierkant beſtraat ſtukje grond, en nog een klein afgezonderd hok, in de manier van een Duivenhok, 't welk hun tot een Voorraadplaats voor hunne Patatten diende. Het voorgemelde groot Gebouw zag men in het eerst voor een Kerk aan, doch het is duidlyk gebleken, dat zy wel eenige bygeloovige vooroordeelen, maar geen Godsdienst, hoegenaamd, hebben.

Het Gezelſchap verliet, by Zons ondergang, het Eiland *Coroora*, en keerde naar *Arrakappaſang* terug. Des anderen daags 's morgens, werden de beide Detachementen Sapoys, die zich, ten getale van 40, aan Boord bevonden, op het ſtrand gewapenſchouwd, welk gezicht eene allervreemdſte uitwerking op de Inboorlingen had, en waarover de Koning als opgetoogen ſtond. Zy begonden hunne Exercitie eerst op het woord, en vervolgens op den Trommelſlag, waarna zy regts en links ſwenkten, by Polotons vuurden, en eindelyk eene generale Decharge deden; ſchoon dit Volk nog maar onlangs Recruten waren geweest, kreegen de Inboorlingen gansch andere gedagten van hun, als zy te

vo-

voren gehad hadden. De Koning beval dat men hun een grooten tob van den zoeten Drank zoude geven, en vroeg of zy *Engelschen* waren? Men antwoordde hem hier op, dat zy geen Engelschen, maar Volk van *Bombay*, waren, doch by de Engelschen het gebruik van het Geweer geleerd hadden; met byvoeginge, dat zy dit in korten tyd zoo goed konden leeren als de Engelschen zelve; dit wekte de Krygsmoed van den ouden Koning dermate op, dat hy terstond met hen op die van *Artingall* wilde losgaan; doch men bragt hem van dat voornemen af, door hem te zeggen, dat de nood hem niet drong; gemerkt de *Artingallers* gaarn zyne vrienden zouden willen zyn, als zy hoorden, dat de Engelschen wedergekomen waren, om vrienden van ABBA THULLE te wezen.

Op een sein, dat daartoe van Land gegeven werd, deden de beide Schepen het Koninglyk salut, waar op de groote Engelsche vlag op het Eiland geplant, en den eersten steen voor het Fort *Abercrombie* gelegd werd; wordende dat Fort met dien naam genoemd, ter eere van den Gouverneur van *Bombay*, en het Eiland, met toestemminge van ABBA THULLE, door de Engelschen in bezit genomen.

Het Eiland heeft byna vier mylen in den omtrek, en is, door Rivieren en Beekjes, wel bewaterd. De grond is zeer vrugtbaar, zoo dat 'er alles in kan geplant en aangekweekt worden. Kaptein M. CLUER besloot, om, terwyl hy met het Schip de *Panther* naar *Canton* zoude gaan, de *Endeavour* daar te laten, ten einde de Inwoners te onderrigten aangaande het gebruik der Gereedschappen, die hun door de O. I. Compagnie gezonden waren, en hun te leeren hoe zy het Land moesten bebouwen, het welk door de Engelschen met ryst en tuinzaden bezaaid werd, en men hoopte, dat, door het verblyf, het welk de Schepen van tyd tot tyd daar zouden houden, de Inwoners langzamerhand aan de Europasche manieren zouden gewennen, en dus in 't vervolg van nog meerder nut kunnen wezen. De Kaptein van de *Endeavour*, die 50 Mannen op zyn Schip had, werd gelast, dat hy moest zorgen om de levensmiddelen en krygsbehoeften toch wel te bewaren, agter de van Bamboes gemaakte verschanzingen van het Fort *Abercrombie*, en om geene reden, hoegenaamd, zich met de Oorlogen der Inboorlingen in te laten, maar alles te doen wat mooglyk was, om hen onderling te bevredigen; doch zich in allen gevalle gereed te houden tegen alle beledigingen, die hem door de vyanden van ABBA THULLE mogten wor-

den aangedaan. Hem werd wyders gelast om zorgvuldig de verfchillende Kanalen, om over de Bank te komen, op te nemen, en daarop de noodige teekens te ftellen, ten einde de aanlanding aan het Eiland gemaklyker te maken.

Vóór dat de *Panther* onder Zeil ging, begaf ABBA THULLE zich in perfoon op eene Vischparty uit, enkel ten voordeele der Engelfchen. Hy werd verzeld door den Heer WHITE, die zyn gunfteling was, en altyd met hem, op zyne togten op het Eiland, medeging; zynde dees Heer, zoo door het geen hy 'er van geleerd had, toen hy zich met Kaptein WILSON op het Eiland bevond, als door zyn tegenwoordig verblyf, ver genoeg in de Taal van het Land gevorderd, om met den Koning over alles te kunnen fpreken. Des avonds kwamen zy, met eene goede ladinge terug, hebbende van ydere Boot, die op de vangst geweest was, een gedeelte gekregen, van welk alles zy twee derde aan de Engelfchen gaven, die dezelve terftond inzoutten, om ze voor Scheeps-provifie mede te nemen.

Den volgenden morgen, kwamen 'er twee Opperhoofden van het Eiland *Medeg*, welken als vrienden van ABBA THULLE by den Kaptein werden ingeleid. Hy bragt hen aan Boord, en liet hen het Schip bezien, het welk zy, met veel nieuwsgierigheid en oplettendheid, deden: een groote Spiegel, die in de Kajuit hing, déed hen verbaasd ftaan: zy maakten 'er allerlei Apen-grimmasfen voor, ftaken 'er hunne handen agter, en bevoelden dezelve overal; het welk de andere Indianen, die deze Spiegel meer gezien hadden, gelegenheid gaf van hen hartlyk uit te lachen. Men befchonk hen met eenige Koralen en Mesfen, waarmede zy zoo blyde waren, dat ze terftond naar het Dek liepen, om de anderen, die in de Boot gebleven waren, te laten zien wat zy gekregen hadden. De Inboorlingen van het Eiland, ondertusfchen, ziende wat men hun gegeven had, vertelden het aan ABBA THULLE, die daarop, door den Maleytfchen Tolk, den Kaptein liet onderrigten aangaande het karakter van het Volk van *Medeg*: „ Toen hy alleen was, (liet hy „ zeggen,) en de Engelfchen niet tot zyne Vrienden had, „ waren zy nooit by hem gekomen, of hadden hem ooit „ eenigen byftand verleend tegen die van *Pelelew*; maar „ nu de Engelfchen gekomen waren, kwamen zy ook, „ en wilden Vrienden met hem wezen, om ook van hun te „ krygen, het geen hy van hun gekregen had." Dan de Kaptein ftelde den ouden Man gerust; zeggende, dat terwyl de Engelfchen zyne vrienden waren, hy niets te vreezen

zen had, en dat zelf zyne grootste vyanden, de *Artingallers*, zyne vriendschap zouden komen verzoeken. Dit behaagde hem zoo zeer, dat hy 'er op ten antwoord gaf: „ dat deze „ Eilanden niet meer aan hem, maar aan de Engelschen, „ toekwamen, en dat, als zy hem wilden helpen om de *Artingallers* te overwinnen, hy hun insgelyks die Eilanden „ geven zoude."

Noch vóór het vertrek van de *Panther* kwamen 'er twee Kanoes van *Artingall* in Gezantschap aan ABBA THULLE, om zyne vriendschap te verzoeken; brengende hem eene groote Koraal ten geschenk tot een teken van Bevrediging, welke de oude Koning zeer koel ontfing; willende hun ook niet toestaan zich aan Boord van de Engelsche Schepen te begeven.

De *Artingallers* vreesden, dewyl de Engelsche Schepen daar zoo lang bleven, dat zy gekomen waren, om hen te bevegten, en ABBA THULLE, zyne Vyanden een schrik willende aanjagen, verzogt dat de Kaptein twee stukken, maar met los Kruid geladen, wilde doen afschieten, 't welk hy deedt, en de verlangde uitwerking op de *Artingallers* had.

Dit alles waren de voornaamste bedryven van den Kaptein M. CLUER, gedurende zyn verblyf aan de *Pelew-Eilanden*, van waar hy sedert naar *Canton* zeilde, met oogmerk, om, binnen 3 a 4 Maanden, te *Arrakappasang* terug te komen, en te gelyk met de *Endeavour*, ingevolge derzelver Instructien, de verdere ontdekking dezer Eilanden te ondernemen. Om recht te doen aan het karakter van ABBA THULLE, moet men hier nog byvoegen, dat 'er, na het vertrek van Kaptein WILSON, wederom een Maleytsch Vaartuig aan de *Pelew-Eilanden* gestraud was, waarvan het Volk, zich vyandig gedragende, door de Inboorlingen was afgemaakt, uitgezonderd eenige weinigen, die door het Volk van *Coroora* gered, en by ABBA THULLE gebragt, zynde, door hem met alle herbergzaamheid behandeld waren.

BELANGRYK VERSLAG VAN HET VOLKS-CHARAKTER, DE ZEDEN EN GEWOONTEN DER ZWEEDEN.

(*Volgens den Heer* CATTEAU.)

Hoewel *Zweeden* overdekt is met Rotsen, Bosschen, en Bergen, zyn de Inwoonders zachtaartig, en vreedzaam.

zaam. Diefftal, Moord, Roof, en dergelyke fchreeuwende misdryven, zyn zeer zeldzaam by de *Zweeden*, en *zelfs* in den Oorlog betoonen zy zich niet bloedgierig. Elk Reiziger, die hun Land doortrekt, moet den Tol van dankbaarheid en hoogagting betaalen, voor hunne oplettenheid, belangloosheid en gastvryheid. Uit den aart ernftig en deftig, verftaan zy, en kweeken zy aan, de hoogfchatbaare beginfels van zamenleevingsdeugden. Onder een allereenvoudigst uitwendig voorkomen, verbergen zy een gezond oordeel, een fcherpzinnig vernuft, en menigwerf een werkzaamen en onverzaagden geest. Langen tyd maakten zy een fchitterend vertoon door hunne Krygsverrigtingen, en hebben zints getoond, dat zy even gefchikt zyn voor de Kunften des Vredes. Groote lust tot reizen beheerscht hun; doch teffens beminnen zy hun Vaderland, vergeeten 't zelve nimmer, en voelen altoos een trek om het weder te zien. Met een onwederftaanbaare zugt voor Vryheid, zyn ze aan hunne Vorften verknogt, en de Koning mag zich van hun eerbied, ontzag en liefde, verzekerd houden (*). Zy verdraagen armoe-

(*) Tot een byzonder ftaal hiervan, kan dienen het onlangs gebeurde geval. De laatfte Oorlog der *Zweeden* tegen de *Rusfen*, is zo vol blyken van Vaderlandsliefde als van Heldenmoed. De Vrouwen der Hoogleeraaren op de Univerfiteiten van *Abo* en *Finland*, met eenigen der voornaamfte Burgeresfen, ftemden te zamen op, om zich te ontdoen van veele Cieraaden, door de Mode alleen noodzaaklykheden geworden, en van het geen dezelve bedroegen, een gefchenk aan 't Vaderland te geeven. Deeze fom moet niet gering geweest zyn: dewyl dezelve kon toereiken om een Fregat te doen bouwen, wapenen en uitrusten. De Gouverneur van *Finland* gaf, uit naam der Dames, dit Schip, ten gefchenke aan de Vloot van den Hertog VAN SUNDERMANLAND, toen hy zich op de hoogte van *Finland* bevondt, in de maand Mei des Jaars 1790. Zyne Koninglyke Hoogheid, aan zynen Broeder den Koning des verflag gegeeven hebbende, fchreef de Koning terftond deezen Brief aan den Gouverneur.

„ In een tydperk, waarin het Vaderland zich van de grootfte „ gevaaren omgeeven vindt, hebben wy het genoegen gesmaakt, „ dat alle Rangen van Burgers betoonden, met denzelfden Geest, „ en met den zelfden Yver, voor het algemeene welweezen bezield te zyn; maar het was voor de Dames uwer Stad bewaard, om een voorbeeld van Vaderlandsliefde te geeven, waar „ toe die Sexe zeldzaam gelegenheid heeft; maar 't welk, gegeeven zynde, eene onwederftaanbaare bekoorelykheid heeft. —— „ Wy beveelen u deeze waardige Burgeresfen te betuigen, hoe „ groot

moede met moed en geduld; maar rykdom gaat by hun dikwyls met gevaaren vergezeld.

'Er zyn eenige Landschappen in *Zweeden*, waar de Volksstenden nog waarlyk Aardsvaderlyk mogen genaamd worden; onschuld en opregtheid heerschen daar. Dat Reizigers, met opregte en gevoelige harten zich haasten om dit belangvol tooneel te zien: het overtreft alles wat de kunst, wat de gedenktekens van grootheid en weelde, kunnen vertoonen. Doch, dat zy zich haasten. Het Zedenbederf begint 'er reeds zyn verdervenden invloed te verspreiden, en meer dan één teken van dit kwaad doet zich reeds op. Schadelyke grondregels, een' smaak voor beuzelingen, en de drift, om andere Volken, wier leevenswyze men hoog verheft, na te volgen, zullen ongemerkt eene omwenteling te wege brengen, welke ieder braaf Burger moet beweenen. Het buitenspoorig gebruik van sterken drank is gevaarlyk en bederflyk voor goede Zeden: het getal der plaatzen, waar dezelve verkogt wordt, neemt dagelyks toe; op de meest gebruiklyke wegen treft men ze overal in menigte aan. In die kroegen gaat de arbeider, de handwerksman; spilt 'er zyn geld, en bederft zyne gezondheid; onder het gebruik van dat vergift verzwakken hunne lichaams- en zielsvermogens.

De

„ groot eene voldoening dit blyk van haare gevoelens omtrent Ons „ en het Vaderland ons schonk; en wy kunnen zeggen, dat het „ een goed Voorteken geweest is: dewyl 'er op volgde de Over- „ winning door Ons behaald op de Scheere-Vloot onzes Vyands, „ onder het Kanon van *Frederiksham*. —— In een Land, waar „ de Vrouwen bezield zyn met zodanige gevoelens, word de „ Roem eens Overwinnaars te dierbaarder, daar dezelve hem „ verzekert van de goedkeuring eener Sexe, van welke hy „ zyne streelendste belooning verwagt. —— Wy agten ons ge- „ lukkig, het Hoofd te wezen van een Volk, welker Burgerlief- „ de en Krygsverrigtingen eere zouden gedaan hebben aan de „ beroemste Volken der Oudheid, en onze onafiaatende poogin- „ gen zullen strekken, om den loopbaan, ons door den Hemel „ voorgeschreeven, te vervullen."

Deeze Brief des Konings is zonder Dagtekening, doch, die des Hertogs VAN SUNDERMANLAND van den 14 Mei 1790 zynde, is het waarschynlyk, dat de Koning den Brief zyns Broeders den 16 dier Maand ontving, of op den dag naa de Overwinning by *Frederikshams*, en dat zyne Majesteit den bovenstaanden Brief terstond aan den Gouverneur van *Finland*, den Heer VAN GLAN, afvaardigde. VERT.

De *Zweeden* onderfcheiden zich van alle andere Volken, in *Europa*, door eene Nationaale Kleeding, in den Jaare MDCCLXXVII ingevoerd, met het pryslyk oogmerk, om de Weelde in het ftuk der Kleedinge te weeren. De Mannen draagen een naauwen Rok, wyde Broeken, Veters op de Schoenen, een Gordel, een ronden Hoed, en een Mantel. De gewoone kleur is zwart. In de Hofkleederen zyn de Mantel, de Knoopen, de Gordel en de Schoenriemen, met fchitterende kleuren afgezet. Vrouwen draagen een zwart Opperkleed, met gepofte gaazen Mouwen, een gekleurde Gordel en Linten. Die ten Hove gaan, hebben de Mouwen van wit gaas. —— Men heeft ook een byzondere kleeding op Galadagen. De Mannen vertoonen zich alsdan in een blaauw Satyn Kleed, met wit geboord, en met Kant omzet; de Vrouwen in 't wit Satyn, met gekleurde Gordels en Linten.

Twee dagen in 't Jaar zyn in *Zweeden* byzonder gewyd aan openbaare Vreugdebedryven, de eerfte dag van Bloeimaand en de Middenzomer. Op den eerften van May, worden in de Velden groote Vuuren ontftooken, die fchynen aan te kondigen, dat de natuurlyke Warmte welhaast de ftrengheid der Winterkoude zal verdryven: rondsom deeze Vuuren vergadert het Volk, terwyl anderen goeden cier maaken, en, met het glas in de hand, de Winterzorgen affpoelen. — De dag van den Middenzomer is beter gefchikt, om vrolykheid en Feesthouding in te boezemen: het fchoone Jaargetyde heeft dan plaats gegreepen; de Zon verfpreidt allerwegen koesterende ftraalen; de Boschbewooners, van eene lange opgeflootenheid ontflaagen, heffen de Vreugdetoonen aan; het Vee loopt vrolyk in de Grasryke Weiden, en de Mensch, als ontwaakt uit den Winterflaap, waarin hy met de geheele Natuur gevallen was, fchynt op nieuw te leeven, terwyl zyne vermogens de oude veerkragt aanneemen, en zyn hart open ftaat voor de zagte indrukken der gevoeligheid. —— Op den avond vóór het aanbreeken van dit gelukkig tydperk, komt het Volk te gader; de Huizen zyn met Kransfen vercierd; de Jongelingen en de jonge Dochters rigten een Stok op, rondsom welken zy tot den morgenftond dansen. Met eenige uuren rustens weder kragten gekreegen hebbende, gaan zy ter Kerke, en, naa de befcherming des Hemels afgefmeekt te hebben, hervatten zy de geftaakte vrolykheid. Op deeze twee Feestdagen betoonen de *Zweeden* hunne vreugd door Zang en

Dans,

Dans, die beide voor 't grootste gedeelte landeigen zyn, en smaaken naar de Lugtstreek.

De Inwoonders van de Zuidlyke Landen zoeken zich tegen de Hette te beschutten, en die der Noordlyke doen alles om zich voor de Koude te beschermen. Deeze kunst is in *Zweeden* verre gebragt. Pelsen, Mantels, Laarsen met bont gevoerd, doen grooten dienst. De meeste Huizen zyn van hout; doch wel gebouwd zynde, en goed onderhouden wordende, zyn ze warmer dan die van steen: zy neemen minder vogtigheid aan, en behouden die voedster der koude zo lang niet. De reeten der Vensteren worden met pik of kalk toegemaakt, zomtyds heeft men dubbele Vensterraamen; doch hoe zeer ook dienstig voor de warmte, hebben zy in den Winter het lastig ongemak, van de vertrekken te zeer te verdonkeren. De Kachels zyn vervaardigd op eene wyze, meest overeenkomende met de koude van deezen Oord; de Kachelpypen zyn geslingerd, zo dat zy de hette doen omloopen, en het te schielyk vervliegen voorkomen; door middel van een klep kan met de lugt naar welgevallen verdikken of verdunnen. Het Hout is in *Zweeden* niet duur, en men heeft weinig moeite om het te bekomen. De prys der Leevensmiddelen is desgelyks gemaatigd, doch het arbeidsloon loopt hoog, zo ook alles wat tot weelde behoort. —— De gemeene lieden leeven meest van hard Brood, gezouten of gedroogden Visch, en Meelpap. Bier is hun gewoone drank, en dit kunnen zy voor weinig gelds bekomen. Op de tafels der Ryken en Aanzienlyken, is altoos overvloed van Vleesch. Vóór de maaltyd gaat altoos een Collation, met Boter, Kaas, gezouten Spyzen en sterke Dranken. Vreemdelingen staan altoos versteld, als zy zien dat de Vrouwen met dezelfde gereedheid, als de Mannen, goede teugen sterken drank neemen. Veel Wyns wordt 'er in *Zweeden* gedronken, maar zelden in buitenspoorige maate. Het gebruik van Koffy en Thee verspreidt zich van tyd tot tyd verder.

Men kan in *Zweeden* niet reizen, zonder zich te verwonderen over de goede schikkingen door het Staatsbestuur voor de Reizigers gemaakt. Die schikkingen zyn zeer zamenstemmend met het Volks-Charakter. De Boeren verschaffen Paarden; elk Paard kost vier Engelsche Schellingen voor een myl, uitgezonderd in de Steden, waar men 'er zes voor moet betaalen. Op ieder Post-pleisterplaats, staan 'er altoos eenige in gereedheid; zyn ze niet genoeg in getale, men zoekt andere in de nabuurschap. De Man, die de

Paarden levert, geeft aan den Reiziger een boek, welks bladen in verscheiden kolommen verdeeld zyn. In deeze schryft de Reiziger zyn naam, en met zyn waardigheid of bedryf, den dag en 't uur van zyne aankomst, en de plaats vanwaar hy kwam en werwaards hy heen gaat; het getal der Paarden door hem gebruikt, en, de wyze op welke hy bediend is. By het einde van elke maand, word dit Boek aan den Landrigter ter hand gesteld. De Paarden zyn klein, en vertoonen weinig; maar zy loopen zeer snel, bovenal in den Winter. De sleede mag gezegd worden, de lugt te klieven; zy snellen over de Meiren met ys en sneeuw overdekt, en men heeft het einde zyner reize bereikt, als men misschien denkt de helft eerst afgelegd te hebben. Indien men de Boeren met zagtheid behandelt, kan men van hun krygen wat men begeert; 't is alleen omstreeks de Hoofdstad, dat zy zich inhaalig en min schiklyk aanstellen. Zeer jammer is het, dat eene inrigting, zo gemaklyk voor den Reiziger, nadeelig is voor den Landbouw.

Dit zyn de voornaamste omtrekken van het Charakter, de Zeden, en Gewoonten der *Zweeden*, in 't algemeen. Wanneer wy ieder Gewest in 't byzonder beschouwen, zullen wy, egter, verscheide hoogsels en diepsels aantreffen. De *Scandinavier*, die een vrugtbaaren grond bebouwt, en doorgaans in goeden doen leeft, gevoelt zyn geluk, en deelt het anderen mede. —— De *Smolander*, zyn nabuur, gehuisvest te midden van barre Rotzen en naare Bosschen, is nederig, goedaartig en onderdaanig; de geringste belooning voldoet hem, en hy betuigt zyne dankbaarheid, op de eenvoudigste en aandoenlykste wyze.. —— De *Westrogoth*, die desgelyks een Landstreek bewoont, weinig door de natuur begunstigd, is kundig in 't geen vlytbetoon hem kan verschaffen, en stelt het te werk; hy is op allen handwerk afgerigt. —— De *Ostrogoth* heeft niets tegen zich, dan zyn naam; hy steekt uit in beschaafdheid, gespraakzaamheid, en onbedwongenheid in 't voorkomen; hy gelykt naar de natuur, welke hem omringt, en zich overal onder de aantreklykste gedaanten vertoont. —— De nabyheid der Hoofdstad geeft aan den *Uplander* een tweevoudig aanzien; zyne natuurlyke trekken zyn misvormd. —— De *Westmanlander* neemt iemand ten zynen voordeele in, door een edele houding, door de vastheid van zyn Charakter, door zyne eenvoudige maar zagte zeden. — De Inwoonder van *Nordland* is ryzig van gestalte, onverschrokken van opslag; openhartigheid en getrouwheid is uit zyn gezigt te leezen.

zen. —— De *Finlander* is eerlyk, vlytig, gehard tot den arbeid, en in ſtaat om veel leeds te verduuren; doch hy wordt beſchuldigd van ſtyfzinnigheid en koppigheid. —— De *Laplanders*, die aan de Grenzen van *Nordland* woonen, beginnen beſchaafd te worden; maar een groot gedeelte is nog in eenen wilden ſtaat, en kent geen anderen regel des gedrags, dan het natuurlyk Inſtinct.

Met meer onderſcheidings moet ik gewaagen, van dien opmerkenswaardigen ſtam, wiens naam alleen het denkbeeld van Moed en Vaderlandliefde ons voor den geest brengt. Onder een ſtrengen Hemel, te midden van Bergen, acht maanden van 't Jaar met ſneeuw overdekt, gewennen zich de *Dalecarliers* aan den hardſten arbeid, en ſchroomen voor geene vermoeienis. Gelyk de Rotſen, die hun omringen, trotſeeren zy allen aanval: ſtout en onverſchrokken, gelyk alle Bergbewoonders zyn, verfoeijen zy de ſlaaverny, en wederſtaan de onderdrukking; vastgehegt aan hunne zeden en gewoonten, geeven zy dezelve, onveranderd, van geſlacht aan geſlacht over. Korte kleederen, alle zwart of wit, een lange baard, en een onbeſchaafde, doch kragtige, uitſpraak, onderſcheiden de *Dalecarliers* van alle andere Inwoonders des *Zweedſchen* Ryks. Woonende op een dorren grond, hebben zy dikwyls geen ander voedzel dan Brood, gebakken van het grofſte Meel, gemengd met Boombast, een Meelpap van Water en Zout, of gedroogden Visch. —— De *Dalecarliers* trekken in grooten getale uit hun land, om onderhoud te zoeken in ryker Gewesten van *Zweeden*, en bovenal in de Hoofdſtad: zy worden gebruikt tot openbaare en andere Werken, en, in alles, wat zy ter hand neemen, betoonen zy veel verſtands en eerlykheids. Wanneer zy zich buiten *Dalecarlie* onthouden, neemen zy de ſtriktſte zuinigheid in hunne leevenswyze in agt; en tragten genoeg over te houden, om, weder t'huiskeerende, genoeg te hebben tot vervulling hunner behoeften, die niet groot zyn. Eenvoudig, openhartig en opregt, zyn de *Dalecarliers* niet genoegzaam op hun hoede tegen verleiding en bedrog; de geſleepenheid van eenige afgerigte Gelukzoekers heeft hun te meermaalen ingewikkeld in onderneemingen, zo ſtrydig met hunne belangen als die van den Staat; doch de blaam hiervan moet hun niet aankleeven; nooit koesterden zy misdaadige oogmerken; zy bedoelden alleen de Voorregten des Volks te handhaaven. Het ſchitterendst tydvak van hunne Geſchiedenis is, buiten twyfel, dat der Krygsverrigtingen, waarin zy proeven van hunne dapperheid gaven, on-

onder de Banieren van GUSTAVUS den I. *Zy* onthieven hunne Medeburgeren van het juk der onderdrukking, en behielden ten zelfden tyde hun Vaderland.

De Hoofdstad van *Zweeden* deelt in het lot van alle groote Steden, werwaards de Rykdommen van den Staat toevloeijen, waar dezelve worden opeengehoopt. Uitgenomen eenige weinige trekken, ontstaande uit de onderscheide graaden van Rykdom en Volkrykheid, levert *Stokholm* dezelfde tooneelen op als andere Steden van gelyke soort. Hier ziet men de dwaasheid der Weelde van de hoogere tot de laagere rangen afdaalen; een smaak tot vermaak, een afkeer van arbeid, en het volvoeren van weezenlyke bezigheden, verwekken; en de verleiding een aantal ongelukkige slachtoffers opofferen aan de voldoening van ongeregelde lusten. Hier ontmoet men, in overvloed, Grofspeelders, Heertjes en Dames van den eersten smaak, goedslag van Mannen, en Vrouwen naar de Mode, die van de eenvoudigheid en toegeeflykheid hunner Echtgenooten misbruik maaken. De gebruiken, herwaards uit *Frankryk* overgevoerd, vinden steeds den meesten ingang; dit brengt, by wylen, zonderlinge uitwerkzels voort, die een vreemde strydigheid opleveren met de Lugtsgesteltenisse, en onuitwischbaare trekken van het Volks-Charakter.

Onder de openbaare Vermaaklykheden te *Stokholm* verdienen die van het Tooneel de voornaamste aanmerking. De Opera heeft hier eene maate van volkomenheid bereikt, welke de bewondering der Vreemdelingen wegdraagt. Men speelt zomtyds oorspronglyke Stukken; de overige zyn uit het *Fransch* vertaald: doch de voorrang wordt altoos gegeeven aan die, welker Muzyk gecomponeerd is door den Heer GLUCK. Het Tooneel, het *Dramatike* geheeten, is geschikt voor Treur- en Blyspelen; het Tooneel, 't *Comike* genoemd, dient alleen voor stukjes van min ernstiger aart, en klugten; dan, schoon deeze Tooneelen vry goede vorderingen gemaakt hebben, hebben zy nogthans veel verbeterings noodig. De *Fransche* Schouwburg was voortyds alleen voor 't Hof geschikt; maar, zints de laatste jaaren, heeft dezelve voor allen opengestaan. De smaak voor Tooneelvertooningen is van de Hoofd- tot andere Steden overgeslagen. Te *Gottenburg*, *Nordkiöping*, *Carelskroon*, *Obo* en *Taklin* zyn Schouwburgen, en men heeft my verzekerd, dat de Ondernemers 'er veel voordeels van trekken.

Te *Stokholm* is een Gerechtsbank van Politie opgerigt, naar

naar het plan van dat te *Parys*; dezelve wordt zeer ontzien, en de Gouverneur der Stad zit 'er in voor. Wagten zyn in alle de Wyken der Hoofdstad verspreid; die 's Winters van negen, en 's Zomers van tien uuren, 's avonds de ronde doen, tot 's morgens ten vier uuren. Zy roepen hoe laat het is, en, den geheelen nagt door, wedergalmen de Straaten van een geroep, „ dat de groote en almagtige „ hand van GOD onze Stad voor vuur en vlam bewaare!" De uuren worden desgelyks aangekondigd van de toppen der toorens, door zeker werktuig, waarvan het naar geluid verre van aangenaam is, voor hun die de gaaf van slaapen missen. Voorzigtige inrigtingen voorkomen hier de vernielingen, die brand zouden kunnen veroorzaaken; en men zal hier voor minder vreezen, wanneer de Houten-huizen geheel weg zyn. 'Er is een Bevel uitgevaardigd, 't welk verbiedt nieuwe Houten-huizen te bouwen, of de oude te herstellen. De Assurantie-Compagnie, tegen brand, heeft credit gekreegen, en de andere Steden, zo wel als de Hoofdstad, kunnen zich bedienen van deeze inrigting. De Straaten te *Stokholm* zyn 's nagts in den Winter verlicht, en eenige Steden hebben dit voorbeeld gevolgd. Ten dien einde branden 'er Lantaarens aan de huizen, of op Lantaarnpaalen; doch deeze verschaffen slegts een zwak licht. —— Hoewel de Straaten in *Stokholm* ruim en breed zyn, ware het voor de Voetgangers zeer te wenschen, dat men bestraatte voetpaden hadt. De openbaare Wandelplaats, *'s Konings Tuin* geheeten, zou men veel kunnen uitbreiden.

BRIEF VAN EEN LID UIT HET GEZELSCHAP VAN TWYFELAAREN.

(Uit het Engelsch.)

MYN HEER!

Ik geloof, gy zult my wel willen toestemmen, dat 'er geen Land in de Christenwereld is, waar de Inwoonders eene grooter maate van gezelligheid bezitten, dan by ons in *Engeland*. —— *Groot-Brittanje* is niet alleen het Land van Vryheid, maar ook van Vriendschap. Van hier die veelvuldige Gezelschappen, *Clubs* geheeten, in elke Stad, Vlek en Dorp, welker optelling gewis zou verveelen, doch, in welke het genot

plaats vindt van die Vryheid, waar op elk *Brit* roemt, van zyne gedagten te uiten zelfs over het Staatkundige.

Maar te —— waar ik woon, is een Gezelschap, 't welk op de bekende naamlyst van *Clubs* niet staat, en waarvan men, zo ik vermoede, in de Hoofdstad nog niet gehoord heeft; ik heb de eere om 'er Lid van te weezen, en hoop, dat eenig Berigt van 't zelve uwe Leezers niet zal mishaagen. 't Gezelschap, 't welk ik voorheb te beschryven, heet het *Gezelschap der Twyfelaaren*; 't zelve vergadert, waar de *Wyze Mannen van Gotham* (*) uithangen, in de Stad —— het bestaat uit omtrent twaalf Leden.

Dit algemeen vooraf gemeld hebbende, zal ik u eerst den aart beschryven van onze weeklyksche Zamenkomst; vervolgens u de Characters opgeeven van eenige der voornaamste Leden; eene zonderlingheid van Character is noodig om 'er in toegelaaten te worden.

Weet dan, Myn Heer! dat ons Gezelschap den naam van het *Gezelschap der Twyfelaaren* draagt, uit hoofde van de natuurlyke neiging eigen aan elk Lid, om te twyfelen aan de waarheid van elk Voorstel, van ieder Gebeurtenis, hoe tastbaar ook, voor dat elk stuk het onderzoek doorgestaan hebbe, door eenigen beweerd, door anderen ontkend, en zo klaar gemaakt is, dat 'er geen grond van twyfel overblyve, zelfs voor den grootsten Twyfelaar onder ons.

Door deeze handelwyze verzekeren wy ons van onafgebrooke belangryke Gesprekken, geduurende de uuren onzer Vergaderinge. In meest alle andere Gezelschappen, vinden veele stille vlaagen en pausen plaats, eenigen tyd naa dat men is zamengekomen, en by andere tusschenvallende gelegenheden; vlaagen, die zeer verveelend en hoogst onaangenaam zyn. Wanneer de gewoone groeten en pligtpleegingen zyn afgelegd, volgt 'er doorgaans een stilzwygen, 't welk duurt tot dat een der Leden, naa zyn harssens eenige minuuten gepynigd te hebben, de geeuwende menigte onderrigt van een Huwelyk, een Geboorte, of Begraafenis, voorgevallen zints zy de laatste keer by den anderen waren. Dit geeft aanleiding tot berigtneemen en geeven van 't geen dagelyks gebeurd is. Het gesprek dus voet gekreegen hebbende, hoort men over den prys van 't Vee, Koorn, Hooi, Stroo, enz. Dit Onderwerp is haast uitgeput, en wordt vervangen door een gesprek over de Jagt, Wedloopen, en Haanen-Gevegten; omtrent den tyd der Verkiezing van Parlementsleden, geeft dit eenige nieuwe stof; dan alles dient, om verdrietige uuren aan te vullen, en zouden dezelve naauwlyks op die verveelende wyze omkomen, kwamen 'er niet tusschen beiden lange haalen uit de Tabakspyp, en een verfrissenden Dronk.

Zulks

(*) De *Wyze Man van Gotham* zegt, in 't *Engelsch*, zo veel als een *Gek*.

Zulks kan het geval niet weezen in ons Gezelfchap: want de Leden zyn niet gezeten, of het eerfte dat 'er beweerd wordt, 't moge weezen wat het wil, ftrekt ten onderwerp van Gefchilvoering. De waarheid in 't zelve wordt bevestigd, of ontkend, met een hevigheid, die geen oogenblik verveelens gedoogt.

Zomtyds vangen deeze twistgedingen aan, naa de eerfte groete, en eer wy gezeten zyn; zo greetig betoonen wy ons gefteld, op ons geliefde vermaak. Want, wanneer wy eenige verandering befpeuren, in 't gelaad van een der Leden, en iemand opmerkt, dat hy 'er zo wel niet uitziet als gewoonlyk, vestigt zich de aandagt van allen oogenbliklyk op dit onderwerp. Het gefteldewordt door zommigen ontkend, door anderen verdeedigd, en, naa veel voor- en tegenfpraake, door de meerderheid bepaald. —— Alsdan komt het aan op de hoeveelheid der befpeurde veranderinge, en den aart der kwaale, welke men daar uit te dugten heeft, enz. enz. dit ondergaat een dergelyk onderzoek, elk betwist zyn grond voet by voet. — Welhaast komt 'er een ander onderwerp ter baane, 't geen op dezelfde wyze bepleit en beoordeeld wordt.

Elk Lid is zo zeer ingefpannen op de behandelende zaak, dat, daar in andere Gezelfchappen, eeten en drinken het hoofdvermaak opleveren, wy, veel meer bezorgd om den Geest voldoening te geeven dan het Lichaam, dikwyls ons eeten koud laaten worden, en onze glazen laaten ftaan: op dat 'er geene gelegenheid voorbyglippe, om ons aandeel in het gefchil te neemen.

Maar het onderwerp, 't welk ieder onzer de gunftigfte gelegenheid aanbiedt, om onze bekwaamheden in het twyfelen en twisten ten toon te fpreiden, is de Godsdienst. Hierop vallen wy doorgaans in 't laatst van den avond, naa dat alle andere voorkomende onderwerpen afgehandeld zyn.

Het ergst van allen is, myn Heer! dat wanneer de Godsdienst op het tapyt komt, 'er naauwlyks iemand gevonden wordt, die de post van verdeediger op zich wil neemen: want wy zyn allen lieden van één gevoelen in dit ftuk, en teffens allen Mannen van Eer, die fchroomen iets te zeggen wat wy niet meenen; van hier neemt niemand, dan met wederzin, die post op zich.

Nogthans, om de geestige flagen, en fchitterende bewyzen, te hooren die de minfte onzer op zyn duim heeft, neemen wy beurtlings het op ons, om den Godsdienst te verdeedigen; en fchoon wy onze wapens niet gebruiken met die vaardigheid en behendigheid, als wy zouden doen, ware het onze beurt om denzelven tegen te fpreeken, weeren wy egter, om te toonen, dat wy niet onbedreeven zyn in elk deel van ons geliefkoosd vermaak, de aanvallen, op denzelven gedaan, af, in zulker voege, dat wy den tegenftanderen gelegenheid geeven, om geen geringe zegepraal te behaalen.

U dus een Berigt gegeeven hebbende, van de natuur en het oogmerk onzes Gezelfchaps, zal ik u eenige der voornaamfte Leden doen kennen, die, gelyk ik reeds aanduidde, niet met de

Menschen, zo als men ze doorgaans ontmoet, in eenen rang moeten gerangschikt worden.

Doch, staa my toe, myn Heer! dat ik u vooraf waarschuwe, tegen het vormen van een ongunstig gevoelen, van wegens ons Gezelschap, uit de plaats waar wy vergaderen. De *Wyze Mannen van Gotham*, op het Uithangbord aan de deur, belooven zeker niet, dat 'er veel wysheid zal gevonden worden: maar hoe dikwyls pleegt men kunstenaryen van dien aart! *Fronti nulla fides*. Een schoon uitwendig voorkomen bedekt dikwyls het inwendig leelyk. En worden, in tegendeel, veelen niet op 't aangenaamst verrast, als zy onverwagt een goed onthaal vinden in een huis, 't geen, ten uiterlyken aanziene, weinig beloofde?

De oorspronglyke Leden des Gezelschaps, zegt men, *bedienden* zich van deeze streek, om verwondering te verwekken, en de verbaasheid van ieder nieuw Lid grooter te doen worden. Door dit Uithangbord te plaatsen, wilden zy, wy twyfelen 'er niet aan, zeggen, dat men, oordeelende uit dit Teken by den ingang, zou verwagten, om eene soort van beuzelachtige Praaters te vinden, met geen grooter maate van wysheid bedeeld, dan de *Mannen van Gotham*, die spotwyze beroemd zyn, van wegens hunne doordringende schranderheid; maar gy ziet, Heeren, dat gy deerlyk misleid zyt, en gy ontdekt dat wy 'er het tegenbeeld van opleveren.

Gy zult dit zeker een byzondere wyze van denken en doen keuren; doch gelieft u te herinneren, dat wy, zo als ik reeds gezegd heb, een vreemd soort van Weezens zyn, die niet denken of doen gelyk het Gemeen. Eenig blyk van *Vernuft* en Twyfelaary kenmerkt elk woord en daad.

't Is waar, door lieden, die beter onderrigt waren, wordt gezegd, dat de strydigheid, tusschen het Uithangbord en de Gesteltenis van het Gezelschap binnens huis, alleen toevalligerwyze ontstaan is. De Schilder, wien, by de eerste oprigting, bevolen was, een nieuw Uithangbord te vervaardigen, (want ten dien tyde was de Herberg bekend, onder het Uithangbord van *het Hoefyzer*, een Uithangbord geenzins voegende, aan eene plaats, waar een geleerd Gezelschap zou vergaderen,) en daar op *de zeven Wyzen van Griekenland* te schilderen, geene bekwaamheid of kunde hebbende, om een zo groot Werk uit te voeren, plaatste *Drie*, in stede van *Zeven*, Mannen op het Bord, waar onder hy, met groote Letteren, zette: DE WYZE MANNEN VAN GOTHAM.

Dit Uithangbord werd, door de nieuwlings opgerigte Societeit, ter zyde gezet, en verworpen; doch, na dat zy hun misnoegen tegen den Schilder betoond hadden, die ondertusschen een spotboef was, gaven zy 'er de even gemelde verklaaring aan; en, volgens hunne doorgaande handelwyze, om alles goed of kwaad te maaken, veranderden zy den misslag des Schilders in een kunstgreep, om, zo als boven is aangeduid, de nieuwe Le-

Leden een hooger denkbeeld van hunne schranderheid in te boezemen.

Maar, om tot myne beloofde beschryving der Leden te komen. De eerste plaats bekleedt de Heer CASSOCK, de Predikant van de Stad, een man vol geest; en die, was hy in Oud *Griekenland* gebooren geweest, onder de eerste *Sophisten* van dat Gewest, eene waardige plaats zou bekleed hebben. Toen hy zich te *Oxfort* onthieldt, gaf hy reeds de eerstelingen van zyne bekwaamheid, in het redentwisten. Nimmer hoorde hy iets beweeren, of hy viel 'er op in, en poogde het tegendeel staande te houden. Geordend zynde, kreeg hy zyn standplaats in onze Stad; een standplaats, zeer geschikt, om zyne natuurlyke scherpzinnigheid voor verstompen te bewaaren: want, schoon de wedde meer dan 300 Ponden Sterlings 's jaars waardig is, kan de Eerw. Rector niet besluiten, aan hem meer dan 30 Ponden te geeven, waarvoor hy veel werks verrigt, en, met dit kleine inkomen, moet hy eene Vrouw en vier Kinderen onderhouden. —— Deeze bekrompenheid der omstandigheden, van den Eerw. CASSOCK, houdt zyne Geestvermogens in eenen bestendigen staat van scherpheid, en hy is daardoor altoos gereed, om zyne natuurlyke neiging op te volgen, zo dat hy, zelfs in zyne ongelukkigste oogenblikken, daar op roemt; en, wanneer hy zyn jammerlyke met todden omhangen Familie, en zyn eigen gelapten Mantel, ziet, agt hy zich een grooter Man, dan de Rector, die hem zo kort houdt. Gy moogt u verzekerd houden, dat onze twistredenen van zo veel levendigheid en scherpheid van geest geen geringen glans ontvangen; alle de Leden merken hem aan als hun Hoofd. —— Eéne omstandigheid, den Eerw. CASSOCK betreffende, moet ik niet vergeeten te melden; dewyl dezelve, naar veeler oordeel, hem tot eere strekt: namelyk, dat hy, wanneer de Godsdienst ten voorwerpe onzer twistende Gesprekken strekt, schoon niemand 'er sterker bewyzen tegen kan inbrengen, of de zwakke zyde beter vertoonen, nogthans voor zyn Kerkelyk gewaad zo veel eerbieds heeft, en teffens voor 's Rectors misnoegen zo zeer vreest, dat hy dan altoos zwygt, en geen deel neemt in het geschil. Het is, echter, zeer duidelyk te zien, aan welke zyde hy overhelt. In Twyfelaary, stellen wy allen onzen roem; en Twyfelaary en Ongeloof, gy weet het, myn Heer! zyn altoos onafscheidbaare Gezellinnen geweest.

De naaste in rang en bekwaamheden, aan den Heer CASSOCK, is de Rechtsgeleerde STAMP, een der voornaamste Wetkundigen in de Stad, die, by des Predikants geneigdheid om te *vitten*, die van *harrewarren* voegt, als men het zo mag noemen. Hy wederspreekt niet alleen, maar hy vaart uit; inzonderheid, als het een onderwerp is, 't welk eenige betrekking tot de Rechtsgeleerdheid heeft. Dan, zich bedienende van zyne meerdere kundigheden in dat vak, velt hy alles, wat hem tegenstaat, neder:

door-

doorspekkende zyne bewyzen rykelyk met die *wartaal*, zo zeer in gebruik by de Rechtsgeleerden, en vinnig *aanvallende* op zyne tegenstanders. Derwyze, dat hy teffens bewondering verwekt, en onderwerping afperst. Terwyl wy ons over zyne groote talenten verbaazen, vreezen wy hem. Nogthans zyn wy 'er grootsch op, dat wy een zo groot vernuft onder onze Leden tellen, en wy merken hem aan, als een der steunpylaaren van ons Gezelschap.

De Heer SARSNET, een Koopman, volgt, en schiet maar weinig, zo eenigzins, te kort, by de twee voorgaanden in scherpzinnig redentwisten. Niemand kan zyne bewyzen beter omkleeden, dan de Heer SARSNET. Gelyk de Zyde, waarin hy handelt, zyn ze zagt, schitterend, en brengen doorgaans *overtuiging* mede. Het zou u goed doen, myn Heer! indien gy hem hoorde iemands Character doorstryken, of de Godsdienstbegrippen van alle Eeuwen, en van alle Aanhangen, in een belachlyk licht stellen. Hy draagt zyne viktende aanmerkingen voor, met zulk eene geestige spottemy, dat men niet kan nalaaten, 'er genoegen in te neemen, schoon men niet altoos met hem instemme. Kwaadneemende lieden, zullen u zeggen, dat het hem, met deeze begaafdheden, aan beginselen van eer en eerlykheid ontbreekt, en dat hy niet kieskeurig valt, omtrent de waarheid van 't geen hy zegt, of agter den toonbank, of in 't gezelschap. Wy, nogthans, daar niemand onzer op deeze punten zeer teder valt, en meest gesteld zyn op scherpzinnig redentwisten, merken hem aan als een waardig Lid, en scheppen groot vermaak als hy zyn rol laat afloopen.

De laatste onzer Leden, waar van ik thans verslag *zal doen*, (want myn Papier is byna vol, en de opgegeevene kunnen tot genoegzaame staalen strekken, van ons geheele Gezelschap,) is Mr. GRADUS, de Schoolmeester van onze kleine Stad: het uitmiddelpuntigst vernuft, 't welk men immer aantrof. Men weet niet, myn Heer! dat hy ooit, in zyn leeven, eenig bewys opgaf. Den *Parthoren* gelyk, vegt hy altoos, schoon hy zich genoodzaakt vindt, de vlugt te kiezen: eene uitsteekende begaafdheid voor een Lid van 't *Gezelschap der Twyfelaaren*, waar ieder zich te hooger acht, naar maate hy het langer uit kan houden, en, om zo te spreeken, zich dood vegt. Mr. GRADUS heeft meenig een *bekwaamen Knaap* in de Wereld doen verschynen. —— Wanneer ik van een *bekwaamen Knaap* spreek, meen ik daar mede geen Knaap vóor den Predikstoel, de Pleitzaal of het Koopkantoor; maar een Knaap, bekwaam om te zintwisten; een Character, 't geen, volgens ons denkbeeld, alleen waardig is aangekweekt te worden, als 't welk alleen een schitterenden glans byzet, aan lieden in alle Beroepen. Mr. GRADUS doet ons de eer aan van onzen Secretaris te weezen, en schoon hy nu dan eens tegen de Taalregelen zondigt, schryft hy onze Resolutien met een fraaije hand.

In-

Indien 't geen ik u thans geschreeven heb, uwe goedkeuring wegdraagt, waarvan uwe plaatzing my ten blyke zal strekken, zal ik u, misschien, in 't vervolg, eenig berigt laaten toekomen van de overige Characters van het *Gezelschap der Twyfelaaren*, en blyf intusschen,

UE. D. W. Dienaar

SOPHISTICUS.

EEN TREK VAN BUITENGEMEENE LIEFDE, JEGENS ZYNEN NAASTEN.

(*Naar het Hoogduitsch.*)

Een Landman op een Keursaxisch Dorp, aan de Boheemsche Grenzen; welken God geene Kinderen, maar wel een zeer aanzienlyk vermogen, een schoon nieuw Huis, welk hy zelve, daar hy het timmeren geleerd had, gebouwd had, en goede vruchtbaare velden, weilanden en hoven gegeven had, woonde meer dan een uur van het Bedehuis af, waaronder zyn Dorpje behoorde; dan, hy was evenwel op alle Zon- en Feestdagen, ook by de weeklyksche Preekbeurten, benevens nog een ander oude, hem geheel gelyk zynde, Gods-vereerer, de eerste en laatste, zoo des Zomers als des Winters, in de Kerk, en hoorde, van zyne eerste jeugd af, Gods woord, met de grootste onderzoekende opmerkzaamheid, hoogachting en eerbied. In bergachtige Oorden, valt de sneeuw, door den wind voortgedreeven, dikwils zoo hoog als de huizen, en deeze twee CHRISTUSvereerers moesten niet zelden met veel moeite daar door waaden, wanneer zy hunne Kerk zien wilden, dan niets was in staat om hun te rug te houden.

Nu preekte de Predikant eens, zonder opzigt op byzondere omstandigheden, over I. JOAN. III: 16. — 18. Deze lieveling Gods hoort, denkt en word buitengemeen geroerd. Op zynen verren hoogstbezwaarlyken Kerkweg, overdenkt hy deeze gedaane Leerreden naauwkeurig, op deeze wyze: „ uw Broeder is zoo arm, „ heeft eene zieke Vrouw, veele goede Kinderen, welken niets „ dan werk, en het vermogen tot eene goede opvoeding, ont„ breekt. Gy hebt het goed der waereld. —— Hoe, wanneer „ gy, om uwen Broeder en zyn Huisgezin te redden, hem uw „ bestaan overgaaft? Gy hebt immers met uwe Vrouw nog over„ vloedig genoeg, om gerust en gemaklyk te leeven, kunt God „ nog redelyk dienen, enz." Om kort te gaan, het resultaat zyner onderzoeking was dit: *myn Broeder zal door my nu ook gelukkig zyn, op dat hy God, eenschaplyk met my, nog meer kan liefhebben!*

Het geschiedde! Het goede voorneemen wierd gelukkig uitgevoerd,

voerd, en de arme, anders versmagtende. Broeder, bezitter van het Broederlyk huis. Na een korten tusschentyd, zeide zyn Predikant, welke niets wist van 't geen zyn hart hen gezegd had, tot hem: het verheugt my hartlyk, myn lieve Vriend, dat gy u uwen armen Broeder, en zyn Huisgezin, erbarmt; hen in uw huis opgenomen, en hun uwe eerlyk verkreegene broodwinning gegeven hebt. Wat beweegt u eigenlyk tot deezen stap? Was het enkel een natuurlyk medelyden? enz. Neen, zeide hy, uwe Leerrede over de voor my eeuwig gewigtige woorden, *Zoo wie het goed der waereld heeft, en ziet zynen Broeder gebrek hebben* —— heeft God zoo aan myne ziel gezegend, dat ik het in de daad uit liefde tot God, en mynen Zaligmaker JEZUS CHRISTUS, gedaan heb.

Maar waren dan de oogmerken van deezen Man indedaad geheel redelyk? Ja! want kort daarop stierf zyn arme, door vooraf gegaanen nood, afgematte Broeder. Alles kwam hem nu weer toe, en wat deed hy? Nam hy der Kinderen, welke niets betaalen konden, zyn goed af! Neen! Hy gaf den Zoon zyns Broeders alles over, en werkte niet alleen met hem, maar zorgde ook voor de Opvoeding der andere Broeders en Zusters, zoo goed als Vaderlyk, zoodanig, dat nu ook de tweede Zoon door een Huwelyks-vereeniging zyn geluk te gemoet loopt. Deeze edele zielen leeven nog met haare nu half blinde Moeder, hunnen gezonden Weldoener en zyne gezonde Vrouw, vergenoegd, te vrede, en onder Gods zegen by elkanderen. Zy maaken in hun Dorpje, welk als een Paradys gelegen is, en uitziet, een waar Godshuis onder malkanderen uit, terwyl zy elkanderen onderling stigten, verbeteren en gelukkig maaken. De goede Gryzaard is nog dezelfde die hy voorheen was; hy word tans stil en treurig, wanneer hy ligtzinnigheid omtrent den Godsdienst ziet. Verdient hy geen voorbeeld ter navolging te zyn? MATTH. XXV. 34, en volgg.

C. M... R.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN, EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

PROEVE VAN EENE NIEUWE VERKLAARING VAN DE SPREEKWYZE:

Dood in Zonden en Misdaaden,

WELKE MEN, ALTHANDS VOLGENDS HET ALGEMEEN GEVOELEN DER UITLEGGEREN, ÉÉN- EN ANDERMAAL IN DE BRIEVEN VAN PAULUS VINDT.

Dat wy, in stede van den Bybel onpartydig te leezen, en daaruit onze denkbeelden van God en Godlyke zaaken eeniglyk af te leiden, veelal vooraf met zekere begrippen over deeze en geene Godgeleerde onderwerpen doortrokken zyn, en gaarne alles, wat wy met betrekking tot zulke leerstukken in de H. S. aantreffen, met deeze geleerde opvattingen willen overeenbrengen, hebben ontelbaare averechtse Verklaaringen van de duidelykste Texten ontegenzeglyk bewezen, welke, nadat zy jaaren jaa eeuwen achtereen, voor de eenige echte gehouden waren, vervolgends aan de regelen van eene gezonde uitlegkunde getoetst en te ligt bevonden zyn.

Het kan dan door geen verstandig lievhebber der waarheid gelaakt worden, dat men zich, vooral in onze dagen, beneerstige, om alle, zelvs de vermaardste, Geloofs-punten by het licht der Hemelsche Openbaaring te onderzoeken; alle naamen en aanhangen, welke onder de Christenen bekend zyn, daarby te vergeeten, opdat men God en niemand anders hoore; het onderscheid tusschen de betekenissen, welke de gezegden der H. Mannen waarlyk hebben, en welke men dikwyls uit onkunde of partyzucht, en zonder eenigen grond, aan hunne woorden gehecht heeft, aan te wyzen, en dus eindelyk te geraaken tot die geheel zuivere en onvervalschte kennis der waarheid, waarmede *Jesus* en zyne Apostels beide Jooden en Heidenen hebben willen beschenken. Het Koningryk van *Christus*, wel verre van by zulk eene onderneeming iets te verliezen, vindt daarin het gereedst middel om alle nadeelen, welke het voorheen van Onkunde, Bygeloov en Baatzucht geleden heeft, te verwin-

nen, en eens ten laatften, voor het geen het in waarheid is, en zyn moet, opentlyk erkend te worden.

Het is zoo, zelvs het edelaartigst gemoed kan op deeze wyze mistasten, en is voor alle verkeerde Uitleggingen van het woord des leevens niet beveiligd. Iets kan nu een verwerpelyk vooroordeel fchynen, het welk toch by de uitkomst waarheid zal bevonden worden. Eene nieuwe verklaaring van den een' of ander' Text heeft zich wel eens, meer door haare nieuwigheid dan door haare gewisheid, aangeprezen: en zelden is de geest des menfchen in die volmaakte kalmte, welke tot het voorkomen van geduurige misftappen onontbeerlyk is.

Doch, behalven dat het vermyden van alle dwaaling tot den kring der fterveIingen niet behoort, en het dwaalen, met de bewustheid van ons best gedaan te hebben, altyd zeer verfchoonbaar is, heeft elk een ook het gereedst middel in handen, om van zyne misvattingen onderricht en afgeholpen te worden; hier in beftaande: Dat hy zyne opvattingen aan het oordeel van bevoegde Rechteren onderwerpe; hunne beflisfingen leergierig aanhoore; met hunne aanmerkingen zyn voordeel doe, en aan niets, dan aan onverftand en blinde Party-zucht, gehoor weigere.

Deeze bedenkingen heb ik vooraf gezonden, op dat elk het oogpunt kenne, waar uit de volgende verklaaring en haare gemeenmaaking moet befchouwd worden. Wel verre van dezelve aan iemand, als onwederlegbaar, te willen opdringen, voere ik flechts ettelyke bewyzen aan, welke haar fchynen aan te bevelen, en ik verlange, dat des kundigen, vooral zulken die in de gewoone Uitlegging een buitengemeen belang ftellen, my, indien ik mis heb, met befcheidenheid zullen te rechte helpen. Nu ter zaake.

Twee Texten zyn 'er in de Schriften van *Paulus*, waarin de woorden van den Apostel: *ὄντας νεκροὺς τοῖς παραπτώμασι καὶ ταῖς ἁμαρτίαις* in onze Nederduitfche Vertaaling worden overgezet: *dood* (zynde) *door de misdaaden en de zonden*. Men vindtze beiden in het tweede Hoofdftuk van den Briev aan de Efefiërs, in het eerfte en vyfde vers. Noch eene plaats vindt men in den Briev aan de Colosfiërs, in het dertiende vers van het tweede Hoofdftuk, waar de woorden, *νεκροὺς ὄντας ἐν τοῖς παραπτώμασι κ. τ. λ.* weder vertaald zynde: *Dood zynde in de Misdaaden*, enz.

Deeze uitdrukkingen wyzen ons, volgends onze gewoone overzetting, en naar 't gevoelen van meest alle Uitleggeren, op den zedelyken jammerftaat, waarin de Efefiërs en de

Co-

Colosfiërs, vóór hunne bekeering tot het Euangelie van *Christus*, geleevd hadden; waarin zy door allerlei valfche begrippen, fchadelyke grondbeginzelen, onbeteugelbaare hartstochten en zondige heblykheden, zoodanig beheerscht wierden, dat zy, uit hoofde van hunne onbekwaamheid tot alle zedelyk goed, als levenloos en door de zonde van kant geholpen, konden aangemerkt worden.

Ik kan niet nalaaten aanftonds, als in het voorbygaan, op te merken, dat, offchoon ik deeze menfchen tegen eene zoo zwaare befchuldiging niet kan of wil verdedigen, daar ik zelve van het verregaand Zede-bederv, ten tyde der Euangelie-prediking, 't welk by Jooden en Heidenen plaats greep, overtuigd ben, de uitdrukkingen echter, met welke *Paulus* hier hunne zedelyke wanftaltigheid zou aanduiden, vry zonderling zyn. Dat zy dood waren *door* de zonde, dit kan nog aangaan: De Zonde wordt meermaals als eene Zielemoorderes befchreven. Maar dood te zyn *in* de misdaaden, dit klinkt vry zonderling en tegenftrydig, daar de zonde juist hun leven en dagelykfche tydkorting was. Dit denkbeeld van dood *in* de zonde te zyn, is aan *Paulus* geheel oneigen: Hy befchreev integendeel den ftaat der onwedergeboorenen beftendig als een *leven in de zonde*. (*) En deeze waarneeming is van veel aanbelang; daar het hier de vraag niet is, of men voor deeze uitdrukking: *Dood in zonden*, eene draaglyke betekenis zou kunnen uitvinden, het welk ik niet ontkenne; maar de vraag is hier, wat met het gewoon beloop van des Apostels denkbeelden en fpraakmanieren al of niet overeenkome. Eindelyk vraag ik, wie mag eerder gezegd worden, *dood te zyn in de wetenfchappen*, iemand die op dezelve geheel verzot is, of die voor al 't gevoel van derzelver fchoonheid en nuttigheid geheel onvatbaar is.

Ook zou ik hier nog kunnen fpreeken van het allergevaarlykst misbruik, het welk door onbezonnen Yveraars van de gewoone verklaaring der opgenoemde fpreekwyze gemaakt wordt, om tegen de verkeerdheid en het onvermogen van alle menfchen uit te vaaren, met uitdrukkingen, welke, indien zy iets zullen betekenen, aan Gods redelyk Schepfel alle zedelykheid, alle vryheid en dus alle verantwoordelykheid, alle bevoegdheid tot belooning en ftraf, ontneemen. Maar ik wil my van dit misbruik niet als een

(*) Rom. VI: 2. VIII: 12, 13. Colosf. III: 7. Tit. III: 3.

een bezwaar tegen het gewoon gevoelen bedienen, daar alle, zelvs de zekerste, grondstellingen, voor dit bederv bloot liggen. Hetzelve bevat echter eene nieuwe verschooning voor myn onderzoek omtrent den waaren zin van deeze uitdrukkingen.

Enkele Schrift-uitleggers schynen reeds het aanstootelyke van de gewoone opvatting gevoeld te hebben; zy geven ten minsten aan de gezegde Spreekwyze eene andere beduiding, naardien zy dezelve niet op de zedelyke verkeerdheid van de Efesiërs en Colossiërs, maar op de jammerlyke en onvermydelyke gevolgen van deeze verbastering, t'huis brengen. *Dood te zyn door* of *in de misdaaden* zegt, volgends het begrip van deezen, zoo veel als: *om der misdaaden wil aan den dood en de verdoemenis onderhevig te zyn*, de welverdiende straf der zonden of af te wachten, of reeds te lyden. (*) Edoch deeze verklaaring komt my te gedwongen voor, en *Paulus* zou volgends dezelve te veel gezegd hebben. De Burgers van Efesen en Colossen betraden wel vóór hunne bekeering het spoor, het welk ten verderve leide, maar zy waren nog niet met der daad verdoemd: zelvs zouden zy dien dood nimmer ondervinden, gelyk de uitkomst geleerd heeft. Dan ik behoeve op dit stuk nu niet langer stille te staan: Immers indien het uit myne volgende Aanmerkingen blyken zal, dat *Paulus* zelve deeze spreekwyzen in een' geheel anderen *zin gebruikt* heeft, dan moet de zwakheid van deeze zoo wel als van de eerstgemelde gewoone Verklaaring van ieder een erkend worden.

My namelyk komt het zeer aanneemlyk voor, dat *Paulus* met deeze uitdrukkingen juist het tegengestelde wil te kennen geeven, van het geen men gemeenlyk vermoedt: Namelyk dat de Efesiërs en de Colossiërs *der zonde gestorven*, dat zy *dood waren ten opsichte van de misdaaden*, wyl zy van derzelver overheerschenden invloed, door de genade van God, en door de omhelzing van het Euangelie der Zaligheid, verlost waren, en nu niet meer, gelyk te vooren, in het zondigen, hun leven, hun hoofdwerk en gewin, vonden, maar integendeel met *Jesus* tot een nieuw heilig

en

(*) In dien zin hebben de Heeren *Beausobre* en *l'Enfant* deeze spreekwyzen opgenomen; men zie hunne Aanmerkingen op de reeds genoemde plaatsen, Efes. II: 1. en Col. II: 13. de Heer *Resewitz* is op het zelfde denkbeeld gevallen.

en Godverheerlykend leven vereenigd waren. Volgends deeze opvatting beschryvt *Paulus* den tegenwoordigen plicht en heilstaat van zyne Efesische en Colossische Geloovsgenooten in tegenoverstelling van het Juk, het welk zy voorheen gedragen hadden, en welks onheilen zy reeds hadden leeren kennen: hy drukt hun geluk en bestemming uit met woorden, welke, wanneer men ze in onze betekenis opvat, even zoo zinryk en nadruklyk als eigenaartig en ongedwongen zyn. En dit is alreede eene aanmerkelyke aanbeveeling van deeze Uitlegging.

Men eischt echter, met recht, dat ik eene Uitlegging, welke van den gewoonen denktrant zoo ver afwykt, welke zelvs het heiligdom der oudheid aantast (*), en welke aan het Leerstuk van der menschen zedelyke machtloosheid ten goede een der meestgeroemde steunzelen ontrukt, met meerdere, en, meer rechtstreeksche bewyzen, pooge goed te maaken. En hiertoe ben ik volvaardig, nadat ik, ter beteugeling van verblindende hartstochten, met een woord zal herinnerd hebben, dat het Leerstuk van der menschen onmacht dezelvde waarde behoudt, al is het, dat men kan aantoonen, dat de bewuste spreekwyzen van *Paulus* met hetzelve niets gemeen hebben. De waarheid wint altyd, 't zy men ongeschikte verdedig-middelen, edelmoedig, van de hand wyze, 't zy men haare zaak op de rechte wyze bepleite.

1. *Paulus* heeft zelve de spreekwyze: νεκροὺς εἶναι τῇ ἁμαρτίᾳ in dien zin gebezigd, dien ik hier aan dezelvde woorden geeve. Hy zegt niet alleen in het zesde Hoofdstuk van den Briev aan de Romeinen in het tweede vers: οἵτινες ἀπεθάνομεν τῇ ἁμαρτίᾳ, het welk onze Overzetters en met hun alle Schriftuitleggers, vertaalen: *wy, die der zonde gestorven zyn.* Maar hy herhaalt, in het elvde vers dię zelvde gedachte met deeze woorden: οὕτω καὶ ὑμεῖς λογίζεσθε ἑαυτοὺς νεκροὺς μὲν εἶναι τῇ ἁμαρτίᾳ, het welk weder in onze Vertaaling dus is overgezet: *Alzoo ook gylieden houdt het daar voor, dat gy wel der zonde dood zyn.* En ver de meeste Uitleggers beweeren, dat *Paulus* in die beide Versen het oog heeft, juist op die zelvde onschatbaare bevryding van

(*) *Suicerus* brengt in zynen *Thesaurus Ecclesiasticus* de Verklaaringen van *Theophylactus* en *Photius*, Schryveren van de zevende en negende Eeuwen, by, welke beide reeds met het gewoon gevoelen overeenkomen. Zie Tom. II. pag. 392.

van de dienstbaarheid der zonde, welke ik mede onder deeze uitdrukking begrepen heb. Te vooren hadden de Romeinen naar de zonde geluisterd, en zich aan allerlei zoort van ondeugden geheel verslaavd, maar, zedert hunne bekeering tot God door het Euangelie van *Christus*, hadden zy den dienst der zonde verlaaten; zy hadden haar alle gehoorzaamheid plechtig ontzegd; zy moesten zich nu als dood en onbruikbaar voor de zonde beschouwen, en daarom tegen haare bekooringen en uitvluchten wel zorgvuldig op hun hoede zyn. Iemand, die de moeite wil neemen, om het geheel redebeleid van *Paulus* in dit en het voorgaand Hoofdstuk oplettend naar te gaan, zal aan de zekerheid en gepastheid van deeze opvatting nauwlyks kunnen twyfelen, (*) en nooit kan hy op het denkbeeld vallen, dat *Paulus* hier aan *het gesterven* of *dood zyn door de misdaad* gedacht heeft.

Nu vraage ik elken onpartydigen, of wy niet te veel waagen, met elders in de Schriften van denzelvden Apostel dezelvde uitdrukkingen in een' tegenovergestelden zin te neemen, en daardoor een wangedrag, een onheil, te verstaan, het welk *Paulus* zelve altyd gewoon is, met geheel andere spreekwyzen, b. v. *naar den vleesche te wandelen*, en *in de zonde te leeven*, aan te duiden? Men zal ten minsten moeten bekennen, dat men tot zulk een uiterste nooit mag komen, zoo lang 'er maar eenige kans is, om de denkbeelden, welke *Paulus* gewis op eene andere plaatze met deeze uitdrukking verbonden heeft, te behouden.

Men zal mooglyk inbrengen, „ dat de spreekwyze, „ welke *Paulus* Efes. II: 1, 5 gebezigd heeft, niet vol„ komen gelyk is aan die, welke wy Rom. VI: 11 vinden; „ dat tusschen deeze beiden een zeer wezenlyk onder„ scheid

(*) De Wel Eerw. Heer *Sterk* heeft, wel is waar, tegen deeze uitlegging eene zwarigheid ingebragt, en heeft daarom door het *afsterven van de zonde*, vers 2, het deelgenoodschap der gelovige Romeinen aan den zoendood van *Jesus*, en aan de daardoor aangebragte vergiffenis van zonden, verstaan. Men vindt deeze uitlegging in eene noot op *Heuman's Verklaaring van het Nieuwe Testament* by Rom. VI: 2. Maar behalven dat deeze opvatting niet zoo goed, als de gewoone, aan het oogmerk van den Apostel voldoet, verbeelde ik my, dat de zwarigheid, waaraan wy haar verschuldigd zyn, door de gegevene omschryving van den zin deezer spreekwyze reeds is weggenomen.

„ fcheid is, en dat dit onderfcheid klaar genoeg door „ den Apostel zelven wordt aangewezen in de gelykluidende plaatze, Colosf. II: 13. Alwaar hy zegt: *καὶ ὑμᾶς νεκροὺς ὄντας ἐν τοῖς παραπτώμασι...... συνεζωοποίησε σὺν αὐτῷ*, het welk onze Vertaalers zeer wel dus hebben „ overgezet: *Ende Hy heeft u, als gy dood waart in de misdaaden mede leevendig gemaakt met hem*: En hieruit „ moet zekerlyk de uitdrukking, welke wy Efef. II: 1 vinden, aangevuld en opgehelderd worden. *Dood te zyn in de misdaaden*, wat kan dit nu anders aanduiden, dan „ door de misdaaden geheel overmand, van alle bekwaamheid „ ten goede beroovd, onder de zonde, als 't ware, begraven te zyn? 'Er is derhalven eene dringende noodzaaklykheid, om dezelvde uitdrukking in den Briev aan „ de Efefiërs geheel anders uit te leggen, dan in dien aan „ de Romeinen gefchied was."

Daar de groote kracht van dit bewys ligt in het voorzetzel (præpofitio) *ἐν* (in), antwoorde ik: *Vooreerst*, dat 'er affchriften van den Briev aan de Colosfiërs gevonden worden, waarin men dit *ἐν* niet leest, en de uitdrukking van *Paulus* dus geheel dezelvde is als Efef. II: 1. en Rom. VI: 11; (*) en hierdoor wordt het vertrouwen, het welk men in dit bewys kan ftellen, veel verminderd. *Ten anderen*, ontbreekt het in het N. T. niet aan plaatzen, waar het voorzetzel *ἐν*, of niets betekent, en in de Vertaaling voegzaamst wordt overgeflagen; of waar het zoo veel te kennen geevt als *erga* (jegens) *quod attinet ad* (zoo veel aangaat,) (†) en dus zou deeze uitdrukking van *Paulus* geheel dezelvde zyn als Efef. II: en Rom. VI; of, indien zy al verfchilden, zou het onderfcheid hierin beftaan, dat de Apostel zyne meening Col. II: 13, juist allernauwkeurigst had opgegeven. By dit alles voege ik nog, dat de zwarigheid, welke men my voorwerpt, groot gevaar loopt van meer te bewyzen, dan men gaarne zoude zien, indien namelyk *Paulus* Rom. VI: dezelvde zaaken behandeld heeft als Efef. II: en Col. II: Want dan zou ik meenen, recht te hebben om te eifchen, dat de eerstgemelde plaats mede uit de laatfte

(*) Men zie de Aantekeningen van *Millius* op Col. II: 13.

(†) Voorbeelden van dit zoort vindt men in het *Lexicon* van *Schoetgenius*, uitgegeven en vermeerderd door *Krebfius*.

ſte verklaard en aangevuld wierd, waardoor dan de woorden Rom, VI: 11, een' zin zouden krygen, waarop geen verſtandig Uitlegger ooit gevallen is.

2. Myn *tweede* bewys ter ſtaaving van myne Uitlegging, heb ik op het oogenblik reeds genoemd. Het komt my namelyk zeker voor, dat door den Apostel in de drie gemelde Hoofd-deelen (Rom. VI. Efeſ. II. en Col. II.) dezelvde hoofdzaaken worden behandeld. Dat dit in de beide laatstgenoemde plaatzen geſchiedt, behoeve ik nu niet te bewyzen, daar elk een zich daarvan verzekerd houdt, en daarom Efeſ. II: 1 en 5, en Colosſ. II: 13, voor gelykluidende Texten aanziet. Maar wie, die met *eenige* opmerkzaamheid leest, zal in Rom. VI: niet weder dezelvde denkbeelden ontmoeten? Hier vinden wy eene zeer fraaie zinſpeeling op den dood en de opwekking van den Zaligmaaker als een levendig afbeeldzel en krachtige oorzaak, van den afkeer, dien de Romeinen tegen de zonde opgevat hadden, en van de nieuwigheid des levens, tot welke zy nu geroepen waren. Men zie vers 4 en 6. Dan juist dit zelvde denkbeeld, deeze nadruklyke zinſpeeling op den dood en de opſtanding van *Christus* vindt men ook Efeſ. II: 5, 6, en vooral Col. II: 12, 13. De Apostel herinnert de Romeinen aan hunne voorgaande wanzedelykheid, Rom. VI: 6: en dit zelvde denkbeeld herroept hy by de Efeſiërs nog uitvoeriger, Efeſ. II: 2, 3. Het groot *oogmerk* van des Apostels redeneering tot de Romeinen was, om hen, door een duidelyk beſef van hunne voorrechten en nauwe verbintenis met *Christus*, tot een' Godvruchtigen wandel te beweegen; men zie vers 1, 2, 12, 13: en zyne bedoeling by de Efeſiërs en Colosſiërs was, om hun, met het zelvde gewenscht vruchtgevolg, een duidelyk en verheven denkbeeld van Gods groote barmhartigheid, in *Jeſus Christus* aan hun betoond, in te prenten; zie Efeſ. II: 4, 7, 10, en Col. II: 13, 14. Het zelvde onderſcheid, eindelyk, het welk *Paulus* Rom. VI: 11, maakt tusſchen *der zonde dood te zyn* en *Gode te leven*, vindt men ook Efeſ. II: 5, tusſchen *νεκροὺς ὄντας τοῖς παραπτώμασι*, en het *levendig gemaakt zyn met Christus*, en Col. II: 13, tusſchen het *mede levendig gemaakt te zyn met hem*, en *νεκροὺς ὄντας ἐν τοῖς παραπτώμασι*. Met een woord, tusſchen deeze drie voorſtellen van *Paulus* is, zoo veel ik zie, geen grooter verſchil te ontdekken, dan 't welk het verſchil van perzoonen, omſtandigheden en aanleidingen in de Voordragt

van

van dezelvde zaaken noodwendig moest veroorzaaken. En hieruit volgt, dunkt my, zeer zeker, dat wy eene groote onvoorzichtigheid begaan, wanneer wy eene spreekwyze, welke *Paulus* in alle drie gevallen gebruikt heeft, nu eens in de ééne, dan weder in eene tegenovergestelde, betekenis neemen; op de ééne plaats van het *nalaaten der zonde*, en op eene andere van het *bukken onder haare heerschappy*, verstaan; vooral wanneer de zamenhang van des Apostels redeneeringen overal eenerleie opvatting kan toelaaten.

3. En dit is juist het *derde* bewys, waarmede ik myne gegevene Verklaaring nog zal bevestigen. De gezonde uitlegkunde verbiedt, dat men immer van de gewoone betekenis der woorden, zonder eene dringende noodzaakelykheid, afwyke. Het overtreeden van dit gebod is reeds, ontelbaare maalen, de vruchtbaare moeder van de verdervlykste misduidingen geweest, en moet daarom zorgvuldig vermyd worden. Het denkbeeld, het welk *Paulus* aan de spreekwyze, waarvan hier gehandeld wordt, gewoonlyk verbindt, vinden wy Rom. VI. Dit denkbeeld moet derhalven met den zamenhang van zyne redeneeringen, Efes. II: en Col. II: geheel onbestaanbaar zyn, of wy zyn verplicht, hetzelve ook hier te behouden. Maar dit denkbeeld kan met den zamenhang van des Apostels voorstel in de beide laatstgenoemde plaatzen, zoo veel ik zie, zeer wel overeengebragt worden. *Paulus* geevt, Efes. II: 1, 4, 5, den toestand op, waarin de Efesiërs door Gods genade nu verkeerden, en vermelt intusschen het deerniswaardig bedryv, waarmede zy zich voorheen hadden opgehouden. —— *En u* (zegt hy) *die nu der zonden en misdaaden dood zyt, in welke gy eertyds gewandeld hebt*, —— *ons, zegge ik, die nu der misdaaden dood zyn, heeft God levendig gemaakt met Christus.* Even zoo verhaalt hy aan de Colossensen Hoofdstuk II: 13, de gantsche weldaad, waarmede de HEERE hen begenadigd had, in deezer voegen. *En hy heeft u, die reeds der misdaaden en der voorhuid uwes vleesches dood zyt, mede levendig gemaakt met hem.* Wat is dit anders, dan 't geen hy tot de Romeinen zegt, Hoofdstuk VI: 11: *Alzoo ook gylieden houdt het daarvoor, dat gy wel der zonde dood zyt, maar Gode levende zyt in Christus Jesus onzen Heere?* Ik vinde dus geene de minste noodzaakelykheid voor eene op-

vatting, welke tusschen dezelvde redeneeringen eene volstrekte tegenstrydigheid invoert (*).

4. De volgende bedenking zal over 't geen *Paulus*, volgends myne opgave, zoo dikwyls zegt, nog een meerder licht verspreiden. Het viel zeer in den smaak van *Paulus*, niet slechts om den staat der bekeerden tot het Euangelie tweezins te beschouwen, *eensdeels* met betrekking tot het zondespoor, 't welk zy verlaaten hadden, *anderdeels* met betrekking tot den heilweg, dien zy waren ingeslagen; maar ook om in de opgave van die heuchelyke Staatsverwisseling te zinspeelen, *en* op den dood en de opstanding van den Zaligmaaker, *en* op de plechtigheden, welke by den Christelyken Waterdoop gebruikelyk waren. De beneden aangehaalde plaatzen bevestigen dit myn gezegde baarblykelyk (†). Geen wonder dan, dat de Apostel in die plaatzen, met wier ontvouwing ik my tot hiertoe heb opgehouden, van het nalaaten des kwaads, en van het betrachten des goeds, eene afzonderlyke melding maakt, dat hy 'er van spreekt in bewoordingen, welke van het afsterven en het leven onzes Zaligmaakers ontleend zyn, en welke tevens de denkbeelden van sterven en weder levendig worden, welke men oudtyds met den Doop verbond, eigenaartig uitdrukten. Met dus myne Verklaaring te omhelzen, zal men in de beide plaatzen, Efes. II: 1, 5, en Col. II: 13, dat zelvde *geliev-koosd* denkbeeld aantreffen, 't welk *Paulus* alomme, waar de gelegenheid zulks toeliete, met de grootste wysheid wist te pas te brengen.

Het komt my voor, dat deeze bedenking, aan 't geen reeds gezegd is, zeer veel gewigt byzet. Men zal toch niet durven ontkennen, dat eene Uitlegging, welke eenig Schryver met zich zelven doet overeenstemmen, zeer veel in haar voordeel heeft.

(*) Ik kan niet nalaaten, met een woord, hierby te voegen, dat *Clemens de Alexandryner* de plaats Efes. II: 5. aldus geleezen heeft: ὄντας ἤδη νεκροὺς κ. τ. λ *zynde reeds dood*, enz. welke leezing met myne Verklaaring volmaakt overeenkomt. Men vindt deeze leezing by *Millius* op Efes. II: 5.

(†) Rom. VI: 4. Efes. IV: 22—24. Col. III: 9, 10. Hebr. XII: 1.

EENI-

EENIGE BYZONDERE WAARNEEMINGEN EN PROEVEN OMTRENT DE KINDERZIEKTE (*), DOOR C. J. R. SCHEIDLER, *Chirurgyn Major by 't eerste Battaillon van het Regiment van den Heere Colonel Bar. des Villates.*

Niettegenstaande de zoo opmerkelyke Verhandeling van wylen den Zeer Geleerden Heer J. J. VAN DEN BOSCH thans het licht ziet, en algemeen gemaakt is; zoo hebbe ik gedagt den oordeelkundigen Leezer, en voornaamlyk den Konstoefenaaren, geen ondienst te doen, van eenige byzondere Waarneemingen omtrent de Kinderziekte mede te deelen; in welke eene reeds voor lang bekende, maar myns weetens nooit in diervoegen aangewende, Behandeling, in zekere tydsomstandigheden voorkomt.

Eenigen tyd geleeden, las ik WILL. ALEXANDER's Geneeskundige Proeven en Waarneemingen, en vond in de vierde een volgende Waarneeming, over de zweetdryvende Middelen, dat Zyn Edele op 't gebruik van verscheide daar toe dienstige Middelen, aan geen zweeten konde komen, eindelyk resolveerde om een groot stuk Flenny in kookend water te zoppen, en uitgewrongen (zoo warm als hy het verdraagen konde) om beide de Beenen te leggen; waarop, in minder dan vyf minuuten, na deeze stooving, het zweet over het geheele Lichaam uitbrak, en kort daar op zeer sterk wierd.

Deeze Waarneeming heeft myne oplettendheid gaande gemaakt; ik dagt van dezelve den een of anderen tyd gebruik te maaken, en wel voornaamlyk in het 3de tydperk van de Pokken (vermits ik in de kwaadaartige Epidemie, in de Jaaren

(*) Men vergelyke hier mede, de Aanmerkingen, Waarneemingen en Geneeswyze van een byzonder soort van Kinderziekte, medegedeeld door .... *Med. Dr.* (†); om dat de eene aan de andere geen gering licht byzet; wanneer men alsdan, ten aanzien van het groote nut, het welk uit eene zodanige behandeling kan verwagt worden, zeer veele redenen ter overtuiging zal vinden.

De Verzamelaar.

(†) Zie *Nieuwe Algem. Vaderl. Lett.*, Vde Deel, bl. 319, (MENGELW.) en in dit loopende Deel, zie boven, bl. 58.

ren 1788 en 1789, te Schoonhoven, de meeste zag *sterven*; als wanneer dezelve in zweering moeten overgaan, of reeds suppureeren,). En vermits door het niet opkomen der Pokpuisten, of door het terugslaan der Pokstoffe, de grootste slagting onder het Menschdom tot dus verre plaats heeft gehad; zoo heb ik gedagt, misschien is het mooglyk, dat door het aanwenden van dit Middel (dat in zekeren opzigte een Bad is) het welk eene ontspannende en verweekende, dus den wederstand der huid wegneemende, en door de Flenny teffens eene zagt *prikkelende* kragt heeft, de Pokstoffe na de Peripherie van 't lichaam *te lokken* (*). Omtrent zes maanden geleeden, vond ik eene gelegenheid om eene Proeve van dit Middel te maaken.

Eerste Proeve. Een jong Heer ruim zestien Jaaren oud, lag aan de *Variolæ confluentes* (of zamenvloeiende Pokken) ziek, en vermits Zyn Ed., van zyne Jeugd af aan, Scrophuleuse humeuren had, was men voor een kwaaden uitslag bedugt; des niet tegenstaande, zoo ging alles tot den 11den dag, na de uitbotting, taamlyk wel, uitgenomen, dat de Pokpuisten (behalven in het aangezicht en den hals) met eene klaare wateragtige stoffe aangevuld waren, maar verre de meesten waren ledig, en het hoofd beneffens de Extremiteiten sterk gezwollen; tegens den avond van dien dag was de koorts zeer sterk, en de Heer Lyder bragt den nagt onder een afwisselend Delirium door; den *volgenden* dag had de Patient van tyd tot tyd Convulsien, de zwel-

(*) Inzonderheid is zodanig een middel by de *Zwarten* en *Mystisen* van het grootste nut, waarvan het volgende ten bewyze strekt. Twee gebroeders *Mystisen* wierden, de een vier weeken na den ander, door een zelfde zoort van Kinderziekte aangetast; de eerste bestierf het, om dat generhande zoort van inwendig gebruikte uitdryvende- of zweet-middelen vermogend waren geweest, de Pokstoffe naar buiten te dryven, het oogenblik van zyn dood bragt de puisten na de opperhuid, vergezeld met een geweldig zweet, maar te laat, om voor hem van nut te zyn; zo dra echter de eerste verschynzelen dier boosaartige Ziekte zich by deszelfs Broeder opdeeden, plaatste men denzelven in een warm bad, uit een afkookzel van zemelen en water bestaande, en bevogtigde teffens aanhoudend de geheele huid, door middel van daar in gedoopte Spongien, het geen van die gelukkige uitwerking was, dat 'er een groote menigte Pokjes zeer gemakkelyk te voorschyn kwamen, en de Ziekte spoedig en gelukkig afliep.

De Verzamelaar.

zwelling der leden en van 't hoofd was veel minder; het vleesch der armen en beenen was zeer ſlap en ſlets in 't aanvoelen, de reuk uit den mond en van 't geheele lichaam was zeer cadavereus, de tong droog en ſtyf, de pols klein, irregulier, ſnel en hard, en boven dien vertoonde zig reeds een Stertor of rochelen op de borst. In dit hoopeloos tydſtip, hoewel de Heer Lyder met alle mooglyke oplettendheid en kunde, volgens alle regelen der Geneeskunde tot dus verre behandeld was geworden; zoo vond men, volgens myne raadgeeving, goed, om een kan Water met even zoo veel zoete Melk te kooken, en eenige ellen Flenny, daarin gezopt en uitgewrongen zynde, dezelve den Patient (zoo warm als Z. Ed. het verdraagen kon) om het lyf en beenen te ſlaan. Deeze ſtooving wierd om 't uur van nieuws warm opgelegd.

Na verloop van drie uuren, vond men den Patient beter, en binnen den tyd van twaalf uuren, waren de Pustulæ met Etter aangevuld, de tong vogtig, de Heer Lyder zeer preſent, en de zwelling der Extremiteiten was herſteld.

Men continueerde den nagt en volgenden dag nog met de fomentatie, en door eene gepaste behandeling met den *Camphur et Cort. peruvian. rubr. opt, &c.* wierd de Heer Lyder volkomen herſteld.

Deeze gelukkig geſlaagde Proeve verheugde my ten ſterkſten; egter had ik nog eene twyffeling over, vermits de Heer Lyder omtrent vier uuren na het appliceeren van de Flenny, hoewel veel beter zynde, ſterke giften Campher, volgens de raadgeeving van den zeer vermaarden Heer COLLIN (*), alle 2 uuren gebruikte.

De *tweede Proeve* is gemaakt, by het oudſte jongetje van den Battaillons Kleermaaker, *Brentongh*, oud zynde omtrent drie jaar, het zelve kreeg 14 dagen, na dat de voorgaande Waarneeming in 't werk geſteld was, de op de natuurlyke wyze medegedeelde Pokken, en wel Confluentes; tot den 4den dag na de uitbotting, nam het kind reedlyk wel zyne door my hem toegediende Middelen, maar na dien tyd wilde het volſtrekt niets meer gebruiken; den 5den was het zeer onrustig, en den nagt daarop wierd het zeer ſlegt, den 6den dag waren de Pokken nog zeer laag, en ſcheenen gansch niet te willen opkomen, den 7den

(*) H. J. COLLIN, Camphoræ vires ſive Obſervationum circa morbos Acutos & Chronicos factarum. Pars III. Vienn. 1773. pag. 104. Caſ. XXII. et ſeq.

7den 's morgens was het kind zeer gevaarlyk, de Pokken waren nog als gisteren, eenige ledig, andere met eene wateragtige stoffe aangevuld, maar de meesten hadden zwarte stippen in haar midden, de tong was styf, en met geen mooglykheid kon het zelve het minste slikken, hier by was nog het zoo naare als gevaarlyke rochelen ook al reets. Ik ordonneerde dus direct, boven beschrevene, met melk, water, en door de daar in gedoopte Flenny gemaakte fomentatie, en had binnen korten tyd het geluk, het kind uit deezen gevaarlyken staat te redden; de Pokken kwamen op, vulden zig met Etter aan, en het kind wierd volkomen hersteld; by dit kind heb ik geobserveerd, dat het zelve den 2den dag na de uitbotting, dus den 4den na de applicatie van de Flenny, verscheide oppervlakkige Abscessen, op zyde van het femur en den rug, kreeg.

De *derde Proeve*, heb ik aan 't kind van Mr. *Bendels*, Styfzelmaaker, een zuigeling van tien maanden, gemaakt; hetzelve had in 't aangezicht veele, egter op de overige deelen van het Lichaam, na proportie, veel minder Pokken; de kleine Lyder was den 8sten dag na de uitbotting, door de styfheid der tong en het zwellen van 't hoofd, niet meer in staat om de borst te vatten, en was in den voorgaanden nagt zoo slegt geweest, dat men dagt dat hetzelve sterven zoude; ik vond het kind, gelyk reets vermeld is, in een zeer gevaarlyken staat, daar benevens kwamen 'er nu van tyd tot tyd stuiptrekkingen ten voorschyn, en de Ouders, zoo wel als de Omstanders, dagten niet dat het kind nog eenige uuren zoude in 't leven zyn, vermits het reets den agtsten dag was, en de Pokken niet opkwamen, nog zig met Etter aanvulden, en zig daar door de gevaarlykste toevallen vertoonden. Ik verzogt Flenny (maar kon spoedshalven niets dan baai krygen) om dezelve, in warme melk en water gezopt, om te slaan. Een half uur na dat de fomentatie geappliceerd geworden was, sliep het kind reets zeer gerust, het welk het in geen drie dagen en nagten gedaan had; de Pokken wierden vol Etter, en de Ouders hadden het genoegen haar kind gered, en eenigen tyd daarna hersteld, te zien.

Vierde Proeve, den 12den July wierd ik geroepen by *Pieter Bodden*, Canonier in de Compagnie van den Wel Ed. Gestr. Heer Capit. *Du Pont*, zynde oud 27 jaar, en vermits dezelve den Heer Lieut. *Noordberg*, toen aan de natuurlyk medegedeelde Pokken ziek leggende, oppaste, en hy ze nog niet gehad had, zoo bleef my geen twyffel over,

over, volgens de Symptomata te oordeelen, of hy zoude de Pokken krygen: des daags te voren had hy reeds de koorts gehad, en den 12den July met *Conatus vomendi* opstaande, kreeg hy een uur daarna eene vehemente Dyarrhoea; ik liet hem direct een Vomitif uit de Ipecacuanha neemen, 't welk verscheide Vomitus veroorzaakte, en daarna Mucilaginosa gebruiken, benevens Clysmata, waarop de Dyarrhoea verminderde, en zig alles zeer wel schikte; den 13den kon men reeds Pokken zien, welke den 14 en 15den zig zeer vermeerderden en conflueerden; den 16den ging hy op de plaats by zeer mooi weer wandelen, en gebruikte van eene mixtuur uit, *Pulv. antispasm. Stahl.* ʒij, *rhei* ʒß, *Camphur. gr. V*, *Spir. nitr. dulc. gtt: XL*, *Infus. flor. Samb.* ℥viij, *et Rob. ejusdem* ℥j. *m.* alle uur een lepel vol; den 17den zag men, hier en daar, aan de Extremiteiten, Petechien, en de randen der Pokpuisten waren paarsch en loodkleurig, hoewel ik geene Acida gebruikte, als zynde zoo wel in dit als volgende Tydperk zeer daartegen; de Pokken bleeven in denzelfden staat, en schoon ik den Campher, beneffens ouden Rhynsen Wyn liet gebruiken, en de gifte van den Campher zelfs sterk vermeerderde, zoo wierd de Lyder, van dag tot dag, zigtbaar zwakker, onrustiger, en den 10den dag, na de uitbotting, zeer gevaarlyk; als wanneer de koorts zeer hevig het Delirium en de Convulsien afwisselend zig vertoonden, en hy zelfs zoo wel als alle de omstanders niet dagten, dat hy nog een half uur zoude in 't leven blyven; want zyn aangezicht en de tong waren styf, en een Stertor en Convulsien in een zeer hoogen graad tegenswoordig en vermeerderd, waardoor hy volstrekt niets meer slikken kon; ook waren de Extremiteiten styf, koud en byna ongevoelig geworden, en de Petechien waren grooter en menigvuldiger over 't geheele lichaam; de Pokken waren meest ledig, egter eenige met water aangevuld, en andere hadden zwarte stippen in het midden.

In dit voor eene aandoenlyke Ziel zeer akelig en naar gezicht, waren de oogenblikken, om den Lyder nog te kunnen helpen, zeer kostbaar, en ik verzogt den Wel Ed. Gestr. Heer Capit. *Du Pont*, om, in deezen elendigen staat, de onkosten te doen, en aan den Lyder eenige ellen Flenny of baay te bezorgen, 't welk direct zeer edelmoedig geaccordeerd, en met veel spoed bezorgd, wierd. Waarop de fomentatie, uit kookend water en zoete melk bestaande, en de baai dubbeld

om

om 't Lyf en de Extremiteiten geslagen wierd, 't welk om de twee uuren vernieuwd en trouw agtervolgd was.

Na verloop van zes uuren, vond ik den Lyder eenigzins beter, en, na 16 uuren, de Pokken vol Etter; de koorts verminderde, het Delirium, de Convulsien bleeven agter, benevens de andere Symptomata. Zonderling was het, dat de Stertor het eerst, niet alleen hier, maar ook by de voorgemelde waarneemingen, van de toevallen, verminderde.

De Patient kreeg meer dan 40 Abscesssen, over 't geheele Lichaam, maar voornaamlyk op het femur, de armen en den rug, zekerlyk om dat hy meest op die deelen gelegen heeft. De Abscessen wierden geopend en geneezen, en vervolgens de Patient, na omtrent negen weken ziek geweest te zyn, volkomen hersteld.

Vyfde Proeve. De Heer HASLEY, Chirurgyn Major by het eerste Battaillon van Zyne Doorlugtige Hoogheids tweede Regiment Orange Nassau, heeft insgelyks, op myn aanraaden, na alvorens Campher-doeken te vergeefs op de Extremiteiten geappliceerd te hebben, by een Lyder, die aan de *Variolæ confluentes* ziek lag, en waar alle door de Konst opgegeeven hulpmiddelen vrugtloos waren, in zulk een gevaarlyk tydstip, als wanneer den negenden dag, na de uitbotting, de Pokpuisten nog ledig, of met water aangevuld waren, en doodlyke Symptomata zig reeds vertoonden, eene Proeve met de Flenny in melk en water gezopt, met een gelukkigen uitslag gemaakt.

Behalven deeze vyf gelukkig geslaagde *Waarneemingen*, welke aan Lyders, in het grootste gevaar zig bevindende, gemaakt zyn, heb ik nog by drie kinderen, als aan twee Soldaaten-, en een Burgerkind, deeze behandeling in 't werk gesteld. By alle drie kinderen was eene Dyarrhoea vooraf gegaan, en geduurende deeze hevige en ongeregelde ontlastingen, kwamen de Pokken voor den dag; eene nadere Beschryving der *Historia Morbi*, zoo beknopt als mooglyk, zal hier niet ondienstig zyn.

Het kind van *Helslooten*. Soldaat in de Compagnie van den Heer Major *van den Enden*, oud zynde omtrent anderhalv jaar, van eene extra sterke en gezonde Constitutie, was reeds 17 dagen aan eenen sterken afgang, welke de Ouders oordeelden van uitkomende tanden veroorzaakt te zyn, en daarom geen hulp zogten; geduurende deeze hevige Dyarrhoea kwamen de Pokken, en den derden dag

na

na de uitbotting wierd ik daarby verzogt; de koorts was hevig, de Pokken waren klein en puntig, en 't Hoofd en Leden weinig opgezet; en niet tegenstaande, dat de afgang den dag na de uitbotting sterk verminderde, zoo wierd het kind zeer zwak; men diende hetzelve goeden ouden wyn toe, maar de Pokken kwamen niet op; de koorts wierd sterker, het kind onrustiger, en den 7den dag, vermits de Pokken zig niet aanvulden, liet ik de Flenny omslaan, maar zonder eenige verligting, en het kind stierv.

Het Zoontje van den Soldaat *Borkie*, was ruim een jaar oud en nog zuigende, en altoos gezond en zeer voorspoedig geweest, tot dat hetzelve, agt dagen vóór dat het de Pokken kreeg, eene sterke Dyarrhoea had, waardoor het zeer verzwakt, en afgevallen was. De afgang hield aan, de Pokken wilden niet omhoog, waren zeer menigvuldig, klein en puntig, de koorts was zeer sterk, de zwelling gering, maar de afgangen wierden, den zesden dag na de uitbotting, zwart, verzeld van eene Cadavereuse reuk, en doode Wormen; een Stertor en stuiptrekkingen kwamen den volgenden nagt nog daarby, en, niet tegenstaande het appliceeren van baai in zoete melk en water gezopt, stierv hetzelve den 9den dag na de uitbotting.

Toevallig zag ik een kind van een Burger, waarby Militairen in quartier lagen, welk kind de zamenvloeiende Pokken had, en toen ik 'er by kwam, was het reeds de 9de dag na de uitbotting, de 6de dat het geen afgang had, en de 3de van een aanhoudend Delirium; het kind was drie Jaaren oud, en van zyn geboorte af aan zieklyk geweest; het hoofd en de Extremiteiten waren sterk gezwollen, de tong droog en zwart, en de pols snel, klein en hard. Verders vernam ik, dat hetzelve eenige dagen vóór dat het de Pokkoorts gekreegen, eene sterke Dyarrhoea had gehad, welke onder de uitbotting plotslings ophield; ik vond een dik opgedreeven Onderlyf; en verordende Clysmata, waarop eene zeer stinkende en Cadavereuse ontlasting volgde: de Pokpuisten, die niet aangevuld waren, en hier en daar zwarte punten hadden, wierden, op 't gebruik van de fomentatie, welke direct in 't werk gesteld was geworden, hooger, en hier en daar eenige met Etter aangevuld; innerlyk wierd de *Cortex peruv. rubr. opt.* met Campher en Spir. Vitr. gebruikt, en met de Clysmata gecontinueerd, welke eene byna onuitstaanbaare putride materie deeden ontlasten; maar het kind stierf den 11den dag na de uitbotting.

Om dat by deeze drie kinderen eene ſterke *Dyarrhoea* voorafgegaan was, zoo hebben deeze mislukte Proeven my op de volgende gedagten gebragt; welke ik, zoo kort als mooglyk, hier nog zal mededeelen.

Ik denk, dat, door de aanhoudende prikkeling (*irritatie*) en vermeerderde *Motus periſtalticus*, een toevloed van vogten na de Inteſtina veroorzaakt is geworden; dat de Pokſtoffe toen nog circuleerende, na de huid, welke zig in dien tyd ſpasmodice zamen getrokken bevond, zig daar niet heeft kunnen ontlasten, en volgens Phyſiſche Wetten, waar de prikkeling het ſterkſte was, te weeten, in het centrum van 't lichaam, of de *Viſcera nobiliora*, zig heeft nedergezet, en aldaar Inflammatien, Gangræna en den dood heeft veroorzaakt; 't welk den Heer DOMINIC. COTUNNII, in zyn Werk, *de ſedibus Variolarum*, *Vien.* 1771, te regt aanmerkt by 't openen der Lyken gezien te hebben.

En het is niet vreemd, dat, door eene Methaſtaſis eener virulente materie, de lever, de long, en inteſtina, enz. aangetast worden, welke laatſte voornaamlyk, door dat ze zeer ſpoedig van haare natuurlyke ſlym, by eene langduurige Dyarrhoea, beroofd raaken, ligt geinflammeerd worden, en waarop eene Gangræna en de dood ſpoedig kunnen volgen. Van de verplaatzing der Ziekteſtof, zyn wy niet alleen in de Pokken, maar ook in andere Ziekten, ten vollen overtuigd; dierhalven zy my vergund dat ik uit beide, zoo wel de gelukkig geſlaagde, als mislukte, Proeven, deeze gevolgtrekking maake.

Dat zoo lang de Pokſtoffe of Etter circuleerende is, dezelve tot de Peripherie van het lichaam, zoo wel als elders, kan gebragt worden; dus begryp ik dat deeze fomentatie, door haare emollierende, ontſpannende en zagtprikkelende, vermogens, een Affluxus heeft veroorzaakt, en daar door de circuleerende Pokſtoffe na buiten is gelokt en gefixeerd geworden, ('t welk de 2de en voornaamlyk de 4de *Waarneeming* met haare Abſcesſen ten vollen bewyzen,) en vermits geene innerlyke deelen door eene Methaſtaſis aangedaan of bedorven waren, zoo moesten de Proeven gelukkig, of, in het tegenovergeſtelde geval, ongelukkig, uitvallen.

By het opſtellen deezer Proeven, welke met alle mooglyke oplettendheid gemaakt zyn, en welke ik hier mede aan het oordeel van deskundigen onderwerpe, hebbe ik

geen

geen andere bedoeling, dan het algemeene welzyn der Maatschappye te helpen bevorderen.

Breda, den 14 Nov. 1791.

WAARNEEMINGEN OVER DE EIGENLYK ZOGENAAMDE NEVELSTARREN. Door WILLIAM HERSCHELL, L. L. D. F. R. S.

(*Philosophical Transactions*, Vol. LXXXI, *for the Year* 1791. P. 1.)

In alle de Papieren van Dr. HERSCHELL, tot hiertoe uitgegeeven, wegens de Vaste Starren en de gesteltenis der Hemelen, heeft hy verondersteld, dat die Starren, welke doorgaans *Nevel-Starren* genaamd worden, in 't algemeen Verzamelingen van Starren zyn, op zulk een afstand van ons verwyderd, dat ze niet onderscheiden zigtbaar door ons kunnen beschouwd worden. Deeze veronderstelling was ongetwyfeld wel gegrond: naardemaal eene gewoone Telescoop eenige verschynzelen van dien aart in onderscheide Starren ontbondt, die zich Nevelagtig aan het bloote oog opdeeden: op dienzelfden voet voortgaande, mogt hy besluiten, dat beter Telescoopen eenige Starren-hoopen, die, door gewoone Telescoopen bezien, derzelver nevelagtigheid behielden, als onderscheide Starren zouden vertoonen: en hy bevondt dat zyne Telescoopen in staat waren om alle de *Nevel-Starren*, die hy, zints eenigen tyd, ontdekt hadt, in afzonderlyke Starren te ontbinden. Allengskens, nogthans, begon hy Voorwerpen te ontmoeten, die zyne sterkst vergrootende Telescoopen niet uit onderscheide Starren konden maaken: deeze noemde hy, niet weetende wat van dezelve te maaken, *Planetary Nebulæ* of *Planeet-Nevels*.

Het eerste gewag, 't welk wy van deeze zonderlinge Voorwerpen vinden, is in zyn Vertoog over de Gesteltenis der Hemelen, geplaatst in het LXXV Vol. *of the Philosophical Transactions*, *of* 1785. Zints dien tyd, heeft hy veele andere buitengewoone verschynzelen aan het Uitspanzel waargenomen, eenige aan deeze gelyk, andere van eene zeer verschillende natuur. Twee der voornaamste zullen wy hier overneemen.

Op den zestienden van October 1784 ontdekte hy „ Eene

„ Star van de 9de grootte, omringd met een melkagtigen „ Nevel van omtrent drie minuuten over 't kruis. Deeze „ Nevelagtigheid is zeer zwak, en een weinig uitgebreid, „ of ellipticaal; de uitgestrektheid niet verre zynde van den „ Meridaan, of een weinig van het Noorden na het Zuiden gaande. De hairige Nevel bedekt een kleine Star, „ omtrent een en een halve minuut ten Noorden van de „ Nevelagtige Star; andere Starren van gelyke grootte zyn „ geheel vry van dit verschynzel op te leveren."

Dit tekende de Heer HERSCHELL, ten tyde dat hy deeze Waarneeming deedt, als iets om in gedagten te houden, op: zyn tegenwoordig denkbeeld, des betreffende, na herhaalde proefneemingen, komt hier op neder. Dat de Nevelagtigheid zeker behoort tot de Star, in het middenpunt gelegen; de kleine Star, die voorkomt als met den Nevel overtoogen, heeft 'er, in tegendeel, geene gemeenschap altoos mede; eene Star zynde, die inkomt tusschen ons Planeetstelzel en de Nevelagtige Star, en daarom zich by dezelve vertoont, schoon mogelyk op een onmeetlyken afstand van dezelve gelegen.

Op den dertienden van November des Jaars 1790, ontdekte hy „ Een allerzeldzaamst Verschynzel! te weeten, „ een Star van omtrent de 8ste grootte, met een zwak „ lichtgeevenden Dampkring van eene ronde gedaante, en „ omtrent 3′ diameter. De Star staat volmaakt in 't middelpunt, en de Dampkring is zo dun, zwak, en overal „ zo gelyk, dat 'er geen vermoeden kan opryzen, dat dezelve uit Starren bestaat; en kan 'er geen twyfel vallen, „ wegens het blykbaar verband tusschen den Dampkring en „ de Star. Eene andere Star, niet veel minder in helderheid, en in 't zelfde veld met de bovengemelde, was „ geheel vry van dusdanig een vertoon te maaken."

Deeze soort van Starren, denkt Dr. HERSCHELL, mogen eigenlyk *Nevel-Starren* geheeten worden: naamlyk Starren omgeeven van een glinsterende vloeistoffe, verschillende van 't geen doorgaans licht genaamd wordt; en gevolglyk van eene natuur, ons geheel onbekend. Deeze lichtgeevende vloeistoffe, denkt hy, is niet zo weezenlyk verbonden met de Star in 't middenpunt, of dezelve kan zonder de Star bestaan; hy denkt verder, in verscheide uitgestrekte streeken daarvan ontdekt te hebben, in veele deelen der Hemelen, die, allengskens, by elkander in een vry naauwen omtrek zullen kunnen getrokken worden, en de *Planeet-Nevels* vormen: en dat de *Planeet-Nevels*, in een punt zamengebragt, een Vaste Star zullen vormen.

op-

OPHELDERENDE AANMERKINGEN OVER DE GEWOONTE EENIGER OOSTERSCHE VOLKEN, DAT DE VROUWEN ZICH MET HUNNE OVERLEDENE MANNEN LAATEN VERBRANDEN; EN VAN DE WETTEN DIT WREED GEBRUIK BETREFFENDE; EN IETS OVER GODSDIENSTIGE ZELFMOORDEN IN HET OOSTEN.

„ Bekend genoeg, uit veelvuldige Reisverhaalen van tochten door het Oosten, is de gewoonte, dat de „ Vrouwen zich op de Houtmyt hunner Mannen laaten „ verbranden; doch de oorſprong dier gewoonte is met „ veel duisterheids omgeeven; en de Wetten, des betreffende, zyn eerst onlangs te onzer kennisſe gekomen: „ ten opzigte van het een en ander troffen wy, in het „ Werk van den Heer CHARLES MOORE, M. A. *Rector of Coxon, and Vicar of Bougthon Blean Kent, and formerly Fellow of Trinity Collegie, Cambridge*, in den „ voorleden Jaare uitgegeven, het volgend verſlag aan, 't „ welk wy geſchikt oordeelden voor ons *Mengelwerk*. „ Dit Werk van den Heer MOORE, 't geen uit twee Deelen „ in 4to. beſtaat, onder den tytel van *A full Inquiry into the ſubject of Suicide*, wordt voor een meesterſtuk „ gehouden, en alles te behelzen wat omtrent dit Onderwerp in de volſte uitgeſtrektheid kan gezegd worden."

't Is eene welbekende waarheid, dat in de oudſte tyden, en onder Volken de duisternisſen van onkunde en barbaarschheid niet verre ontkomen, zeer verwarde begrippen, ſchoon eenige, plaats hadden, wegens het beſtaan naa den dood. Naardemaal deeze begrippen niet zeer vergeestlykt waren, was het geenzins te verwonderen, dat de denkbeelden, gevormd van het tooneel eens toekomenden beſtaans, geheel overeenſtemden met die huns tegenwoordigen leevens; en dat deeze zeer onkundige en weinig verlichte Volken geen verheevener begrippen konden hebben, van een toekomend leeven, dan als een ſtaat, waarin zy allen vermaak huns harten op aarde, in een veel grooter maate, en onafgebrooken genot, zouden ſmaaken. 't Was derhalven, zeer natuurlyk te begrypen, dat het geen zeer veel toegebragt hadt tot hun genoegen op aarde, 't zelfde moest doen in hun toekomend beſtaan.

Hieruit ontstondt eene algemeene Gewoonte onder alle onverlichte Volken, (en dezelve vindt men nog by alle, die in hun staat van onkunde en duisternis blyven,) om niet toe te laaten, dat hunne Vrienden na de andere Wereld verhuisden, onvergezeld van 't geen noodig was tot hun genoeglyk bestaan in deeze: van hier het verzorgen des overleden Vriends van Leeftocht, Kleederen en Wapenen, als mede van verscheidenerlei Dieren tot geryf in den nieuwen Staat.

Maar het denkbeeld werd verder voortgezet op 't zelfde beginzel, en men begreep, dat die Vrienden, die Bloedverwanten, die Huisgenooten, die 't meest bemind geweest waren by den Overledenen, en hun 't nuttigst op aarde, ook bekwaam zouden weezen, om, in een ander leeven, hunne dienstbetooningen voort te zetten, en tot zyn geluk mede te werken (*).

Hieruit volgde een verlangen en bereidvaardigheid, by de meeste gelegenheden, in de meeste Vrouwen, en begunstigde Slaaven, om vrywillig zich te berooven van dat leeven, 't welk nu nutloos op aarde geworden was, door het overlyden van hun Heer; doch 't geen hem van nut kon weezen, ter plaatze werwaards hy was heen gegaan.

Ter plaatze, waar zulks niet vrywillig geschiedde, werd het

(*) De Leer van de onsterflykheid der Ziele, verkeerd begreepen, heeft bykans by alle Volken, en door alle eeuwen heen, Vrouwen, Slaaven, Onderdaanen en Vrienden aangezet, om zich zelven te vermoorden, op dat zy het voorwerp van hunne hoogachting en liefde, in deeze Wereld, in de andere mogten ten dienst staan. Dus was het in de *West-Indiën* en onder de *Deenen*, dus is het nog in *Japan*, in *Macasser*, en op veele andere plaatzen. Deeze Gewoonten spruiten niet zo zeer rechtstreeks uit de Leer van de onsterflykheid der Ziele, als uit die van de verryzenisse des Lichaams; waaruit zy het gevolg getrokken hebben, dat, naa den dood, dezelfde Mensch dezelfde behoeften, dezelfde gevoelens, dezelfde driften, zal hebben. Uit dit oogpunt beschouwd, heeft de Leer van de onsterflykheid der Ziele eenen verbaazenden invloed op het Menschdom: naardemaal het denkbeeld eener enkele verandering van Woonstede meer binnen het bereik is van 't menschlyk verstand, en geschikter om het hart te streelen, dan het denkbeeld eener nieuwe wyziging: MONTESQUIEU *L'Esprit des Loix*. Vol. II. Liv. XXIV. Ch. XIX.

het doorgaans gevorderd en uitgevoerd door de gewoonte des Lands; en het gevolglyk een ſtoffe van ſchande en verwyt, niet gereed te zyn, om deeze laatſte ſchatting van eerbied en pligt te betaalen.

Uit dit beginzel mogen wy met eene zeer groote maate van waarſchynlykheid afleiden de gewoonte, dat de Vrouwen zich opofferen aan de Schimmen haarer Egtgenooten — eene opoffering, deels gewillig, deels gedwongen, by welke eene verſcheidenheid van plegtigheden ſtand grypt, overeenkomſtig met de onderſcheidene gevoelens en Godsdienſtige gebruiken der Volken, by welke deeze opoffering geſchiedt. De Offerande der *Indiaanen*, in die gevallen, was veel bepaalder dan by andere Volken, beſtaande in ééne Vrouw, zonder iets meer. Dit heeft men toe te ſchryven aan hunne Leer der Zielsverhuizing, welk het denkbeeld van dezelfde begeerten en behoeften in een volgend beſtaan uitſluit. In *Indie* werd het als een ſtuk van Godsdienst aangezien; en eer beſchouwd als een weldaad voor de Vrouw, die zich liet verbranden, dan als van eenig nut voor den overledenen.

Doch, 't zy deeze Gewoonte eerst in *Indie* ontſtondt, en van daar zich verſpreidde, 't zy de *Indiaanen* dezelve van andere Volken ontleenden, is, op zulk een afſtand van tyd, zo moeilyk als nutloos te bepaalen: zo is het ook gelegen met het tydperk, wanneer de gewoonte, om de Vrouwen te verbranden, in *Indie* eenen aanvang genomen hebbe. Nogthans is het vry klaar, dat zulk eene gewoonte geen ſtand kon grypen vóór dat de *Indiaanen* de zuiverheid van hun oud Geloof en Leere uit het oog verlooren hadden, en zeer verre vervallen waren van hunne beroemdheid wegens kennis en wysheid, of ten minſten vóór dat hunne *Bramins* die kennis misbruikten, om een onbehoorlyken invloed te verkrygen op de gemoederen der menigte. Het eerſte voorbeeld my bekend van eene Vrouw in *Indie*, die zich met haaren Man verbrandde, is dat der Vrouwe van CETEUS, omtrent twee duizend Jaaren geleden; doch daarby wordt aangetekend, dat het, ten dien dage, geſchiedde, volgens eene zeer oude Gewoonte, of Wet, diens Lands.

't Geval droeg zich, volgens het verhaal, in deezer voege toe. 'Er ontſtondt tusſchen de twee Vrouwen van een *Indiaanſchen* Officier, CETEUS geheeten, in den ſlag ge-

gesneuveld, (*) een hevigen twist wie van beiden het onderscheidend voorregt zou genieten, om op de Houtmyt haars Egtgenoots verbrand te worden. De eene bragt haar vroegere Huwelyksliefde in 't midden, de ander wierp de zwangerheid haarer Mededingster tegen, en dat zy, overeenkomstig met de Wetten, haar kind, nevens zich zelven, niet mogt verdoen. De reden, door de jongste der Vrouwen bygebragt, woog over, en de oudste vertrok met alle kentekenen van kleinmoedigheid en vertwyfeldheid, als of zy zich schuldig gemaakt hadt aan eenig groot misdryf. Maar de andere, vrolyk over de behaalde zegepraal, naderde de Houtmyt, omkranst met bloemen en gedoscht in Bruidsgewaad. Zy werd geleid door haare naaste Bloedverwanten, die Lofzangen tot eer haarer deugden aanhieven. Hierop verdeelde zy de cieraaden haarer kleeding, die zeer ryk en met veel Edelgesteente bezet was, onder den kring haarer omringende Vriendinnen. Het laatst vaarwel gezegd hebbende, werd zy door haar eigen Broeder op den Houtstapel gebragt, en eindigde, in dier voege, heldhaftig haar leeven onder de toejuichingen eener ontelbaare menigte aanschouweren. Al het Krygsvolk trok driemaalen, in volle Wapenrusting, rondsom de Houtmyt, terwyl de brandstoffen aangingen, en zy, het Lyk haars overleden Mans omhelzende, betoonde geen vrees of schrik op het aannaderen der vlammen. Zy verwekte het medelyden van eenige Toekykers; terwyl anderen zich niet genoeg dagten te kunnen uitlaaten in den lof haarer kloekmoedigheid; doch eenigen der *Grieken*, daar tegenwoordig, versmaadden dit Bedryf als barbaarsch en ontmenscht.

De Wetten deezer zonderlinge Gewoonte vermeldende, gaat de Heere MOORE voort. In den Jaare MDCCLXXIII kwam, op 't verzoek en de aanmoediging van den Heer HASTINGS, een aantal van geleerde *Braminen* zamen op het Fort *William*, in *Bengale*, om een Wetboek op te stellen, uit het geen zy konden verzamelen van hunne oude Wetten. Zy voltooiden 't zelve in den Jaare

(*) Deeze stryd viel voor tusschen ANTIGONUS en EUMENES, naby de *Tigris*, en eenigen tyd naa den dood van ALEXANDER DEN GROOTEN; en het volgend verhaal is het hoofdzaaklyke van 't geen wy aantreffen by DIODORUS SIC. Lib. XIX.

re MDCCLXXV, en zetten het, uit het oorspronglyke *Shancrit*, in de *Persische* taal over. De Generaal HASTINGS beval de Vertaaling uit het *Persisch* aan den Heer HALHED; 't Werk werd afgedaan, en te Londen, in 't Jaar MDCCLXXVII, gedrukt, onder den tytel: *A Code of Gentoo Laws, or Ordinations of the Pundits.* (*) De oudheid deezer Wetten klimt zeer hoog op, en kan met geene zekerheid bepaald worden. In het XXste Hoofdstuk. *Over 't geen de Vrouwen betreft*, luidt de plaats, van de verbranding spreekende, „Het voegt eene Vrouwe, naa den dood „ haars Egtgenoots, zich in 't vuur met zyn Lyk te ver- „ branden. Elke Vrouw, die zich dus laat verbranden, „ zal in het Paradys met haaren Egtgenoot blyven eene „ menigte van Jaaren. Kan zy niet tot verbranden beslui- „ ten, dan moet zy eene onschendbaare kuischheid bewaa- „ ren; blyft zy altoos kuisch, dan gaat zy na het Para- „ dys; bewaart zy haare kuischheid niet, zy gaat na de „ Hel." Dit schynt de oorspronglyke Wet, volgens welke het verbranden niet geheel gedwongen geschiedt, en ook niet geheel vrywillig. *Het voegt eene Vrouw*, dit wil zeggen, het is eene daad, haar passende, en aan welker volbrenging eene groote belooning gehegt is; maar, indien vrouwlyke zwakheid en beschroomdheid zo zeer de overhand hebben, dat eene Vrouwe niet verbrand konne worden, kan men het egter niet met stilzwygen voorby treeden; zy moet dan eene andere voorwaarde volbrengen, om geregtigd te weezen tot een toekomend geluk; zy *moet eene onbevlekte kuischheid bewaaren.* Dit schynt de eenigste voorwaarde te zyn, ingevalle van weigering; en deeze volbragt wordende, hadt de in 't leeven blyvende Vrouw geen vrees te hebben, dat het haar Character iets in 't minste zou bevlekken.

Volgens HOLWELL en HALHED heeft men deeze eenvoudigheid der oude Wet met verscheide byvoegzelen, in laateren tyd, vermeerderd. 'Er is bepaald, dat eene zwangere Vrouw niet kan verbrand worden: dewyl zy geen regt heeft om den dood haars kinds aan den haaren te hegten; zy zal desgelyks de verbranding niet ondergaan, indien de Man op een grooten afstand van zyne Vrouwe gestorven is, of zy moest van hem kunnen krygen zyn Tulband of Gordel,

(*) *Pundits* zyn *Gentoo* Regtsgeleerden, of geleerde *Braminen*, die alleen de *Shancrit* taal verstaan.

del, om dien op de Houtmyt te brengen; de eerste keuze om verbrand te mogen worden, komt aan de eerste Vrouwe toe, (want by de *Indiaanen* is de veelwyvery in zwang) by dier weigering, komt de keuze aan de tweede: het antwoord moet in vier en twintig uuren, en niet eerder, gegeeven worden; op dat men geen voordeel trekke van de eerste vlaagen der droefenisse: de keuze ééns gedaan zynde van verbranden of altoosduurende kuischheid, kan men niet weder te rugge. Zomtyds weigert de eerste Vrouw, en de tweede ondergaat de verbranding; op andere tyden weigeren zy het beiden; het ergste gevolg deezer weigeringe is, heden ten dage, dat zy onder het schandelyk verwyt liggen, van in gebreke te blyven omtrent hunne eigene eer en zuivering, en van het geluk hunner Familie niet te bevorderen. —— 't Gebeurt menigwerf, dat, indien de eerste Vrouwe kinderloos is, en de tweede kinderen heeft, de laatste eisch maakt op de verbranding boven de eerste; ten einde zulks gelegenheid schenke tot het bevorderen van haare Kinderen: want zodanige Kinderen worden edeler gerekend, en ten Huwelyk verzogt door de ryksten en aanzienlyksten van hun Rang, en staan den meesten kans om in een hooger Rang te worden aangenomen.

't Gaat vast, dat de *Braminen* zich alle moeite geeven, om de Vrouwen (waarom zy dus handelen, weeten zy zelve best,) de hoogste denkbeelden van roem en eere in te boezemen, te behaalen door de vrywillige Opoffering; dat zy deeze vroegtyds leeren zulk eene gelegenheid van sterven aan te grypen, als een byzondere zegen, die haar onmiddelyk zal overvoeren in de hoogste *Boboons*, of Spheeren van zuivering, zonder door tusschen beide komende te moeten heen gaan. (*) In deezer voege, door haare Priesters,

(*) „ De *Braminen* tellen veertien (HOLWELL zegt vyftien) *Boboons* of Spheeren; zeven beneden en zeven boven de Aarde, „ (die ook een der Spheeren uitmaakt.) De zeven beneden de „ Aarde zyn bewoond door Serpenten, de zes boven de Aarde „ zyn zo veele Paradysen, tot het ontvangen der zodanigen, „ die verdienen van de beneden Aarde verheeven te worden. De „ hoogste van alle de Spheeren wordt *Suttee* genaamd, en is de „ verblyfplaats van BRIHMA, en diens byzondere Gunstelingen. „ Dit is de verblyfplaats, bestemd voor de Mannen, die nooit „ eene valschheid gesprooken hebben, en voor Vrouwen die vrywillig zich nevens haare Egtgenooten lieten verbranden. HALHED's, *Preface to Code of Gentoo Laws*."

ters, van de vroegste Jaaren af, opgetoogen in het geestdryvend begrip, van eenen dood zo voordeelig en eerlyk voor zichzelven en haare gezinnen, is het niet te bevreemden, dat zo veele *Indiaansche* Vrouwen, van onheuchelyke tyden af, hartlyk begeerd en kloekmoedig ondergaan hebben deeze vuurproeve, en tot deezen dag daarin volharden. Een *Christen* Martelaar kan geen meer vertrouwen hebben op zyn Geloof en op zyn GOD, als hy eene ongevillige Opoffering van zich zelven doet op den Houtstapel, dan eene *Indiaansche* Vrouw vertrouwt op dat beginzel haars Aanhangs, 't welk haar bemoedigt om *vrywillig* deezen geweldigen en pynlyken dood te lyden. Bygeloof en Geestdryvery kunnen in meer verlichte Landen zeer verre gaan, en zelfs tot de overgave des leevens, als Opvoeding, Volksvooroordeel of Godsdienstige Geestdrift mede werken. Laat dan de *Europische* Juffrouw, die het mogelyk dunkt haar overleden Egtgenoot te kunnen overleeven, geen te haastig eene veroordeeling vellen over het gedrag van haare *Gentoo-Zuster*: enkel om dat de laatste zorgvuldig is om haare daaden met haare beginzelen te doen overeenstemmen.

In *Banaris*, waar men eene soort van *Gentoo-Universiteit* vindt, aan de oevers van de *Ganges*, zeer beroemd wegens de heiligheid van derzelver Leden, is nog een School van oude *Braminen* of *Gymnosophisten*, die zich op de *Shancrit*, of Heilige taal, voor de oudste in het *Oosten* gehouden, toeleggen. Zy verklaaren (doch alleen by hunne Ingewyden,) dat de Afgodsbeelden enkel ingevoerd zyn om de aandagt des Gemeens, door zigtbaare gedaanten, zynde alleen zinnebeelden van de Oppergodheid, te trekken. Nogthans zetten zy, om verscheidene redenen, het gros des Volks aan om de hoogste aanbidding te betoonen, aan die gedrogtlyke Beeldtenissen, (*) en dringen op het toebrengen van de onderscheidenste eerbetooning, om hun leeven voor de Beelden hunner Goden op te offeren. Ingevolge hiervan bukt meenig een Godsdienstig Geestdryver, op zekere Feestdagen, zich in het stof op de aanna-

de-

(*) Veele Secten der *Gentoos* doen zich zelven de grootste lichaamssmerten aan, en wyen zich den dood toe met de hevigste folteringen, ter eere van hun Godsdienst en Wetten. Getuigen de *Baniaanen* en anderen.

dering van den Afgod *Jaggernaut* (*), en smeekt, met uitgebreide armen, „ dat het *Jaggernaut* behaage, te „ gedoogen, dat hy in stukken vermorseld moge worden „ onder de raderen van zyn Wagen!" Indien het gebeure, dat iemand dus gedood worde, verbrandt men zyn Lichaam, en bewaart zyne assche als een heilig overblyfzel. Maar deeze diepvernederende aanbidding van hunne Afgoden, zelfs tot het pleegen van Zelfmoord voor derzelver ingebeelde Eer, is, by een gereeden overgang, door middel van Godsdienstigen invloed en bygeloof, genoeg om dezelve van den Afgod tot den Opperpriester te doen overgaan. Want TAVERNIER verhaalt (volgens de aantekening van VOLTAIRE) „ hoe hy ooggetuigen was te *Agra*, een der Hoofd-„ steden van *Indie*, dat, wanneer 'er een groot Bramin stierf, „ een Koopman, die langen tyd als zyn Leerling onder hem „ zich geoefend hadt, aan de *Hollandsche* Factory kwam, „ om zyn Rekening te sluiten, dewyl hy besloten hadt, „ zyn grooten Meester in de andere Wereld te volgen: en „ ingevolge hiervan zich dood hongerde, ondanks alle „ middelen, die men aanwendde om hem van dit zinneloos „ voorneemen af te brengen."

Guilacara, eene vermaarde Stad op de *Indische* Grenzen, is byzonder wegens een Jubel-Feest, 't welk 'er om de twaalf Jaaren gevierd wordt. Op den morgen van den Feestdag beklimt de *Raja* van de Stad, die Vorst en Opperpriester teffens is, een opgeslaagen Theater, en, zich naakt uitgekleed hebbende, wordt hy door zyne Dienaaren gewasschen. Hierop doet hy een Redenvoering voor het Volk; hun zeggende, dat hy zichzelven als een vrywillig Offer aan de Goden zal offeren. Het Volk heft een lofgalm aan, als de *Raja* een scherp mes neemt, en stukjes van zyn vleesch afsnydt, die den Afgoden aanbiedt, en de Pleg-

(*) Zie HOLWELL's *Account of Gentoo Fasts and Festivals*: VOLTAIRE *State of Nations* (*from* TRAVERNIER,) en *Collier's General Dictionary, at the Word* Narsinga, *now Bisnager*, en de Schryvers door hem aangehaald. *Jaggernaut* is dezelfde met *Bistnou* of *Vistnou*. Men wil dat zyn Hoofdtempel in het Landschap *Orixa* gevonden, en door vyf honderd Priesters bediend, wordt. De Beeldtenis, die men 's Jaarlyks in een ommegang ronddraagt, is een onregelmaatige pyramiedswyze zwarte Steen, tusschen de vier en vyf honderd ponden zwaar: twee schoone Diamanten, digt aan 't boven einde, verbeelden de oogen; de neus en mond worden door roode vermilioen-streepen aangeduid.

Plegtigheid eindigt met zich zelven den hals af te snyden. —— Hoe verschriklyk deeze Plegtigheid ons ook moge voorkomen, treft men andere nog verschriklyker in dit zelfde Landschap aan. Eenige Overgodsdienstigen, in deezen oord, gaan met elkander, om de beroemdste Tempels te bezoeken; en voor de Altaaren staande, snyden zy hun vleesch by stukjes af, onder het uitboezemen deezer woorden, „ Zo kwel ik my zelven voor de zaak van „ myn God!" Wanneer zy de pyn niet langer kunnen uitharden, zeggen zy, „ Uit Liefde tot u, o myn God, „ offer ik my zelven tot eene aangenaame Offerande!" waarop zy zich zelven doorsteeken. Onmiddelyk daarop worden hunne Lichaamen verbrand. Deeze kostbaare asfche wordt door de Priesters, tot een hoogen prys, aan het bedroogen Volk verkogt, dat dezelve aanmerkt als een behoedmiddel tegen alle soorten van kwaalen (*).

Ten opzigte van deezen *Asiatischen* Zelfmoord, mogen wy eene algemeene aanmerking maaken; dat het altoos pryswaardig moet gerekend worden uit beginzel te handelen, schoon men bevindt dat dit beginzel eene groove dwaaling zy. Want welke reden *wy* ook hebben mogen om deeze of dusdanige Grondbeginzelen der *Indiaansche* Wysbegeerte te veroordeelen, hebben wy, nogthans, geene vryheid om de zodanigen te beschuldigen, wier leeven met hun geloof overeenstemt. Schoon, derhalven, heden ten dage, eene *Indiaansche* Vrouw zich met haaren Man laat verbranden, en eene oude afgeleefde *Gentoo*, aan de oevers van de *Ganges* nedergelegd worde, en een *Japanneeser* zich verdrinke ter eere van *Amida*, kan 'er meer loflyks dan laakenswaardig in zulk een bedryf weezen. —— Maar men bédenke hier by, dat welk eene vergoelyking men ook geeve aan die bedryven van den *Asiatischen Heiden*, de meer verlichte *Europeaan* geen gebruik konne maaken van zulk eene toegeeflykheid, om zich ooit van het leeven te berooven, zonder zich ten hoogsten laakbaar en strafwaardig aan te stellen; en dat, in beide de gevallen, om dezelfde reden: dat 'er *eene Bestaanbaarheid moet weezen tusschen Beginzel en Bedryf.*

(*) *Religious Ceremonies*, &c. p. 68. *Under Provinces of Carnate* &c.

BERIGT VAN HET LANDVERBLYF EN HUISLYK LEEVEN DES GROOTEN GENERAALS GEORGE WASHINGTON, EN ZYN VERLAATEN VAN 'T ZELVE OM HET VOORZITTERSCHAP DER VEREENIGDE STAATEN VAN AMERICA TE BEKLEEDEN.

„ De Heer BRISSOT, door de *Vereenigde Staaten van* „ *America* reizende, geeft van het Landverblyf „ van den *Americaanfchen* CINCINNATUS, den Gene„ raal WASHINGTON, en diens Huislyk leven, 't volgend „ merkwaardig berigt; 't welk blykt gefchreeven te zyn „ vóór dat die onvergelyklyk groote Man, tot het Voor„ zitterfchap verkoozen werd by de Staaten, die, aan „ zyn beleid en dapperheid, eene lang betwiste Onafhan„ gelykheid, grootendeels, hebben dank te weeten. Dit „ zal, gepaard met een berigt van zyn overgang uit het „ Land- tot het Staatsmans leeven, geen onbehaagelyk „ ftukje, zo wy vertrouwen, voor onze Leezers uit„ maaken."

* * * *

Op het oogenblik dat ik te *Alexandria* kwam, brandde ik van ongeduld om na *Mount Vernon*, het fchoone Landverblyf des Generaals WASHINGTON, twaalf mylen laager de Rivier af gelegen, te trekken.

Derwaards reizende gaat men door veel bosch; en twee hoogten overgetrokken zynde, ontdekt men het Huis, 't welk fraai is, fchoon eenvoudig en bevallig van ligging. Voor 't zelve ontmoet men een nette laan; aan de eene zyde zyn Stallingen voor de Paarden en 't Vee; aan de andere zyde een Oranjerie, en Gebouwen, waarin de Negers werken. Op een foort van voorplein wordt veelerlei Gevogelte gehouden. Het Huis ziet op de Rivier *Potowmac*, en heeft een allerheerlykst uitzigt. Aan den kant na die Rivier heeft het een breeden en hoogen overwelfden gang. Het Huis is wel aangelegd en vol gemakken: en van buiten bedekt met eene foort van vernis, 't welk het Gebouw bykans ondoordringbaar voor den regen maakt.

't Was avond wanneer de Generaal WASHINGTON t'huis kwam, vermoeid van een reis door zyne Landgoederen, waar hy een nieuwen weg aanlag. Menigmaal heeft men hem by CINCINNATUS vergeleeken, en die vergelyking is zeer

zeer juist. De Wereldwyd-beroemde Veldheer is tegenwoordig niet meer dan een Landbouwer, ſteeds bezig met het beſtuur van zyn Landgoed, met het verbeteren zyner Gronden, en het bouwen van Schuuren. Hy toonde my een nog onvoltooide, een groot gevaarte, omtrent honderd voeten lang en nog meer voeten breed, geſchikt om Koorn en andere Veldgewasſen te bergen. Rondsom dezelve zyn Stallen voor 't Vee, Paarden, en Ezels; de voortzetting van welk laatst geſlacht, in dit Land onbekend, hy tragt te bevorderen. Het plan des Gebouws is met zo veel oordeels ontworpen, dat een man, zonder eenig gevaar, de Ruiven in korten tyd met Hooi en ander leevensonderhoud voor de Beesten kan vullen. —— De Generaal verhaalde my dit gebouwd te hebben, naar een ontwerp, hem overgezonden door den beroemden *Engelſchen* Landbouwer ARTHUR YOUNG; doch waarin hy verſcheide veranderingen gemaakt had. Het Gebouw is van gebakken ſteen, daar vervaardigd, en elk gedeelte van 't zelve, uitgezonderd de dakſpanten en dekdeelen, welke hy, uit gebrek aan tyd, hadt moeten koopen, was op zyn eigen Landgoederen gegroeid. Het kostte hem niet boven de drie honderd Ponden. In *Frankryk* zou het meer dan 80,000 Livres [3,333 Ponden] gekost hebben. Het vervaardigen van zulke voorraadplaatzen was wat nieuws in *Virginie*.

Zyne Paarden, Ezels en Muilezels weidden in de omliggende velden. Hy berigtte ons ten oogmerke te hebben, om in zyn Land een voorbeeld te geeven van kunstweidlanden, zo zeldzaam in 't zelve, en nogthans zo noodzaaklyk: dewyl het Vee dikwyls in den Winter gebrek aan voeder heeft. —— Hy hadt een ſchoone Paarden-Stoetery, 't welk het ras van goede Paarden in 't land kan doen in ſtand blyven, en toonde ons twee fyne Ezels, van *Malta* en *Spanje* afkomſtig.

Zyn drie honderd Negers leefden in houten huizen, verſtrooid over zyn Landgoed, 't welk hier omtrent tien duizend *Acres* beſlaat. —— De Colonel HUMPREYS, die by hem als Secretaris woont, verzekerde my, dat WASHINGTON's Landgoederen, op onderſcheide plaatzen gelegen, meer dan tweemaal honderd duizend *Acres* bedraagen. —— De Generaal hadt uit *Engeland* een door en door kundig Landbouwer met diens Huisgezin laaten overkomen, en deezen aan 't hoofd der verrigtingen des Landbouws geſteld.

Al-

Alles in het Huis van WASHINGTON is eenvoudig. —— Zyne Tafel was wel voorzien; doch zonder iets dat naar pragt geleek. Mevrouw WASHINGTON houdt het oog op alles, wat het Huishouden betreft, geslagen, en voegt, by de hoedanigheden van eene uitsteekende Landman's Vrouwe, die eenvoudige deftigheid, welke past aan eene Vrouwe, wier Egtgenoot den hoogsten stand bekleed heeft. Met dit alles paart zy die zagtaartigheid en oplettenheid voor vreemdelingen, welke Gastvryheid zo aangenaam maakt. Dezelfde hoedanigheden bezit haare beminnelyke Nigt, wier gezondheid, ongelukkig, zeer wankel is.

Gy hebt gehoord dat ik den Heer CHASTILLUX berispte, dat hy te veel vernufts betoond hadt in het Portrait van dien Generaal gegeeven. Een gekunsteld Portrait van een ongekunsteld Man loopt geheel buiten het character. De goedhartigheid des Generaals straalt uit zyne oogen. Zy hebben niet langer dat vuur, 't welk zyne Officieren daarin bespeurden, toen hy aan de spitze zyns Legers stondt; doch onder het onderhoud klaaren zy op. In 's Mans gelaad zyn geene sterk spreekende trekken, te welker oorzaake het moeilyk valt hem te treffen: waarom ook weinige der van hem gemaakte Afbeeldzels gelyken. —— Alle zyne antwoorden ontdekken Gezond Verstand, eene uitsteekende maate van Voorzigtigheid, en een groot Wantrouwen op zich zelven; doch teffens eene onveranderlyke Standvastigheid, als hy eenmaal eene zyde gekoozen heeft. Zyne Zedigheid kan niet nalaaten eenen Fransman hoogst te verwonderen. Hy spreekt van den *Americaanschen* Oorlog als of hy 'er het beleid niet over gevoerd hebbe; en van zyne Overwinningen, met eene bedaardheid, waar mede geen vreemdeling dezelve kan vermelden. Ik zag hem nimmer in drift gloeijen, of afwyken van die Bedaardheid hem zo natuurlyk eigen, dan wanneer hy zich over den tegenwoordigen toestand van *America* uitliet. De verdeeldheden, welke [toen] in zyn Vaderland plaats, greepen verscheurden zyne Ziel. Hy voelt de noodzaaklykheid om alle de Vrienden der Vryheid rondsom een middelpunt zamen te brengen, en om klem aan het Staatsbestuur by te zetten. Nog is hy gereed om die rust, welke zyn Geluk uitmaakt, aan zyn Vaderland op te offeren. „ Geluk," zeide hy onder anderen tegen my, „ Geluk bestaat niet in Grootheid, en is in het gewoel des Leevens niet te zoeken!" Deeze Wysgeer was dermaate doordrongen van de waarheid dier stellinge, dat hy, van het oogenblik dat hy zich

het

het gewoel der Wereld op zyne Landgoederen onttrok, alle Staatkundige verbintenisfen afbrak, en afstand deedt van alle Bedieningen in het Staatsbestuur.

Nogthans, ondanks zulk een Afstand, zulk eene Belangloosheid, zulk eene Nederigheid, heeft deeze hoogst bewonderenswaardige Man, Vyanden! Men heeft hem, in de Nieuwspapieren, schandvlekken zoeken aan te wryven; hem beschuldigd van Staatzugt, van snoode Bedoelingen; terwyl zyn geheele Leeven, terwyl gansch *America*, kan getuigen van zyne Belangloosheid en de Regtheid zyns gedrags. *Virginia* is misschien het éénig Landschap, waarin hy Vyanden heeft; want nergens, buiten 't zelve, heb ik zyn Naam anders dan met diep Ontzag hooren noemen, gemengd met Toegenegenheid en Dankërkentenisse. Gy zoudt u verbeelden, dat de *Americaanen* van hunnen Vader spraken. —— Het zou misschien geheel verkeerd weezen WASHINGTON met de vermaardste Oorlogshelden te vergelyken; maar hy is het Toonbeeld van eenen Gemeenebestgezinden; hy bezit 'er alle hoedanigheden, alle deugden, van.

WASHINGTON sprak met my van den Heer LA FAIJETTE, met tederheid. Hy merkte hem aan als zyn Zoon; hy zag met vreugde, schoon gemengd met kommer, welk een rol deeze Heer stondt te speelen in de Omwenteling toen in *Frankryk* beginnende. —— Over den uitslag dier Omwenteling hadt hy zyne twyfelingen. Hy kende, aan den eenen kant, de drift der *Franschen* om in uitersten te loopen; hy kende, aan den anderen kant, hunne verregaande zugt voor hun oude Ryksbestuur en Monarchy: dat men deeze ongeschonden zou kunnen laaten, en eene Omwenteling daar stellen, dagt hem belachlyk.

Naa omtrent drie dagen ten huize van dien beroemden Man doorgebragt te hebben, die my met beleefdheden overlaadde, en my veel onderregtings gaf, zo ten opzigte van den jongst gevoerden Oorlog als den tegenwoordigen Toestand der *Vereenigde Staaten van America*, keerde ik, met wederzin, na *Alexandria*.

Dus verre de Heer BRISSOT. —— Met welk een oog de Inwoonders dier Landstreeke, waar deeze Heer dien Vader zyns Vaderlands aantrof, zyn vertrek aanschouwde, toen hy het Landverblyf verliet om het Voorzitterschap te bekleeden by de *Vereenigde Staaten van America*, blykt uit het Vertoog, waar mede de Inwoonders van *Alexandria*

hem, te dier gelegenheid, aanfpraken. 't Zelve is van deezen korten, maar treffenden, inhoud.

„ Myn Heer! Wederom vordert het Vaderland uwe
„ zorg, gehoorzaam aan deszelfs wenfchen, niet bedugt
„ op uw eigen rust en gemak, zien wy u andermaal gereed
„ om het gezegend Landleeven vaarwel te zeggen; en dit
„ in een tydperk des leevens, wanneer de ftem der Natuure
„ zelve eene voorkeuze van rust fchynt te wettigen.

„ Niet om uwen roem als een Krygsheld te verheffen —
„ niet om onzen dank uit te ftorten voor uwe gedaane
„ Dienften — niet om de regtmaatigheid te erkennen van
„ de onvoorbeeldlyke Eer, U opgedraagen door de vry-
„ willige en algemeene ftem van drie millioenen vrye Lie-
„ den, in uwe verkiezing tot de eerfte post in 't Staatsbe-
„ ftuur —— niet om de Vaderlandsliefde, welke uw ge-
„ drag ter regelmaat ftrekt, te bewonderen —— vervoe-
„ gen zich uwe Buuren en Vrienden tot U. —— Aanfpoo-
„ ringen, min fchitterend, maar tederder, dryven ons
„ aan. —— De eerfte en beste der Burgeren moet ons ver-
„ laaten! Ouden moeten hun Cieraad! onze Jeugd haar
„ Voorbeeld! onze Landbouw zyn Verbeteraar! onze Han-
„ del zyn Vriend! onze opkomende Academie haaren Be-
„ fchermer! onze Armen hunnen Weldoener! en binnen-
„ landfche Vaart op de *Potomac*, (eene zaak vol van de
„ uitgeftrektfte nuttigheid, en reeds door uwe onvermoeide
„ poogingen deels in trein gebragt,) haar Invoerder en
„ Bevorderaar! verliezen.

„ Vaar wel!... Gaa... en maak een groot Volk geluk-
„ kig — een Volk, 't geen dubbel dankbaar zal weezen,
„ als het deeze nieuwe opoffering voor deszelfs belangen
„ befchouwt!

„ Aan dat Weezen, 't welk, naar zynen wil, vast en los
„ maakt, beveelen wy U. Mogt het, naa de volvoering
„ van de allergewigtigfte bezigheid, waar toe gy wordt
„ opgeroepen, ons den besten der Mannen, den meest
„ bemindften Medeburger, wedergeeven!"

Op deeze Aanfpraak door den Heer DENNIS RAMSAY, Major, uit naam der Ingezetenen van *Alexandria* gedaan, en overgeleverd op den zestienden van Grasmaand des Jaars MDCCLXXXIX, gaf de Heer WASHINGTON 't volgend nadruklyk, en hem zo zeer kenfchetzend, Antwoord.

„ Schoon ik het niet behoef te verbergen, kan ik nog-
„ thans niet befchryven, welke fmertlyke gewaarwordin-

„ gen

„ gen ik gevoelde toen ik gedrongen werd eene keuze te „ doen, om het Voorzitterschap in de *Vereenigde Staaten* „ aan te neemen, of van de hand te wyzen. De eenpaa- „ righeid der Verkiezing, het Gevoelen myner Vrienden, „ my uit verscheide Oorden van *Europa*, zo wel als uit „ *America*, medegedeeld; de blykbaare wensch der zodani- „ gen, die niet geheel voldaan waren over de Staatsgestel- „ tenisse in de tegenwoordige gedaante, en de brandende „ Begeerte van myn kant, om een Werktuig te mogen „ weezen tot het bevorderen van de goedwilligheid myner „ Landsgenooten jegens elkander —— hebben my tot het „ aanvaarden van die post overgehaald.

„ Zy die my best kennen, (en gy, myne Medeburgers! „ gy behoort, uit hoofde van uwen stand, tot dat getal,) „ weeten beter dan iemand anders, dat myne zugt tot een „ afgezonderd Leeven zo groot is, dat geen tydlyk belang „ buiten eene overtuiging van Pligt, my zou hebben kun- „ nen beweegen om afstand te doen van myn eens geno- „ men besluit, *om nimmer eenig deel te neemen in het be- „ stuur van Staatszaaken!* Want welke mogelyke voordee- „ len kan ik in myne jaaren, en in myne omstandigheden, „ my voorstellen, om my weder te begeeven op den on- „ gestuimen en wisselvalligen Oceaan des openbaaren Lee- „ vens! —— Ik voel geene noodzaaklykheid om openlyke „ verklaaringen te doen te uwer overtuiging, myne Hee- „ ren! van myne verknogtheid aan u, en deelneeming in „ uwe belangen. Het geheele beloop myns leevens ligt „ voor uwe oogen bloot, en myne voorgaande Daaden „ moeten, veeleer dan myne tegenwoordige Betuigingen, „ tot waarborg van myn Gedrag in het toekomende „ strekken.

„ Intusschen bedank ik u op 't hartlykst voor de betui- „ gingen in uwe Afscheids-Aanspraak. —— 't Is waar, „ juist naa dat ik vaarwel gezegd heb aan myne Huislyke „ Betrekkingen, is deeze tedere proeve van uwe Vriend- „ schap maar al te zeer geschikt, om myne aandoeningen „ op nieuw en sterker te roeren, en myn leedweezen over „ het verlaaten der genietingen des Amptloozen Leevens „ te vergrooten.

„ Niets blyft 'er voor my over, dan my zelven en u „ aan te beveelen aan de Bescherming van dat Goedgunstig „ Weezen, 't geen ons, in eene voorige gelegenheid, „ gelukkig weder zamen bragt, naa eene lange en droeve „ scheiding. —— Misschien zal die zelfde goede Voor-

„ zienigheid ons hetzelfde hartroerend geluk weder schen-
„ ken.

„ Maar —— myne Medeburgers! —— woorden ont-
„ breeken my. Onuitspreekbaare aandoeningen moeten
„ overgelaaten worden aan een meer beduidend stilzwy-
„ gen: terwyl ik u, met een van leedweezen kloppend
„ hart, u allen, myne genegene Vrienden, en goede Na-
„ buuren, Vaarwel! —— zeg (*)".

In de woorden en daaden van groote Mannen doet zich eene verrukkende eenpaarigheid op; laaten wy, ter bevestiging hiervan, het oog slaan op WASHINGTON, *daar hy* den grooten stap deedt tegen welken hy met zo veel *zorgs* hadt opgezien. De vereerende staatlykheden, die zyne Inhuldiging tot Voorzitter te *New-York* vergezelden, de Godsdienstverrigtingen en Vreugdebetooningen te dier gelegenheid, zyn uit de Dagpapieren van dien tyd bekend; als mede, dat hy, in dit geval, even als in voorgaande, weigerde eenige geldbelooning voor zyne diensten, den Vaderlande beweezen, te ontvangen: en schoon zyne Aanspraak, toen gedaan, ook bekender moge weezen, dan het Afscheid der Burgeren van *Alexandria*, en zyn Antwoord daarop hier boven opgegeeven, kunnen wy niet nalaaten dezelve hier te plaatzen, als zeer characterschetzend en vol van die edele gevoelens, welker herhaaling en inscherping niet te wraaken is. Hoort den Godsdienstigen Staatsman, en weest overtuigd dat Staatkunde met Godsdienst, met Braafheid, bestaan kan — dat dezelve anders dien naam niet mag voeren; maar met eenigen anderen, en den slegtsten dien men met mogelykheid bedenken kan, mag bestempeld worden......

Medeleden van den Raad! en van het Huis der Volksvertegenwoordigers!

„ Onder de Lotgevallen in dit wisselbeurtig leeven, kon
„ geene gebeurtenis my met grooter kommer vervullen,
„ dan die, waarvan, op uw bevel, de bekendmaaking my
„ werd toegezonden, en welke ik ontving op den veer-
„ tienden van deeze Maand (†).

„ Aan den eenen kant, word ik opgeroepen door myn
„ Va-

(*) *Universal Magaz.* Vol. XXXVI. p. 101.

(†) De Voorzitter deedt deeze Aanspraak op den 30 April 1789.

„ Vaderland, welks ſtem ik nooit dan met eerbied en „ liefde kan hooren, uit een verblyf, 't geen ik met de „ hartlykſte voorkeuze gekoozen had, met de ſtreelende „ hoope en het onveranderlyk beſluit, dat het my ter „ vryplaats zou ſtrekken in myne afneemende Jaaren, „ een verblyf, 't welk my elken dag zo wel noodzaak- „ lyker als dierbaarder geworden was, daar zich heb- „ belykheid by neiging voegde, en, uit hoofde van de „ veelvuldige zwakheden ten opzigte van den ſtaat my- „ ner Gezondheid. —— Aan den anderen kant, kan „ de grootheid en moeilykheid van de Post, tot welke „ de ſtem myns Vaderlands my riep, genoegzaam zyn- „ de om den wysſten en ervaarendſten van deszelfs Bur- „ geren op te wekken tot een onderzoek vol wantrou- „ wen aan zyne bekwaamheden, niet misſen, kleinmoe- „ digheid te doen gebooren worden by eenen, die, met „ mindere gaven van de Natuur bedeeld, en onbedree- „ ven in de Pligten van Burgerlyk beſtuur, byzonder be- „ wust moest weezen van zyne eigene gebreklykheden.

„ In deezen ſtryd van aandoeningen is alles wat ik „ durf erkennen, dat ik my getrouw bevlytigd heb myn „ pligt op te maaken, uit eene juiste waardeering van „ elke omſtandigheid, die 'er op kon werken. Alles, „ wat ik durf hoopen, is, dat, indien ik in het volvoe- „ ren van deeze taak des zelfonderzoeks, my te veel heb „ laaten vervoeren door eene dankbaare herinnering van „ vroegere voorvallen, of door een te verregaande „ gevoeligheid voor deeze alles overtreffende proef „ van het vertrouwen myner Medeburgeren: en heb „ ik te deezer oorzaake al te weinig myne onbekwaam- „ heid overwogen, zo wel als de ongezindheid tot de „ gewigtige en onbeproefde zorgen, welke my thans „ wagten, myne dwaaling zal verſchoond worden door „ de beweegredenen, welke my misleidden, en de gevolgen „ daarvan zullen beoordeeld worden door myn Vader- „ land, met eenig inmengzel van die partydigheid, uit „ welke zy eerst voortſprooten.

„ Deeze de indrukzels zynde, onder welke ik, in ge- „ hoorzaaming van het openbaar opontbod, tot de tegen- „ woordige Post toetreed, zou het hoogst onvoegelyk „ weezen, indien ik, by dit eerſte bedryf myner Bedie- „ ninge, naliet myne vuurige Gebeden op te zenden tot „ dat Almagtig Weezen, 't welk het groot Heelál regeert, „ dat in de Raadsvergaderingen der Volken voorzit, en

 „ welks

„ welks Voorzienigheid allen menschlyk gebrek kan ver-
„ vullen, ten einde zyn zegen aan de Vryheid en het Ge-
„ luk des Volks van de *Vereenigde Staaten*, een Staatsbe-
„ ſtuur heilige, door hun zelven ingeſteld ter bereiking
„ van deeze gewigtige oogmerken; en elk Werktuig, in
„ het beſtuur gebruikt, in ſtaat ſtelle, om, met een ge-
„ wenschten uitſlag, de zaaken, tot zyn Post behoorende,
„ te volvoeren.

„ In het toebrengen van deeze hulde aan den Grooten
„ Veroorzaaker van allen gemeen en byzonder welzyn,
„ hou ik my verzekerd, dat ik niet minder uwe gevoelens
„ dan de myne uitdruk; en zo wel, die myner Medebur-
„ geren in 't algemeen, als van ieder onzer in 't byzon-
„ der. —— Geen Volk kan meer dan het Volk der *Veree-
„ nigde Staaten* verbonden zyn, om de onzigtbaare hand,
„ die alle zaaken der Menſchen beſtuurt, te erkennen en
„ te aanbidden. Elke ſtap, door welken zy gevorderd
„ zyn tot het character van een Onafhanglyk Volk, ſchynt
„ gemerktekend door eenig blyk van de werking der Voor-
„ zienigheid. En in de gewigtige Omwenteling, voltrok-
„ ken door het ſtelzel van hun vereenigd Staatsbeſtuur,
„ kunnen de bedaarde raadpleegingen, en vrywillige toe-
„ ſtemmingen, van zo veele onderſcheiden Gemeenſchappen,
„ uit welke die gebeurtenis gebooren werd, niet vergelee-
„ ken worden met de middelen, waardoor men de meeste
„ Staaten grondvestte, zonder dat in ons opkome eene
„ Godvrugtige Dankbaarheid, gepaard met nederig voor-
„ uitzigt op de toekomende zegeningen, welke de genoo-
„ tene ſchynen te voorſpellen. —— Deeze bedenkingen,
„ hervoortkomende uit den tegenwoordigen ſtand der zaa-
„ ken, dringen te ſterk op myn gemoed om te onder ge-
„ houden te worden. Gy zult u, vertrouw ik, met my
„ willen vereenigen; in te denken, dat 'er geene zyn, on-
„ der welker invloed de ſtappen van een nieuw en vry
„ Staatsbeſtuur, met meer gerustheids, kunnen begonnen
„ worden.

„ By het Artykel over het Uitvoerend Departement is
„ den Voorzitter, als een Pligt, opgelegd, *aan uwe overwee-
„ ging aan te beveelen zodanige Maatregelen als hy noodig en
„ nuttig zal oordeelen*. De omſtandigheden, in welken ik u
„ aantref, zullen my ontſlaan van in dit onderwerp verder
„ te treeden, dan u te wyzen tot het *Groot Conſtitutionaal
„ Charter*, waaronder gy vergaderd zyt, en 't welk, door
„ uwe magt te bepaalen, de voorwerpen aanwyst, op

„ wel-

„ welke uwe aandagt zich moet vestigen. 't Zal voege-
„ lyker weezen aan deeze omstandigheden, en zamenstem-
„ mender met de gevoelens, die my bezielen, om, in plaats
„ eener aanpryzinge van byzondere maatregelen, te stel-
„ len de schatting, welke men verschuldigd is aan de Be-
„ kwaamheden, de Braafheid en de Vaderlandsliefde, wel-
„ ke de Charters vercieren van hun, die gekoozen zyn
„ om ze te beraamen en aan te neemen.

„ In deeze loflyke hoedanigheden beschouw ik de ze-
„ kerste waarborgen, dat, gelyk, aan den eenen kant,
„ geene plaatslyke vooroordeelen of verbintenissen, geen
„ byzondere oogmerken, geen partyschappen, het veel
„ beziend en billyk oog, welk moet waaken over dee-
„ ze groote verzameling van Gemeenschappen en Belan-
„ gen, zullen misleiden; zo ook, aan den anderen kant, de
„ grondslagen van ons Volksbestuur zullen rusten op de
„ zuivere en onwankelbaare beginzelen van Zedekunde;
„ en dat de uitsteekendheid onzer vrye Regeeringe zal schit-
„ teren door alle de hoedanigheden, die de genegenheden
„ der Burgeren kunnen trekken, en eerbiedenis van de We-
„ reld afvorderen.

„ Ik staaroog op dit vooruitzigt met al die voldoening,
„ welke eene vuurige liefde tot myn Vaderland my kan
„ inboezemen; naardemaal 'er geene waarheid op vaster
„ grondslag steunt, dan dat 'er in de huishouding en loop der
„ natuure eene onlosmaaklyke band bestaat tusschen Ge-
„ luk en Deugd; tusschen Pligt en Voordeel; tusschen
„ de waare Grondregelen van eene eerlyke en grootmoe-
„ dige Staatkunde, en weezenlyke belooningen van alge-
„ meene Welvaart en Geluk. Dewyl wy ons niet min
„ moeten verzekerd houden, dat het gunstig nederzien des
„ Hemels nooit verwagt kan worden door een Volk, 't
„ welk de eeuwige regelen van orde en regt versmaadt,
„ welke de Hemel zelve vastgesteld heeft; en dewyl het
„ bewaaren van het heilig Vuur der Vryheid, en de be-
„ stemming om een voorbeeld eener Gemeenebest-Regee-
„ ring te geeven, aan de handen des *Americaanschen* Volks
„ is toevertrouwd; hiervan zal het eene volkomene,
„ en misschien beslissende, Proeve kunnen geeven.

„ Behalven de gewoone voorwerpen, uwer zorge aanbe-
„ volen, zal aan uw oordeel staan te beslissen, in hoe verre
„ een gebruik van de opgedraagene magt by het vyfde Ar-
„ tykel der Constitutie voegelyk is in de tegenwoordige tyds-
„ gelegenheid, door den aart der tegenwerpingen tegen het

„ ſtelzel ingebragt, of door de maate van ongerustheid, „ die dezelve heeft doen gebooren worden. In ſtede van „ my te vermeeten, byzondere raadgeevingen daar omtrent „ in 't midden te brengen, in welke ik het geleide zou „ misſen van het licht ontleend van voorkomende inge„ bragte bedenkingen, zal ik my wederom geheel ver„ laaten op uw oórdeel, en tragten na het algemeene „ welweezen: want ik hou my verzekerd, dat, terwyl „ gy zorgvuldig zult vermyden alle verandering, welke „ de zegeningen van vereenigd en daadlyk *beſtuur* kun„ nen in gevaar brengen, of die de aanſtaande *lesſen* „ der ondervinding behooren af te wagten; een eerbied „ voor de onderſcheidende Regten van Vrye Lieden, en „ een agt geeven op de openbaare eensgezindheid zal ge„ noegzaamen invloed hebben op uwe raadpleegingen, „ over de vraag: hoe verre de eerſte meer onwankelbaar „ bevestigd, en de laatſte veilig en met voordeel be„ vorderd, worde.

„ By al het aangevoerde heb ik nog éène Aanmerking te „ voegen, die allereigenaartigst in het Huis der Volks„ vertegenwoordigeren voegt. Deeze Aanmerking betreft „ my zelven, en daarom zal ik ze zo kort mogelyk voor„ draagen. Toen ik my de eerſte keer vereerd vond met „ het verzoek om myn Vaderland te dienen, ten tyde van „ den hachlyken ſtryd voor deszelfs Vryheid, *vorderde* „ het licht, waarin ik myne pligtsbetragting beſchouwde, „ dat ik afſtand deed van alle Geldbelooning. Van dit „ beſluit ben ik in geen geval afgeweeken. Nog onder „ dezelfde indrukken ſtaande, die dit beſluit veroorzaak„ ten, moet ik, als my niet voegende, van de hand wy„ zen, allen aandeel in de perſoonlyke baaten, die vast„ geſteld mogen weezen als eene voldúurende belooning „ voor het Uitvoerend Departement; en moet, gevolg„ lyk, verzoeken, dat de Geldbelooning voor de Post, „ welke ik bekleed, geduurende den tyd dat ik 'er in bly„ ve, mag bepaald zyn tot zodanige daadlyke kosten, als „ men oordeelt dat het algemeen welweezen vordert.

„ In deezer voege u myne gevoelens opengelegd heb„ bende, gelyk ze by my opkwamen, ter gelegenheid, die „ ons zamen deedt vergaderen, zal ik thans myn afſcheid „ neemen; doch niet zonder my nogmaals te vervoegen „ tot den Algoeden Vader des Menschdoms, met nederige „ ſmeeking, dat, naardemaal het Hem behaagd hebbe „ het Volk van *America* te begunſtigen met de gelegenheid

„ om

„ om in volkomen rust te raadpleegen, en met neigingen „ om in eene onvoorbeeldelyke eensgezindheid bepaalingen te maaken over eene Regeeringsvorm, tot meerder „ zekerheid van hunne vereeniging en bevordering van „ hun Geluk, zo ook zyn Godlyke Zegen even zigtbaar „ moge doorstraalen, in de wyder strekkende uitzigten, de „ bedaarde raadpleegingen en de verstandige maatregelen, „ van welke het welgelukken deezes Landbestuurs moet af„ hangen (*)".

(*) *Univers. Magaz.* Vol. LXXXV. p. 42.

PROEVE OVER DE VLEIERY, TEN DIENSTE DER JUFFERSCHAP; EN HET ONGELUKKIG LOT VAN DE DAAR DOOR BEDORVENE FATIMA.

(Uit het Engelsch.)

—— *Miseri quibus*
Intentata nites.

HORATIUS.

Er zyn twee soorten van Lof, tusschen welken het, voor ons Geluk, van de hoogste aangelegenheid is, dat wy een behoorlyk onderscheid maaken; maar welke de grootsheid, en mangel aan genoegzaame Wereldkennis, ons maar al te dikwyls doen onder elkander verwarren, en de een voor de ander neemen. —— De gedrongene of overgedreevene, ontstaande somtyds uit eene begeerte om onzen eigen Trots te streelen, door het zeggen van fraaije dingen — zonder onderscheid tot wien, of waar over; maar algemeener, uit een wensch, om, door beweegredenen van eigenbelang gedreeven, de Eigenliefde te bedriegen der zodanigen, tot welke wy ons vervoegen, en de opregte, of ongedwongene, voortvloeiende uit de zuivere bron van niets ergs bedoelende eenvoudigheid, en afgeperst door een edel gevoel van verdienste, of eene vriendlyke verknogtheid aan het begunstigd voorwerp, welke dezelve tragt te onderscheiden.

In de eerste soort van Lof gaan de woorden altoos de gedagten te boven; in de laatste overtreffen de gedagten de woorden; of liever de gevoelens klimmen boven woorden en bevatting. In de eene zwellen de uitdrukkingen met alle woordenpraal, en laaten de meening (die meest weinig beduidend is,) op een verren afstand beneden; in de andere klimt het

gevoel met een ongewillige drift, en is door geene welspreekenheid te agterhaalen.

Het is misschien eene ongevoeligheid voor dit soort van onderscheiding in stukken van Letterkunde, 't welk een beuzelagtig slag van lieden de gedwongene opstellen van onze *Della Cruscas* (*), zo uitmuntend schoon doet vinden; en de schoolvossige oordeelkundige voortbrengzels, van eenen geheel anderen stempel, met strengheid doet behandelen: de ligte vernuften van de eerste klasse worden gereedlyk opgeblaazen, door den dwarrelwind van woordenrykheid; en het koel oordeel van de tweede wordt, door den zwaaren last van onbekookte geleerdheid, verhinderd om vlugt te neemen met den geest van edelaartiger opstellen. Zo dat de Vitter, en de Oordeelkundige, in dit geval, menigwerf, gelyk staan, beiden lettende op woorden; terwyl de Man van zuiveren smaak het op 't Gevoel laat aankomen.

Maar, om weder ter zaak te keeren, het bedrog, of de Loffpraak van het Hoofd, geene oorspronglyke warmte bezittende, zullen de woorden met gedrongene poogingen voortgezet worden, om een kunstigen gloed te verkrygen. Doch de opregte Loffpraak spruit warm uit den oorsprong voort, behoeft geen gedwongen aandrang, en bereikt het beoogde doel. Deeze heeft veel of alles aan de vinding te danken, en gaat van de lippen tot de ooren — geene komt onmiddelyk uit het hart voort, en vervoegt zich, zonder eenig verder behulpzel te behoeven, indien geen tusschen beiden komende vooroordeelen zulks beletten, rechtstreeks tot de aandoeningen.

Dan, dewyl het gros des Menschdoms meer oor dan ziel heeft, is het geenzins te verwonderen, dat het veel gemaklyker valle, 't zelve af te trekken door deeze klanken, welke het Hoofd gebruikt, dan te binden door zich tot de aandoenlykheid te vervoegen.

Het smert my, dat deeze Aanmerkingen immer toepasselyk zouden weezen op de schoone Sexe, wier eisch, op meerderheid in 't stuk van tedere aandoenlykheid, zo rechtmaatig erkend wordt. Nogthans gaat het vast, dat de tegenwoordige wyze van Opvoeding, en de heerschende mode der hedendaagsche Galanterie, in zo verre deeze beminnenswaardige gesteltenisse verheerd hebben, dat de aandoeningen der schoonen, in een byzonder geval, maar al te dikwyls de speelbal worden van haare hebbelyk gewordene Trotsheid.

In haare kindschheid misleid door de Vleiery van Ouderlyken Hoogmoed, duizelig gemaakt door eene ontydige inagtneeming van Kleeding en Optooi, en (nu eens door gewoonte, dan weder

(*) *Della Crusca* is de tekening van een der Dichterlyke Bydraagers tot een Morgen-Nieuwspapier.

der door gemaaktheid) vreemdelingen geworden ten opzigte van de ſtem der waarheid, zo van onze Sexe als van haare eigene, ſchynen zy, door eene wreede noodzaaklykheid, onderhevig aan eene bedriegery, van welke al te veelen, van die haare Beſchermers moesten weezen, zich bedienen om een onedelmoedig voordeel te trekken. —— 't Is aan deeze omſtandigheid, dat wy voornaamlyk moeten toeſchryven den voorſpoedigen uitſlag, met welke eene jeugdige ſchoonheid zo menigmaal aangezogt wordt door Heeren van rype of reeds tot verval neigende Jaaren; die, lang gewoon het pad der Galanterie te betreeden, weeten hoe zy zich behendig te vervoegen hebben by haare vooroordeelen, en hoe met een ſchoon voorkomen eene drift te vergulden, welke zy geleerd hebben te veinzen.

Fatima, het éénig kind van haare op haar zeer geſtelde Ouderen, hadt eene gedaante, die, van de vroegſte kindsheid af, eene aantrekkelyke ſchoonheid beloofde, en, in den loop van zestien lachende Jaaren, onder de naauwlettende zorge van die haar omringden, opgegroeid was tot de hoogſte maate van beminnelykheid. Haare fraaije blaauwe oogen waren reeds welſpreekend geworden in de taal van het hart, en haare zagte kleur was geverfd met den zedigen blos van aankomende drift, die het hart des aanſchouwers tot Liefde prikkelt.

Fatima was niet onbewust van haare bekoorlykheden: naardemaal de voornaamſte zorg haarer Ouderen zich altoos bepaald hadt tot haar Perſoone, en haare geheele Opvoeding ſtrekte om haar zodanige begaafdheden te doen verkrygen, als konden ſtrekken om de natuurlyke bevalligheden op te luisteren, hadt zy, in 't einde, geleerd de volle waarde te ſtellen op die perſoonlyke Voordeelen, met welke de Natuur haar zo milddaadig hadt beschonken; omtrent de verwaarloosde ſchoonheden haarer Ziele, was zy indedaad (zo wel als haare Ouders,) geheel onbedagtzaam, en, eenigermaate, onbewust.

Zodanig was de Heldin myner Geſchiedeniſſe, als zy aan haar Theetafel, (reeds de geliefde verzamelplaats van Medevryers geworden,) voor de eerſte keer den jongen Aimwell zag.

Deeze waardige Jongeling hadt eenige trekken in zyn Character, die, in de tegenwoordige Eeuwe, niet konden misſen als buitenſpoorig aangezien te worden. Hy bezat het kieschſte Gevoel, zonder zich daarop te verheffen, en eene verknogtheid aan opregtheid, welke geene ingevoerde vormen van beſchaafdheid, of beweegredenen van belang, hem immer konden doen ſchenden. Hy was een galant Heer, zonder een Lichtmis te weezen: en, ſchoon een Liefhebber van Weetenſchap en Geleerdheid, hadt hy nimmer gedoogd, dat drogredenkunst, of valſche hoogmoed, hem van zyn Godsdienst beroofde. Maar, 't geen het meest tot onze zaak in deezen doet, is de zonderlinge wyze, waarop hy zyne ſterke genegenheid voor de Sexe betoonde. Want daar hy

tot een grondregel hadt aangenomen, nooit de genegenheid zyner Vrienden te behouden door af te laaten om dezelve te *verdienen*, paste hy deeze beginzels toe op zyne verkeering met de *Sexe*, en versmaadde te vleien wat hy niet kon goedkeuren, of eene aanmerking agter te houden, welke hy oordeelde, dat tot bevordering van haar weezenlyk Geluk zou kunnen strekken.

Men kan zich niet wel belooven, dat een Heer van zulk een Character, op eene uitsteekend genoeglyke wyze, door de schoone FATIMA ontvangen wierd. Maar de bevalligheden van haar Persoone maakten een diepen indruk op zyn hart, en als zyn diep doordringend oog de verwaarloosde schoonheden haarer Ziele ontdekte, streelde hy zich met de hoope, dat een tederhartig en getrouw Vermaaner genoegzaamen indruk zou hebben om de Vooroordeelen der Opvoeding te verdryven, en de aangeboore Deugden van haar Character te voorschyn te roepen. Eenigen tyd was hy niet zonder uitzigt van te zullen slaagen: want, behalven dat hy een Heer van Middelen was, bezat hy alles wat zyn Persoon kon aanpryzen; en dewyl 'er zich veel in zyne Zielsvoogdesse opdeedt, 't geen Braafheid moest goedkeuren, paarde hy zyne zagte berispingen van kleine zwakheden met het verheffen van grooter verdiensten, welke zy tot dus lange onbewust bezeten hadt.

Dan de Lof werd aangenomen, en de Berisping verwaarloosd, en zo ras AIMWELL zich vertoonde in het erkend Character van een Minnaar, kon zy na geene Berisping met eenig geduld luisteren.

De ontdekking van AIMWELL's gevoelens was de eenige oorzaak niet van de verandering in FATIMA's gedrag. GNATHO, een afgerigt Heer in de kunst der Galanterie, was haar bekend geworden, en gewende haar oor aan eene meer behaaglyke wyze van vryen.

GNATHO bezat weinig voordeelen van Persoonsbevalligheid of Zielsbekwaamheden, was over den middaglyn des leevens, en hadt, door de ongeregeldheid van zyn gedrag, in het naajaagen van vermaak, zyne Middelen uitgeput, en zyne Gesteltenis verzwakt. Doch alle deeze gebreken werden meer dan opgewoogen door zyne volkomene kennisse van het Vrouwlyk hart, en het bezit van alle die oppervlakkige begaafdheden, die men met den naam van Wereldkennis vereert.

AIMWELL, die met zyne beginzelen bedroogen uitkwam, hadt altoos begreepen, dat zyne Liefdedrift voor FATIMA geheel voorwaardelyk was, en dat hy zyn hart van haar zou kunnen aftrekken, op het oogenblik wanneer hy wanhoopte haar Character te vormen, zo dat zyn oordeel het kon goedkeuren. — Maar hy ontdekte niet, dat hy een Mededinger hadt in haare genegenheden, of zyne fyn uitgeplooze Theorie bezweek voor de kragt der Natuure, en hy gevoelde al het geweld van eene onwederstaanbaare Liefdedrift. In spyt van zyn edelaartigen hoogmoed,

moed, vernederde hy zich, om met zyn Mededinger op gelyken voet te komen, en dewyl de Minnaar en de Vermaaner met geen voordeel konden vereenigd blyven, ſtemde hy, ſchoon niet zonder wederzin, en zugtende toe, om aan de vuurige aandoeningen des Minnaars de edelmoedige gevoelens van een Raadgeever op te offeren.

Veelligt zou men verwagten, dat de overwinning zich nu aan zyne zyde zou verklaaren. Jeugd, vernuft, manlyke ſchoonheid, perſoonlyke bevalligheden, gepaard met ruime Middelen, ſtonden tegen over iemand, die, in 't afneemen zyner jaaren, bykans alle deeze aanpryzingen derfde.

Maar GNATHO's gebreken werden ruim en ryklyk geboet; doorleerd in de ſchool der minneſtreeken, wist hy hoe het onbewaakte hart op de zwakſte plaats te naderen. Hy betuigde zyne volle overgegeevenheid aan de bekoorlykheden zyner Zielsvoogdesſe, met zulke uitgezogte woorden en keur van taal, als haare verbeelding geheel innam, het oor en teffens haaren trots ſtreelde. Hy wist die ſnaaren van Loftuiting, welke de zedige Lofſpraak van den jongen AIMWELL maar even getokkeld hadt, zo te roeren, dat ze een allerverrukkendst geluid gaven; hy haalde die Zielsbekwaamheden, welke de eerlyke eenvoudigheid zyns Medevryers ſlegts aangemerkt hadt, als eerst uitſpruitende, en ter verdere aankweeking aangepreezen, op, als reeds ten vollen ryp.

In 't kort, GNATHO deedt zyne beloften van Liefde en eeuwige Aanbidding, in zodanige bewoordingen van verrukte geestdrift, als hy begreep dat Vrouwlyke trotsheid verwagtte, ſchoon hy nimmer bedugt was om zyne Gevoelens te raadpleegen, en hoe veel zyne betuigingen verdienden; terwyl AIMWELL, die, met de daad meer gevoelde, dan de kragt van ſpreekwyzen kon uitdrukken, ſtamelde, wanneer hy poogde zyne Drift met woorden te uiten, en alleen de opregtheid zyner verkleefdheid aan het geliefde Voorwerp, door afgebrooke beloften en zugten, kon te verſtaan geeven.

De voorkeus, welke FATIMA toekende aan den listigen Knaap, was welhaast ten vollen zigtbaar; en de edelmoedige Minnaar, daar hy ongelukkig ſlaagde, wilde geen getuigen weezen van de zegepraal zyns Mededingers. Hy vertrok daarom uit zyn Vaderland, om, in de verſtrooijing van het Krygsleeven, (ter plaatze waar de Menschlyke Natuur ſtreedt om het herkrygen van haare wettige Regten,) eene hooplooze Liefdedrift, welke hy dagt nooit te zullen kunnen te onderbrengen, te verdooven.

GNATHO, dus meester gelaaten in het ſtrydperk der Liefde, liet geen tyd verlooren gaan, om het loon zyner overwinninge te verwerven: en dewyl het, de zaaken beſchouwd zynde, gelyk ze geſchaapen ſtonden, zeer twyfelagtig was, of het hem zou gelukken de toeſtemming der Ouderen te verwerven, vondt hy het

het niet moeilyk FATIMA over te haalen, om haare toestemming te geeven tot het wegloopen uit het Ouderlyk huis.

De gelukkige morgen was bepaald, op welken, vóór dat de Zon de daken der huizen in *Berkeley's-square* bescheen, FATIMA de dwinglandy haarer Ouderen zou ontvlieden, in de verlangende armen van den verrukten Minnaar, die dus lang niets meer gedaan hadt dan liefdeverklaaringen, zonder rechtstreekschen aanzoek uit te boezemen. Ja het uur was besteind, het kwam, en vondt de verwagtende jonge Juffrouw reeds gekleed tot den afgesprooken togt; vol verlangen reikhalzende na het beraamde teken, en zich, op elk geritzel van den wind, *verbeeldende* het rydtuig te hooren. —— Maar zy luisterde te vergeefsch. —— Geen geraas van de wielen des rydtuigs, geen teken! —— *Alle* oogenblikken keek zy op haar Horlogie, en zag den wyzer over het bestemde uur gaan. Zy twyfelde of dit haar niet bedroog: zy gluurde uit het venster, en niets, 't welk na GNATHO geleek, naderde; zy raadpleegde haar Uurwerk andermaal; vergeleek het met den aanbreekenden morgen, en zag weder ten venster uit; in eene gansch moeilyk vallende verwarring van gedagten, poogde zy haare hoop leevendig te houden, tot dat de volle dageraad haar aanmaande te bedde te gaan, met angstvallige gedagten over de wreede te leurstelling.

Met één woord, GNATHO hadt den avond te vooren een jonge Juffrouw van veel meer middelen (by welke hy den Minnaar ten zelfden tyde gespeeld, en die, meer Coquettery bezittende, hem langer in twyfel gehouden hadt) bewogen, om met hem na *Gretna Green* te gaan, en de Postchais, reeds gehuurd om FATIMA weg te voeren, diende hem op de voordeeliger, en daarom meest verkiesbaare, heentocht met de losse FLIRTILLA.

FATIMA, dit verneemende, was geheel raadloos; het herdenken aan den jongen AIMWELL, wiens opregtheid en deugden zy versmaad hadt, vermeerderde haare ongelegenheid op het maaken der vergelyking, het leedt lang, eer haar geest eenige maate van bedaardheid bekwam; doch de bedaarde helderheid der Ziele keerde nooit weder. Beschaamd over haare eigene dwaasheid en afkeerig van de Wereld, is zy in een andere Landstreek gaan woonen, om, in eenzaamheid, haar Menschenhaat te koesteren, en de verraadlykheid te vervloeken van eene Sexe, by welke zy Deugd, Opregtheid en de belangloosste Liefde zou hebben aangetroffen, hadt ydele trots haar oordeel niet verblind, en aangezet om het voorgesteld geluk van de hand te wyzen.

Jeugdige Schoonheden! luistert na de stem eens Raadgeevers en Vriends, die voor *eene* al te zuiver eene Liefdedrift gevoelt, om niet bezorgd te weezen voor het welzyn van *alle*. —— Luistert Schoonen! na een vriendlyke Les: Offert aan geen

niets-

nietsbeduidenden Hoogmoed het Geluk uws Leevens op; hoort niet na de overgedreevene taal der Aanbidderen. Zuivere Genegenheid is zedig, en even als Waarheid eenvoudig, en uit zich zelve te beminnelyk, in 't oog der onbedorvene Natuure, om de bedriegeryen der kunst te behoeven. —— Vliedt, overzulks, de zodanigen, die u eerbieden als Godinnen en Engelinnen: want wy gelooven niet dat gy Godinnen of Engelinnen zyt, en wenschen zulks in geenen deele. —— 't Is niet het schitterend Vernuft, altoos overboodig in uwen lof; 't is niet de streelende tong, vaardig om u de aanbiddendste betuigingen te doen; maar de afgeperste zugt, de ontglippende traan, die de kunstloosheid van het opregte Hart aanduidt.

Maar vrugtloos klinkt de waarschuwende stem des vriendlyken Raadgeevers, indien Ouderlyke zwakheid der Trotsheid bot viert, door het kinderlyk Hart te bederven, met den vroeg gegeeven lof van verwelkende bekoorlykheden; en de zaaden van verderf te koesteren, door alle aandagt te vestigen op den tooi uwer Persoonen: want dan zal het beminnelykst en best geleibaarst gedeelte der Schepping, onvermydelyk, 't slachtoffer worden van Vleiery in haare Jeugd, en die jaaren, welke anderzins bekroond zouden worden met Huislyk Geluk, doorbrengen in geen hulp toebrengende traanen, en niets baatend berouw.

HET TOILET.

(*Een Stukje voor de Jufferschap.*)

Eene Oplettendheid op de Kleeding, bovenal by de schoone Sexe, wanneer dezelve niet vergezeld gaat met te veel Tydverlies of het opofferen der Eenvoudigheid, is niet alleen goed te keuren; maar pryslyk: want eene zorgvuldigheid voor het Nette (ik meen geen Kieskeurigheid) bewaart dat air van Kiesheid, zonder 't welke de drift, door de uitmuntendste bekoorlykheden verwekt, welhaast in wansmaak en wederzin zal verkeeren.

In de daad de Lichaams-bevalligheden, zo wel als die der Ziele, moeten gerekend worden onder de keur van de Zegeningen des Hemels; en schoon het ons geenzins voegt trots te weezen op eene meerderheid, 't zy weezenlyke of ingebeelde, behoort geen deezer zegeningen verwaarloosd te worden; en mits men niet te veel te koste legge aan overtolligen opschik, is het een stuk van Pligt, die beide op het voordeeligst te vertoonen, en niet te dulden dat deeze begaafdheden op geen woeker gesteld worden.

Noch Lichaamsbevallig- noch Zielsbekwaamheden behooren over-

overdekt te worden door het vernis der Kunst; maar beide vry gehouden van de smette der agtloosheid; en opgetooid met zulke cieraaden als meest zamenstemmen met de oorspronglyk aangeboorene hoedanigheden.

Gy, beminnenswaardige MARIA! Kind der Eenvoudigheid! gy kent de waarheid deezer Grondregelen; en uwe handelwyze geeft de beste verklaaring aan myn gezegde.

Aan MARIA's Toilet is geen Poeder voor het Hair; geen Watertje om het Vel te wasschen, geen Blanketzel voor de Wangen, geen Penceel tot de Wenkbrauwen: met één woord, geen van de ontelbaare middelen, waar mede het verdwaasde gedeelte der Sexe waant haare Bekoorlykheden te vermeerderen, door de Natuur te vermommen.

Men moet, nogthans, erkennen, dat, daar MARIA eene *Jufvrouw* is van een fynen smaak, en een gezond verstand, veel lofs verdient wegens het verwerpen van Kunstgreepen, die een kortstondige en niets beduidende waas van schoonheid koopen ten koste van vroege rimpels en ontydigen ouderdom. Natuur heeft reeds volkomen gedaan, wat de poogingen der Kunst zwak zouden naarvolgen. Maar zy, voor welke de Natuur minder gedaan heeft, stellen alleen haare gebreken meer in den dag, als mede haare eigene bewustheid van dit mangel, door de toevlugt te neemen tot niets beduidende Kunst.

Aanschouw de schoone MARIA, van haar Toilet opstaande, en zeg my, in welke der denkbeeldige Schoonheden van den keurigsten Schilder gy meer aantrekkende bevalligheden ontdekte. —— Door de onvermomde doorschynendheid van haar bekoorlyk gelaad, speelt de werking van eene Ziel, die het schande zou weezen door eenige Kunst aan het bewonderend oog te onttrekken: overeenkomstig met de algemeene kunstloosheid en Arcadische Eenvoudigheid van haar geheele Persoon, hangt haar donker kastanje verwig hair met kleine ongekunstelde krullen om haar voorhoofd, en golft in zagte krullen ongeregeld over haare schouders.

In 't kort, het geheele voorkomen van MARIA heeft zo veel van het air der kunstlooze Natuur, als de tegenwoordig heerschende smaak voor overstalligen Optooi, met mogelykheid, kan toelaaten, zonder gevaar te loopen van, als zonderling gemaakt, gewraakt te worden.

GEDENK-STUK TER VEREEUWIGING.

Elk wil de onsterflykheid zich wyden.
De Held beoogt het door zyn stryden,
De Dichter door zyn weidschen toon:
Wie zal iets op de wegen zeggen?
Dus, zag men de eerste Steen hier leggen,
Door Fopke Lolkes, Lubberts Zoon.

PANDERS.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN, EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

VERHANDELING OVER DE SCHADELYKHEID VAN HET VERAGTEN VAN GOEDEN RAAD, EN HET VERSMADEN VAN WELMEENENDE VERMANINGEN, UIT LEERZAME VOORBEELDEN AANGEWEZEN.

(*Vervolg en Slot van bladz.* 458.)

Onlangs befpiegelden wy eenige Lotgevallen, welke Gods oude Volk, het geflagt van Jakob, in de allervroegfte tyden, na dat zy maar pas wonderdadig uit het Slavenhuis van Egypten waren uitgevoerd, getroffen hadden. —— Treurige Lotgevallen, welke dat muitzugtig dat ondankbaar Volk (ach, dat alle Natiën, en inzonderheid wy, die als Israël aan veele muiteryen tegen den Heer ons fchuldig hebben gemaakt, zich hier aan fpiegelden!) Lotgevallen, zeg ik, welke zich dat geftadig morrend Volk moedwillig op den hals haalde. —— Dan wy zagen toen tevens, dat al het kwaad, 't geen het zelve tot dien tyd was overgekomen, zyn grond had in eigen fchuld, in het veragten van den besten, den heilzaamften, raad, het verfmaden van de welmeenendfte Vermaningen. —— Om van deze waarheid nog nader en klaarder overreed te worden, hadden wy in het Slot onzer laatfte Verhandeling beloofd, onze aandagt nog een weinig ftil te houden, by drie voorname byzonderheden dier Lotgevallen, welke dat Volk inzonderheid getroffen hebben, zints God hun een Koning fchonk in zynen toorn. —— Lotgevallen gewis, waarin deze trouwlooze Natie vooral ondervonden heeft, welke treurenswaardige gevolgen een veragten van den besten raad, natuurlyk, na zich fleept, welke treurige gevolgen hun verkeerd, en uitzinnig, beftaan met de daad gehad heeft. —— Men ga hier omtrent eens na, hoe zy van God daarover menigmalen, en wel op de zigtbaarfte wyze, bezogt zyn geworden, vooräl in die onderfcheiden tydperken, waarin wy ze nu meenen te befchouwen. —

Het Volk van Israël had onder verschillende Koningen, na dat ze den springäder des Levens hadden verlaten, hunne uitsporige neigingen betreurende, geen gehoor meer gegeven aan de stem der Vermaningen. — Na dat ze onder de heerschappy van eenen aardschen Monarch zich eigenwillig begeven hadden —— na dat God, deszelfs verkeerde neigingen inwilligende, hun eenen Koning schonk —— na dit alles had Israël zeer veele en onderscheiden treurige wederwaardigheden moeten doorworstelen; van alle welke by het zelve alleen de schuld moet gezogt worden. —— Dan, hunne ongerechtigheden vermenigvuldigden nog van dag tot dag, en hunne boosheden beklommen den hoogsten top, in zo ver, dat zy menigvuldige malen 's Hemels wraak ten hoogsten tergden, om de lang gedreigde straf, zonder uitstel, over hen uit te storten. — —— Te vergeefsch waren zy menigvuldige malen vermaand. —— Te vergeefsch door de Godsgezanten gewaarschouwd, en gedreigd, zo zy zich niet beterden, met eenen gewissen ondergang.

Dan de langmoedige God, oneindig ryk in barmhartigheden, had zyne gedreigde straf, van tyd tot tyd, uitgesteld, en wilde zyn taai geduld zo ver rekken, tot de mate der ongerechtigheden geheel vol was, om te beproeven of zy zich nog eindelyk bekeeren, en voor Hem wilden nederbukken. Dog Israël, een hardnekkig Volk, bleef volharden in het kwaad, en vermeerderde zelfs zyne boosheden nog geweldig veel. Van den Koning tot den geringsten Onderdaan, had elk zynen weg bedorven. —— Zommige der Vorsten waren zelf de eerste voorgangers in het kwaad; zy offerden den Afgoden, en deeden gansch Israël afdwalen van den waren God, den God hunner Vaderen —— dien God, welke hen zo veelmalen wonderdadig gered had, en die hen inzonderheid (het geen zy nooit konden vergeten) door zulke verbazende tekenen en wonderen uit het Slavenhuis van Egypten had uitgevoerd, en in het gezegendst Land, een Land vloeijende van melk en honig, in het Land van Canaan, had ingeleid.

Dan gelyk eene getergde en langverwylde wraak des te gewisser en met verdubbeld geweld treft, wanneer ze, na lang verwyl, eindelyk vergolden word; zo gevoelde ook Israël al het gewigt van 's Heeren toorn, toen zyne langmoedigheid eindelyk een einde nam. De Almagtige kan Israëls boosheden niet langer verdragen. Zy worden een stank in zynen neuze. —— „ Want de Kinderen van Jakob hadden

„ groo-

„ grootelyks gezondigd tegen den Heere hunnen God, die „ hen uit Egyptenland uitgebragt hadde van onder de hand „ van Farao, des Konings van Egypten; en hadden andere „ Goden gediend; zy hadden gewandeld in de Inzettingen „ der Heidenen, die de Heere voor 't aangezigte van Israël „ verdreven hadde. —— Zy hadden hoogten gebouwd in „ alle hunne Steden; Standbeelden en Bosschen opgerigt, „ op allen hoogen heuvel, en onder allen groenen boom; „ en op alle hoogten hadden zy gerookt, gelyk de Heide- „ nen, die de Heere van hun aangezigte hadde wegge- „ voerd; en zy hadden kwade dingen gedaan, daar de Hee- „ re gezegd hadde, gy zult deze zake niet doen; zo had- „ den zy den Heere tot toorn verwekt met Drekgoden te „ dienen." —— „ Tegen dit alles had de Heere door den „ dienst der Profeten en Zienders laten getuigen; zeggen- „ de: Bekeert u van uwe booze wegen, houdt myne ge- „ boden en inzettingen naar alle de Wetten, welke ik uwe „ Vaderen geboden hebbe." — Dan alles is te vergeefsch, zy verharden integendeel, gelyk hunne Vaders, den nekke — verwerpen Zyne inzettingen, Zyne getuigenissen, en wandelen de Ydelheid na. —— „ Tot één toe verlaten zy alle „ de geboden des Heeren hunnes Gods; maken gegoten „ beelden; buigen zich voor 't heir des Hemels, en dienen „ den Baal. Hunne Zoonen offeren zy aan 't vuur, en ple- „ gen grouwelen die de heilige Israël niet verdragen kan." 2 Kon. XVII. Zie daar nu de mate der ongeregtigheden vol, van een Volk, zo beweldadigd als Israël. —— Zie daar nu de mate hunner ongeregtigheden vol tot overlopens toe. —— Toen is de Heere opgestaan, om ze van voor zyn aangezichte weg te werpen, om Israël uit zynen mond uit te spuwen, en aan de gedugtste, de lang verdiende, straf over te geven. — Een bevel tot wraak gaat uit. —— Salmaneser, Koning van Asfirien, trekt op tegen Israël; overweldigt de sterke Steden — neemt het geheele Land in, overmeestert de gansche Natie, welke hy gevanglyk wegvoert naar zyn Land, en vervult het Land van Israël met Asfiriërs, welke alle de sterke Steden en het gansche Land bewonen. Daar gaat nu Israël gebukt onder het Juk van slaverny, dat ze weleer van den halze schoven, na dat ze den zwaar drukkenden last van slaafsche dienstbaarheid zo veele jaren in Egypten gevoeld hadden, en waarvan zy nu reeds eenige Euwen geleden, door de magtige Hand des Allerhoogsten, verlost waren. — Dan, deze Weldaden hadden zy schandelyk vergeten, baldadig veronagtzaamd,

 en

en met de snoodste ondankbaarheid beantwoord. — Vergeten hadden zy wel niet kunnen doen; want de Heere hun Verlosser had het hen door zyne Gezanten, by elke gelegenheid, op de allernadrukkelykste wyze, onder bedreiging der gedugtste straffen, laten onder 't oog brengen: maar dit Volk had zynen Weldoener vergeten, dat is veronagtzaamd, versmaad, het harte verhard, en de ooren gestopt tegen alle vermaningen, en de welmeenendste raadgevingen aan.

Dan Gods Langmoedigheid is ten einde! — *Zie daar, Salmaneser heeft het geheele Land onder zyn geweld.* — De Koning met alle zyne Onderdanen worden gevangelyk weggevoerd — weggevoerd uit het Land hunner Vaderen. — Het Koningryk word verdelgd, en Assiriërs bewonen nu het zelve! — De tien Stammen van Israël worden gevangelyk heên gevoerd; en deszelfs Ryk neemt een einde! — Welk eene gedugte — welk eene allergedugtste, straf — dit rampzalig Volk overgekomen! — Eene uitroejing van hun gansch Ryk! — Ontroerende omstandigheden! — Nu stort al 't Volk eensklaps in alle die rampen, hun zo lang gedreigd, zo lang te voren voorspeld, — met byvoeging van de getrouwste vermaningen. Zy wilden luisteren, en, door een betamelyk gedrag, dezelve nog voorkomen; — maar hoe trouwhartig gewaarschouwd, gebeden, geraden, vermaand, op de ernstigste wyze gesmeekt, om van hunne Afgodery, om van den dienst der valsche Goden, te rug te keeren, en zich te wenden tot den waren God — dan alles te vergeefsch. — Maar nu beproeven zy ook de straffe, nu gevoelen zy al het gewigt van Gods Toorn — die het gevolg is van eenen heilzamen raad te veragten — die het rampzalig gevolg is van niet te luisteren naar de stem des Vermaners — naar de stem van God zelven. — Nu blyven 'er slegts twee enkele Stammen van Jakobs Nakroost over — de Stam van Juda en Benjamin, en deze Stammen houden de Joodsche Natie nog in stand.

Zulke treffende Voorbeelden zyn spiegels voor andere Volken — Juda zal zich nu gewis houden by den Heere zynen God, en Benjamin zich aan Israël, aan zyne Broederen, spiegelen. Het Lot, dezen overgekomen, zal gewis het Volk van Juda voorzigtig, ongetwyfeld Benjamin behoedzaam, maken; — want schrik en siddering moeten hun aangrypen, op het horen van de droeve maar: uwen Broederen worden om derzelver zonden, om derzelver gepleegde

Af-

Afgodery, van wegen derzelver grouwelen, uit het Land naar een vreemd Land weggevoerd —— weggevoerd met verlies aller hunner Bezittingen, van alle hunne Have — met verlies van Land- en Burgerstaat! — Hoe moet die droeve maar door al Juda — hoe moet ze in der Joden ooren, klinken! Dit kan niet anders dan deze Natie voortaan behoedzaam en voorzigtig, deugdzaam en Godsdienstig, maken. — Dan, helaas, verre van daar! — In plaats van zich beter aan te stellen, dan hunne verdreven, dan hunne weggevoerde Broederen — in plaats van zich te houden aan hunnen God, maken zy 't nog veel erger — zy verlaten hunnen grooten Weldoener, hunnen Koning, hunnen Verlosser, en vervallen tot de schandelykste Afgodery. — De meeste hunner Koningen pleegen grouwelen, welke de Almagtige, te rein van oogen, niet verdragen kan. — En zo als de Koning is, zyn zyne Onderdanen — kwade voorbeelden, en vooräl van de Hoofden des Volks, worden dra nagevolgd. — Allen te zamen vervallen zy tot allerlei snoode Afgodery. — Zy vergieten onschuldig bloed, dat tot God in den Hemel schreeuwt, dat om wraak roept tot den Allerhoogsten. — Zy vervolgen de Godsgezanten en dooden de Profeten. — Zo veele grouwelen plegen zy — tot eindelyk de mate vol is. — Al lang had God Juda laten aanzeggen: — Ziet de dagen komen, dat al wat in uwen huize is, en wat uwe Vaders tot dezen tyd opgeleid hebben, naar Babel zal weggevoerd worden, daar zal niets overblyven. Zo sprak de Heere, 2 Kon. XX: 17.

Nu eindelyk moet de Voorzegging vervuld worden, des Heeren Langmoedigheid is ten einde, en de mate der ongeregtigheden des Volks vol. — Babels Koning verzamelt zyne benden om tegen Jerusalem op te trekken. — Beeft nu Juda en Benjamin! Een duistere nagt van rampen staat voor de deur. —— De Oorlogskreet gaat op, en verspreid zich weldra door al het Joodsche Land. —— Gansch Juda word benauwd, en naar mate het onweêr nadert, vermeerderen de angsten en benauwdheden. — Eene magtige heirbende zet den voet op Juda's bodem, — schrik en vrees gaat voor uit, — moord, brand en verwoesting verzellen overal den baldadigen Krygsman. — Rook en vuurvlammen gaan op door het gansche Land. — Waar de Babiloniër verschynt, bukken zich de voornaamste Sterkten weldra voor zyn geweld. — De zegepralende vyand trekt voort, waar hy komt overwint hy. — Eindelyk nadert hy Jerusalem! — Dat Jerusalem, waar de God des Hemels alleen regt gediend

 kan

kan worden. — Dat Jerusalem, 't welk boogde op 's Heeren Tempel; dat pragtig Gods-Paleis, door den wysften der Koningen aan den dienst van den eenen waren God gewyd! — Dat Jerusalem, waar aan de Natuur zich had uitgeput, om schatten en kostbaarheden voor het pragtig Tempelgebouw op te leveren! Dat Jerusalem word omringd, benauwd — van alle kanten berend, en eindelyk ingenomen — ten prooije der vlammen, ten prooije der verwoesting, overgegeven! — Dat Jerusalem, alwaar dat pragtig Godshuis gestigt was, word niet flegts overmeesterd, door een Afgodisch Volk, — niet flegts ontheiligd; — dan men vliegt, in dolle woede, regt op den Tempel aan; en, ô grouwel! dat pragtig gevaarte word aan de woede der alverteerende vlammen opgeofferd. — Men plundert, men rooft, en eerlang ligt al die pragt — alle die Heerlykheid, van dit allerpragtigst Godsgestigt in de assche — alle zyne kostelykheid, al zyne Luister, is verdwenen, en veranderd in eenen veragtelyken puinhoop. — De Tempel word met alle zyne heerlykheid, met alle zyne schatten; — Jerusalem met alle zyne pragtige Gebouwen, tot den grond toe afgebrand — ten eenemaal verdelgd! Moord — brand — en plundering, ô deerlyk schouwspel! verwoesten alles. — Te vergeefsch verbergt men zich in de verborgenste schuilhoeken. — Te vergeefsch zoekt men zyn heil in de vlugt! —— De donkere nagt, in welken dit gebeurt, geeft geene verberginge voor den vertwyfelden Vlugteling — de vlammen ontdekken de verholenste schuilplaatzen! — De Koning meent het gevaar ontkomen te zyn — dan hy word in zyn vlugt agterhaald; — moet ten tweede male, dog nu voor het laatst, dit ysselyk schouwspel aanschouwen. De Vorst word wreedaartig de oogen uitgegraven, en voor altoos van 't gezigt beroofd! — Eene ysselyke moord word 'er aangeregt. — Zy, die kloekmoedig alle gevaren getart, alle onheilen eener langduurige belegering hadden doorgeworsteld — die door de woede van den honger of de pest niet waren omgekomen, vielen nu, of door de scherpte des Zwaards — of in de handen hunner wreede Vervolgers. —— Al 't overschot der Joodsche Natie, —— dat de Honger, de Pestilentie of het Zwaard nog hadden overgelaten, wierd gevangelyk weggevoerd naar Babel! —— Daar verdween nu in éénen nagt al der Joden Luister, en het scheen voor euwig gedaan te zyn, met een Volk, te voren zo zeer van God bemind! —— Zulke gevolgen had eene algemeene nationale overtreding; —

ge-

gevolgen, die zulk eene geheele verdorvene Natie troffen! — Die God kon zyn Volk nog niet geheel vergeten. — Een overschot blyft bewaard. — Zy roepen, in de banden, tot den Heere hunnen God, zy bekeeren zich na het verlaten hunner boosheden — en de Heere hoort het geroep zynes Volks; zich over het zelve ontfermende, na dat het zeventig Jaren het Juk der dienstbaarheid had moeten torschen.

Nu is de tyd vervuld, dat de Kinderen van Jakob zullen wedergebragt worden naar hun eigen Land, het Land hunner Vaderen. — Nu is de tyd vervuld, en de Heer zal zorgen, dat Hem weder een pragtig Godshuis zal gestigt worden, alwaar Hy zuiver gediend, en aangebeden, kan worden. — Dan met hoe veel moeite, zweet en arbeid, ging dit werk gepaard, en wat was 'er niet aan vast, eer 'er weer een nieuwe Tempel uit de asch des eersten verrees! — Een Tempel, wel niet zo pragtig voor het uiterlyk aanzien, als de eerste, maar nochthans oneindig veel heerlyker, om dat de Vorst des Leevens in denzelven moest verschynen, en Zyne Hemelsche Wysheid aldaar doen hooren.

Zie daar, na zeventig Jaren de banden van slaverny in Babel getorscht te hebben, ziet zich Jakobs Nageslagt nu weder hersteld in zyne voorige vryheid, in zyne Voorregten van Godsdienst en Burgerstaat. — Zie daar, Gods beloften en Voorzeggingen, zo juist vervuld, dat 'er geen jota aan ontbreekt. — Nu oefenen de Joden weer in vryheid hunnen Godsdienst, zo hoog te schatten voor elke Natie, dog die nimmer hooger geschat word, dan wanneer men ze mist. — Juda en Benjamin hadden zo lang in Babel gezugt onder den drukkenden last van dienstbaarheid, en hadden de knellendste boejen van slaverny moeten torschen. — Al dien tyd hadden ze geleefd zonder Tempel, zonder Godshuis, in het midden der Heidenen; — in het midden van een Afgodisch Volk. — Dan nu zagen zy hunne boejen geslaakt, en hunne ketens verbroken. — Zy woonden weêr binnen de Muuren van Jerusalem; — dat Jerusalem, weêr herbouwd, waar hun Godshuis weêr was opgerigt — waar men weêr den plegtstatigen Godsdienst oefende — den Godsdienst hunner Vaderen. — ô Welk een geluk! — Welk eene vreugde. — Men had nu de slaafsche boejen van den vryen halze afgeschud. — Serubabel was gesterkt door de Hand des Almagtigen. — Hy voltooit

 met

met de Godvreezenden onder Juda en Benjamin, niet zonder geweldige ontrusting der Afgodische Volken, welke Israëls Staten bewoonde, hy voltooit de bouwing van Jerusalem, en het pragtig Tempelgevaarte.

Nu was de Joodsche Natie tweemalen uit haar Land gevangelyk heen gevoerd, en had tweemalen de ketenen van slaafsche dienstbaarheid op den hals voelen drukken. —— Nu had men geleerd, hoe men niet strafloos vreemde Goden dienen, en den waren God verlaten kon, —— die zo vaak getoond had den God van Israël, den Redder uit benauwdheden, geweest te zyn. —— Nu zullen de Joden, in 't vervolg, zich wagten, om Hem andermaal tot toorn te verwekken; vooräl daar ze nu weêr, gered, gebragt zyn in hun eigen Land, — Stad en Tempel herbouwd zien, en plegtig mogen opgaan om de Altaren weêr te doen rooken, en hunnen statelyken Godsdienst te verrigten. Nu zullen zy zich gewis standvastig houden aan de zyde van dien God, van wien alle heil te wagten is. —— Nu zal Juda voortaan den Heere vreezen, en Benjamin niet meer afwyken van de geboden zynes Gods; beiden zullen zy geregtigheid geleerd hebben, en voortaan de groote daden vermelden van Hem, door wiens magtigen Arm ze nu weêr verlost zyn geworden. —— Zou men zulk een gedrag niet billyk verwagten van een zo beweldadigd Volk? —— Dan verre daar van daan. In plaats van zich voortaan omzigtig te gedragen, en zorgvuldig te wagten, om door zoortgelyke euveldaden hunnen God niet weêr op nieuw te vertoornen, begaan zy boosheden, welke de vorige nog overtreffen, —— boosheden, zoortgelyke nooit eenige Natie of Volk bedreven heeft; boosheden, welke ook ten gevolge gehad hebben, de gedugtste Strafgerigten; —— Strafgerigten, —— welke nu, bykans agttien Euwen lang, zonder verpozen geduurd hebben, en die nog werkelyk blyven aanhouden; daar men den Jood nog ziet omzwerven over den ganschen aardbodem, en verspreid onder alle Volken; —— daar men den Jood nog ziet omdoolen zonder wettig Erfland, zonder eigen Bestuurders, zonder eigen Wetten, veracht en versmaad van alle Natiën; —— maar nog als een byzonder Volk bewaard, en van alle Volken onder de Zonne onderscheiden. —— Dan laat ons voortgaan, en de oorzaken opsporen, waarom deze Natie nu reeds eene reeks van Euwen zo zigtbaar door de Hand van God is bezogt geworden.

Wat

Wat mag tog de Joodsche Natie bedreven hebben, dat ze nu zulk eene langduurige straf moet lyden? —— Hebben Juda en Benjamin zich weer vergrepen aan snoode afgodery, welke afschuwelykheden de Heere niet verdragen kan? Plegen de Joden nog die zelfde euveldaden hunner Vaderen, waarom deze weleer ook uit hun Land zyn gedreven geworden, eene harde slaverny hebben moeten lyden, en als ballingen omzwerven! —— Niets van dit alles! Nimmer heeft de Natie zich minder schuldig gemaakt aan afgodery, dan heden: nimmer zich aan die snoode bedryven minder vergrepen, dat nu den tyd van by de twee duizend Jaren! —— Wat mag dit Volk dan wel bedreven hebben, vraagt men billyk, dat het thans zo hard, zo zigtbaar en aanhoudend, gestraft word? —— Elke Jood is thans zeer afkeerig van Afgodsdienst —— ieder houd zich nauw aan den dienst des Gods van Abraham, Isaac en van Jakob. — De Joden hebben een afgryzen van allen anderen Godsdienst; —— aan deze misdaden heeft de Joodsche Natie zich nu in 't minst niet schuldig gemaakt, en nogtans was het de Afgodsdienst, om welken hunne Vaderen naar Asfirie en naar Babel zyn gevankelyk heen gevoerd geworden. —— Nogtans wierden om deze misdaden Stad en Tempel verwoest. —— Dan nu is hun nog veel ergers wedervaren —— Nu is hun Burgerstaat geheel vernietigd; —— de Joden zyn uit hun Land gedreven, verstrooid over de geheele Wereld —— De Scepter is nu geheel van Juda geweken —— zy hebben genen eigen Wetgever, welke hen regten kan. —— Welke mogen tog wel de redenen zyn van zulk eene gedugte straf? Laat ons den waren grond hier van opsporen.

Wy hebben gezien dat de Joden nimmer minder Afgodery gepleegd hebben, dan nu, en nooit 'er afkeeriger van geweest zyn, dan geduurende al den tyd dat zy verstooten zyn geweest. Dan nauw waren Juda en Benjamin weêr in hunnen ouden voorvaderlyken, in den waren, Godsdienst, en hunne oude voorregten, hersteld, — nauw was Jerusalem herbouwd, deszelfs Tempel opgerigt, —— de Altaren rookten weêr nauw van hunne brandoffers —— de Vryheid was nauw hersteld, en begon maar nauw voorleden jammeren te vergeten, of, zie daar, zy veragten ras hunnen Weldoener, en vervallen niet slegts tot vorige boosheden, maar begaan eindelyk grouwelen, waar voor de Zon zich moest verbergen; de Hemel treurde en de Hel zich verheugde! —

Te vergeefsch had God van tyd tot tyd hun Gezanten gezonden, en uit Zynen naam den Jood laten vermanen, ernstig laten waarschouwen, om van weg te veranderen, om hunne boosheden af te leggen, en zich te bekeeren tot hunnen Verlosser, die hen uit Babels gevangenis had weder gebragt in hun eigen Land. —— Te vergeefsch had God hun deze uitredding, en die uit het ondragelyk Diensthuis van Egypten, van tyd tot tyd laten herinneren, en met veel ernst onder 't oog brengen. —— Dan, in plaats van te willen luisteren, in plaats van het oor te leenen, verharden zy hunne harten. — Verre, wel verre, waren zy af, van zich te willen vernederen, en tot God te bekeeren; zy bleven hardnekkig voortgaan in hunne boosheden, en trouwloosheden. —— Geweldige bedreigingen konden niet baten. —— Gedugte straffen hadden op hen gene uitwerking. —— In voorspoed wierden zy baldadig, en in tegenspoed verhardden zy hunne harten —— Verstokt van gemoed gingen zy voort van boosheid tot boosheden, en vermenigvuldigden hunne misdaden zodanig — dat het geroep hunner ongeregtigheden klom tot voor den Throon des Almagtigen. — Zy bleven dus in hunne ongeregtigheden, in hunne boosheden, volharden, versmaadden de Godsgezanten, en floegen de bedreigende Voorspellingen der Profeten in den wind. Ja zy deeden hunne snoodheden ten hoogsten top klimmen: want zy floegen ten laatsten (ô grouwel!) geweldadige handen aan de Gezalfden des Heeren, en doodden zyne Profeten. —— Onderwyl had God alles gedaan aan Zyn volk wat 'er aan te doen was, in zo ver, dat Hy vragen kon: „ Is 'er ook nog iets aan myn volk te „ doen, het geen ik aan het zelve niet gedaan hebbe?" Dan alles te vergeefsch: dit volk had ooren, maar hoorde niet; harten, maar niet om op te merken. —— Inmiddels brak de tyd der vervulling van de Godlyke beloften aan. — Het was voor de deur dat God zyner toezegginge zou gedenken, in het zenden van Zynen eigen Zoon in de waereld; want de Volheid des tyds gekomen zynde, heeft God Zynen Zoon gezonden in het vleesch, geworden uit eene Vrouwe. Deze Godlyke Perzoon verschynt in het vleesch op dezen Aardkloot. —— Hy verschynt wel in eene nederige gestalte —— zelfs in den laagsten, in den veragtelyksten, staat —— nederig —— veracht naar de Wereld —— dan echter met zo veel Luister en Heerlykheid, dat Hemel en Aarde van deze luisterryke verschyning getuigen. ——

Op

Op dit pas dalen de Hemel-Burgers uit de hoogte in de vlakke velden van Ephrata neder, en vervullen die ſtreken met een vrolyk gejuig, met een vrolyk Geboortelied, verkondigende hoe Gods eigen Zoon in 't vleesch is verſchenen. —— Nu juichen de Hemel-Burgers, en al 't aardryk juigt met dezelve over deze heuchelyke Blymaar! — Nu mag men billyk verwagten, wanneer deze groote Gezant, onmiddelyk uit het hooge Hemelhof tot behoud van 't menschdom afgezonden; wanneer deze Gezant Zyn last gaat uitvoeren, en aan dit Volk den wil van Zynen hoogen Zender bekend maakt — dan mag men billyk verwagten, dat Jacobs nakroost niet langer meer zal blyven weigeren, het oor te leenen aan de welmeenende raadgevingen. —— Zy zullen nu de oneindige liefde hunnes Makers erkennen; van wien zy zo veele doorſlaande bewyzen van liefde ontvangen. Die hun Zynen eigen Zoon zend ter hunner behoudenis. —— Zy zullen zich nu diep voor Hem verootmoedigen —— den Zoon van hunnen Verloſſer hulde doen, en Hem erkennen voor hunnen Heer en Koning.

Dan wel verre daar van daan! Gods Zoon verſchynt in het vleesch, woont onder de menſchen — woont onder Jakobs Nageſlagt —— vangt Zyne bediening aan, begint Zynen last uit te voeren, predikende en verkondigende den Joden de Blymaar des Zaligen Euangelies. —— Hy bied hen de verzoening aan met den Vader, wien zy zo dikwils beledigd, en tot rechtvaardigen toorn verwekt, hadden. — Hy predikt alöm Geloof en Bekeering, beſtraft en geeft aan elk den besten raad. —— Wandelt het Land door, goeddoende en genezende alle, die met ongemakken en krankheden bezogt waren —— onſchuldig, onnozel, onbeſmet van eenige zonden, zo dat niemand Hem van de minſte misdaad kon overtuigen. —— Hy was de Toevlugt der onnozelen, de Redder der verdrukten, en de Beſchermer der blanke onſchuld. —— Zulk een volmaakt Perſoon, zo voortreffelyk een Gezant, zal gewis van elk geëerd worden — met liefde ontvangen en gediend. —— Zyn raad, welke de raad der Wysheid is, zal gewis ingang vinden in aller harten. —— Nu zal Juda alle boosheden afleggen, en zich bekeeren tot den God van Jakob. —— Dan, wat ziet men gebeuren? —— Juist het tegendeel, wat men billyk mogt verwagten. In plaats van Zynen raad, op te volgen, Hem te eerbiedigen, en alle hulde en eer te bewyzen, ſtopt men de ooren voor Zyne vermaningen, men verhard Zyn harte —— men verſmaad Hem —— men ver-

verjaagt — men vervolgt Hem! —— De Zoon des menschen heeft niets waar op Hy het hoofd kan nederleggen! — en dit is het nog niet al —— ware het hier nog maar by gebleven. —— Men vervolgt den waren menschenvriend — den Weldoener des Volks, die zelfs Zyne vyanden weldeed; — men vervolgt Hem zo lang, en rust niet eer, voor Hy in de snoodste handen der onrechtvaardigste Rechters valt. —— Nu word Hy op de gruwzaamste wyze mishandeld —— op de baldadigste wyze gesmaad, bespot, en eindelyk (ô grouwel!) veroordeeld om levend aan eene opgeregte paal genageld te worden! —— Hier lyd de volmaaktste onschuld de ongehoordste mishandelingen, de wreedste folteringen! — Hier ondergaat Gods eigen Zoon — Hy, die Hemel en Aarde uit Niet deedt voortkomen — hier ondergaat de Vorst des Hemels en der Aarde den smadelyken, den veragtelyken, den vervloekten, kruisdood! — (ô grouwel!) waarvan de weerga nooit op aarde gepleegd wierd! —— Dusdanig een Lot treft den besten Menschenvriend! —— Zulk een loon vergeld men zynen Weldoener! Zo handelt men met den Zoon van zynen Schepper — met zyn eigen Formeerder! —— Zo mishandelt men God zelven, —— dien God, door wiens Almagtige vingeren de Hemelen zyn uitgebreid, en de Aarde gegrond is.

Nooit waren 'er euveldaden bedreven van dien aart, nooit was eenig volk op Aarde tot dat toppunt van afschuwelykheid gestegen, als de Joodsche Natie in dezen tyd. — Het waren zulke grouwelyke misdaden, dat 'er de gansche natuur over in arbeid ging; de Aarde schudde op hare grondvesten, en de Zon verborg zich agter een rouwsluier. Grouwelen die de gedugtste straf van den Hemel afriepen; zulke Gerigten, die alle vorige straffen des Hemels overtroffen: want nimmer had God den Jood nog zwaarder gewigt van zynen ontvlamden toorn doen gevoelen, dan hem nu treffen zoude. —— En geen wonder waarlyk, zulks vorderde de aart hunner boosheden, die nooit tot die hoogte gestegen waren, dan toen ze den Zoon van God aan hunne wraaklust hadden opgeofferd.

Zes en zestig Jaren waren 'er nu bykans verloopen, na dat een Engelenschaar in de Velden van Ephrata de Blymaar aankondigde, dat 's Werelds groote Verlosser was in 't vleesch verschenen, om eene verzoening te bewerken, tusschen den verdwaalden mensch en zynen Formeerder —— en bykans twee en veertig Jaren waren 'er verstreken, na dat even buiten Jerusalem het ysselykst schouwspel

ſpel was aangeregt, een ſchouwſpel als nimmer op den Aardbodem was vertoond! —— Toen zag men den krygszugtigen Romein het eerst den Vyandelyken voet binnen de grenzen van het Joodsch Gemeenebest zetten. —— Dra voert een talryk heir in zynen optogt den doodſchrik aan! — Geweld en verwoesting wierden allerwege aangeregt. — Het was op Jeruſalem, de Hoofdſtad van het ganſche Gemeenebest der Joden, gemunt. Die ſterke Vesting werd van rondsom ingeſloten, van alle kanten bemand, van geweldige ſtormgevaarten omringd, en gedreigd met eenen onherſtelbaren ondergang. — Dadelyk namen de Vyandelykheden eenen aanvang, en met deze de grouwzaamſte wreedheden. Dra ziet men het lauw menſchenbloed ſtroomen als rivieren! —— Hier vlugt de beängſte Vrouw, om ware het mogelyk voor haar en hare tedere zuigeling nog ergens eene veilige ſchuilplaats te vinden. — Daar yveren de Seloten met eene dolle yverzugt, en offeren duizenden ſlagtoffers aan hunne doldriftigheid op! — Noch goederen, noch bezittingen, noch leven, worden 'er geſpaard! — De allerheiligſte plaatzen worden ſtrafloos ontheiligd! — Angst, benauwdheid, ſchrik en droefheid, verſpreiden zich door alle de Wyken der Stad! — Grouwelen en ontmenschtheid namen eenen aanvang — verzeld van muitery, oproer, plundering en moord! — Hongersnood — het Zwaard en de Pest, ſleepen 'er dagelyks by duizenden weg! — Dan eindelyk, na vyf maanden de hardnekkigſte belegering, den razendſten honger, de woede des zwaards, en der verderfelyke pestilentie, te hebben doorgeſtaan, en zo vele gevaren getart te hebben, breekt die verſchrikkelyke dag aan, waarop het rampzalig Lot van Jeruſalem voor altoos zal beſlist worden — wanneer Stad en Tempel, met al wat nog na deze langduurige belegering is overgebleven, wanneer al wat nog leeft aan de ſcherpte des zwaards, en de woede der vlammen, zal opgeofferd worden! — Wanneer moord en vuur de ysſelykſte, de jammerlykſte, verwoestingen aanregten, en de treurigſte voetſtappen agterlaten! — Nu heft Jeruſalem, nu heft al 't Land, eene jammerkreet aan! — Geen wonder, nooit trof het Joodſche Volk zulk een jammer! — Die vrezelyke dag breekt aan! (ô akelig ſchouwſpel!) — Overal waar men zich heen wend, vertoont zich de dood in alle zyne akelige omſtandigheden; — dadelyke benauwdheid, angst en vertwyfeling, overmeesteren aller harten! Van rondsomme is het niet dan ſchrik en beroering, — en nergens doet zich eenige flikkering van hoop tot redding,

of

of ontkoming, meer op! — De dood woed in alle Wyken der Stad. — Nu bezwykt de ſtoutſte held — al lang door den honger uitgemergeld tot op het gebeente! —— Het zwaard ontzinkt den dapperen vuist! — Het teder moederlyk hart verliest alle gevoel, en heeft den razenden honger nog voor een ogenblik zoeken te ſtillen met het vleesch van hare eigen vrugt! — welke benauwende — welke alleryſſelykſte omſtandigheden! — Eindelyk overweldigen de dappere Romeinen de Stads muuren, — dringen door tot aan den Tempel — vlammen en rookdamp verheffen zich tot aan den Hemel! — „ De Zon word verduisterd en de „ Maan veranderd in bloed!" ô Yſſelyke dag! — Maar nog verſchrikkelyker nagt! — Hier woed de mensch, als wilde hy zyn geſlagt van den Aardbodem verdelgen. —— De ongehoordſte wreedheden pleegt men tegens elkanderen. — Een naar gejammer en gekerm gaat op, en vervult de wyde lugt. — Het is niet dan vuur en rookdamp — alom moord, en menſchenſlagten! — „ ô Jeruſalem, Jeru- „ ſalem!" die de Propheten doodet en ſteenigdet, welke tot u gezonden wierden; — die nog gene halve Euw geleden, (ô grouwel!) u bezoedelde met het bloed van uwen Koning — met het bloed van Gods eigen Zoon! — ô Jeruſalem! nu zult gy ook ſmaken al het gewigt van den toorn des Almagtigen, — die lang gedreigde — die gedugte, ſtraf op alle uwe grouweldaden! — Nu proeft ge de wrange vrugten uwer Godloosheden, — Godloosheden, te laat beklaagd, en die niet kunnen uitgewist worden, dan door de gedugtſte wraak des Hemels! — ô Jeruſalem! te vergeefsch verheffen zich nu uwe jammerklagten — te vergeefsch zendt gy ze ten Hemel op! — Hy, die u redden kan, is doof voor uw kermen, — Hy, die u redden kan, geeft u over aan eene geheele verwoesting! — Men ſteekt den brand in den Tempel, nu woeden de vlammen van alle kanten, en al ras ligt dat pragtig Gebouw in de asſche; — dat pragtig Tempelgebouw, alwaar Jakobs God alleen gediend wierd, is ras geheel vernield! — Nu word de Voorzegging letterlyk vervuld; voorwaar daar zal geen één ſteen op den anderen gelaten worden. — Jeruſalem, Stad en Tempel worden geheel verdelgd, geheel verwoest! De zegepralende Romein verdelgt in éénen ſlag het ganſche Gemeenebest der Joden. — Elfmaal honderd duizend menſchen zyn geſneuveld door den honger, het zwaard, en de pest, of door de vlammen! — Honderd duizend worden 'er in ketenen gekneld, gevankelyk weggevoerd;

woerd; terwyl het gering overſchot nog ontkoming zoekt in de vlugt, en omziet na eene veilige ſchuilplaats. — Het nakroost van dat overſchot zwerft nog als balling in de Wereld om, en heeft nu reeds zeventien Euwen heromgezworven onder alle Volken der Aarde. — Hier door hebben wy deze levendige getuigen, als de onwraakbaarſte bewyzen van onzen Christelyken Godsdienst, nog dagelyks voor ogen, en zien ze als een zonderling geſtraft Volk, als veragte ballingen, alom zwerven.

Daar ligt nu Jeruſalem, — die Vorſtelyke Stad, welke boven alle de Steden der Wereld in luister uitſchitterde, met alle hare Praalgebouwen tot den grond toe verwoest! — Daar ligt nu de Tempel, dat heerlyk Tempelgebouw, dat doorlugtig Godsgeſtigt, door de alvernielende vlammen in de asſche! — en van al deszelfs luister is niets overgeſchoten! — Rivieren van bloed ſtroomen langs de ſtraten. — Het bloed van Vaders en Kinderen — van Egtgenoten en Naastbeſtaanden mengt zich hier onder een! — Welk eene vertooning! — Akelig ſchouwſpel! — Wiens hart krimpt niet weg op de beſchouwing! — Ontroerende omſtandigheden! — Waar zyt gy nu, gy eertyds Wereldberoemd Jeruſalem — waar zyt gy nu met uwe Praalgebouwen — met uwen Tempel? — Waar is nu al uw luister, al uw pragt, alle uwe heerlykheid? — Helaas dit alles is niet meer — 't is verdwenen — 't is in asch verkeerd! — Zulke gevolgen heeft het veragten van den besten raad, het verſmaden van de heilzaamſte vermaningen! — Zulke gevolgen heeft een ſnood Gedrag — zulke gevolgen hebben uwe Boosheden, ô verſtokt geſlagt van Jakob. — Nu hebt gy reeds den tyd van byna agttien Euwen, verſtooten van uwen God, veragt van de heele Wereld als ballingen moeten omzwerven! Deze zyn de gevolgen uwer verfoejelyke handelingen, of meent gy, dat ge ſtrafloos de handen aan den Gezalfden des Heeren hebt kunnen ſlaan? — Of meent gy ſtrafloos te hebben kunnen ſchreeuwen — zinneloos te kunnen uitroepen? Zyn bloed kome over ons, en over onze kinderen! Wel zie daar, nu ondervindt gy welk eene wraak dat heilig bloed vordert. — Nog komt het over u, en komt op uwe kinderen! — Zyt gy vergeten, ô verſtokte Joden! wat 'er voor bykans agttien Euwen even buiten Jeruſalem — wat 'er toen op Golgota, gebeurd is? — Gy kunt het niet vergeten — en al was het dat gy het vergate — de wraak, die u vervolgt, zou het u herinneren! — Of meent gy, dat uwe Vaders de onreine handen aan den

Hei-

Heiligen hebben mogen slaan — en hem mogen vastnagelen aan een gevloekt slavenhout! —— Misleide verharde Natie! Waarlyk om gene andere reden vervolgt u tot op heden nog in alle plaatzen de wraak des Hemels, dan om dat gy Zynen eigen Zoon buiten Jerusalem op Golgota gekruist hebt. — ô Jerusalem, Jerusalem! Had ge nog in tyds bedagt, wat tot uwen vrede diende, gy had nog kunnen pralen met uwen vorigen Luister; daar gy nu aan eene geheele verwoesting zyt overgegeven, en hebt ondervonden welke treurige gevolgen het veragten van heilzame raadgevingen, van welmeenende vermaningen na zich sleepen!

Dus meen ik, door eenige uitstekende Voorbeelden te hebben aangetoond, welke gevolgen het versmaden van welmeenende raadgevingen, het veragten van gepaste vermaningen, doorgaans na zich sleepen; gevolgen die veelal te laat betreurd, te spade bejammerd, worden! — Dat veele volken zich spiegelden aan de Joodsche Natie, die tot zulk een zigtbaar teken word gesteld. — Dat inzonderheid wy Nederlanders, die even als Juda tot een byzonder Volk van God gesteld zyn, ons spiegelden aan deze Natie! — Wy die zo veele getrouwe vermaningen veragten, die zo veele welmeenende raadgevingen versmaden — die ons aan zo veele baldadigheden, en godloosheden, schuldig maken; — wy die eene murmureerende en tegen God oproerige Natie zyn! — Dan laten wy ons spiegelen aan de Joden —— en ons bekeeren —— God zal ons genadig zyn.

C. V. D. G.

DE VERLOOREN DOCH WEDERGEVONDEN ZOON.

(Dichtmaatig Tafereel.)

Hoe hebbe ik de tucht gehaat, en myn herte de bestraffingen versmaad, en hebbe niet gehoord na de stemme myner Onderwyzers!

SALOMO.

Een zeker Mensch, die, door den opperften Verzorger van al wat leeft, in eene ruime maate was bedeeld na de Waereld, —— veele Huurelingen —— huis —— haave en vee bezat; deelde ook in een der byzonderste zegeningen. —— Hy hadt twee Zoonen; —— op welken zyne Grysheid een blyde vooruitziende hoop hadt gezet; dan, het geen ons vreugd belooft,

ver-

verandert zomtyds in droefheid: —— De jongste van die twee, in 't bloejen zyner jaaren zynde, hadt door zynen dartlen aart —— zynen Vader, al vroeg bekommering verwekt: daar hy in eene leevenswys, vol ongeregeldheden, doof voor het ouderlyke Woord, allen welmeenenden raad in den wind sloeg. Deeze begon nu 's Vaders hoede, tucht —— zorg —— en wyze lessen, geheel moede te worden. Hy verkoos des voortaan veel liever, op den breeden weg van wellust en allerleye ongebondenheid, vry en bly, naar eigen zin, zonder toom en teugel, voort te draaven —— Met die gedagten geheel ingenomen, zegt hy tot zynen Vader; doe my reekenschap, van 't geen my toebehoort; geef my myn wettig aandeel; 'k heb zoo veele jaaren reeds, met zwoegen, en slaaven doorgebracht; — my zelven nu lang genoeg vernederd. —— Ik verkies myne vryheid —— geef my des, 't geen gy my niet weigeren kunt; —— het lust my elders te gaan leeven.

De Vader, op dien eisch geheel ontroerd, vat nu op zyne beurt het woord op, en zegt; o! myn Zoon, wat is dit! wat drift bekruipt uwe zinnen! —— Welk een ondankbaare eisch is deeze! beloont gy dus die tedere zorg, die ik u van uw Wieg af betoonde? —— Daar ik rusteloos, dag en nacht, voor de bevordering van uw ziel en ligchaam zorgde. Is dit die steun en troost, die zich myn ouderdom van uwe jeugd mogt belooven? Helaas! wat port u aan tot zulk een dwaas besluit? heeft iemand onzer u misdaan? of —— spruit uw eisch alleen, uit zucht, om, in een vreemd gewest, verre van het oog uwes Vaders uwe dagen door te brengen? Ach myn Zoon, —— denk aan 't gevaar, dat u te wachten staat: —— een aantal van verleidingen wacht op u; en —— wat anders zal het gevolg daarvan zyn, dan —— schande en smaad? —— Hoe zult gy u zelven kunnen regeeren, daar gy u zelven nog niet —— kent? altoos zaagt gy den Zonneschyn van geluk over u opgaan; en nimmer hebt gy de bulderende Ramp-Orkaanen over uw hoofd hooren loejen. Hoe zal uwe tedere jeugd zich hierin gedraagen; —— hoe zult gy u hierna schikken, — daar de zinnen nu nog dagelyks speelevaaren? om 's Hemels wil, overweegt dit alles; laat u myn raad wederhouden; —— blyf hier —— en smaak met my nog lang het goede van myn huis; —— ontvlucht de gevaaren, die op u loeren; en doe myne gryze hairen, door geene nieuwe zorg —— hartzeer en verdriet, vroegtydiger dan anders ten grave daalen.

Dus spreekt de Grysaard; dan —— zyne wyze vermaaning was vruchteloos. De Jongeling houdt zyn gesprooken woord, en zweert, het koste wat het wilde, zyn opzet uit te voeren. En —— zie daar, de Vader voldoet aan den eisch van

zynen Zoon: hy schenkt hem zyn aandeel, naar 't recht van 't wettig bloed.

Aanschouwt nu verder den dolzinnigen Jongeling. Naauwlyks heeft hy zyn begeerde deel, of —— hy valt terstond aan 't werk; maakt zich met 'er haast reisvaardig; even, —— of zyn goed, indien hy 't langer in het vaderlyk bewind liet, versmelten zoude. Het ingebeeld geluk is uit zyne oogen te leezen: —— wordt het huisgezin zyns Vaders, van dag tot dag, warscher! en —— eindelyk komt het uur — van zyn verscheien. Hy zegt al het huisgezin vaarwel, en jaagt, doof voor reden en geklag, met zyne moedige Rossen —— voort; verre van 's Vaders woning.

Nu mogt het hem gelukken, na het eindigen zyner togt, den Landgrond te betreeden, dien hy hadt uitgekoozen, om —— in gewaande rust te leeven, naar de wet zyner begeerten.

Nu spat hy daadlyk uit in zondige euveldaaden. —— De verleiding betovert hem; de wellust blaast zynen pas ontvonkten gloed in volle vlammen aan: —— hy voldoet zyne begeerten, in allerleye ontucht, en baldaadige overdaad. Zyne voorraad is nog versch: —— het ontbreekt hem thans aan geene vrienden, en laffe vleieren, die hem als omcingelen; —— die, op zyn goed verhit, zyne edelmoedigheid en gullen inborst pryzen; en —— alles uitdenken, om hem vermaaken op vermaaken te verschaffen; daar hy hun met een ryklyk deel, uit zynen schat, beloont.

Dus slyt de wulpsche Zoon, door valschen lof gesteund, zyne dagen: nu dacht hy, den weg des heils gevonden te hebben; het lang bedoelde wit, van vry en ongebonden te leeven. —— Dan, —— de ongebondenheid is altoos onbestendig: zy voedt eene doodelyke kwaal, —— een Kanker voor 't gemoed: —— het einde draagt den last; als wanneer alle ongebondene vreugde in rook verdwynt. —— Zulks ondervondt ook de Jongeling eerlang op de deerlykste wyze. Hy viel van het spoor der weelde, in de allergrootste elenden: zyn voorraad van geld en goed liep weldra met sterke schreden ten einde. —— Hiermede geeft zyn wellust den geest; het gebrek verdryft nu alle vreugd, en rust; —— de moed begeeft zyn eertyds fier hart; —— de kommer maakt hem het leeven bang; terwyl het gebrek zyne smerten openbaart. —— Zyne vrienden worden naauwlyks zynen jammerlyken staat gewaar, of —— elk verlaat hem. En dus zag hy zich, door het gebrek en de armoede als aangrimmen. —— Edoch, dit was het niet al. Eene ysselyke plaag, de dolle hongersnood, trof, met haare geesselroede, het land, waarin de Jongeling zyne goederen hadt verkwist, met zulke zwaare slagen, dat al, wat adem haalde, dezelven gevoelde. Wat raad nu in deezen

nood?

nood? —— wat troost voor hem? —— waar heenen? —— geen vreemde ziet na zyne smerten om; — de Vaderlyke hulp kan hier geen bystand bieden. Ongelukkige Jongeling, wie zal' u uitkomst geeven? Het dreigende gevaar intusschen eischt een spoedig beraad: —— Hy gaat des by zich zelven te raade; en —— na dat hy, nu het een, dan het ander, overwogen hadt, schynt hem het beste toe, om —— zich te vervoegen by iemand, die een arbeider nodig heeft. —— Hy vraagt, —— zoekt —— en vind eenen burger, daar hy zich, voor zober loon, aan zynen dienst verbindt: dan —— waartoe! Ach Hemel! —— tot den verachtelykften stand, om —— het borstlig Vee te hoeden; en het Zwynenhok gade te slaan. —— De Landplaag bleef intusschen woeden; en wel met zulk eene strengheid, dat de Jongeling zich naauwlyks ten halven kon verzaaden. Hy valt zynen Heer al smeekende te voet, om zyn hongrig ingewand te mogen vullen, *met den draf* der Zwynen: dan, het was vergeefs gesmeekt; ook dit veragtlyk voedzel werd hem geweigerd, *niemand gaf ze hem*. O! Rampzalige Jongeling! kort te vooren scheent gy een Koning te zyn, en nu kunt gy. in waardy, by geen Zwyn haalen. Wat raad in deezen nood? waar heenen zich gewend? de herinnering doet hem, in zyne benardheid, nu en dan de welmeenende Vaderlyke stem en getrouwe waarschuwing, als 't ware, hooren. Hy denkt aan zyns Vaders huis en 't gelukkig huisgezin; daar de minste slaaf overvloed van drank en spys geniet. Ten laatste, geene uitkomst meer ziende, wil hy weder gaan, naar de plaats, vanwaar hy gekomen was; en, met een berouw hebbend gemoed, zynen vroomen Vader naderen; hem met smeekingen, —— gebeden, —— jammeren en weenen, te voet vallen; zyn wanbedryf belyden; — bidden om genaâ; en zeggen, och Vader! ontferm u toch! —— wil my myn schuld vergeeven! 'k heb zwaarlyk tegen God en u misdaan! ik ben den naam van Zoon onwaardig; —— stel my onder het aantal van uwe huurelingen, neem my slechts tot uwen geringsten Slaaf aan.

Dus spreekt de Jongeling; —— hy geeft zynen Heer kennis van zyn voorgenomen vertrek, en deeze telt hem het gering verdiende loon toe.

Nu vertrekt hy, maar, in eene geheel andere gedaante, dan, toen hy zyns Vaders huis verliet. — Hoe gaat hy met zwakke schreden, als tusschen hoop en vrees; —— dog, boetvaardige Jongeling! reis vry voort; u staat geen kwaad te vreezen.

Zyn Vader zweeft hem nu steeds voor den geest. Intusschen nadert hy al vast zyne geboorteplaats. —— Hy ziet van verre de Landgebouwen zyns Vaders, en —— dankt God, die hem, van zulk eene zwaarwichtige reis, dus verre hadt gebragt. —— Nu nadert hy nog meer, en krygt alle de Bezittingen zyns Vaders in het oog; en —— eindelyk ziet hy

van verre —— den Vader zelven. Nu verwt de bleeke vrees, dan het schaamrood, zyn gelaat; een storm van schrik steekt in zyne ziel op, —— doch in dit eigenste oogenblik slaat ook de Vader de oogen in het rond; en ziet van verre zynen langvermisten Zoon. Dan —— wie is in staat de aandoeningen des Vaders, op dat tydstip, naar eisch te schetsen! De Vader vliegt met opene armen den Jongeling te gemoet; en deeze valt hem van verre reeds ootmoedig te voet, terwyl hy uitroept, myn Vader! —— Och genade! —— Ik heb tegen God en u misdreeven! —— Ik ben den naam van uwen Zoon onwaardig! —— Zy strengelen elkanders armen om elkanders schouders heenen, en de Vader looft zynen God, dat hy zyn Zoon weder mag aanschouwen. Hy vergeeft hem al het misdreevene, en —— brengt hem in vreugde naar zyn huis. Elk staat verwonderd, op het zien van deezen vreemden Gast. —— Ieder vraagt, wat mag dit zyn? De Vader zegt, dit is myn kind! —— O! blyde stonde! 'k heb myn vermisten Zoon nu weder: hy leeft, die reeds voor my gestorven was: komt, lustig nu aan 't werk, brengt hier, voor mynen Zoon, myn allerbeste Kleed; myne Pronksieraaden; trekt hem deeze Schoenen aan de voeten; steekt deezen Zegelring aan zyne rechterhand; en begeeft u na buiten; haalt het vette Kalf van de Stal, —— slagt het; want —— deeze dag zal getuige myner overgroote blydschap weezen.

Weldra was de Jongeling geheel verdoscht, met Feestgewaad omhangen, en heerlyk opgesierd. Nu begon men recht *vrolyk te zyn.* Alles was, naar 's Lands gebruik, toebereid; de tafel was ryklyk voorzien met de uitgezogtste keur van Spyzen; en het beste stuk van 't welgemeste Kalf was het uitsteekend hoofdgerigt. —— De blyde Grysaard plaatst den Jongeling aan zyne zyde; en —— daarmede geeft elk der vreugde bot. De Drinkkelk gaat rond, en wordt, op eenen galm van driemaal wellekom, —— geledigd: want —— des Vaders Zoon *was verlooren, en —— is gevonden.*

Staat stil hier, gy Jongelingen, beschouwt dit Tafereel. Hebt gy vermaak in losbandig gezelschap; —— hebt gy een afkeer van de tucht en wooning uwer Ouderen; snelt gy zonder schroom voort op 't pad des Verderfs: — verlaat toch, mag ik ulieden bidden, dat ongebonden leeven! Beeft, op het gezicht van den poel, welke zich gaapend voor u opent. Ziet met schrik op den rand der steilte, waarop gy u bevind; en — laat het geschetste u ten spoorslag dienen, om —— indien 'er nog een oogenblik van wederkeeren overblyft, —— bedagt te weesen, om 'er u, ter uwer behoudenisse, van te bedienen.

V..

BLAD-

BLADWYZER

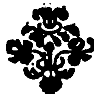
DER

VOORNAAMSTE BYZONDERHEDEN,

In het *Mengelwerk* voorkomende.

Lu-

Wis-

BERIGT VOOR DEN BINDER.

Het *Plaatje* van den *Toestel*, enz. te plaatzen, tegen over bl. 516

ALGEMEENE
VADERLANDSCHE
LETTER-
OEFENINGEN
voor
1791.
I.

ALGEMEENE
VADERLANDSCHE
LETTER-
OEFENINGEN
voor
1791.
II.

ALGEMEENE
VADERLANDSCHE
LETTER-
OEFENINGEN
voor
1791.
I.

ALGEMEENE
VADERLANDSCHE
LETTER-
OEFENINGEN
voor
1791.
II.

